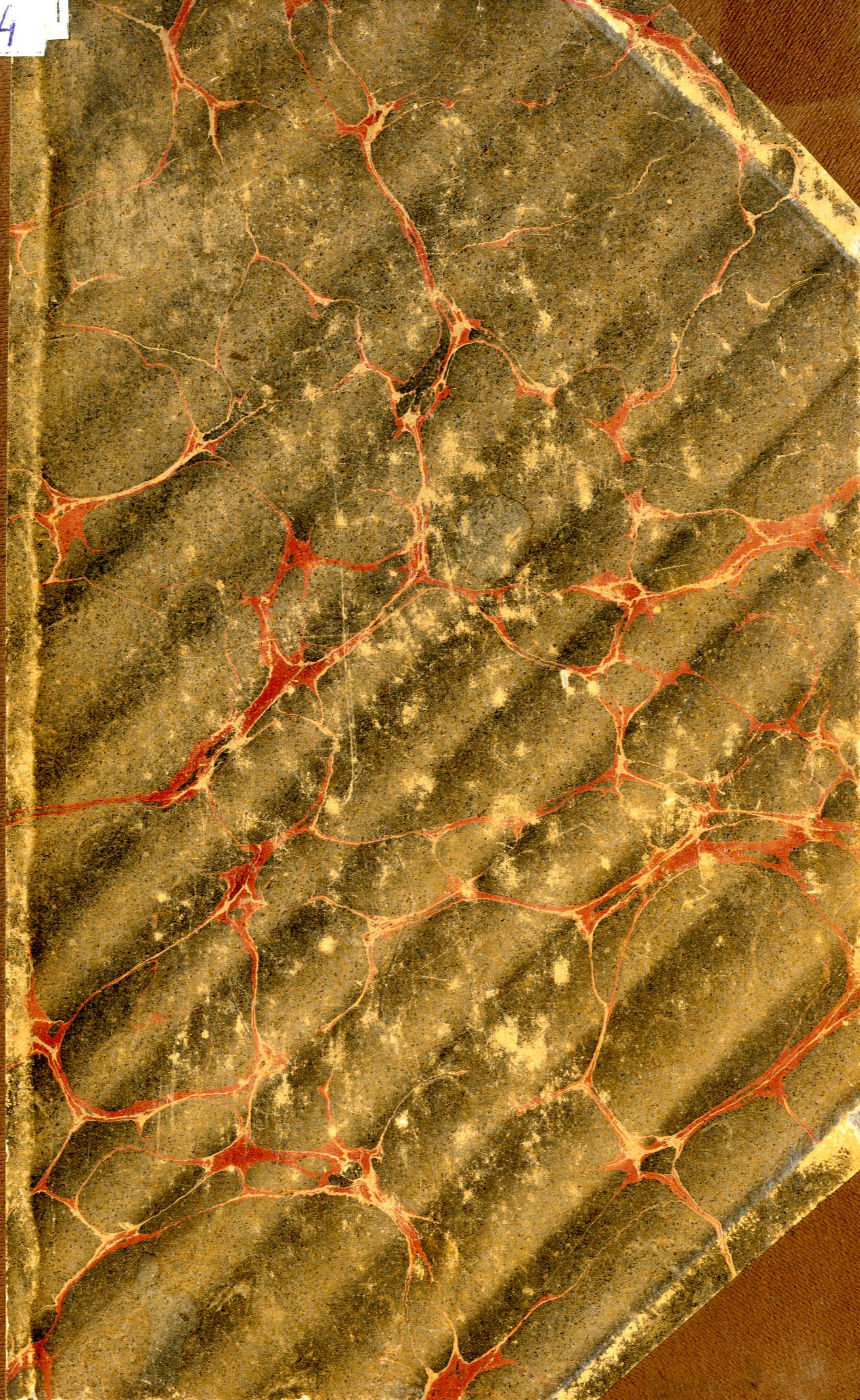

КРАТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ +

Шифр Т5; Н34 Инв. № 2216904

Автор Наукове товариств ім. Шевченка

Название Етнографічний збірник

Место, год издания Львів, 1912.

Кол-во стр. 6,426 с.

-"- отд. листов

-"- иллюстраций

-"- карт

-"- схем

Том 31-32 часть вып.

Конволют

Примечание:

5.05.90 г

[signature]

ETHNOGRAPHISCHE SAMMLUNG.

Herausgegeben

von der Ethnographischen Kommission der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.

Bd. XXXI—XXXII.

ЕТНОҐРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК.

ВИДАЄ ЕТНОҐРАФІЧНА КОМІСІЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

Т. XXXI—XXXII.

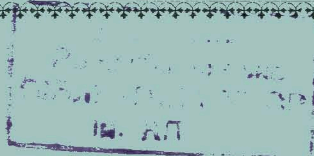
І. Свєнціцький: Похоронні голосіня.

В. Гнатюк: Похоронні звичаї й обряди.

У ЛЬВОВІ. 1912.

Накладом Товариства.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

В КНИГАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

у Львові, Ринок, ч. 10,

можна набути ось які видання, що доторкають ся етноґрафії:

Антонович В., Чари на Україні . . . . 0·45 К.
Бодянський О., Українські казки . . . . 0·50 „
Верхратський Іван, Знадоби для пізнаня угро-руських говорів, т. 1—2 по 2·00 „
Вовк Хведір, Кавказ і Карпати. Деякі проби етнольоґічних зближень . 0·15 „
„ „ Українське рибальство у Добруджі . . . . . . 0·40 „
„ „ Антропометричні досліди укр. населеня Галичини, Буковини й Угорщини . . . . 1·50
Гнатюк Володимир, Словацький опришок Яношік в народній поезії . 0·50 „
„ „ Русини Пряшівської епархії і їх говори . . 0·70 „
„ „ Словаки чи Русини . . . . 0·80 „
„ „ Пісенні новотвори в укр. руській нар. словесности . 0·50 „
„ „ Угроруські духовні вірші . . . . . . 2·50 „
„ „ Народня пожива на Бойківщині . . . . 0·40 „
„ „ Весілє в Керестурі . . . . 1·00 „
„ „ Бойківське весілє в Мшанци . . . . . 0·60 „
„ „ Віршована леґенда про рицаря і смерть . . . 0·40 „
„ „ Хоценський співанник Левицьких . . . . 0·60 „
„ „ Леґенда про три жіночі вдачі . . . . . 0·25 „
Грушевський М., Історія України-Руси т. І (містить огляд староруського побуту . . . . 7·50 „
„ „ Розвідки й матеріяли до історії України-Руси, т. II. містить між иншим пісні з поч. XVIII в. . . 2·00 „
„ „ Етноґрафічні катеґорії й культурно-археольоґічні типи в сучасних студіях східньої Европи . . . . 0·30 „
„ „ Спірні питаня староруської етноґрафії . . . . 0·50 „
Доманицький В., Піонер української етноґрафії (Зоріян Долента-Ходаковский) . . . . 0·80 „
Еґан Е., Руські селяни на Угорщині . . . . 0·25 „
Етноґрафічний Збірник, т. І. Містить: М. Крамаренко, Різдвяні святки на Чорноморії. — О. Роздольський, Галицькі народні казки в Берлині пов. Бродського. — О. Шимченко, Українські людські вигадки. — Проґрама до збираня відомостей про українсько-руський край і нарід, уложена членами Наук. Тов. ім. Шевченка . 3·00 „
Етноґрафічний Збірник, т. II. Містить: В. Гнатюк, Лірники, лірницькі пісні, молитви, слова і т. и. з пов. Бучацького. — Ю. Жаткович, Замітки етноґрафічні з Угорської Руси. — Митрофан Дикарів, Чорноморські народні казки й анекдоти . . . . 3·00 „
Етноґрафічний Збірник, т. III і IV. Містить:
В. Гнатюк, Етнограф. матеріяли з Угорської Руси (Леґенди, Новелї, Казки, Байки, Оповіданя про історичні особи, Анекдоти), том по . . 3·00 „
Етноґрафічний Збірник, т. V. Містить:
М. Дикарів, Народня гутірка з поводу коронації. — М. Єндик, Із народньої памяти про панщину. Гуцульські примівки (ріжних записувачів). — Ф. Колесса, Людові віруваня на Підгірю в с. Ходовичах, Стрийського пов. — І. Франко, Людові віруваня на Підгірю (доповнене до попередньої статі). — Р. Кайндль, Фолькльорні матеріяли і инші дрібнійші статі . . . . 4·00 „
Етноґрафічний Збірник, т. VI. Містить:
В. Гнатюк, Галицько-руські анекдоти . . . . 4·00 „
Етноґрафічний Збірник, т. VII. Містить: О. Роздольський, Галицькі народні казки . . . . 2·00 „
Етноґрафічний Збірник, т. VIII. Містить: О. Роздольський, Галицькі народні новелї . . . . 2·00 „
Етноґрафічний Збірник, т. IX. Містить: В. Гнатюк, Етноґрафічні матеріяли з Угорської Руси. Т. III. (І. Матеріяли записані в ком. Земплин, Шарош, Спіш. II. Пісні записані в Бачці) . . . . 3·00 „

ETHNOGRAPHISCHE SAMMLUNG
Herausgegeben von der Ethnographischen Kommission
der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.
Bd. XXXI—XXXII.

ЕТНОҐРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК.

ВИДАЄ ЕТНОҐРАФІЧНА КОМІСІЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.
Т. XXXI—XXXII.

І. Свєнціцький: **Похоронні голосіня.**

В. Гнатюк: **Похоронні звичаї й обряди.**

У ЛЬВОВІ, 1912.

НАКЛАДОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

I.

Похоронні голосїня.

Зібрав

Др. Ілярїон Свєнцїцький.

Від редакції.

Отся книжка мала вийти ще в осени минулого року, але з ріжних технїчних причин, появляєть ся аж нинї.

Більше як чотири роки тому ухвалила етноґрафічна комісія приступити до видаваня корпусу народнїх пісень. Зараз намічено поодинокі особи, що заявили охоту взяти участь у працї над виданєм корпусу і поручено їм приготувувати відповідні матеріяли. До корпусу пісень постановлено втягнути також похоронні голосїня, що хоч своєю формою переважно відбігли далеко від звичайної піснї, але всїм иншим належать цїлковито до неї. З оглядуж що голосїня вяжуть ся стисло з похоронним обрядом і видані окремо булиб нераз навіть не ясні, постановлено дати при голосїнях також описи обрядів, лише перші вибрати до одної частини, а другі до другої. Редакцію голосїнь узяв на себе др. Іл. Свєнціцький, а обрядів підписаний. Швидко видруковано в сїй справі квестіонар і порозсилано ріжним особам з просьбою записувати потрібні матеріяли. За якийсь час почали вони надходити, хоч на жаль не в такій мірі, як повинні би. Між иншим надіслав др. З. Кузеля описи буковинських обрядів (з виїмкою опису п. О. Ракової), і заявив охоту написати до них передмову з причини, що сим предметом займав ся вже від довшого часу. До голосїнь зладив передмову др. Іл. Свєнціцький. Так повстала отся книжка.

Матеріяли в сїй книжцї в обох частинах уложені з заходу на схід нашої етноґрафічної теріторії. Коли одначе до першої частини повтягано і передруки, то в другій частинї подано лише не друковані ще матеріяли. Маємо надію, що вони подадуть докладний образ похоронних українських обрядів тим більше, що таких повних і докладних описів як: Петра Шекерика, А. Они-

щука, П. Тарасевського, М. Зубрицького, не було доси в нашій літературі. А належить зазначити, що в богатьох випадках записувачі звертали увагу і на такі обряди, що вже нині вийшли з ужитя і стали культурними пережитками. Тим більша їх вага для історії нашої культури.

Видаванє корпусу пісень річ не легка не лише з огляду на свій обєм, але й з огляду на те, що треба збирати ще нові варіянти пісень, де лише можна, щоби при їх помочи можна було зконтролювати старі записи, не лиш кепсько нераз записувані, але й умисно фальшовані. Такі записи найвисший час робити тепер з як найбільшою енерґією, щоб уратувати ще те з нашої народньої поезії, що можна. Народня пісня, як і загалом увесь фольклёр, усї народні звичаї, народнє житє, народняноша і т. д. вигибають і зміняють ся так швидко при теперішній освіті, широких комунїкаціях зелїзничих, при численній зарібковій еміґрації, при напливі сїльської людности до міст, при ріжних краєвих і державних законах, що управильняють і немов унїформують житє народа, що за кількадесять лїт не лишить ся нїчого з теперішнього народнього побуту, коли його не заховаємо бодай в записах. Навіть вигляд села за кільканайцять лїт буде зовсїм инший, як нинїшний, коли переведеть ся в цїлости хочби теперішний будівельний закон. Хто лиш може проте, повинен прийти етноґрафічній комісії в її працї в поміч, бо лиш те, що вдасть ся нам тепер уратувати від загичу, лишить ся нашим потомкам як доказ теперішнього нашого житя. Так само найвисший час зорґанїзувати в нас порядний етноґрафічний музей, щоб за недовгий час не було за пізно брати ся до нього. Тому до працї всї охочі,

...Бо пора се великая єсть...

Львів, 12. X. 1912.

Вол. Гнатюк.

Передмова.

На сей том зложило ся 288 голосїнь, в чого 139 не були ще оголошені друком, а решта передруки. Хоч зібраний матеріял далеко не вичерпує всього богацтва народньої української поезії сього роду, то все таки перед нами досить ярка картина почувань і уяви значної частини українських земель. Йдучи з заходу на схід, маємо в сїм томі голосїня з таких околиць: з Бойківщини, галиц. Поділя, Гуцульщини, Буковини, рос. Поділя, Київщини, Чернигівщини, Курщини, Лубенщини, Харківщини, Херсонщини, Катеринославщини. Можна надіяти ся одначе, що том сей зверне увагу ширших кругів української суспільности на сю так мало досліджену область народньої словесности і дасть можність дальшим дослїдникам збільшити його обєм у кілька разів. Особливо, коли зважить ся велику конечність збираня голосїнь, поки сей звичай не пропав — чи то під впливом церковного навчаня, чи завдяки напорови новітньої культури, чи в кінцї через природний розвій нових форм творчости на місце залишеної глубокої старини.

А голосїня своїм походженєм сягають дїйсно глубоких діб пралюдства. Правда, українські голосїня можна прослїдити по староруським і иншим письменним памятникам не дальше XII в. (по лїтописям), але взагалї у всесвітній лїтературі находимо їх слїди і уривки вже на яких чотири тисячі лїт до нас*). І дїйсно, йдучи дорогою порівнаня українського голосїня з иншими, новітних і старих записів, розбираючи поодинокі складники голосїнь (їх мотиви, поетичні образи) на первісні частки і зародки самі собою і в порівнаню з найстаршою обрядною пі-

---

*) Більше про се в моїй студії „Похоронне голосїнє і церковно-релїгійна поезія“ Львів 1910. (Зап. Н. Т. ім. Ш. т. 93—4 ст. 1—17.

снею, ми переконуємо ся, що перед нами витвір прадавної традиції. Коли ж так само розібрати почуваня оплакуючих своїх дорогих мерців, то знайдемо і льоґічний підклад для думки про прадавність і українських голосінь у людській психиці.

Не дивно тому, що европейські дослідники народньої творчости звернули вже давно бачну увагу на похоронне голосінє, старaючись передовсім зібрати як найбільше матеріялу. Згадаю тут тілько литовські (Юшкевич, Вольтер), великоруські (Барсов), білоруські (Шейн), румунські (Marianu), сербські, болгарські, новогрецькі, італїянські і французькі досліди і збірки*), що давно випередили в тім напрямі українських дослідників.

В основу укладу зібраного матеріялу беру збірного творця голосінь — жінку, починаючи від матери, що оплакує вмерлу дитину. Причина сему — найяркійший вираз поетичної уяви, проникнутої болем душі, що довгий час жила фізично і морально в нерозривній злуці з покійником. Сю передвзяту (апріорну) думку стверджує і дійсний склад самих голосінь. Найбільше лїричної поезії, в повнім значіню слова, знаходимо тільки в голосїнях материй, коли тимчасом в инших голосїнях чуємо нераз, поруч із поетичним виразом щирого чутя, і нещирі чужі вислови. На другім місци поставлено плачі вдовиць з огляду на тїсну злуку почувань осироченої матери й овдовілої жінки з почуванями й положенєм сиріт. Инша причина такого порядку — в тотожности творця материнських і вдовичих голосїнь, яким являєть ся самостійна одиниця суспільности — замужна жінка. Їй належить у сїй збірці переважна часть голосїнь (за дітьми, за мужем). Сирітські голосїня і за найближшою ріднею (братом-сестрою) поставлені на переході від переважно лїричних висловів глубокого жалю до голосїнь, пізнійшої формації, зложених на взір попередніх, як складник похоронного обряду.

Посеред сих відділів заховуємо порядок ґеоґрафічного розкладу українських земель від заходу на схід. Провідною гадкою такого укладу було — виказати язиково-поетичну звязь однородних голосїнь даної місцевости; тим більше, що при такім укладї лекше прослїдити їх звязь із голосїнями сусїдних племен. Тому то й позіставлено правописні особливости оріґінальних новійших записів. Можнаб, правда, з огляду на головний уклад голосїнь що до розвою лїрично-поетичного мотиву, уложити їх усї таким самими порядком, без огляду на творця і місцеве походженє. Але в такім разї годї булоб назвати такий уклад можливо

---

*) Лїтература предмету і його огляд що до мотивів — op. cit. ст. 18—22.

обєктивним, а радше субєктивним для студії, що одначе належить уже до волї кождого дослїдника. Тому ми й залишили його. Чисто ґеоґрафічний уклад був виключений тим, що значна часть оголошених голосїнь уже так уложена.

Будова голосїнь в головній основі нерівномірно ритмічна, відповідає протяглому речітатіву в повільнім маршовім темпі. Найлїпшим взірцем її може послужити N-о 1:

Моя́ ти дити́нко соло́дка, моя́! (12 складів)
Куда́ж ти йде́ш від ме́не, куда́? (10 складів)
Ри́бочко, лебі́дочко! верни́ж ти ся, верни́! (13 складів)

в якім маємо два ріжні ритми, а се двох перших стихів і останнього. Два перші послугують ся амфібрахами; кінцевий хоріямб другого стиха лучить у собі вираз жалю і питаня. За те третїй стих починаєть ся і кінчить ся наголосом, повтаряючи по кождім наголошенім три ненаголошені склади.

Візьмемо N-о 4:

Дити́нко моє́, га́лочко моє́, (10 скл.)
я́блучко моє́, са́харнеє моє́! (11 скл.)
Одкоти́ло ся, одщепи́ло ся — ти од ме́не! (14)

Будова сього голосїня основана на злуцї чотирьох ударних і 6, 7, 10 неударних складів. Розміщенє їх не даєть ся уняти в певне стале правило, як довго нема в нас дальшої частини голосїня, але вже сей уривок — у порівнаню з N-о 1 — дає нам основу для деяких здогадів. Порівнаємо будови обох голосїнь:

N-о 1.		N-о 4.	
⏑’ ⏑ ⏑’ ⏑ ‖ ⏑’ ⏑ ⏑’	4/7	⏑’ ⏑ ⏑’ ‖ ’⏑ ⏑ ⏑’	4/6
⏑’ ⏑ ⏑’ ⏑ ‖ ’⏑ ⏑’	4/6	’⏑ ⏑ ⏑’ ‖ ’⏑ ⏑ ⏑ ⏑’	4/7
’⏑ ⏑ ⏑’ ⏑ ⏑ ‖ ⏑’ ⏑ ⏑ ⏑’	4/9	⏑ ⏑’ ⏑ ⏑ ‖ ⏑ ⏑’ ⏑ ⏑ ‖ ⏑ ⏑’ ⏑	3/10

В обох разах видимо залежність виразу чутя від відношеня сталого числа наголосів до ненаголошених складів. Наголосів у кождім стиху — чотири. Нерівність же ненаголошених складів і нерівномірність їх розкладу дає нам вражінє филї, що постепенно виростає і на якийсь час зникає, що очевидно є природним вислїдом ритму зфильованого чутєм горя серця і кровообігу голосїльницї.

Свідчить про се і **мельодія голосіня**, яку можна назвати співом через плач. Користуюсь записом з м. Мурафи, Под. ґуб., зробленим п. Мих. Задвірним від Марії Ліщучки.

Ди-ти-ноч-ко мо-я не-до-гу-до-ван-на-я, не-до-пле-

кан-на-я! Хто те-бе там го-ду-ва-ти бу-де? Хто те-бе,

Ма-неч-ко, до-гля-да-ти бу-де? Там пильну-ва-ти бу-де?

Ди-тин-ко мо-я, ди-ти-но! ор-лич-кож мо-я!

Чо-го ти по-ли-ну-ла од ме-не, до-цю мо-я?

Го-луб-ко мо-я, зі-роч-ко мо-я! Хто те-бе

до-гля-да-ти бу-де? А як я бу-ду без те-бе те-пер-кі?

а яж ні-чень-ки не спа-ла, тіль-ко до-гля-да-ла те-бе.

В инших голосїнях знаходимо нерівномірний ритм речітатіва дум, що відповідає, очивидно, епічному оповіданю про мерця, чи то про віднощене живого до нього. Пр. н-р 199:

1. Моя́ й ма́тїнко — моя́ золотї́єї́нька!
(2, 3, 4 стихи тогож розміру),
5. Як я бу́ду — без ва́с звика́ть?
(6. той сам розмір).
7. Я бу́ду ра́но встава́ть,
8. свою ма́тїнку спомина́ть!
9 і 10 як 5 і 6
11. Бу́ду я, моя́ ма́тїнко — малярі́в найма́ть,
12. та бу́ду свою́ ма́тїнку малюва́ть.
13. Що́ я вже не змалю́ю,
14. та́к не таку́ю.
15. А хо́ч і змалю́ю:
16. то ви́ мене́ не пора́дите,
17. ви́ мене́ не поста́вите.
18. Виж бу́ло ране́нько встава́єте, та нас розбужа́єте — хозя́євами наставля́єте.

Ся ритмічність переплїтаєть ся чисто пісенним складом (ст. 13—15), який в данім разї творить перехід від заводу до епічного оповіданя 18-го стиха в формі думи.

Маємо серед зібраних голосїнь іще один випадок впливу піснї на голосїнє, а се закінченє н-ру 21: „Ой мабуть я, мабуть — марно свої слова трачу, да пойду (я), сяду край могили — да гірко заплачу“.

В гуцульських голосїнях маємо комбінацію три і чотироударних стихів, що придає їм значно більше живости, ніж її маємо в голосїнях згаданого нами вище типу.

Сї уваги про ритмічність голосїнь — не тілько українських, але навіть взагалї — були конечні з огляду на необхідність ствердити, що голосїня є елементарними пробами пісенної творчости і народньої мельодії. Звернув уже на се увагу Ф. Колесса в „Ритміцї укр. народ. пісень“ (Льв. 1907 ст. 41—3), але очивидно, питанє се тілько очікує належного розслїдженя і рішеня.

Є ще инші докази на те, що голосїнє належить до пісенно-поетичного відділу народньої словесности. Се — поетичний ритм, що вяже поодинокі льоґічні і синтактичні фрази таких припадкових імпровізацій у нерівномірно-ритмічну строфу. В тім зглядї можна кожде голосїнє без найменьшого труду розбити на строфи о нерівноскладних стихах з одностайно повторюваними примітивними римами. Місцями риму нема, але се тілько хвилевий перерив, або уступка певному ритмови. Характерис-

тичною цїхою голосїльного риму є його поява і внутрі стиха, напр. в здрібнїлім — ойко,-іойки,-ойка голосїнь із Лаврикова, або в українських: З Миколи — тай нїколи, не нажилась — не наговорилась, з'обує — прогодує, доглядать — зберегать, малярі — крамарі - матері, бачили — виділи — здибали, Рим — Крим*).

Але й рим не всюди видержаний, подібно як се було з ритмом. Тому належить звернути увагу на дальші зародки поетичної творчости в голосїнях. Маю тут на думцї поетичні образи, форми, порівнаня й епітети, що — навіть у разї браку певної ритмічности і риму — дають право великій частинї голосїнь на назву поетичного твору. У кождого мерця свої окремі епітети відповідно вікови й походженю, не тілько з ознакою чутя любови, але й із характеристикою його значіня для оплакуючих. Не лишаєть ся іноді без сеї картинної поетичної характеристики нї одна частина тіла мерця, нї його домовина, могила, нї в кінцї — оточенє. Деколи сї епітети і порівнаня, особливо з природи, переносять нас у глибоку глибину людського житя близько жерел давно забутого народнього світогляду**).

Перейдемо в коротцї сї моменти, бо вони найлїпше свідчать про первісний обрядовий характер і глубоку давність голосїнь. На Гуцульщинї заховав ся звичай вінчати незвінчаного мерця з живим — судженим. Парубок говорить про се виразно в своїм голосїню: „Ій, Анночко, с котров я маю си жинити". На рос. Подїлю є осібний обряд вінкоплетин, як на весїлю молодої, з відповідними голосїнями. Матери споминають з жалем у своїх плачах за неодруженими дїтьми, що справляють їм таке вбоге страшне весїля, при чім зятем називають то могилу, то смерть. — Є й призиви зачиняти віконечка — ворітечка та не пускати небіщика з дому, що нам таки нагадує подібний весїльний обряд. А в инших постійно питають мерця, коли прийде — припливе — прилетить у гостї, в якім видї — та як

*) Звернув на се увагу В. Данилов в Кієв. Стар. 1905, XI—XII ст. 202—4 в статї: „Одна глава объ. укр. народныхъ причитаніяхъ."

**) В українській етнольоґії звернув на се увагу В. Данилов, особливо в статї „Порівнаня весїля і смерті в українських погрібових голосїнях" (Україна, 1907, VI). До нього були деякі уривкові проби звязати сї частини ріжних діб культурного житя України в Кіев. Старинѣ 1885, IX, стор. 73—84 (Малорусская похоронная причеть и миѳическое ея значеніе), та в статях Е. Сѣцинского — „Сближеніе смерти съ рожденіемъ и бракомъ въ народ. поэзіи", „Народныя представленія о загробномъ мірѣ", „Погребальные и поминальные обряды в Подоліи" (Подол. Епархіал. Вѣдом. 1885 N-о 18, 24, 1886, N-о 28 и 1887 N-о 9—10). З неукраїнських праць у сїм напрямі важні студії д-ра van der Meulen про литовські плачі (1907), Барсова про великоруську причеть (1872) і Marianu про румунські (Inmormintarea la Romani 1892).

його стрічати, угостити і чим. Сеж відгуки віри в окреме житє небіщика-духа, якого на тім світї стрітять рідні і приятелї і він оповість їм про горе живих і, взявшись за ручки з ними, може й у гостї прийде. Обряди похоронні — ставити воду й хлїб на вікнї для „душі", вказують ясно на тїсну злуку поодиноких фраз у голосїнях про гостину з сею глубокою давниною. Свідчить про се й отся фраза: „степами лїтатиму — як голубка густиму, садками лїтатиму — як зазуля куватиму". А се не виключно українська віра. Вона та сама й у Великорусів, і Білорусів, і Литовців, і Румунів, і взагалї у всїх народів, що завдяки повільному впливови новітної культури і нового світогляду, не зірвали ще звязий з фраґментами прадавної людської думки — віри.

Про тїсну звязь голосїня з певним обрядом свідчить і захована декуди роздїльність частин голосїня, які прикладають до певних моментів похорону. Вище було вказане на вінкоплетини. На тім же рос. Подїлю є ще такий звичай: Як мерця винесуть на двір, родичі зупиняють домовину, ставлять її на землю, а старший з родини звертаєть ся до зібраних зі словами: „Люди, товариші і сусїди, покійник прос ть у вас прощеня — простїть йому і прощайте!" Люди відповідають: „Най Бог простить!" — так тричи, по чім плачуть*). На цвинтарі-ж плачуть у Білоусівці, Под. ґуб.: „Дїти мої (брати, сестри...), дїти мої милї! стрічайте, бо йде батько (мати), пригортайте його, приголубте його — кукурудзко моя!" В Сьомаках голосять: „А вийди, вийди N— та здибай свою сестричку (братчика, маму...) — а вийди N до неї, а прийми там її, а приголуб її, як я голубила, а нагодуй її в понедїлок рано, а розчеши її, як я розчісувала, а вмий її з небесної роси." — Пінчуки кінчать похорон і голосїнє формулою: „Вічная єму память, дай Боже єму небо, а нам здоровє. Нехай з святими спочиває, а нас довго дожидає. Дай Боже єму на тум світї царство небесне, а нам на етум світї, щоб Бог продовжив лїта з дїтками і товарцем**)".

Все те не припадкове, не самовільне — се строгий обрядовий канон, в якім голосїня творили колись основну складову частину, поки умовини культурного житя не виділили їх з похорону в толерований пережиток.

На обрядову сторону голосїнь вказують і инші моменти, як діяльоґічна форма питаня (мерцеви) і відповіди (від імени мерця), або зазивів до мерця, як до живого. Можна-б се, що правда, вважати поетичним образом, але тодї він ледви чи був би так розповсюднений між усіми народами арійського пня, особливо між вище згаданими балто-славяно-

---

*) По запису А. Богдан — Сокольського в с. Соколї, Под. ґуб. Кам. пов.

**) Д. Г. Булгаковскій, Пинчуки, ст. 186—7.

романськими. В тих уривках діяльоґа і можна добачати фраґменти колишнього похоронного обряду, в якім між иншими, звертали ся до вмерлих із подібними заклонами і зазивами, як до живого. Вкажу тільки на похоронний обряд Ріґведи (гл. „Похор. голос.“ ст. 53—4), в якім значна часть молитов похоронного чину має основу за розговор живих із мерцем.

Порівняна таблиця епітетів.

Переходимо до огляду епітетів, як головного складника голосінь та всякої людової словесности взагалі.

	Прикметники	Дітям	Дочці	Синови	Мужови	Жінці	Матери	Батькови	Братови	Сестрі	Бабі	Дідови	Теті	Вуйкови	Кумі	Сусіді	Ятрівці	Дівчині	Парубк.	
1	близенький,-їсінький	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	1
2	болячий	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	2
3	великий	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	3
4	вірний,-енький	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	2	.	.	.	4
5	вижураний	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	5
6	вирobляний	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	6
7	вислабований	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	7
8	висушений	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	8
9	годний	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	9
10	голодний	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	10
11	добрий	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	11
12	дорогий, - енький, -есенький	.	.	8	6	.	4	1	2	2	.		.	.	1	.	.	.	.	12
13	дрібненький	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	13
14	золотий, -їсінький	.	1	2	2	.	4	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	14
15	коханий,-енький	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	15
16	любий,-ісінький	2	1	5	6	.	2	1	1	.	1	.		1	.	.	.	1	.	16
17	малісенький,-енький	1	.	.		.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	17
18	милий,-исенький	1	1	3	5	1	1	.	1	1		.		.	.	.	.	.	.	18
19	(на)мальований	.	.	.	1	.	1	1	.	.	1	.	.	.	.	.	1	.	.	19
20	накрейдований	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	20
21	невінений	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	21
22	невигляданий	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	22
23	невиколисаний	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	23
24	недогодований	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	24
25	недоплеканий	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	25
26	недорослий	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	26
27	недотїшений	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	27
28	недружений	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	28
29	незабутний	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	29

	Прикметники	Дітям	Дочці	Синови	Мужови	Жінці	Матери	Батькови	Братови	Сестрі	Бабі	Дідови	Теті	Вуйкови	Кумі	Сусіді	Ятрівці	Дівчині	Парубк.	
30	ненаглядний . .	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	30
31	неймовірний . .	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	31
32	нещасливий . .	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	32
33	пишний,-енький .	.	1	.	1	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	1	.	.	33
34	рідний,-їсенький.	1	1	3	1	1	8*	15	3	4	3	.	2	.	.	.	.	.	.	34
35	сивесенький . .	.	.	.	.	1	.	4	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	35
36	сизий	.	.	.	2	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	36
37	слабе(се)нький .	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	37
38	славний	.	.	1	.	.	.	.	1	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	38
39	солодкий. . . .	3	.	2	.	.	2	2	2	.	1	.	.	1	.	.	.	1	.	39
40	срібний,-їсенький -енький . . .	.	2	1	1	.	5*	2	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	40
41	старе(се)нький .	.	.	.	.	.	8	8	.	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	41
42	сумний	.	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	42
43	[illegible]ісенький . .	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	43
44	[illegible]	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	44
45	ч[illegible]бривий . .	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	45
46	щирий	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	46
47	ясний	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	47
	Іменики																			
48	ангелик,-ятко .	2	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	48
49	батенько,-ечко .	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	49
50	бабка,-очка, -уненька,-усичка -уся	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	50
51	билиночка . . .	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	51
52	братік,-ієйко, -тчик	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	52
53	верьєда	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	53
54	вимітальниця . .	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	54
55	виноградичок, -очок	.	.	1	.	.	.	5	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	55
56	вишенька . . .	.	2	.	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	56
57	вірниця	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	57
58	вуєчко	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	58
59	ґазда	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	59
60	галочка	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	60
61	голуб, - ка, - чик, - чичок, - ятко, - очок,-я,-очка, -онька. . . .	5	14	13	5	3	17	11	2	3	.	1	.	1	2	2	1	.	.	61
62	горювальник,-иця	.	1	.	.	.	3	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	62

*) Два рази з приставкою „най-“.

	Іменики	Дітям	Дочці	Синови	Мужови	Жінці	Матери	Батькови	Братови	Сестрі	Бабі	Дідови	Теті	Вуйкови	Кумі	Сусіді	Ятрівці	Дівчині	Парубк.	
63	господар, - ик, -енько, господиня		2	1	6	1														63
64	гребець			1																64
65	дєдик							1												65
66	дитиночка,-ятко																			66
	діти		1	2																
68	дївойка																			68
69	дїдуньо,-унчкик																			68
70	добрінечка						1													70
71	доля,-енька		1		1															71
72	доця		1																	72
73	дружина, - очка -онька,-дружине мій				15															73
74	душейка,-ка		2	1																74
75	дядя																			75
76	жалоба,-ібниця						2													76
77	зазуленька,-ечка				1					1								1		77
	-ька,-енько мій		5				14		1											
79	заступниця						1													79
80	здорове			1																80
81	зернечко			1																81
82	зіронька		1																	82
83	золото,-тко		1	2	1															83
84	іскальниця		1																	84
85	кавалєрочок			1																85
86	канареєчка			1				1												86
87	карочка велика				1															87
88	картина		1																	88
89	квіт(оч)ка		5																	89
90	кидальник			1																90
91	княгиня, князь		9	7						1									1	91
92	колосочок	1																		92
93	комашечка		1																	93
94	копільник			1																94
95	кормилець			1																95
96	королейко								1											96
97	косарик			5																97
98	коханочка		3																	98
99	крашаночка		1																	99
100	ластівка,-очка		2				6			1										100
101	лебедочок, - ідочка	1							2											.01

	Іменики	Дітям	Дочці	Синови	Мужови	Жінці	Матери	Батькови	Братови	Сестрі	Бабі	Дідови	Теті	Вуйкови	Кумі	Сусіді	Ятрівці	Дівчині	Парубк.	
102	люба, любка,-чик	.	.	.	1	.	1	1	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	1	102
104	маківка	.	2	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	104
105	мамка, мамочка, мамунейка, матинька, матїнка	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	(1)	.	.	.	105
106	місячик	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.			.	.	.	106
107	міщаночка . . .	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	107
108	молотничок, молотїльник . . .	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	108
109	мужинек	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	109
110	мучиниця . . .	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	110
111	надія	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.		.	111
112	ненька, ненько .	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	112
113	нещасниця,-ичка	.	1	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	113
114	нужда гірка, страшна (без мужа) .	.	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	114
115	одрада	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	115
116	омелиночка . .	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	116
117	орел	.	.	1	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	117
118	охвецерочок . .		.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	118
119	павочка	.	2	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	119
120	паняночка, панич	.	2	2	.	.	.	.	.	.	.		.	.	.	.	.	.	.	120
121	пара	.	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	121
122	пастух, пастушок, -шейка	.	1	3	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	122
123	переміночка . .	.	2	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	123
124	перепелочка . .	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	124
125	плугатор . . .	.	.	3	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	125
126	побігунчик . . .	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	126
127	погонич	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.		.	.	.	.	127
128	покривонька, покривочка, -пятїнка	.	.	.	.	.	12	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	128
129	половина . . .	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	129
130	помазушка . . .	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	130
131	помітушка . . .	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	131
132	помічник,-иця .	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	132
133	порада,-ниця,-ик, -онька,-очка. .	.	.	.	2	.	12	4	.	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	133
134	послужка . . .	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	134
135	потїшенька . .	2	3	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	135

	Іменики	Дітям	Дочці	Синови	Мужови	Жінці	Матери	Батькови	Братови	Сестрі	Бабі	Дідови	Теті	Вуйкови	Кумі	Сусіді	Ятрівці	Дівчині	Парубк.	
136	правда, правдочка, -онька . .	.	1	1	4	.	8	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	136
137	приятель, приятелик, -лька. .	.	.	.	4	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	137
138	прачка	.	4	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	138
139	прядка,-ха . . .	.	3	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	139
140	пташка	.	2	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	140
141	птичка	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	141
142	пчілочка . . .	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	142
143	рахманинка . .	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	143
144	рибонька, -очка.	2	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	144
145	робітник,-ця,-чок	.	2	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	145
146	родина, родиночка, -ителька. .	.	3	2	2	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	146
147	рожа, рожевая квітка	.	5	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	147
148	розваднûця . .	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	148
149	розлука (вічна) .	.	1	.	1	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	149
150	розмовочка, розмовонька . . .	.	.	.	.	.	5	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	150
151	роскіш	.	.	.	1	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	151
152	сестриця, -ичка, -ойка, -унейка .	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	152
153	серце	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	153
154	синку мій . . .	.	3	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	154
155	скитальниця, скитальничок. . .	.	.	.	.	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	155
156	слово,-ечко . .	.	.	.	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	156
157	сокіл, -оля, -тко, -олик, -онько .	2	1	5	5	.	1	6	4	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	157
158	соловейко, -єчко -ейчик	1	.	2	1	.	.	12	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	158
159	сонечко	.	.	1	1	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	159
160	споминки мої . .	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	160
161	старанник . . .	.	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	161
162	сторож прихорош	.	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	162
163	страдальник,-иця	.	.	1	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	163
164	страник	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	164
165	сусїда, сусїдочка, -онька	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	165
166	тато, татко, таточко, татунењко, татусенько .	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	166

	Іменики	Дітям	Дочці	Синови	Мужови	Жінці	Матери	Батькови	Братови	Сестрі	Бабі	Дідови	Теті	Вуйкови	Кумі	Сусіді	Ятрівці	Дівчині	Парубк.	
167	тетка, тїтуся, тї-тусечка. . . .	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	167
168	каличка	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	168
169	тополечка . . .	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	169
170	утїнка,-очка . .	.	.	.	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	170
171	утїха	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	171
172	фіялочка . . .	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	172
173	хазяйка,-ін . . .	.	1	.	11	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	173
174	черешенька . .	.	.	.	.	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	174
175	швачка	.	8	.	.	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	175
176	щастє	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	176
177	щебетун,-юшка .	1	1	2	.	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	177
178	щепочка	.	1	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	178
179	яблучко	2	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	179
180	ягода,-ідка . .	1	3	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	180
	всїх голосїнь .	11	40	46	43	2	64	42	11	9	5	2	2	2	1	3	2	1	1	287

Розміщенє епітету на українських землях вказує перш усього на значне число незалежих одно від другого голосїнь, себ-то на їх орігінальність, на скілько може бути про неї мова в імпровізаціях людий, що жиють у приблизно однакових умовинах жития. Сими спільними умовинами вважаю сельський побут і момент смерти. З другого боку однакові умовини дає нам спільність людських почувань і їх картинного виразу, через що — милий, дорогий, любий, солодкий.... пташка, серце, щастє, сонечко... можна ужити всім усюди, без посуду з чужого боку про яке небудь запозиченє. — Те саме належить сказати й про цїлий ряд епітетів з природи, — сокіл, зазуля, вишня, тополя, дуб, маковка..., що війшли вже в плоть і кров арійської, особливо аріо-европейської поетично-картинної мови. Остаток епітетів можна звести до означеня відношеня мерця до живих, або до опису його жития — отже до значіня найбільш яркого виразу орігінальної імпровізації на певну тему. До таких епітетів зачислимо: вижураний, виробляний, висушений, голодний — розвадниця, споминки мої. Більше годї знайти.

Здавалоб ся отже на підставі огляду епітетів, що українські голосїня дуже одновидні повтореня - варіянти певних усталених шабльонів. Коли одначе приглянути ся близше їх ріжноманїтности, розміщеню й узглядити їх злуку, то переконаємо ся, що така гадка не стійна, бодай для голосїнь більшости українських земель, в яких 'стрічаємо свого

рода усталену форму голосіня, але далеко не на стілько, як у народній пісні, або казці. В пісні і казці маємо дійсну варіяцію одного первісного епітету, але в голосіню сього нема, а коли є, то в дуже незначній мірі, про що низше й буде мова.

Стверджують те деякі поетичні картини смерти, що творять природний перехід від епітету до мотиву. Вони на вид тотожні, але ніколи не запозичені: — яблучко одкотило ся, щіпочка одщепила ся, вишенька зацвила і відцвила, вишеньку вітри зломали та листки на ній оббили, соловейки і зазульки одщебетали — одкували, у людий весілє — у мене похорон, сирій землї віддалам, зять — мурава зелена, тайного князя обібрала собі, зі смертю одружилась. Тай инші поетичні картини, як — „васплечками пролїтала, слїзоньками поливала", або „дубочок — батько", „батенько чужий — дуб сухий", „холодна стїна — чужа чужина", та згадки про гостинцї — тілько стверджують, що в голосїнях маємо продукт самостійної поетичної творчости — припадкової імпровізації, що по нинїшний день заховала ся в певній загально принятій поетичній формі. Думати-ж на сїй основі про неоріґінальність голосїнь — значить стілько, що вважати взагалї народну словесність чимось дуже проблєматичного походженя, без значного удїлу в її витвореню самого народу.

Що епітет і поетична картина голосїня — продукт самостійної поетичної уяви і творчости народного духа. вказують на се й мотиви голосїнь. Їх можна і належить роздїлити на дві великі ґрупи: лїрично-картинну і епічно-описову. В першій ґрупі переважають моменти щирого чутя і поетичної уяви, в другій спомини з житя і його реалїстичного зображеня. Пісяя сих ґруп і розставлені поодинокі мотиви в студії „Похоронне голосїнє" (ст. 19—21). А що до поданої там таблицї мотивів годї на підставі сього матеріялу додати що-небудь основного, тому сеї таблицї тут і не повторяєть ся.

Переходимо до розбору голосїнь. По свойому змістови вони складають ся — з окликів, що періодично повтаряють ся і з синтактично-граматичної злуки поодиноких окликів у льоґічну цїлість. На сїй канві мережить поетична уява імпровізатора поодинокі образи туги-болю, переплїтані епічними оповіданями зі спільного живому і мерцеви житя. Отже головною основою кождого голосїня вважаю оклик: ох, ой, і, ей, вейльо, ах... дитиночко моя, матїнко моя і т. д. Коли додати до сего оклику цїлу скалю ніжних прикметників — солодка, дорога, золота... дістаємо вже льоґічну фразу. Дальша злука двох льоґічних фраз: оклик + прикметник (оклик + іменик) дасть нам поетичну картину, в родї: „ди-

тинко моє — галочко моє“. І в однім і в другім разї перед нами закінчені льоґічні, чи там художні фрази — підмети, але не цїлости — без присудка. Присудком буде инша фраза, як: „одлетїло ти од мене“ (галочко), „одщепило ся од мене“ (яблучко). Такий поетичний образ із помічю ритму і риму дає нам суцїльну картину горя матери, уняту в ярку граматично-синтактичну фразу. Ся фраза й є основним лїричним мотивом. Все дальше може бути лишнїм, коли більше нема, або тілько припадковим розвитком мотиву, чи там суми мотивів, з помічю яких оплакуючий оправдує як раз такий, а не инший вираз чутя болю.

Найяркійшим приміром такого розвитку одного лїричного мотиву в сїй збірцї вважаю N-о 214, який весь виповнений зображенєм горя осиротїлої дївчини, та N. 66, з богатою ритмом і римом імпровізацією матери по синови.

Природний перехід від лїричних мотивів до епічних творять епітети. Дитину величає мати — радістю, утїхою; про матїр говорить сирота — правдонько моя, пораднице, покровонько; про ґазду голосить вдова — старанннику мій, горювальнику. З сими епітетами приходить ся кождому імпровізаторови злучити близше поясненє. І так мати споминає про радість, яку мала від щебету дитини, що з заранку не давала її спати, або про се, як дитина лазила (N-о 5) — без чого у неї не буде більше ніякої радости. Иншими характеристичними цїхами природного розвою певного епітету до повного голосїня можуть послужити н-ри 26 і 47. В н-рі 26 голосить мати: „Моя роза повная, моя роза червоная — моя ягода повная, і мій цвіточок, і моя крашаночко!“ і безпосередно за сим розвиває свою гадку: „Да як весна настане, да виду я у садочок, да і цвіточки цвитуть... і як люди ожидають, як первий цвіточок розцвитецця і всї радуюця і всї веселяця... (на Великдень) одно другому показує крашаночку, чи гарна...“ Вона, очивидно, взяла в основу порівнанє: мати — садочок, дитина — цвіточок весняний, і друге: мати — дївчина, дитина — крашанка великодна. Розуміеть ся, що се порівнанє появилось в уяві осиротїлої матери тілько пізнїйше самохіть, на початку ж у неї був тілько епітет пестощі — роза, цвіточок, крашаночка; протиставленє і порівнанє появилось на основі може й несвідомої ассоціяції ідей; цвіт, весна дитина, мати. В н-рі 47 мати назвала дочку „зіронько моя“ і зараз вставила фразу: „ти-ж то менї ясно засвітила, тай скоро загасла“, яка лучить ся тілько з епітетом, а з рештою голосїня не стоїть нї в якій звязи.

В инших разах картина витворюєть ся не з епітету, а з дрібної гадки, напр. як мати коло воріт визирала своїх дочок, яку розвиває голосїльниця в просторім живім оповіданю, як покійна мати гостила їх

у себе та про все розвідувала (N-o 168), або в голосїню замужної дочки по батькови, що доглядав її дитину й обістє (N-248).

Є навіть випадки, що все голосїнє від самого початку основане на чисто матеріяльній основі, отже з перевагою епічного мотиву і з слабими фраґментами лїричного мотиву в одних окликах (без глибшого чутя), чого наглядний доказ маємо в голосїню за сусїдкою. Але трапляєть ся голосїнє, хоч основане на чисто матеріяльнім підкладї, з виразом глибокого чутя, засвідченого природним розвитком змісту і льоґіки оповіданя; приміром чого служить нам N-o 255 з імпровізацією дочки — наймички на похоронї батька. До голосїнь з перевагою одного матеріяльного мотиву належить зачислити ще N-o 128—136, та 138 і 140, в яких вдова побиваєть ся на спомин гіркої долї дїтий - сиріт.

Часто уживаною канвою голосїня являєть ся протиставленє смутних подій смерти-похорону сподїваним веселим — житя. Примірів тому дуже багато, бо зародки сих анальоґій подибують ся майже у всїх голосїнях, але стрічають ся і такі, що збудовані переважно на такій основі, напр. н-р. 11.

Розвій поодиноких мотивів не всюди оріґінальний. Замітно се вже по части в ґрупах голосїнь з одної місцевости. Але в них переважає радше спільна внїшна форма, або яка частїйше уживана фраза, що очивидно стала свого роду характерною рисою — так сказати-б каноном голосїнь сеї місцевости. Очивидно, що се не запозиченє, бо спільні рядови голосїнь одної місцевости фрази лучать ся з рештою оріґінальних фраз в одну льоґічну, поетичну і драматичну цїлість.

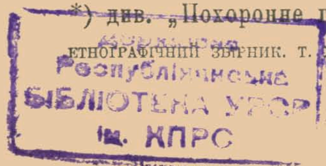
При запозиченяхсего переважно не буває. Примірів того в зібраних голосїнях доволї. В N-o 159. (Товмачик) питаєть ся сирота мами-покійниці — „Звідки ми си на вас подивимо...?" і безпосередно по тім питаню голосить: „вже ваші слїди позарастають", чим і кінчить голосїнє. Записано воно правда зі слів старої баби; але в инших записах від неї ж не трапляєть ся такий наглий малоумотивований перехід — тому й вважаємо дане голосїнє відповідаючим даному примірови. — В голосїнях із Лубенщини говорить ся часто про малярів і крамарів — що не малюють та не продають материй, та прирівнують чужу чужину до холодної стїни. Злука тих спільних фраз із рештою голосїня часто дуже слаба. От в н-рі 184 чергують ся вони так: „Де ті малярі... Де воно вас, матїнко, прищепить... Прищеплю вас... Прихилю ся до холодної стїни... Та і ті сїни і та хата — не та правда... не та утїха." — В н-рі 197 питаєть ся дочка матери, коли вона прийде... „столи застелені, їсти наготовлено", і зараз: „та їх тепер не списать, не купить, та їх нїгде узять... заслужить". Се очивидна приставка чужої перенятої фрази без простої звязи з попереднїми. В н-рі 208 по фразї „заберіть нас з собою... щоб нам чужі батьки і рук

не потвради" сирота голосить: „та прихилю ся до холодної стіни, то холодна стіна мене й не нагріє... чужа чужина не пожаліє". Тут чуємо брак посередного запитаня, в роді „до кого прихилитись... хто нас пожаліє?", але голосільниця пропустила сю фразу, бо була захоплена иншою про холодну стіну і чужу чужину, яку то фразу з давна відай запамятала. Кінець сего голосіня рівно-ж перерібка поговірки: „у тітки — свої дітки" в формі: „будем чужим матерям годить. Та тітка-ж, моя матінко, своїм діткам мати, а нам же, моя матінко, не буде". — В 195 н-рі виступає ся неумотивована злука фраз іще більше яскраво: „та ми-б заслужили, та собі матінку купили. Та передам я яблучко — то загніє, а передам булочку — то зацвите". — В голосїню по батькови N-о 205 говорить ся весь час про гостину батька у дітий-сиріт, — а кінчить ся запитом: Чи я, тобі, мій таточку, питочки не давала, чи постілоньки не перестилала?" Як вказує походженє наведених нумерів, сї повтореня чужих фраз, без очивидної звязи з рештою голосіня, визвані великим розповсюдненєм імпровізованих плачів у Лубенщині. В инших місцевостях се менше замітно, бо за мало зібраного матеріялу. Нічого дивного, що серед тої маси голосїнь із Лубенського подибуєть ся навіть одно з очивидним впливом великоруської причети. Є се н-р 240, в якім стрічаємо слово — эта хатонька, людський глас, та закінченє: „повій вітрицьку, одсунь кватирочку, та розбуди мою дитиночку" звісне тілько у Великорусів*).

Старинною особливостю голосїнь уважаю ще деякі синтактично-граматичні пережитки. До них належать: заміна однини множиною, або злука їх та заміна родів. Множини вживають матері, звертаючись до вмерлої дитини: дитинко, чому не обізветесь, не заговорите? (2), ви мені не одрекли, донечко (17); доню, хтож мене доглядатимуть? (19); Синку, мене мете додержувати (60); нас сіріткою лишили (169). Дитину величає мати часто збірним: мої діт(очк)и, мої діточки — колиж я тебе дождусь? До дочки звертаєть ся з назвою: синку мій, донечко! (10, 17, 40).

На основі всього сказаного можна поставити слідуючу теорію формованя і розвою голосїнь: голосїнє зродило ся з окликів болю з приводу страти дорогої людини. Оклики лучили ся з часом у ряд поодиноких гадок-висловів, що означали відношенє живого до мерця і навпаки. Сї вислови, нераз у формі одного епітету, розростали ся до величини самостійних поетичних порівнань — картин і їх суми, лученої

*) див. „Похоронне голосїнє" ст. 20, мотив 13.

в одну цілість, як ритмом і римом, так і провідною гадкою всякого голосїня взагалї — звеличити прилюдною похвалою мерця. Сею гадкою лучить ся голосїнє з обрядом похорону, складовою частиною якого воно й стало. З моментом тїсної злуки вільної принагідної імпровізації з обрядом, голосїнє починає каменїти в своїх поетичних оборотах — картинах, поки зовсїм не перейшло як певний означений канон у репертуар обрядових плачок-голосільниць. В сїй стадії закаменїлости застає голосїнє християнство, яке і звертаєть ся перш усього проти нього. Християнський похоронний обряд випер, очивидно, давнїй звичай найманого оплакуваня, але не зміг побороти природного чутя-горя і його виразу у дїйсних жалібників. Голосїнє оживає знов як імпровізація і зливаєть ся в своїх формах по части з давнїми речітатівами заводу, (прадавні порівнаня і картини з природи, епітети), та прилучає до них ряд нових елєментів, узятих переважно з нового християнського світогляду. Хоч у тій стадії голосїнє не є вже в силї самостійного розвитку, хоч воно часто послугуєть ся готовим образцем, то все таки воно задержує ще в значній мірі ціхи самостійного лїрично-епічного твору і як такий займає в народній словесности місце обрядової поезії.

В звязи з похоронним голосїнєм належить згадати і т. з. жартовливі та сороміцькі голосїня. Одні з них витворили ся тільки на основі уривочних фраз, що й без звязи з текстом повні комізму. Приміри на се находять ся вже в голосїнях. І так: удова гуцулка, побиваючись за мужем приказує: „Ґвавту, розвеселїт мене, люди“! (108), або жінка докоряє пяниці мужови, що її часто катував (127), або як діти плачуть за мамою і приговорюють: „Тато маму поховає — за другою пошукає“ (140). В Товмачику голосила вдовиця за одною з чотирох доньок: „Не буде сє вже вуйко Яків журити, що аж штири дївки має вінувати, бо сє вже лиш три лишило“. Старуха Марійка Дутчак Мадуракова з Товмачика повідає і таке, як мати голосила за дитиною: „ой дитинко моя, дитинко! Та вже дяк іде! А то ще не так буде, як ксьондз прийде“. Або: „Ой добро моє, дитинко! тож тос від мене полєгло“. А як Москалюка ховали, голосила жінка: „Ой любцю, мій любцю, який ти файний лежиш — як би я коло тебе спала!“ — З незвісного жерела маю ще такий уривок голосїня чоловіка за сином: „тож то ти, сину, красний був, тож то ти делїкатний був! певне тебе якийсь пан родив“. Згадати, ще реалїстичну вказівку на причину смерти батька, що після голосїня сироти: капустиці смашної наїв ся і смерти нажив (Убиннє), дуже подібну до одного староримського напису на памятнику дочці, що через страву або напій зійшла зі світа (Cabrol-Leclerq: Reliq. epigraph. N-o 3397), та

ніжний спомин про те, як небіжка дочка в маминій голові „вошичок ськала“ (28), ми маємо аж надто примірів, як легко дійти тут до комізму. Треба тілько вилучити сї фрази з голосїня — і комічна фраза готова.

Таке сталось і в голосїнях - анекдотах. Чоловік забаг яєць, або й ковбаси, заки жінка зварила їх — він умер. Жінка начинає голосити й приговорює: „Чоловіче, журо моя! чоловіче, ти на лавцї — а під печев твої яйцї“ (Раранча). Чоловік... не вспів дошити стріху на хатї — тай умер. Вдова приказує: „...яєчка лежат, ковбаска висит, діра не зашита“ (Брідщина). У иншої вмер муж шкіродер (лупій), рівник як раз перед Великоднем (свяченими яйцями), вдова голосить: „ґаздику мій солодкий! хто менї затпе, заголит, та залупит? хто менї притисне? Недалеко було до яєць дотрутити — а ти не дотрутив! Жура моя, жура! незаткана діра (роз. в стрісї): — а ти казав, що зашиєш — а ти вмер та лишиєш“ (с. Богдан, Мармар. стол. від п. Стрипського). Инша коротша версія: „Ой пхав, пхав — до яєць не допхав“. В Раранчи передають се голосїнє так: „ч. ж. м. лишила ся дирка твоя. Ч. ч! хто мене буде годувати? Ти все менї то заголив, то залупив — а тепер хто буде за мене дбати?“ Знають се голосїнє і в Товмачику тілько у фразї про незашиту діру в стрісї.

В Головах передають сей анекдот так: „Ий, ґаздику мий, щіросте моя! Хто менї заголи, хто минї залупит, хто минї забє, хто менї притисне як тїнь“ (Чоловік, як кінь таскав великі оберемкі ріщя з лїса).

Сюдаж належить додати і голосїня-імпровізації на певну злобу дня. Люди в с. Каменій Криницї, Балт. пов. Под. ґуб. не дуже любили свого попа Великоруса з центральної Росії, тому мати виразила се в голосїню по синови: „Ой сину ти мій! До чого-ж ти, сину, дочекав — щоб тебе кацап ховав“ (запис. К. Широцький від свщ. О. Б.) Або голосїнє сестри за небіжкою, якої священик не хотїв за її житє з почотом (парадою) ховати, в якім вона у всїм стала винуватити священника. (Оповідав про се священик з с. Викіт).

До голосїнь - анекдотів належать і такі, в яких висміваєть ся нещирий жаль удів, готових зараз шукати розради в другим мужем. Є їх кілька. В Київщинї співають: „Мій милий чорнобривий — щось так дуже захорів — киселику захотїв! — Ой, цить, не вмірай, ти надеждо моя — дожидай, дожидай, радость довга твоя! — Ой пішла я по селу — добувати киселю — Гей ц. н. в м... А ще кисїль не скипів — а вже милий задубів — Г. ц. н. в... А я добра була — киселику йму дала...“ В Підмонастирску коло Бродів говорять, що вдова пішла на весїлє, тай забула про похорон. По дорозї стрітило ся весїлє з похороном, баба - плачка приказує: „Знаю, умію плакати - ридати — та не

знаю, як тя назвати". Вдовиця, зачула се в весільнім поході і пританцьовуючи заспівала: „Федькó, Федькó, Федькó — звав ся!"*) Манжура подає в своїх „Сказках, Пословицях..." таке: Жінка журить ся в хаті по небіщикови мужови: „Чоловіче мій, та дружина моя — тиж було наореш і насієш: огірків, кавунців та динь..." Як дійшла до „динь", зачастила у долоні — „динь, динь, динь" та по хаті в танець пустилась. (Укр. 1907 III ст. 231). — В с. Богдані Марм. стол. приказують про жінку, що зразу не хотіла за мужом голосити, — а опісля з конечности, бо плачка не прийшла на час, стала так заводити: „Руно моє, руно — том ті дала дурно, тай миску пшона тай голошу сама! Беріт, попе, кіло — тото ваше діло, а я за тим дрижу, що за дверми вижу." В Головах записав п. Шекерик Доників іще більше реалістичне. Вдовиця голосить: „Ий ни можу темити, хто мне ме... (любити)!" Любас відповідає: „Ги, ги, ги — буду я." Жінка заводить далі: „Ий колиж тото буде—ее?" Любас басом: „Скоро розийдут си люде!"

Коли зважити іноді до грубости наївний реалізм великого числа голосїнь, який позволяє вдові свобідно згадувати звичайне у селян спільне подружне спанє (напр. в голосїню з Сьомак, Под. ґуб. питає вдова: „з ким я буду спати", або в гуцульськім голосїню: „такий ти файний — як би я з тобов спала"), та наївне загальне почитанє культурно первісними народами родильного члена, то можна-б у сих сороміцьких голосїнях добачити навіть глибоку старину. Вказує на те колисанка готентотська, в якій мати вихвалює сильну будову своєї дитини і межи иншим говорить таке: „ти, що маєш сильного члена, будеш ти родити сильних і богацько дітей" (Globus, XII, 278. Müller Fried. — Allgem. Ethnogr. Wien, 1879, ст. 108). Нинї, одначе, коли ся наївна щирість пропала — в данім разї можна говорити про такі голосїня, тільки як про плід сороміцької словесности. А що вони старого походженя, про те свідчать часті спомини в них про найманих плачок. Згадуєть ся про них і в співанцї про близьку смерть із Боґдана, Марм. стол., в якій вмираючий роздає своє майно... „А тим посестричкам — пасїку з пчолами, щоби за мнов голосили — від хати до ями".

Нові записи голосїнь прислали з:

Лаврикова, Равськ. пов. Андрій і Пилип Сало через п. З. Мохнацького 14

Волосянки, Стр. пов. п-на Олена Охримович 2

Товмачика, Кол. пов. і Річки, Кос. пов. п-на Олена Кисїлевська 17

---

*) Гл. дальше ст. 26: Приказуванє по умерлим.

Тростянця, Снят. пов. п. Осип Михалецький учит.		6
Річки, Кос. пов. п. О. Марков, студ.		3
Річки, Кос. пов. п. Л. Якібюк різьбар		4
Криворівні, Кос. пов. п. В. Гнатюк		10
Голов, Кос. пов. п. Петро Шекерик-Доників		4
Голов і Тюдева п. Пет. Дудєк учит.		5
Жабє-Маґура, Кос. пов. п. Мих. Кузьмак, учит.		2
Ошихлїбів, Буков. п. І. Ґронський, учит.		1
Раранча, Буков. Олександер Рак		7
Под. ґуб.	с. Мельниковець — П. Лисоволин, учит.	3
—	Петримане, Ушиц. пов. Д. С. Дячина	1
—	Кастанівки і Тимонівки, Ямп. пов. п. Микита Бачок	2
—	Сокола, Камян. пов. п. А. Богдан — Сокольский	3
—	Журавлївки, Брацл. пов. п. Т. Бурачок	8
—	Сьомак, Білоусівки, Михалівки, Баламутівки п. К. Широцький	22
—	м. Мурафи п. Ю. Александрович	5
—	с. Рачки, Брацл. пов. діякон Мел. Грушицький	3
Київ. ґуб.	м. Паволочі, Сквир. пов. П. П. С. Брояковський	6
—	с. Немирова, Обух. пов. п. Ю. Александрович	3
Курс. ґуб.	с. Шебекина, Білгород. пов. п. П. К. Тарасевський	8
	всїх	139

Передруковуєть ся голосїня з отсих видань:

А. Метлинскій — Народ. южнорус. пѣсни, Кіевъ 1854.

С. Браиловскій — Похоронныя причитанія южнаго края, Рус. филол. Вѣстн. (РФВ) XII, 1884.

Кіевская Старина (К. Ст.)

Д. Г. Булгаковскій — Пинчуки, СПтб. 1890.

В. П. Милорадовичъ — Сборникъ м.-рус. пѣсенъ Лубенскаго уѣзда Полтав. губ. (Сборн. Харьк. Ист.-филол. О—за, X, 1897) ст. 178—222.

А. Н. Малинка — Малорусскіе обряды, повѣрья и заплачки при похоронахъ, (Этнографич. Обозрѣніе, 1898 III).

В. Шухевич — Гуцульщина, Ш.

Перекладів і перерібок голосїнь як у „Roxolani" Кльоновіча, або у Терещенка — Бытъ русскаго народа, Ш, ст. 90, та лїтературного на смерть Шевченка (гл. Основа, 1861) не втягаємо сюда, як також не придаємо особлившої ваги дрібним записам K. Wójcickiego — Zarysy

domowe, III, Ruś Podlaska, Warsz. 1842 ст. 335. та в Zbiorze wiadomości do antropologii krajowej XII Kraków 1888 ст. 227, бо вони звісні з инших місць. *І. С.*

І. Відповіди на квестіонир у справі голосїнь.

В 39. ч. Хронїки Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові з 1909 р. ст. 38—9 був надрукований отсей квестіонар:

1. Чи є звичай голосити по умерших?

2. Хто голосить? Рідня, чи наймані плачки?

3. Чи голосять усї члени родини, чи тілько деякі особи, і в якім порядку?

4. Чи голосять і мужчини?

5. Як нема рідні, чи голосять чужі і то з власної волї, чи нї?

6. Кілько і як платять плачкам? (Грішми — натуралїями — угощенем?)

7. Чи у плачок тексти голосїнь незмінні, чи за кождим разом зміняють ся?

(Голосїня плачок належить записувати докладно, з поданєм імени плачки, її віку, від коли займаєть ся сим дїлом, місцевість).

8. Чи принято учити ся у професіональних плачок голосити?

9. Чи переймають одна від другої голосїня? А може і вправляють ся наперед жінки в своїх кружках у голосїню?

10. Чи не вміти голосити вважаєть ся великим соромом, а вміти голосити приносить честь?

11. Які голосїня бувають: прозою (звичайною мовою), чи стихами? Котрі вважають ся красші?

12. Чиє голосїнє більше подобаєть ся, дуже голосне, чи дуже довге?

13. Чому плачуть? чи щоб віддати послїдню услугу, чи для відпущеня гріхів?

14. Коли зачинають голосити? (В хатї зараз по смерти, при укладаню на лаві, в труну, при виносї, по дорозї на кладовище, на могилї?)

15. Чи голосять на поминках — у третини, девятини, сороковини, річницю; на Святий вечір, Великдень, Задушну суботу?

Голосїня рідні й неплачок можна записувати без подаваня назв осіб, але належить вказати, хто за ким плаче (мати за дитиною, вдова за мужем, дочка за батьком...), та місцевість.

16. Чи нема в вас жартовливих голосїнь (перелицьованих, насмішливих пародій)? Які вони?

У відповідь на нього можемо подати деякі описи. Передовсїм звернемо увагу на те, що зібрати голосїня можна хиба в часї самого похорону, бо: „коли нема смутку — не хочеть ся казати“, доносить п. Якібюк з Річки, Кос. пов. А друге, се те, що „за хазяйков плачуть мужі тихо і не голосять“ (Кіев. Стар. XX в статї Ящуржинского), тому мужеських голосїнь у нас тілько два, та одно парубоцьке.

Технїчні вирази на голошене за мерцем обіймають невеличку скалю. І так, в Викотах, Самб. пов. — наказують, а в Скваряві — співають, в Ботелцї, Турч. пов. — плачуть, йойкають, хвалять. На Гуцульщинї приказують, голосять, приповідають. В Салашах коло Угнова — заво́дять, приказують, наговорюють. В Каменецькім і ин. таки заводять“. На Україні — голосять і причитують.

Не маючи нїчого з глубокої Бойківщини, подаю тут кілька заміток, висказаних перед шести лїтами небіщиком свящ. Г. Чайковським з Ботелки Нижної. Плачі в часї похоронів справляли на него вражіне свіжої імпровізації з повторюваними (т. є. усталеними вже) поетичними зворотами, як: „тут твоє ґаздівство — вітер тї не дійме — в тверді замки (замкнули тї) — твої дороги, стеженьки заростуть травов. — Що дїтоньки будут чинити, а хто їм подаст їсти, а сироти до кого ся пустят!“ Зрештою споминають світлі — радісні хвилї житя та приказують ріжну вся́чину. Звичайно плачуть жо́ни, а на дворі йойкають. Плаче тілько своїна́, а „як не є кому за нев сплакати“, то се значить, що „не є єю похвалити за щось, за котре.“

Крім плачу заховали ся на похоронї ще деякі звичаї. Отже — ярмо обертають, дошки з-під мерця викидають через вікно — бо на тім світї все йде відворотно, як з байок виходить. Стілько покійний інформатор*). *І. С.*

I. Голосїня в селї Волосянцї, пов. Стрий.

За помершим голосять, по місцевому „заво́дять“, усї дорослі жінки, що належать до родини.

Найманих плачок нема. Як умре який бездомний комірник, що не мав рідні — то заво́дить за ним жінка з тої хати, де він мешкав — але не все, лиш як „має добру дяку“, то є, як хоче.

---

*) Не любив небіщик назви „бойки“, бо вона звучала для него якоюсь ганьбою і реплїкував на неї так: „Як ся народ називає — то він сам знає, а як го другі називають — то му нич до того!“

Давнійше не міг бути похорон без заводин і для безрідних наймали плачок — за горівку або сир, солонину, хліб і т. и.; назви „плачка“ в селї нема; для означеня кажуть: „тота жона́, що заводила.“

Мущини не заводять, навіть найблизші, за те коло тїла вмерлого в хатї і перед хатою заводять усї кревні і посвоячені жінки, а також куми і сусїдки. Підчас того, як везуть мерця, заводить тільки кілька жінок, або всї разом, або дві по о́днї. Першенство мають найблизші родички помершої людини: мати, дочка і сестра, а також невістка, внучка, невістка (братова́), тїтка, баба, вуйна, стри́йна, стри́йчина, у́йчина, тїтчанка, зови́ця, свість, свекра́, теща, сваха, кума́, сусїда. Заводять найблизші, а дальші тодї, як нема близших, або як дїйсно дуже любили помершого, при величавім похоронї для збільшеня паради.

Тексти голосїнь змінні, але все з одною тенденцією: звелича́ти прикмети і заслуги помершого і висказати свій жаль та представити шкоду, яку заподіяла смерть даної людини.

Заводити вчить ся одна від другої, „переймают“ таки, прислухуючи ся тому підчас похорону, або вчать ся у поли, полючи лен, чи на ягодах, але тут ходить головно о „го́лос“ (арію), а не о текст. Також вчать ся заводити малі дївчата, „скотарьки“, на толоках, там де пасуть свої „маржини“, уряджують похоронні обряди і заводять при тім; заводять нераз жартовливо, насміхаючи ся з того, що удає мерця.

Таку, що не вміє заводити, вважають за людину недотепну, нездару, що не варта того навчити ся; є се сором так само, як соромно не вміти прясти, ткати, робити в поли і т. д.

Голосять звичайно прозою, хоч деколи слїдний ритм і рим; найлїпше подобає ся „жалісне“ заводженє, т. є. таке, в котрім гарно поетично і з чутєм приговорює ся і таке, що на „файний голос“.

Заводять за помершим тому, що „годить ся“.

Нераз рідня жиє у великій ворожнечи, але по смерти свояка-ворога родички заводять, щоби не звернути проти себе опінії цїлого села, „небощикови не годит ся зла памятати“.

Зачинають заводити зараз, як нарядять мерця; заво́дять у хатї коло мерця, і перед хатою „на лавка́х“ усї домашні жінки, а відтак заводять усї прихожі своячки, які приходять „д тїлу“. Підчас дороги на кладовище заводять тягом — хиба що утомлять ся дуже, то перестають на хвильку, або як „пан-отець“ євангеліє читає; також голосять над гробом перед тим, як засиплють землею.

На поминках і в задушні днї не заводять. Мати не йде за „деревищом“ і не заводить за першою дитиною.

Олена Охримович, студ. фільос.

2. Голосїня в Тростянци, Снятин. пов.

Голосити є не тілько звичаєм, але і душевним обовязком, бо хтоб не голосив, тому сором „шьо навіть по смерти не ўміє покойного ўшінувати“. Участь у голосїню беруть передовсїм замужні жінки; „чоловікови не віпадає плакати, бо у него голос грубий, то би си не удавало“. Голосять неня, жінка, її сестра або дальші своячки. Зачинає голосити пр. за дочкою мати, старша, опісля молодша сестра покійної. Наколи близша рідня вимерла, тодї плачуть дальші своячки, або „перша лїпша жінка мнїкого-ягнеля“.

Був давнїйше звичай наймати плачок, котрим платили в натуралїях пр. одежиною, мукою, крупами, фасолею і т. д. Найчастїйше платили давнїйшими часами вовною і пшоном.

Ще й до тепер заховало ся:

„Руно моє, руно,
дала сми тя за дурно:
анї руна, анї пшона,
плакати мусю сама.“

Текст у плачок був змінний. Плакали тим красше, чим більше „жілю собі дібрали.“ У Тростянци була давнїйше знана плачка Олена Лукєнюк — її звали Гнатихою. Виучуваня голосїнь не було. Плачки переймали їх від старших людий. На такий спосіб заробкованя „пускались“ біднїйші, старші і побожнїйші жінки. Тепер буває так, що дочка переймає голосїнє від матери, передає їх своїм дїтям, а „голосїня переходять в поколїня“. Красшими вважають ся голосїня стихами, а звичайною мовою висказують жалібнїйші, бо стихові „ни до кождого житя надают си прикладними“.

Відповідно до понять Тростянчан більше подобаєть ся голосїнє довге, як голосне, бо довгим голосїням може плачка „розжілобити нарід“. Думають: „Як доўши плачут, то небіщик буде коротший чьис на тім світі терпіти, а то й так послїдна прислуга ґля небіщика“. Инші знов кажуть: „Як щири плачут рідні, то й чуже заплаче, котре сумленне.“ По похоронї перестають плакати, а самі учасники заспокоюють жалібника словами: „Не завертай плач до дому.“

Осип Михалецький, учитель.

3. Про плачок на Гуцульщинї.

Є такі жінки, що ходять до сусїдів голосити за помершими. Вони за се дістають харчове — або яку річ по помершім. — По друге така

жінка має гонор, що гарно (файно) приказує. Голосить звичайно без порядку що до змісту і гадок, те шо прийде на гадку з буденного житя. За малими дітьми голосять дуже рідко, хиба за одинаком — (одиначкою). Голосять уже за великим, 20 літ, що годен був робити (дівка — парубок). За ґаздою голосять лиш таким, що полишив спадки, та що був добрий, помагав усім.

За бідним не голосять, лише звичайно плаче хтось там зі своїх. За таким, що був злий, і погано жив, не голосять: бо не варт, кажуть.

Записав у цвітни 1911. *Петро Дудєк* від Параски Шекерик. Се така, голосільниця, що її кличуть чужі до себе, щоби голосила по небіщику.

4. Приказоване по умерлим.

З давен давна у нас є уже така мода, шо за старшов особов, єк умре, приказуют (голосять).

Приказуют за умерлим родина, сусіде й знакомі. Плачок у нас ни наймає ніхто, бо кожде приказує з желю.

Уже по инчих селах, єк в Ростоках Буковиньских, наймают плачок, але в нас нима тої моди. Ба шє навіть й насмівают си с таких, шо наймают собі плачок, а навіть розказуют одну сміховинку про це:

Кажут, шо одний жинці умер чоловік, котрого уна ни гей любила тай їй си тимунь ни хотіло за ним приказувати. Але шо вже є така мода, шо мусит ци приказувати, то вна собі наймила плачку.

Але в тий самий хаті, лиш почерез хороми, було весілє й та вдовиця, шо їй вмер чоловік, пішла гуляти на весілю.

Плачка зачєла приказувати, а шо ни знала єк умерлому имнє, стала заводити:

„Дали ми миску бобу-гугу,
Би я приказовала до гробу-гу-у
Дали миску круп,
А я ни знаю, єк си звут.“

А вдова з данцу учюла, тай ни хотіла лишєти данец, але ни єло си їй було казати направо, єк їй чьоловікови имнє, зачєла ніби співати до данцу, лускаючі в долони:

„Тодир любко, Тодир любко, уга сїда ріда дана“. —

Тимунь, шо то би вже ни пасувало так найманим плачькам приказувати, приказуют всї за пусто з доброї волї. а власне з желю.

Приказуют усї члени родини, але лиш тоти, шо уміют и то разом всї у гал, а хто ни знає приказувати, то плаче потихоньки.

Тоти, шо плачют потихоньки, то звичейно мают бирший жєль, єк ти, шо приказуют, бо нираз си и так лучі, шо тоти жинки, шо найгірше приказуют над тїлом, нараз и зарегочют си на цїлий рот, єк хтос из мушін укне доброго фіґля. Нараз з великого жєлю перемінює си у велику радість.

Котрий мушінин має файний голос и уміє добре приказувати, то приказує и мушінин, але тілько дуже близкий своєк, от син за дєдем, мамов, сестров, братом, а за инчим то нї.

Єк нима кому з домашних приказовати, то й нїхто ни приказує, або просє чужих, котрі приказуют з доброї волї, безплатно.

Тексти голосїнь у плачок ни змінюют си и за кождим разом однакі, от єк приміром и гуцулскі співанки ни змінюют своїх текстів, хіба дуже ни значно, так самісенько й з голосїнєм. —

Осібної науки голосїнь нима и кожде, котре хочет знати приказувати, слухає й учіт си на другим посїжіню, єк то си приказує и собі переймає там способи, єк би то мочі найкрасше приказовати.

Шоби мочі приказувати, то собі виломєют тоти, шо мают охоту приказувати, сами межи собов, в той спосіб, шо берут и одно за другим нїби за умерлим приказує. —

Хто вміє приказувати, то має великий гонир, бо єго всї фалє, але хто ни вміє, а чєсом си чіпне приказовати, то витак си в одно з такого посміваут. —

Голосїня зачинют си стихами, а далї тєгнут си звиклов мовов. Хто вміє приказувати лиш стихами, то дуже любє слухати. —

Найлїпше подобают си голосїня тоти, хто має файний тонкий голос, довго викигає и ни так дуже голосно приказує, то тото приказуванє всім си вдає, тай люде говорє витак межи собов: „Але приказували так файно єк у лист випівали, аж си всї люде наплакали до слиз. Отам варт було послухати приказуваня, аж серце пукало з жєлю". —

Плачут тимунь, шоби виддати послїдну прислугу, тай шоби Господь Бог гріхів простив, бо кажут, шо тоти слизи, то обмивают грішника гріхи.

За малов дитинков гріх плакати, бо вно ни має гріхів жєдних, а за маму, то лиш муси перелетїти три рази через вогонь душка за то, шо мама з ним мала муки. Витак иде до неба, бо то прото ангелик. А єк хто приказує за маленьков дитинков, то топи єго в слизах, бо з него нима шо змивати и за це має великий гріх тот, шо плачет, бо вин своєми слизами завдає дитинї муки.

Голосити зачінают зараз єк умре, єк хтос прийде свіжий у хату. Але найбирше голосє, приказуют на посїжіню. Там пригравае в тугу оден у флоєрку, а плачки заводє, шо аж серце пукає слухаючі. — Тай приказують по дорозї до гробу, але вже найдужше приказуют над гробом, єк вже поховают нибошіка, то витак нїколи вже бирше за ним ни приказуют на жедних поминках.

В такий самий спосіб (як за рідними, — Ред.) приказують за сусїдом, знакомим, наводячі єго заслуги, згадуючі на дїти і так дальше. Нираз жинка за чьоловіком єк стане приказувати прозою, то цїле житє вид кінця до кінця викаже: Єк си вни любили, сварили, били, разом паски светили, до міста ходили, єк вни ґаздували и єк чьоловік умерав і т. д.

Насмішливі голосїня.

Є в нас таки насмішливі приказуваня, але їх при мерци си ни заводи, хіба де отак на збитки мижи собов самі живі мижи живими одни одним докучєют тай на збитки заводє.

В Головах, у цвітни, 1911.

Петро Шекерик-Доников.

5. Похоронні голосїня на Холмщинї і Підлясї.

1. Звичай голосити по вмерлих істнує всюди тут у нас.

2. „Заводять“ по мерцеви тільки свої рідні, а нїгде не найманї плачки.

3. Голосять усї члени сїмї без усякого ладу: хто набереть ся більш жалю, той і починає заводити, а за ним другі.

4. Мужчини також заводять, але більш поважно й не так голосно.

5. По сироті майже нїхто не плаче.

6. Дивись ч. 2.

7. Тексти голосїнь з кождим роком зміняють ся. Голосячи по матері й батькови, називають їх „зозулею“, „соколом“, „ластівкою“, перелїчують усї їх старання, добрі заміри і жахають ся будучини дальшого житя без їх допомоги.

За дїтьми голосять менш, хиба що по матери, називаючи вмерлих „аньолами“, „квітками“, „зіроньками“; не одна мати навіть докоряє Богови, що забирає невинне ангелятко, а позоставляє на світї лобузів.

8. Плакати по вмерлім тут нїгде не учать ся.

9. Голосити по вмерлих менші учать ся від старших, чуючи, як ті плачуть й заводять на похоронах. Крім похоронів голосїнь нїхто нїгде не учить ся.

10. Як би рідня не голосила по вмерлому, то сусїди сміялиб ся, називаючи родину мерця невдячною, жорстокою.

11. Голосїня бувають тільки в звичайній мові (проза). Записати мельодію плачу без фонографу здаєть ся неможливо.

12. Подобають ся більш голосїня, котрі виходять від щирого серця.

13. Плачуть, щоб віддати послїдню услугу.

14. Зачинають заводити зараз по смерти. При чужих людях плачуть надто більше й голоснїйше, особливо при вкладаню в трумну, по дорозї, а особливо при опусканю вмерлого до гробу.

Буває, наприклад, й так, що інша жінка хоче кинути ся в гріб до небіжчика.

15. Голосять на могилках в задушну суботу й на Великдень, але далеко не всї.

16. Голосїня по вмерлому — се не жарти і перелицьованих голосїнь тут не чути.

Терешполь, 22/XI, 1910 р.

Я. Сенчик.

6. Про голосїня в с. Шебекинї, Курс. ґуб.

Коли хто умре, то вся його рідня з жалю плаче по покійникови. Хто тілько пролива сльози і схнупує, особливо мужчини, а баби так ті тужуть в причо́т.

Плачуть жалібно і з усердієм тїко свої рідні: мати, дочка, систра або тетка, а вже дальні родичі плачуть з меншою охотою. Чужі баби плачуть ни всї, а тїко деякі. Плачуть тїко ті, які були дуже знакомі, часто бували в гостях і так жили ладно і то вже плачуть ни з такою охотою, як рідні кому дуже жаль умершого. Чужі плачуть тїко з за того, шоб на поминках посадили їх на перве місце і получче вгощали, шоб лишню ложку лапші ззїсти або стигно курятинки. Наймать плачок у нас нима звичаю.

Голосють по покійникові в причот, а хоч тужуть тїко женщини: мати, систра, або дочка. А маленькі дїти, дївчатка і хлопчики, плачуть иноді хоч і голосно, тїко нїчого такого ни причитують, а лепечуть біз всякого ладу: Ой мамочко! Ой шож нам робить? мама умерла, о-о-о-й! И-и-и... Ой мамочко, ни вмирай! уставай, мамо...

Мужчини ни голосють і ни причитують, а тїко кому кого дуже жаль, або хто тонкий на сльози, то заливають ся сльозами і схнипують, а по жіночому ни виють.

А як умре сирота який нибудь, у кого нима ніякої рідні, то охотників плакать мало знаходить ся. Плачуть иноді чужі баби і то ни так по покійникові, як по своїх гріхах і по давно умерших своїх дітях. Із числа людей, що провожають миртвиця на кладбище, плачуть майже що на половину. Хто плаче здорово, пролива сльози і аж схнипує, а у кого тіко здорово сльози тичуть, а инші чуть-чуть просльозять ся, сльози на очі навиртають. Люди плачуть, розуміїть ся, ни того, шо їм покійника жаль. Вони розжалоблюють ся на гадки про минучість всего, про житя, смерть та на жалібні звуки похоронного напіву так, шо хто і ни думав плакать, так розпусте сльози. А тут іще здорово розстроюють голосіння женщин так, шо всі, хто тіко провожав покойника, виртають ся з кладбища з заплаканими очима.

Найманих плачок у нас ни бува. Бувають тіко в таких злучаях, коли умре чоловік, шо був страшенний пяниця і бив жінку чуть ни що дня так, шо жінка давно уже молила Бога, шоб прибрав її чоловіка, а коли умре, то вона шоб показать пирид людьми, шо їй жаль чоловіка — возьме цибулї, натре нею очі і ходе по хатї, утира передником сльози. А шоб було чути на вулицю, шо в хатї є покійник, то вона підпросе яку нибудь старуху, охотну до випивки і вгощенія, шоб вона голосила і причитувала. За труда дасть їй на пів бутилки, хустку і на поминках посаде її на перве місце за одним столом з попами.

Голосить женщини учуть ся, одна од другої пириймають. Ото як почують де нибудь, шо яка нибудь женщина гарно голосила і сибі старають ся заучить найзуст всї її причоти. А шоб ни забуть того причоту, шо вона чула, то кожна женщина у себе дома сидячи за прядивом нескільки раз повторить про себе; пряде і миркоче сибі під ніс.

Молоді женщини учуть ся голосить одна од другої. Ото, як вийдуть в празник або в нидїлю на вулицю полипитать язиком, то вони там все пирибалакають і пирилїчуть, скіко за цілий год умерло людей в силї, хто як голосив, хто гарно, хто нискладно і тут вони повторяють дословно, хто як голосив, які слова причитували. О тут то, хто ни вміє голосить — запамятують сибі Припоминають слова, які найбільше всього оправдують ся більшинством голосів пожилих і бувалих женщин. Особливо у кого є старики, котрі ни сьогоднї завтра помруть, так дочка їх або нивістка старають ся підготовить ся, шоб уміть гарно голосить. Дївчата теж прислухають ся, хто як голосе, шоб напирід знать — на злучай якого нищастя. Хоч хто нибудь ничаянно умре, то вже вона буде знать, як треба голосить.

Хто ни вміє голосить і причитувать, то таких баб гудють: иш, сяка така нидотепа, ни вміє і слова до пута вимовить. Чи вона бісова дочка рада, шо здихалась чоловіка чи там сина? Похоже ни дуже жаль умер-

шого. Так, шо хто ни вміє або ни хоче тужить і причитувать, то таких осуждають, щитають за великий сором. А хто вміє голосить виразно і голосно і жалібно, то таких женщини хвалють, щитають за вилику честь, кажучи: „Ох, тай тужила ж гарно. От молодець... Проти неї ніхто у пас лучче ни затужи. Як заведе, так любо послухать; хто ни хоче — так заплаче, сами сльози котють ся. Як пошне виказувать всї тонкості — аж серце замира. Де тіко вона училась так голосить; ниначе мати її була ни здатна на голосіння, а вона молодчина, шо голосно, шо жалібно, то виразно, то прикладно – все равно, як з книги чита. Похоже од когось пирийняла в другі слободі: в Бикарюкові або в Нежеголі!“

Голосють звичайно всяк по своєму. Кожна баба висказує свою жисть, яка випадала на її долю при живності покійного — які вона пириносила нивзгоди, які од його тирпіла муки, або радости, ласки і помощ. Висказує придположеніє, як гарно жилось і як буде жить ся після смерти чоловіка. І всї, всї мілочі пириліче... Инші женщини голосють якось прикладно, напробі вірш.

Хто вміє голосить прикладно, то таке голосіння всім дужче наровить ся чим те, шо причитують ни складно. А хто голосе дуже голосно так, шо аж в ушах лящить, то таке голосіння теж наровить ся, таких женщин за очима хвалють: „От Хвеська здорово голосила по покійникові. Видно, шо їй дуже жаль було розставать ся“. Хто довго голосе, то таких женщин теж хвалють, тіко шоб ни дуже було жутко на серці всім людям і шоб ни розболілась голова в голосільщиці, то її припиняють, утішають, шоб вона так довго ни плакала, доказують їй, шо довго і здорово плакать вредно для здоровя і шо цим все равно мертвого ни піднімиш. А инші дають нюхать нашатирного спирту, шоб ни розболілась голова од голосіня.

Плачуть женщини більше всього з жалю, а инші плачуть хоч і ни жаль, а так уже по заведенному з поконвіку порядку. Иншим хоч і ни хочить ся плакать, а проти посторонвїх людей і проти самого покійника находють ниловким ни випустить сліз. Бо плачем вони показують, шо покійник їм був дорогий чоловік і шо його дуже жаль. Плакать часто і дуже довго, кажуть, виликий гріх, особливо по своїх малих дітях. Хто дуже плаче по дітях, то на тім світї душичці бува тяжко...

Плакать начинають женщини і всї члени сімейства зараз же після того, як умре людина. Після смерти всї наплачуть ся в смак. А потім уже мужчини і инші трохи успокоють ся. А коли покійника обмиють і убируть і стануть укладать на лаву, або малого на стіл, то женщини знов начинають голосить. Коли кладуть в домовину (труну), теж голосють. А коли покійника нисуть на кладбище і духовні співають Святий Боже.. жалібно, то женщини тодї особливо жалібно і виразно плачуть. Тодї і мужчини

деякі ни можуть здержать ся, проливають сльози і схнипують. А у кого кріпкі нерви, то у таких мужчин тіко на очах сльози покажуть ся блистять, а багато є таких мужчин, котрі для покійника чужі, так ни одниї сльози ни випусте. Особинно жалібно і одчаянно голосють женщини пирид тим, як опускають покійника в яму і як отспівають „Со святими упокой“, і як співають „Вѣчная память“...

На поминках в 9 день, в 40 день і в годовщину, женщини ни тужуть, а хоч ни голосять в причоти так, як при похоронах, а так тілко сльози утирають, як шо зачують розмову про покійника, як він жив, як умирав і инше. По давно умерших покійниках женщини голосють тіко на могилках, коли на кладбищах служуть панихиди; це бува раз у год після Виликодня, зараз же — на Хомині нидилї. Тодї сходють ся на кладбище баби чуть ни з всього сила з мисочками. В мисочках приносють курей варених, сала, яєць, паляниць або пасок пшинишних і крупчатних, хто на шо спроможить ся. В той день духовні цілий день служуть панихиди на могилках. За теж назбирають сибі возів два або три разного знадобя — і грішми само собою дають по гривинику, чи там по 15 коп. од панахиди. Духовні підходють до кожної могили, де тіко сидить баба з мисочкою і правлють наскоро панихиду. Одслужують минути за три і возьмуть у тиї баби все, шо було в мисочці і здадуть сторожові, шоб однїс на віз, а сами ідуть дальші. Де могилки одна од другої нидалеко і біля всїх стоять баби з мисочками, то вони служуть одну панихиду за 3—4 могилки зразу і поминають мення всїх 4 покійників, шоб скоріш управить ся. Инші баби оддають попам з мисочки ни все, а ухитряють ся оставить сибі, шо нибудь — ховають за пазуху або в карман і носють при сибі поки духовні з кладбища підуть. Кожна женщина біля своїх могилок до прихода духовних і після панихиди на її могилках голосе. Як тіко прийде на могилку, перекрестить ся поцїлує хрест той, шо на могилї, потім стане на колюшки і голосе, а далї припаде ниць до могили, поцілує землю і знов туже і причитує, хто шо здума. А у кого нима таких покійників, котрих дуже жаль, так такі женщини дуже ни голосють, а так тіко для прислівя постоє над могилою і для прислівя поплаче біз причо́ту і після панихиди піде до дому. Женщини охочі до випивки, котрі ухитрились заздалигідь сховать сибі якої нибудь закуски, довго на кладбищі ни окалачують ся, а як тіко піп на їх могилках побував, зараз же розбивають ся на партії і кожна кучка особливо іде куди нибудь в сад або в клуню і там випивають і закусують. До баб присябрить ся хто нибудь з мужиків один або й штук 3—4. І поминають сибі родителів до пізнього вечера. До обіда і в обідню пору, поки духовні на кладбищі, так иногдї аж у сило чуть голосїння баб. А дуже над вечир і пізно вечиром як підопють баби, так місто голосїння — пісні

затинакують на всю глотку — аж по всьому силу луна розглягаїть ся. Коли закуски ни хвате тиї, шо наховали од мисочок, то збіга кожна до себе до дому, возьме яєць, сала і жарють сибі яешню. А випивку мужики купують, які присябрять ся до них і гуляють сибі з горя та пичалї до самої півночі. Ни можно ручать ся, шоб там обійшлось біз гріха...

П. К. Тарасевський.

ГОЛОСЇНЯ.

I. За дїтьми малими.

1. Моя ти дитинко солодка, моя!
Кудаж ти йдеш від мене, куда?
Рибочко, лебідочко, верниж ти ся, верни.

(Етноґраф. Збірн. XII, ст. 248).

2. Мо́яж ти дити́нонько, моя́ потї́шенько! Яж тобо́ю не натї́шилась, на те́бе не надиви́лась! А чому́ до ме́не не обізвете ся, чому́ до мене не загово́рите?

(Салаші коло Угнова).

3. Дитино моя солодка, моя рідна! Як я ся з тобов не набула, де я вже тебе буду випїти? Хто д' мині прийде? Ой Господи, я си гадала, люди мают всєкі, а я вже нікого не маю. Сестро моя рідна, потїш мою дитину там. Хто єї там нагодує, хто єї зачеше? Парасочко моя рідна, до кого я прийду, з ким заговору? Послужко моя добра, де я тебе вже стрічу? Верни ся, Парасочко, верни.

(Річка, Кос. пов. п-на Кис.).

4. Дитинко моє, галочко моє,
Яблучко моє, сахарнеє моє,
Откотило ся, отщепило ся ти од мене!

Метлин. 292 ст.

5. Ой дитино-ж наша! як ми будемо без тебе? Ти-ж бігало-щебетало, то спати нам не давало. Як ми забудем тебе — дитиночко наша, серце наше! — Тиж уходиш від нас на віки і ни буде нас кому звати татом та мамою і ни буде нам ниякої радости.

(Мельниківцї, Под. ґуб.).

6. Я тебе́ годува́ла, я тебе́ пильнува́ла,
А тепе́р не ма́ю щи́рого сло́ва ні
[звідки.
На що́ ти мене́ поки́нув?
Діти мої!
С. Білоусівка, Гайс. пов., на Под.

Я-ж на вас ни надиви́ла ся,
Не наслужи́ла ся.
Я вас покинула маненьких,
Ви лазите.
Хто ж минї тепер лазити буде?

7. Діточки мої дрібненькі,
Я з вами не натїшила ся,
Я з вами не налюбовала ся.
Ви в мене як соловейки,
Як анге́лики.
Діти мої не догодовані,
С. Білоусівка, Гайс. пов. на Поділю.

Діти мої недорослї!
Я вас не вигодувала,
Не дочекала ся в люди.
Люди дружать та тїшать ся,
Я ж вас випроважаю.

8. Мої ручечки, мої ножечки,
Моя головочко, мої ко́сочки!
Не вже це тії ручепяточка,
Що до мене простягали ся?
А де ж ті оченяточка,
С. Сьомаки, Винн. пов. на Поділю.

Що ясненько всміхали ся?
Три роки (чи скільки) я на тебе
[дивила ся,
Тепер не дадут надивити ся.

9. Дитинко моя, щибитушко моя! І чого-ж ти на мени розгнївалась? На шо-ж ти мене покинула? Чи я-ж тебе ни гудувала, чи я-ж тебе не доглядала? А я-ж тебе гудувала, а я-ж тебе доглядала. Я-ж над тобою ніченьки ни досипляла! Дитинко моя, голубко моя! чого-ж ти собі вибрало таку хатку смутну та нивеселу! Ой, мамко моя, голубочко моя! прийміт же до себи мою доню, прийміт — приголубте...

С. Рачки, Брацл пов. Под. губ.

10. Дитиночко моя, недогудованная, недоплеканная, хто тебе там годувати буде? Хто тебе, манечко, доглядати буде, там пильнувати буде? Дитинко моя, дитино — орличко-ж моя, чого ти полинула од мене, доцю моя? Голубко моя, зірочко моя! Хто тебе доглядати буде? А як я буду без тебе теперкі? А я ж ніченьки не спала, тілько доглядала тебе?

Дитино моя болячая, чого ж ти пішла од мене? Чи я же не доглядала тебе, моя дитинко? Боже мій, Боже, у людей же то багацько є дітей тай жиють, а у мене було одно, та і то Бог взяв!... Люди дітей женять, заміж отдають, а я тілько в землю ховаю. Боже, Боже, чим я тебе прогнївила, що ти в мене дітей забираєш?!.. Княгиньо моя, княгиньо! де ж буду того зятя питати, що не бачу єго?! Ой, дитино моя! Ой зозулько моя, чого тобі було вмерти треба?!

Чи я тебе не доглядала? Ой, дитинко моя, я не дала вітрові дути на тебе, а все в подушках тебе тримала, тай не могла допільнувати тебе!.. Чого ж ти такої хати сумної вабіг, сумної та невеселої? Туди, у хату, ні вітер не завіє, ні сонячко не вагріє. Як же ти будеш ту землю тяжку тримати?.. Чого ж ти такий малесенький, та в землю ідеш? Тобі жити, та бути, а тебе Бог уже забрав!

Боже, Боже! на що воно тобі, коли воно не догудоване, воно не доплекане, не доросле?

Маню моя, Маню, подиви ся, на якій ти подушці лижиш в хаті тепленькі, а теперки в хату таку холодну ідеш? Хто ж тебе доглядати буде, моя доцю? Зозулько моя, голубко! Хто ж тебе, моя доцю, годувати буде, ой зозулько моя!

м. Мурафа, Под. ґуб.

11. Моє дитятко, моє милеє! Я-ж думала, що діжду ся весілля твого, аж но я ховаю тебе! Ти-ж була моя слуга, ти-ж була моя вірная! Кого-ж я пошлю, де я найду тебе, моя дитино, моя рідная! Я-ж думала, що ти мене перше поховаєш — аж мені прийшлось тебе ховать! Я-ж думала, що я буду на твоїм весіллї співати — аж мені прийшлось по тобі тужити! Моя дитино, моя рідная! Де-ж я тебе найду, де-ж я тебе шукать буду, де-ж я тебе буду виглядати — з которої дороги зустрічати?

Пинск. пов. (Чубин. — Труды, IV, ст. 702).

12. Си́нку мі́й (чи до́нько моя́ — як там вже зветь ся), голу́бчику мі́й, (-голу́бочка моя), хто ж тебе́ там бу́де глядї́ти?.. Дїди́ мої, баби́ мої, признава́йте ся до моєї дити́ночки, бо там її вітер не завіє, і со́нечко не вагрі́є, і зозу́лька не бу́де кува́ти, і солове́йко щебета́ти, і садо́чки процьвіта́ти!... Дити́ночко моя́, моє́ мале́сеньке, а хто ж тебе́ бу́де глядї́ти, а хто тебе́ бу́де колиса́ти. Ти ж і неви́глядяне, і неви́колиханеє і таке́ мале́нькеє!...

(Паволоч, Київ. ґуб.).

13. Дитятко моє, любе та миле!
Куда ж ти убираєс ся?..
Відкіля тебе визирати, відкіля тебе виглядати?

Чи ти з церкви іти меш,
Чи з дороги їхати меш?...
Чи тебе соловейки одщебетали,
Чи тебе зозуленьки одкували?

Яка твоя доріженька смутна да невесела!
Яка твоя хаточка темна да невидная,
Що ні дверичок, ні оконечка, ні праведного сонечка...
Як яблочко од яблоньки одкотило ся,
Так ти од мене, моє дитяточко, одрозпило ся.
І відкіля ти іти меш,
І яку вісточку нести меш, моя донечко (мій синочку)?
Моя донечко, моя ягідочко,
(Мій синочок, мій колосочок!)
На що ж ти мене кидаєш?
Хтож буде тебе доглядати тамечкі?
І коли ж ти до мене у гості прийдеш?
Колиж тебе дожидать, колиж тебе сподівать?
Примай мене до себе,
Пригортай мене до себе!
Обирай мині місточко коло себе!
Де тобі місточко найшло ся гарне,
Що ти мене покинуло?
І серце моє одирвало ся!
Дитятко моє і голубятко моє!
Коли я тебе побачу?
Чи ти зозулею прилетиш, чи соловейком?
Чи ти нам перекажеш, чи письмо пришлеш,
Щоб я почула, де ти будеш!
Моє соколятко, моє голубятко!

Алтиновка, Кролев. пов. Черн. ґуб. (Этногр. Обозр. кн. 38, № 21).

14. Мої діточки, мої голубятка! Мої діточки, мої ангеляточка! На що-ж ви мене покинули? На що-ж ви такі манісенькі одрізняєтесь од мене. Та ви-ж, мої діточки, на світі не жили, та ви-ж нічого не бачили. Ей, мої діточки, світ як рожевий цвіт, а ви покидаєте мене. Та хто-ж, мої діточки, буде мене доглядать, та хто-ж мене буде хлібом годувать? Мої діточки, мої голубяточка! Та люди дожидають празника, та чужі діточки виходять та будуть ґулять на празниках, а я, моя дитиночко, ходити му й шукати му — та не найду тебе.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Милор. № 73).

II. За малою дочкою.

15. Ой, моя ти дитинойко, моє соколойко, мояж ти душейко! Відки я тя буду виглядатойки, з котрое сторонойки? Колиж ти прийдеш до мене

в гостинойку? Ой, мояж ти дитинойко, ой мояж ти голубойко, ой мояж ти потїшейко! А деж я ся сподївала на тебе смертойки? Я казала, що я буду мати с тебе потїшойку! Ой мояж ти дитинойко! Ой колиж ти прийдеш до мене в гостинойку? Ой, м. ти д., ой м. ти голубойко — Ганусюнейку, ой моя ти дївойко, ой моя ти квітойко! Щож я буду бес тебе робитойки! Я не маю своїдитинойки, своєї Ганусюнейки! Щож ти будеш робитойки в тії халупойці? ой моя ти дитинойко, моя же ти голубойко, мояж ти розмовойко! По чім же я тя буду памнятати, мояж ти, Ганусюнейко?

Лавриків, Равськ. пов.

16. Моя дитинойко, моя ягідойко! хто тебе там буде доглядатойки, хто тебе там буде годуватойки? Чи ти не мало з ким житойки, чи ти не мало своїмамунейки? Моя послужейко, моя пастушейко! Я гадала, що ти менї будеш пастойки — а ти пішло в сиру землейку гнитойки! Ой, моя дитинойко, деж твоя дружинойка? Моя дївойко, моя голубойко! а деж твої старостойки, деж твоє вісїляйко? Тамто ти ся не поминаєш анї волойків, анї коровойків, анї скринойки, нї перинойки! Тамто прийшла по тебе порадойка, тамто поїдиш до шлюбойку — під сирую землейку, під зелену муравойку! Щож ти там будеш робитойки — без мамунейки, без родинойки і без свого королейка?

(Лавриків, Равськ. пов.).

17. Донечко моя солодка, донечко моя люба! Я гадала, донечко, що я тебе віддам, а ти така молоденька у глинку йдеш! Синку мій, донечко, хто тобі тамки водиції даст? Мамко моя рідненька, приголуб мою донечку, бо моя донечка там саменька будет. Мамко моя солодка, донечко моя люба. Кобис, мамко, була чемна мою донечку приголубити: бо моя донечка на тім світку́ саменька будет. Я гадала, донечко, що я з тобов додержу. Я хоть, донечко, скляла, хоть сми те ударила, то ви менї, донечко, не відрекли.

(Криворівня).

18. Голосїнка мами за дївчиною школяркою.

Иййиййий йи йи йий йий...
Катеринко́ моя дорога,
Кньигинечко моя пишненька —
Чого ти умерла,
Чого ти собі маленької хатки за-
Йий йий йий йий... [жьидала?
Катеринко́ моя одненька,
Кньигинечко моя пишненька!

Ци тут було тобі вузко, ци шо,
Шо ти си у таку маленьку хатку
[замкла!
Ийий йий йий йий йий...
Зазулечки мут кувати,
Я тебе буду визирати,
Тебе ни буде видати...
Шо ти си у таку хатку замкла,

Шоби в ню вітрець ни завіяв,
Сонечко ни загріло,
Шоби ў ню я ни заглыдала!
Катеринко моя срібненька,
Зазулько моя пишненька,
Потїхо моя одненька!
Я тебе одну мала —
Я тобі старостіў йиднала,
Я тобі на весільи фантїчко старала..
Катеринко моя срібна —
Розлуко моя вічна...
Шо ти собі таких весіль загадала
[сумне́ньких —
Шо ти собі таких старостіў при-
[кликала пишненьких!...
Ийййй йий йий йий йий.
Чуму ти хоть кілька рочок ни за-
[чикала,
А така молоденька собі віночок
[поклала...
Потїхо моя одненька,
Зазулько моя пишненька,
Душко моя срібненька!...
Ти менї хатку веселила,
Ти менї подвірьичко украсила,
Ти свого братчика забавлыла...
Хтож мине типер розвесели,
Хтож мине сумненьку потїши,
Хтож дьидичка потїши?
Ийййй йий йий йий йий!
Ти менї ўже послужила,
Ти менї ватерку наклала,
Ти мині водицї принесла,
Ти менї дривець наносила...
Катеринко моя срібненька,
Катеринко моя одниничка!...
Ти ўже минї ватерку ни накладеш,
Ти ўже минї водицї ни ўнисеш,
Ти ўже минї дривець ни принесеш,
Їсточки ни приставиш...
Ийййй йий йий йий..

Тибе мут си товаришки догадувати,
За тобоў мут си ўчитїль допиту-
[вати,
Чуму межи дїточками Катеринки
[ни видати!..
Такої ўже пишненької,
Такої цїкавенької ни буде..
Так йис си борзо книжечки нау-
[чила читати,
Так йис борзо листочки ўміла спи-
[сувати,
Катеринко, моя срібненька,
Потїхо моя одненька!..
Ой йий йий йий йий!
Ти така йшла до школи веселенька,
Єк до рідної мамки,
До рідного дьидичка...
Ти казала, шо учитїль чемний,
Шо учитїль ни бйе...
Катеринко моя срібна,
Катеринко моя дорога...
Я тої днини тобі казала,
Аби ти до школи ни йшла,
Аби ти си дома лишила...
А ти ни хотїла мине послухати.
Ти казала, шо учитїль ме сварити...
А я була учитїля ўпросила,
Шо тибе... ніжечка болїла...
Йй йий йий йий йий...
Єк ти умирала, ти за ўчитїля
[згадувала,
Ти си питала, шо за тебе ўчитїль
[говорьи...
Ти си до школи просила...
Ийййй йий йий йий!
Ой устанько, Катеринко, устань —
Подиви си, прийшли учитїль за
[тебе знати,
Прийшли за тебе розпитати...
Подиви си єк їм за тобоў банно,
Шо ти си ўже ни засьмійиш,

Шо ти ни заговориш...
Я тибе одну мала,
Я тибе єк зірочки вигльидала.
Шо ти си, Катеринко, нагнївала,
Шо ни хочеш говорити...
Ци ти си свойов комороў згоно-
[рила...
Коби ти минї вид твої комори
[ключики віддала,
Я би в твою комору шо днини за-
[гльидала...
Катеринкó моя срібненька,
Катеринкó моя пишненька!
Ииййй ййй ййй ййй!
Шож ти менї такого жьилю заў-
[дала...
Я си на світку ни сподївала,
Шоби я тобі так борзо вирьидочку
[дала,
Шо ти си у таку сумну доріжечку
[забрала...
Коби я знала, коли ти віттиў си
[вернеш,
Я би тобі ворітця розклала
Дверцї свої утворила,
Дверцї бих ти утворила, їсточки
[зварила...
Катеринко моя срібненька,
Кньигине моя пишненька,
Потїхо моя одниинька!
Ой ййй ййй ййй ййй...
Я ўже тибе ни вздру, абих куда
[ходила...
Нї ў садочку на листочку,
Нї у травици на росици,
Нї на кождім поступочку.
Люцькі дїти будут си до школи
[збирати,
Я си буду свої Катиринки здога-
[дувати,
Я си буду дрібними слїзками за-
[ливати...
Ти ўже д минї ни прийдеш,
Ти ўже ґрийцарик на жошит ни
[запросиш...
Коби ти віттиў до мене дрібне
[листєчко слала,
Аби дьидик і мамка за тебе знала...
Ой, устанько, Катеринко, устань,
Подиви си єкий дьидик ходи за-
[журений,
Єкий він засмучьиний...
Хтож нас типер потїши,
Хтож нам хатку розвесели?
Ой смертечко, нивірочко,
Ой смертечко погана!
На шо ти ў мене Катеринку взьила?
Чуму я тибе ни ўблагала,
Шоби ти мине борше взьила,
Шоби я свою Катеринку таку ни
[виділа!..
Ойййй ййй ййй ййй...
Катеринко моя срібненька,
Кньигине моя пишненька,
Зазулько моя дорогенька...
Ой устанько, Катеринко, устань —
Заговори хоч одно словечко!
Ти така ни була,
Шоби ти так довго ни говорила...
Чим я тибе нагнївала,
Шо ти ни хочеш заговорити?
Чим би я тебе перепросила?
Катеринко моя дорога,
Розлуко моя вічна...
Ой смертичко нимилосерна,
Ой смертичко погана!
Чуму ти така ниўважна?
Ий ййй ййй ййй ййй...

Люди вспокоюють голосільницю:

„Цить уже, Йивдо, цить, буде ўже того, шьи можеш з жілю розболіти си, триба було Богу — то собі ўзьиў". — „То шьи дитина, нивинне, она ўже дес даўно з агнілами си бави". — „Добро, шо малим умерло, ни буде бідувати на сім світі". — „Та бо говори, йиї жьиль: ши рік — два гай уже мала послугу, до чого шьи одну мала і тої си позбула". — „То було найпишнійше межи ўсьими дітьми, а таке біленьке єк панцьке". — „Нибіжка, дай ї боже царство, хоць она й так шаслива, ўсе була весела́, а такий рух єкийс мала ў собі, шо була ніко́ти ни посиділа спокійно". — „Они з мойов обі ходили собі до школи. Я була раз єкос у школі, то ўни собі разом сиділи у пиринній лаўці коло самого ўчитіля. Видиш, Марічко, нима ўже Катеринки, ни будеш мати з ким ходити до школи". — „Е, шо ўно знайит! ўно шьи дурне, она молодша шьи від тої, шо ўмерла, її шьи ни чьис було бути ў другій клясі".

Жабє за Маґурою, записав у часї похорону Михайло Кузьмак, учитель.

19. Доню моя, рибко моя! Куди ти від мене забіраї ся? На кого ти мене покидаїш? Хтож мене на старість доглядати муть? Звідки я тебе буду виглядати? Прилинь до мене в гості хоць на годиночку, хоць на хвилиночку, хоць зозуленькою.

с. Петримане, Под. ґуб. Ушиць пов.

20. Княгине моя люба,
Чи не було що тобі їсти,
Чи не було — де пробувати,
Що ти мене так облишила?
Я ж на тебе надіяла ся,
Як на Господа Бога,
А ти мене лишила?

с. Білоусівка.

21. Моя дочечко!
Куди ж ти вибираєш ся
На всю ніч темненьку,
Дочечко моя!
Куди ж ти вибираєш ся
Проти нічепьки смутненької?
А яка ж зима завальна
Тобі стала на дорозї?
Куди ж ти вибираєш ся?
Такий холод та мороз!
А хто ж до мене защебече,
Як та пташечка весною?

Винницький пов. с. Сьомаки.

22. Дочечко моя, голубко,
На що ти нас покидаєш?
Звідки ж тебе виглядати,
Моя дочечко мила,
Де нам тебе чекати?
Якої ж ти ямки забаглa,
Моя дочечко мила,
Смутної та невеселої.
Ти ж казала, що зростеш
Та й нас забереш,
Казалась, що прийдеш
Та нас забереш.

Дочечко моя, голубочко,
А ти ж казала те тобі дати,
А ми не знали, що тобі дати,
Що ти будеш вмирати.

с. Сьомаки, Вин. пов. на Под.

23. Дочко моя, господине моя, швачко моя, порадинце моя, прядко моя! Якої ти собі хаточки забажала смутної та не веселої! Чи тобі-ж тут не було де бути? Де я твою роботоньку знайду, все буду тебе споминати. Як буде зозуленька кувати, то я буду її питати: „Чи не бачила донечки?“ Людські діти будуть віддаватись, а моє серденько на шматки буде краятись. Як прийдуть святки, то людські діти будуть гуляти та вбиратись, а я буду слїзми обливатись.

с. Молодецьке, Київ. ґуб. (Кіев. Стар. т. XX. Ящурж).

24. Моя донечко, моя тополечко, моя донечко, моя маківочко, моя донечко, моя роже повная! Як же ти зацвила і скоро отцвилась і обсипалась... Відкіля менї тебе ожидати... і т. д.

Монастирщина, Ніжин. пов. Черниг. ґуб. (Этн. Об. кн. 38. № 9).

25. Доню моя, голубочко, да куди-ж ти од мене одражаєс ся?.. Да чи тут же тобі надоїло жити на білому світї? Да чогож тобі туда захотїлось? Да там же хаточка смутная да невеселая, темная, та невидная; да там же соловейки не щебечуть, і зозульки не кують. Доничко моя, перепелочко, куди ти полетїла?.. Хто-ж минї тепер будить дїлечко робити так, як ти робила?.. Да ти-ж було що робиш, да я й очей не посилаю; да як минї тепер без тебе остатись?.. Да промов ти минї хоть словечко, дитино моя. За що ти на мене розгнївала ся?.. Да чужі дїти гуляти муть, а тебе й не буде. А я буду ходити, да тебе питати, чи не бачили люди. Вони скажуть: ми бачили, да вже на тім світї. Що-ж минї робити, моя дитино, без тебе в світї?.. Дитино моя, картино моя, да куди ти одражаєс ся, мене покидаєш нещасну? Доничко моя, ткаличко моя! Да хто-ж мене буде тепер поражати, як ти будеш в сирій землї лежати.

г. Ніжин, Черниг. ґуб. (Этн. Об. 38, № 5).

26. Моя дитиночко, моя родиночко, моя пташечко, і моя комашечко, і моя роза повная, і моя роза червоная, і моя ягода повная і мій цвіточок, і моя крашаночко! Да як весна настає, да вийду я у садочок, да і цвіточки цвитуть, да і пташечки поють; і як люде ожидають, як первий цвіточок росцвитеця, і всї радуюця, і всї веселяця, і одно другого призиває і показує, який же це первий цвіточок хороший! О так, моя донечко, діждем ми празника Світлого Воскресенія, як дожидаєм первой

крашанки, одно другому показуєм: чи гарна, чи гарна крашанка? Так ти була мені, доню, а тепер позаростали твої стежки-доріжки, де ти ходила; а тепер пойду я тільки у зелений садочок, да вирву я кленовий листочок, да прикрию я своєї донечки слідочок, щоб і зозулї не кували, щоб і пташечки не летали, щоб моєї донечки сліду не істоптали. Ох, мабуть я, мабуть я марно все слова свої трачу, да пойду, сяду край могили да гірко заплачу.

м. Монастирщина, Ніжин. пов. Черниг. ґуб. (Этн. Об. 38, № 16).

27. Донечко моя, фіялочко моя, відкіль буду тебе визирать, відкіль буду виглядать?.. Да чужиї дітки бігають, да гуляють; да чужі матерки глядять да радіють, а я тоскую, досадую, своєй дитини не важаю... Шо вже стежички і доріжечки позаростають, мою дитину люде позабувають... І примай же мене до себе, пригортай, я вже ж тут нажилась і нагорювалась.

с. Березанка, Ніжин. пов. Черниг. ґуб. (Этн. Обозр. 38, № 18).

28. Моя донечко, моя й правдочко! Моя донечко, моя й вишенько, моя щепочко, моя й родиночко, моя дитиночко? І чого-ж, моя дитиночко, од мене отдаляєш ся? Чого ти на мене так розгнівалась? Примай і мене до себе, щоб я не горювала і не скиталась.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 74).

29. Моя дитиночко, моя голубочко! Моя шваченько, моя й пряшечко, моя й прачечко! Хто-ж тепер буде на ополонку ходить і біллячко мить? Моя й дочечко, моя й коханочко, моя й дочечко, моя й паняночко! І кого-ж я тепер буду кохати? ким я буду втішатись, як тобою втішалась? Та зазулїж куватимуть, а соловейки щебетатимуть, а я вийду водиці брати, та зузулиньки питати: Ти зузуленько, моя й голубонько, чи ти не бачила моєї дочечки? чи не йшла, чи не їхала до мене в гостоньки? Та дівчата-ж гуляють і пісеньки співають, а моєї дочечки не має.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 75).

30. Моя дочко, моя голубочко! Моя дочко, моя коханочко! Моя швачко, моя й прачко! Моя іскальнице, моя й вимітальнице, моя й помічнице! Коли-ж ти до мене прибудеш у гості? Коли-ж ми побачимось, коли-ж ми порадимось? Як би-ж я знала, я-б тобі віконечка і дверечка одчиняла і стежечку промітала, моя дочко, моя павочко! Моя дочко, моя зузуле! Яку ти менї звістку подаватимеш? Чи ти кувати, чи ти щебетатимеш? Чи тебе виглядать з поля, чи тебе з моря? Чи з високої могили, чи з далекої України?

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 26).

31. Моя й донечко! моя й квіточко! моя й дочечко, моя й швачечко! моя й дочечко, моя й пряшечко! І хто-ж мені буде вишивать? І хто мені буде чужі скрині наповнять? І хто мені буде чужі мітки отпрядать? Моя дитино! моя й родино! Моя дочечко! моя й маківко! моя дочечко! моя й ластівко! Моя дочечко! моя й голубочко! Моя й дочечко! моя й зозулечко! Та зузулї будуть кувать, соловейки будуть щебетать — а я буду раненько вставать та буду зузуль питать: Ви зузулї сивенькі! Соловейки маленькі! та ви далеко літаєте та ви богато видаєте, чи ви не чули, чи ви не бачили моєї дочечки? Моя й дочечко, моя й ягідко! Моя й дочечко, моя й малесенька! Моя й ягідо червонесенька! Моє голубя, моє й соколя!

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 82).

32. Ой моя дочечка, ой моя рідненька, та чого ти на нас розгнівалась, чого ти отцуралась, моя дочечка... та як ти нас [за]смутила, та як посиротила... Ой моя дочечка, моя рідненька! та яка у тебе хата невеселая, туда ні дощ не пройде, і вітер не провіє і сонци не пригріє... Ой моя дочечка, ой моя голубочка, та чого ти нас та покинула? А ми ж тебе і не лаяли, а ти нас покинула... Ой моя дочечка, ой моя голубочка, та відкіль тебе ни виглядать, та відкіль тебе ни питать? та ніхто не скажи, ніхто ни звістить. Ой моя донечко, чого ти одцуралась? та чи я вас, мої дітки, та обижаю? Та лучче б ви маленькими були померли, а то я вас годувала до якого время, а ви тоді мрите...

Маріуп. пов. Херс. ґуб. (Эгн. Обозр. кн. 38, № 33).

33. Ох, моя донечко! Та чого ж це ти таку хату забажала, смутну та невеселу? Туди вітер не завіє, сонце не пригріє. Чужії дівчата будуть ходить, а тебе не буде... Та коли я тебе забуду? Чого-ж ти умерла та нас пожурила? Хто-ж тепер нам буде воду носить, хату топить...

с. Петровське, Маріуп. пов. Єкатер. ґуб. (РФВ. XII, № 1).

34. Ох, ти моя дочечко, голубочко! Чого ти від нас отказалась, чого-ж ти нам раньше не созналась? Позаростають стежки, доріжки, де ходили твої ніжки. Та колиж тебе, доню, в гості виглядать, коли дожидатця? Чи к Різдву, чи к Великодню, чи к Святій Тройції? К Різдву позамітає стежки-доріжки снігами, а к Великодню позаливає водами, а к Святій Тройції позаростають вони травами. Та ти-ж відтіль нам і вісточки не пришлеш. Позаростають доріжки, де твої ніженьки ходили, запилитця те ділечко, що твої рученьки робили...

с. Петровське, Маріуп. пов. Єкатер. ґуб. (РФВ. XII, № 2).

III. За дорослою дочкою.

35. Йойой, донечко моя люба, золота! Потішейко моя, розрадойко моя! Йой доньцьо ти моя, робітничко моя! Хто мені водиці винесе, хто ми хатку замете, хто д стаєнці піде, коровиці подойит? Йойой, зозулько ти моя срімна, дорога! Чогось так борзийко від ня полетіла? Хтож мене на старі літа обийде, поратує?! Йойой, дитинко ти ма люба, золота! Не буде ми кому повісемце спрясти, полотенце виткати! Йойой, доньцьо ти моя мила дорога, не буду ўже ти весіля справляти, ани віддавати. Віддалам тя ўже сирі землици. Верни ся, доньцьо ма — сонейко без тя зайшло, бервінок у городойку изсох. Устань, устань, подиви ся на мня. Йойой, дитинко ти моя, ў далеку йдеш стороночку! Не буду я у оконце зазирати, ци не йде моє дитятко до-мнї ў гостину. Йойой донечко моя, люба, золота!

Волосянка, Стрий. пов.

36. ...Стань, подивись — до тебе дівчата посходили ся, чому до них не обізвеш ся? (Як принесли одінє:) А чому ти не встанеш, не подивиш ся — чи оно тобі подобаєть ся?...

(Звинячка коло Мельниці).

37. Марієчко моя, княгине моя! Куди ти сї вібераєш? Яке-ж я тобі сумне весілє справлєю? Я-ж то сї не сподівала сего! Я сї тішила, що я тебе віправлю весело, а я тебе так сумно віправлєю. Ей, тож сї менї наробила, нїколис минї в роботї не відповіла. Хто менї тепер буде поміч давати? Чого ти сє так згонорувала, що не хочеш до мене заговорити?

(Товмачик, Кол. пов).

38. Ой дитинко-ж моя дитино! на що ти мене лишиєш? Ой де ти собі доленьку обібрала, що мене покидаєш? Ой як я сї подивлю на чужі діти а я вже тебе не буду видїти! Ой ластівочко моя, ой куди ти мене вілїтаєш? Ой синку мій, синку, чи ти не мала де бути, що ти до такої тісненької хати йдеш? Ой дитино моя, дитинко, чому ми сї розлучием? Ой кнєгине моя, кнєгине, куди я сї тебе додивю? Де я тебе пізнаю? Ой та другі люди грают та співают, а я за тобов сльози віливаю. Ой уста мої милї, чо сте сї так запишнили? Ой очи мої милї, чому сї не подивите? Ой ручки мої, ручки, робітники мої, то сте сї не полїнували що зробити. Ой ніжки мої, то сте сї всюда находили коло мого добра. Ой очка-ж мої, очка, то сте були веселї, чому сї на нї (на мене) не подивите? Ой синку мій, синку, тож то буде зазулька кувати, а я сї буду сльозами умивати.

Товмачик, Кол. пов. (Мар. Дутчак).

39. Донечкьо, моя донечкьо!
На кого ти мене стару лишеїш?
Я то гадала, шьо я тебе буду видіти ў віночку —
А я тебе на лавици положила.
Донечкьо, моя донечкьо! ти то мені віку скоротила!
Доленькьо моя, шьистє ти моє, ласківочко моя!
Хто мені поможе?
Я гадала, шьо я буду мати полекшу,
А я, а-дї, шьо маю. Донечкьо, моя донечкьо!

Тростянець, Снят. пов.

40. Донечкьо моя дорога,
Дитинко моя пишна,
Робітнице моя чьимна!
Відкіля я буду тебе візирати?
Єк ти тут меш пребувати?
Там тобі сонечко не загріє,
Вітрец не повіє, донечко моя, до-[нечкьо!
Хто мені буде сорочки шити,
Хто мені буде прати,
Хто мені буде тачьити,
Хто мені буде ў хатї білити?
Донечкьо моя, вірнице моя!
Ти то мені ў листок вігривала,
Ти то мені красно співала —
А тепер-єс мені жілю наробила!
Ти то мені сєрце уразила,
Ти то сестрички засмутила —
Донечкьо моя, донечкьо!

Тростянець, Снят. пов.

41. „Донечко моя, з ким я буду вікувати, з ким сї буду слугувати? Вже ти менї не меш робити, не меш кутати. Я тобі на віно не давала, я тобі весіля не робила; ти у мене дорога була, ти у мене вірна була; ти зі мною сї обходила! Донечко моя дорога, чо ти мене облишила? Я тебе не сварила, я тебе не била, а я тебе так прогнївала, що ти мене лишаєш! Донечко моя! — (Імя) моя!

Де тебе переслїдити,
Ци в садочку на листочку,
Ци в травици на росици,
Ци у верхах на каміню,
Ци у хатї, на подвірю?“

(Шухев. — Гуцульщ. III, 250).

42. Парасочко, люба кнєгинко, файна книгине! Єк ти си вирижиєш? Ой люба виридо наша, та єк ми тебе вирижиєм?

Мамочко моя рідна, на що ви нашу кнєгиню взєли, на що ви такє мою донечку молоденьку взєли? На що ви дедика осиротили?

Річка, Косів. пов.

43. Ти ж мині казала: „Винисіть мене, мамочко, на двір“. Я ж тебе виносила, а ти ж казала: „Як скрізь гарно, зелено скрізь, пташички співают, а я буду в землї лежати“. Чого ж ти мене покинула? Чи ти, донько, в мене ни мала що їсти, чи ни мала що пити, чи ни мала в що вдягнути ся — на кого ж ти мене лишила? Я думала, що ти мене в старости доглянеш, а ти менї клопіт лишила — манесенькі діточки. Хто їх буде годувати? Хто їх буде голубити?

с. Білоусівка, Гайс. пов на Под.

44. Княгине моя!
Куди ж ти вибираєш ся,
Куди ж ти се убрала ся?
А ти ж казала, що те ни брати
Та тобі дати —
А ми ж то не знали,
Що тобі дати,
Та в що вбрати!
А якої ж ти хатки забагла?
Тісненької ямки забагло ся —
Хіба тобі погано жило ся?

с. Сьомаки, Винн. пов. на Под.

45. Олянко-ж наша, Олянко! Куди-ж ти ідеш від нас? чи тобі родичі були не милі, що ти покидаєш нас? Зазулько-ж наша кохана! яких ти родичів забажала? тиж то у нас мила дитина була! Прийми Господи її душу до царства — не буде уже на цїм обистї такої доброї душі.

Журавлївка, Под. ґуб. Брацл. пов.

46. Ой, Ганусюне наша, Ганусю! Чого-ж ти покидаєш нас? Ти-ж то, серце Ганусю, не надївочила ся, ти-ж то у нас щира дитина була, ми-ж то любили тебе, дочичко моя, зіронько моя! Ти-ж то менї ясно засвітила, тай скоро й загасла. Ми-ж то думали тебе до шлюбу провожати, ми-ж то думали з тебе утїху мати! Чого-ж ти забажала? моя пташичко мила. Зятю мій, зятю мій, смутний не веселий, я-ж то тебе не бачила, як ти мою дочичку взяв, зятю мій, зятю тихесенький і смирнесенький! Ти ж то не вноминаєш ся у мене нї волів, нї корови. Ганусю ж наша, Ганусю! Ти ж то красно росцвила, як ружовая квітка, тай скоро й завяла. Голубко моя кохана! ти ж то менї лишила биндочки і кісники, я коли на них гляну, то буду слезами обливати! Хто ж то буде коханїї тії квіточки, що посадили твої білі ручки, хто ж ними затикати ся та пишати ся буде. Вже ж позаростают тії стежички, куди ходили Ганусині білі ніжки! Квіточко моя ясна! хто ж менї такі гарні полики пошиє так, як ти? Хто ж нас доглядати буде старих та обходити слабих? хто нас поховає? хто заплачи за нами? хто нас поминати буде? Хто нам на могилї посадит барвінок та рутку зелененьку? Левоньку, братїку (син, який умер хучше), вийди на зустріч свої сестричцї, привітай її там. По-

моли ся, Ганусю, на тім світї Богу за нас, ми ж то не умієм Бога просити, а тільки умієм прогнївити.

Журавлївка, Под. ґуб. Брацл. пов.

47. Дочко моя, молода моя, невінена, смутна та невесела, на що ж ти покинула мене?! Зятю мій, мураво моя зелена!.. Подиви ся на свою молоду смутну та невеселу... Дочко моя, голубко моя!.. А хто ж мене тепер доглядати буде?!.. Дочко моя, дитино моя!.. А хто ж тепер буде твою косу росплїтати?!.. Зятю мій смутний та невеселий! Коли ж ти до мене старостів присилав, що тепер ти мою дочку взяв?!.. Дочко моя, господине моя!.. Ти ж то було усю роботу мою робиш... На когож ти тепер мене покидаєш?!.. Хто тепер менї поможе? Хто мене поратує, хто голову мою обмиє та росчеше?!.. Дитино моя, дитино моя, скажи хоч слово ще до мене...

(Тодї, як дївчата плетуть вінок, усї плачуть. Мати голосить).

Світилки мої, приятильки мої, сусїди мої молоді! За кого ж ви мою дочку виряжаєте?!.. Для кого ви вінок плитете?... Чому ж ви, смутні, не співаєте?!.. Дочко моя, молода моя!.. Подиви ся, який вінок тобі сплели світилки твої, товаришки... Всміхни ся до них...

(Як вдягають вінок, всї молять ся і плачуть. Починають голосити дївчата).

Подруженько наша, голубонько!.. Куди ти йдеш від нас?.. Коли вернеш ся до нас?.. Коли співати з нами будеш та грати ся?.. Товаришко наша приятна та дорога!.. Чого ти перестала сміяти ся до нас?.. Чому не подивиш ся на нас?..

(Як на вінкоплетеню є дївчина-сирота, вона голосить окремо).

Товаришко моя, приятелько моя! На шож ти покинула свою стару неньку?!.. Лучче б я була умерла. Тобі ж тут добре було... Тебе любили, доглядали, тобою тїшили ся... Ти ж то не знала, як тяжко сиротї жити по чужих людях, по чужих хатах, без матері, без батька... На шо ж ти їх покинула?.. Лучче б я була вмерла, бо тяжко менї на світї жити без батька, без матери. (Всї плачуть).

с. Сокіл, Под. ґуб.

48. Дочко моя, голубко моя, хазяйко моя! Ти-ж у мене у дворі хазяйка була! хтож тепер у мене буде хазяйнувать? відкіль же я тебе буду виглядать? чи-ж з-за гори, чи-ж з-за долини, чи-ж з-за високої могили? Туди сонце не загріє і вітер не завіє! Зозуленьки будуть кувати, соловейки щебетати, а я своєї дочки буду виглядати. Дочко моя, голубочко, чого-ж ти забажала такої смутної хати невеселої!

Лебедин, Чигир. п. (К. Ст. XXV, ст. 637).

49. Моя донечко, моя княгинечко, та якого-ж ти собі князя обібрала? Такого тайного, що й менї не обявила? Встрічайте, мої родителї, мою

донечку і пробірайте їй містечко біля себе і доглядайте, так як я доглядала. Де-ж тії вітри набрали ся, що вишеньку зломали? І де-ж вони набрали ся, що на вишеньції листочки оббили? Моя й донечко, моя й княгинечко, моя й швачко, моя й пряхо, моя помітушко, моя й помазушко!

Луб. п. Полт. ґуб. (Мил. № 77).

50. Моя дитино, моя княгине! Я тебе не ожидала так рано одружити. Чужі матері дожидають, весело дружять, а мені нікоторої отради. Чужі матері празника дожидають, та в гості дожидають, а я празника ждатиму, та тебе виглядатиму. Тай ти не прийдеш ні водами, ні горами, ні помеж долинами, ні помеж могилами.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 78).

51. Моя й дочко, моя княгинечко! як мені тебе забувать, і відкіля мені тебе виглядать? Що до людей ідуть з скринями та з перинами, а до мене йдуть з хрестами та з хоругвами. Моя й дочко, моя княгинечко. Моя й дочко, моя й павочко! Та люде випроважають дочок з дружками, та з буярами, а я вас тільки випроважаю з хрестами та з хоругвами. Що я, моя дитино, на чужії чужині, як билина на пожарі! і куди ти, моя дитино, виряжаєш ся? Що то за хаточка смутна та невесела? Шо в ту-ж хаточку ні сонечко не пригріє, ні вітер не повіє; шо в ту-ж хаточку і сонечко не вскоче і в ту хаточку і дощик не промоче.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 79).

52. Дочко-ж моя, моя голубочко! Дочко-ж моя швачечко, дочко-ж моя коханочко! На щож ти мене кидаєш таку нещасну? Хто-ж мене буде доглядать? Як мені тебе забувать? Дочко-ж моя, княгине! Де-ж ти собі такого князя найшла, що ти мене не звіщала? Чужі матері прибірають ся ік свадьбі, а я сії сватьби не ждала і не прибирала ся. На що-ж ти мені таку смутну сватьбу зробила? І на що-ж ти собі такої хаточки забажала? Се-ж хаточка смутна, невесела і се хаточка темна і невидна, у неї ні вітер не завіє, ні сонце не пригріє. Дочко-ж моя коханочко, дочко моя паняночко! Коли-ж мені тебе в гості дожидать? І коли мені ті столи застилать і кубочки наповнять, а тебе в гостоньки дожидать?

Луб. п. Полт. ґуб. (Мил. № 80).

53. Моя дочко, моя паняночко! Моя дочко, моя й коханочко! Моя дочко, моя й міщаночко! Моя дочко, моя й пряшечко, моя дочко, моя й швачечко, моя дочко, моя й переміночко! Хто-ж мені буде прать, хто-ж мені головоньку ськать? Та чужі матері дочки оддають та веселятця, а я-ж тебе оддаю та мені смутно й невесело!

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 81).

54. Моя й дочко! моя й нещасничко! Моя й дочко, моя й горювальничко! Моя й дочко, моя й перепілочко! Моя дочко, моя швачко, моя й прачко! Хто-ж мені тепер буде, моя дитино, прати, хто мені буде й перемінять, так як ти переміняла? Ким я тепер буду замишлять, ким я буду те ділечко заставлять, як тобою заставляла.

Луб. п. Полт. ґуб. (Мил. № 83).

55. Доню, доню! Що ти наробила? Яке-ж твоє весілля невеселе... Зібрала дружечок для плачу та голосу. Одружилась ти з ямою сирою, кришкой гробовою! Хто-ж мене тепер стару утішать буде, хто мене догляне, поховає... моє дитятко, моя пташичка! Хто тепер мині буде щебетать раненько, воркувать низенько? Чим я тебе, дитятко, прогнівала, що ти не подивиш ся, не заговориш. Іди, моє дитятко, в далеку дорогу, та приготов там біля себе й мині містечко, скоро й мене дожидай ся, в гості сподівай ся.

с. Петровське, Мар. п. (РФВ. XII, № 3).

56. Дочичко ж моя, голубонька, золото моє чирвонеє... Та квітонька ж ти моя рожевая! Та на шо ж ти мене покинула? Та хто ж тепер міні буде пособляти, та хто ж міні буде хату вимітати? Та тиж бувало міні і водиці принисеш і сорочки поопереш... та тиж і в нидільньку пироги пикти міні помогала і в мої головоцї вошичок шукала... Доничка ж ти моя милая, та на шо ж ти нас покинула? Та тиж була моя утіха, та тиж була моя отрада. Та яж тебе гляділа, та яж тебе кохала і виростила. Та лучче б же ти нас маленькою покинула, шоб менше жалю було! А тепер же міні тяжко з тобою роставатись. Та лучче б міні хто половину серця одірвав, шоб тіко ти жива була. Та шож ти, голубонько моя, наробила? та лучче б же я тебе на світ ни родила...

с. Шебекино, Курс. ґуб.

IV. За малим сином.

57. Синку мій, синку, дитинко моя! Де ти сї вибираєш без мами? Хто там буде тебе доглядати без мене? До якої ти студеної хати йдеш? Яка тобі тверда колисочка вроблена? Як ти сї живенько від мене вибираєш! Я гадала, що я ся буду тобов тїшити, а я сї так тобов засмутила. Мамко моя, мамко, на що ви менї дитинку взели таку маленьку? Чим же я сї тепер буду тїшити? Хто тобі там буде сорочечку прати — хто голову розчеше?

Товмачик, Колом. пов. (Параска Свірнюк).

58. ...Як-би я тебе, душко, склєла чи згійкала — то ти си на мене однако подивив. Ой чи на дворі віяло, чи мело, то ти все мене послухав поратував...

(Річка, Косів. пов. п-на Кис.).

59. Ей, діти мої! Куда ви си від мене віберасте? Ей, діти мої — діти! Возміт мене из собов! (Коли лагодять деревце, як на весілє). Ей, діти мої недружені — яке ваше весілєчко засмучене! Ей, діти мої недотішені — куда ви си від мене віберасте? Ей, діти мої, діти — возміт мене из собов: я вас там дотішу. Ей, діти мої — я вже вас ніколи видіти не буду. Ей, діти мої, ви вже до мене ніколи в гості не прийдете. Синку мій, дитинко моя — якої хатки ти собі загадала? Новенької, маленької — без дверец і віконец, щоби сонце не загріло і вітер не завіяв! Коли ти до мене, синку, в гості прийдеш? Де я тебе перенайду — чи в траві, чи на росици, чи в городци на зїлєчку? — Пастуху ти мій великий, приголуб там мої діточки маленькі. Мамко моя, мамко!

(Річка, Косів. пов. — Марк.).

60. Дитиночко моя люба, дитинко моя славна! Я гадала, дитиночко що ви мене мете додержувати. Як я си вами, дитинко, тїшила! Хто менї дитинко, водички внесет? Я си, синку, радувала, що менї якас полехка будéт. Дитиночко моя люба, ангелику мій славний. Я гадала, синóчку, що ти мене поховаєш.

(Криворівня).

61. Ей, сине мій, сине дорогий. Я, синку гадала, що ти мене додержиш, а ти мене, синку, лишеєш. Косарику мій нерахований, заклáданочку мій пильний! Хто тепер менї закладет, або травичку скосит?

(Криворівня).

62. Синку мий золотий,
Любий та годний!
Єкий ти гарний вирис —
А тепер ти си згонорив!
Ти вже мнов ни питаєш,
Ти все то забуваєш:
Єк я с тобов ночі ни спала,
Єк я тебе гирько гудувала,
Я тебе по руках носила,
Вид лиха тє сокотила.
Я тебе зашібала,
Рано до роботи ни корнела,
Я на тебе уважєла,
Роботами тє ни втерала.

Я гадала, шо ти мене додержиш,
Шо ти мої старі кости похорониш!
Я гадала, шо ти минї в лежи,
В моєй старости, та у принежди,
Шо ти меш мене годувати,
Постїль меш пидстелювати. —
Ти то все забуваєш,
В сиру земницу втїкаєш.
Єку ти ми муку завдаєш, —
Єк ти моє сердечко роздираєш! —
Я гадала тебе до вінченя вберати,
Віночок на голову покласти:
Я си нїколи цего ни надївала,
Чього я си диждала.
Я все гадала,
Шо мнє поховає ридна дитина.
Я тебе одного мала,
А тепер тобі навхрест ручки зложила!
Єкий ти молодий, та сирий —
Єк той бук зелененький!
Ти лишєєш ґедика, мамку,
Та йдеш гнити в сиру земню,
А я така стара шкібля баба,
Шо світ собов опудила —
Я мушу на світї жити,
А ти йдеш в земницу гнити. —

Голови, Кос. пов. (П. Шекер.)

63. Ой, синку мій —
На що ти неньку лишив?
Ой синку мій, єк ти мене засмутив!
Ой устань, синку, устань
Та подиви си на неньку —
Хто буде неньцї співати,
Ой хто буде говорити,
Ой кого я буду гудувати,
Ой кого я буду уберати!
А я тобі лїків-зїля шукала,
А я тебе лїчила,
Ой, синку мій дорогий!
Ой, синку мій срібний!
Ой, синку мій золотий!
Я гадала, шо меш ити до слюбу,
А ти идеш до гробу!
Ци лїпше було тобі жити,
Ци молодому в сирій земли гнити?
Ой устань, синку, та си подиви,
Свою неньку розвесели.
Я гадала, шо ти меш у вінку
А ти йдеш у єнку!
Ой, Васильку мій дорогий,
Ой, синку, мій Васильку!
Ойй, йой, йой...

Записав Петро Дудек в Тюдеві від Єлени Дудек.

64. Нїгде такого в пана, нїгде такого в цїсаря нема дитини, як у мене. Устань, устань, та заговори до мамки, як тебе поховати, як тебе убрати, бо ти панич мамин, бо ти квітка мамина. Скажи, скажи, що тобі дати, яку тобі квітку в ручку дати? Де я тя буду пізнавати? По чім я тя пізнам? Чи по твої бесїдочцї, чи по твої квіточцї? Скажи, скажи, де ти будеш? Де я тя буду шукати? Чи по широкім поли, чи по глибокім яру, чи в смутнїм цвинта́рю? Устань, устань, та подиви си в віконце, чи високо сонце, чи маєш ти час до свого дому зайти? Устань, устань, та будемо говорити, бо за годину, за дві будемо си розходити. Устань, устань, та подякуй свому ненькови, шо тебе так красно прикрасив, шо у Пилипівку тобі весїля зробив. Устань, устань, та подякуй своїй бунцї (бабі), бо тебе бу́нка твоя бавила, тай кохала, тебе бити не давала. Бо нїгде такої бунки нема, як ви маєте: бо я, як си розлихотю, то всїх би вас била, а ваша бунка вас всїх заступила. Устань, устань, та подякуй своїм матуша́м, та своїм вуйкам, шо до тебе приходили, що за тобов жалують, тай си засмутили. Устань, устань, та подиви си в вікно, чи йде твій пан з твоїми товаришами, а з своїми школярами; що ти робиш? чи ти книжки читаєш, чи ти си до дому вібираєш? Устань, устань, та привитай си з ними. З ними си привитай, свому панови подякуй, шо до тебе си притрудили. Устань, устань, та подиви си, яка твоя хатка маленька та темненька; бо до неї нї вітер не віє, нї сонце не загріє. Як ти будеш там такий молоденький пробувати? Вийдїт, неньку, вийдїт на ворота! Вийдїт, мамко, вийдїт, та возміт мого синочка та за свого онука. Притуляйте єго, голубіт єго, бо він там не буде мати з ким говорити, не буде мати з ким си грати, анї до кого си притуляти.

Раранче, Буковина.

65. Ох, Їванцю мій,
Чого ж твоя хата смутна, невесела?
Чи ж ни було тобі що їсти й питки?
І на що ти мене покинув?
Кого ж я буду бачити цї ночі!
Чи справдї тобі зле було в мої хатї?
Чого ж ти пішов в темну хату?

с. Баламутівка, Проскурівського пов. на Подїлю.

66. Ой Василечку-ж мій, дитино моя! Дитино моя приболячая! Олїла-ж би я тебе заміняти, ніж такі гіркі сльози за тобою лити. Олїла-ж би я, мій Васильку, скоріщи вмерти, ніж я мала діждатись твої смерти. Ой Боже-ж мій, Боже, чого ти так робиш: послїдню дитину і ту во гріб ложиш! Чи я Тобі не молила ся, чи я Тобі не христила ся, що така гірка доля на мою душу звалила ся? Олїла би я на світї

не жити, ніж я так тяжко маю тужити. Ой Васильку ж мій, куди ти ся забираєш? Ой як-же ти мене саму покидаєш? Не покинь мене, дитино моя, возьми мня з собою: я-ж мама твоя! Ой Васильку-ж мій, споминки мої! Які-ж дуже худенькі рученьки твої! Дитино моя ріднесенькая. Ой яка-ж ти изболїнная! Васильчку-ж мій, сину дорогий! Чого-ж ти лижиш, виначе не мій? Чого не обізвеш ся, не подивиш ся, а так тяжко спиш, запишавши ся! Дитино моя чорнобривая, якаж ти була уродливая! Ой брови-ж мої, тонесенькії, як забути вас ріднесенькії! Ой, губи ж мої, дуже блїднії, як забути вас минї біднії?! Ой, хто-ж то буде ті книжки читать? Ой, хто-ж то буде екзамен здавать? Ой хто-ж то буде в церкві так гарно читать!? Ой, хто-ж то буде похвальні листи получать*). Ой, хто-ж то буде так тонко в церкві співать? Ой с кого ж то люди будуть дивувать! Дитино-ж моя, ріднесенькая. Ой, яка-ж ти була милисенькая! Олїла-ж би я в їднї сорочцї зостать ся, ні-ж я мала з тобою на віки розстать ся. Дитино-ж моя, золото моє, ой, як ти звялив серденько моє! Ой, яка-ж твоя хата темная, дитино моя, висушеная! Ой, яка ж твоя хата холодна, дитино моя, дуже голодна. Ой яка-ж твоя хата вузенька, дитино моя, серцю близенька. Ой с ким-жи ти тут розмовляти будеш, ой з ким жи ти тут співати будеш! Ой де-ж ти тут книжечки возьмеш, ой як-же ти тут читати будеш! Ой синочку-ж мій, глянь на мня хоть раз, бо уже прийшов нам розлуки час! Глянь на мене, прости ся зо мною, бо уже ніколи ни побачусь з тобою! Дитино моя, прощай жи менї! Ой! Як ти тут будеш в цї сирі землї? Дитино моя, незабутная, ой, якаж страшна могила твоя. Ой, Боже-ж мій, Боже, як я звітси піду! На кого-ж я тут лишу дитиноньку рідну! Хіба на Теби їдного, Бога святого, на віки покину синочка рідного!..

с. Костанівка, Под. ґуб.

67. Сину мій, соловейку, сину мій соколику, на що мене кидаєш?.. Коли же ти до мене в гостї прийдеш?.. Чи на Різдво? Чи на Великдень? Чи к Святої Недїлї?.. Од Рожеству(!) снїга́ позалїгают, а од Паски води позаливают, трави позаростают, сади розівют ся, — будут соловейки щебетати, зазулї кувати, а я стану свого сина виглядати.

с. Немирів, Обухов. пов. Київ. ґуб.

68. Синочку мій, плуга́тиру мій, пого́ничу мій, коса́рику, си́ноньку мій, дити́нонька моя! ти ж вже ви́гляджене і ви́кохане і догля́нене. Си́нку мій, побігу́нчику мій, а де ж я тебе́ бу́ду шука́ти, а де бу́ду пізнава́ти і міз яки́ми дітка́ми? До яки́х прийду́ — то тебе́ не найду́!.. Лю́дські ді́тки бу́дуть гуля́ти ся і бігати, а мо́їх нема́ і не найду́ і не пізна́ю

*) Хлопчик скінчив одноклясову цер.-прих. школу і мав похвальний лист.

піде́; з яко́го віко́нечка бу́ду вигляда́ти, чи з висо́кої моги́ли? І де я тебе́ бу́ду стріча́ти і де я тебе́ бу́ду пита́ти і де бу́ду шука́ти і міз яки́ми дітка́ми?

Паволоч, Київ. ґуб.

69. Синочку мій, пастуше мій, дитино моя! Хто-ж мені буде худоби доглядати? Звідки я тебе буду виглядати? Як буде зозуленька кувати, то я буду питати: Чи не бачила моєго синочка? Людські діти будуть віддаватись, а моє серденько на шматочки буде краятись. Прости-ж мені, моя дитиночко, що я тебе не доглянула!

с. Молодецьке, Київ. ґуб. (КСт. XX, № 1).

70. Синочок мій, голубчичок! Яка це сторона, яка це слобода, що ні сам не йдеш, ні письма не шлеш? Ніхто не прокаже, ніхто не скаже, як тобі там живеця... І, сину мій, і, дитино моя, ой уставай, моя дитиночко! Де вона та смерть узяла ся, на що вона тебе узяла?.. Так як страник лежиш... Відкіля-ж мині тебе визирати, відкіля тебе виглядати?.. Чи з під червоної калини, чи з під чорної могили? І коли мині тебе в гості дожидати, к Великодню, чи к Різдву?..

м. Монастирщина, Ніжин. пов. Черниг. ґуб. (Этн. Об. 38, № 6).

71. Милинький мій синочок! та чогож ти ни захотів жити? Та на шож ти свою матінку покинув? Та тиж був моя утіха, та тиж був моя отрада! Та як же я тепер з тобою розстанусь, та як же я біз тебе останусь? Та хтож тепер мене буде потішати, та хтож тепер мене буде мамкою називати! Милинький мій синочок, сизинький голубочок! Та лучче б же я тебе на світ ни родила! Та яж чириз тебе боліла, та яж чириз тебе й ночки ни досипала: то сосочку давала, то люльку колихала. Що дня тебе купала, у волю цицички давала і ни раз на день срачину підтирала. І ни вмер же ти тоді, як був у поміху, а вмер тепер, як став всім на потіху...

Шебекино, Курс. ґуб.

72. Мій синочку, мій голубчику, мій синочку, моя й дитиночко! моя дитиночко, моя й щіпочко! Моя щіпочка одщепнула ся, моє яблучко одкотило ся. Моє й зернечко, деж тебе шукать, деж тебе й питать? Моя й маківко! Моя й маківка осипала ся. Як ти зацвила та й не надовго, моя й дитиночко, моя й родиночко! Як мені тебе забувать і як мені без тебе привикать? Та я-ж куди не піду, то я-ж тебе не найду. І де-ж тебе посадить, де тебе прищепить, щоб до тебе на пораду ходить? Моя дитино, моя родино! Та я-ж тебе доглядала, та я тебе годувала, та я ділечка не доробляла, а ночи не досипляла та все тебе доглядала. Тепер хто мене буде раненько будить? Хто мені буде ділечко перебивать? Та я лежатиму як колода в лісі, об мене ніхто й не зачепить ся.

Луб. пов. Хар. ґуб. (Мил. № 60).

73. Мій синочку, мій князю! На що-ж ти мене покинув? Моя матінко, коли-ж ти прибувала, та од мене синочка перемовляла? Та стрічайте мого синочка, та пробірайтё єму містечко біля себе. Та доглядайте-ж мого синочка так, як я доглядала. Та коли-ж тебе, мій синочку, дожидать у гості? Чи к Різдву, чи к Великодню? Що к Різдву сніги забіліли, а к Великодню води позаливають, а к святій неділонці стежечки позаростають. Та дожидать же тебе, синочку, к Миколї, та не прийдеш ти ніколи.

Луб. п. Хар. ґ. (Мил. № 61).

74. Мій синочку, мій соловеєчку! Мій синочку, мій рідні́сенький! Мій синочку, мій дрібні́сенький! Мій синочку, мій робітнику, мій синочку, мій косарику, мій синочку, мій виноградочку, мій синочку, мій княze! Я-ж не думала, що ти будеш такої смутної, невеселої хати бажати. Сонечко не загріє, буйний вітер не завіє. І, синочку, моя дитино! Устань, подивись! Яке весілля ти наробив смутне, не веселе. Подивись, скільки роду зійшло ся. Чом же ти до їх і словечка не промовиш? Мій пастушок! Кого-ж я буду уставать та рано будить

Луб. п. Хар. ґ. (Мил. № 62).

75. Мій синочку, мій соловеєчку! Мій синочку, моя й канареєчко, мій синочку, моя переміночка! Мій синочку, мій косарику, мій синочку, мій молотничку, мій синочку, мій роботничку! Та я-ж тебе, мій синочку, кохала, та я-ж тебе дожидала. Та я-ж, мій синочку, і дня і ночи не спала, все тебе колихала. Та я-ж тобі, мій синочку, не давала і плакать. Та я-ж думала, мій синочку, що ти мене переміняти меш, та я-ж думала, мій синочку, що ти мене доглядатимеш і хлїбом годуватимеш. А тепер хто-ж мене буде доглядать, хто-ж мене буде хлїбом годувать? Ким же я буду, мій синочку, тепер вамишлять? Та чужі косарики з поля до дому йти муть, а я свого косарика буду дожидать, та не знатиму, відкіль его виглядать: Чи з синього моря, чи з чистого поля? Мої діточки, мої ріднесенькі, мої діточки, мої малесенькі! Ой, коли-ж я тебе дождусь? Чото-ж ти, мій синочку, лежиш? Чого ти не встаєш, чом ти до своєї матінки не говориш? Мої сини, мої соловейки, мої сини, мої й маленькі! Та якого-ж я вам гостинця передам? Покочу я яблучко — зогниє, покочу булочку — зацвите, покочу бубличок — не докотить ся і до твого серденька не пригорнеть ся.

Луб. п. Хар. ґ. (Мил. № 64).

76. Мій синочку, моя й дитиночко, та куди ти збіраєш ся? На що-ж ти мене кидаєш? Коли-ж я тебе в госточки діждусь: Чи на різдво, чи на великдень, чи на святу неділоньку? К різдву снігом замите, а к вели-

кодню водою залє, а к святій неділоньці травицею заросте. Та заберіть ся за ручечкі та прийдіть до нас у госточки, то ми будем столи застилать і двори вимітать, та своїх синочків у госточки ждать. І, мої сини, і, мої орли! І куди-ж ви полинули? У яку ви країноньку полинули? Та од вас ні письма не перечуєш, і словечка не перекажеш.

Луб. п. Хар. ґ. (Милор. № 65).

77. Мій синочку, моя й дитиночко! На що-ж ти мене, синочку, моя дитиночко, покинув? Та чужі люди на Таврію висилають, та радують ся. А я тебе, мій синочку, ні відкіль не перечую й не побачу. Та піду я, мій синочку, улицями, грають ся чужі діточки купочками, а тебе, моя дитино, я дивлюсь в кажній купочці, тай не побачу. Та до кого-ж я буду говорить? Що стіна німа, а тебе, моя дитино, нема.

Луб. п. Хар. ґ. (Мил. № 66).

78. Мій синочку, моя й дитино ріднісінька! Я тебе так дожидала, як діти дожидають червоного яєчка. А тепер, моя дитинко, ти вже мене покидаєш. Я й служила і людям годила, й людям добрим, і панам, і всім богатим хозяїнам. І коли, мої діточки, вас у гостоньки дожидать, і коли мені кубочки сповнять, і коли мені столи застилать, і коли мені вас у гостоньки дожидать? Чи вас ок різдву, чи вас к великодню, чи к святій неділонці? К різдву стежечки дорожечки снігами позамітають, а к великодню водами позаливають, а к святій неділонці стежечки травами позаростають.

Луб. п. Хар. ґ. (Мил. № 67).

79. Мій синочку, моя дитино! Мій синочку, мій голубчику! Як мені жить? Як горювать? Як мені без тебе привикать? Як мені тебе забувать? Куди я тебе, мій синочку, виряжаю? Чи в поле жать? Чи під фуру грошей зароблять? І коли мені, мій синочку, тебе в гості дожидать? Чи мені к різдву, чи к великодню, чи к святій неділі? Шо к рожеству сніги позамітають, а к великодню води позаливають, а к святій неділі трави позаростають. Відкіль мені тебе виглядать? Чи з зеленого гаю? Чи з далекого краю? Чи з високої могили, чи з далекої України?

Луб. п. Хар. ґ. (Мил. № 68).

80. Сину мій, голубе, сину мій, соколе, куди ти вбіраєш ся од мене? У яку ти дороженьку виряжаєш ся? Де ти собі слободи обібрав, на якій Україні? Сину мій, голубчику! Мої-ж погоничі непрохані, мої плугатирі не наймані. Мої косарі, мої гребці, на що-ж ви мене кидаєте? Сину мій, паничу, сину мій, правдо моя! Коли-ж до мене у гостоньки будеш прибувать?

Луб. п. Хар. ґ. (Мил. № 74).

81. Сину мій, голубе мій, пастуше ненайманий, погоничу непроханий! Люде в москалї отдають та писем ждуть, та поклонів — а я вже од тебе нї письма, нї поклона, нї приятного слова.

Луб. п. Хар. ґ. (Мил. № 70).

82. Мій синочку, мій голубчику! Мій молотнику, мій косарику! і мій копільнику, і мій кидальнику, і мій плугатирю! І де-ж менї такого хазяїна шукать, і коли менї єго дожидать? Та людські дїти у москалї ідуть тай письма і поклон передають, а ти-ж, моя дитино, нї поклона не передаш, нї письма не перешлеш! Відкіль менї тебе виглядать, відкіля тебе визирать? І коли менї тебе у гостї дожидать? Чи з глибокої могили, чи з далекої України? Чи з темного гаю, чи з далекого краю?

Луб. п. Хар. ґ. (Милор. № 71).

83. Ох, мій голубчик! Та ти-ж у мене був син дорогий! Ох, моє золото дороге! Ти-ж був веселий щебетун, утїшне моє дитятко, моя дорога пташка! Та де-ж ти тепер будеш, та куди ти, моя пташичко, улїтаєш, мене покидаєш? Та коли-ж я тепер тебе побачу? Ох, мій синочку, миле дитятко, дорога пташичко! Та куди-ж це ти зібрав ся? Та я-ж тебе-б нї за віщо не віддалаб, мій ненаглядний!...

с. Петровське, Мар. п. Катер. ґ. (РФВ, XII, № 1).

84. Мій синочку, та який же ти нещасливий! Та за тобою люди не йдуть, та без батюшки тебе й ховають. Мій синочку! Понеси-же ти наш поклон дїдови й бабі, та який же ти нам невеселий праздничок зробив. Та коли-ж я тебе забуду? Чужі дїти бігати муть, а тебе не буде. Позаростають стежки, доріжки, де ти ходив.

с. Петровське, Мар. п. Катер. ґ. (РФВ, XII, № 2).

85. Ох ти, мій синочок, мій голубчик! Чого-ж ти від нас одказав ся, чогож ти нам не сознав ся? Куди-ж це ти від нас убираєш ся? Ох, ти мій голубчик! Письма не напишеш і словесно не перекажеш... Позаростають стежки, доріжки, де ходили твої ніжки... Відкіля тебе, мій синочку, в гостї виглядать, дожидать ця? Чи з глибокого яру, чи з далекого краю, чи з високої могили, чи з далекої України?

с. Петровське (РФВ, XII, № 3).

86. Ой мій синочку, ой мій голубчик, на що ти на нас розгнівав ся і покинув нас? Яка в тебе хата смутна і невесела: нї сонце ни гріє, нї вітер ни віє і дощ ни промоче... Віткіль ми тебе будем виглядать і коли ми тебе побачем? І хто нам буде в роботї помагать? Ми тебе нї били, нї лаяли, а ти нас покинув...

Маріуп. п. Херс. ґ. (Етн. Об. 38, № 23).

87. Ой мій синочку, ой мій голубчик! На що ти нас покинув, на що ти нас насмутив, на що ти нас посиротив? Горко без тебе у світї жить... Та куди ти убрав ся у хаточку невеселу, смутную? Чи тибі тїсно було з нами жить? Туди вітир не завіє і ясное сонци ни загріє... Встань, моя ненько, край дороженькі і розпитай його про наше житя горкоє...

Маріуп. п. Херс. г. Этн. Об. кн. 38, № 24).

V. За дорослим сином.

88. Ой синку мій, синку, куди ти сї вибираєш такий молоденький? Якеж я тобі сумне весїля справлєю? Я си такого й ни сподївала. Який же з тебе кнєзь сумний! Чого ти сї так засумував? Тиж то минї сї наробив! Хтож то менї тепер полекшість дасть? Яков я тебе сумнов дорогов віправлєю? Встань та подиви сї, як сї твої товариші посходили. Заговори до них хоть одно слово, та подєкуй їм за своє товариство. Ти-ж то менї нїколи згірдного слова не сказав. Я-ж то на тебе надїю покладала. При кім я тепер свої кости зложу? Яж гадала, що то ти мене будеш віправлєти — а не я тебе. Ой кнєзю мій, кнєзю, яку ти собі кнєгиню обібрав?

Товмачик, Колом. пов. (Пар. Свірнюк).

89. На Святий вечер і Великдень по смерти покійника голосить мати:

Синочку, синочку, Іваночку!
Хто би буў казаў послїдного Свит-вечіра,
Шьо ти уже цего Свит-вечіра не будеш вечьиріти,
Але будеш у гробі спочивати!
Тут то твоє місце порожне,
Тут то твоя ложічка стоїт,
Синочку мій дорогий, синочку мій!

На Великдень.

Николаю мій, Николаю дорогий —
Ти то межи нами того Великодня буў,
Ти то нам паску-дари покроїў,
Ти то нам до церкви вiднїс,
Ти то насамперед свіченого кушіў,
А тепер ми без тебе і їсти не можемо
Николаю мій, Николаю!

Хто би буў казаў шьи тогідних сьвит,
Шьо ти уже цих не ґїждеш!
Николаю мій, Николаю дорогий!

Тростянець, Снят. пов.

90. Ой кнєзю мій солодкий — єке ми тобі весілє смутненьке робимо? Єк мені тєжко єк мені гірко! Стараннику мій солодкий. Хто тепер дєдикови встарає, принесе? Хто здоровєчко защебе?.. Микитко мій, Микитко! Який ти мені зарібний був, сине мій солодкий. Микитко мій дорогий, вже я тебе не буду видіти. Єк ти мені дївки віражати поміг. Ти й трету пай того лудїнє не зносив, що ти поміг єго встарати! Ой, кнєзю мій солодкий — єке я тобі весілє смутне зробила.

(Річка, Косів. пов.

91. Князю мій любий!
Чи ни було тобі де господарити,
Чи тобі мало землї було,
Що ти ни орав — ни сїяв?..

с. Білоусівка, Гайс. пов. на Под.

92. Сину мій любий!
Куди ж ти вибираєш ся
Проти нічепьки смутної?
Ой куди ж ти вибираєш ся —
А яка зима по дорозї,
Холод та мороз!*)
Чом ти не полюбив
Такої хати просторої,
А взєв собі тїсну хату смутну!

*) або:
А ти ж казав, що тяжко ходити
А тепер турбуєш таким болотом.

с. Сьомаки, Винн. пов. на Под.

93. Сину мій, господарю мій!.. Ідеш вже ти в далеку дорогу. На кого ж ти мене покидаєш?!. Сину мій, соколе мій!.. А хто ж тепер твоє господарство буде доглядати?!. Хто ж менї пораду дасть?.. Соколе мій, відрадо моя!.. Подиви ся ще хоч раз на мене стареньку, хоч слово ще промов до мене... На що ж ти покинув мене?!. Сину мій, втїхо моя!.. Чому ж ти мене не взяв з собою?!. До кого я тепер заговорю, з ким поражу ся?!. Хто менї води подасть, хто поховає мене, бідну, стареньку?! Сину мій, голубе мій!.. На що я тебе ховаю?!. Та лучче б я тебе з служби виглядала, як отакого молодого ховати мала... Волїла б я тебе краще з служби виглядати, як з цвинтаря... Прийди ж за мною та візьми і мене з собою. Сину мій, сину мій!.. Чи бачиш ти, як я плачу над тобою? Чом не подивиш ся на своїх товаришів, шо поприходили до тебе?

Чому не всміхнеш ся до них, та слова не промовиш... А яж думала, сину мій любий та дорогий, дружити тебе, діточок твоїх бачити та забавляти... Де ж твоя молода тепер... Чому я її не бачу?.. Де твої діти маленькі... Сину мій, сину мій...

с. Сокіл, Под. ґуб.

94. Синочку-ж наш, синочку! Чого-ж ти покидаєш нас? На кого ти лишаєш бідних діточок своїх? Хто-ж їх доглядати буди? Для кого-ж ти покидаєш господарство твоє? Ми-ж то старали ся для теби, щоб тобі добри жити було. На кого-ж ти нас лишаєш старих та слабих? Хто-ж нас догляни без теби? Ти-ж то був добрий синочок у нас — ми-ж то думали при тобі віка доживати, а ти розгнївав ся на нас і покинув нас слабих та безсильних.

Журавлївка, Под. ґуб. Брацл. п.

95. Василику мій, Василику, мій синочку дорогий! Чого-ж ти так скоро розлучаєш ся з нами? Чого-ж ти забажав, наш соколи ясний? Якої ти хатки забаг! Подивись на нюю, яка вона смутна невесела: в нюю і сонце не загріє і вітер не завіє. Як ти там сам жити будеш? Ти-ж то там не маєш товаришів добрих: хто-ж там тебе встрічати буде? Я-ж то на тебе не надивила ся, моя утїхо кохана! Як би я знала, коли ти в гостї прийдеш до нас, то я-б столи застеляла і стежички замітала і свого синочка виглядала.

с. Журавлївка, Под. ґуб.

96. Милинький мій синочок, ясний соколочок.. Та на шож ти нас покинув — бізо время загинув? Та тиж був наш помошник — та тиж був наш кормилиць! Та хтож тепер нам буде гроші заробляти, та хтож нам буде всього доставляти, та хтож нас буде при старости лїт доглядати? Та яж тебе глядїла, та яж тебе кохала, та яж од тебе помочі дожидала! А тепер ми востаним ся біз тебе, все равно як біз рук і біз ніг. Тепер нікому буде нас годувати та тепер нікому буде косить і пахати. Та нікому ж тепер буде худоби доглядати! Та шож я тепер буду робити, та шож я буду казати?.. Та яж тебе виходила, та яж тебе виростила, та яж тебе на світ випустила! Та чим же я тебе прогнївила, та чим же я тибі ни вгодила — та чи яж тебе нищасливого спородила? Та луччеж було б тебе на світ ни родити, шоб тепер що дня з гіркими сльозами на могилу ни ходити! Та тепер же я буду тебе день і ніч споминати, та все свою гірку долю проклинати. Та тиж у мене був ласкавий, та тиж був привітливий, та яж од тебе ні одного худого словечка ни чула!

Шебекино, Курс. ґуб.

97. Сину мій, князю дорогий! Сину мій здоровя моє! Та люди дожидають синів та невісток, а я тебе не дождала оженить і одружить. Невістки мої неубірані, невістки мої несподівані! Сину мій, князю дорогий! Шо я тебе дожидала женить, як люде, та я й не дождала.

Луб. п. Полт. ґ. (Мил. № 63).

За семейним сином.

98. Синочок мій, колосочок, побросав ти своїх діточок сиріточок. Хтож їх буде кормити, кому ти приказав їх питати? Вони-ж маленькиї, дрібненькиї сиріточки. Синочок мій дорогий, синочок мій милий! Що-ж ти це, синочок, зробив? Як твоїй хазяйці з діточками горевати, як же їй їх питати? Вона ж не здолає коло них упадати. Як твоїй хазяйці діло робити, коли твої діточки дрібниї. Откуль тебе виглядати, мій синочок – мій соколочок? Соколе мій дорогий, соколе мій милий! Сонечко моє праведнеє, одкотилось ти од мене; одвалилось моє сердечко, зазнобилось моє сердечко по тебе, мій синочок. Сину мій, хазяїну дорогий, на кого покинув ти своїх коників? Хто їх кормити да глядіти буде? Вийду я на двір, твої коники ржать; вийду я в інбар, закроми твої пустиї. Голубе мій дорогий, одлетаєш ти од мене далеко.

Україна, 1907, Ш, ст. 229—30 (Данилів).

99. Сину мій, дитино моя, родина моя! Де миниї тебе взяти, чи купити, чи заслужити, чи змулювати?.. На що-ж ти мене покинув старенькою і діток своїх?.. Як мині горувати, як мині твоїх діток годувати?..

м. Монастирщина, Ніжин. пов. Черниг. ґуб. (Этн. Обозр. 38, № 10).

100. Синочку, примай своїх діток до себе, щоб вони по дорозї не ходили, щоб їх чужі діти не били, щоб вони не служили, щоб вони чужого ділечка не робили. Вони будуть служить, чуже ділечко робить, їх будуть бить, да нікому за їх оступиця.

м. Монастирщина, Ніжин. пов. Черниг. ґуб. (Эгн. Обозр. № 11).

101. Сину мій, моя дитиночко! Сину мій, моя омелиночко! Сину мій, моя билиночко! Сину мій, охвецерочку, сину мій, кавалєрочку, і сину мій, заслуженничку, сину мій, страдальничку! І куди-ж ти наряжаєш ся? І куди ти вбираєш ся? І кому ти своїх діточок покидаєш? Чи ти дядечкам, чи ти бабусї старесенькій? І кому ти їх поручаєш, і кому ти їх вручаєш? Куди-ж ви, мої діточки, полинете, і куди-ж ви поплинете? І в яку сторононочку понесеш свою головочку? Відкіль тебе виглядати? Відкіль тебе визирати? Чи з гори, чи з долини, чи з чорної могили? Та ви-ж, мої діточки, розкотили ся, як горох при дорозї!

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 97).

VI. Вдовиця за мужом.

102. Мі(й)-ж ти господарийку, мій ти соколойку, моя ти порадойко! С ким же ти мене полишаєш бідную? Щож я буду робитойки з тими дітойками дрібнейкими? Хтож мене буде радитойки, мій господарийку, моя ти порадойко! Хтож мені буде оратойки? Я не маю свого господарейка. А деж ти ся вибираєш в дорожейку — в сирую землейку, в зеленую муравойку? Мі(й)-ж ти господарейку, мій ти соколойку! Чогож ти мене покидаєш? щож я буду робитойки з тими дітойками такими дрібнейкими? Они ни мают свого татунейка! Хто-ж їм буде сїятойки, хтож їм буде воратойки? Коли-ж ти прийдеш до мене в гостинойку? мій ти господарейку!

Лавриків, Рав. пов.

103. А мій ти мужу, з ким ти мене покидаєш? А з ким я тепер пораджу ся? А як же ти сироти покинув, до кого они ся пригорнуть? А хто нашого Івана буде вчити за плугом ходити? Тілько я мала порадоньки, коли я тї зобачу, а ти мене покинув!

Салаші коло Угнова.

104. Мій господарейку, мій соколойку, чож ти ня ту лишаєш з тими дітойками? Щож они будут робитойки? Хтож ними буде радитойки? Бо они не мают свого татунейка: тамто пустий той дворойко і та халупойка без твого голосойку, мій господарейку, мій соколойку. Тамто позаростали тії стежейки і тії дорожейки, куда ти з нами їздив. Чи ти не мав з ким житойки і що робитойки? А ти ня тут лишаєш з тими дрібними дітойками. Ой, мої дітойки, мої соколойки, мої сиротойки! що ви будите робитойки без свого танунейка? Тамто ся будут люцкі дітойки над вами збиткуватойки; не буде вас кому жалуватойки (плаче). Мій господарейку, чи ти не мав по чім ходитойки, чи ти не мав свої хатинойки? А там тобі збудували такую малейкую, що в нї нема анї дверойків, анї воконяйків, що там навіт вітер не завіє, анї сонце не загріє, анї дощик не закропит. Прийшла по тебе порадойка: деж ти ся будеш вибиратойки від мене? В далеку дорожейку, під зелену муравойку. Ой щоби я ішла від краю до краю, то я такого господарейка ніколи не здибаю! Ой мій господарейку (плаче).

(Лавриків, Рав. пов.).

105. Ґаздо мій, ґаздо! Куди ти сї вибираєш? На кого ти мене лишиєш? Що я буду з малими дітьми сама робити? На кого ти своє ґосподарство лишиєш? Яку я собі тепер без тебе раду дам? Як я маю ґосподарство опровадити? Як я буду дрібні діти годувати без тебе? Яку я їм тепер раду дам. Ей ґаздо мій, ґаздо встань та подиви сї, як сї

другі ґазди посходили, а ти мене лишиєш! Ой ти то мене ніколи не позбиткував, не поганьбив. Ґаздо мій, встань та скажи, до якої я сї маю роботи брати. Яка твоя худоба сумна стоїт: хто єї тепереньки буде обходити, доглєдати? З ким я вийду тепер на поле робити?

(Товмачик, Колом. пов. Параска Свірнюк).

106. Івани мій, Івани! Хто ме діти убирати,
Хто ме діти годувати, хто за ними надзирати,
Хто буде їх годувати,
Хто буде їх паювати,
Хто не даст їх збиткувати?
Івани мій, Івани!
Синки мої, синки, хто вам буде купувати ўбранє?
Вже вас дєдик покидає,
Вже си вас не запитає,
Ци є, діти, кожушина,
Ци є, діти, сардачина
Ци є дрива, ци є хлїбец,
Ци горечий обідец —
Івани мій, Івани!
Ци хата у вас затоплена,
Ци постїль у вас застелена,
Ци є, діти, у вас фасулї,
Ци маєти барабулї,
Ци є цего, ци є того,
Ци є хліба до нового.
Гий, діти мої, діти,
Гий, діти мої рідні —
Гий, Івани мій, Івани!
Хто мої діти подружит?
Ти шьи діти не дружиў,
А вжес си ў яму положиў,
Чіму ти шьи не пожиў,
Абис буў діти подружиў.
На кого ти мене таку молоду лишиў,
На шьо такі дрібні діточки полишиў?
Івани мій, Івани!
або: Ґосподарю мій, ґосподарю!
На кого ти дрібні діти лишиў,
Єк ўни без дєдика будут пребувати,
Відків ўни будут свого дєдика візирати,

Єк я сама буду ґаздувати,
Єк я сама буду дітий убирати?
Ґосподарю мій, ґосподарю!
Тростянець, Снят. пов.

107. Дружино моя дорога!
Чим я тебе так прогнївала?
Ци Господа Бога я не благала,
Щоби я з тобов прожила?
Ци я Бога не просила,
Що я тепер на біду ся лишила!
З ким я буду діти годувати,
З ким я буду ґаздувати?
Діти дрібні, як дрібна полова,
Я сама нещаслива удова.
(Імя) мій золотий, мій дорогий,
Що ти тепер наробив?
Ти пішов, а дітки-с мені полишив.
Нема кому нї діти годувати,
Нї у місто піти, нї принести,
Нї дати, нї взьити, нї привезти.
Ти мене удову саму полишив,
Ти мене на сьвікї*) засмутив!
(В. Шухевич — Гуцульщина, Ш, ст. 250).

108. Ій доле моя, доле! єк ти мене лишиєш? Ій прикілю**) мій! шо я буду без тебе робити? Ій, встань-встань, та порадь мене. Ій, нуждо моя гірка! як я буду тепер жити без тебе! Єой, єой, ґвавту! розвеселіт мене, люде!
Річка, Кос. пов. (Якібюк).

109. Васильку мій, Васильку! На що ти мене лишив, Васильку, з такими діточками, що я з ними буду робити? Встань та розкажи менї, що маю з ними робити. Єк минї гірко, єк минї банно, я би си вже хати не удержала. Хатки мої смутні, хатки! Не знаєте люди добрі, єк минї тежко, єк минї серце пукає. Єк минї банно!
Річка, Кос. пов. (п-на Кисїл.).

110. Господарю ти мій великий,
Старашпику мій!
Хто си мнов пожурит,
Хто си мнов постарає,
Хто мої сирітки погодує?
На кого ти мене лишив,
На якій дорозї тепер стою?
Порадь мене, що я маю тепер, [робити.
Розлуко моя велика,
Розлуко моя смутна,
Паро моя розпарована!
Що я буду тепер робити?
Ци ти не мав на чім жити,
Верьедо моя смутна,
Верьедо моя тежка!
Якої ти хатки собі загадав —
Ци ти не мав у чім жити?
Маленької, новенької —
Без дверец і віконец,
Щоби сонце не загріло і вітер не [завіяв,
Без лавичок, без поличок.
Річка, Кос. пов. (п. Марков.).

*) Світї. **) Приятелю.

111.

Ой Іванчику мій любий,
Ой Іванчику срібний,
На кого ти мене лишив?
Приятелю мій дорогий,
Іванчику мій намальований,
Йик ти мене засмутив,
Іванчику мій пишний,
Карочко моя велика,
Нуждочко моя страшна!
Коли ми си будем видіти?
Іванчику мій золотий!
Ти уже йдеш від нас на віки!
Коли ми си вздримо?
Нуждечко моя велика,
Шо я буду сама робити?
Коби ти був мене періж видпроважєв,
Ни я тебе — тепер...
Шо я тепер годна?
Иванчику мій срібний!
Устань-ко, та розвесели
Мене таку смутненьку...
Ой господарю мій, на шо ти мене лишив
Тай нас осиротив?
Шо ми будим робити,
Ой шо ми будим діяти?
Ой господарю мій,
Хто буде мині робити,
Хто буде нас годувати...
Хто буде нас уберати?
Ой йик ти борзо умер,
Шо ми будем дієти тепер?
На шо ти нас лишив...
Йик мало ти з нами жив!
З ким я си поражу,
З ким я буду ґаздувати...
З ким я буду жити!
Порадо моя люба,
Ой порадонько моя срібна,
Порадонько мальована...
Де ти тепер йдеш?..
Шо тобі так було,
Шо ти нас лишеєш...
Ти йдеш у ємку глібоку...
Де сонечко, ни загріє,
Де сонечко ни загріє,
Ні вітрец ни завіє...
Відки ми будем тебе визирати,
Ци з ємки глібокої,
Ци з-за гори високої...
Коли ти до нас прийдеш,
Йик ти сю глинку на собі видержиш?
Ой зазульки мут ковати,
Відки ми тебе будем си сподівати?
Йик я тебе лічила,
До дохторів ходила,
А ти мені казав,
Шо ни меш умерати...
Головойко моя бідна...
Шо я буду тепер робити?
Ой порадонько моя люба...
Йик я тебе любила,
Йик я тебе голубила,
Йик ми файно жили...
Шо я буду робити
З малими діточками...
Хто їх буде гудувати,
Хто їх буде одівати...
Йик з них будут си збиткувати,
Хто буде їх боронити?
Йик прийду до церковці,
А там нима тебе...
Прийду до домоньку,
А там нима тебе...
З ким я буду вечирати,
З ким я буду обідати...
Де ти меш пробувати,
Де ти меш си веселити...
Ци ти будеш в царстві жити,
Ци ти меш си мучити...

Ой коби я знала,
То то бих си тут ни смутила...
Ой шо я буду діяти,
Ой шо я буду робити...

Иванку мій срібний,
Иванчику мій золотий.
Шо ти з мене зробив,
Шо мене так засмутив...

Тюдів, від Єлени Дудек, записав учит. Петро Дудек.

112. Ґаздику мий любий,
Соколику дорогий!
Де ми си будем видіти,
Де будим говорити?

Ци в саду́ на листочку,
Ци в місті на риночку?
Хто мнє ме вберати —
Хто мет ци за мнє вступати?

Будут мене обкрадати,
Будут сироточки зниважети!
Чему д' минї ни заговориш,
На кого ти мнє лишеєш?

Приятелю дорогий,
Ґаздику великий!
Икі ти краснї хаточки лишеєш,
Ти си на нї й ни дивиш!

Єк ти тежко крирвав,
Мозолними ручками маєток збивав.
Ти ни гайнував, ни бурлакував,
Єкі ти маєтки великі призбирав.

А тепер ти то все лишеєш,
Тим усим ти вже гордиш!
Єкий ти ничємний став,
В єку далеку дорогу ти си вибрав!

Єку тобі хаточку малу зробили,
Єк тобі єї виписали! —
Єка та хатинка сумна, та мала,
Єкаж уна тїсна — ни слобидна.

В єку тє ємку покладут,
Сиров земницев примечют,
Там ти сонечко ни загріє,
Вітер ти там ни завіє,

Маржинка ти там ни заричи,
Нїхто до тє ни заговори.
Ти там будеш самий лежети,
Нїхто не прийде тє знати, і т. д.

Голови, Кос. пов. (Шекер.)

113. Іване, Іване, Іване, Іване! та всї ґаздинї ґазди мають, лиш я не маю. Вайльо, Іване! Іване, Іване! Іване, з ким я дїти буду вінувати, з ким я буду на (їх) голови квіти класти?

Раранче, Бук.

114. Любчику мій!
Я-ж тобою не налюбувала ся,
А я-ж тобою не натїшилась,
Я-ж на тебе не надивила ся!
З ким я буду цїї ночі спати,
Де тобі тепер лежати?

с. Сьомаки, Винницьк. пов. на Под.

115. Господáру мій милий та любий!
Як же я тепер проживати буду?
Хто минї молотити буде,
Хто минї буде господарити,
Хто минї буде прийми годити,
Орати, сіяти — буде?
Хто мене обробляти буде?
Як я тих дїточок госпитувати буду?
На кого ти мене покидаєш,
На Господа Бога?
Соловейки на веснї будут щебетати,
Я буду ходити тай питати:
Чи ни бачили мого господáра,
Чи не здибали, чи ни видїли?
А буде зазулька кувати,
Я буду ходити — тай питати:
Соловейку, ти високо лїтаєш!
Зазулько, ти лїтаєш по світї,
Чи не бачили мого господара?
Чи не бачили, чи не видїли?
Буде зазулька кувати,
Будут сади розцвітати —
Я буду за свого господара питати
Чи ни здибали його, чи ни видїли?

с. Білоусівка, Гайсинського пов. на Подїлю.

116. Ґоспо́дару мій!
З якої вулиці тебе виглядати?
Чого-ж в тебе така хата смутна та невесела?
А хто ж мині дровец нарубає,
А хто ж мині водиці прине́се? й т. д.

с. Баламутівка, Проскурівського повіту на Под.

117. Ой господари мій, господари мій! Ти ж то рано покидаєш нас, чого ж ти мій милий забажав, чим ти огорчив ся? Чи тобі так тяжко жити було на світі, чи тобі діти були не милі? Коли ж ти до нас в гості прийдиш, звітки ми тебе виглядати будемо: чи з гори, чи з долини, чи з високої могили? Господи мій, Господи, на що ж Ти мені таке мня дав, що ти мене вдовою назвав? Чоловічи ж мій, чоловічи, хто ж мене пожалує так, як ти жалував? Хто ж мені тепер поли зоре та засіє? Хто ж мені косити та молотити буде? Діти ж мої — діти мої! Сироти мої — сироти мої! мені ж то гіринько буде в світі жити з вами. Хто на вас буде робити тепер? Хто ж вас буде тепер доглядати, так як він доглядав? Ти-ж то, наш соколе дорогий, працював на них тяжко, ти-ж то був добрий батько у своїх дітий, ти-ж то їх любив та жалував, ти-ж то доглядав та пильнував їх! Не буди вже у нас такого щирого та любого батичка!

Журавлївка, Под. ґуб. Брацл. п.

118. Чоловіче мій, голубе мій! На що-ж ти мене покинув з цими діточками? Що я з ними робитиму, а хто-ж нас буде доглядати — й хто-ж нас буде годувати? Як ти підеш на роботу — я цілий день тебе виглядаю і з вікон очий не спускаю. І звідки-ж я тепер тебе буду виглядати — чи з гори, чи з долини, чи з глібокої мугили?

с. Рачки, Брацл. пов. Под. ґуб.

119. Чоловіче мій, зозулько моя, на кого ти ці діти лишаєш?! З ким я розбувати ся буду?! З ким хозяювати буду?! Хто буде в тії хаті жити, такії великій, смутній такій?! На що ти забаг її, такої хати?! Ти мав хату, ти мав де розбувати ся!! Таку хату маєш, та в землю розбуваєш ся!!!

Татку мій, любку мій, коли ви в гостях були у мене, що мого чолувіка до себе узяли?! Татко мій всїх нас маленьких полишали, а теперки і мині лишили ся маленькі діти!!

Господарю мій, господарю, я тебе відки буду виглядати?! Куди стану заглядати, звідки ти до нас в гості прийдеш?! Чоловіче мій, — мамко моя, голубчику мій, куди ти забираєш ся від нас?! Заговори до мене словечко! Чого ж ти так на мене розгнївав ся? Заговори до мене

словечко! Голубчику мій, орлику, полинув від мене!! Боже мій, Боже, на що ти так тяжко мене посиротив?!! Чим я тебе, Боже, прогнівила так, що ти у мене і от дітий господаря взяв?!!

м. Мурафа, Под. ґуб.

120. Ой, голубчику ти муй, уже ти покидаєш нас, на кого ти оставляєш мене з дітками? Да не скоро ми побачим ся з тобою. Послідний раз ми з тобою бачим ся; ой чого ти од нас уходиш, чому ти єще з недільку не побув, щоб ми з тобою поговорили. Ой ти-ж муй миленький, ох ти моє сонейко, ох ти-ж моє золотко, ох ти-ж муй місячик, ох чи хутко з тобою побачим ся?

Д. Г. Булгаковскій — Пинчуки, ст. 186.

121. Хозяїну мій, господарю мій, приятелю мій, роскош моя! На що ти покинув мене з діточками! Хто-ж мені буде сприяти так, як ти? Хто-ж буде діточок доглядати, як ти? За тобою я не знала горя: У мене все було готове — і посїяне, і погоране. А тепер куди не повернусь, все тебе згадую. Чом ти мене не розпорадив, не порадив, що буду я робити? Звідки я тебе буду виглядати: Чи з гори, чи з долини, чи з високої могили?

с. Молодецьке, Київ. ґ. (К. Ст. XX, № 3).

122. Хазя́їну мій!.. На шо-ж ти мене́ поки́нув із таки́ми дітка́ми дрібне́нькими?... Шо-ж я тепе́р бу́ду із їми роби́ти?.. Як же я бу́ду їх годува́ти, як же бу́ду гляді́ти?.. Кото́рого-ж я бу́ду дя́дька проси́ти, шоб показа́в мині́, де поле́, як я-ж його́ не зна́ю, не ві́даю?.. Як я-ж не зна́ла, як коло́ його ходи́ти, як коло́ його роби́ти. Як ти, хазяї́ну, усе́ роби́в, а тепе́р кому-ж ти його переда́в? Кому-ж ти мине́ вручи́в?.. Тепе́р кому́-ж я й бу́ду роби́ть, кому́ бу́ду годить, кого́-ж я й буду проси́ть? Якого-ж дя́дька просити, якому-ж годи́ти, як я-ж його́ не зна́ю, не ві́даю, як до його тепе́ра оберну́ть ся?.. Як ро́дичі мої ми́лії, не цура́йте ся вже мине́ тепе́ра бі́дної, неща́сної. Що я тепе́р з дітьми́ остала́ ся с мале́нькими, с таки́ми дрібне́нькими! Тепе́р вони́ полі́чені, тепе́р вони́ і де́рти бу́дуть бага́цько, і їсти бага́цько; і шкодливі бу́дуть, бо вони́ тепе́р бі́дні си́роти: хто не схо́че, то на їх накричи́ть!..

Паволоч, Сквир. пов., Київ. ґуб.

123. Дружино моя дорогая, куди ти убираєс ся, на що-ж ти мене покидаєш, неспособною да немощною? Діточки мої, горевальничкі, послї тебе вони остануця, по крапивам, кусточкам розтянуця: будуть же вони тебе вспоминать, по под тином валяць ця і от голоду кричать... Чоловіче, дружина моя, примай же до себе мене і все семейство моє...

с. Березанка, Черниг. ґуб. Ніжин. пов. (Етн. Озб. 38, № 17).

124. Дружинонько моя! Куди-ж ти убираєс ся?
На що ти мене кидаєш із дрібненькими діточками!
Хто їм буде замишляти, хто їм буде порядки давати?
Що у їх батька не має!
Сиріточки мої нещасниї,
Куди ви не пригорнетесь —
Усе до батька чужого...
Дружино моя вірная,
Хазяїн мій любий, милий,
Куди-ж ти убираєс ся,
І кидаєш мене з малими дітьми?
Кого-ж минї питаць ця,
До кого-ж минї горнуць ця?
Де ж минї їм найти батька рідного?
Усе не рідний, усе не вірний.
Сирітки мої нещасниї...
Дружино моя вірная!
Промов менї хоть словечко,
Як минї на світї жити?
А дружинонько-ж моя, дружинонько!
На що-ж ти од нас виїжаєш?
На що тобі мої синочки ворота одчиняють?
У яку ти дороженьку виїжжаєш?
Чи ти на ярмарок, чи на заробітки?..
Да скажи-ж минї хоть словечко!
Коли ти до нас прибудеш
І порядок даси,
Як жить, як горювать із нещасними сиротами!
Чи ти придеш нас сам одвідать,
Чи кому перекажеш,
Чи письмо пришлеш?..
Хозяїн мій милий,
Хозяїн мій любий!
Чого-ж ти не хочеш у сїй хатї жить?
Якої ти забажав нової, да темної,
Невеселої, да не видної!
Вона й без вікон,
Вона й без дверий,
І смутна й невесола!
Дружинонько моя, соловеєчку мій!
Примай мене до себе,

Забирай мене до себе!
Не хочу я без тебе жити,
На сїм світї горувати.
На кого-ж се ти розгнївав ся:
Чи на дружиноньку свою,
Чи на матюночку, чи на дїточок?
Ой, куди-ж ти убираєс ся, у далекую доріженьку,
Хозяїну мій, соколоньку мій!

с. Алтиновка, Черниг. ґуб. Кролев. пов (Этн. Обозр. кн. 38. № 22).

125. Хозяїну мій, дружина моя, скажи минї, як жить на білому світї без тебе? Да добра людям година, як умре мала дитина; а минї лиха година, що вмерла моя вірна дружина. Остали ся мої плуги, мої воли... Скажи-ж минї, кого-ж минї просити, да кого-ж минї звати, щоб у поле їхати орати? Хозяїну мій, голубе сизий, дружина моя! Скажи-ж минї тепер, коли-ж ти до мене в гостї прійдеш? Коли-ж минї столи застиляти, да коли минї тебе ждати? Коли-ж ти, моя вірная дружина, в гостоньки прибудеш? Чи на Рiздво, чи на Великдень, а чи на Зелену Недїлю? Да соловеєчки будуть щебетати, а я буду прислухатись, чи не до мене iде моя вірная дружина на пораду.

с. Куренї, Нїжин. пов. Черниг. ґуб. (Брайловскій, № 1).

126. Милий і дорогий мій чоловіче! та на шож ти мене покинув? Та чим же я тебе прогнївила, та чим же я тибі ни вгодила? Та яж тибі, кажись, нічим і ни нагрубила. Та шож я буду тепер робити, та з ким же я тепер буду жити, та хто ж наших дїток буде кормити! Та хтож їх буде зодягати, та куди ж я буду їх дївати!.. Бідна ж моя головонька, та нищасливая ж моя долинька! Та хто ж тепер зо мною словечком подїлить ся, та хтож мінї пильно в вічі подивить ся? Та тепер же ніхто мене ни полюбе, та ніхто ж мене й ни приголубе! Та шож тепер нам робить бідолашним, та кудаж нам дївать ся сиротам нищасним? Та хтож тепер нам буде хлїба добувати, та кудаж ми будим худобоньку дївати? Та ти ж, бувало, як на базар поїдиш, то нї в один шинок ни заїдиш! Та тиж, бувало, що разу дїткам гостинчиків привозив і мінї всяких покупочок навозив. А те тепер все минулось, ніхто нам гостинчика ни привизе і ніхто насушного хлїбця ни принисе! Та куда ж тепер нам дїтись, та до кого ж нам притулитись? Та лучче б же нам вмістї з тобою в землю заритись...

Шебекино, Курс. ґуб.

127. Бідная моя головонька, та нищаснаяж моя долинька! Боже мій милостивий, та Боже мій правидний! Та чим же я тебе прогнївила,

та чим же я пиред тобою согрішила. Та за щож ти мене караїш, та за шож ти мене наказуїш. Та ни жила ж я — а мучилась, світа божого ни бачила. Тіко й знала, шо сльозами обливалась, та по закутках од чоловіка-ката ховалась. Та ни бачила ж я од тебе ні любві, ні ласки. Та ни могла я і одниї ночиньки поспать біз опаски. Та тиж мене ніколи щиро ни любив і ні разу ни приголубив. Тіко й знав, шо по шинках волочив ся, та що дня мене бив: та нима і клаптика тіла, де твій кулак ни ходив, та шо ти тіко зо мною ни робив!.. Та ни раз я на морозї ночувала, та ни раз я по снігу босяком о півночі до сусїдів утікала. Та тиж за мною ни раз і з ножем ганяв ся, та ни раз і за кісоньки мої брав ся! Та лучче-б я на світ ни родилась, шоб тебе ни бачить і ни знати і так тяжко ни страдати. Та чого ти од мене раньше ни прибрав ся та на шо ти мене до старости довів! Та кому я тепер нужна, та на шо я кому здала ся? Та пропала моя молодість ні за понюх табаку, та ни дай Бог нікому жисть таку!.. Та тепер мене ніхто ни возьме і самі жить дуже скрутно. До роботи я ни гожусь, всї кісточки болять...

Шебекино, Курс. губ., Бїлгор. п.

128. Чоловіче мій, дружино моя! Куди-ж ти убіраєш ся, куди ти випряжаєш ся? Якої ти темної хати забажав? темної, невидної, смутної, невеселої! Туди-ж вітер не віє, туди сонце не гріє. Туди й дзвони не дзвонять, туди й люди не ходять. Та як же я до тебе ходитиму, та як з тобою говоритиму? Як я з тобою поражатимусь, як я з тобою розважатимусь. Ой, устань, порадь, моя дружинонько, як менї в світї жити, як менї чуже дїлечко робити? Та як менї чужим людям годити? Та я-ж над чужим дїлечком назневажалась, я-ж по чужих нивах наспотикалась. Ой приймай же, пригортай мене до себе, щоб я не жила, щоб я не горювала, щоб я і горенька не знала. Щоб я по далеких краях не ходила, щоб я чужим людям не годила. Та я чуже дїлечко зроблю не так, та я словечко скажу не в лад. Моє дїлечко перероблять, моє словечко перемовлять. Коли-ж менї тебе, моя дружиночко, дожидать? Коли менї столи застилать? Чи менї на різдво, чи менї на великдень, чи на святу недїлоньку? А чи менї з Миколи — тай нїколи? Відкіль менї тебе виглядать: чи з гори, чи з долини, чи з високої могили? чи з глибокого яру, чи з далекого краю? Та не йди-ж полем, бо ніжечку поколеш, та не йди-ж морем, бо утонеш, а йди-ж по під горою та бери й мене з собою. Та будуть, моя дружинонько, сади розцвитать, та будуть зазуленьки кувать, і соловейки щебетать. Будуть менї, нещасницї, жалю завдавать, а я вийду за ворітечка тай буду питать: Ви зазуленьки сизесенькі, а соловейки малесенькі, та ви високо лїтаєте, ви далеко бу-

ваєте, чи не чули, чи не бачили дружиноньки вірненької? Як бачили та хваліть ся, як побачите поклоніть ся моїй дружині вірненькій. Хай же він прийде, та нехай мене одвіда, як же я тут живу, та як горюю. Та я пізно лягаю, а рано встаю, та все чуже ділечко роблю.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 47).

129. Мій хозяїне, моя й пара дорога! Моя й правда дорога! До кого-ж мені прихидить ся і притулить ся? Чи мені до холодної стіни, чи мені до чужої чужини? Що холодна стіна не нагріє, а чужая чужина не пожаліє. Відкіля мені тебе виглядать і де мені тебе пізнавать? Чи мені меж косарями, чи мені меж гребцями, чи мені з поля, чи мені з моря? Чи мені з глибокої долини, чи мені з високої могили? І коли задля тебе столи застилать і кубочки наповнять? Чи тебе к різдву, чи к великодню, чи тебе ок святій неділоньці? Що к різдву великі сніги позамітають, а к великодню великі води позаливають, а к святій неділоньці стежки і дорожки позаростають, а сади позацвитають; стежечки комишем, а дорожки споришем, а вишневі садочки біленькими цвітами. Та ти-ж будеш, мій хозяїн, іти — та на цвіти задивлять ся, ти не будеш до мене в гості послішать ся.

Луб. п. Полт. ґуб. (Мил № 48).

130. Мій хозяїне, моя дружино! На що-ж ти мене кидаєш? Як же мені тепер жить, що мені тепер робить без тебе? Мій хозяїне моя й правда прехороша. Хто-ж мене тепер буде поряжать, хто мені порядок давать? І чого ти на мене так розгнівив ся? Чи я тобі, мій хозяїне, постілоньки не слала, чи я тобі питочки не подавала? Мої діточки, що ви будете робить без батька? Та вже-ж його не купите, не засмутите. Нема тїх крамарів, щоб продавали батьків. Мій хозяїне, моя дружино! Приймай і мене до себе, щоб я не горювала, щоб я й горенька не знала.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 49).

131. Хозяїне мій, дружино моя! На що-ж ти мене покинув на горювання, та на скитання? Я-ж уже нагорювалась і наскиталась із тобою. Приймай і мене з собою, щоб я не скиталась, по чужих полях не спотикалась. Якої ти смутної, невеселої хати забажав. Що вітер не завіє і сонечко не загріє. Устань же, моя дружино! Порадь: як мені горювать, як мені без тебе проживать.

Луб. п. Полт. ґуб. (Мил. № 50).

132. Мій чоловіче, моя й дружино! На кого-ж ти мене кидаєш? та кому ти своє хозяйство вручаєш? Чи ти братам, чи ти сестрам? Чи ти своєму батькови старому? Та я за тобою чотири годи пожила, та нічого

не заробила. Та де мені тепер діть ся, і куди мені пійти тепер од тебе? Куди ти вбравсь, куди ти нарядивсь? Та на кого ти такий гнїв положив? Та чи ти на батенька, чи ти на своїх сиріт малесеньких?

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 51).

133. Моя дружино, моя й правдонько, та я з тобою не нажилась і не наговорилась. Тай хто-ж менї тепер порядок давати ме, як ти давав? Та й припливи до мене хоть водою, та й забери своїх сиріточок з собою. Та мій хозяїну, моя дружино! Та хто-ж моїм сиріточкам буде порядок давать? Та будуть вони ходить, та будуть вони питать, та будуть вони свого батенька шукать. Да відкіль тебе, мій хозяїне, в гостоньки дожидать? Чи к різдву, чи к великодню в гостоньки виглядать, чи к святій недїлоньцї? Та к різдву снїгами позаміта, а к великодню — водами порозлива, а к святій недїлоньцї травами позараста. Та буду-ж, моя дружиночко, ранесенько вставать, соловеєчків питать: та ви-ж високо лїтаєте, богато видаєте. Коли-ж менї моя дружино, до тебе на порядочок приходить? Та чужі люди живуть та чужі люди одряжують ся, а я ще й не нажилась, ще й не наговорилась!

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 52).

134. Мій хозяїне, моя дружино! На що ти на мене розгнївивсь? На що ти тїх діток посиротив? У їх же нема нї хаточки, нема нї правдочки! До кого-ж вони будуть ізходить ся? Хто їх буде поважати і поряжатись? Хто їм буде наставленіє давать? Коли-ж ми тебе будем, мій хазяїне, у гостоньки ждать? Чи тебе к різдву, чи к великодню? Чи тебе к святій недїлї? чи тебе к Миколї? — Та мабуть нїколи! Якої ти, мій хозяїне, хаточки забажав: рубленої, нової, смутної, темної, невидної, що в їй нї дверячок, що в їй нї віконечок. Нї сонечко не вгріє, нї вітер не повіє.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 53).

135. Чоловіче мій! родино моя! Чоловіче мій, дружино моя! Куди ти убіраєш ся? Куди ти одряжаєсь ся? У яку ти сторонську понесеш свого головоньку? Кому ти діток поручаєш, кому ти їх уручаєш? Хто їх буде годувати, хто їх буде доглядати? — Відкіль тебе виглядати? і дороженьки тобі прочищати? Чи к різдву, чи к великодню, чи к святій недїлї? К різдву снїгами позамітає, а к великодню водами позаливає, а к святій недїлоньцї травами позарастає. Та прилетиж до мене в гостї, та сядь на оконечку: та ти ж будеш буркутати, а я буду кувати. А ти будеш мене питати, як менї в світї проживать і які тобі гостинчики пересилать? Передам я булочку — зацвите, передам я яблучко — зогниє, передам я бублик — закотит ця, та таки тобі не дойдет ця.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 54).

136. Мій чоловіче, мій голубе! Як мені жить, як мені горювать? і як мені тїх діточок воспитать? Чи мені в строки наймать, чи мені в годи наймать? І, мої діточки, мої сиріточки! хто-ж вас буде годувать і хто вам буде порядок давать? і хто вас буде воспитувать, і хто над вами батькувать? Та у вас же, мої діточки, нема нї рідних дядьків, нї братів. Та у мене тепер, мої діточки, нї дружиночки, нї родиночки. Та ви тепер, мої діточки, малїсенькі та вас тепер ніхто й не бачить, чи ви голі, чи ви голодні, чи ви холодні! А як же поростете, то всяке вас бачитиме.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 55).

137. Моя й дружино, моя й половино! Та я за тобою жила, як маківочка цвила! Я за тобою жила — не панувала, а горювала. Ти моя й дружино, моя й половино! Та кому-ж ти мене покидаєш, кому-ж мене й уручаєш? Та й порадь мене, моя дружино, як мені з сіми діточками жить? як мені з сіми діточками горювать? Як важкий камінь піднїмать? Що в мене нічого нї їсти, нічого нї пити, нї в чім, моя дружино, діточкам і ходить! Моя й дружино, моя й половино! Та порадь мене: чи мені з діточками дома сидїть? чи мені за другого йти? Та я піду за другого, то я собі хазяїна найду, а діткам батенька не найду, а хоч і найду, то й не такого, як батїнка рідненького.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 56).

138. Хозяїне мій, хозяїне дорогий! Як мені без тебе привикать, як мені ті діточки воспитать? Що я остала ся на чужинї, як билиночька по пожарі! Як свої діточки розпущу, та я їх до віку не зберу! Я їх не воспитаю, нїгде їх не найду. Мої діточки, мої сиріточки! прибувайте, мої діточки, свого батенька ховать. Та я-ж буду вашого батенька й питать: Як мені в світї вас воспитать? Чи вас мені людям оддать? Людям оддам, то ви будети плакать та ридать, і свого батенька вспоминать: як нам горко в світї жить і людям годить. Наша мати старесенька та вона нас не воспита, та вона нас не одягне: та ми-ж розійдемо ся по світам, та по великим степам: — Та будуть нас звірі лякать, та наші кости ростягать, та будем ми помірать і про свого батенька гадать.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 57).

139. Чоловіче мій, моя й правда! Як мені з тїми дїтьми жить, як мені їх воспитать? Чи мені їх коло себе держать, чи мені їх на людей роздавать? Чужі хазяїни орють і сіють і розпоряжають ся, а я куди не повернусь — нїщо в мене не роблене. Хожу, прошу, та нїхто мені помочи не дає, не порадить.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 58).

140. Мій чоловіче, мій голубчику! Як мені без тебе жить? як мені привикать? і куди свою головоньку прихилять? І скажи мені, моя дружино, кому ти сіх сиріт уручив? Мої сироти безпріютнії, мої сироти беззащитнії! та ви-ж на чужій сторонці. Та нікому вас приютить, та ні до кого і головоньки прихилить. Та підете ви до дядька — то дядько й не дивить ся, підете до тітки — то тітка й одвернеть ся. Та й приймай і нас до себе, і пригортай нас до себе, шоб ми не жили і не горювали.

Луб. пов. Полт. губ. (Мил. № 59).

141. Мій чоловіче, мій дружипе! на шо-ж ти мене покидаїш, на шо сиротиш? Ни так ти мене сиротиш, як діток своїх рідних. Як би я сама була, я зараз би собі місто найшла, а хоть я собі місто найду, а діткам своїм уже батька не найду. Шо я буду жить і робить, а моя й робота ни в моду буде. Шо мої дітки виноваті і невиноваті, а їх бити муть, а як би у їх батько був, то ніхто їх і пальцем не тронув би. Мій чоловіче, мій хазяїн, хто мині хліб покосе, хто й збире, хто мині намолоте, хто й намеле? Чи мині людей просить, чи самій брать ця? Що одного попроси, а воно й ни дивит ця. Шо ти мині гаразд нічого ни розказав і ни розтовковав. Що ти день і ніч не спав, а все хазяйновав і придбав. Шо ти ни вспів і на лавку лягти, як уже всі коло тебе і все тягнуть і розтягають: поки і оглянулась, нічого ни має ні по хлївах, ні по городах... Устань і роскажи, як мині жить? Шо чужа жінка вийде у поле, тай весело їй, шо її і чиловік, і дітки, єсть с ким робить, кому помочи дать, а я вийду в поле і прийду до дому да й ні до кого мині поговорить, ні порадит ця. Шо ти насївав, — насївав, придбав, — придбав, а нікому й прібирати. Устань же, мій чоловіче, і хоть ни так поможи, як словом розкажи...

Прийде було годовий празник, то єсть с ким піти до своїх рідних, поговорить, а тепер діждала празничка, тай війду в хату, і ни має нікого і в городі ни має нікого. Шо ти мене побєш і полаєш, мині твоя бійка й лайка ни болить, лиш би було с ким мині робить у поли і дома. Прощай, чоловіче, прощай, дружино! Шо я тебе питала, шо я тебе просила, а ти мині нічого ни розказав, ни розтовковав; шо ти як жив був, то до мене говорив, а тепер шо я до тебе говорила і тебе просила, а ти і ни озвав ся...

Харк. губ. (Этн. Об. кн. 38, № 3).

142. Чоловіче муй, хазяїну милий!
Кому-ж ти своє хозяйство поручив?
Кому-ж ти своїх діточок покинув?
Хто-ж їх до ума доводити-ме?

На що-ж ти мене сиротою покинув?
Хто-ж по цьому двору ходити-ме?
Хто-ж цьому хозяйству порядок давати-ме?
Як я малих діток годуватиму?
Да як-то я їх одружатиму?
До віку я не буду так панувати,
Як за тобою панувала!
Доведеть ся мені горювати,
Да нікому роспитати!
Діточки мої милі —
Виж мене слухать не будете
Так, як батька свого слухали!
Я-ж вас так не пораю — як батько вас порає.
Мої соколята! Діточки мої милиї — сироточки безчастниї!
Доведеть ся вам горювати, своє хозяйство потеряти.
Наскучить вам, чужі воли пасучи — чужим людям годячи:
Чужий батько вас не пожалує — буде вас бити, обірати,
Будете ви воші годувати, ночий не досипати.
Ой прийми-ж мене до себе — у сирую землю!
Не кидай мене на горенько!
З ким я тепер поражу ся — що я робити-му сама бідная?
Чоловіче муй, зозуле моя! Я за тебе затулю ся —
Та нікого не бою ся!
Ой хозяїну муй, любий та милий!
Ой я-ж тебе було дожидаю з ярмарку,
Ой я-ж тебе було дожидаю з Киева —
Да ти-ж було йдеш
Та як пчілочка несеш,
А тепер звідкиля тебе буду виглядати,
Звідкіль я тебе буду визирати!
Чоловіче муй, серденько моє!

Переясл. — Труды, Чуб. IV, 704.

143. Ой мій мужиньок, мій рідненький, та на що ти мене саму покинув одну? Чи я тебе ни любила, чи у нас тобі жить ни понаравилось, чи ми тебе ни годували і ни одягали?.. Та коли ти до нас прийдиш? Відкіль же ми будем тебе виглядать, чи із поля, чи із роздоля?.. Та хоть би ти до нас заговорив, та хоть би ти до нас прийшов...

Херс. губ. Маріуп. пов. (Этн. Об. кн. 38, № 30).

144. Ох мій чоловіче, мій ясний соколе! Та яку-ж ти хату забажав смутну та не веселу: туди сонце не пригріє, туди вітер не завіє. Та

на що-ж ти нас покидаєш, сиротами зоставляєш? Та кому-ж ти нас поручаєш?

с. Петровське, Маріупол. пов., Катер. ґуб. (РФВ. XII, № 2).

145. Ох мій чоловіче, мій хазяїне милий! На що-ж ти нас сиротами покидаєш? Що-ж тепер я буду робить з маленькими дїточками-сиротятами? Хто тепер нас з'одягне, з'обує, хто нас прогодує? Та хто-ж тепер хозяйство буде доглядать, худобу зберегать? Чужий чоловік рано встане, та на степ поїде... Зозулї в садочку кують, а нашого хазяїна не чуть... Мій чоловіче, мій дорогий! Чого ти на нас розгнївав ся? Чи я тобі правди не говорила? Чим я тебе так прогнївила? Хто тепер буде рано вставать, хто буде по двору ходить, хто нам буде дїлечко робить, хто буде рано будить? Позаростають ті стежки-доріжки, де ти ходив; запплет ця тее дїлечко, що ти робив. Куди-ж це ти йдеш, мене покидаєш? Що це ти задумав? Дорога далека. Відтїля не йдуть, письма не шлють і словесно не переказують.

с. Петровське, Маріуп. пов., Катер. ґуб. (Брайлов. № 3).

VII. Вдовець по жінцї.

146. Господине наша, господине! ти-ж то уже не журиш ся нами, ти-ж то не жалуєш нас! Хто-ж то про дїтий буде дбати? Хто-ж їх догляни без теби? Хто-ж їх змиє та рощеши так, як ти? Хто-ж їх утїшить безталанних? Сироти мої, сироти! Хто-ж вас в світї привітає, коли у вас нема доброї мамки? Хтож вас пригорни без неї? Голубко наша мила, помоли ся там за своїх дїтий нещасливих.

Журавлївка, Под. ґуб. Брацл. пов.

147. Жінко моя, господине моя! На що-ж ти мене покидаєш, на що-ж ти мене самого лишаєш? Ти знаєш, що ми їдно другому нїколи й „брешеш“ не сказали!

С. Рачки, Брацл. пов. Под. ґуб.

148. Ой моя голубко, ой моя сивесинька, мояріднесинька! Як ми з тобою втїшались, а ти нас покинула і сибі хату найшла смутну та нивиселу; туда нї сонци ни загріє, нї вітир ни задує, нї дощ не пройдеть... Ой моя голубочка, і очицї склипились і губи стулились... Будю, будю, та ни добудюсь! Хоть би же ти голову подняла, подивила ся, сколько у тебе дружок і бояр! Поїзд дорогий я тибі хоть тепер справлю... Ой моя голубочка сивесинька, я-ж з тобою ни наговорив ся, тай ни на-

дивив ся, поки ти свою головочку ни положила... Ой моя голубочко, ой моя рідненсинька, та відкіль тибе виглядать, — чи з долини, чи високої могили?.. Та вже-ж позаростали дорожки, де ти й ходила, — тих дорожок нікому протоптать...

Маріупол. пов. Херс. губ. (Этн. Об. кн. 38, № 32).

VIII. Сироти за матїрю.

149. Ах моя мамуненько, моя порадойко, моя зазуленько! Коли-ж я вас вигляну? Тільком я надії мала, щом до вас прийшла! Тепер менї нї до кого — тепер я вже не маю до кого забесїдувати, нї ся з ким порадити.

(Салаші коло Угнова).

150. Ой моя ти мамунейко, моя зазулейко, моя потїшейко, мояж ти розмовойко, мояш ти порадойко! Що-ж я буду робитойки? я не маю своєї мамунейки, анї свого татунейка — що-ж я буду робитойки? Ой моя ти мамунейко, колиж ви прийдити до мене в гостинойку з такої далекої дорожейки, зпід зеленої муравойки, с тої халупойки? Ой мамунейко, моя зазулейко, я не знаю, що я маю робитойки, садитойки! не маю ся кого порадитойки, ой, моя ти мамунейко!

Лавриків, Равськ. пов.

151. Моя мамунейко, моя зазулейко! Хто-ж нас буде радитойки, що ми маєм робитойки під тую веснойку, де що садитойки? Моя мамунейко, моя зазулейко, моя розмовойко — возміт мене за собою під сиру землейку на другу недїлейку. Що-ж ми будем робитойки без мамунейки, як ми будем житойки? Ви ся на нас нагнївали на вічейки.

(Лавриків, Равськ. пов.).

152. Моя мамунейко, моя зазулейко, моя голубойко! С ким я буду в тум домойку робитойки, с ким ви мене ту лишаєти? Вой, моя рибойко, моя ластівойко, що я буду бідна робитойки? Вой, де-ж я ся бідна подїю? С ким я буду розмавлятойки, до кого-ж я буду приходитойки? Звітки-ж я вас буду виглядатойки: с котрої дорожейки, с котрої стежийки, с котрої вуличийки? На кого-ж я буду дивитойки ся? Вой, моя мамунейко, возьміт мене до тої своі халупойки! Вой, моя мамунейко, що ви там будити робити в тїї сирії землейцї? С ким ви ту будети розмавлятойки? С ким же ви лишаєти мене такую молодейкую? С ким же ви лишаїти ті дрібні дїтойки? Що-ж вони бідні будут робитойки? Та як же ви не маєти жалю лишати такі малі сиротойки? — Вой, моя землейко,

розступи ми ся; вой, моя завулейко, встаньте хоч на їдну годинойку — отворіт свої вочийка: подивіть ся на ті свої голубятка, дрібнії сиротятка.

Вой, моя соколойко, коли-ж ми ся будемо видітойки? Моя мамунейко! вой, вой! Де-ж я бідна тепер ся подію? Вой, землейко, розступи ми ся, най я бідна піду під землейку, най не буду плакати за свою мамунейкою.

Лаврикїв, Равсь. пов.

153. Йойой, мамко ти моя люба, дорога! Пріятїлику мій, порадойко моя! Хто мене потїшит, ай хто мя пожалує, хто менї порадойку дасть? Ой не ти ўже будеш ми розказовати! Ти уже не будеш по світкови ходити, ани говорити! Що-ж я буду дїяти без тебе? Йой мамко ти моя, срімна, золота. Порадочко моя! Устань! Устань! Поговори зо мноў, порадь мене у недоумних лїтох! Йойой, мамко ти моя люба, дорога! Ой що-ж бо то усї жіночки поуставали, лиш ти заспала! Устань, ўстань, подиви ся, як ся ґаздує по твоїм дво́рі! Дїточки твої — не миті, не чесані дивлят ся на тебе, ци ти їм їсти не даш, косойку не змиєш, сорочечку не ўне́сеш? Твої коровицї стоят не доєні, волики не їли, телятка не пили, бренят за тобоў у стаєнцї. Ой що-ж бо ти так заспала? Ўставай, уставай, сонийко уже високо! Йойой, мамко ти моя люба, золота! На кого ти свої сирітки лишила? Устань, устань, розкажи, що маєме чинити?!

Волосянка, Стр. пов.

154. Ненькьо моя, ненькьо!
На кого ви мене покидаєте — таку молоденькьу —
хто мене буде дозирати,
хто мене буде убирати,
хто мене буде жьилувати?
Ненькьо моя, ненькьо! (2 рази).

або:

Ненькьо моя, ненькьо!
Хто мене пожьилує,
хто на мене постарає,
хто менї сорочку зшиє,
хто віпере й полатає?
Хто нас буде годувати —
хто на нас буде старати?
Ненькьо моя, ненькьо!

Куда ви си від нас вібираєте в дилеку дорогу —
вам то пї сонечко не загріє, анї вітрец пе повіє.
Ненькьо моя, ненькьо!

Тростянець, Снят. пов.

155. Ненькьо моя, ненькьо!
На кого ви мене таку молоденькьу лишеїте?
Хто до мене прийде — мине розвеселити,
хто прийде мине порадити,
до кого я ў гостї піду —
до кого мої дїти підут?
Хто їх по голоўцї погладит,
хто мене згадає, хто мене порадит,
хто ў гостї запросит? Ненькьо моя, ненькьо!

Тростянець, Снят. пов.

156. Мамко моя, правдочко моя! Мамко моя! Хто мене порадит? М. м., на кого ви мене лишьиєте? відкі я вас буду візирати? з котрого боку? Заговоріт до мене хоть слівце на дорогу! Порадьте, що я маю робити без вас, бо я сама не знаю, шо робити маю! М. м.! На що такі дїти дрібненькі лишьиєте? М. м.! чого ви си вгнївали на нас, шо від коли ми вас просимо, не хочете до нас заговорити?! Мамко мої, голубочка моя! хто нас буде голубити таких маленьких? М. м. правдочко моя! ми вже від нїкого не будем мати правди... Мамко, мамко! за нас то си люде наговорйї, що сироти богато їдьі, а нїчого не робйї!! Сироти си богато наробйї, а від нїкого правди не мают. М. м., мамко! вам лиш тут жити, а ви собі такої хати смутної загадали! До цеї хаткі нї вітер не завіє, нї сонечко не загріє! як ви мете в цї хатцї пробувати?! Мамко! вам лиш би жити, а ви йдете в сиру землю гнити.

Стецева, Снятин. пов. (Народ, 1890 ст. 55).

157. Мамко наші, мамко! Куди ви сї віберасте? На кого ви нас лишиєте? Яку ми собі без вас раду дамо? Хто нам теперечки буде сорочечку прати?! До якої ви хати вузкої йдете? Як ви там будете пробувати? До кого ми сї тепер притулимо, сироти біднї? Як ви сї на нас угнївали, що не хочете до нас заговорити? Встаньте, та подивіт сї до нас, хоть одно слово! Та порадьте нас, до якої ми сї маємо роботи брати.

Товмачик, Колом. пов. (Параска Свірнюк).

158. Ой, мамко моя, мамко, зазулечко моя! Нащо ви нас лишиєте? Ой звідки ми си на вас подивимо, чи з гори високої, чи з долини глубокої? Ой, мамко мої, мамко, вже ваші слїди позаростают!

Товмачик, Колом. пов. (Мар. Дутчак).

159. Мамко моя золота, мамко злота! Хто мене ме віддавати, хто мені вінок давати? Хто ме поле паювати, хто маржинку ме давати? Йик чоловік ме мньи бити, кому піду сї жьилити? Кому я му се казати? Хто за мнов ме сї вступати?

„Мамко наша рідна, мамко любі! Чим ми Бога прогнївили, що ви нас, мамко, сирітков лишили? Тато маму поховає, за другою пошукає; хто буде нас научьити, хто буде нас розрьиджьити. Чому до нас, невько, не заговорите, чому на нас не подивити си, наші мозїлї не позавиваєте? А в котру онь доріжку, невько, вибираєте сї, відків вас визирати маємо?“

(Шухев. — Гуцульщ. Ш, 250).

160. Невько наша солоденька, чічко наша пишна, жьилобо люба! Котріж то віночки на голову ви нам клали, котрими то переміточками ви нас накривали? Йикими онь словами ви до нас приговорите, йикими словами заплачите над нами? А йике ваше личко тихоньке, йикі ваші ручки сухонькі! На шо-сте си годували синими синцями?.. Рідна мамко! Ми вже не будем сї на сїм сьвітї подибати! Кланяємо сї Богу і просимо Господа і благаємо, щоби Господь ласкав гріха опустити того, що-сми наробили, шо ти, мамко, не доїла, не допила, не доспала, а за нами сї вждинала! Чим ми тебе прогнївили, шо ти, мамко, не можеш повіддавати, поженити, розрьидити і т. д.“

(Шухев. — Гуцульщ. Ш, 250).

161. Ой, мамочко моя рідненькая, не лишийте нас самих, возьміт і нас д' собі! Що ми без вас будемо робити, хто нас погодує, хто нас порадит, хто поратує? Які ми си сирітки полишили! Хто нас потїшит? Ой возміт і нас з собов.

Річка, Кос. пов.

162. Мамко моя рідна, куда ви си вирьижеєте? на кого ви свої сирітки лишеєте? Хто си нами пожурит? Хто си нами постарає? Мамко моя рідна, як ви там не змерзли? Ви казали, що вам студїнь є — ідїт, мамко, нагрійте си, так далеко ви сї вирєжеєте, в таку дорогу велику смутну. Коли вас надїяти ся?

Річка, Кос. пов.

163. Ий, неневко моя!
На кого ти мене лишила?..
Де я свою неньку найду —
Хиба уже на тім сьвітї!..
Ци у садочку на листочку,

Ци у горідчику на зілечку?
Йик бих те си, ненько, надівала
слідки бих ти продувала,
відки бих си те сподівала,
стільчик бих ти під ноги дала.
Стільчик бих ти дала,
їсти бих ти прибрала,
дверці бих ти отворила,
стіл бих ти застелила!
Ненько моя накрейдована,
Ненько моя намальована!
Сусідки си посходили,
а ти уже ни говориш!
Ой устань, та заговори.
Невісточки си посходили,
братчики си посходили,
а ти уже ни говориш.
А ти ни була така,
шобис з ними ни говорила!
На кого ти дедика лишила,
Хто єму сорочку даст?
Хто тебе пожалує?
Уже тебе, ненько, суди
ни буде бірше видко,
доріжки ти заростут.
С ким я си знайду,
с ким тепер заговорю?
Де буду те переймати,
де буду те видати?
Ти свою хатку засмутила,
хто її розвеселит?

Голови, Кос. повіта (від голосільниці Параски Шекерик, що її кличуть чужі люди голосити).

164. Ий, мамочко, павочко,
Ти золота уточко! —
Ти мене вродила,
Ти мене вигодувала —
А тепер ти си розсердила,
тай мене сириточку лишила.
Чюжа мама —

То ни своя риднунька:
Ме бити, зниважати,
Ме дедикови наговорювати, —
Мечти мнов обслугувати,
Уваги на мня ни ме мати —
Буду си слизочьками
Рано и вечир вмивати.

Голови, Косів. пов. (Шекер).

165. Ма́мко моя соло́тка, ма́мко моя рідне́нька. На ко́го ти нас лиши́ла, хто нас, ма́мко, опче́ше? Хто нас, ма́мко рідне́нька, погоду́єт? Бу́дем, ма́мко, ходи́ти по́піт плоти́, ньіхто́ нам, ма́мко, йісти не даст, ньіхто́ нас, ма́мко, не приголу́бит. Мут нас, ма́мко, би́ти, мут нас ізневажи́ти, ньікому си не буде, ма́мко, за нас заступи́ти. Ми би бу́ли, ма́мко, у ту доріщку за вас пішли́, ми би бу́ли, ма́мко, вам су доріщку заступи́ли. А ми тепер, ма́мко, іт ко́му си приве́рнемо? Нас мут, мамко, би́ти, нас мут, ма́мко, суди́ти. Нас мут, ма́мко, по́піт плоти́, котюги перебіга́ти. Ньіхто́ си за нас, ма́мко, не засту́пит. Мут, ма́мко, нас бити, мут нас зневажи́ти: ми сирітки́ вічні, ми ма́мки не ма́йемо. Коби́ ми бу́ли, ма́мко, Бо́га у̂проси́ли, шоби́ ми, ма́мко, сиріткά́ми не ходи́ли. Нас, ма́мко, ньіколи постара́ти. Нас, ма́мко, льу́ди мут би́ти, чу́жі люди мут учити.

Криворівня.

166. Ой йий йий йий... Ой ма́мочко моя рідненька! Шож ти лишила мене молоденьку — хтож мине поради бідненьку? Ий мамочко моя срібненька... Ой йий, йий йий... йий... Деж я тибе пови́джу, ма́мочко моя пишненька, ци у̂ травици на росици, ци у̂ садочку на листочку? Ма́мочко моя рідна — розлуко моя вічна!.. Ий смертичко невірочко! Йикас невірненька — кобис була соколом пролетіла, аби булас за мойоу̂ мамкоу̂ ни повернула... Ой йий йий йий йий... Йик би ви, мамко, до мене прийшли, я би вам ворітця розклала, я би вам дверці отворила, я би вам столик застилила. Мамочко моя срібна, мамочко моя рідна... Йи йий йий йий... На когож ти сирітки свої лишила — хтож їх обчісти, хтож сорочечку злади, хтож їм їсточки зготови? Мамочко моя срібна, розлуко наша вічна. Йи йий йий йий... А йикої ти собі хатки сумної зажьидала... з одними дверцями, з одним віконцем! Шоби в ню сончичко ни загріло, вітрик ни завійну̂, шоби у̂ ню ми ни увійшли... Мамочко моя рідна, мамочко моя срібна... А на когож ти, мамочко, дьидичка лишила... Ци на сирітки ототи дрібненькі, ци на сусідоньки далекі... Порадочко наша люба! Хтож йиму сорочечку випере — хто йиму шиийе, хто йиму їсточки звари, хто йиму постільцю застели? Мамко моя люба, мамко моя

дорога... з ким він си поради, з ким він до церковці піде... вже йиму смутно, ўже йиму ни весело... Хоть няй буде тілько людий, йик листу на фої... Мамочко наша дорога, порадочко наша мила... Ой йий йий йий йий... Ми підем, мамко, межи люди — ми будем си вас дивити, нима такої мамки, нима такого станочку, йик ви, мамко. Мут люди весночку робити, мут зазульки кувати, вас ни буде видати... Добрьиничко моя добренька, рахманинко моя одненька... Коби я другу мамку мала, я би собі жьилю такого ни заўлавала. Де ви, мамко моя рідна, мете вечір ночувати. Ой у тій зимлици, що сьвітка́ ни видко! Коби ви мині, мамко, розказали, йик вам си там ночувало, йик вам там за мйико (мягко)... Мамки́ мої шірозлотні... Ой йий йий йий йий... Коби ви нам, мамочко, сказали, йику би вам ми вирьидочку дали, аби ми вас ни скриўдили... Ма́мко моя срібна — ви сво́йих ручок ни жьилували, ви си нам напрацували, мучинице наша дорога, ґаздине наша славна, розлуко наша вічна! Устань ко, мамочко, устань — подиви си на сьвіток — заговори з сусїдками! Ви ни були, мамко, такі, аби ви, мамко, так доўго гнїў вели, аби ви так доўго нї з ким ни заговорили... Ой, устань ко, мамочко, устань, подиви си на свої сирітки, йикі вни засмучьині. Від кого вни порадочку мут мати... хто їм буде кньйизїў йиднати, хто їм буде фантїчко старати. Мамочко моя срібна, мамочко моя рідна. Ой йий йий йий йий... Коби була ти, мамочко, хоч ще на одну дитиночку віночок поклала... Будут си люди над сирітками поругати, та ними си журити, шо вни голі, шо вни голодні. А вни си ни будут хати тримати. Аби ви вийшли хоч раз на рочок їх розвеселити, їм порадочку дати... Мамочки мої шірозлотні! Ти хотїла, би тото всьо було заскороджьине, би тото всьо було засаджьине. Хто-ж типер городи твої ме сапати, хто садочку ме догльидати, хто короўки твої здойи, хто овечки твої догльине. Мамочко моя рідненька, мамочко моя єдниньки. Ой устань ко, мамочко, устань, заговори до нас. Котру би ви душку обібрали, до кого би ви заговорили. Шо ви до мене ни хочете заговорити? Чім я вас огнївила, скажіт, чім би я вас перепросила. Коби ви, мамочко, ни забарили за мною прийти, йик я бідую. Мамочко моя рідненька, мамо моя срібна, коби була смертечка мене борше взьила, була би я вам доріжечку заступила. Най би була я дурнїйша умирла, а ви розумнїйші си лишили. Добрьиничко моя добренька, рахманинко моя одненька. Ой йий йий йий йий... Смертечко немилосерна, смертечко погана, шож ти ў нас мамочку взьила, забери і нас сиріток, най ми си ту ни мучьимо. Ой йий йий йий йий.

„Цить уже цить, буде того, йикас дурна, ти ни випросиш, она в Бога буде щаслива". Ой ой ой ой...

Старі жінки говорьи межи собов: „Добра була нибіжка, дай ї, Боже, царство нибесне, всьому знала порьидок, — ийдиди, такої уже ни буде; йик умирала, то Федьо си питайи: На кого мньи лишьийиш? — А вна кае: „та на кого би, на Бога та на людий“.

Жабє, 12 мая, 1911, від Параски Трепетюк, запис. Михайло Кузьмак, учитель.

167. Мамко моя, голубко моя, мамко моя, зазулько моя, мамко моя, порадичко моя! Де ми ся зійдемо, де ми ся порадимо? Мамко моя, голубко моя! Де вас найду, де вас відшукаю? Чи в садочку на листочку, чи в поли на колосочку, чи в городчику на зілєчку, чи в церкві на подвіречку? Мамко моя, голубко моя, коли-ж вас си надіяти? Ци на різдво з колядами, ци на великдень з писанками, ци на Николая з скрипниками? Задзвоніт, дзвоники, задзвоніт — та мою мамку збудіт! Та най же вни стают, та най нас порадя: Бо ми ґаздувати не знаємо, бо ми мамки не маємо! Встаньте, мамко, встаньте, на сироти погляньте: бо сироти ніколи правди не мают, бо сироти рано встают, до полудня обіду чекают — до полудня обіду чекают, та пізно лягают! Мамко моя, ластівочко моя! Мамко моя, щебетюшко моя! Звідки вас буду визирати? Ци зза гори високої? ци з долини глібокої? Відай же ваші, мамко, стежечки травов заростя, а доріжки листом западя! Мамко моя, зазулько моя! Шосте свої ніжки зложили, па щосте свої ручки навхрест склали? На щосте свої очка зажмурили? Коли ними будете робити, коли чорними очками дивити? Коли ними будете ходити? Станьте, мамко, станьте, та походіт по своїм подвіречку, та наробіт нам слїдочків! Ми будем ті слїдочки збирати, будем васильчиками їх обтикати, та по тих слїдочках вас, мамко, будем пізнавати!

Ошихлїби, Буков. від Марфти Івасюк, жінки Григорія, запис. Іван Ґронський, учитель, 1908.

168. Ва́йльо, ва́йльо, мамко наша! вайльо, вайльо, мамко наша — добра наша! Устаньте, устаньте, мамко наша, та роскладіт свої ручки, та пригуліт сиріточки. Вайльо, вайльо, мамко наша, та роскладіт свої очки, подивіт си на сиріточки. Вайльо, вайльо, мамко наша, хто їх буде годувати, та хто буде ваші сиріточки у суботу чесати. Вайльо, вайльо, мамко наша, а у недільку білї сорочечки їм давати.

Звоніт, звони, звоніт, нашу мамку збудіт. Вайльо, вайльо, мамко наша; може би наша мамка устала, може би до нас заговорила, та нас кождого в хатї розвеселила. Вайльо, вайльо, мамко наша, шо ви си на нас так загнївали, шо ви до нас не вого́рити. Мамко наша, щира наша; мамко наша, мила наша! Вайльо, вайльо, устаньте, та будемо вогорити, бо за годину, за дві будемо си розходити. Перекажіт, мамко наша, щоби в ваші хатї вогонь наклали, бо ваша хата студена, як ви там будете начувати без вогню у такій студеній хатї? Мамко наша, правдо наша,

мамочко, приятелько наша, вайльо, вайльо, мамко рідна, мамко наша мила, мамко наша щира! Вайльо, вайльо, устаньте та подивіт си до свої хатки: ваша хатка маленька та вузенька, вайльо, вайльо, мамко наша, до вашої хатки ні вітер не повіє, ні сонце не загріє, вайльо, мамко наша, як ви там будете пробувати! Мамко наша, ваші хати такі великі, та широкі, є де похожати, є де пробувати, вайльо, вайльо, мамко наша, а ви йдете до такої маленької та вузенької, як ви там будете пробувати!

Мамочко наша, правдо наша, мамочко наша, ану устаньте, та подивіт си, чи полюбите, шо я накупила? Мамочко наша, правдо наша хто до воріт буде віходити, хто коло воріт нас буде візирати? мамко наша дорога. Як ви нас позбираєте, до хати посكликаєте, мамко наша мила, поза стів позакладаєте, даєте нам їсти й пити, тай си нас питаєте, як ми си маємо, як ми ґаздуємо, та які прибутки маємо, мамочко наша. А ми вам кожде свої вповідаємо, мамко наша. Тепер уже будете нас візирати, ні нас скликати, ні нас си питати, ні нас приймати. Устаньте, устаньте, мамко наша, щира наша, устаньте, устаньте, та заговоріт до нас, бо ви до нас від учера не вогорили, мамочко наша. Ви си нас нічо не питали, ви нам нічо не казали, шо ми маєм робити, куди ми си маєм розходити.

Раранче, Бук.

169. Мамко ж моя, любко моя,
Я-ж вас бачити не буду.
Коли ми здибаємо ся,
Де ми побачимо ся?
Де ми бачити ся вже будем?
Бо ви вже в далекій дорозї
Он пішли вже на той сьвіт.
Відки я буду вас виглядати?
Чи з гори, чи з долини?
Як би я знала, звідки ви будете йти,
То я б доріжку стругала,
Пісочком всипала.

с. Білоусівка, Гайсинського пов. на Поділю.

170. Мамко-ж наші, мамко! Як же ми тепер будем в світї жити без вас? Хто-ж нам такий порядок в господарстві зробит, як ви робили? Хто-ж тепер про вас дбати буде? Хто-ж нас так гарно змиє та коси наші заплиге — так як ви заплітали? Нам жи то тяжко жити буде без вас. Ой мамко-ж наші, мамко, встаньти та порадьти нас, як ми будем жити без вас?

(Як ідуть з кладовища домів):

До кого-ж ми прийдемо тепер — коли вже свої мамки не застанемо!

Журавлївка, Под. ґуб. Брацл. пов.

171. Мамко мої, любко мої, куди ви забераєти ся від нас? На кого ви лишаєти нас? Мамочко-голубочко, тай хто буде благословити мене? Мамочко-голубочко, тай куди ви вибираєти ся? Чи ви, мамочко, не мали де жити, де хозяювати, де розбувати ся? Мамцю мої, та прийдіть, та возьміть мене до себе! На кого ви мене лишаєте? Хто буде мене воспитувати?! Мамцю мої — горличко, политїли від мене! Мамцю мої, рибцю мої, відщіпнили ся від нас так, як то яблучко від яблонї! А звідки виглядати буду, з котрої дорожечки, як ви будете іти? Мамцю мої, мамцю-любцю мої! Усе зело (зїля) з землї вилїзає, а ви, мамцю, в землю ідете! Мамцю мої, вас туди нї вітер не завіє, нї сонячко не загріє! Мамцю мої, як ви тую землю будете держати, що ви не зможети вдержати стілько землї?

Татку мої, а ви коли у нас в гостях були, що нашу мамку до себе узяли?

Мамцю мої, а простїть же мене, що я вас доґнала щось нибудь. Простїть, мамцю! Просїть Бога, що-б і Бог простив!

м. Мурафа, Под. ґуб.

172. Мамочка моя пчілочка,
мамочка моя ластівочка,
словечко моє вірнеє,
зозулечко моя лугова —
на що ти мене кинула?
Нема кому минї правди сказати,
нї на кого минї діток бросити маленьких,
нема до кого минї прийти, нї з ким минї поговорити.
Откуди ти до мене прилетиш?
Із якої староночки минї тебе виглядати?
Сонечко моє яснеє,
ручечки мої пишнії,
ніжечки мої ходушечки!
Находились твої ніжечки, наробились твої ручечки!
Очечки твої карії; надивились твої очечки.
Птичка моя отлетная!
Одлетїла ти од мене, моя мамочко,
не буду вже я тебе бачити,

личенько твоє білеє.
Чому ти не встанеш
да не змовиш словечка свого правдивого?

(Україна, 1907, III, ст. 230—1. Данилів).

173. Ма́мко на́ша старе́сенька, слабе́сенька! Ма́мко на́ша — пора́дinnице на́ша! На́ша ма́тїнко і на́ша голу́бочко, а до кого ми бу́демо в гостї ходи́ти, до ко́го-ж ми бу́демо й говори́ти? Хто-ж нас бу́де прийма́ти, ма́тїнко на́ша! Хто ж нас бу́де жа́лувать так, як ви нас жа́лували? А те́пер же ми бу́демо йти́ та й як на цю хату подивити ся, що тут нашої ма́тїнки нема́ і пора́дницї. Го́стиньки на́ші мину́ли ся і роди́на на́ша мину́ла ся і гостина мину́ла ся... Матїнко на́ша — пора́днице на́ша!

(Паволоч).

174. Мамко моя, на що ви нас покинули таких сиріт! Тепер всяк нас наругаєт ся і набєт ся. На що ви покинули нас! Хто-ж нас до путя доведе?

с. Молодецьке, Київ. ґ. (К. Ст. XX).

175. Матїнко моя-ж, голубонько, моя-ж зозуленько! Де-ж минї тебе взяти? А минї ж тебе нї заслужити, нї купити. Матїнко, утїнко-ж моя! Коли-же минї тебе в гостї до себе ждати? Чи од Миколи, а чи нїколи? Матїнко, рибонько-ж моя, да коли-ж минї для тебе столи застелати, та відкіля-ж минї тебе визирати? Чи з тії глибокої долини, чи з тії високої могили? Моя матїнко, моя голубонько! Да я-ж вийду на шлях, да все буду визирати да прислухатись, чи не іде моя матїнка до мене в гостї. Моя ріднесенька! заберай мене бесчасную з собою; а мої брати соколи встрічайте да пізнавайте свою матїнку, а як не пізнаєте, так людей спитаєте. Матїнко-ж моя, порадниця-ж і розважниця моя! Хто-ж тобі там буде постїлоньку перестилати так, як я тобі перестилала? Куди-ж ти ідеш, а куди-ж тебе несуть, мою рідненьку, мою зозуленьку? Матїнко моя, утїнко-ж моя! Да я-ж твоєй смертоньки не дозирала, да я-ж твоєй смертоньки не доглядїла, бо не сподївалась, що ти так скоро умреш.

с. Куренї, Нїжин. пов. Черниг. ґуб. (РФВ. XII, ст. 184).

176. Матюнко моя рідна, оставляєш дочку сиротину... Кого-ж буду я питаця, на кого буду я надїяця? Хто минї буде помагать і у скриню дбать? Остаю ся я дївчиною молодою, нещасною сиротою... Зробили тобі хаточку темную да невиднуя, да не з одним да окошечком, да не з одним да стульчиком. Ой матюнко, моя зазуленько, кому ти мене по-

кидаєш, на кого ти оставляєш? Хто буде мене видавати, хто буде мене випровожати, хто буде мене вислухати, с ким буду слово розмовляти?..

с Березанка, Черниг. ґуб. Нїжин. пов. (Этн. Об. кн. 38. № 19).

177. Матїнко, і пятїнко, коли минї тебе дожидати, відкіля виглядати?.. Чи відтіль, де сонечко сходить, чи відтиля, де заходить?! Моя матїнко, моя пятїнко, моя порадниця, моя ти розвадниця! Хто мене буде так пораджати, хто мене буде так розважати, як тебе нема.

м. Монастирщина, Нїжин. пов. Черниг. ґуб (Этн. Об. кн. 38, № 7).

178. Татусеньку мій, голубоньку, устрічай-же мою матїньку, стрічай і містечко пробирай, доріженьку промітай, і столики застілай, і мою матїнку у гостиньки дожидай.

м. Монастирщина, Нїжин. пов., Черниг. ґуб. (Этн. Об. кн. 38, № 8).

179. У саду соловейки будуть щебетати, а я вийду да буду своєї матїнки питати: коли минї у гостеньки дожидати, чи к Різдву, чи Великодню, чи од Миколи, чи од неколи... Моя матїнко, моя горувальнице, моя матїнко, моя страдатильнице, моя матїнко, моя покрівонько... Хто-ж мене буде розважати? Немає цвіту чирвоного, немає роду рідного... Нада цвіту маковку, немаріднїшого над матїнку...

м. Монастирщина, Нїжин. пов. Черниг. ґуб. (Этн. Об. кн. 38, № 13)

180. Матїнко моя, матїнко, голубонько, на що-ж ти мене покинула?.. Да тепер же я остала ся, як горох при дорозї. Да порадь же мене як у світї минї прожити без рідний матери? Да скажи-ж ти минї, коли ти ко минї у гостї прибудеш? Коли минї для тебе столи застілати?.. Да ти ж не прибула к Рожеству за великими снїгами, да не прибудеш і к Великодню за великими дорщами, да ти не прибудеш к Святой недїльцї за начальними дїлами, да ти не прибудеш к Николї да й нїколи... Да коли ти до мене в гостї прибудеш, да чи ти іти меш, чи летїти меш, чи плисти меш? Утенькой плисти меш — буду ряску розганяти; зазулей будеш летїти, — сади буду розхиляти; дорогою іти меш, — буду дороженьку промітати, буду ворітечки очиняти... Як би я-ж знала, де минї тебе взяти!.. Да тебе-ж минї не купити, да й не заслужити; моляра наймять да й зрисовать... Да деж тиї молярі, що молюють матері? Да де-ж тиї кромарі, що продають матері? Да де-ж тиї ярморки, що продаютця матерки?.. Як би я знала, де тебе купити, я б серденько виколупила, собі-б матеньку купила...

м. Монастирщина, Нїжин. пов. Черниг. ґуб. (Этн. Об. кн. 38, № 4).

181. Моя матїнко, моя пятїнко, моя покрівонько, моя зазуленько, моя вишенько, і моя черешенько, і моє слово вірнеє, моє слово правдивеє, і моя жалобниця, і порадниця, і моя заступниця... І коли-ж менї тебе у гостеньки дожидати, коли для тебе столи застилати? Чи на Великдень, чи на Різдво, чи на Сяту Неділеньку, чи на Миколи, чи нїколи? Соловеєчки будуть щебетати, а зазуленьки кувати, а я буду їх питати: Соловейки, мої братїки, а зазуленька — моя ненька, ви високо літаєте, ви далеко буваєти, чи ви не бачили моєї матїнки, чи не передавала вона своїм дїтечкам поклона і вірного слова...

Да на шо-ж ти, матїнко, нас покидаєш, да кому нас, матїнко, уручаєш? Да буде нас, матїнко, всюди — і по горах, і по долинах, і буде нас, матїнко, і по чужих українах... Да кому-ж ти нас, матїнко, уручаєш, чи старшому брату, чи меньшому? На шо ти нас, матїнко породила, да сиротами опредїлила?..

м. Монастирщина, Ніжин. пов., Черниг. ґуб. (Этн. Об. кн. 38, № 14).

182. Ненько ж ти моя, матїнко! Та на шож ти нас покинула, та на когож ти нас спокинула? Та до когож я тепер прихилю ся, та хтож мінї ласкаво словечко промове, та хто ж мінї радоньку порадить? Та нікуди ж тепер мінї в гостї ходити, та нї с ким буде про своє горичко говорити. Та тепер же я кругла сиротина, та нищасная твоя дитина. Та тиж мене виростила, та тиж мене викохала і всьому научила, та нікому мене ни приручила. Та шож я тепер буду робити, та до когож я буду по празничкам і в нидїлиньку ходити? Та хто ж мене буде привічати та хтож мене пирогами буде вгощати?

Шебекино, Білгор. п. Курс. ґуб.

183. Моя матїнко рідненька!
Ой на що-ж ти нас покидаєш сиріток?
Ой відкіль нам тебе дожидать, із якої сторони?
Ой коли нам тебе сподівать ся,
Щоб нам ік тобі прибрать ся?
Чи к Різдву, чи к Великодню, чи к Святій недїли?
Ік Різдву стежки позамітає,
К Великодню води порозливає,
А к Святій недїли травою позаростає,
І ніколи тебе не сподівать ся!

Полт. ґуб., Гадяч. пов. (Метлин. 292 ст.).

184. Моя мати, моя голубонько! куди ти убралась, куди ти нарядилась, на кого ти розсердилась, на кого ти розгнївилась? Та якої ти

собі хати забажала, смутної та невидної! Та ся хата з вікнами і дверями, та сюди вітер віє і сонце гріє, а та хата смутна і невесела. Соловейки будут співать і зузуленьки будуть кувать, а я буду своєї матінки питать: Ви високо лїтали, та далеко бували, чи ви моєї матїнки не видали? та відкиль тебе виглядати, коли тебе у гостї дожидати? Та чи тебе к Різдву, а чи к Великодню, чи тебе ік Святій недїлї сподїваццяѣ Що к Різдву снїгами позанесе, а к Великодню водою залє, а к Святій недїлї травою позароста. Я снїжок ізгорну, а водицю ізолью, а травицю прорву — а вас, моя матїнко, у гостї не діжду. Де тї малярі, що малюють матері, де ті крамарі, що продають матері? Де воно вас, матїнко, прищепить, щоб до вас на пораду ходить? Прищеплю я вас до билини, то ви і не приймете, посажу вас на покутї, то ви і похилитесь. Прихилю ся до холодної стїни, то вона мене не нагріє, прихилю ся я до чужої матері, то вона мене не пожалїє. Та і ті сїни і та хата, так у хатї не та правда; та і та хата і та стріха, та у хатї не та утїха.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 21).

185. Моя й матїнко, моя й голубонько! Та куди ви вбрались, та куди ви нарядились? та на кого розсердились, на кого й розгнївились? Чи ви на батїнка, чи ви на своїх сиріт малїсеньких? Люди на слободи ідуть, та письма шлють, а ви до нас не прийдети і письма не пришлети. Та зузулї будуть лїтать, та раненько кувать, а я вийду, та буду своєї матїнки питать: Та зазуленьки сизенькі, соловейки рябенькі, та ви високо лїтали, та далеко бували, та чи ви моєї матїнки не видали? Та де тебе, матїнко, прищепить, щоб до тебе на порадоньку ходить? Прищеплю я вас до билини, то ви не приймется. Та посажу я вас, матїнко, на покутї, то ви й похилитесь. Та прихилю я свою головоньку до холодної стїни, то вона мене не нагріє, та прихилю я свою головоньку до чужої чужини, то вона мене не пожалїє. Та відкіль тебе, моя матїнко, виглядать, та коли тебе в гостї дожидать? Чи тебе к Різдву, чи тебе к Великодню, та чи тебе, моя матїнко, к Святій недїлонцї? Що к Різдву снїгами позаміта, а к Великоднї водою позалива, а к Святій недїлоньцї травою позароста; я й снїжок ирогорну, я й водицю пролью, я й травицю прорву, а вас, моя матїнко, в гостї не дожду. Та та хата, та й стріха, та й в хатї не та утїха, та ті й стїни, та й хата, та в хатї не та правда.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 22).

186. Моя й матїнко, моя й рідненька! Моя й правдонько дороненька! Та менї-ж вас, моя матїнко, не купить, та менї-ж не заслужить.

Та нема тїх городянок, що продають рідних мамок. Як би я знала, коли вас в гостоньки ждать і коли вам, моя матїнко, столи застилать! Чи вам на різдвяні святки, чи вам на великодні? На різдвяні — снїжки стежки, дорожки позамітають; я буду ходить та промітать, та свою матїнку в гості ждать. На великодні — стежки, дорожки водицею позалива — а я буду ходить та річечки робить, та водицю спускать, та свою матїнку в гості ждать. А к святій недїлоньцї стежки, дорожки травицею позаростають, а я буду ходить та промітать та своєї матїнки в гості виглядать. Та вже й свята недїлонька минає, до мене моєї матїнки не має. Та буду раненько вставать — та будуть пташки та соловейки щебетать, а я-ж буду ходить та питать: Сиві соловейки! чи не бачили моєї неньки рідненької? Та буду іти уличками, та чужі матері гуляти-муть купочками, та подивлюсь: тільки моєї не має.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 23).

187. Моя матїнко, моя голубонько! На що ви мене таку вродили? на що ви менї таку гірку доленьку вділили? Щоб я, моя матїнко, по наймах ходила, да чужу роботу робила, та чужому батькови, та чужій матері годила. Моє дїло переробить ся, моє слово переговорить ся; коли вас в гості дожидать, звідкіль вас виглядать? Чи вас із яру, чи з долини, чи з високої могили? який вам, моя матїнко, гостинець подать? Подали-б ми яблочко — так воно згниє, подали-б булочку — так вона зцвите. Мої братїки, мої голубчики! тай не биймо ся, тай не лаймо ся: зійдемо ся до купочки, тай пораймо ся — відкіль нам матїнки виглядать? Коли в гості дожидать, коли нам дорожки стругать? Постружу дороженьку к святому Різдву — снїжок припаде, простружу дороженьку к святому Великодню — водицею заллє, простружу дороженьку к Святій недїлоньцї — травицею вросте. Тепер уже та хата та й стріха — так уже в хатї не та утїха, та хата і ті вікна так матїнка не рідна.

Луб. п. Полт. ґуб. (Мил № 24).

188. Моя матїнко, моя й рідная, моя матїнко, моя й ластівко! В якім же ти мене зїллї купала, що я в таке нещастє попала? Чи ви-ж мене ви полиню, що я до вас нїколи не прилину? Чи я в таку мінуту родилась, чи я в такий час хрестилась? Та як же менї жить, та як менї горювать? Куди менї йти, до кого менї головоньку прихилять? Чи менї до холодної стїни, чи до чужої чужини? Прихилюсь я до стїни, стїна холодненька, прихилюсь я до чужої чужини, чужа чужина не рідненька. Куди менї йти, щоб свою матїнку знайти? Я куди не піду, та своєї матїнки не найду. Та піду я юлочками, та сидять чужі матері купочками, я в кажну купочку загляну, та я вас, моя матїнко, не пізнаю;

та я вас, моя матїнко, нїгде не куплю, піде й не заслужу! Нема-ж тїх малярів, що малюють матерів, та нема тих крамарів, що продають матерів.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 25)

189. Моя й матїнко, моя й голубонько, моя матїнко, моя й правдонько! Моя матїнко, моя й покровонько, моя матїнко, моя й розмовонько! Чи я-ж тобі, моя матїнко, постїлоньки не слала, чи я-ж тобі головоньки не ськала? Чи я тобі, моя матїнко, питочки не подавала? Чи я тобі, моя матїнко, гірке словечко сказала? Чим я тебе, моя матїнко, розгнївала, що ти до мене, моя матїнко не озиваєш ся? Я-ж біля тебе, моя матїнко, не час і не два стою, та я-ж біля тебе, моя матїнко, як зозулька кую. Уже-ж пора, моя матїнко, проспать ся і до мене нещасної обізвать ся, мене нещасну порадить: як менї чужій матїнцї годить? як менї чужу матїнку матїрю звать, як менї до її привикать, а тебе, моя матїнко, забувать? Чужа-ж матїнка не рідна, чужа матїнка не імовірна. Загудїть, голубоньки, на хатї — та збудїть мою матїнку з кроватї, загудїть, голубоньки, на світлицї — та збудїть мою матїнку з (с)камницї, та гудїть, голубоньки, на порозї — та збудїть мою матїнку у дорозї. Нехай вона встає і порадить мене: як менї нещасницї на світї жить, як менї чужій матїнцї годить? Чужа матїнка бє і лає і нїчим мене не дбає.

Луб. п. Полт. ґуб. (Мил. № 26).

190. Моя й матїнка рідна! Моя скитальниця, моя й горювальниця! Моя й сухісїнька, моя й старісенька! Моя й зузулечка! Відкіля тебе, мати, в гостї виглядати? чи з крутої гори, чи з долини, чи з високої могили? Та вже ж менї, моя мати, тебе не видати! Будуть зузуленьки кувати, соловейки щебетати, а я своєй матїнки питати і де тебе, матїнко, узяти? Чи тебе змалювати, чи тебе заслужити? Чи тебе, моя матїнко, заробити? Де я не ходила, де я не блудила — та не найшла матїнки, що мене вродила.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 27).

191. Моя матїнко, моя голубонько! Моя матїнко, мояріднесенька, моя матїнко, моя старесенька! На кого-ж ви, моя матїнко, розгнївились? Чи на батенька, чи на мене нещасницю? Як же нам жить? як нам горювать? як нам, моя матїнко, вас забувать, а без вас привикать? І до кого-ж менї, моя матїнко, ту головочку прихилять? Чи менї-ж, моя матїнко, до стїни, чи до чужої чужини? Стїна-ж не обігріє, а чужа чужина, моя матїнко, мене не пожаліє. Моя матїнко, моя покровонько! Моя

матїнко, моя розмовонько! Коли-ж вас, моя матїнко, в гостї дожидать? Чи вас ок рiздву, чи вас ок великодню, чи вас ок святiй недiлонцї? Ок рiздву снiгами позамiта, а ок великодню водами позалива, а ок святiй недiлонцї — стежки й дорожки позаростають. А я буду раненько вставать, та стежки й дорожки прочищать, своєї матїнки в гостоньки дождать. I вiдкiля вас виглядать? Чи з яру, чи долини, чи з високої могили? Який я вам, матїнко, гостинець передам? Передам я вам, моя матїнко, яблучко — воно зогниє, я передам бубличок — закотить ся, а передам я, моя матїнко, своє словечко — воно вам не дойдеть ся.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 28).

192. Моя матїнко! моя й голубонько! Моя матїнко, моя й зозулёнько! Моя й матїнко, моя й правдонько! Моя й матїнко, моя й пятнїнько! Хто мене буде покривать? хто мене буде заступать? До кого менї, моя матїнко, хилитця? Чи менї до сухого дуба, чи менї до холодної стїни? Чи менї, моя матїнко, до чужої чужини? Та сухий дуб не розiвєт ся, чужий батенько не обiзвет ся. Та холодної стїни не розiгрiю, та чужа матїнка не пожалїє. Як менї, моя матїнко, жить? як менї горювать? I вiдкiля вас, моя матїнко, виглядать? Чи вас з поля, чи вас з моря? Чи вас з високої могили, чи вас з далекої країни? Де-ж я вас, моя матїнко, буду питать? Та я-ж куди не пiду, то я вас не найду. Та я-ж пiду в ярмарки та буду шукать, та буду питать та буду шукать тїх крамарiв, що продають матерiв, та тїх купцiв, що продають отцiв.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 29).

193. Моя ненько, моя матїнко! На що ти мене нещасницю вродила гiрку долю вдїлила? Чом же ти мене не прикопала, щоб я не горювала? До кого-ж я, моя матїнко, ходитиму, до кого й говоритиму? Чи я буду до братїка, чи я буду до сестрицї? Та менї сестриця не матїнка, а братїк не батенько: вiн мене не порадить, вiн менї правди не скажи. До кого-ж я, моя матїнко, буду хилити ся i в кого я буду, моя матїнко, правди питати? I хто мене буде поражати? До кого-ж я буду свою нещасну головоньку прихиляти? Чи я буду до билиноньки, чи я буду до чужої чужиноньки? Як би — ти то-ж знала, моя матїнко, як менї тяжко горювати! як менї тепер з чужою чужинонькою привикати. Чужа чужинонька не рiдна родинонька. Вона-ж мене не бє, не лає, — у мене серденько вяне, а рiдная мати побє i полає, — то воно не пристане.

Вiдкiля я тебе, моя матїнко, буду виглядати i коли тебе в гостї дожидати? Чи вас ок рiзву, чи вас ок великодню, чи вас ок святiй недiлонцї? Ок рiздву снiгом позамiтає, а к великодню водичкою поза-

ливає, а к Святій неділоньці пісочком позасуває. Як будети ви к Різдву до нас в гості прибувати, то я буду ворітечка откидати, а як будете до нас к Великодню прибувати, то я буду водичку спускати. А як будете к Святій неділонці прибувати, то я буду доріжечки промітати, промітати і своїми слізоньками поливати, буду столи застиляти і буду віконечка одчиняти, буду свою мати старесеньку в гостоньки ждати. Може-ж она буде до мене в віконечко влітати, чи не буде вона мені правдоньки казати.

Моя матінко, моя порадничко! Прийди до мене і порадь мене на чужій чужиноньці, у далекій країноньці. Далека країночка, чужа чужиночка. Моя ненько, моя матінко! Як би ти знала, як мені тут горювать, то ти-б мене, моя матінко, прикопала, щоб я й не горювала.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 30).

194. Моя й матінко! моя й голубонько! Моя й матінко, моя зозулечко! Моя матінко, моя ластівочко! Моя й матінко, моя й правдонько! Моя матінко, моя покровонько! Моя й матінко, моя й нещасниця, моя матінко, моя горювальниця! І прийміть же мене до себе, і пригорніть мене до себе, щоб я людьским посміхом не ходила, щоб я людей не смішила. Прийміть мене і пригорніть до себе.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 31).

195. Моя матінко, моя голубочко! Де-ж ми, моя матінко, ходити мем, де-ж ми тебе шукатимем? Та зузулі-ж кують, а соловеєчки щебечуть — а ми будем ходить, та своєї матінки шукать, чи не бачили, чи не чули нашої матері рідненької? Та ніхто й не каже, та ніхто не чув, ніхто й не бачив. Де ті крамарі, що продають матері? Та ми-б заслужили, та собі матінку купили. Та передам я яблучко, то зогниє, а передам булочку, — то зацвіте.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 32).

196. Моя матінко, моя ріднесенька, моя матінко, моя старесенька! Відкиля вас, моя матусю, виглядать, відкиля вас дождать? Чи вас с поля, чи з моря, чи з високої могили, чи з далекої України? І коли для вас кубочки наповнять, чи вам к Різдву, чи вам к Великодню, чи вам, моя матінко, к Святій неділоньці? Ік Різдву сніги позамітають стежки та доріжки, а к Великодню води позаливають, а к Святій неділоньці стежки та доріжки позаростають. Моя й матінко, моя й покровонько, моя й матінко, моя й жалобо, моя покровонько, моя й правдонько! Ти-ж моя, мамусю, найріднісенька! ти-ж, моя мамусю, найсрібнісенька.

Ти-ж, моя матїнко, найріднійша, ти-ж, моя матїнко, найсрібнійша! Моя матїнко, моя й зузуленько, моя матїнко, моя правдонько!

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 33)

197. Моя й матїнко, моя й голубонько! Та коли вас тепер дожидать? Та коли вас виглядать? Та коли вам, моя матїнко, ворітечка отчинять? Та коли-ж ви до нас тепер і прийдете в гостоньки? І зузулї кують, соловейки щебечуть, а я своєї матїнки питаю. Та віхто-ж тепер не скаже: Нї зузулї, нї соловейки, нї сизиї крили. Коли ви, моя матїнко, до нас у гостоньки прийдете: Чи на Різдво, чи на Великдень, чи на Святу недїлоньку? На Різдво, моя матїнко ріднесенька, снїгами позамітá, а на Великдень водами позалива, а на Святу неділю вітрами позавіва. Та нікуда вам пройти, нї дороженьки промести. Та вже-ж ми і столи позастилали та своїй матїнцї їсти понаготовляли. Та їх тепер не списать, та їх тепер не купить. Та їх нїгде узять та їх нїгде і заслужить.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 34).

198. Моя матїнко, моя ріднесенька, моя матїнко, моя й старесенька! Та до кого ми будем ходить, та до кого правду носить? Та хто нас буде витать, та хто нас буде виглядать так, як ви нас виглядали, та нас витали. А тепер нї до кого нам ходить, нікому нам правди говорить. На кого ви гнїв, матїнко, положили? Хто вам гірке слово сказав? Чи вам дочки, чи вам синочки гірке слово сказали? Чим вони вас огорчили, що ви такої хати забажали, темної, невеселої? Нема дверей, нї віконечок. Вітер не віє, сонечко не гріє, тілько сира земля пріє. Відкіль вас дожидать, відкіль вас виглядать? Чи вас із луга, чи вас з долини, чи з глибокої могили? І коли ви до мене в гостї будете прибувать? Як би я знала, то я-б ворота поодчиняла, стежки й дорожки промітала, і дверечка поодчиняла, і оконечка поодсувала, і столи позастиляла, і вас привітала!..

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 35).

199. Моя й матїнко, моя золотісїнька, моя й матїнко, моя срібнісїнка! Моя й матїнко, моя й дорогісїнька! Моя й матїнко, моя й покровонько! Як я буду без вас звикать, як я буду без вас горювать? Я буду рано вставать, свою матїнку споминать, як я буду вас споминать і як я буду вас доставать? Буду я, моя матїнко, малярів наймать, та буду свою матїнку малювать. Шо я вже не змалюю, а хоч і змалюю, так не такую! А хоч і змалюю, то ви мене не порадите, ви мене не наставите. Ви-ж було раненько вставаєте, та нас розбужаєте, та нас хазяєвами наставляєте.

Луб. п. Полт. ґуб. (Мил. № 36).

200. Моя й матусечко, моя й голубочко, й моя зозулечко! На що-ж ви нас покинули, і на що ви нас посиротили? Кому ви нас уручаєте, кому ви нас уділяєте? На кого, моя матінко, такий гнїв великий положили? Чи ви на того батенька, чи ви на нашого братїка рідненького, чи ви на нас нещасних? Чи я вам, моя матїнко, постїлоньки не перестилала, чи я вам питоньки не подавала?

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 37).

201. Моя й матїнко, моя й рідная! та як менї тепер без вас жить! Моя й матїнко, моя й правдонько, моя й роскіш. Та я при вас жила, як маківка цвіла, а тепер ви мене покинули, нікому моїх діток доглядать і хозяйства.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 38).

202. Моя матїнко, моя голубонько! Моя матїнко старісенька, моя голубонько сивісенька! На що ти мене таку нещасну вродила, на що ти менї таку гірку доленьку вділила? На горювання і на скитання. Моя й матїнко, моя й утїнко, моя й матїнко, моя й покровонько, моя матїнко, моя розмовонько! Хто-ж мене буде тепер заступать, хто-ж мене буде тепер жалувать? Хто-ж менї буде тепер пораду давать? Та як рано встаю, то і вас спомяну, та я пізно лягаю, то я й вас споминаю.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 39).

203. Моя матїнко, моя йріднїсенька! На шо-ж ти нас покинула таких малїсеньких? Та до кого-ж ми будем хилить ся? Та кому-ж ми будем хвалить ся? Чи нам до стїни — чи до чужої чужини? Та стїна холодна не нагріє, а чужа чужина не пожалїє. Якої-ж ви, татусю, темної ночи прибували, що в нас матїнку одібрали? Коли-ж нам у гостї вас дожидать? Та ми будем столи застилать, та кубочки наповнять, та свою матїнку у гостї дожидать.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 40).

204. Да й моя матїнко, моя й правдонько! Да куди-ж ти вбіраєш ся, куди ти виряжаєш ся? Да кому-ж ти нас уручаєш? Чи дядькові, чи тїтцї? Підемо до дядька — у дядька свої дїтки, да не порадять мене, нещасної сирітки. І в тїтки свої дїтки, да не порадять мене нещасної сирітки. Коли-ж тебе, моя матїнко, сподївать ся у гостї? Чи на Різдво, чи на Великдень, чи на Святу недїлоньку? На Різдво, моя матїнко, снїги сильні залягають, а на Великдень сади зелені процвітають, а на Святу недїлоньку, я й столи позастилаю і в гостї вас, моя матїнко, сподїваю.

Луб. п. Полт. ґуб. (Мил № 41).

205. Моя матїнко, моя й рідненькая, моя й матїнко, моя й старенька. Моя й матїнко, моя й порадонько! Хто-ж мене буде поряжать — як ви поряжали? Хто-ж менї буде порядок давать так, як ви давали? До кого-ж менї тепер прихилить ся, до кого-ж менї тепер притулить ся? Чи менї до холодної стїни, чи менї до чужої чужини? Що холодна стїна не нагріє, а чужая чужина не пожалїє. Та будеж мене по строках*), будеж мене й по годах, та будеж мене попід дворами, та буде мене попід тинами. Та пробірайтеж, моя матїнко, містечко біля себе, примовте і пригортайте і мене до себе. Та щоб я не горювала, та щоб я й горенька не знала, та щоб я не ходила по годах, та щоб я не годила чужим тїткам.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 42).

206. Моя матїнко, моя рідненсенька! Моя матїнко, моя старесенька! Як менї, моя матїнко, жить? Як менї, моя матїнко, горювать? як менї, моя матїнко, по чужим людям ходить, та чужим людям годить? Та я-ж чужу роботу що зроблю, — тай не так, та я чужим людям що скажу — то моє словечко не в лад. Та моє дїло переробляють, та моє словечко переговоряють. Приймайте-ж мене, моя матїнко, до себе і пригортайте мене до себе і пробірайте менї містечко біля себе, та я-ж буду вам питочки подавать і постїлоньку перестилать.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 43).

207. Моя й матїнко, моя й правдонько! Моя й матїнко, моя й вишенько! Моя матїнко, моя й черешенько! Моя матїнко, моя й покровонько, та хто-ж мене, моя матїнко, буде жалїть? Та хто же мене, моя матїнко, буде доглядать? Та хто-ж мене, моя матїнко, буде покривать? Та ви-ж мене, моя матїнко, доглядали і в дїлї, і в слові, а тепер на шо-ж ви мене кидаєте — на горе, та на нещастя, та на велике безталання. Та куди ви, моя матїнко, виряжаєте ся, та куди ви, моя матїнко, убираєте ся? Чи ви на заробітки, моя матїнко, чи ви на слободи, моя матїнко! Та з заробіток, моя матїнко, до дому ідуть, а із слобід, моя матїнко, пісьомця ждуть. А ви самі, моя матїнко, не йдете і до мене пісьом не шлете.

Та якої ви, моя матїнко, хаточки забажали: Смутної тай не веселої, темної та невидної. То хаточка і без вікон, то хаточка і без дверий. Та в ту хаточку і вітер не віє, сонечко не гріє. І сонечко туди не сходить і нїхто в ту хаточку не заходить. Та хто вас буде, моя матїнко, доглядать так, як я доглядала? Та хто вам буде, моя матїнко, постї-

---

*) Наймах.

лоньку перестилать так, як я перестилала? Моя матінко, моя правдонько! Та й порадьте мене: як мені жить? як мені горювать? Чи мені йти служить, чи мені з братіками та з сестрицями жить?

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 44).

208. Моя матінко, моя й ластівко! Та де-ж вас, моя матінко, купить, та де-ж вас, моя матінко, заслужить? Та де-ж ті малярі, що малюють рідні матері? Та буду-ж я ранесенько вставать, та буду-ж я зазулечок питать: Та ви, зазулечки, ранесенько встаєте, ранесенько куєте! Та буду-ж я, моя матінко, ранесенько вставать, та буду соловеєчків питать. Та коли-ж мені, моя матінко, вас у гостоньки дожидать? Та чи вас к Рiздву, та чи вас к Великодню, та чи к Святій неділоньці? Та к Різдву-ж снігами позаміта, а к Великодню водами позалива, а к Святій неділоньці травицями позароста; тай припливіть, моя матінко, до нас хоть водою та заберіть і спріточок сіх з собою. Та щоби ми, моя матінко, не жили й не горювали, та щоб нам чужі батьки і рук не потирали. Та прихилюсь я, моя матінко, до холодної стіни, то холодна стіна мене й не нагріє. Та прихилюсь, моя матінко, до чужої чужини, та мене чужая чужина не пожаліє. Моя матінко, моя порадонько! Та хто-ж мене поражати ме так, як ви поражили? Та хто-ж нас буде ізражать, та хто-ж порядочок давать? Та будем же ми, моя матінко, ходить, та будем же ми, моя матінко, чужим матерям годить. Та тітка-ж, моя матінко, своїм діткам мати, а нам же, моя матінко, не буде.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 45).

209. Моя матінко, моя ріднесенька! і моя матінко старесенька! Моя порадниця дорогесенька Куди-ж ви вибіраєтесь, і куди ви виряжаєтесь? На що ви покидаєте нас, на яке горюванничко? Кому ви приручаєте? що ми малі, ми і малісінькі. Та ми-ж не вміємо і людям робить. Та будем ми в хаті сидіть — бояти мемось, посідаємо під двором — так померзнемо, підем по селу — так собаки порвуть. Моя матінко, моя рідненька! Коли-ж ти до мене прибудеш? Та не має тих крамарок, що продають ріднесеньких маточок. Серця-б влупила та матінку купила!

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 46).

210. Моя матінко,! моя голубонько! на що ти нас покидаїш? Якої тобі хаточки схотіло ся — смутної та нивидної?.. Та хаточка така, що сонци ни гріє, і буйний вітер ни віє. Моя матінко, моя голубонько, а пришла ж я вас провідати, распровідати, а ви до мене словечка ни промовите. Чом ти мені словечка ни промовиш, чом ти мене не порадиш? Да скажи-ж, моя матінко, до кого-ж мені ходить тепер? Хто-ж мене

буде поражати, угощати? На що ти мене нищасною уродила, мою головоньку утопила? Чого-ж тобі, моя матінко, схотїло ся, що ти нас із молодих літ осиротила?.. Коли-ж ти, наша матінко, до нас в гості прибудеш? Коли-ж ти нас порадиш, як поражала?.. Устань, моя матінко, порадь, шо менї пикти та варити і чим менї твоїх любих та малих гостей гостити, як поражати, щоб була я їх мати. Чом ти, моя матїнко, нічого менї ни говориш, як їх поражати, як витати? Чом ти менї нічого ни говориш? Чи я тобі чим догрубила, що я тебе питаю, а ти до мене і слова ни промовиш?

Устань, моя матїнко, подиви ся на своїх синочків-соколочків, на своїх внучків малесеньких; устань та порадь менї, як їх годувати тай воспитати. Чи менї раненько вставать, чи пізненько лягать, чи менї маленьких діток годувать? Я-ж ни знала, як їх годувать, тай як їх воспитать; ти-ж було нагодуїш їх і напоїш, і спаточки положиш...

Ахтир. пов. Харк. ґуб. (Этн. Об. кн. 38, № 2).

211. Ой моя ненько, моя рідненька, та на що ти нас посиротила? І горко без тебе у світі жить... Прилити, ненько моя, сизою голубочкою; я розкажу тобі своє горе, — горко без неньки жить! Як би мині ненька, і журби у мене-б ни було... Та куди ни підиш, — чужі матері сидять, а моєй неньки нима... Нихай с святими спочива і нас грішних дожида.

Маріупол. пов. Херс. ґуб. (Этн. Об. кн. 38, № 25).

212. Моя ненько, та моя рідненька, та чого ви на нас розгнівались? На що ви нас покидаєте?. Та як у вас очі склипили ся, губи стулили ся!.. Ой моя ненько, та встань, хоть промов словечко до своїх діток, та скажи, як нам розпоряжать ся... Та відкіля вас виглядать і коли дожидать? Та яка у вас хата смутна і невесела, без вікон і без дверей, та нї сонце не гріє, нї буйний вітер не завіє... Та куда не піду, та чужі ненькі сидять, а вас нема тай не буде...

Маріуп. пов. Херс. ґуб. (Этн. Об. кн. 38, № 27).

213. Ох, моя матінко, моя рідная! Та на що ви нас покидаєте? Та відкіля вас в гості дожидать ся? З якого краю виглядать? Хто тепер нам буде пораду давать? Ви-ж було нас напоїте, накормите — а тепер хто нас напоє, накорме? Ох, моя матїнко, моя голубонько! На що ж ви нас покидаєте, оставляєте несчасними сиротами? Та кому-ж ви нас поручили? Хто-ж тепер нас буде обмивать, чистить, пораду давать, хто нас буде жалувать, зустрічать? Куди-ж ти йдеш?..

Яма глубока, трава зелена. Туди вітер не завіє, сонце не пригріє. Будуть пташки там літать, а ми будемо питать: Чи не бачили нашої

матусї дорогої? Перекажіть їм поклон, нехай устануть, подивлють ця на своїх сиріт. Ніхто їх не приголубить, ніхто не пожалїє.

с. Петровське, Маріупол. пов., Катер. ґуб. (РФВ. XII, № 2).

214. Ой, ненько моя рідненька, зозуленько, сивая голубко!

На-що ти мене нещасну бросила, на-що-ж ти мене, моя ненько, безщасну покинула? Чи я своє щастя в неділю проспїдала, чи я своє щастя в пятницю проспівала!..

Моя доля безщасна, моя доля безталанна; минула ся моя доля і воля без моєї неньки рідненької; не стало моєї зозуленьки!

Нікому мене тепер пожалувати, нікому тепер зо мною ласкавого слова казати.

Встань, моя матїнко! встань, моя ріднесенька! Прикажи минї, мамочко, що робити: мов слова ласкаві, мов слова привітливі!

Не чуєш, моя родителько, не чуєш ти мене, моя ріднесенька!

Одходили твої ніженьки, одробили твої рученьки, оддивились твої оченьки! Не чуєш, моя ненько, прогнївалась? Заніміли твої губочки, заплющились твої оченьки, закріпились твої рученьки!

Що-ж ти так кріпко розгнївалась на мене, моя ненько, що і не хочеш зо мною слова казати? Що-ж ти минї, моя ненько, не казала, як минї горе горевати? Що-ж ти, моя ненько, не казала, відкіль нам тебе виглядати? Із якої сторони і коли нам тебе в гостї ждати?

Чи к Різдву? снїгом занесе! Чи к Великодню? водою залье! Чи к Святій недїлоньцї? травою заросте! Як не будеш к Миколї, то не будеш ніколи! так всї твої тропки і дороженьки заростуть...

Коли буде зозуля кувати, я буду єї питати: чи не бачила моєї неньки рідненької? Скажи їй, зозуленько, як мнї тошно, як мнї гірко без неньки жити! Хто завидить, той мене сиротоньку зобидить, — а зозуленька не буде правди казати!..

Ой ненько, моя ріднесенька!

На-шо ти, моя ненько, безщасну мене покинула? Де-ж, моя ненько, тепер минї щастя шукати? Чи моє щастя в огни згоріло, чи в воді потонуло, чи моє щастя вітром роздуло?

Сарат. ґуб. (Метлин. ст. 292—3).

IX. Сироти за батьком.

215. Ой, мій ти татунейку, мій ти соколойку! Звітки-ж я вас буду виглядатойки, с котрої сторонойки, с котрої доріжейки? Мій татунейку, тамто я бідна сиротойка! Мій татунейку, де-ж ви сї вибираєти від нас

у таку далеку сторонойку? — під сиру землейку, під зилену муравойку! Що-ж я буду робитойки? Хто ж мине буде радитойки — де що́ сїятойки, де що́ садитойки?

Лавриків, Равсь. пов.

216. Ой, мій татунейку, мій соколойку! Звідки я вас буду виглядатойки, з котрої сторонойки, з котрої стежойки? До кого-ж я буду ходитойки? таж я не маю мамунейки. Хто-ж мене буде вінуватойки? а хто-ж буде війтуватойки? Ой, мій татунейку, мій соколойку, голубойку! До кого-ж я буду приходитойки? хто-ж мене буде радитойки: що-ж я буду робитойки? Мій татунейку, мій голубойку! ой де ви ся вибираєте, в котрую сторонойку? під сиру землейку, під зелену муравойку! Ой ви-ж нас лишаєте, бідні сиротойки — на вічейки! Ой, мій татунейку!

Лавриків, Равськ. пов.

217. Мі татунейку, мі соколойку! що я буду робитойки? Ви йдети від нас в сирую землейку. — Хто нам буде робитойки? Хто нами буде радитойки? Що-ж ми бідні пічнемо? Мі татунейку, мі голубойку! коли-ж ми вас будем оглядатойки? коли-ж ми будем з вами розмовлятойки? хто ся буде на мене старатойки? Нї татунейка, нї мамунейки! Ой що-ж я буду робитойки, бідна сиротойка. Ой мі татунейку, возміт мене за собою до свої халупойки.

Лавриків, Равськ. пов.

218. Вой, мі татунейку, ой, мі соколойку, мі голубойку! Чого-ж ви від нас так хутко йдети? Що-ж ви там будити робитойки в ті халупойцї, в такі малейкі, в такі темнейкі? Анї розмавлятойки! Ой, як ви там будити лижатойки в ті сирі землейцї? Вой, мі татунейку! До кого-ж я буду бідна приходитойки в гостинойку? С ким же я буду розмавлятойки? Звітки же я вас буду виглядатойки? с котрої сторонойки, с котрої дорожийки, з котрої стежийки, з котрого садойку, с котрої халупойки? Ой, (мі) соколойку! де-ж ми ся будим сходитойки на порадойку, на забавойку, на гостинойку? Ой, ой! що-ж я буду бідна робитойки? Вой, мі татунейку! с ким жи там будити розмовлятойки в ті темні халупойцї? Вой, там анї сонайко ни засьвітит, анї не загріє, анї вітер не завіє до вашої халупойки! Ой, мі голубойку, моя порадойко! Там анї родинойки, анї сосїдойків, анї кумойків! Як ви там будити сами лижатойки? Та ви не встигнети анї слова до своїх дїтий промовити, анї їх не порадити, що вони мают робитойки. Кого ми ся будим радитойки? Ой,

моя землейко, розступи ми ся, най я впаду в тую землейку, щоби я бідна так не плакала. Ой, вой — вой.

Лавриків, Рав. пов.

219. А мій жеж ти татуненьку, а мій жеж ти сивий голубоньку! тож то ти ся положив, тож то ти ся наробив! Хто нам робитоньки буде, хто нам помагатоньки буде? А ти то зі сходом сонця в поле без їдла пішов, голодний працював! А я тобі капустиці наварила, та в поле винесла. Їв ти капустицю, та хвалив: „Аж то капустиця — як смажениця!" А ти ся ї наїв, і собі смерти нажив...

Убинє, Кам. пов.

220. Ой, таточку наш, таточку! на що ви нас лишаєте? Що ми тепер почнемо без вас? Хто нас тепер на дорогу наведе? На кого ви своє ґосподарство лишиєте? Чом ви сє так угнівали на нас? чим ми вас так образили, що ви до нас не заговорите? Чи ви прийдете ще колись до нас? відки вас сє придивити? Встаньте та придивіт ся на своє ґосподарство. Кому ми свою кривду скажемо, що ми тепер подієм самі меже чужими людьми?

Товмачик, Кол. пов. (Параска Свірнюк, 24 л.).

221. Ой, таточку мої милї, на що ви нас лишиєте? Ой де ми сї вас додивимо, де ми вас пізнаємо? Ой, пораднику наш! порадьте нас, що ми без вас будемо робити? Де ми ся сирітки подїємо? На що ви нас лишиєте?

Тамже, (Марія Дутчак-Мадурак, 80 л.).

222. Мій ґьидику*)! Яких ти нас лишиєш сиріт бідних! Ій, ґьидику, озми нас из собов.

Річка, Кос. пов. (Якіб.).

223. Ой, дєдику мій, дєдику! Куди ви йдете? Яку ви собі доріжку вібрали, вже я вас ни буду нїколи видїти! Що ми без вас будемо робити? Куди ми підемо? вже ми всї вигинемо без вас з голоду! Возьміт же й нас д собі.

Річка, Кос. пов.

224. Дєдику мій солодкий та любий! на кого ти нас відказав? Дєдику наш рідненький, хто нас постарает? Нас, дєдику, тепер нікому постарати.

Криворівня.

---

*) Дєдьо — батько.

225. Ий, дедику мій...
Дедику мій срібний,
Дедику мій любий,
Ой дедику мій пишний,
Дедику намальований!..
Йик ти нас засмутив...
Нам журоньку завдав!
Ой устань, заговори...
Нас смутних розвесели.
Ой шо ми будем робити?
Пішов ти від нас на віки.
Ой коли ми си вздримо?

Голови, Косів. нов. (запис Петро Дудек, учитель).

226. Неньку, неньку! устанте, та заговоріт до нас, бо ви біцьови (братови) на весїля муку питлювали, а то вам на похорон. Вайльо, вайльо, устаньте неньку! хто нас буде годувати, хто нам буде розвід давати? Устаньте, неньку, бо ми не знаєм самі ґаздувати.

Раранче, Бук.

227. Таточку мої! А хто-ж мене буде годувати, кому я буду їсти давати? А ви-ж, таточку, казали: Як би трохи дочекати, аби собі невісточку мати! А теперки вас прийшло ся ховати.

с. Сьомаки, Винницьк. пов. на Под.

228. А наші таточку милі, а любчику наш! Звідки тебе виглядати, голубе? Чи з гори, чи з долини, чи з високої могили? Звідки тебе виглядати — коли ти прийдеш за нами? прийди та нас забери? А яка-ж та ямка глибока та висока для тебе! А куди-ж це тебе везут воли круторогі?

Сьомаки, Винн. пов. на Под.

229. Ой тату наш, голубчику! що-ж ми будем робити? На що ви нас кидаєте і кого ви лишаєте господарем над нами?

Ой, таточку наш! Як жи ми будем без вас? хто нас порадить і приголубить і чого ви на нас так розгнївались? Як ми з вами percтаним ся?

Ой, таточку наш! Куди-ж ви від нас вибераєтесь і відки ми вас будемо виглядати? — Чи з гори, чи з долини, чи з високої могили?

Таточку наш! На що вам такої хати забагло ся? Смутної та невеселої. Хто нас тепер буде від насильства боронити?

Мельниківці, Под. губ.

230. Татку-ж наші, татку! на кого ви нас сиріт покидаєти? Хто-ж на нас старати ся буде так, як ви старались? Нам то-ж сиротам горе в світї жити буде! І хто-ж за нас заступить ся, коли у нас татка нема? Хто-ж нас пожалує так, як ви жалували? Коли ж ви до нас в гості прийдети? Коли-ж ми побачимо вас?

Журавлївка, Под. ґуб. Брацл. пов.

231. Батенько, голубонько, соколику мій! На що-ж ти мене покидаєш, кому-ж ти мене уручаєш? Мій батенько, мій соловейко! Ти-ж не нажив ся на білому світї, а нагорював ся. Твої-ж рученьки уже обробились і твої устоньки уже-ж отговорились. Мій батенько, мій соколику, мій голубе сизий! Да скажи-ж минї, коли-ж тебе в гостоньки сподївать ся, да коли-ж менї дороженьки для тебе промітати, да коли-ж минї столи застеляти. Батечко, соловеєчко, забірай же і мене з собою несчасную. Да я-ж уже і так нагорювалась і наскиталась на білому світї, а тепер, мій батенько, голубчику, як минї без тебе жить? Да хто тепер нам буде робити, хто-ж нам буде орати, хто-ж нам буде сїяти і хто хозяйство приглядить, як ти нам приглядав?

с. Куренї, Нїжин. пов. Черниг. ґуб. (РФВ. XII).

232. Татусеньку мій, голубоньку, татусеньку мій, соколоньку, татусеньку мій, соловейко!.. Примайте мене до себе, пригортайте... На що ви мене покинули? Примайте мене до себе, щоб я чужого діла не робила...

м. Монастирщина, Нїжин. пов., Черниг. ґуб. (Этн. Об. кн. 38, № 12).

233. Мій татусеньку, мій голубоньку, мій соловейчику! І на шо ти нас покидаєш, і кому нас, татусеньку, уручаєш: Чи старшому брату, чи меньшому? А нам же тепер, татусеньку, треба чужим людям годити, а нам треба чужеє дїлечко робити... Да ми що зробили, нещасні сироти, да наше дїло не в дїло; да ми що скажемо, да наше слово не в слово, — наше дїло перероблеpoints і слово переговореноє. Татусенько наш, голубонько, устань же — да порадь нас, як нам жити, як нам горувати, і коли для тебе столи застилати, і коли тебе в гостонькі дожидати: чи на Великдень, чи на Рїздво, чи на Святу недїленьку, чи на Миколи, чи од Миколи да і нїколи?..

м. Монастирщина, Нїжин. пов. Черниг. ґуб. (Этн. Об. кн. 38, № 15).

234. Мій батиньку, мій голубоньку, мій соловеєчку! Да куди-ж ти полинеш і поплившеш, да на яку доріженьку, да на яку сторіненьку?.. Да коли-ж двори вимітать, да столи застилать, да коли-ж вас у гості

дожидать?.. А як же пам сиротам оставаця? Хто нас буде зберегать, да хто нам буде приют давать? Ми-ж маленькі да не способні діла робить і чужим батькам годить; а чужому батьку скілько не роби, дак не вгодиш... Засуджені і огуджені...

Борзна, Черниг. губ. (Этн. Обозр. кн. 38, № 20).

235. Мій таточку, мій рідпесенький!
Мій таточку, мій старесенький!
На що-ж ви нас кидаєте?
Кому ви нас уручаєте?
Чи ви дубови сухому —
Чи ви батенькови чужому?
Чи холодної стіні,
Чи чужій, мій таточку, чужині?
Сухий дуб, мій таточку, не розівєтця,
А чужий батенько до нас і не обізветця;
Холодна стіна не гріє,
А чужа чужина не пожаліє.
Та лучше-ж мені, мій таточку, важкий камінь котить,
Ніж чужому батенькови годить.
Та я чужому батенькови зроблю ділечко, тай переробитця,
А скажу словечко, тай переговоритця.
Та моє ділечко, мій таточку, не в лад,
Та моє словечко не так.
Та відкіля-ж вас, мій таточку, виглядать,
Та відкіля вас і визирать?
Чи вас з поля,
Чи вас з моря,
Чи з високої гори,
Чи з чужої чужини?
Та не ідіть, таточку, полями, бо ніжки поколете —
Та не ідіть, таточку, берегами, бо потонете.
А ідіть, таточку, тими дорожками, куди й ми ідемо,
Куди ми за вами слізоньками стежки прильємо.
Та на яких вас, таточку, святках дожидать,
Коли за для вас столи застилать?
Чи наріздвяних святках,
Чи на великодних святках,
Чи на святу неділоньку?
На різдвяних святках сніжки стежки, дорожки позамітають,
А на великодніх святках великими водами позаливає,

А на святу неділоньку споришами позаростають.
А ми будем спориші стругать,
Та свого батенька в гостоньки дожидать.
Тай садочки цвітуть і зузуленьки кують,
А я вийду водиці брать
Та буду соловейків питать:
Ви зозуленьки сивесенькі,
Соловеєчки малесенькі,
Високо літаєте,
Богато світа видаєте,
Чи ви не чули моєго батенька рідненького,
Чи не бачили моєго батенька старенького?
А зузуленьки літають, та кують,
Та бідним сиротам жалю завдають.

Лубен. пов. Полт. губ. (Милорад. № 1).

236. Мій батеньку, мій ріднесенький!
Мій батеньку, мій старисенький!
Мій порадннку дорогосенький!
Ти-ж мене поражаєш...
На шо ти мене покидаєш?
Кому ти мене, мій батечку, приручаєш?
Чи ти братікам, чи сестрицям?
Чи чужій чужині, чи родині своїй?
Та буде нас по горах, буде й по долинах,
І по всіх україиах.
Та куди я піду, то я свого батенька не найду.
Та будуть соловейки щебетать,
А зазулї кувать —
А я буду рано вставать
Та буду соловейки і зозулечки питать:
Ви високо літаєте, ви далеко буваєте,
Чи не бачили, чи не чули мого батенька?
Мій батечку, мій ріднесенький!
Куди ви вибіраєтесь: чи в Крим, чи в Рим?
Чи в дорогу по сіль?
Відкіль нам вас визирать?
Чи з поля, чи з моря?
Чи з виcскої могили,
Чи з глибокої долини?
Не пливіть водою, бо втопите ся,

Не ідіть степом, ніженьки поколите.
Як буду я вас, мій батеньку, в гості дожидать,
То буду к Рожеству стежечки прокидать,
А к Великоднім святкам — доріжечки промітать,
А ок Святій неділи буду стежечки травицею (за)стелать
І ворітечка одчинять і віконечка одсувать,
Та буду свого батенька рідненького в гості дожидать.

Лубен. пов. Полт. ґуб. (Милорад. № 2).

237. Мій таточку, мій рідненький!
Зберіть же ви своїх діточок до купочки,
та заберіть ся ви за ручечки,
да прибувайте до нас у гостиночку.
Та не йдіть же ви полем,
бо ніжечки поколете,
та не йдіть же ви морем — бо утонете,
та не йдіть же лісами — бо заблудите.
Ідіть же ви степами, та битими дорожками,
що я й промітала василечками.
Та я й василечками промітала
і слїзоньками приливала.
Та я-ж буду двори вимітать
і столи застилать,
та я-ж буду віконечка одсувать,
і своїх родителїв в гості виглядать.
Чи я тобі, мій таточку, питочки не подавала,
чи постїлоньки не перестилала?

Луб. пов. Полт. ґуб. (Милорад № 3).

238. Мій таточку, мій лебедочку,
Мій таточку, мій соловеєчку!
Відкіля вас виглядать,
Відкіля вас дожидать?
Чи вас із поля, чи вас із моря,
Чи з високої могили, чи з глибокої долини?
Висока могила високо висипана,
А глибока долина глибоко викопана.
Туди війти, а вийти нікуди,
Коли за для вас столи застилать,
Коли за для вас кубочки наповнять?
Чи вам ок Різдву,

Чи вам, мій таточку, к Великодню,
Чи вам, мій таточку, к Святій неділонці?
Що к Різдву великі сніги позамітають,
А к Великодню великі води позаливають,
А к Святій неділонці стежки і доріжки позаростають.
Що стежки комишом, а дорожки споришом,
А вишневі сади біленькими цвітами:
А ви-ж будете йти, та на цвіти задивлять ся,
Та не будете до нас у гостоньки поспішать ся.
Та туди-ж будуть зузулі літать,
Та будуть раненько кувать,
А соловейки щебетать.
А я буду раненько вставать,
Та буду їх питать:
Зозулі-ж мої сивенькі,
А соловейки маленькі!
Та ви високо літаєте,
Та богато світа видаєте.
Чи не чули, чи не бачили
Мого батькаріднесенького?

Лубен. пов. Полт. ґуб. (Милорад. № 4).

239. Мій таточку, мій ріднесенький!
Мій таточку, мій голубчику!
Мій таточку, мій соловеєчку!
Та до кого-ж я буду ходить?
До кого свою правду носить?
Та я прихилюсь до холодної стіни
Та стіна не нагріє;
Та обізвусь до чужої чужини —
Вона не пожаліє.
Та прихилюсь до сухого дуба,
Та дуб не похилеть ся,
Та прихилюсь до чужої чужини —
Вона і не обізветця.
Та нема тих крамарів,
Що продають рідних батьків.
Та відкіль вас, мій таточку, в гості виглядать?
Чи вас з рути, чи вас з мяти —
Чи вас з рубленої хати?

Чи вас з могили —
Чи вас з глибокої долини?
Чи вас з під того гаю,
Що я й сама не знаю?

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 5).

240. Таточку, мійріднесенький,
Мій голубчику сивесенький!
На що ви мене покинули таку нещасну?
До кого я головоньку прихилю?
Відкіля тебе, мій таточку, буду виглядать?
Чи з гори, чи з долини,
Чи з високої могили?
Я-б гостинчик подавала, та ніким подать.
Передала-б я яблучко, та вам не докотитця.
Таточку мій! Якої ви хатоньки забажали —
Темної, невидної?
І та хатонька без дверий і без віконець:
Туди вітер не довіє
І сонечко не догріє і людський глас не дойде.
Повій вітроньку, одсунь кватирочку,
Та розбуди мою родиночку.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 6).

241. Та мій таточку, мій виноградочку, мій таточку, мій соловеєчку! Та куди убіраєтесь, куди виряжаєтесь? Та на кого такий гнів великий положили? Чи ви на матінку? чи ви на своїх сиріт малесеньких? Та якої ви хати забажали, темної та невидної, смутної та невеселої? Та сюди і вітер віє, сюди і сонечко гріє, туди і вітер не завіє і сонечко не загріє.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 7).

242. Мій таточку, мій соловеєчку! Куди-ж ви виряжаєтесь, на кого-ж ви нас кидаєте? Якої вам хаточки забажало ся смутної, та невеселої? То-ж хаточка без вікон і без дверей, у тїй хаточцї вітер не повіє і сонечко не погріє. Прибудьте-ж, мій таточку, до мене в гостину. Хоть на Різдво, хоть на Великдень, хоть на Святу неділю. Що на Різдво снїгами позаміта, а на Великдень водами позалива, а на Святу неділю травицями позароста. Як би-ж я знала, мій таточку, що в гостї прибудеш, то яб столи застилала і кубочки сповняла, то яб тебе, мій таточку, в гостї дожидала, то яб тобі, мій таточку, дороженьки промітала.

Бо я-ж вийду водиці брати, зазулї кувати муть, а соловейки щебетати муть. Я буду соловеєчка питати: Соловеєчку, ти мій братїку! Чи ти не чув, чи ти не бачив мого батенька? Чи не йшов, чи не їхав до мене в гостоньки? Бо я вже давно дожидаю його: і столи позастилала і кубочки понаповняла і дороженьки попрочищала, та свого батенька в гостї виглядала.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 8).

243. Мій таточку, мій виноградочку, мій таточку, мій порадничку! До кого-ж я тепер у гостї ходити му і с ким я говорити му? Хто-ж мене поражати ме, хто-ж мене, мій таточку, розважати ме? Та я-ж, мій таточку, де не хожу і де не роблю, то я-ж до вас на порадоньку іду. А тепер до кого ж я ходитиму, с ким я говоритиму? С ким я й розмовлятиму, с ким я поражатиму? та тепер, мій таточку, всї стежки, всї доріжки позаростають, куди я ходила. Та я-ж тепер степами ітиму, як голубочка густиму, та я садами лїтатиму, як зазуля куватиму. Та я тих стежок, дорожок не найду, куди я ходила — та я-ж вас, мій таточку, не найду, та я-ж вам і правдоньки не скажу. Та я-ж лугами ітиму — луги розлягатимуть ся, а садами ітиму — сади розвиватимуть ся. То як би я-ж, мій таточку, доріженьку знала — як би-ж я, мій таточку, крильця мала: то я-б вас, мій таточку, що дня одвідала. А то-ж я крилечок не маю і доріженьки не знаю, — тим же я вас не 'двідаю.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 9)

244. Мій таточку, мійріднесенький, мій таточку, мій соловеєчку, мій таточку, мій канареєчку! На кого ви гнїв такий положили, що ви нас так заранї посиротили? Чи ви на нас нещасних, чи ви на матїнку безталанну? Та приймайте і мене до себе, щоб я тут не жила і не горювала, щоб я й горенька не знала, та щоб я не служила й чужим батькам не годила. Та я гожу, та своїм дїлечком не вгожу; та я що не зроблю, та моє дїлечко перероблене, а я що й не скажу, та моє й словечко переговорено. Да як же менї жить, до кого менї головоньку притулить? Чи менї до дубочка до сухого, чи менї до батенька до чужого? Прихилюсь я до дубочка — дубочок одхилить ця, прихилюсь я до чужого батенька — батенько чужий не дивить ця.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 10).

245. Мій батеньку, мій голубчику, мій соловеєчку! Та якої-ж ви хатоньки забажали темної, невидної, невеселої! Туди сонечко не прогріє, вітрець не провіє. Відкіля-ж вас дожидати, відкіля виглядати? Чи з моря, чи з долини, чи з високої могили? Морем іти мете — утонете. Берегами

іти мете заблудите. Та ваші стежки, доріжки пилом припали, терном позаростали, червоною калиною позависали і білим снігом позамітали.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 11).

246. Мій таточку, мій соловеєчку, мій таточку, мій лебедочку! Прошу я вас, мій таточку, низким поклоном, приятним словом: Гляньте хоть одним очечком, тай промовте хоч одним словечком, тай порадьте-ж нас, як нам жить, як нам горювать, як нам вас забувать. І хто-ж нас буде поражать, і хто нам буде порядок давать? Хто нас буде ізбирать, хто нас буде витать? Та вже ми вас, мій таточку, не заслужим і не купим. Де-ж ті купці, що продають рідні вітці? та де-ж ті крамарі, що продають рідні матері? Мій таточку, мій ріднесенький, мій таточку, мій старисенький! До кого ми будем ходить, до кого ми будем головоньку хилить? Чи ми до білої стіни, чи до чужої чужини? Що холодна стіна не загріє, а чужий батенько не пожаліє. Та устаньте-ж, мій таточку, та подивіть ся, скільки до вас гостей понаходило. Та чом ви не встаєте, та чом ви, мій таточку, не промовляєте, та чом ви не витаєте?

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 12).

247. Мій таточку, мій ріднесенький, мій соловеєчку! На що-ж ви, таточку, сиріт покидали, і кому ви їх повручали? що стіна німа, а родини нема. Що у людей дочок по сім, да й щастя всім, а я в вас, таточку, одна, та тій щастя нема. Мій таточку, мій горювальничку, мій таточку, скитальничку! Ви наскитались, ви нагорювались! та прибувайте, таточку, за мною, не обаряйте. Та ви думаєте, таточку, що мені добре жити, що я мед-вино пю: — а я, таточку, гіркі слези лью! Який же я вам, таточку, поклон передам? Який же я вам, таточку, гостинець дам? Передам я булочку — то вона зацвите, передам яблучко — то воно зогниє. Передам я бубличок — то він закотить ця; то так моє слово і мій гостинець до вас, таточку, не дойдеть ця. І коли вас, таточку, дожидать, і коли стежки промітать, і коли вам кубочки наповнять? Чи вам ок Різдву, чи вам ок Великодню, чи вам ок Святій неділонці? Що к Різдву снігами позамітають, а к Великодню водами позаливають, а к Святій неділонці травицею позаростають.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 13).

248. Мій таточку, мій рідненький, мій старенький! Хозяїне превеликий, мій стороже прехороший! Як іду я в поле, то не знаю, яке мені горе: що у мене скотина доглядона і дитина доглядена, і по улицях нігде не валяєть ся, і під тином нігде не качаєть ся. Як іду я з дому, то я й не запираю нічого і не замикаю, що у мене усе догляденe буде.

Мій таточку, мій ріднесенький! Що я й погоничів не наймала і плугатирів не прохала: а тепер як у поле іду, то я рано устаю, а пізно в поле виходжу. Поки я дома позапираю і позамикаю та до людей діти поодправляю: що вони малі вести, а важкі нести. Та мій таточку ріднесенький! Та я буду раненько вставать, а пізненько лягать. Як рано встаю, то як голубка гуду; по городу піду, то скрізь і пусто, що вже на моїм дворі нема старої голови, що тілько по чужих садах чуть соловеї щебечуть, зузулї кують — менї жалю завдають. Ви раненько вставали, хорошенько й кували, а менї жалю завдавали. Чи ви не чули, чи ви не видали мого батенька ріднепького й старенького? Мій таточку ріднесенький! Коли-ж я вас буду у гостї дожидать? Коли я для вас буду кубочки наповнять? Що вже ок Різдву сніги позамітали, а к Великодню води позаливали, а к святій недїлонцї стежки й доріжки позаростали. Уже я ніколи свого батенька не діжду с того края: відтїль нї письма не шлють, нї сами не йдуть.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 14).

249. Мій таточку, мій виноградичку, мій таточку ріднесенький, старисенький! Хто-ж нас тепер буде поражать, і порядок давать, і на діло приставлять? Хто-ж нас буде тепер розважать? Куди ми будем, таточку, ісходить ся? Кому-ж ми будем свою жалобу розказувать? Хто-ж нас буде виручать? хто-ж нас буде визволять? Мій таточку, мій ріднесенький! До кого-ж ми будем тулить ся і хилить ся?

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 15).

250. Мій батечку, мій голубчику ріднісенький, мій батечку, старенький, сивісенький! Тай уже я вас, мій таточку, не заслужу і не куплю! Та на кого, мій таточку, гнів положили! Де-ж я буду вас шукать, де вас питать? Чи вас, мій таточку, між косарями, чи вас поміж плугами, чи поміж гребцями?..

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 16).

251. Мій таточку! мій старесенький, мій таточку, мій ріднесенький! Та де-ж вас, мій таточку, купить? та де вас заробить? та де вас заслужить? Та я буду по сроках ходить, та буду гроші зароблять, та буду вас, мій таточку, годувать. Та я-ж вас не куплю, та я вас не заслужу, та я вас і не зароблю. Сусіди мої близесенькі, зачиняйте ворітечки новесенькі, засувайте віконечка малесенькі — та не випустїть мого татуся од мене, бо я не знатиму що сама робить, що й починать: У який куток хилить ся, у який край дивить ся? Куди ви, мій таточку, вибираєтесь, куди ви виряжаєтесь? На що ви мене кидаєте? Стрічайте, мої

родителї, мого татуся рідненького, пробірайте містечко коло себе близесенько і доглядайте так, як я доглядала; подавайте питочки так, як я подавала; бо вони будуть ходить, та будуть питать та будуть своєї родиночки шукать, і перестилайте їм постїлоньку так, як я перестилала.

Луб. пов. Полт. губ. (Мил. № 17).

252. Мій таточку, мій соловеєчку! мій таточку, мій виноградочку! мій таточку, мій старесенький, мій голубчику сивесенький! Чого-ж ти поміраєш, а нас покидаєш? Кому-ж ти нас уручаєш? Кого-ж ми будем поражать ся, кого-ж ми будем питать ся? Відкиль ми вас будем, мій таточку, виглядать? Коли-ж ми вас будем у гостї дожидать? Чи ми к Різдву, чи ми к Великодню, чи ми к Святій недїлї? Що к Різдву сніги позамітають, а к Великодню води позаливають, а к Святій недїлї стежки позаростають. А я буду рано вставать і стежки-дорожки промітать, та вас, мій таточку, в гостї дожидать. Та я буду й столи застилать і кубочки наповнять: наповнятиму винами, та дрібненькими сльозами. Та буду рано вставать, та соловейків питать: у яке время менї свого батенька виглядать.

Луб. пов. Полт. губ. (Мил. № 18).

253. Мій таточку, мійріднесенький! мій таточку, мій старесенький! Мій таточку, мій сивесенький! Мій таточку, мій виноградочку! Як без вас жити, як без вас горювати? І кому головоньку прихиляти? Чи дідусеві, чи бабусї, чи дядечкові? Та дядечко та не батечко, він і в дїло пошле, він і головоньку натовче. Мій таточку, мій ріднесенький! мій таточку, мій срібненький! куди ти полинеш? Куди ти свою головоньку занесеш?..

Луб. п. Полт. губ. (Мил. № 19).

254. Та мій батечку, мій порадничку, мій батечку, мій соловеєчку! Та хто-ж нам порядок даватиме? хто нас в товк приізводитиме? Як вийду-ж я за ворота — нема-ж мого батенька, тільки стоїть у садочку один дубочок. Я-ж до того дубочка тай прихилю ся, не рідному батенькови я й уклоню ся. Хоть у мене був той батько, та все пє, гуляє, і хоч він нам ріднесенький, та все нас розоряє. Мій батечку ріднесенький! Устань тай порадь нас. Ой не встану, мої дїточки, я вже й не поражу, я ж вам, мої дїточки, уже й до віку не заважу!

Луб. пов. Полт. губ. (Мил. № 20)

255. Мій татичку, мій ріднесенький! на кого-ж мене кидаїш, на кого ти мене приручайиш? Нима у мене нї рідного, нї вірного; нї до

кого мині прийти, ні поговорить, ні порадиця. Ростуть мої стежки-доріжки. Що в людей єсть братики і систриці, єсть до кого поговорить, с ким порадиця і погулять, а мині бідні сироті ні с ким ні порадиця ні погулять. На шо ти мене бідну сироту такою малою оставив? Я з малу пійшла по наймам і добра ни знала. Мій татичку, ти всїх до ума довів, а я од тебе осталась малою; на шо-ж ти мене оставив такою малою? Шо мині гаразд ніхто нічого й ни каже; шо десять раз угодиш, а раз ни вгодиш, і всї твої рази пропали; а дома чужі дітки при отці, при матері та й горазд і ни горазд зроблять, а отець з материю все покривають. Шо коло тебе ни говорю, шо я коло тебе ни клопочу, а ти зо мною нї словечка, нї півсловечка. Устань і подивись, і свою головоньку підведи. Шо ти, як жив був, до тебе рідко хто прийде, а тепер устань і подивись, якого народа коло тебе богацько... (Відвертає ся до брата, плаче:) Мій братику, ни минай же мене, ни проганяй. Хоть ни так ти міні рідний, так будь міні вірний і ни цурай ся-ж мене... Як був батько, хоть я й жила по наймам, а все-ж я шла до вас сміло, а типер ни знаю, як і ходить до вас...

Ахтир. пов. Херсон. губ. (Этн. Об. кн. 38, № 1).

256. Мій таточку, мій рідненький! На що ви нас бросили?.. Хто нами буде замишлять і хто нас буде голувать і водягать?.. Відкіль же ми вас, таточку, будим виглядать, — чи з долини, чи з високої могили, чи з зеленого гаю, чи з далекого краю?.. Яка у вас, таточку, хата смутна і невесела — біз вікон, біз дверий! Туда нї сонци не гріє, нї вітер не віє, там нї соловії не поють і зозулї не кують... І позаростають стижки і доріжки, де ви ходили, мій таточку, мій рідненький. На що ви нас покинули, ми не вміім нї діла робить, нї до людей говорить.

Маріуп. пов. Херс. губ. (Этн. Об. кн. 38, № 28).

X. За сестрою.

257. Моя сестройко, моя голубойко! По чім я тя буду пізнаватойки, чи по голосойку, чи по ножейках, чи по ручейках? Моя зазулейко, моя княгинейко! де-ж твій королейко, а де-ж твоя дружинойка? Моя зазулейко, моя сестройко! там то ся посходили до тебе дівойки на вісіляйко, а ти до них анї слівойка не промовиш! Як тобі не жаль покидатойки тих дівойків? Моя Дарцунейко, моя княгинейко! З ким я буду розмовлятойки, та я не маю свої сеструнейки, анї братієйка, анї мамунейки, що-ж я буду робитойки бідна сиротойка?

Лавриків, Рав. пов.

258. Йий, сестрйчко мойа́ рі́дна, ми си дві розлу́чили. Сме́ртечко неу̂мовірна, шчо ти у̂ льіску́ не заблуди́ла, шчо ти мене с сестри́чкоу̂ рі́дноу̂ розлучи́ла. Коби́ йа зна́ла, сестрйчко, йака́ у̂ те́бе до́лечка йе, йа́ би ту, сестри́чко, до́лечку попроси́ла, абе́с таки́, сестри́чко, бу́ла веселе́нька, йек йес була тут. Йека́ ти, сестри́чко, була тут веселе́нька, а йека́ йес там смутна. Йик до ме́не, сестри́чко, не хоч говори́ти. Ми би, сестри́чко, там ньіко́ли си не ва́дили. Йек ми си, сестри́чко, на́видьіли, а ми си розлучи́ли. Ми си, сестри́чко льу́пко, ви́дьіти не мемо. Де я вас, сестри́чко, перейму, чи у̂ садо́чку на листо́чку, чи на зелене́нькій трави́ци! Озми мене́, сестри́чко, т со́бі, не лиши́й мене́ саме́ньку.

Криворівня.

259. Сестричко моя дорога, любко моя!
Ми-ж то жили, ни сварили ся,
Ми-ж то жили, ни били ся
А тепер розходимо ся.
Сестро рідненька!
Чого-ж твоє весіллячко смутне та не веселе?
Зятю наш земляний!
Коли ми тебе бачити будемо?
За людськими музики грають —
За нашим — дзвони розбивають.

с. Михалївка, Брацлавського пов. Под. ґуб.

260. Сестричко, моя голубочко, сеструньо моя, чого ти забираєш ся од нас? На кого ти лишаєш мене, голубко моя? Сеструньо моя, діти твої без тебе порозходять ся, як ті вівці по полю! Мамочко моя, чого ти забераєш ся од мене? Подиви ся на мене. Чом не говориш до мене! Прости, сестричко, чим я тебе обидила! Скажи, сеструньо, там мамці, що я ще живу! Як тут діти твої лишають ся тут! Прийди, сестричко, розвідати ся до нас, та роскажи, як жити тобі там!

м. Мурафа, Под. ґуб.

261. Сестричко моя, павочко! куди ти полинула? Якої-ж ти хати забажала смутної, да невеселої? На що-ж ти нас кидаєш? Чого на нас розсердилась? Промов до нас словечко, бо твої дружки стоять смутні, да невеселі! Ой, павочко наша, голубочко, чого-ж ти нас кидаєш? Чого на нас розсердилась?.. У нас хата веселая, з вікнами, видная, хорошая, а твоя темная, а такая невеселая!.. Коли-ж ти, сестро, в гості до нас прийдеш? Чи к Рожеству? Чи к Святої неділї*)? Од**) Рожеству

---

*) Тройцї. **) зам. Ок.

снїги позамітают, а от Великодня води порозливають, к Святої недїлї трави позаростають, а я сестру виглядатиму, коли до нас в гостї прийде... Ой, сестро моя черешенко, сестро моя вишенко, куди ти полинула?! Ми-ж тебе не побачимо, поки віку да сонця!!

Немирів, Обух. пов. Київ. ґуб.

262. Сестри́чко моя́, голу́бочко!.. Ти-ж поки́нула такі́ дїтки дрібе́нькі, мале́нькі... Хто-ж їх бу́де доглядá́ти, хто-ж їх бу́де оптирáти, хто-ж їх бу́де обчісувать?.. На шо ти їх поки́нула? Як же тепе́р поки́нула їх на чужі́ ру́ки, на чужу́ му́ку?

Паволоч, Київ. ґуб.

263. Систричка ж моя милая, ластівка моя дорогая! Та на шож ти нас покинула? Та за шож ти на нас прогнївалась? Та до кого ж я тепер буду ходити, та з ким же я буду говорити? Та тиж мінї радоньку давала, як треба на світї жити. Та тиж мене й з маличку любила, та тиж мене ни раз на руках носила. Та тиж мене скіко літ доглядала і од всячини обірігала. Та тиж мене прясти і шити учила і снопи вязати — то шо про те й казати. Та тепер же ти до нас нїколи ни верниш ся і нїколи ласкавого словечка ни промовиш...

с. Шебекино, Білгор. п. Курс. ґуб.

264. Сестрице-ж моя, голубочко, на що-ж ти дїточки покидала, кому ти їх опредїлила? Чи ти батенькові опредїлила, чи ти братїкам, чи ти сестрицї своїй наймеьшій? Дїточки-ж мої, голубеняточка, та зачиняйте віконечка та не пускайте своєї матїнки рідненької.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 86).

265. Моя й сестричко, моя й голубочко, моя й сестричко, моя малісїнька, та моя й швачко, та моя й пряхо! Хто мене буде обшивать, хто мене буде й розвеселять? Та куди ти вбираєш ся, куди ти виряжаєш ся? Та хто тобі буде там постелї стлать, хто тобі пить буде подавать!

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 87).

266. Ой моя систричка, ой моя рідненька, і чого ти от нас скоро убралась? Яка у тебе хаточка смутна і невесела, — туди вітир ни завіє і ясне сонечко ни загріє... Віткіля ми тебе будим виглядать, чи з гаю, чи з далекого краю? чи з долини, чи з високої могили?.. Мої братики, мої рідненькі, вставайти ви край дороженькі і сострічайти свого гостя

дорогого, і розпитуйти про нас, як нам горко у світї жить. Жалійти її так, як ми жалїли, і пригортайти так, як ми пригортали...

Маріуп. пов. Херс. ґуб. (Этн. Об. кн. 38, № 26).

267. Ой наша сестриця, наша рідненька! За що ти на нас розгнївалась і на що ти нас покинула, — чи ми тебе ни любили, чи у нас тобі плохо жить було, чи ми тебе ни годували, чи ми тебе не одягали?.. У тебе і хата темна — без вікон, без дверей... Та хто тебе там приласкає, і хто тебе нагодує, та хто тебе обує і одїне?..

Маріуп. пов. Херс. ґуб. (Этн. Об. кн. 38, № 29).

XI. За братом.

268. Мі ти братієйку, мі-ж ти соколойку, мі-ж ти королейку! Де-ж ти ся вибираєш в таку дорожейку, під сирую землейку, під зелену муравойку? Мі ти братієйку! наша порадойко, наша розмовойко, наша потїшейко! Я не маю кого ся радитойки, я не маю нї татунейка, нї мамунейки, анї жадноє родинойки. Мі ти братієйку, мі ти соколойку, наша порадойко!

Лаврикія, Равськ. пов.

269. Ой, мій братїейку, мій соколойку! де-ж ти ідеш від нас бідних сиротойків? По чім ми тя будем пізнаватойки — чи по ножейках, чи по ручейках, ой чи по головойцї? Звідки ми тя будем виглядатойки: з котрої сторонойки, з котрої стежойки? Мій братієйку, мій голубойку! Чо-ж ти ідеш від нас під сиру землейку, під зелену муравойку? Та там навіть сонце не загріє і місяць не засьвітить! що-ж ти там будеш робитойки — без татунейка, без мамунейки? А що-ж ми будем дїлатойки: хто ж нас буде радитойки, а хто-ж до нас буде приходитойки, хто-ж нас буде прийматойки? Де-ж ми ся подієм, бідні сиротойки, без татунейка, без мамунейки і без братїейка! Ви всї пішли від нас бідних сиротойків під сиру землейку: чи ви не мали з ким житойки і з ким робитойки, чи ви не мали своїї хатинойки? А ви дістали такую малую без дверойків і без вокопяйків, що ви ся в нїї навіть не обернити, анї ся навіть не подивити! Ой мої соколойки.

Лаврикія, Рав. пов.

270. Братчіку дорогий, братчіку мій любий!
На шьо ти нас покинуў, на кого ти нас лишиў?
Хто дєдиви поможе, хто дєдю потїшит?
Братчіку мій, братчіку!

Я, братчіку, думала, шьо ти будеш жити,
Шьо єк я си віддам, то твоя жінка мене заступи у хаті.
Я гадала, шьо ти меш си жинити,
А я тобі ў світвўки піду,
А ти не так си оженпў,
Не так си одружиў,
Тай нас на віки лишиў!
Братчіку мій, братчіку!

Тростянець, Снят. пов.

271. Брате, мій солодкий, мій рідний! Єк я си тобов тішила, єк гонорила! Єк я си на тебе подивила, то мині вже було легше. Вже ми си не будем видіти, ти пішов в далеку дорогу, де я вже тебе найду?

Річка, Кос. пов.

272. Брачіку любий,
Срібний, солодкий!
Чім я тебе вразила,
Чім тє вгнївала,
Шо ти си зо мнов ни радиш,
Словечка ни заговориш!
Єк ми все добре жили,
Єк ми си вбийко любили,
А тепер нас розлучили,
Шоби ми си й ни виділи. —
Ци я тобі сорочку ни прала,
Ци я тобі кучирики ни пидтинала,
Ци я тобі правду ни казала,
Ци я тебе щире не любила?
А ти однако мене полишеєш,
Ти цим світком вже ни питаєш.

Голови, Кос. пов. (Шекерик).

273. Братчику, мій славний, куда ти си вибираєш? Де я тебе, братчику, переслїжу, та з сеї доріжки такої великої? Нас, братчику, було двоє, тай ми си розлучили. Мене, братчику, мет мій ґосподарик бити, а ви би си, братчику, за мене заступили! Єк бисте, братчику, були такі чемні, аби ви си за мнов не забарили. Ми би, братчику, єк тут сми си нáвиділи, так би, братчику, на тім світку. Братчику мій рідненький, братчику мій славний.

Криворівня.

274. Братчику, мій рідненький, нас не було, лиш двоє, як дві оці в голові, а ми тепер си розділили, братчику мій милий; тепер я вже брата не буду мати. На кого ти лишаєш ненька слабенького, мамку стареньку, братчику мій милий, хто їх буде обходити, хто їх буде дозирати, бо вони, дуже старенькі, обоє слабенькі.

Раранче, Бук.

275. Ой братїку наш, соколику! Чого-ж ти нас цураєш ся і на що ти нас покидаєш? Куди ти вибираєш ся і відки тебе виглядати, чи з гори, чи з долини, чи з високої могили?

Мельниківцї, Под. губ.

276. Ой брате мій, голубе мій!
Куди-ж ти вибираєш ся?
На що ти нас покидаєш?
На щó тобі такого весїлля
Смутного та невеселого?
На що ти такого весїлля забаг,
Куди-ж ти вибираєш ся?
Коли-ж ти до нас прийдеш —
Та навідаєш нас?
Прийди та нас звесели —
А це ж то ми весїллячка дочекали,
Смутного та невеселого.

с. Сьомаки, Винницького пов. на Подїлю.

277. Братїку, моє сонечко! Братїку, мій місяцю ясний! Чом ти мене не обогріваєш? Чом ти до мене не розмовляєш? Чого-ж ти на мене розсердив ся — мій миленький братїку? Де-ж твої нїженьки ходили, де-ж твої рученьки робили? На що-ж глянемо — споминать тебе будемо і будемо плакати! Ми-ж до твого слїдочку припадать будемо! Ми всї зойдемо ся до купочки, а тебе й немає! Ой, куда-ж ти, братїку, виїхав, в який край, що до тебе нї письма написати, нї людьми переказати? Коли-ж тебе самого в гостї дожидати? Яке-ж наше весїлля, братїку, невеселеє! Де-ж твоя пара!? Де світилки з дружечками? Пошли стежки промітати, а ми будем братїка під руки випроважати! Такую дороженьку — чи до чистого поля, чи до синього моря? Чи до червоної калини, чи до чорної могили? На червонїй калинї зазульки будуть кувати, соловейки щебетати, а ми свого братїка в гостї будем дожидати! На порозї стояла — зазуленька кувала, а я-ж про свого братїка в неї питала: чи не бачила мого братїка, чи не йде він у гостоньки? Чи столи менї

застілати, чи його в гостоньки ждати? Прощай мене, мій братїку, на останнїй доріженцї — прощай мене, мій братїку, на останнїй частиноньцї! Промов-же, братїку, хоч одно слово — щоб я тебе памятала! Уже-ж менї, мій братїку не розмовляти, уже-ж менї, мій братїку, не видати тебе, поки світ сонця, тебе братїку, мій защититель, (тебе) братїку, мій приятель! З ким я так наговору ся, кому я всю правду роскажу — як я тобі розказувала! Я-ж сирота на світї! В мене-ж нї хозяйства, в мене-ж нї дружиночки! Кому-ж я своє горенько роскажу, з ким я так наговору ся — як з тобою говорила? Все-ж чужина, роду нема — я, як билина, на чужинї сама!

Чубинскій — Труды, IV, ст. 703—4.

278. Брате мій, орле! брате мій, соколе! Куди ж ти полинеш, куди-ж ти поплинеш? Чи ти темними лугами, чи ти бистрими річками? Мій братїку, мій голубоньку, і мій братїку, мій зозуленьку! Відкіля тебе виглядать і відкіля тебе визирать? Як би-ж я знала, коли ти до мене в гостї прибудеш, то я-б дороженьки промітала, то я-б і столи застиляла, і свічі посвітила і кубочки наповняла і я-б тебе, мій братїку, в гостї дожидала, я-б і сусїдоньки посзивала і я-б тебе, мій братїку, і день і віч шанувала.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 84).

279. Мій братїку, мійріднесенький! На кого ти розгнївав ся, на кого ти розсердив ся? Чи на свого батенька рідненького, чи на свою матїнку стареньку? І прошу я вас низьким поклоном, принятним словом: Зберіть ся до купочки і заберіть ся за ручечки і приходьте до нас у гостоньки, а ми будем ворітенька одчинять і двори вимітать і столи застилать і будемо вас, мої братїки, в гостї виглядать. Чи вас ок Різдву, чи вас ок Великодню, чи к Святій недїлоньцї? Де к Різдву снїгами позаміта, а к Великодню водицею позалива, а к Святій недїлонцї травицею позароста. Не ідїть полем — бо нїжки поколите, та не ідїть водицею — бо потонете, та не ідїть лугами — бо поблудите, а ідїть стежечками, та битими шляхами — та до нас в гостоньки прибудете. Та скажїть нам, з якого вас краю виглядать та з якого вас і визирать? Чи вас з поля, чи з глибокого моря? Чи з зеленого гаю, чи з далекого краю? Чи з високої могили, чи з глибокої долини?

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 85).

XII. За бабою.

280. Моя бабуненьку, коли я вас вигляну? З котрої сторони мі вас виглядати? Моя ви порадонько! Як ви нас доглядали, як ми всї малейкі були.

(Салаші коло Угнова).

281. Бабочко моя рідная! встаньте, бабко, встаньте — та заговоріт до мене. Куди ви, бабко, пішли? Встаньте, та скажіт менї, що мої дїточки там дїют? Як вони ся там без мене обходе?

Річка, Кос. пов.

282. Бабочко, моя солотка, бабко моя любенька. Нераз ти нас, бапко, сироток погодувала. Ти нераз, бабочко, сама булá голодненька, а нам, бапко, далá. Коби ми, бабко, знали — де ви будетé, ми би, бабко, д вам пішли. Коби ми знали, бапко, де ваш будé гробóк — ми би, бабочко, йшли кождої днинки, ми би, бапко, йшли, ми би там молитви говорили. Бапко наша мальóвана, де ми вас переслїдимо! Мут зазулькй кувати, ми будем помагати: Чи ви, зазулькй-любки, не видїли нашої бапки? Бапко наша люба, у яку ти велику доріжку йдеш. Не будем си, бапко, ми вже з сеї доріжки вас надїяти. Ви, бабочко любко, подякуйте сусїдкáм, що вас, бапко, не лишили, що вас, бабко, дозирали. Ви, бабочко, йдете уже з сего задвіричка, уже ми вас, бапкó, видїти не мемó! Якої ви, бапко, собі хатки загадали, без віконéц, без дверец; би в ту хатку, бапко, вітрик не віяв, аби в ту, бапко, хатку сонечко не гріло, аби в ту, бапко, хатку дощик не йшов.

(Криворівня).

283. Бабусичко моя рідная! та на шож ти нас покинула? Та хтож нас буде на ум наставляти, та хто-ж нам тепер буде порядки давати? Та тиж бувало лїтом в жнива за всїм доглядала і всьому хазяйству порядок давала. Та хтож тепер буде нам куряток глядїти, та хто нам буде курочок щупати? Та тиж нам вовну пряла, та ти-ж нам і рядна ткала. Та ти і в городї порядок давала і полотно білила і за дїточками ходила. Та нїкого тепер буде дома оставляти та прийдить ся всїх дїточок в поле брати. Ти-ж бувало й масличко сколотиш, і сирок одвариш, і дїткам молочка спариш...

с. Шебекино, Білгор. п. Курс. губ.

284. Моя бабусю! моя старесенька, моя бабусю, мояріднесенька! Хто-ж нас буде доглядать, хто нам буде їсти варить? Та ми матері не

дожидаєм? Шо мати по степам ходить, а ми до бабусї хилимось. А тепер де ми будем шукать, де ми будем питать? Відкіля вас будем, моя бабусю, виглядать?

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 88).

XIII. За дїдом.

285. Дїдуню наші, дїдуню наші! куда-ж ви від нас забираєти ся? Чому-ж з нами, дїдуню, ни прощаєти ся? Хто-ж нам, дїдуню, води принисе? Хто-ж нам, дїдуню, барабольок з льоху внесе, хто-ж нам молотити буде, та хто-ж нам, дїдуню, дров нарубає, та до хати внесе? Та хто ж нам, дїдуню, всю роботу поробе! Чи ми вам, дїдуню, так надоїли, що ви з нами, дїдуню, довш пожити ни хтїли! На кого-ж ви нас, круглих сиріт покидаєте? Чому-ж тепер нас ни приголубити, ни прилаєкаєти? Коли-ж ми, дїдуню, будем вас бачити і коли-ж ви, дїдуню, нам всю правду роскажети? Хто-ж нас, дїдуню, буде учити: як ми повинні на білім світї прожити? Звідки-ж ми, дїдуню, будем вас виглядати. Та до якої пори будем вас чикати?

Мамко-ж наша, татку-ж наші, та бабко наші — відчиняйти там двори, та застеляйти столи, бо наші дїдуньо до вас вже в гостї їдуть. Чи ми вас, дїдуню, виганили, чи можи ни любили, що ви нас, дїдуню, зовсїм осиротили. Прощайти-ж нам, вибачайти-ж нам, як ми так тяжко дозолили вам!

с. Костанївка, Ямп. пов. Под ґуб.

286. Дїду́нчику наш і голу́бчику! Ви-ж нас глядї́ли, ви-ж нас жа́лували, і глядї́ли, і носи́ли, дїду́нчику наш старе́сенький, слабе́сенький! Пора́днику! ви-ж нас і ра́дили, і навча́ли! І ви́робляний, і ви́жураний. і ви́слабуваний.

Паволоч, Сквир. пов., Київ. ґуб.

XIV. За тетою.

287. Тетко моя рідненька, тетко моя славна! На кого ви, теточко, сесе задвірєчко лишєєте? Єкої ви собі, тетко, хати зажєдали? Ви, тетко, у своїй старенькій хатцї не могли бути — ви, тетко, новенької зажадали: без віконець, без дверець, щоби вам, тетко, сонечко не гріло, щоби в ню, тетко, дощик не йшов, аби в ню, тетко, нїхто не входив.

(Криворівня).

288. Моя тітусю, моя ріднесенька! передайте моїм родителям поклон. Кланяюсь їм низьким поклоном, приятним словом. Нехай і по мене нещасницю не обаряють. Вони-ж думають, що мені тутечка добре жить. Вони думають, що я мед, вино п'ю, а я, тітусечко, гіркі сльози лью.

Луб. пов. Полт. ґуб (Мил. № 89).

XV. За вуйком.

289. Вуєчку наш солоденький, вуєчку наш любий? Єкі ви на нас, вуєчку, чемні булú. Чомý ви, вуєчку, не кажете, шо вас дужше болит? Чому ви, вуєчку, свою ґаздиньку лишєєте? Коби Біг дав, вуєчку, аби си вдовичка не лишила. На кóго ви су ґаздиньку оставлєєте?

(Криворівня).

290. Ой мій дядя, мій голубчик, та на що ти нас покинув? Чи ми тебе ни доглядали, чи ми тебе ни годували, чи ми тобі пить не давали?.. Та хоть би ти устав, на нас подививсь, та хоть би ти до нас словом заговорив, та хоть би ти до нас уста розкрив, та хоть би ти сказав, куди ідеш, та коли ти до нас прийдеш... Та відкіль же ми тебе будем виглядать?.. Та яку-ж ти, дядьку, собі хату вибрав — смутну, ни веселу, та яку-ж тісну, ни просторну; та там пташки ни поють, ні зузулї ни кують; та там же ти ни вглядиш — ні сонця красного, ні неба ясного...

Луб. пов. Полт. ґуб. (Эгн. Об. кн. 38, № 31).

XVI. За ятрівкою

(жінкою брата, швагра).

291. Ой Єленко, кумко,
Кумко моя люба!
На кого ти сирітки лишила?..
Ой хто їх буде чісати,
Ой хто їх буде обзолювати,
Хто їх буде чісати
Так, йик рідна мати!
Ой хто їм білу сорочічку —
Так йик рідна ненька!
Йик тепер мачуха ме чісати,
То ме їх за волоси сїпати,

Тепер они мут попід вугли
Слїзми си умивати,
Слїзками си умивати,
Тай свої неньки визирати!
Дедє хоч неньку приведе,
Але она ни рідна вже буде.
На шо ти єго лишила
З ким він буде весеньку робити?
Йик вийде з хати,
То ме си слїзоньками умивати —
А єк увійде у хату,
А там нима ґаздиньки!
А своя ґаздиня уміє ґаздувати,
Тай усему рєд давати.
А тепер де він піде,
А все там ґаздинї нима:
Ци увійде у хату, ци у клїть,
А вже нима ґаздинї!
Ой кумко Єленко пишна,
Ой Єленочка намальова,
Ой устань та заговори
Та на свої діточки си подиви.

Голови, Кос. пов. (Шекер.)

292. Моя ятровочко, моя й голубочко! На кого ти тїх діточок покидала? Хто-ж їх буде доглядать? То їх буде по під чужими тинами, та під чужими дворами. Та їх будуть чужі діти попихать, та на їх будуть призвіщі прикладать: що сироти пузаті, сироти й головаті; сироти побагато їдять, а нічого не роблять. Примай і мене до себе! Ти знаєш, яке в їх горе жить, шо я буду з тіми дітьми робить? Та їх треба обшить, треба й облатать, треба й обіпрать, треба й обчесать, треба й обмивать. А ви знаєте, шо в менї ж переміни нема ніякої! Та вони будуть ходить, та будуть заглядать, та будуть собі матінки шукать; а їх будуть чужі діти попихать. Та вони малїсінькі, та вони дрібнїсінькі, та вони не способнїсінькі.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 90).

XVII. За дївчиною товаришкою.

293. Товаришко моя, товаришко! З ким я ходити буду? З ким гуляти буду так, як гуляла з тобою?! Лучше прийди і мене забери з собою,

ніж я маю мучити ся без тебе! Я-ж ніде не найду такої товаришки, як була ти! Я-ж з тобою жила як з сестрою, ніхто меж нами нічого, нічого не знав, бо що я тобі казала, а ти мені, то ніхто меж нами нічого не знав! Тепер я лишила ся одна, як та билинка в полї! Товаришко моя, зозулька моя! на що ти так рано (скоро) вмерла? На що ти такої хати забажала? Як я до тої хати прийду, що не буду мати навіть до кого слово сказати? Товаришко моя, любко моя! Товаришко моя — голубко разлучная! Боже, Боже, на що ти так зробив, що нас розлучив! Товаришко моя, товаришко! приснись хоть в снї, най я побачу тебе! Як я обійду ся без тебе, най побачу тебе хоть в снї!

м. Мурафа, Под. ґуб.

XVIII. За кумою.

294. Моя кумасю, моя голубочко, моя сусїдо дорога! Та кому-ж ти тих дїточок уручила, малїсїньких і дрібнїсїньких? Хто за їми буде клопотати? Хто їх буде опірать, хто їх буде обмивать, і хто їм буде головоньки обськивать? Моя й сусїдочко, моя й голубочко! Приймай своїх дїточок до себе, щоб они не горювали, щоб їх не попихали, щоб чужі люди рук не потерали. Буде нас, матїнко, по горах і по долинах і по чужих українах.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 91).

XIX. За сусїдою.

295. Моя й сусїдо, моя й голубочко! Та я з тобою нї билась, нї лаялась. Ми з тобою нї бємось, нї лаємось, а зійдемось та порадимось. Куди ти вибіраєш ся, куди тя виряжаєш ся? Та на кого ти своїх дїтей кидаєш? Та кому ти їх уручаєш? Чи ти дядькам, чи ти тїткам, чи ти братїкам, чи ти сестрицям? У тїтки свої дїтки — та не приймуть сиріткп.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 92).

296. Мої сусїдоньки, мої голубоньки! Мої сусїдоньки близисенькі і вірнесенькі! Та сусїдонька близенька, як матїнка рідненька! Та она й увіходить, вона й одвідує, та й пораджає і головоньку розважає. Мої сусїдоньки, мої голубоньки! Та кланяйте ся моєму й батенькові та моїй матїнцї низьким поклоном, покорним словом: нехай же не обаряють ся і за мною, нехай забірають і нас, сиріт нещасних, із собою: щоб нами чужі батеньки та матїнки і рук не потирали і дїлечка не замишляли. Та який я вам, сусїдонько, гостинчик передам? Нї я вам булочку, нї

я вам яблучко? Та булочка засохне, тай не докотить ця, а яблучко зогниє, — та мій гостинчик до вас і не дойдеть ся.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 93).

297. Та моя й сусідо, моя й близесенька! Та хто нас доглядатиме? Хто ж мене, нещасницю, при лихій годині питатиме? Нема йріднійшого, нема кращійшого — як сусіда близька! Вона-ж мене одвідає, вона й розпита. Ой Боже, Боже! яка моя жизнь тяжка! Як прийде сусідочка в хату — краще ніж рідна мати. Вона-ж мене розпитає, як важко в світі жити, вона-ж мені хліба й соли та все-ж вона буде носити: „Ой, їж же, їж, сусідонько, ой їж, не жури ся“. Чому-ж мені не журить ся: була така сусідонька — треба розставать ся.

Луб. пов. Полт. ґуб. (Мил. № 94).

XX. Парубок за дівчиною.

298. Ій, зозулько моя! Єк ти мене диржила файно! Ій, Анночко, с котров я мав си жинити. Ій, охото моя солотка, охото моя люба...

Річка, Кос. пов. (Якіб.).

XXI. Дівчина за парубком.

299. Ій, книзю мій, книзю! За кого я тепер віддам си? Ій, єк ти мене полюбив, шо я буду робити? Ій, минї прийде си черес тебе згубити си! Ій, озми мене ит собі у домовину. Ій, любо моя, любо!..

Річка, Кос. пов. (Якіб.).

II.

Похоронні звичаї й обряди.

ЗІБРАВ

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК.

Українські похоронні звичаї й обряди в етнографічній літературі.

Огляд студій і бібліоґрафія.

Написав *др. Зенон Кузеля.*

Похоронні звичаї й обряди не звернули на себе від разу такої пильноі уваги, як пісні, оповіданя, весільні обряди і звичайні віруваня. Наші перші етноґрафи цікавили ся більше устною словесністю, а з обрядів і звичаїв нотували переважно те, що впадало в очи характеристичним або торжественно-мальовничим виглядом і дало ся легко завважити. Звідси значне богацтво збірників та записів народніх пісень, казок, леґенд, анекдотів і т. д. та численні матеріяли про всякі повіря, що зібрані разом дали-б уже нині прегарну збірку, яка певне не уступала б місця книжці Вуткого або Лемана. Звідси замилуванє до записуваня весільних пісень та звичаїв — про що свідчить кількадесять більше або менше докладних описів, пороблених не тілько нашими, але й чужими етноґрафами, і цілий ряд загальних та спеціяльних критичних студій (прим. Сумцова, Ящуржинського, Вовка, Охримовича, Ястребова).

Сим поясню ся також невелике число записів і заміток про родини й хрестини та про наші не менше цікаві прояви народного житя.

Похоронні звичаї не від разу притягнули увагу дослідників і вийшли в обсяг студій щойно в 50-их роках 19-ого столїтя. З цілого ряду проявів і питань звязаних із смертю, похоронними обрядами й вірою в душу та позагробове житє вибирали перші наші етноґрафи або зверхній перебіг похоронного обряду або характеристичні віруваня, що могли бути схоплені принагідно і не вимагали більшої знайомости народного житя. Одначе з часом і ся частина нашої етноґрафії знайшла гідних дослідників і нині не може бути зачислена до занедбаних. Побіч численного ділетантського матеріялу виріжнює ся і тут доволї велике число солідно задуманих і написаних збірок та розвідок, що можуть уже нині дати

певну підставу до написаня просторої критичної праці про українські похоронні обряди з поглядом на факти порівняної етноґрафії[1]). Се покаже ся найліпше з отсеї розвідки, в якій постараю ся зіставити та оцінити дотеперішні розсліди і вказати на деякі прогалини, ще не заповнені. Долучена бібліоґрафія, хоч не вповні докладна, улекшить роботу тому, хто по появі тої збірки забере ся до основного критичного оброблення українського похорону.

Розглядаючи доволї численні праці з обсягу похоронних звичаїв та обрядів, бачимо в них три періоди. В першім стрічаємо досить некритичні і більше принагідні проби, розкинені нераз по дуже мало доступних часописях. Від 50-их років, від появи Терещенкового Быта русскаго народа і Кулїшевих Записок о южной Руси, зачинає ся систематизоване ріжнородного матеріялу, закінчене відповідними розділами в „Трудах этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край“ (Том IV — обряди — 1877) та „Pokuciu“ Кольберґа (Том I, 1882) і розвідками Д. Лепкого (Похоронні звычаѣ и обряды у нашого народу. Зоря, 1883) та Іванова. З кінцем 80-их років можна зачати третій період критичної оцінки призбираного матеріялу, до якого треба теж віднести і давнїйшу працю А. А. Котляревського: О погребальныхъ обычаяхъ языческихъ Славянъ (1868), що богацтвом матеріялу, глубиною гадки і своїми результатами онесмілила инших дослідників займати ся тою, здавало ся б, вичерпаною темою. Що йно як би по проломаню ледів Петрушевичем (у Лингвистическо-историческихъ изслѣдованіяхъ, II, 1887) в Галичинї і Ящуржиньским (у рефераті про похорон як весїлє на VII археольоґічнім зїздї у Ярославлї 1887 р.) на Українї, зачали чим раз частїйше появляти ся критичні і порівняні розвідки, що згадаю Василева[2]), Ящуржинського (Остатки языческихъ обрядовъ, сохранившіеся въ малорусскомъ погребеніи. Кіевская Старина, 1890 і Остатки язычества въ погребальныхъ обрядахъ Малороссіи. Этнографич. Обозрѣніе, 1898, XXXVIII), Вовка

---

[1]) „Менше, але все таки досить багато вже матеріялу зібрано також і про похоронні звичаї, але й тут видно, що матеріял збиравсь людьми без усякого специяльного знатьтя. Найбільше записано знов таки фолькльорних річий, себ то голосїнь і вірувань, а найменше звичаїв і обрядів. У всякому разї маємо про похорон ряд старанно зроблених праць д. Василєва, Ящуржинського, Ястребова, Литвинової і пр. і можна сподїватись, що незабаром наукове оброблюванє українських похоронних звичаїв стане досить значним, особливо коли розшукувачі почнуть звертати більше уваги на факти порівнаної етнографії“ (Вовк — Від Редакції. Дещо про теперішний стан і задання української етнографії. Мат. до укр. етн. 1899, XV—XVI).

[2]) Докладнїйші заголовки в долученій бібліоґрафії.

(1896), Милорадовича (Народные обряды и пѣсни Лубенскаго у. Сборник харьк. ист.-фил. Общ. 1897, X), Пачовського (Похоронний обряд на Руси. Справоздане акад. ґімназ. у Львові за 1902/3), Владімірова (Введеніе въ исторію русской словесности. Кіевъ, 1903) і Данилова, що заняв ся близше розслідами наших похоронних голосінь.

Зіставляючи стан студій над нашими похоронними звичаями та обрядами, мусимо попереду оглянути давнї столїтя і подивити ся, які маємо відомости про звичаї й обряди в старинї. На жаль сей бік студій у нас слабо заступлений і жде ще свого дослїдника, зглядно (що до деяких питань) компілятора. Так приміром доволї широко оброблено питанє про старинний тип похорону на Руси, особливож на Поділю, Волинї та в Київщинї. Короткий матеріял зібраний у працях Антоновича (О похоронныхъ типахъ юго-зап. края, О похоронныхъ обычаяхъ древнихъ Древлянъ у Трудах IV археольоґічного зїзду в Казани, О типахъ погребенія въ курганахъ Кіевской губ. в Трудах VII археольоґ. зїзду в Ярославлї, Раскопки въ странѣ Древлянъ у Матеріалахъ по археологіи Россіи ч. 11 і Раскопки кургановъ въ западной Волыни в Трудахъ XI археольоґ. зїзду, т. I), Самоквасова (Сѣверянскіе курганы в Трудахъ III археол. зїзду I), Завитневича (Формы погребальнаго обряда Минской губ. в Трудахъ IX археольоґ. зїзду, Область Дреговичей в Трудах Кіевской духовной Академіи, 1886, VIII), Ф. Камінського (Слѣды древнѣйшей эпохи каменнаго вѣка по р. Сулѣ в Трудах III археольоґ. зїзду в Київі, 1874, I), Гамченка (Житомірскій Могильникъ, 1888; Городище и могильникъ на р. Корчеватый в Трудах IX археольоґ. зїзду, т. II, Древній поселокъ и могильникъ въ урочищѣ Стуга в Чтеніях Нестора, т. XIII і Раскопки въ бассейнѣ рѣки Случи в Трудах XI археол. зїзду), Бобрінського (Курганы), Сперанського (Раскопки кургановъ въ Рыльскомъ уѣздѣ в Археолог. Извѣстіяхъ и замѣткахъ, 1894) Багалїя (Общій очеркъ древностей Харьковской губ., 1890), Ханенка (Древности Приднѣпровья), Яроцького (Краткій отчетъ о раскопкѣ кургановъ Рѣчицкаго могильника в Трудах общ. изслѣд. Вол., і Могильники по средному теченію Уборти в Археолог. лѣтописи, 1903), Хвойка (Поля погребеній въ среднемъ Приднѣпровьѣ в Зап. рус. арх. общ. т. XII, 1), Спіцина (Разселеніе древне-русскихъ племенъ в Журн. мин. нар. просв. 1899, Обозрѣніе губерній въ археол. отношеніи в Трудах отд. слав. археол. I, II, IV), Щепкіна (Скандинавскій обрядъ погребенія съ кораблемъ в Журн. мин. нар. просв. 1894, IX), Городцева (Погребеніе съ конемъ в Трудах XII археол. зїзду 1905, III), Ол. Грушевського (Пинское Полѣсье, I), Мих. Грушевського (Исторія Кіевской земли, 1891 і Історія України-Руси, т. I), Бранден-

бурґа, Єременка, Мельник[1]) і и., але крім загального огляду в Історії Грушевського (2 вид. 1904, стор. 28—30, 41, 174 і д., 292—8, 309—10) не маємо ще студії, де був би розслїджений увесь матеріял про похоронний тип на цїлій українській теріторії і на протязї цїлого часу, і то не лише з археольоґічного, але й з етнольоґічного боку. Се один із важних дезідератів, який повинен бути сповнений фаховим археольоґом при узглядненю етнольоґічного та історичного матеріялу.

Те саме можна сказати і про звістки з часів історичних. Їх не так мало, якби здавало ся на перший погляд, одначе вони розкинені по чужих жерелах (приміром звісні описи похоронів і вірувань у позагробове житє у арабських письменників[2]) та по наших таки лїтописях), теольоґічних творах і инших лїтературних памятках давнїйших столїть[3]). Вправдї найдавнїйші часи оброблені в незрівнаній, цїнній і до тепер ще нічим не заступленій працї А. Котляревського, О погребальныхъ обычаяхъ, а по части і в книжцї Забєліна, Исторія русской жизни съ древнѣйшихъ временъ (1876, I, стор. 444, 457 і д.; 1879, II, стор. 170 і д., 314 і д.), одначе про новійші часи не маємо нічого, коли не числити солїдної працї П. Азбукіна, Очеркъ литературной борьбы представителей христіанства съ остатками язычества въ русскомъ народѣ (Русскій Филолог. Вѣстникъ, 1896—1897), що наче доповненє до Котляревського подає матеріял з XI, XII, XIII і XIV столїтя, але для нашої теми дає дуже мало, і компілятивної та хаотичної книжки Забилїна, Русскій народъ, его обычаи, обряды, преданія, суевѣрія и поэзія (Москва, 1880), де перемішано ріжнородний матеріял з ріжних часів. Особливо дивно вражає брак зіставленого матеріялу з XVI і XVII столїтя, і се завважив

---

[1]) Докладнїйші заголовки і дрібнїйші статї в бібліоґрафічнім оглядї.

[2]) Про се гляди працї: А. А. Кунік і В. Р. Розен, Извѣстія Аль-Бекри и другихъ авторовъ о Руси (Спб. 1878); А. А. Гаркави, Сказанія мусульманскихъ писателей о Славянахъ и Руссахъ. СПетербургъ, 1870, стор. 96—101, 265; Д. А. Хвольсонъ, Извѣстія о Славянахъ и Руссахъ Ибнъ-Даста. СПетербургъ, 1869, ст. 29; М. Грушевський, Виїмки з жерел до історії України-Руси. Львів, 1895. стор. 40—46, 50 і (з давнїйших) C. M. Frähn, Ibn Foszlans und anderer Araber Berichte über die Russen älterer Zeit. S.-Peterburg, 1823, стор. 11—23.

[3]) Згадаю для приміру Слово Теодозієве (Ученыя Записки, II отд. Академіи, 127), численні замітки по лїтописях (Іпат. лїтоп. вид. 1871, стор. 7, 33, 38, 90, 128, 131, 141, 144, 150), т. зв. устави о церковних судах, характеристичний матеріял у старинних завіщанях (гл. приміром у Грушевського, Історія України-Руси. Збірник іст.-філ. секц. Н. Т. ім. Ш. XI, стор. 310 і д.) і проповідях XVI—XVII столїтя (приміром у Вишенського: „Пироги і яйця надгробнії в Острозї і де би ся знаходили, упраздніте, да ся в христіанстві той квас поганський не знаходить“).

уже М. Грушевський у шестім томі своєї Історії України-Руси[1]). Коли для Московщини гарний матеріял зібрано в розвідці М. Костомарова[2]): Очерки жизни великорусскаго народа (Современникъ, 1860), а з окрема в 20-ім розділї: Домашніе обряды... Смерть. Погребеніе, то у нас нема буквально нічого, бо анальоґічні розвідки про Україну Ор. Левицького[3]), Я. Головацького[4]), О. Лазаревського, М. Владимірського-Буданова[5]), Милорадовича і и. не приносять ніяких відомостий про сам похорон[6]). Не використано теж у нас для тої теми (і взагалї) численних справоздань і описів чужих подорожних XVII, XVIII і початків XIX ст., хоч тут — на скілько знаю сю лїтературу — нема надії на великі результати. Робота переглянути нашу лїтературу від найдавнїйших часів жде ще своєї черги і певно вимагатиме богато часу і труду та правдоподібно не принесе так богатого матеріялу, як подібні праці з ґерманських та романських лїтературно історичних памятників[7]).

---

[1]) Збірник істор.-філь. секції Наук. Тов. ім. Шевченка Київ-Львів, 1907, т. XI, ст. 623: „Українське житє культурне і побут сих столїть досить мало звертав на себе увагу дослїдників“.

[2]) Передруковано н. з. Очеркъ домашней жизни и нравовъ великорусскаго народа въ XVI и XVII столѣтіяхъ и старинные земскіе соборы в: Собраніе сочиненій Н. И. Костомарова. Книга VIII. XIX томъ, С.-Петербургъ, 1906, ст. 1—175.

[3]) Ор. Левицкій, Семейныя отношенія въ Юго-западной Руси, въ XVI и XVII ст. (Русская Старина, 1880, т. 29) і Очерки стариннаго быта Волыни и Украины (Кіевская Старина, 1888—1891).

[4]) Я. Головацкій, Черты домашняго быта русскихъ дворянъ на Подляшьѣ по актамъ XVI столѣтія (Вильно, 1888).

[5]) Черты семейнаго права въ Западной Россіи въ половинѣ XVI вѣка (Чтенія въ общ. Нестора лѣтописца, IV, 1890).

[6]) Кілька дрібних заміток з того обсягу Максимовича, Маркевича, Бин—ка, Владимірського-Буданова, Левицького, Ян—ського (1898), Скальковського (1847), анонїма (Кіевская Старина, 1901), Модзалевського, Щурата, Н. Я. і т. д. цитую далї в бібліоґрафії.

[7]) Маємо тут не тілько розвідки про смерть і похорони в лїтературі взагалї, але і розслїди що до поодиноких тем, форм творчости, столїть і т. д. Для прикладу най вистарчить отсих кілька заголовків: G. Albrecht, Vorbereitung auf den Tod, Totengebräuche und Totenbestattung in der altfranzösischen Dichtung (Галле, 1892). — Bornstein, Der Tod in der modernen Literatur (Липськ, 1900). — R. Kleinpaul, Die Lebendigen und die Toten in Volksglauben, Religion und Sage (Липськ, 1898). — Langlois, Essai sur les dances des morts, 2 томи (Rouen, 1851). — Rochholz, Deutscher Glaube und Brauch im Spiegel der heidnischer Vorzeit, 2 томи (Берлин, 1867). — Sexau, Der Tod im deutschen Drama des XVII und XVIII Jahrhunderts (Берн, 1906). — O. Zimmermann, Die Totenklage in den altfranzösischen Chansons de geste (Берлин, 1899). З нашої лїтератури можна тут хиба згадати

У звязи з тим стоять у дальшій лінії і продукти народної творчости, а то пісні, оповіданя, пословиці й загадки, що можуть дати цікавий культурно-історичний матеріял, як се хочби бачимо з кількох невеликих поки що проб І. Рудченка (Чумацкія народныя пѣсни. Київ, 1874, стор. 67—72: Смерть чумака в дорозі), В. Мочульського (Смерть козака по малорусскимъ пѣснямъ и думамъ у Трудах XII археольоґічного зїзду, 1902) і Н. Сумцова (Народныя пѣсни о смерти салдата. Москва, 1893) та з кількох праць Брайловського, Данилова і Свєнціцкого про голосїня та „тужіня за мертвим".

В кінци і штучна література може докинути трохи матеріялу. Вистарчить переглянути для прикладу лише твори Квітки (Маруся, Мертвецький Великдень) і Гоголя, щоб переконати ся, що й наша новійша література не без значіня для дослідника українських похоронних звичаїв. Тілько й тут не заповнена ще прогалина.

Пощастило за те записам сирих етноґрафічних матеріялів. Перший, найдавнїйший опис українських похоронів, подає нам І. Червінський в своїй дилєтантській, але все таки цікавій праци Okolica Za-Dniestrska między Stryjem i Łomnicą (Львів, 1811), яку не наводить Грінченко в Літературі українського фолкльора, а нотує Франко в рецензії на сю працю[1]). Тому що (як згадує Франко) книжка Червінського належить нинї до рідкостий — не міг її приміром роздобути і Пипін при писаню Исторіи русской этнографіи — позволю собі навести з неї 12-ий розділ Pogrzeby; onych obrządek i ofiary, albo obiady za umarłych (стор. 259—264) в виїмках, що відносять ся до українського похорону[2]): „Po śmierci męża lub żony: oznajmują się sąsiedzi i krewni. Umarłego ciało obmywają. Jeżeli gospodarz umrze, ubiera go żona w czapkę, w koszulę białą, w hołosznie, i przepasuje go. Gdy umarłego męża z trumną wynoszą, żona chwyta za garczek nowy, rzuca go o ziemię, tłucze i tak daleko, jak się obejście rozciąga, owsem sieje.

To tłuczenie garka powinno by tu oznaczać pobożną uwagę, że życie człowieka podobne jest do kawałka gliny garczkowej, która się daje łatwo zepsuć, a za tem równie i życie człowieka znikome jest. Lecz tu kobieta prosta w tłuczeniu garka ma wcale inne dla siebie

---

кілька праць про спір житя із смертю як: Два памятники XVII—XVIII ст. (Русскій Филол. Вѣстникъ, 1887, XVIII); Ѳ. Батюшковъ, Сказанія о спорѣ души съ тѣломъ въ памятникахъ средновѣковой литературы (Журналъ мин. нар. просвѣщенія, 1890—1); Н. К. Гудзій, „Преніе живота и смерти" и новый украинскій его списокъ (Русскій Филол. Вѣстникъ, 1910, т. 64, стор. 317—336).

[1]) Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, том 44, стор. 45.

[2]) Правопись і інтерпункція змодернізовані.

urojenie to jest: okazywać ona zdaje się, że gdy ów mąż żywił się jej staraniem z tych garczków, przy tem owies był jego chlebem, więc ona tracąc go nie potrzebuje już tego wszystkiego w domu, lecz psuje i wyrzuca, chcąc jakoby z głodu przez żal za nim ginąć. W istocie jednak jak tu umierający człowiek bez żadnego żalu i prawdziwie z nadzwyczajną spokojnością świat zwykł opuszczać, tak to samo i żony robią, że ich żal na samych tylko kończy się obrządkach.

Trupa gdy wyniosą, kładzie żona na tem miejscu, gdzie głowa leżała, bochenek chleba, a na trumnie kładną się dwa bochenki; pierwszy chleb zabiera kobieta, co wymiata izbę, a reszta dostaje się kapłanowi. Jest to podobno dawnego Słowian zwyczaju pamiątka ztąd, że przedtem trupowi około szyi zawiązywano kawał chleba, aby Charonowi czyli innemu piekielnemu bóstwu za dar poczesnego służył. Religia w inną to zamieniła ofiarę. Przed tem chowali się wszyscy przy cerkwi na cmentarzu, choć by on był najszczuplejszy, gdzie także drzewa jałowcowe, swirkowe lub inne, a które do ogromnej gdzieniegdzie poprzychodziły grubości, zasadzali. Te około drzew cmentarzowych staranie uważać także należy za pamiątkę, że dawniej Słowianie groby swoje w środku lasów zakładać lubili. Dopiero to od r. 1783. wyniesione zostały owe cmentarze za koniec wsi.

Nad każdym grobem stara się tu rodzina krzyże niewielkie dla znaku, gdzie zmarły leży, stawiać, aby tam niekiedy, osobliwie w dnie zaduszne i w anniwersarze z większą pewnością swoje żale i modlitwy odbywała.

Po odbytym pogrzebie mąż lub żona sprawia obiad dla kapłana i dla bractwa. Dziewiątego dnia powtarza się nabożeństwo, a w rok odprawia się anniwersarż. Na ten czas jeżeli obchodzi się męża zmarłego pamiątka, tedy żona niesie do cerkwi miskę, łyżkę i kieliszek: ten zwyczaj od Greków przyjęty. Jeżeli zaś rocznica jest śmierci żony albo innej kobiety, tedy daje się kapłanowi prymitka czyli rańtuch, a od mężczyzny koszula. Co się tyczy tej koszuli i rańtucha, jest to także zabytek słowiański, iż trupa przed tem chowano w tym narodzie z całym sprzętem, jaki do zmarłego należał. Atoli kapłan chrześciański woli to sobie kazać oddawać, co by miało gnić. W r. 1370 wiele podobnych śladów ofiar znaleść można.

Prócz pogrzebowych obrządków obchodzi jeszcze tu lud cztery dnie zaduszne jako to: około bożego narodzenia, około wielkiego postu, około narodzenia matki bożej i około Ś. Piotra. Jest tu zwyczaj, że który raz sprawi obiad, tedy kapłan imię jego wraz ze wszystkiemi zmarłemi krewnemi albo za których chce mieć odprawioną modlitwę, wpisuje w osobny pamiętnik: w dnie więc zaduszne cały ten re-

jestr, choćby był najdawniejszy i najliczniejszy, w czasie mszy św. kapłan wyczytywać musi, a za to każdy gospodarz daje mu dwie kury pieczone, gdyby zaś post przypadał, tedy daje w to miejsce rybę albo dwa śledzie, przy tem trzy bochenki chleba lub knyszów składa przed ołtarzem. Z tych jeden diakowi dostaje się. Uprzedzenie u prostego ludu dotąd nie ustaje, że co kapłan zaceni za pogrzeb, to oddać bez targu potrzeba; gdyżby dusza na tem cierpiała".

Книжка Червінського стала жерелом для инших польських етноґрафів, які цитували з неї або й відписували цілі уступи. Стрічаємо ся з тим між иншим у збірках Ґолембйовського і Войціцького та в енциклопедії Шнайдра.

Про старинні галицько-руські похоронні обряди та віруваня довідуємо ся далі з інтересної збірки Луки Ґолембйовського, Lud polski, jego zwyczaje, zabobony (Варшава, 1830). Так згадує він на стор. 16 про похорони популярного між Гуцулами старця Ґаруха, на якого гробі для почести виложено великий конець з каміня; на ст. 146 про уживане гиблївок, що лежали в трумнї під мерцем для відстрашеня воробців від збіжа; на ст. 146—147 про сни, що віщують смерть, а на ст. 150 про упирів і потопельників. У великім роздїлї: Pogrzeby (стор. 249—274) попри славянські і польські звичаї узглядпено також українські (стор. 254—257), а то з підляшських і наддністрянських околиць. Наддністрянські обряди передруковані без зміни з книжки Червінського; між звичаями Українців із Підляша згадано між иншим вкладане гроший, полину і горівки до гробу, наєм плачок, парастас і поминки з характеристичними для тих сторін запросинами померших душ: „Прийди, душечко, до того обіда убогого".

На Українї найстарша після моїх дотеперішнїх розслїдів згадка про перевязуване хрестів на могилах¹) в Письмахъ изъ Малороссіи А. Левшина (Харків, 1816): се звичай, який доховав ся й до нинї і може бути всяко пояснюваний²). Подібно як ся замітка, дрібні та принагідні й инші звістки до нашої теми. Матеріялу з них не богато тай то треба його вишукувати з поміж заміток на подібні або й инші теми. Туди належать приміром працї і статї В. Марчинського, Statystyczne, topograficzne i historyczne opisanie gubernii podolskiej (Вильна, 1820—22), K. W. Pogrzeby u Słowian (Muzeum domowe, 1835), Снегирева, Русскіе простонародные праздники и суевѣрные обряды (Москва, 1837), Де-

---

¹) „Что бы мертвый по возстаніи своемъ могъ онымъ утереться". Гринченко, Литература украинскаго фолклора, стор. 6.

²) Гляди поясненя у проф. Вовка, Старинныя деревянные церкви на Волыни (Матеріалы по этногр. Россіи, 1910, т. I, стор. 38).

больського, Дни богослужебніе правосл. греко-росс. церкви (Спб. 1838), J. W[агилевича], Pogrzeb u Słowian (Biblioteka warszawska, 1841), Гануша, Die Wissenschaft vom slavischen Mythus (Львів, 1842), Тишкевича, Rzut oka na źródła archeologii krajowej (Вильно. 1842), Ізопольського. Badania podań ludu (Atheneum, 1843), J. J. Wiadomości o Kupalnicach i Sobotach pominalnych na Podlasiu (Ondyna, 1846), Popielnice starosłowiańskie i obrzędy przy pogrzebach (Przyjaciel ludu, 1846)[1]) і вкінци численні видання К. Вл. Войцїцького як: Stare gawędy i obrazy (2 томи, Варшава, 1840)[2]), Zarysy domowe, (1842)[3]) і т. д. Се переважно статї польських учених, що під впливом романтизму звернули ся до студійованя народньої творчости і місцевих старинностий. Похоронними звичаями інтересував ся, йдучи за тодїшним настроєм, і член „Руської Трійцї" Іван Вагилевич: крім цитованої в горі статї про похорони у Славян і звісних праць у Časopis českého Musea, де залюбки обговорює демонольоґічні віруваня, маємо слїд того інтересу в його листах до Срезневського[4]), що в тім часї теж живо займав ся студіями славянських обрядів[5]).

Особливо значне число всякого етноґрафічного матеріялу з обсягу похоронних обрядів і демонольоґії зачали приносити починаючи від кінця сорокових років (ґубернські) Вѣдомости українських ґуберній (чернигівської і херсонської). Матеріял сей у переважній части недоступний, бо тодїшні часописи або позатрачували ся, або стали бібліоґрафічними рідкостями, і лише де що виратували Межов у своїй бібліоґрафії, Грінченко в Литературі украинскаго фолклора (з Черниг. Відомостий) та в збірцї Изъ устъ народа, та бібліоґрафи Этнографическаго Обозрѣнія (де м. и. використано Вѣдомости Херсонск. губ.) і Кіевскої Старини. Між тими

---

[1]) Докладнійше перечислені подібні публікації в новій бібліоґрафії Колодзєйчика, Bibliografia słowianoznawstwa polskiego (Краків, накл. Академії Наук, 1911) на стор. 196—212.

[2]) Тут між иншим статя Huculy (II, 119—168) передрукована в части в 7-ім річнику Przyjaciela ludu з 1841 року.

[3]) В першім томі, що містить богато матеріялу до української етноґрафії, розвідки Budownictwo, Wróżba i Kat, в яких між иншим згадуєся про стукане трумною в поріг (стор. 171), проґностики смерти (стор. 349—350) і викуп засудженого на смерть дївчиною (стор. 380).

[4]) Лист з 24 грудня 1844 опублікований в: Матеріалахъ по исторіи возрожденія Карпатской Руси І. Свєнцїцького (Науково-литерат. Сборникъ Галицко-русской Матицы, V, кн. 1, стор. 45).

[5]) Про се свідчать працї: Святилища и обряды языческаго богослуженія древнихъ Славянъ (1846) і О языческомъ вѣрованіи древнихъ Славянъ въ безсмертіе души (Журн. мин. нар. просв., 1847).

статями — як се підніс давнійше М. Сумцов[1]) — є й такі, що мають нині навіть значнійшу вартість, бо реєструють появи, які вже нині затратили ся або змінили ся та звертають увагу і на поодинокі характеристичні факти й обряди. Так приміром у Херсонських Відомостях уміщено анонїмну річ: Осенная родительская или поминовеніе усопшихъ[2]) і статю В. Негрескула, Предразсудки херсонскаго простолюдина[3]), а в Чернигівських губерне. Відомостях[4]) цїлий ряд статий і матеріялів Лїневича, Шишацького-Іллїча, Богуславського і инших, що нераз по раз перший інформують про деякі звичаї та обряди, приміром Шишацький-Іллїч про Лубок (1852, ч. 48) і Лазаревський про т. зв. духовниці (1857, ч. 19).

Певне оживленє етноґрафічного руху спричинили заходи російського ґеоґрафічного Товариства, що від 1853 р. почало видавати Этнографическій Сборникъ. Тут появили ся зараз у першім томі дві розвідки А. Іваніци (Домашній бытъ Малоросса Хорольскаго уѣзда и другихъ мѣстъ Волынской и Черниговской губ.) і Морачевича (Село Кобылья Волынской губ.), в яких узглядено коротко і похоронні звичаї.

Від того теж часу пішли в звичай загальні ґеоґрафічно-статистично-етноґрафічні огляди поодиноких місцевостий, повітів і ґуберній, що появляють ся ще спорадично й до нині. Між иншим стрічаємо і тут короткі, а часто й поверховні описи похоронів та вірувань у душу й позагробове житє. До праць того рода належать хочби розвідки Шишацького-Іллїча (Мѣстечко Олишевка въ историческомъ и этнографическомъ отношеніи. Черниг. Губ. Вѣд. 1854), Ф. Богуславського (Село Юриновка въ историческомъ и этнографическомъ отношеніи. Ibid. 1855), а в Галичині звісні численні статейки В. Площанського (Нѣкоторыя села Галицкой Руси) та зладжені на конкурс музея Дзєдушицких обємисті праці Кс. Мрочка (Śniatyńszczyzna, 1897), Бр. Сокальского (Powiat Sokalski 1899), А. Байґера (Powiat Trembowelski, 1899), Я. Миколаєвича (Опис каменецького повіту) і т. д. Число подібних праць доволї значне: тілько переважна їх частина мимо богато обіцюючого заголовка не дає нічого для нашої теми і лише завдає непотрібну роботу для тих, що шукають.

Перший докладнійший опис українського похоронного обряду дістали ми щойно з кінцем сорокових лїт у широко закроєній збірці Терещенка, Бытъ русскаго народа (Спб. 1848). Богатий матеріял, умі-

---

[1]) Н. Сумцовъ, Губернскія Вѣдомости какъ пособіе изученія русской исторіи и этнографіи (Кіевская Старина, 1885, III, ст. 391—399).

[2]) 1848, ч. 38.

[3]) 1852, ч. 12, 17.

[4]) Докладні заголовки в бібліоґрафічнім огляді.

щений у третій частині книжки, передруковано в Трудах Чубинського, подібно як і виїмки з другої частини першого тому праці К. Шейковського, Бытъ Подолянъ (Київ, 1860). Систематичний опис цілого похорону в формі народного оповіданя умістив П. Куліш у Запискахъ о Южной Руси (т. II, ст. 281—90)[1]) з підписом Лісовик. Хоч у легкій, белетристичній формі узгляднено і вичерпано тут усе, що можна сказати про похоронний обряд. Довідуємо ся звідси не лише про сам обхід, але й про домашні занятя підчас того, як мерлець лежить, про страви на комашни, про завіщанє і про всякі дрібні справи, якими занята родина в часї похорону і по нїм.

Про похоронні звичаї на Угорській Руси перші докладнїйші звістки подав проф. Г. І. Бідерман у книжцї: Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte (Інсбрук, 1862, ст. 79—80). Автор потрафив на одній сторінцї зібрати найхарактеристичнїйший матеріял (прим. пересуванє хатних меблїв, щоб не лишило ся на них нїчого по мерци, уживанє похоронного печива і соли і т. д.) і виставив собі свідоцтво гарного обсерватора. Його опис годить ся з найблизшим хронольоґічно представленєм у Ан. Кралицького, Русины ляборскіи въ Угорщинѣ (Наук. Сборникъ гал.-русс. Мат. 1865, стор. 103—114), де стрічаємо також ширшу звістку про забави при мерци або звичай „ходити світити над вистертим мерцем“, про що Бідерман не згадує ясно[2]).

Характеристичні забави при мерци, звані ріжно у всяких сторонах (лубок, лопатки, свіченє, грушка, превете, посижінє), звернули скоро на себе увагу так, що присвячено їм не лише відповідні партії в описах, але й окремі розвідки. Вже з 50-их років маємо тут занотувати статю В. К[овальського], О русско-народныхъ звычаяхъ (Отечественный Сборникъ, 1857), а далї крім обговорюваних низше праць Козарищука, Жатковича, Гнатюка і Шухевича ще й статї: Лопатки. Народные забавки въ Берегскомъ комитатѣ, въ Стройнѣ (Мѣсяцесловъ на 1892. Въ Унгварѣ, 1891), свящ. К. С-ча, Дикая забава „Лубокъ“. (Подольс. Епарх. Вѣдомости, 1898) і В. Шероцького, Народныя игры при похоронахъ (Православная. Подолія, 1908, ч. 36). Сей замітний звичай, що колись мусїв бути загальним[3]), заховав ся ще до нинї в повній чистотї лише

---

[1]) Розділ VIII. Похороны списанныя со словъ поселянина, въ Харковской губерніи.

[2]) „In der folgenden Nacht leisten die Nachbarn der trauernden Familie Gesellschaft und man verbringt sie mit erheiternden Erzählungen“ (стор. 80).

[3]) Загально знаний у всяких европейських і позаевропейських народів. В Beichtfrage Burchard'а з Вормс з XI ст. читаємо примірои: „et cantasti ibi (при мерци) diabolica carmina et fecisti ibi saltationes,

в карпатських і прикарпатських сторонах та спорадично на Поділю, і не був нотований богатьма нашими етноґрафами тільки через малу знайомість народного житя і поверхове трактоване дослідів.

Шістьдесяті роки виказують взагалі велике число статий про похоронні звичаї. Крім згаданих висше належать тут недоступні мені українські закордонні праці К. Шейковського, О похоронахъ въ Подольской губ. (Кіевскій Телеграфъ, 1860), С. Аполоссова, Малороссійск. похороны въ Подгоренскомъ приходѣ Острогожскаго уѣзда (Воронежская Бесѣда, 1861), Домонтовича, Черниговская, губернія (Спб., 1865), И. Трусѣвича, Преданія, повѣрья... жителей Полѣсья (Кіевлянинъ, 1865), Пригоровського, Село Меленск (Зап. Черн. губ. статист. ком., 1866), І. Танського, Село Локотки (Ibid.), Г. Подольського, Приходъ Алексѣевскій Софійской церкви (Харк. Епарх. Вѣдом. 1868) і П. Огієвського, Обычай умывать руки послѣ погребенія умершихъ (Прибавленіе къ Черн. Епарх. Вѣдом., 1868). Похорон дівчини описаний в статї, Великдень у Подолянъ А. Свидницького (Основа, 1861, ч. 11).

З Лемківщини перший опис похорону завдячуємо Олексї Торонському, що з початку проявляв інтерес до етноґрафічних студий. В статї Русины-Лемки, уміщеній в збірцї Зоря Галицкая яко альбумъ на г. 1860, присвячено дві сторінки (414—415) лемківському похоронови. Хоч опис короткий і не вичерпує усего, важний він своїм теріторіяльним походженєм, а також кількома цікавими спостереженями. Коли деякі польські етноґрафи що до Галичан заявляли, що у нас народ не носить жалоби, то саме матеріял Торонського простує сей погляд. Тут стрічаємо теж замітний звичай світити воскові свічі в хлїбі і робити ними

---

quas pagani diabolo docente adiuvenerunt". (Kögel, Literatur geschichte, 1894, I, 1, 54). Гл. ще A. Schultz, Das höfische Leben zu Zeit der Minnesinger, 1880, II, 407; Homeyer. Der Dreisigste (Abhandlungen d. Akad. d. Wiss. in Berlin, 1864); Pischel, Die indische Literatur (Kultur der Gegenwart, I, VII Abt. 170); Tetzner, Slawen in Deutschland; Weinhold, Aus Steiermark (Zeitschrift des Verein. f. Volkskunde, 1898, VIII, 447—448); S. Kurtz, Todtenwache bei den Hienzen (Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn, IV, 178—179); Abeking, Der Tote in Glaube und Brauch der Völker (у Портуґальців, Urquell, 1898, 206); Dragičević-Krauss, Totenwartung bei den Mohammedanern in Bosnien (Am Urquell III, 22—24); E. K. Blümml, Germanische Totenlieder mit besonderer Berücksichtigung Tirols (Archiv für Arthropologie, 1906, V); Stoll, Geschlechtsleben in der Völkerpsychologie, 1908, 681); E. H. Meyer, Deutsche Volkskunde, 271; idem, Germanische Mythologie, 72; idem, Badisches Volksleben 588 і т. д.

хрест на столї та оріґінальну термінольоґію поминальних днів, трицніївка, поминки в тиждень, винос, обід і погребини.

Богато нових спостережень поробив І. Галька в другій частині своєї збірки: Народныи звычаи и обряды зъ околицъ надъ Збручемъ (Львів 1862, стор. 37—39) у роздїлї: Похороны. Звідси довідуємо ся, що під голову мерцеви не вільно давати маруни, щоб не ломило родини, що двері по винесеню мерця замикають скоро, аби нїхто більше не вмирав, що мерця не везуть кобилами, аби не стали неплодними, що мати при послїднім цілованю вертає ся, аби дїти не мерли, що землї на гріб не вільно кидати руками, аби вмерлому не було тяжко, що про померших говорять, що „вони вже на правдї, а живі ще на кривдї“, що земля з гробу спиняє тугу, що не вільно молодїжи ходити назадгузь, аби не померли їх родичі, що нігтї треба кидати по обрізаню за пазуху, бо на тамтім світї спитають ся за них і т. д. (стор. 40 - 41). У нього стрічаємо також докладний опис похоронної одїжи.

Дещо про похоронні звичаї і звязані з ними повіря подибуємо і у Ґрайнерта, Zarysy z życia Słowian (Tygodnik mód, 1862), А. Подбереского, Przejazdka po.. Zaporożu (Bibl. Warsz. 1863, I), Я. Ґржеґоржевського, Pieśni, podania i zwyczaje ludu małoruskiego (Ibid. 1863, IV), С. Барончa, Bajki, Fraszki... na Rusi (Тернопіль, 1866, стор. 232 - 235 zwyczaje), А. Кремера, Obrzędy i zwyczaje (Bibl. Warsz. 1867, IV), Вл. Завадзького, Obrazy Rusi Czerwonej (Познань, 1869) і у Ант. Шнайдера, Encyklopedya do krajoznawstwa Galicyi (I—II, Львів, 1874).

Про буковинські похоронні звичаї заговорено досить пізно. Зробив се перший Гр. Купчанко, котрий довгий час, бо аж до виступу Кайндля і Манастирського, був одиноким етноґрафом буковинської України. З під його пера вийшло кілька описів буковинського похорону, які можемо обговорити разом, бо переважно нема між ними нїякої ріжницї і автор з малими змінами друкував їх у міру потреби. Найдавнїйша статя в збірцї Як. Головацького, Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси (Чтенія московські 1864—7 і окремо в другій части 3-ого тому 1878 р.) п. з. Похороны на Буковинѣ, потім перерібка в Временнику Ставропиг. Института на 1873 г. п. з. Народныи звычаи и обряды буковинско-русскаго народа (стор. 114—121), статя: Нѣкоторыя историко-географическія свѣдѣнія о Буковинѣ (Записки Юго-зап. отд. Имп. Русск. Геогр. Общества, 1875, том II, стор. 64—66 і окремо) і дословний передрук її в Буковинско-русскомъ Календари на годъ 1877 (ст. 69—70) п. з. Нравы, обычаи, загадки, пословицы, суевѣрія и прч. буковинско-русского народа. Похорон, описаний Купчанком, в усїх розвідках доволї короткий, одначе віддає добре буковинський тип, який знаємо також

із праць Кайндля та Козарищука, і інтересний для нас між иншим докладним описом одїжи, в яку вбирає ся померших до гробу, і звісткою про мальоване домовини зеленим девдером або вуглем. Тут у перве довідуємо ся про „карабулї“, „зґарди“ і инші прикраси для померших та про характеристичну підставу домовини з прутя, що знана і з инших околиць української теріторії (прим. з Угорщини). Зрештою підходить опис Купчанка цїлковито під тип описаний в нашій збірцї Русиаком із Самушина.

Про похоронні звичаї принагідно пише і Софрон Вітвицький у своїх польських працях про Гуцулів (O Huculach, Львів, 1873 і Huculy. Pamiętnik Tow. tatrzańskiego, 1876, I). У нього, як і у инших священиків, що описували похоронний обряд, представлено добре зверхний бік обряду, який автор як духовна особа мусїв бачити, але мало узгляднені ті „тайні“ части і прикмети похорону, які скривали ся і до нинї скривають ся перед священиком. Через те не довідуємо ся від автора богато[1]) про загально розпросторені на цїлій гуцульській теріторії забави при мерци, про які великий матеріял маємо в статях Кайндля, Козарищука, Гнатюка, Шухевича і Пачовського. Поза тим виріжнено у автора характеристичні признаки гуцульського похорону, як звичай роздавати „поману“, трумбетати над отвореним віком домовини, давати дитинї до гробу горнець солодкого молока, класти страву на гріб три місяцї, пів року і рік по смерти (O Huculach) і вкладати до гробу „божу водичку“ в глиняні́м горщику з потока, що пливе найблизше цвинтаря, щоби „душа на тамтім світї не була без водички“. По раз перший в дотеперішній лїтературі стрічаємо у нього звістку про загальне замилуванє наших селян до похоронних проповідий, які називають „прощою“ або з польська (навіть на російській Українї) „подзїнькованєм“ (Huculy). Про се маємо навіть дві окремі статейки Апол. Скальковського: Похороны запорожця въ 1772 году (Русскій Инвалидъ, 1847, ч. 32) і І. С. „Прощи“ або „подзѣнькуванія“ (Подольскія Епарх. Вѣдомости, 1894), в яких між иншим подано взірцї таких похвальних промов.

В нашій лїтературі про похорони ми взагалї могли виказати богато статей і збірок, написаних священиками, які мали обовязково нагоду до обсервацій. Крім вичислених у горі статей Площанського, Кралицького, Аполлосова, Подольського, Огієвського, Торонського, Гальки і Вітвицького належать тут іще з обрядового становища писані працї К. Думитрашкова, Народные повѣрья и обычаи при смерти (Руководство для сельскихъ пастырей, т. III, стор. 108—116) і Гр. Третяка, Народно-

[1]) Автор згадує лише кількома словами, що молодїж при мерци бавить ся „pierścionka“, що називають „грушкою“ (O Huculach, стор. 110).

церковный звычай и обряды на Руси (Рускій Сіонъ, 1877)[1]), а з новійших П. Лоцевського, Сопоставленіе смысла и существа обрядовъ и таинствъ православной церкви съ народными обычаями... (Подольск. Епарх. Вѣдом. 1891) і анонімна: Свѣдѣнія объ языческихъ вѣрованіяхъ волынскихъ крестьянъ (Волынск. Епарх. Вѣдом. 1892).

Як видно з дотеперішного огляду, були майже усї названі статї невеликих розмірів. Більшу збірку принесли що йно Труды этнографическо-статистической экспедиціи Чубинського[2]), а з окрема четвертий том, виданий в 1877-ім роцї під редакцією М. Костомарова (Обряды. Похороны, стор. 697—713). Матеріял Чубинського зібрано вже систематично і розділено його для ліпшого прогляду між кільканацять розділів: 1) Примѣты, предвѣщающія смерть (ст. 697—698), Агонія (698—9), Приготовленіе къ погребенію (699—700), Приготовленіе къ погребенію дѣтей (700), Пригот. къ погреб. дѣвушки (700—702), Приготовл. къ погреб. женщины (702), Приготовл. къ погреб. старухи (702), Приготовл. къ погреб. парубка (703—704), Приготовл. къ погреб. женатого (704—705), Время, когда покойникъ въ домѣ (705—706), Приготовленіе гроба и погребеніе (706—710), Возвращеніе изъ кладбища (710), Поминаніе (710—712), Самоубійца (712), Потерчата (713) і Замираніе (713). Як бачимо, автор зглядно редактор цілком слушно не відділив вірувань у душу і позагробове житє від обрядів, але спинив ся на серед дороги, бо говорить вправдї про душу самовбійців, потерчата та завмиранє, а поминає матеріял про душу взагалї, мерців і т. и. і відкладає се до віддїлу демонольоґії. Матеріяли „Трудів“ не усї нові: тут використано і передруковано найважнійшу лїтературу з попереднїх часів, особливо Шейковського і Терещенка, а також і Записки о Южной Руси; через те могла збірка до певної міри заступити корпус похоронних звичаїв.

Матеріял Чубинського богатий і свіжий, а що не менше важно, зібраний в ріжних околицях. По раз перший, коли не числити невеличкої статї в Kłosach з 1874 р.: Pogrzeb dziecka na Ukrainie, описано тут докладнїйше похорон дитини і звернено увагу на се, що дитину кладуть на стіл, а не на лаву. В Чубинського стрічаємо ся далї з дуже важними звичаями. роздирати стріху над умираючим, витягати з під нього подушку або класти його на землю, щоби душа лекше і скорше вийшла з тіла[3]).

---

[1]) Згадка про заупокійні обіди, комашню (стор. 601, 605).

[2]) Віруваня і демонольоґія оголошені в томі І (стор. 1—224) і ІІІ (Народний календар).

[3]) Усї ті звичаї дуже старої дати і стрічають ся у всїляких народів ріжних часів. Прошу до того порівнати статї: K. W., Sterbende werden auf die Erde gelegt (Zeitschrift des Vereines für Volkskunde. Берлїн, 1901, том XI, стор. 221), Wuttke, Deutscher Volksaberglaube

Сї звичаї з усякими змінами стверджено відтак на цілій українській теріторії[1]). Тут теж занотовано істноване забав при мерци на Поділю[2]) і підчеркнено досі не замічену, дуже важну обставину, що смерть покриває жалобою не лише домашних і родину, але й сусїдів, а навіть ціле село (стор. 706). Тим належить також пояснити й се, що і трумну роблять даром і не вимагають заплати за викопане ями. Між характеристичними звичаями згадує автор завязуване в платок і вкладане до гробу старусї маку, щоби мала чим бавити внуки — та ставлене топора на тім місци, де лежав покійний[3]), „щоби більше нїхто не вмирав".

Великий матеріял про похоронні звичаї зібрав покійний О. Кольберґ і оголосив його протягом довшого часу в кількох заокруглених збірках: Pokucie (4 томи, Краків, 1882—89), Zwyczaje i obrzędy weselne z Polesia (Zbiór wiad. do antr. kraj. 1889, XIII, стор. 229), Przemyskie (Краків, 1891) і Chełmskie (2 томи, Краків 1891—2). Вартість збірок Кольберґа не дорівнує якостію і богацтвом Трудам Чубинського, але за те перевисшає їх тим, що в кождій публікациї матеріял обмежений на невелику теріторію або й на одну місцевість. Найдокладнїйше і найліпше представлені в Кольберґа покутські похорони (I, стор. 205—206 і 214—223), а з окрема похорон з Чортївця (стор. 214—219). Автор зачинає від остатнїх хвиль недужого і робленя завіщаня, описує наряджуване і одїж мерця, згадує, що на смерть дає ся жінкам лише рантухи і спідниці (замість фот), і подає пояснене, що сміте викидає ся в недоступне місце, щоби прохожі люди не втоптували небіщика в землю (стор. 217). Потім оповідає про забави при мерци (про що також на стор. 190), роботу коло домовини і про обрядові печива та парастас, на який дає ся також 3—5 яблок. Врештї описує сам похоронний обряд і хвилї по похоронї, між иншим дуже характеристичне пересиджуване в хатї в першу ніч по винесеню мерця. В другій частинї наводить Кольберґ опис похорону з під Городенки, зладжений коротко (стор. 219—220)

§ 724, Zachariae, Einem Sterbenden den Kopfkissen wegziehen (Archiv für Religionswissenschaft, 1908, XI, стор. 151—153), S. Poznański (Ibid. 1909, XII, ст. 414—15), а крім того Archiv für Religionswissenschaft, 1906, IX, стор. 538 і д., Bavaria, II, 1, стор. 322 і Mildheimer, Noth- und Hülfsbüchlein (Würzburg, 1790).

[1]) Стріху розривають де-не-куди, коли чарівниця не може скоро вмерти.

[2]) „В Подільській ґубернії приходять до дому покійника не лише жінки, але й парубки, чого нема ніде на Україні. При тім заводять парубки навіть ігри: бють дубка. Та забава відбуваєть ся тільки при похоронах... Грають також Панфилія і Маланку..." (стор. 705—706).

[3]) У Нагуєвичах по виносї трупа жінки з хати господар (муж) зарубав сокирою поріг з боку від нутра хати. І. Ф.

Іваном Микитишином (тут звістка про обрядове значінє ножа і т. зв. відклонне́), і шість пісень про смерть. Крім того розкинено доволї матеріялу по третїм томі, де уміщено записи про потерчата, самовбійців, душу, віщованя й сни. Не менше докладно описаний український похорон у збірцї Chełmskie (1890, т. I, стор. 177—192).

В инших збірках Кольберґа вийшли описи похоронів дуже коротко: в Przemyskie'м присвячено їм сторінки 51—54, в Zwyczajach лише кілька стрічок (на стор. 229), а в недавно оголошеній збірцї Wołyń не згадано їх анї одним словом. Одначе навіть сї невеликі описи приносять деякий новий матеріял. В Ракові обперізують дївчат рожевою биндою, в Іскани наймають іще плачки, а в гор. Лужку прирпинають у серединї домовини крайку до віка, щоби мерлець міг собі сам отворити домовину, як покличуть на суд. На парастас дають лише горячий хлїб, що ще курить ся, бо з парою виходить душа помершого.

Не мало доброго матеріялу, дотикаючого похорону і вірувань, оголосив Данило Лепкий в своїх статях, міщених у вісїмдесятих роках у львівській „Зорі" (Похороннŷй звычаѣ, 1883; Весняный звычаѣ, 1883; Про народнŷ забобоны, 1884; Зъ вированя нашого люду, 1884; Дещо про вовкулакôвъ, 1885 і Про пебѣщикôвъ, 1890). Знаючи добре народнє житє підкарпатських Українців з околиць Дрогобича і Самбора, умів автор підхопити не одну появу, яку поминули його попередники, і представити її коротко і ясно. Його розвідка: Похороннŷй звычаѣ и обряды у нашого люду, хоч невелика обємом, належить до гарнїйших і подає цїлий ряд нових помічень. По раз перший звернув він приміром увагу на похорон неживих і нехрещених дїтий та повішеників, на вигляд похоронного воза, на ролю маку в похороннім обрядї. Оріґінальні теж його записи про душу і померших, між иншим звістки про виниманє вікон, щоб мала куда душа втїкати, про огненне море, через яке переправляють ся душі до раю і про пробиванє повішеників осиковим колом у трумнї перед похороном.

Від часу появи фахового Zbioru wiadomości do antropologii krajowej віджило між Поляками на ново заінтересованє етноґрафією українського народу, що було перед тим проявило ся в першій половинї XIX столїтя — і зазначило ся цїлим рядом праць і збірників. Поминаючи працї Й. Шуйського (Polen und Ruthenen, 1882), Л. Стадніцької (Ze života v Podolí. Slov. Sbornik, 1883 i Charakter, obyczaje, obrzędy ludu ruskiego na Podolu. Wędrowiec, 1883), Алнава (Zabobony, pieśni i obrzędy ludu z nad źródeł Sanu i Dniestru. Ibid. 1882), З. Пєткевича (Lud Polesia litewskiego. Tygodnik powszechny, 1884 i 1885), численні описи Е. Хлопіцкого (прим. Podróż po Wołyniu. Illustrowany Dziennik, 1887; Od Słuczy do Bohu. Tygodnik illustrowany,

1887; Stepowe szlaki. Kłosy, 1880; Wędrówka po gubernii kijowskiej. Tygodnik illustrowany, 1881; Pińszczyzna. Kłosy, 1886 і т. д.) і монографію Л. Вайґля, O Hucułach (Pamiętnik Tow. tatrz. 1887), де розкинені і деякі звістки до нашої теми, спиню ся трохи довше над важнійшими для нас статями Коперніцкого, Брикчинського і Земби. З численнійших статей І. Коперніцкого з поля української етноґрафії важна для нас праця: Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyniu (Zbiór wiadomości, 1887, XI), написана на підставі матеріялів зібраних З. Рокосовською в селї Юрківщинї, бо лише вона містить опис українського похорону (стор. 140—143). Між иншим маємо там важну згадку про обрядове значінє печі і дїжі (щоби небіщик не стояв в очах, треба дивити ся в піч або дїжу) та про обрядове печиво. Маруна зачислена до зїль, які вільно мерцеви класти до домовини — цїлком противно як у звичаях над Збручем. У Брикчинського (Zapiski etnograficzne z Polesia Wołyńskiego. Zbiór, 1888, XII) ввійшов опис похоронних звичаїв значно менший і неповний (стор. 93 – 94), одначе і він не без вартости. Стрічаємо в нїм приміром звістку про відмиканє стаєн, хлївів і обори в хвили, як виносять небіщика, про звичай, що знаний де-не-куди на Українї і далеко поза її границями (на приклад у Поляків) та має анальоґію в галицькім і буковинськім звичаю ковтати до улиїв по смерти властителя пасїки (M. E. Müller, Ein Aberglaube. Bukow. Bienenfreund, 1890, ч. 2). Тут же подана відомість про митє і обтиранє рук по похоронї, заки війдуть до хати і опис „дїдів", святкованих у пятницю і суботу по Всїх Святих. За те статя Земби, хоч присвячена описови самих похоронів (Zwyczaje pogrzebowe w okolicy Uszycy. Zbiór wiad. do antr. kraj. 1888, т. XII), не приносить нїчого нового понад те, що констатує істнованє таких самих обрядів і в кілька разів розслїджуваній околици Ушицї.

Кілька солїдних статей з обсягу похоронних обрядів завдячуємо Є. Сїцинському: на жаль вони мало доступні, бо уміщені в Подільських Епархіяльних Відомостях (Народныя представленія о загробномъ мірѣ, 1886, ч. 28 і Погребальные и поминальные обряды въ Подоліи, 1887, ч. 9, 10).

Досить докладні звістки про похоронні звичаї у угорських Верховинців подає Де Воллан у збірцї: Угро-русскй народнй пѣсни 1885, стор. 12—13: тут згадують ся теж звичаї у Спишаків і Крайнян.

Деякі подробицї для нашої теми можна далї знайти в збірниках Воронежскій Сборникъ въ память трехсотлѣтія гор. Воронежа (1886, I) і З. Радченко (Гомельскія народныя пѣсни, 1888). Поминальним дням присвячені часописні статї без підпису: Поминки или

проводы в Слові (1887, ч. 53 і 54) і Zaduszki we Lwowie przed laty 40 в Kurjer'i Lwowski'м (1888, ч. 304, 305)[1]).

Дуже обширний опис буковинських похоронів подибуємо в „Науці", в москвофільській часописи видаваній у Відни Данилом Козарищуком. В 18-ім річнику за 1889 р. поміщено тут серію етноґрафічних нарисів В. М. К[озарищука][2]) під спільним заголовком: Изъ буковинскихъ карпатскихъ горъ, якої перший розділ: О похоронныхъ обычаяхъ буковинскихъ гуцуловъ (стор. 356—363). Збірка Козарищука має не аби яку вартість, бо автор довший час проживав між буковинськими Гуцулами і пізнав добре не лише їх зверхне житє, але також віруваня та загальний світогляд. Він старав ся також усюди записувати усе вірно і не додавати від себе пояснень або критичних міркувань. Його опис похорону докладнійший, як усї буковинські описи, і в дечім перевисшає навіть просторий опис Шухевича. Шкода лише, що автор не помістив тут забав при мерци, які обіцяв оголосити деінде, і обходу поминок: тодї була б збірка цїлком повна і давала б нам гарний опис гуцульського похорону. Дуже подрібно описана у автора одїж, в яку вбирають померших, між иншим румунський по назві „каманяк", зшитий із чорної одїжи або сукна. Згадані також питомі гуцульські звичаї й обряди, що відріжнюють гуцульський похорон від загально українського типу. Тут стрічаємо ся із звичаєм назначувати дім, в якім лежить мерлець, рушником перетягненим через вікно[3]), і носити на час похоронів перевязку через голову з чорної хустини (у мущин). Не поминено і звичаю робити дїрку або віконце в трумнї, куди душа має в сорок день по смерти вертати до тїла або (як се знов зазначено у Шухевича) дивити ся на світ. Є й згадка про похорон на санях, метанє гроший у воду, днї, в які найлїпше хоронити (се одинока звістка), про комашню та про роздїл і якість дарунків. Одна лише недостача працї: лиха передача гуцульських слів через етимольоґічну правопись[4]).

---

[1]) В Галицко-русской библіографіи XIX столѣтія Ів. Е. Левицького зазначена, по словам Франка хибно, як праця І. Франка (I, 740).

[2]) Гляди: Гал.-русск. библіогр. I, 964.

[3]) До того звичаю, як і до згаданого низше у Василева (перевязувати ворота) численні паралєлї у инших народів. В Баденщинї завішують перед вікном білу хустинку, у Велохів у Банатї уміщують на тицї біле полотно, коли умре нежонатий, а червоне, коли умре незамужна (Nork, Sitten der Deutschen, 475). Подібно в Портуґалїї (Urquell N. F. II, 172). У Румунів виставляють перед хату померdroшого білу хоругов або смерічку обвішану сухими овочами або биндами (Flachs, Hochzeits. u. Totengebr. d. Rumänen, 48).

[4]) В передмові зазначено, що автор уживатиме „слова и выраженія изъ живой бесѣды гуцулско-русской" (стор. 356).

Гуцульськими звичаями й обрядами, а між тим також похоронними, займає ся від двайцяти кількох літ і професор черновецького університету, Р. Кайндль. Перша його робота до нашої теми появила ся в 1889 і 1890 році під заг. Die Rutenen in der Bukowina (Buchenwald, 1889—90, III, IV), написана до спілки з Ал. Манастирським. Крім заміток пороблених при віруванях (приміром в 2 томі на стор. 31—2 Traumdeutung і ст. 45 Seele), уміщений тут розділ: Der Tod und die Leichenfeier (стор. 70—74), упорядкований Кайндлем на підставі матеріялів призбираних крил. Манастирським і ним самим. Редактор старав ся розглянути рі(критично і додав тут і там кілька критичних заміток і пояснень, які вказують ще на маловправне перо початкуючого ученого. Так приміром назву Лубок виводить Кайндль від любити („lubok" heißt wol „Liebesdienst") опираючи ся на мягкій вимові л у гуцульських і деяких буковинських сторонах, та залюбки уживає поетичних висловів, які не завсїди відповідають науковому способови представленя (стор. 74). Про лубок, що на Буковинї має ще й назву превеге, з волоського priveghiere — сторожити, пильнувати, згадує ся лише загально („Des Abends versammelt sich die erwachsene Jugend des Dorfes — nicht um stille zu trauern, sondern zu geselligen Spielen... Märchen und Sagen werden da erzählt, Rätsel aufgegeben und gelöst, Gesellschaftsspiele aufgeführt" стор. 71). Для чужинцїв мають вартість переклади наших голосїнь (стор. 71—72). Між звичаями стрічаємо дуже цікавий, певне старинний пережиток, давати грабареви живу курку через викопану яму: звичай сей знаний в околицях Прута на Буковинї тай на галицькім Покутю. Довідуємо ся звідси, що на Буковинї садять на цвинтарях овочеві дерева і справляють поминки ще й 7, 9 і 14 дня.

Далеко гарнїйше і повнїйше вийшла друга праця Кайндля з обсягу похоронних звичаїв. XVII-ий розділ монографії: Die Huzulen (Відень, 1894) під тим самим заголовком: Der Tod und die Leichenfeier (стор. 125—129), писаний звязко і певно і вичерпує добре цїлий матеріял. На стор. 12 уміщено й опис „грушки" або „посєджіня", а в окремих розділах обговорено віщованя (Ahnungen und Traum, стор. 92), нар. медицину (Heilkunst, стор 93—95) і демонольоґію.

Не так докладно описує похоронні звичаї Іван Колесса в розвідці: Narodziny.. i pogrzeb u ludu ruskiego (Zbiór, XIII, 1889), що увійшла відтак в українську збірку, видану як 11-ий том Етноґрафічного збірника Н. т. ім. Ш. п. з. Галицько-руські народні пісні. Всеж і тут крім пісень, про які авторови передовсїм розходило ся, стрічаємо кілька нових спостережень важних для студій над похороном, як прим. опис заходів сусїдів та мешканцїв села, що мають їх обезпечити перед пакостями з боку небіщика. Як хто умре в селї, ставлять на порозї сокиру вістрем

до поля і насмаровують чосником хрестики на усіх чотирьох стінах: не пють також води, що стояла через ніч.

Гарно зладжений невеликий опис бойківського „погребу“ в Дидьовій у статї І. Кузьова, Жите-буте звычаѣ и обычаѣ гôрского народу (Зоря, 1889, ч. 21, стор. 336). Опис не вичерпує вправдї цїлого предмету, але підхоплює за те богато характеристичних проявів і вірувань і є поки що одиноким взірцем бойківського похорону, що в подробицях ріжнить ся і від загальноукраїнського і гуцульського типу. Між характеристичними звичаями згадаю для прикладу обходженє стола, посипаного на чотирьох рогах сілю[1]), пропиванє вдови до мерця, прощанє з обійстєм, порушуванє збіжа, заборона виносити в селї обірник або робити коло нього, як довго лежить мерлець, вкладанє горівки до гробу, однорічну заборону мити хату і колядувати та шандрувати на знак жалоби і обертанє зарубів, вікон і дверий, щоби мерлець не пізнав своєї хати[2]). Взагалї матеріял у статї Кузьова надзвичайно важний і цїкавий і свідчить про богацтво старих пережитків.

В „Кіевской Старинѣ“ виступив 1889 р. М. К. Василев зі статею: Къ малорусскимъ похороннымъ обрядамъ (XXV, докум., 635—638) і подав у ній низку похоронних обрядів, записаних з уст Хиврі Юхименкової і Ганни Жидонеки в селї Лебединї, Чигиринського повіту, аби заховати деякі архаїчні побутові останки, що зникають під напором духовенства. Деякі з них справдї варті уваги. В Лебединї обвязують приміром ворота червоним поясом, „щоб хазяйство не утїкло“, стесують поріг по виносї тїла, а повернувши домів, хватають за комин або грубу і дївчинї дають у руки 20 копійок, „щоб легче їй було пройти крізь перші митарні ворота“. Під Ромнами труну не переносять через ворота, а передають через тин.

Доповненєм сеї статї служить друга збірка обрядів того самого автора, записана ним і його співробітниками в Лебединї, Дружківцї, Шебекинї і Миколаєвцї, і оголошена також у „Кієвській Старинї“ п. з. Малорусскіе похоронные обряды и повѣрья (1890, стор. 317—322). Се справдї лише обривки і доповненя, що доповняють наші дотеперішні звістки про український похорон. Тут маємо приміром згадку про хованє

---

[1]) „Коли вже мерця в труму зложили і прикрили, то сиплють на усїх 4 рогах стола сіль, і родина уся умерлого обходить три рази стіл навколо за сонцьом і на куждім розї і за куждим разом лижуть язиком сю сіль посипану“.

[2]) Про се пор. статю Е. Шнiпля, Leichenwasser und Geisterglaube in Ostpreussen (Zeitschrift des Vereines für Volkskunde, 1910, том XX).

дітий під порогом, смерть вагітної жінки, забобони привязані до похорону, забави в смерть і похорони відьом.

Лише кільканацять стрічок обіймає замітка В. К. у „Кіевской Старинѣ“ (1890, XXX, стор. 322–323), а має велику вартість, бо стрічаємо в ній звістку про старинний і у инших народів знаний звичай зливати помиї і останки з обіду по мерци в горнець і, виливши з нього зливки на свіжу могилу, розбивати його на гробі небіщика[1]).

Для студій над українськими похоронами можуть дальше придати ся статї і працї Г. Сорокіна, Мѣстечко Дмитровка (Сборникъ Херсон. Земства, 1890), Д. Булгаковського, Пинчуки (Зап. И. Р. геогр. общ. XIII, 3, 1890), Манжури, Сказки, пословицы и т. п. (Сборникъ харьк. ист.-фил. Общ. 1890, III), М. Дикарева, Воронежскій этногр. сборникъ (1891, м. п. повіря, пословицї про смерть), Талька-Гринцевича, Zarysy lecznictwa ludowego (Краків, 1893), А. Плєщинського, Bojarzy międzyrzeccy (Варшава, 1893 – з пограничної теріторії), Очерки Малороссіи (Приходская библіотека Шемякина. Спб., 1893), Чернявської, Обряды и пѣсни С. Бѣлозерки (Харьк., 1893) і Милорадовича, Рождественныи святки въ Лубенскомъ у. (Полтава, 1893).

З останнїх років девятнацятого столїтя зазначу ще кілька статей про угорські похоронні звичаї, а з окрема про забави при мерци. Так появила ся в 1892-ім роцї збірочка таких забав в Унгварськім Листку (стор. 184–185, 209–211, 220–221, 234–235) з описом 1) Лопарьки або лопатки, 2) Мельницї, 3) Дїда і баби, 4) Жида, кози і цапа, 5) Грушки, 6) Головеньки і 7) Ниточки. Вони передруковані відтак Гнатюком в Угро-руських духовних віршах (в Записках Н. Тов. ім. Шевченка, 1902, XLVII. стор. 112—116) з додатком 6 нових забав: Дїдо, Сусїда бавити ся, Везти сіль, Шийку бити і Лопатку бити (стор. 116—118). Мало матеріялу для самого похоронного обряду, а знов докладний опис забав при мерци принесла далї анонїмна стаття: Объ Угроруссахъ (Наука, 1893, XXII, роздїли похороны, стор. 20—22 і Опроводъ, 22—27). Крім Лопатки, Опроводу і Жида згадують ся тут забави в Торг, Купцїв, Ізводителя, Шута, Турню, Мельника, Дїда і бабу і Панщину. Останїм описом похорону з угорської України є роздїл: Похорони в статї Юр. Жатковича, Замітки етнографічні з угорської Руси (Етноґрафічний, Збірник II, 1896, стор. 23—26). І Жаткович звертає

---

[1]) Гл. Абрамовъ, Пережитки трупосожженія (Живая Старина, 1906, т. I, отд. V, стор. 2) і Н. Макаренко, Одинъ изъ старинныхъ обычаевъ (Ibidem, 1907, XVI, вып. 1, стор. 1). В трохи иншім значінню у О. І. Михалевича, Моя вандрівка в Полїсє — край чудес (Недїля. Лїт.-наук. тижневник. Львів, 1911, ч. 29 і 30, стор. 8—9).

більшу увагу на забави при мерци, яких „тілько буває, що з них можна цілу книжку списати“ (ст. 25), та подає опис забави в Бабу і Діда та в Опровід. На Угорській Руси, у Мараморощині, беруть єлей лише ті, що не мають надії видужати; при тім позирають на євангеліє, чи є в нім богато черленого письма: як його мало є або зовсім нема, то хорий певне не встане. При тяжкім сконї кладуть хорого серед хижі. Тіло накривають білим полотном, на якім вишивають чорні хрестики; коло варошів купують уже осібні покривала на умерців. Се т. зв. у Німців Leichentücher, що приймили ся теж і у Словаків, а певне звідси дістали ся і до угорських Українців. З між инших звичаїв варта ще згадати, що декуди привязують до хреста рушник подібно, як се дїє ся на Україні і на Буковині. Се одна з паралель до статї В. Данилова, Изъ народной жизни въ Малороссіи (Живая Старина, 1909—1910) і заразом відповідь на питанє Гнатюка в Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка (1911, т. 104, ст. 217—218)[1]).

Старинний опис похоронів із Крехова, Жовківського повіту подав В. Герасимович у Правдї з 1894 року в розділї: Похоронок, поминки довшої розвідки: Народні звичаї, обряди та пісні (ст. 465 – 468). Тут між иншим дані про кошти похоронів, оплати попови й дякови та винагороду жебрачцї за прибиранє і замітанє підчас похорону. Комашня зве ся тут „конзоляцією“ подібно як і в инших околицях середної і східної Галичини на північ від Днїстра.

Прегарний матеріял маємо далї в книжцї В. Ястребова, Матеріалы по этнографіи Новороссійскаго края (Одесса, 1894), яких я на жаль не мав під рукою. Похоронні звичаї узглядняє і В. Іванов у Харьковскомъ Сборникѣ за 1895 р. при описї поодиноких сіл. Дрібні причинки дало теж Житє й Слово за 1895 рік, а з окрема статя М. Зубрицького про Кіндратів. Більше вірувань про душу як похоронів дотикають працї Добровольського, Lud hrubieszowski (стор. 212, 213—4) і Бугля, Aus dem ruthenischen Volksglauben (Zeitschrift für österr. Volkskunde, 1895).

Величезна збірка Б. Грінченка, Этнографическіе Матеріалы (3 томи, 1895- 1899) може в неоднім придати ся дослїдникови українських похоронів, але не має одноцїльного опису. Матеріял розкинений тут по всїх трьох томах: у першім томі зібрано приміти про смерть (ст. 22—23) і демонольоґічні оповіданя про відьми, упирів і т. д. (ст. 52, 57 і д.); в другім уваги в роздїлї: Смерть. Мрець (ст. 24—25), записані М. Грінченковою в Харківській ґубернії, записи про Мерців (ст. 92 – 107)

---

[1]) Таких паралель можна би навести далеко більше. Що до Гуцулів гл. Шнайдер, Z kraju Huculów (Lud, XIII, ст. 108).

в бібліоґрафією літератури і оповідане „Син батька на лубку вивозить“ із додатком передруку статї Шишацького-Ілліча „Лубок“ в Черниг. губ. Вѣдом. (1852); третій том містить між иншим пісні про смерть.

Про похоронні звичаї на Україні має далї після рецензій згадувати і В. Шемякін у пятім томі збірки Русская Земля: Очерки Малороссіи (Спб., 1896). Кілька заміток про похоронні обряди угорських Русинів поробив Гр. Купчанко в анальоґічнім творі: Наша родина (Відень, 1897, ст. 215).

Друга половина девятьдесятих років принесла кілька гарних описів похоронів Біньковського, Милорадовича, Ящуржинського, Малинки, Мрочка і Ленчевського.

Праці Ів. Біньковського, Смерть, погребеніе и загробная жизнь по понятіямъ и вѣрованіямъ народа (Кіевская Старина, 1896, IX, ст. 229—261) належить до найновійших оглядів, які до тепер появили ся і визначаєть ся богацтвом та свіжістю матеріялу. Її вартість підносить ще ся обставина, що записи роблено на невеликім просторі, бо лише в двох повітах і значено назви оповідачів. Автор поклав собі завдане зґрупувати зібрані просто з уст народа повіря, обряди і звичаї, що відносять ся до смерти чоловіка і його похорону“ (ст. 230) і поділив свій матеріял на 14 розділів, яких заголовки наведу в цілости, щоб дати понятє про зміст збірки: I. Сновидѣнія, предвѣщающія смерть (231—3). II. Предзнаменованіе смерти (233—4). III. Предчувствіе смерти (234—5). IV. Представленіе народа о смерти (236—8). V. Повѣрья и обряды при смерти человѣка (238—43). VI. Обряженіе покойника и приготовленіе къ похоронамъ (244—6). VII. Разорительный обычай (246—8). VIII. Обряды при смерти и погребеніи парня или дѣвушки (249—50). IX. Оплакиваніе умершихъ Причитаніе и голошеніе надъ покойниками (250—2). X. Еще похоронные обряды и обычаи (252—5). XI. Похороны (255—6). XII. Поминки (256—7). XIII. Послѣ похоронъ (257—260). XIV. Представленіе народа о загробной жизни (260—261). Найбільше матеріялу дає автор про проґностики смерти і остатні хвилї умираючого: важні його замітки про видатки звязані з похороном у староконстантинівськім і заславськім повітї волинської ґубернії.

Сухо і коротко, без довших вставок і оповідань, перенятих впрост з уст народа, описує лубенські похоронні звичаї В. Милорадович у статї: Народные обряды и пѣсни Лубенскаго уѣзда Полтавской губ.[1]) (Сборникъ харьков. ист. фил. Общества X, 1897). Автор старає ся на малім місци дати як найбільше змісту і тому, де лише можна, ґрупує разом подібні появи і вяже їх не зважаючи на легкість вислову. Його

[1]) Статя знана теж п. заг. Сборникъ малорусскихъ пѣсенъ.

збірка читає ся проте тяжко і не видержує порівнаня з способом оповіданя Біньковського або Ленчевського, але дає за те велику силу важного і добре зґрупованого матеріялу з наведенєм його походженя. Найповнійший вступний розділ: Сны и событія, предвѣщающіе непріятности, страданія, болѣзни и смерть (ст. 7—10) і остатній: Похоронный плачъ (ст. 177—223), що представляє найбільшу до тепер збірку голосїнь (94 пісні); найважнійші оба середні розділи: Погребальный обрядъ Лубенскаго уѣзда (ст. 164—172) і Замѣтки о погребальныхъ обыкновеніяхъ (ст. 172—177) і без них не обійде ся нїхто, хто хоче розслїджувати наші похоронні обряди. В порівнаню до дотеперішних статей дає праця Милорадовича стілько нового і важного матеріялу[1]), що годї виріжнити його в нашій короткій розвідцї. Замѣтки о погребальныхъ обыкновеніяхъ присвячені (порівняному) поясненю отсих звичаїв: 1) ставленє води і горячого хлїба на вікнї побіч покійника та приготовленє кануна і обіду в честь померлого; 2) вкладанє гроший і річий в домовину і могилу; 3) похорон парубка і дївки в строю молодого і молодої; 4) запиранє воріт, вікон і дверий дому по виносї тїла; 5) очищенє по похоронї і 6) представленє душі. Для поясненя послугує ся автор радо звістками про т. зв. примітивні племена, а дуже мало використовує матеріял про европейські народи.

Zwyczaje i obrzędy pogrzebowe Кс. Мрочка в розвідцї: Śniatyńszczyzna (Przewodnik naukowy i literacki, 1897, XXV, ст. 587—95) належать до кращих у польській лїтературі і містять доволї богатий матеріял, що дуже підходить під буковинський тип похорону. Працю Мрочка належить виріжнити тим більше, що анальоґічні і рівночасні польські моноґрафії Байґера, Сокальського і инших (про східно галицькі повіти) не мають для нас великої вартости. Будучий систематик українського похорону знайде у Мрочка також богато нових помічень, яких не згадано в дотеперішній лїтературі, між иншим опис забав при мерци і проби голосїнь.

Праця Малинки: Малорусскіе обряды, повѣрья и заплачки при похоронахъ (Этнографич. Обозрѣніе, 1898, ст. 96—107) і додаток до неї: Дополненія къ свѣдѣніямъ о заплачкахъ въ Малороссіи (Ibidem, XXXIX, ст. 151—152) є збіркою коротких записок, пороблених у ріжних місцевостях української теріторії. Маємо тут наперед короткий опис похоронів з Ахтирського повіту (Харківської ґуб.) і три прозові голосїня (по батькови, матері і чоловіцї); далї матеріяли зібрані в Ніжинськім повітї

---

[1]) Приміром про улекшенє смерти, коржики з медом, киданє гроший в переконану стару могилу, страви на поминках, сидженє жінок над кануном, окремі форми жалоби, вигляд кладбищ і т. д.

Чернигівської ґуб. Кл. Пирожникововою (дві замітки і два голосіня), Алевт. Малинкою (11 голосінь із Монастирщини) і Ал. Вербицькего (опис похорону і 3 голосіня, ст. 100—103), по них не важна замітка і одно голосіне записане І. Локтем у Борзні, Чернигівської ґуб. (ст. 103), а на кінци 2 голосіня віршом із Кролевецького повіту, Чернигівської ґуб. (записані Волошинською в селї Алтенівці) і 11 прозових із Маріюпольського пов. Херсонської ґубернії. В доповненях надруковані два голосіня записані в Мринї, ніжинського повіту.

З того самого повіту, що у Біньковського, походять матеріяли оголошені Ленчевським у статї: Похоронные обряды и повѣрья Староконстант. у. Волынской губ. (Кіевская Старина, 1899, VII, ст. 70—78). Все-ж є між одним і другим обрядом деякі ріжниці, які варта було занотувати.

Усім тим описам анї трохи не дорівнує недокладний і без відповідного підготовленя зроблений опис Й. Шнайдра у статї: Z kraju Hucułów (Lud, 1899, V, ст. 344—5). Автор бачив не одно і показує замилуванє до предмету, одначе ще більше пропустив або схопив недокладно. Як принагідний збирач позаписував річи знані, а що гірше не встеріг ся від неточностий, а навіть помилок.

Нїчого нового і лише коротке зіставленє знаного матеріялу приносять статї про Українців, поміщені в видавництві Österreich-Ungarn in Wort und Bild у томах присвячених Галичинї (XIX) і Буковинї (XX). Опис похоронів у статї А. Манастирського, Die Ruthenen (269—271) є лише повторенєм давнїйшої працї (з задержанєм етимольоґії „lubok" від любити); статя Кайндля, Die Huzulen (Bukowina, ст. 271—282) не згадує нїчого про похорони; в довшій розвідцї Ол. Барвінського, Das Volksleben der Ruthenen (Galizien, 376—440) обговорено похоронні обряди вірно, але не зовсїм докладно (412—414).

Доволї систематично упорядкованого матеріялу дають збірки народнїх вірувань Ф. Колесси: Людові віруваня на Підгірю (Етноґрафічний Збірник, 1898, V) і І. Франка (Ibid.); під словами душа, мрець, нїгтї, потопленик, самовбійниця, слабість, смерть, сон, страччуки і повішеник стрічаємо тут зіставленє найважнїйших підгірських вірувань. Подібний матеріял маємо теж у збірках Волынь (Почаїв, 1899) і В. Рѣзанова, Курскій Сборникъ (2 томи, 1902, особливо у другій частинї).

Як додаток до публікацій Чернигівського Земського Сборника появила ся збірка Б. Грінченка, Изъ устъ народа (Чернигів, 1900), в якій оголошено богато передруків до нашої теми. Між иншим маємо тут описи звичаїв при похоронах, проґностики смерти, свіченя (з Белелуї Снятинського пов.) (ст. 25—30, 136), оповіданя про мерців (розд. V,

ч. 165 - 174 і ст. 428—9) і инший матеріял з поля демонольоґії. В Земскім Сборнику Черниг. губ. оголошена далї розвідка А. Лїсовського, Описаніе села Гайворона (1900, стор. 41—54), де згадує ся і про похорони.

В анальоґічній до Österreich-Ungarn in Wort und Bild російській збірцї Семенова: Россія, присвячено також 19 стрічок описови українського похорону (в 7 томі п. з. Малоросія, в роздїлї Я. Ф. Ставровського, Распредѣленіе населенія Малороссіи по территоріи, его этнографическій составъ, бытъ и культура, ст. 120—1); тільки він надто короткий і згадує ся тут лише для бібліоґрафічної докладности.

Гуцульщина дожила в двайцятім столїтю двох описів похорону, Шухевича і Шнайдра. Опис В. Шухевича у моноґрафії Гуцульщина (Материяли до укр.-руської етнольоґії, т. V, ст. 241—255, роздїл XVI. Смерть), що вийшла також у польськім перекладї (Львів, 1902—9, 5 томів), віддає докладно перебіг цїлого похоронного обряду і є добрим завершенєм усїх дотеперішнїх статий про Гуцулів. Шухевич дає також найбільше до тепер число „играшок при грушцї" і описує отсї забави: Зайиц, Шу́кало сосо́кало, Коза, Сорока, Білиця, Стільчик, Діди, Двірник і джурат, Перстенец, Огарчик-Скіпка, Виса, Піжмурки, Вуглик, Млин, Вірменин, Склївка, Пєц, Гліг, Королї, Солімка, Обручка, Трюхан, Вогонь. Деякий матеріял наведений крім того в инших томах (приміром похорон дївчини при весїлю, віруваня при демонольоґії і т. д.). Між ілюстраціями поданий образ похоронного походу, трираменного хреста і цвинтаря.

Опис Шнайдра (Lud peczeniżyński. Lud, 1907, XIII; на стор. 106—109 pogrzeb) тим разом докладнїйший і кращий, всеж таки не згадано в нїм анї словом про проґностики смерти, остатнї хвилї недужого, наряджуванє мерця, повіря, коли небіщик лежить на лаві, голосїня і т. д. З численних забав при мерци описаний лише „прочохан" (т. є. лубок або лопатки) і „перстінець".

Коротенько, на одній сторінцї оповідає про український похорон В. Бабенко, в роздїлї: Похороны, статї: Этнографическій очеркъ народнаго быта Екатеринославскаго края (1905, ст. 103—104), а далї подає подібні звістки і про тамошних Нїмцїв-менонїтів.

Похоронних звичаїв дотикають далї працї П. Нестеровського, Бессарабскіе Русины (Варшава, 1905), анонїма, Описаніе с. Середняковъ Гадячскаго у. Полтавской губ. (Полтав. Епархіал. Вѣдомости, 1905), Є. Казимірової, Изъ свадебныхъ, родинныхъ и похоронныхъ обрядовъ Подольской губ. (Этнографич. Обозрѣніе, 1907, 208—210, про похорон дуже мало на ст. 209—210), І. Франка, Галицько-руські народнї приповідки

(Етноґраф. Збірник, т. X, XVI, XXIII, XXIV, XXVII)[1] і П. Іванова, Жизнь и повѣрья крестьянъ Купянскаго у. Харьковской губ. (Сборникъ Харьк. Ист.-фил. Общ. XVII, 1907 і Этнограф. Обозрѣніе, 1908), де на ст. 106—108 поданий опис проводів.

Чимало матеріялу оголошено або обговорено у збірці, Дитина в звичаях і віруваннях українського народа. Матеріяли зібрав Мр. Г. Обробив др. Зенон Кузеля (I, 1906, II, 1907), а в окрема у вступній розвідці підписаного: Вступні уваги. Крім розділів: Смерть положниці і дитини (I, 59) і смерть і похорони малої дитини (II, 67—68) маємо тут замітки про душу дитини (I, 13), ворожене з дитини (I, 30), неживу дитину (II, 42), долю (I, 29), і оповіданя: Про душу дитини (I, 160—1), Жінка на другім світі (I, 176), Плач дитини віщує нещастє (II, 123), Чи була дитина перед уродженєм на світі? (I, 89—90), Звідки бере ся дитина? Душа (I, 90) і т. д.

В остатніх роках займив ся збиранєм і студійованєм похоронних звичаїв і автор сеї статї та оголосив у порозумінню з Етноґрафічною Комісією Н. Т. ім. Шевченка Квестіонар в справі збираня похоронних звичаїв[2]), що викликав нове заінтересоване похороном і ряд окремих описів, які й друкують ся в отсім томі.

З похоронним обрядом звязана віра в душу і позагробове житє[3]) і тому мало котрий дослідник похорону поминав їх у своїх збірках і студіях. Одначе цитовані до тепер праці не вичерпують цілого матеріялу, бо богато збірок і статей дотикає лише вірувань у душу і духи, що від давна цікавили наших етнографів. Обширна царина демонольоґії заступлена у нас цілим рядом ріжнородного матеріялу, розкиненого по всяких працях і виданях (але не зібраного ще в цілість і не оціненого з научного боку); не маючи змоги переглянути його докладно, я все ж таки зичислю найважнійші річи, що мають звязь із нашою темою[4]).

---

[1]) Приповідки дають також цікавий матеріял, до тепер мало використаний. У Франка крім самих приповідок дотикаючих похоронів (під словом слабий, слабість, смерть 82 приповідки, сипти ся 144 прип., хороба і т. д.) богато вірувань. У Номиса, (Українскі приказки. Петерб., 1864) подібного матеріялу значно менше.

[2]) Хроніка Н. Т. ім. Шевченка, 1909, ч. 39, ст. 37—38. — З. Кузеля, Про потребу і техніку збираня етноґрафічних матеріялів (Діло, 1909, ч. 156 і окремо стор. 15—16). Українська Хата, 1909, ч. 6, В справі збираня етноґрафічних матеріялів (Буковина, 1909, ч. 153 і окремо ст. 11—12).

[3]) Про се методольоґічні замітки у А. Котляревського, О погребальныхъ обрядахъ (ст. IV—V).

[4]) Дрібнійші замітки і збірки наведені у бібліоґрафічнім додатку. Зіставлене літератури взагалї у М. Сумцова, Колдуны, вѣдьмы и упыри.

Сюди належать звісні збірки Новосельського, Lud ukraiński (2 томи, Вильно, 1847) і Н. Маркевича, Обычаи, повѣрья... Малороссіянъ (Київ, 1860, м. и. проґностики смерти), статї Аѳанасьева, Народные суевѣрья и повѣрья (Филологич. Записки, 1868, III—V) та Н. Карєєва, Миѳологическіе этюды (Ibidem, 1873, між иншим роздїли т. 1. Душа і II. Миѳологич. представленія о загробной судьбѣ души) і замітки всяких авторів у Наупї з 1874 і 1876 р. (м. и. статя Г. Гальки, О повѣсельникахъ и другихъ самоубійцяхъ). Богатий матеріял про душу і духів приносять далї: Малорусскія народныя преданія и разсказы Драгоманова (Київ, 1876, особливо оповіданя про мерцїв ст. 62—67) і Труды Чубинського (примірои I, 47, 200—203, 205—6, 425—432; II, 410—420, 422 і т. д.). Українській демонольоґії присвячена праця І. Левицького, Світогляд українського народа (Львів, 1877), що нинї вимагає основної ревізії. Українські віруваня використані і в оглядї Махаля, Nákres slovanského bajeslovi (Прага, 1884). Мало причинків подають до нашої теми збірки А. Подбереського, Demonologia ludu ukraińskiego (Zbiór wiad. 1880, IV) і Рулїковського, Zapiski etnogr. z Ukrainy (Ibidem, III). Найбільше ріжнородного матеріялу завдячуємо П. Іванову. Крім збірок і статей більш загального змісту[1]) належать тут дві окремі статї: Краткій очеркъ воззрѣній... на душу и на загробную жизнь (в Отчетѣ о засѣд. Ярослав. арх. съѣзда, 1887) і Очеркъ воззрѣній... (Сборникъ харьк. ист.-фил. Общ. XVIII, 1909), до яких підходить змістом статя Кайндля, Die Seele und ihr Aufenthaltsort nach dem Tode im Volksglauben der Ruthenen und Huzulen (Globus, 1893). І у Іванова і у Кайндля зібрано дуже богатий матеріял про душу, її пробуванє по смерти і взагалї про позагробове житє, а побіч того узгляднено і похоронні звичаї та обряди. Повнотою звісток про душу і духів визначаєть ся розвідка Д. Лепкого, Про небôщикôвъ (Зоря, 1890), де зміст далеко ширший, нїж се заповідає заголовок. Крім віруваиь про душу маємо тут опис важнїйших похоронних обрядів, а передовсім обрядів і вірувань, звязаних із небіщиком. Ріжнородний матеріял оголошено в: Матеріалахъ для этнографическаго изученія Харьковской губ. (1893—5, прим. про мерцїв і вовкулаків) і в Житю й Слові

Библіографическій указатель (Сборникъ харьк. ист.-фил. Общ. III, 1891), в Грінченка, Этнографич. матеріалы, II, 1897, ст. 105—107 про упирів, і ходженє мерців, ст. 128—140 про відьми, вовкулаків і т. д.) і в Сумцова, Малюнки народного життя. Харьків, 1910.

[1]) Кое что о вовкулакахъ, 1886; Народныя представленія и вѣрованія, 1888; Народн. разсказы о долѣ, 1892; Народные разсказы о вѣдьмахъ и упыряхъ, 1891; Изъ области народныхъ малорусскихъ легендъ, 1894 і Вовкулаки, 1900.

за 1895 рік (про душу, причини смерти, нявки, мерців, стратчата і т. д.). Цінні записи приносить Бу́ґель у статї: Aus dem ruthenischen Volksglauben (Z. f. öst. Volksk. 1895) і Грінченко в своїх Этногр. Матеріялах. Не можна теж поминути невеликих заміток Біньковського, про вовкулаків, оспну і т. д. (Кіевская Старина, 1894—8). Богатий матеріял зібрав, поґрупував і оцінив критично В. Милорадович у: Замѣткахъ о малорусской демонологіи (Кіевская Старина, 1899); для нашої теми важний тут 1-ий розділ: Про мерців (LXVI, ст. 196—204). З під його пера вийшов теж опис смерти відьми (Украинская вѣдьма, К. Стар. 1901, LXXII). В найновійших часах прегарні матеріяли зібрав і опублїкував В. Гнатюк у: Галицько-руських нар. леґендах (Етноґр. Збірник, 1902, XIII) і в: Знадобах до галицько-руської демонольоґії (Ibid. 1903, XV), особливо в розділах V: Смерть і хороби (ст. 114—123), VI: Мерцї (ст. 124—143) і VII: Покутники (ст. 144—148). Дрібнїйші замітки стрічають ся теж у Народнім Календари Дикарева (Матеріяли до укр.-руської етн. VI) і в працях та замітках В. Камінського, Къ народной демонологіи (Кіевская Старина, 1906), З. Кузелї, Причинки до нар. вірувань (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. 80), Косїнського[1]), Jajko w trumnie (Lud, 1909) і Булашева, Украинскій народъ (Кіевъ, 1909). В 1909 роцї появила ся вкінци збірка А. Онищука, Матеріяли до гуцульської демонольоґії (Матеріяли до укр. етн. XI, 1909), що містить між иншим проґностики смерти (стор. 19—20) і матеріяли про душу (ст. 47—50), мерців (51—54), повішеників (55), потопельників і нявки (56—59).

Крім тих загальних праць маємо ще до занотованя кілька на спеціяльні теми. Віруваня про замиранє (летарґ) записані у Кулїша в Запискахъ о Южной Руси (Бабуся з того світу, передр. в Читанцї руской, I, 1876), у Ястребова, Какъ баба замирала (Кіевск. Стар. 1894, т. 47), в Житю й Слові (Як душі з того світа вертають ся, 1895, III), в Науцї з 1895 р. (в замітцї Козарищука) і у Біньковського, Изъ области народныхъ вѣрованій о выходцахъ съ того свѣта (Кіевск. Старина, 1902, т. 78) та пояснені Сумцовом у: Культурныхъ переживаніяхъ (Кіевская Старина, 1889, XXVII, ст. 318—20)[2]).

Про характеристичний Пашпорт на тамтой світ доносить Буковина з 1895 р. (ч. 82).

---

[1]) Пор. Martin P. Nilsson, Das Ei im Totenkult der Alten. (Archiv für Religionswissenschaft, 1908, XI, ст. 530—46).

[2]) У Великім Зерцалї, Повѣсть о нѣкоемъ кузнецѣ умершемъ и паки въ животъ возвратившемъ ся (Владиміровъ, Великое Зерцало. Москва, 1884, приложеніе).

Маємо і у нас паралелю до загально розповсюдненого віруваня[1]), що деякі частини мерця (палець, товщ) помагають злодіям: про се свідчить м. и. статя: Похищеніе части трупа для помощи при воровствѣ (Кіевлянинъ, 1876, ч. 103 і 1878, ч. 43) та дві дописи А. Литвинова в: Земск. Сборн. Черниг. губ. (1900, I) і анонїма в: Жизни и Искусствѣ (1899, ч. 126).

Про „обидящую свѣчу" інформує Сумцовъ у Культурныхъ Переживаніяхъ, (1889, XXVII, ст. 590—1): до того належить ще додати характеристичну допись із Винницького в Кіевскомъ Словѣ (1898, ч. 3632).

Загально розпросторена віра, що не належить тужити за мерцем, бо се для обох сторін некорисно: особливо-ж турбують мерця слези родини. Про се крім згадки в деяких описах похорону[2]) статя Біньковського, Изъ области народныхъ вѣрованій (Кіевская Старина, 1902, т. 78) і відповідний розділ у Культурн. Переживаніях Сумцова, (Кіев. Стар. 1890, XXXI, ст. 59—60).

Із статї Къ исторіи старыхъ обычаевъ на Волыни (Кіевская Старина, 1901, т. 75, 15—18) довідуємо ся, що в новозбудованій церкві скорше мусить відбути ся вінчане ніж похорон[3]).

Про їду для померших трактує статя Н. Абр[амова], Пища покойникамъ у современныхъ малоруссовъ (Живая Старина, 1907, XVI)[4]).

---

[1]) Гл. приміром Ploss, Das Kind. 2 вид. I, ст. 101—2; Rothenbach, Volkstümliches aus dem Canton Bern, 1876, стор. 11; В. Яповичъ, Пермяки (Живая Старина, 1903, стор. 151); Köhler, Kleine Schriften, III, стор. 279—292; Erk-Böhme, Liederhort, I, ст. 199—201.

[2]) Драгоманов, Малор. пред. и разсказы, ст. 391; Лепкий, Про небѣщиковъ (Зоря, 1890, ч. 11). Для порівнаня гл. Ploss, Das Kind, 2 вид. I, ст. 96; Leyen, Zur Entstehung des Märchens (Archiv für das Studium der neueren Sprachen, CXIV, ст. 12; Erk-Böhme, I, ст. 604—5; Reusch, Sagen des preussischen Samlandes (Кеніґсберґ, 1863, ч. 48); Grimm, Märchen, 109; Grimm, Altdänische Heldenlieder, ст. 73; Hock, Vampyrsagen, ст. 8; Wackernagel, Kleinere Schriften, II, ст. 399; Vernaleken, Mythen und Bräuche, 1859, ст. 77—9; J. Psichari, La ballade de Lénore en Gréce (Revue de l' hist. de relig. IX, 1884, ст. 38).

[3]) Про живі жертви при будовах не маємо звісток.

[4]) Крестьянинъ, Изъ деревенскихъ наблюденій (Живая Старина, 1906, XVI, стор. 18); Th. Volkov, Seelenspeisung bei den Weissrussen (Am Urquell, 1896, VI, ст. 25—27); K. Wehrhan, Leichenschmaus (Niedersachsen, XII, ст. 400); Paul Sartori, Vogelweide (Zeitschr. des Vereines f. Volkskunde, 1905, XV).

Лїтература про долю надзвичайно богата. Крім старших розвідок Потебнї належать тут новійші працї Веселовського, Василева, Сумцова, Довнара-Запольського, Іванова, Булашева і инших[1]).

Вкладанє гроша до гробу поясняє Милорадович: окремої розвідки на сю тему не знаю[2]).

Не знані у нас популярні в Нїмеччинї Totentänze[3]): образ смерти[4]) описує Э. Егоровъ в статї: Вирши о смерти (Кіевская Старина, 1903, т. 81, ст. 168—169).

Окреме становище серед усього того матеріялу займають піснї про смерть і голосїня. Піснї про смерть публїкували ся в ріжних збірках народних пісень, приміром у часописи Lwowianin, Pieśń ruska o śmierci z wieku XVII (1841, ст. 61—62), у Метлинського, Народныя южнорусскія пѣсни (Київ, 1854, ст. 371), у Головацького, Народн. пѣсни (Ш, 1, ст. 285—286), у Кольберґа, Pokucie (I, ст. 220—223), у Гнатюка, Лїрники (Етноґр. Збірник, 1896, II, 34, 35) і Угро-руські духовні вірші (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, том 85), у Грінченка, Этн. Матеріалы, III, ч. 293—297) і у Колесси, Галицько-руські народнї піснї (Етн. Збірник, XI).

Голосїня записували ся у нас спершу більше принагідно: найдавнїйші записи у Метлинського, Н. южн. пѣсни (ст. 292—3) і у П. Ефименкової, Памятники украинской народной словесности (Черниг. Губерн. Вѣдом. 1859). Що йно по виходї великої збірки Е. Барсова, Причитанія сѣвернаго края, I—II, (Москва, 1872—1882) проявив ся більший інтерес до збираня і студійованя голосїнь викликавши збірки і статї Брайловського, Похоронныя причитанія южнаго края (Р. Ф. В. 1884, XII) і Малорусская похоронная причеть и миѳическое ея зна-

---

[1]) Заголовки в бібліоґрафії.

[2]) Про сей звичай велика лїтература — гл. прим. Andree, Ethnographische Parallelen, N. F. (Липськ, 1889) ст. 24—29; Idem, Braunschweiger Volkskunde, 1896, ст. 228—9; Карлович, L'obole du mort (Mélusine, X, 1900—1); Rochholz, Deutscher Glaube und Brauch, I, ст. 190; Liebrecht, Zur Volkskunde; G. Wissowa, Religion und Kultur der Römer (III, 2177); Meyer, D. Volksaberglaube стор. 463 і д.

[3]) W. Fehse, Der Ursprung der Totentänze (Галлє, 1907); P. Kupka, Über mittelalterliche Totentänze (Stendal, 1905); Langlois, Essai sur les dances des morts (Rouen, 1851); Massmann, Literatur der Totentänze (Липськ, 1840); Seelmann, Die Totentänze des Mittelalters (Норден, 1893).

[4]) Wessely, Die Gestalten des Todes in der darstellenden Kunst (1876).

ченіе (К. Ст. IX, ст. 74-84) та Хр. Ящуржинського, Малорусскія причитанія надъ умершими (К. Ст. 1888, I, док., ст. 11—16). В слїд за тим оголошено деякі нові причинки у Василева, Булгаковського, Милорадовича, в Народї, у Малинки, у Л. М. (Кіевск. Стар. 1903, т. 80) і у Шухевича. В найновійших часах звернув на голосїня пильну увагу В. Даниліи і піддав їх точному розслїдови в численних статях оголошених у Київскій Старинї, Українї і Живій Старинї (Носители похоронныхъ причитаній, К. Ст., 1905, т. 89; Одна глава объ украинскихъ похоронныхъ причитаніяхъ, ibid., т. 91; Символика птицъ и растеній, ibid., 1906, т. 94; Порівнаня весїля і смерті, Україна, 1907, VI і Изъ народной жизни въ Малороссіи, Жив. Стар., 1910, розд. IV про плачки). Вкінци займив ся голосїнями І. Свєнціцький, якому крім основної працї написаної на широкім підкладї, Похоронне голосїнє і церковно-релїґійна поезія (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, 1910, т. 93 і 94) завдячуємо і нинїшну повну збірку.

З цїлого отсего зіставленя, яке очевидно не може вичерпати цїлої лїтератури, бачимо найлїпше, що похоронами цїкавили ся у нас широкі круги і зібрали велику силу ріжнородного матеріялу. Не так світло стоїть справа з критичними обробленями і студіями[1]). Хоч неодин збирач

[1]) Із загальних порівняних студій, які рідко коли приносять у зіставленях і український матеріял, наводжу тут найважнїйші:

Andreä, Die Totengebräuche der verschiedenen Völker der Vor- und Jetztzeit. Leipzig. 1846; Bartels, Was können die Toten? (Zeitschrift des Vereines f. Volkskunde, X, 117 і д.); Bousset, Die Himmelsreise der Seele (Archiv f. Religionswissenschaft, 1900, III, 136—169); Faydeau, Histoire des usages funèbres et des sépultures des peuples anciens. I—II, Paris, 1856; Caland, Über Totenverehrung bei einigen der indogermanischen Völker. Amsterdam, 1888; Engel, Der Tod im Glauben indogermanischer Völker (Progr. d. Realsch. zu Stralsund. 1881); Feilberg, Totenfetische im Glauben nordgerman. Völker (Am Urquell, 1892, III, 1—7, 54—61, 87—91, 116-119); Negelein, Das Pferd im Seelenglauben und Totenkult (Zeitschrift d. Ver. f. Volkskunde, XI, XII); Idem, Die Reise der Seele ins Jenseits (ibid. XI.); Rabbinowicz, Der Totenkultus bei den Juden. Frankfurt, 1889; Rochholz, Deutscher Glaube und Brauch im Spiegel der heidnischen Vorzeit, I—II. Berlin. 1867; Royer, Les rites funéraires aux époques préhistoriques et leur origine (Revue d' anthropologie, 1876. III); Samter, Antike und moderne Totengebräuche (Neue Jahrbücher f. d. klass. Altertum, 1905, XV, 34 і д.); Idem, Geburt, Hochzeit und Tod. Leipzig-Wien, 1911; Sartori, Sitte und Brauch. Leipzig, 1910; Schwebel, Tod und ewiges Leben im deutschen Volksglauben. Minden, 1887; Stadler, Der Totencultus bei den alten Völkern, I—III. Progr. Feldkirch, 1890—1891, 1893; Tegg, The

показував значне знане предмету і намагав ся зґрупувати матеріял у більш научний спосіб, не маємо до тепер анї одної повної і бездоганної моноґрафії українських похоронних звичаїв, а також не можемо виказати ся більшим числом критичних статей на поодинокі теми.

Найважнїйшою працею про похоронні обряди остає ще до нинї праця А. Котляревського, О погребальныхъ обычаяхъ языческихъ Славянъ, що мала за цїль зібрати усї дані про поганські пережитки в похороннім обрядї і з того становища оцїнює теж сучасні звичаї славянських народів (у роздїлї: Славянскіе порядки, ст. 188—296). Одначе Котляревський, занятий лише поганськими пережитками, не звертає належної уваги на обряди новійшого походженя тай трактує український матеріял в суміш з иншим славянським. Крім того його праця на нинї вже недокладна, бо, написана ще в 60-их роках (друк. 1868 р.), не могла використати богатого матеріялу новійших часів. Се відбиває ся особливо на українських паралелях, яких у автора не богато через те, що всї докладнїйші описи українського похорону появили ся що йно по виходї його книжки. Вкінци вимагають уже деякі його виводи поправок або доповнень тим більше, що автор опирав ся і на жерелах (як королеводворська рукопись), що стратили вже нинї свою вартість. Майже рівночасно з працею Котляревського появили ся: Поэтическія воззрѣнія Славянъ на природу (3 томи, 1869) Аѳанасьева, що знайшли признане через велике богацтво порівняного матеріялу і уживають ся задля того й до нинї. Між віруванями використано й тут деякі похоронні українські обряди і віруваня[1]) і пояснено їх при помочи славянських і инших чужомовних матеріялів. Одначе нинї можна їх уживати тільки як матеріялу, бо до недостач, зазначених у пристосованю до працї Котляревського, прибуває тут іще застарілість методи, а особливо надуживане мітольоґії. Те саме можна сказати і про обємисту книгу Крека, Einleitung in die slav. Literaturgeschichte (1 вид. 1874, 2 вид. 1887), в якій богато місця присвячено поглядам на душу (ст. 416—421) і похоронам (422—439). Левицький у своїм: Світоглядї укр. народа згадав лише про деякі віруваня не дотикаючи цїлком похоронних звичаїв, а в книжцї Ґенерозова, якої я не міг роздобути, розглянено переважно великоруський матеріял.

З великим науковим апаратом забрав ся до оцїнки українських і взагалї славянських похоронних звичаїв А. Петрушевич, в мало

---

last act, the funeral rites of nations. 2 вид. London, 1878; Weinhold, Die heidnische Totenbestattung, Wien, 1859.

[1]) Т. I. Гл. XI, ст. 552—83, обичай хованя в лодках, т. III, гл. XXII про смерть, ст. 1—114, гл. XXV, ст. 195—305 про душу.

знаній збірці: Лингвистическо-историческія изслѣдованія (Литературный Сборникъ Галицко-русской Матицы, 1887) в статї: О происхожденіи и значеніи старо-словенскихъ словъ: Жоупа, жоупище и другихъ словъ относящихъ ся къ трупосожженію и погребенію умершихъ у Словянъ (ст. 25—81). Виводи автора були вже перестарілі в дни виходу його працї, одначе матеріял і деякі зіставленя не стратили до нинї вартости і можуть бути використані по осторожнім відділеню хаотичних заміток з усїх обсягів знаня. Тут теж стрічаємо низку термінольоґії при похоронних звичаях[1], на яку у нас крім Котляревського не звертав нїхто пильнїйшої уваги, хоч вона має велике значінє при науковім оброблен̄ю похоронних обрядів. Се також один із важних дезідератів, що жде скорого полагодженя бодай у формі словаря (дуже численних) висловів, уживаних при обходї похорону.

Деяких обрядів, звязаних із похоронами, дотиказ кілька разів М. Сумцов[2]) і ми згадували вже його: Культурныя переживанія, де між иншим обходять нас розділи: Происхожденіе упырей, Нападеніе упырей на село, Сравнительно-этнографическія аналогіи и параллели къ русскимъ, в частности малорусскимъ примѣтамъ и повѣрьямъ, обидящая свѣча, обмираніе, обаясники, одначе не зробив для похоронів того, що для родів у статї: О славянскихъ нар. воззрѣніяхъ на новорожденнаго ребенка (Журналъ мин. народ. просвѣщ. 1880, XI).

Що йно на археольоґічнім зїздї в 1887 р. відчитано дві працї, які разом давали коротку оцінку українського похорону. Були се реферати О. Міллєра з праць П. В. Іванова, Краткій очеркъ воззрѣній крестьянскаго населенія купянскаго уѣзда на душу и на загробную жизнь і Хр. Ящуржинського, Остатки языческихъ обрядовъ, сохранившіе ся въ малорусскомъ погребеніи (надрук. аж у 1890 р. в Кіевской Старинѣ, 1890, I). Реферат Міллєра знаний нам лише з короткого переповідженя в: Отчетѣ о засѣданіяхъ съѣзда і з тих заміток, що поробив

---

[1]) Похоронної термінольоґії взагалї дотикають Мікльошіч (Etymolog. Wörterbuch і Lexikon palaeoslovenicum), Matzenauer, Фасмеръ (Греко-слав. этюды), Мурко (Tisch als Grab), Крек, Карлович (Słownik gwar polskich), Бернекер, Котляревський op. cit., ст. 16—188, Востоковъ, Словарь церк.-славянск. языка і етимольоґи та автори порівнуючих словарів, як: Потт, Діфенбах, Боп, Курціюс і т. д. Тут належать і: Этимологическія замѣтки Потебнї (Русск. Фил. Вѣстникъ, 1880, III, 194—196), де обговорені слова потороча, навка і потерча.

[2]) Прим. Параллели къ повѣсти Гоголя „Вій“ (Кіевская Старина, 1892, III); Колдуны, вѣдьмы и упыри (Сборн. Харьк. Ист.-фил. Общ. III, 1891); Легенда о грѣшной матери (Кіевъ, 1893); Народныя пѣсни о смерти солдата (Москва, 1893).

про них Сумцов у: Современной малорусской этнографіи (Кіевская Старина, 1892, XXXVII, ст. 354—357); статю Ящуржинського передруковано з незначними змінами в: Этнографическомъ Обозрѣніи (1898, XXXVIII, 93—95). І Міллєр (з нагоди збірки Іванова) і Ящуржинський не мали на цїли дати докладний огляд і обмежили ся на загальні уваги, зглядно на підчеркненє тих обрядів, що пригадують поганські віруваня і звичаї, як: давати до гробу їду, кидати гріш, ховати на санях, справляти тризну і хоронити молодїж із весїльним церемоніялом.

На половині дороги став рівнож Милорадович у: Замѣткахъ о погребальныхъ обыкновеніяхъ (Сборникъ Харьк. ист.-фил. Общ. X, 1898). Замість розглянути увесь похоронний звичай, до чого був як найбільше покликаний (як автор докладного опису похоронів і основних статей з поля демонольоґії), взяв ся лише за поясненє шістьох „обыкновеній“ в похороннім обряді тай до того не вичерпав усього матеріялу.

Одинокою до тепер критичною працею про: Народний похоронний обряд на Руси, є розвідка М. Пачовського, уміщена в Справозданю акад. укр. ґімназії за рік 1902/3 (Львів, 1903, ст. 3—32). Автор використав у ній крім друкованого досить богато нового матеріялу, зібраного в Снятині, в городецькім повітї, в Долині, Олеську (коло Золочева) і в яворівськім повітї і обговорив його в кількох головних ґрупах (І. Аґонія. А. Відступи смерти. Б. Св. Єлей-смерть. II. Похорони. А. Нарядини. Домовина. Б. Тризна), уживаючи до помочи паралель з чужих лїтератур, а особливо з латинської і грецької. Роботї Пачовського не можна відмовити вартости, але й не можна признати її цїлком вдоволяючою. Автор занадто запустив ся в розгляд поганського і передхристіянського світогляду тай не потрафив усюди використати порівняної методи, яка часто проявляєть ся в нього механїчним зіставленєм. Разить також нестислість вислову, є також деякі фактичні помилки. Вкінцї видно у нього люки в використаню оголошеного матеріялу, пропущенє деяких характеристичних обрядів та вірувань і часте описуванє замість пояснень.

Обговоренє похоронних обрядів знайшло теж окреме місце в підручнику П. Владимірова, Введеніе въ исторію русской словесности (Київ), тільки автор збув їх коротко на чотирьох сторінках і тому не міг вичерпати навіть найважнїйших появ.

Славянськими похоронами займав ся вкінци проф. Калужняцький у своїх університетських викладах, одначе не оголосив з них нїчого.

Супроти сього критична робота над похоронними обрядами на Українї лишаєть ся ще незроблена і треба сподївати ся, що наша збірка спонукає когось до сеї важної працї.

Крім тих загальних студій і оглядів маємо ще ряд дрібнійших праць про поодинокі частини або появи похоронного обряду.

Велика дискусія розвинула ся приміром на тему, чи у нас у старину вбивали старців, „сажали на лубок"[1]. Першу звістку про се подав Шишацький-Ілліч, у статї Лубок (Черниг. губерн. Вѣдомости, 1852, ч. 48, ст. 539—541), яка доступна нам нинї в передруку Грінченка в 2 томі Этногр. Матеріаловъ (ст. 169—170), де надруковано теж оповіданє як „Син батька на лубку вивозив" (стор. 160—169), а по нїм Л. Литвинова, в статї: Какъ сажали въ старину старыхъ людей на лубокъ (Кіевск. Старина, 1885, док. VI, ст. 354—356). Одначе що йно замітка Л. Ш. Убійство дѣтей и стариковъ в: Энциклоп. Словарѣ Брокгауза и Эфрона (т. 67, ст. 402—404) викликала повінь статей, спростовань і дописий — і рішила справу неґативно. З статей звісні м. и. статї Славинського (про звороти „посадить на саночки" і „сажать на лубокъ") в Приднѣпровскомъ Краѣ (ч. 1435), Білобржицького в Новостях (ч. 46), анонїма в Саратівськім Дневнику і в Кіевской Старинѣ (Еще объ убійствѣ стариковъ, 1902, т. 77, ст. 23—25) та В. Н., Къ вопросу объ убійствѣ стариковъ (там же 1902, т. 76, Док., стор. 93—4). Тут належать ще статї Ів. Абрамова, Какъ перестали убивать стариковъ въ Малороссіи (Живая Старина, 1907, XVI, ст. 41—42) і Н. Коробки, Малорусская сказка объ убіеніи стариковъ (Ibid. 1908, XVII, ст. 155—158).

Більшу увагу звернув на себе звичай уживати саний до переводженя небіжчиків, звичай, що знаний і в староруській термінольоґії: „на санях" в значіню умирати. Про се оголосив обширну студію Анучін (Сани, ладья и конь какъ принадлежности похороннаго обряда. Москва, 1890) і викликав кілька більших і менших статей, між якими згадаю статї Н. Біляшевського, Сани въ похоронномъ обрядѣ (Кіевск. Старина, 1893, IV, з рисунком), Д. Синицького, Погребеніе на саняхъ (Ibid. 1894, IX, ст. 457) і Ф. Вовка, Le traineau dans les rites funéraires de l' Ukraine (Revue des traditions popul. 1896)[2].

Більшу цікавість викликав далї похоронний обряд нежонатих і незамужних[3]: його обговорювали крім инших Хр. Ящуржинський

---

[1]) До того гл. P. Sartori, Die Sitte der Alten- und Krankentötung (Globus, 1895, т. LXVII, I, 107—111), J. Lippert, Geschichte der Familie, ст. 181—189.

[2]) Де м. и. згадуеть ся фотоґрафію Шухевича в Зорі з 1895 р. і статю Фенцика про Угорських Русинів.

[3]) Гл. Sartori, Sitte und Brauch, стор. 152—3, idem, Die Speisung der Toten (Progr. d. Dortmunder Gymn., 1903, стор. 22), Flachs, Rumänische Hochzeits- u. Totengebräuche, стор. 56).

(Малорусскія причитанія над умершими, Кіевская Старина, 1888, I.) і Кайндль (Totenhochzeit. Zeitschrift des Vereines für Volkskunde, 1907, 320—1).

Про „отпѣваніе безъ покойниковъ“ подав архівну замітку Іван Янський, (Изъ прошлаго полтавской епархіи. Кіевская Старина, 1898, т. 61) з 1784 р.

Не можу тут поминути й богатої праці проф. М. Мурка, Grab als Tisch (Wörter und Sachen, 1911, II), в якій зібрано докладно матеріял про поминальні обіди на цвинтарях і пояснено його при помочи бистрих зіставлень. Українському матеріялови — за який автор дякує д. Гнатюкови — призначено тут богато місця.

Жалобі присвячені статї О. Яневича, Zu Fr. von Duhn „Rot und Tot“ (Archiv für Religionwissenschaft, 1908, IX) і Данилова, Красный трауръ въ малорусскомъ погребальномъ обрядѣ (Живая Старина, 1909, XVIII, 31—37, до чого замітки Гнатюка в Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка, 1911, т. 104, ст. 218—219)[1].

Пояснене приповідки „до гробової дошки“ завдячуємо Я. Карловичеви (Deska grobowa, Lud, 1895, I, ст. 16—19), якого матеріял доповнили А. Стршелєцкі і Водецкі (Ibid. ст. 130—131).

Старинныя возрѣнія на самоубійство и отголосокъ ихъ въ народ. обычаяхъ Южной Руси подає — Ор. Левицький в К. Стар. (1891, XII) і в Чтеніяхъ въ ист. общ. Нестора-лѣтописца (1891, V, 5—6).

З літератури про помянники згадаю видання печерського помянника в 6 томі, а михайловського в 16 томі київських Чтеній.

Маємо кілька статей і з правничого обсягу. Інтересні завіщаня оголошені в Архивѣ юго-зап. Россіи, I, 1, ч. 16, 17, 46 і у О. Фотинського, Обыкновенные люди старой Волыни (Волынскій истор.-археол. сборникъ, II). Страшний звичай привязувати убійцю до трупа жертви обговорили і ілюстрували прикладами Владимірський-Буданов (Привязываніе убійцы къ трупу убитаго. Кіев. Стар. 1888, I, 20—21) і Ор. Левицький, (Очерки народной жизни. Ibid. 1901, ст. 199—205). Практика смертной казни въ старой Малороссіи — пояснена в Кіев. Стар. 1901, т. 74, Докум., ст. 1—3. Звичай увільненя злочинця дівчиною оброблений в працях Естрайхера, Ор. Левицького, (Обычай помилованія переступника, Кіевская Старина, 1905, I, т. 88) і Щурата (Записки Н. Т. ім. Шевченка, 1907, т. 75)[2]. Старинні пе-

---

[1]) Rochholz, Deutsch. Glaube, I, 133 і д.; Wuttke, Sächsische Volkskunde, ст. 368 і д., 541.

[2]) До того гл. Köhler, Kleine Schriften, III, ст. 251; Liebrecht, Zur Volkskunde, ст. 434; Idem, Замітки в Germania, VII і 1862, IV, ст. 67.

режитки кровавої пімсти зібрані у Мікльошіча, Die Blutrache bei den Slaven (Відень, 1887).

Про оплати за похоронні треби довідуємо ся що до давнїйших часів з документів, оголошених у Київській Старинї, а то в статях Стоимость похоронъ прилуцкой обывательки в 1729 г. (1901, т. 73), Стоимость похоронъ барышевской обывательки в 1756 г. (ibid.) і В. Модзалевський, Договоръ прихожанъ села Бѣлоусовки съ священникомъ 1742 г. (1905, т. 88).

Доволї богата лїтература істнує про хрести і надгробники. Крім численних археольоґічних статей в роді: Русскихъ древностей Толстого і Кондакова (IV том) і описів поодиноких монастирів та церков (як у Закревського, Описаніе Кіева) належать тут працї Анучіна, О христіанскихъ хрестахъ и образкахъ (реф. на арх. зїздї в Ризї), Максимовича, О надгробіяхъ въ Печерскомъ монастырѣ (Сочиненія II), В. Бип-ка, Надгробный Запорожскій хрестъ (Кіевск. Стар. 1886, I, ст. 603), Ґульдмана, Памятники старины въ Подоліи, XIV. Фигуры (Подол. Губерн. Вѣдом. 1900), А. Спіцина, Замѣтка о каменныхъ крестахъ (Записки отд. русск. и слав. археол. 1903, т. V. 1), Шляпкіна, Древне-русскіе каменные кресты (Спб., 1906), Н. Я., Черты изъ религіозной и бытовой жизни Подоліи въ минувшіе вѣки (Подольск. Епарх. Вѣдом. 1908, ч. 33—36). К. Широцького, Надгробні хрести на Україні (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, 1908, т. 82, ст. 10—29) і Ф. Вовка, Старинныя деревлянныя церкви на Волыни (Спб., 1910, ст. 36—38 з ілюстр. хрестів і цвинтарів)[1]). Про написи на гробах, що незвичайно улюблені на Заходї[2]), звісні менї лише дві статї: Епитафіи фундаторамъ Кіево-Печерскія Лавры (Кіевск. Епарх. Вѣдом. 1874, ч. 14, 19—24) і Ал. Маркевича, Образчикъ малорусскихъ эпитафій XVIII в. (Кіевская Старина, 1883, VI, с. 393—6).

На тім покінчили ми огляд описів, матеріялів і студій з обсягу похоронних звичаїв, вказуючи усюди на їх вартість і зміст і підчеркуючи — де се було потрібне — їх недостачі, та найважнїйші дезідерати. Хоч задля браку місця і недоступности жерел треба було не одно поминути або скоротити, дає огляд дальшим розслїдникам поняте, що у нас зроблено,

---

[1]) До того прошу ще порівнати збірки Бренштайна, Krzyże i kapliczki żmudzkie (Краків, 1906) і Фр. Польковского, Krzyże na Litwie (Materyały. Wydawn. Tow. Polska sztuka stosowana w Krakowie, XII, Краків, 1909).

[2]) A. Petak, Grabinschriften aus Österreich (II Suppl. zum X Jg. d. Zeitschr. f. österr. Volksk. 1904); L. v. Hörmann, Grabschriften Martelen, 1905).

а що ще лишило ся до зробленя, а заразом улекшує оцінку вартости тих матеріялів, що тут далї друкують ся.

На кінци позволю собі сказати кілька слів про теріторіяльний розділ дотеперішнїх записів похоронних звичаїв. При великій скількости записаного матеріялу і значнім обширі нашої теріторії, нам треба доконче знати, звідки походять призбирані записи і котрі околиці з того боку нерозслїджені. Не знаючи сього ми наражені на часто злишне описуване того самого, що вже добре розслїджено, та не зможемо звернути уваги на ті околиці, з яких не маємо ще відповідного матеріялу. Теперішна етноґрафічна робота не може вже бути безсистемна і безплянова, а мусить звертатись, де того потреба Через те й хочу тут подати розділ збірок після теріторій, щоби хоч так заступити брак відповідної мапи.

Скількістю і якістю матеріялу вибиваєть ся на перше місце закордонна Україна. Звідси походять найбільші і найкращі збірки Шейковського, Терещенка, Чубинського, Ястребова, Іванова, Милорадовича, Біньковського та переважна частина специяльних студій та окремих заміток. Всеж таки не цїла українська територія і неоднаково розслїджена. Найбільше матеріялів зібрано в полтавській, чернигівській, волинській, подільській, харківській і херсонській ґубернії, себто в середній полосї України. Далеко гірше заступлені полудневі і північні (пограничні) ґубернії, тай на диво сама київська ґубернія[1]). Так приміром не маємо

[1]) З Поділя описи й матеріяли: Шейковського, Стадніцької, Зємби, Синицького, Казимірової, Марчинського, С-ча, Широцького, Свидницького, І. С-а, Ґульдмана, Сіцинського.

З Волини: Хлопіцького, Коперніцького (Юрківщина н. Звягельський), Волынь, Погреб. Обряди (житомірський повіт), Свѣдѣнія объ язычес. вѣров., Біньковського (староконстант. і заслав. пов.), Ленчевського (староконстант. пов.), Брикчинського (волинс. Полїсє), Іваніци, Морачевича (Кобиля), Къ исторіи обычаевъ, Вовка.

З Київщини причинки: Ящуржинського (Підвисоке), Чубинського (Труды), М. Гр-ого.

З Чернигівської ґуб.: Іваніци, Богуславського (Юрпнівка), Танського (Локотки глухівськ. пов.), Пригоровського (Меленск стародубс. пов.), Чубинського (остерський пов.), Милорадовича (Лубни). Лїневича, Шишацького-Іллїча (Олишівка), Домонтовича. Малинки (ніжинс. пов., Мрина, кролевецьк. пов., Борзна), Лїсовського (Гайворон).

З Полтавської ґуб. матеріяли: Чубинського (переяслав. пов.), Іваніци (хорольськ. пов.), Василева (Ромни).

З Харківської ґуб. матеріяли: Левшина. Чубинського (Труды), В. К. (Краснополє), Василева (Миколаївка, волчанс. пов., Богородичне, ізюмського пов.), Іванова (Купянск), Сборникъ Харьк. ист.-фил. Общ., Кулїша (Зап. о Южной Руси), Грінченка, Малинки (ахтирськ. пов., Середняки Гадяц. пов.), Подольського (Алексіївки).

ніяких записів з таврийської, вороніжської, курської, а дуже мало з бесарабської і катеринославської ґубернії. Не знаємо нічого про Кубанщину і наші кольонії над Волгою, в Туркестані і на Сибіри, а про пограничні білорусько-українські і польсько-українські теріторії маємо майже виключно матеріял записаний чужими етноґрафами. Погранична північна полоса належить взагалі до слабо розслїджених з етноґрафічного боку і тому належить нею займити ся.

В австрійській Україні найлїпше розслїджена Галичина, а найменше Угорщина. Про Боснію не знаємо взагалі нічого. Одначе і в Галичинї звертало ся з давен давна найбільшу увагу на гірські або підгірські околиці, а найменше на середньогалицькі і подільські. З усїх галицьких областий найбільше поталанило Гуцулам, про яких маємо статї Войціцького, Вітвицького, Шнайдра, Кайндля, Шухевича, найменше Лемкам, що заступлені лише одною статею Торонського. Бойківські похорони описували Кузїв і Лепкий, покутські Кольберґ, Буґель і Мрочко.

Про Перемищину писав Кольберґ, про Жовківщину Герасимович, про Поділє Галька, про Підгірє Червінський, Ґолембйовский, Колесса і Франко. З Буковини оброблені звичаї гуцульські (Козарищук, Кайндль) і північно-буковинські (Купчанко), до тепер не було матеріялу з пограничних українсько-волоських околиць. Про Угорщину мимо описів Бідермана, Кралицького, Гнатюка і Жатковича придали ся б дальші матеріяли. Не маємо вкінци звісток, як відправляють похорони наші еміґранти в Америцї, а головно в хлїборобських краях у Бразилїї, Арґентинї і в Канадї.

З херсонської ґубернії описи й матеріяли: Осенняя, Неґрескула, Сорокіна (Дмитрівка), Малинки (Маріюпольського пов.), Синицького, Ястребова, з катеринославської: Бабенка, з бесарабської: Нестеровського, з курської: Рєзанова, з вороніжської: Дикарева і Аполоссова (Підгоренський прих. Острогожськ. пов.).

Із Холмщини маємо матеріяли Кольберґа і Добровольського, з Підляся J. J., і Ґолембйовського, з Полїся Трусевича, з области Пинчуків Булгаковського і Чубинського.

БІБЛЇОГРАФІЯ

українських похоронних звичаїв і вірувань у душу та позагробове житє.

1. **Абрамов, Іван.** Какъ перестали убивать стариковъ въ Малороссіи (Ж. Ст. 1907, XVI, отд. V, 41—42).

2. **Абр[амов], Іван.** Пища покойникамъ у современныхъ малороссовъ (Ibid. 1908, XVII, отд. V, 29—30).

3. **Абрамов, Іван.** Черниговскіе Малоруссы. Бытъ и пѣсни населенія глуховскаго уѣзда Черниговской губ. (Этнографическій очеркъ). (Ж. Ст. 1905, XIV.) Стор. 549 віруваня про мерця, свіча з людського сала.

4. **Аднав.** Zabobony, pieśni i obrzędy ludu z nad źródeł Sanu i Dniestru, (Wędrowiec, 1882, I, 115, 155, 167, 186, 202, 212, 230).

5. **Азбукін, П.** Очеркъ литературной борьбы представителей христіанства съ остатками язычества въ русскомъ народѣ (XI—XIV вѣка.) (Р. Ф. В. 1892, т. XXVIII, 133—153; 1896, 222—272; 1897, т. XXXVII, 229—273; т. XXXVIII, 322—337; т. XXXIX, 246—276).

6. **Алатонченко, Г.** Кладовыще. Дидове оповиданне на свитъ — вечиръ (Рада, укр. альманахъ на 1884 р. Ч. II. Кіевъ, 1884, 210 і д.). Про ходжене мерців.

6a. **Алатонченко, Т.** Z tamtego świata (Kraj, 1887, Przegląd, ч. 33, 34).

7. **Алмазов, Олександер Ів.** Каноническіе отвѣты Іоас. Ефесскаго. Одесса, 1903. Стор. 42, 53.

За деякі інформації дякую ПП. д-рови Г. Паламареви у Відни і В. Дорошенкови у Львові.

Скороченя: Этн. Об. = Этнографическое Обозрѣніе, Етн. Зб. = Етноґрафічний Збірник. Зап. = Записки, ЗНТіШ = Записки Наукового Тов. ім. Шевченка, Zb. wiad. = Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, Жмнпр. = Журналъ министерства народнаго просвѣщенія, Ж. й Сл. = Житє й Слово, Ж. Ст. = Живая Старина, К. Ст. = Кіевская Старина, РФВ. = Русскій Филологическій Вѣстникъ, Спб. = Петербург.

Римські цифри означають том, арабські сторони, т. = том, стор. = сторона, ч, чч. = число, числа, рец. = рецензія, кн. = книжка, гл. = гляди, док. = документи.

Авторові доповненя і поясненя серед тексту в гранчастих скобках.

8. **Анїчков, Е[вген] В.** Весенная обрядовая пѣсня на Западѣ и у Славянъ. I. (Сборникъ отд. русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, т. LXXIV, Спб. 1903). Стор. 295—306.
9. **Антонович, Володимир.** Колдовство... (Труды Этн.-статист. экспед. въ зап.-русскій край I, 1872, 323—454).
10. — О погребальныхъ обычаяхъ древнихъ Древлянъ и Тиверцевъ по новѣйшимъ раскопкамъ (Труды IV археол. зїзду в Казани).
11. — О похоронныхъ типахъ юго-западнаго края (Ibid).
12. — О типахъ погребенія въ Курганахъ Кіевской губерніи (Труды VII археол. зїзду в Ярославлї).
13. — Раскопки въ странѣ Древлянъ (Матеріялы по археологіи Россіи, ч. XI).
14. — Раскопки кургановъ въ западной Волыни (Труды XI археол. зїзду т. I).
15. **Анучін, Дмитро Н.** О христіанскихъ крестахъ и образкахъ въ могилахъ средней и западной Россіи (Реферат на археол. зїздї в Ризї).
16. — Сани, ладья и конь какъ принадлежности похороннаго обряда. Археолого-этнографическій этюдъ. Съ 44-мя рисунками въ текстѣ. Москва, 1890. Рец. Вѣстникъ Европы, 1890, VIII, 768—782 (Пипін).
17. **Аполоссов, С. А.** Малороссійскія похороны въ Подгоренскомъ приходѣ Острогожскаго уѣзда (Воронежская Бесѣда, 1861, 218—223).
18. **Архив** Юго-западной Россіи, I, т. 1, ч. 16, 17, 46 [завіщаня Загоровського, Корецького і кн. Андрія Володимировича].
19. **Аѳанасєв Олександер Н.** Народн. суевѣрія и повѣрья. Болѣзни по славянскимъ преданіямъ (Филологич. Зап. 1868, III, 269—288, IV—V, 335—365).
20. — Поэтическія воззрѣнія Славянъ на природу... I—III. Москва, 1865—1869.
21. **Бабенко, В. А.** Этнографическій очеркъ народнаго быта Екатеринославскаго края. Изданіе Екат-аго Губернскаго Земства къ XIII археологическому съѣзду. Съ 75-ю фототипіями, рисунками и чертежами въ текстѣ. 1905. Стор. 103—104. Похорони.
22. **Багалїй, Дмитро Ів.** Общій очеркъ древностей Харьковской губерніи. Харьковъ, 1890.
23. **Байґер, Олександер.** Powiat Trembowelski. Szkic geograficzno-historyczny i etnograficzny. Lwów, 1899.
24. **Барвінський, Олександер.** Das Volksleben der Ruthenen (Österr.-ungar. Monarchie in Wort und Bild. XIX. Galizien, 375—440). Смерть. ст. 412—414.
25. **Баронч, Садок [Barącz].** Bajki, Fraszki, Podania, Przysłowia i pieśni na Rusi. Tarnopol, 1866. Стор. 232—235.

26. **Батюшков, Федір Дм.** Сказанія о спорѣ души съ тѣломъ въ памятникахъ средневѣковой литературы. Опытъ историко-сравнительнаго изслѣдованія (Жмнпр. 1890—1891). Рец. ibid. 1892, март. (Веселовський).
27. **Begräbniss-Ritus** und einige specielle und alterthümliche Gottesdienste der orthodox - katholischen Kirche des Morgenlandes. Deutsch und slavisch... vôn Alexios von Maltzew. I—II. Berlin, K. Siegismund, 1898.
28. **Бессараба, І. В.** Матеріалы для этнографіи Сѣдлецкой губерніи (Сборникъ отд. русск. языка и слов. Имп. Акад. Наукъ, LXXV, № VII. Спб. 1903). Стор. 44—5 мерці, 45 оборотні, 185 проводи.
29. **Бідерман, Герман І.** Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebieth, ihr Erwerb und ihre Geschichte. I. Innsbruck, 1862. стор. 79—80, 93.
30. **Білобржицький.** [Про убійство старих.] (Новости, 1902, ч. 46).
31. **Біляшевський, Н. Ѳ.** Сани въ похоронномъ обрядѣ. Къ рисунку (К. Ст. 1893, IV, 149—152).
32. **Біньковський, Іван.** Изъ области народныхъ вѣрованій о выходцахъ съ того свѣта (К. Ст. 1902, т. LXXVIII, 108—110).
33. — Осина въ вѣрованіяхъ и въ понятіи народа на Волыни (Ibid. 1898, т. LXII, 6—9). Про самоубійців, кіл і віко з осики проти мерців.
34. — Разсказы о вовкулакахъ (Ibid. 1894, т. XLVII, 495—497).
35. — Смерть, погребеніе и загробная жизнь по понятіямъ и вѣрованію народа (Ibid. 1896, IX, 229—261). Рец. ЗНТімШ. 1897, т. XVI.
36. **Бни—к, В.** Надгробный запорожскій крестъ (К. Ст. 1886, I, 603).
37. **Бобровський.** Матеріалы для географіи и статистики Россіи, гродненской губ. I.
38. **Богуславський, Ф[едір].** Село Юриновка (Новгородсѣверск. уѣзда черниговской губ.) въ историческомъ и этнографическомъ отношеніи (Черниг. Губерн. Вѣдомости 1855, чч. 19—21).
39. **Брайловський, С[ергій Н.]** Малорусская похоронная причеть и миѳологическое ея значеніе (К. Ст. 1885, IX, 74—84).
40. — Похоронныя причитанія южнаго края (РФВ. 1884, т. XII, 179—187).
41. **Бранденбурґ, [Николай Е.]** Какому племени могутъ быть приписаны тѣ изъ языческихъ могилъ Кіевской губерніи, въ которыхъ вмѣстѣ съ покойниками погребены остовы убитыхъ лошадей (Труды X археол. съѣзда т. I, III).

42. **Брикчинський, А[нтін].** Zapiski etnograficzne z Polesia Wołyńskiego (Zb. wiad. 1888, т. XII, 81—102). Похор. 93—94.

43. **Буґель, Володимир.** Aus dem ruthenischen Volksglauben (Zeitschrift für österr. Volkskunde, 1895).

44. **Булашев, Г[еоргій] О.** Украинскій народъ въ своихъ легендахъ и религіозныхъ воззрѣніяхъ и вѣрованіяхъ. І. Космогоническія украинск. народн. воззрѣнія и вѣрованія. Кіевъ, 1909. Ст. 221—240, доля.

45. **Булгаковський, Д[митро] Г.** Пинчуки (Зап. Имп. Русск. Геогр. Общества по отд. этногр. XIII, вып. 3). Спб. 1890: М. и. голосіння.

46. **Буслаєв, Федір І.** О вліяніи христіанства на славянскій языкъ. Москва, 1848.

47. — Очерки народной поэзіи. Спб., 1861. I, 138 і д.

В. К. *гл. К[овальський] В.*

48. **В. К.** Малорусскіе похоронные обряды и повѣрья (К. Ст. 1890, XXX, 322—323).

В. М. К. Изъ буковинскихъ карпатскихъ горъ (Наука. Відень, 1889), *гл. К[озарищук].*

49. **В. Н.** Къ вопросу объ убійствѣ стариковъ (К. Ст. 1902, т. LXXVI, Док., 93—4).

50. **Вагилевич, Іван.** O upjrech a widmach (Časopis českého museum, 1840, XIV, 232—261).

51. — Pogrzeb u Słowian (Bibl. warsz. 1841, II, 649—658).

52. **Вайґель, Леопольд.** O Hucułach. Zarys etnograficzny (Pamiętnik Tow. tatrzańskiego, 1887, XI, 49—86, і окремо).

53. **Василїв, М. К.** Антропоморфическія представленія въ вѣрованіяхъ украинскаго народа (Этн. Обозр. 1890, IV, 87—100; 1892, XV, 157—169).

54. — Къ малорусскимъ похороннымъ обрядамъ (К. Ст. 1889, XXX, кн. V—VI, 635—638).

55. — Малорусск. похоронн. обряды и повѣрья (Ibid. 1890, кн. VIII, 317—322).

56. — Народные пѣсни о смерти солдата. Дополненіе къ статьѣ Н. Сумцова (Этн. Об. 1893, XVII, 189 і д.).

57. **Васмансдорф, Е.** Die religiösen Motive der Totenbestattung bei den verschiedenen Völkern. Берлїн, 1874.

58. — Die Trauer um die Todten bei den verschiedenen Völkern (Samlung gemeinn. Vorträge, ч. 457). Берлїн, 1885.

59. **Веселовський, Ол.** Нѣсколько новыхъ данныхъ къ народнымъ представленіямъ о Долѣ (Этн. Обозр. 1891, IX, 19—28).

60. — Судьба доля въ народныхъ представленіяхъ Славянъ (Разы-

сканія въ области русскаго духовнаго стиха, вып. V, ч. XIV і XVII, 173—260).

61. **Вітвицький, Софрон.** Huculy (Pamiętnik Tow. tatrzańskiego, 1876, I, 73 - 84).

62. — O Huculach. Rys historyczny. Львів, 1873, стор. 110 – 113, похорон.

63. **Владиміроз, П[етро] В.** Введеніе въ исторію русской словесности. Кіевъ, 1896. Розділ IV. *Рец.*: Сумцов Замѣтки о народной словесности (РФВ. 1905, т. LIII, 87—109).

64. **Владимірський-Буданов, М[ихайло] Ф.** Привязываніе убійцы къ трупу убитаго (Изъ старой судебно уголовной практики). (К. Ст. 1888, кн. III, 20 – 21).

65. **Вовк, Федір.** Де-що про теперішний стан і задання української етноґрафії (Мат. до укр. етн. I, 1899, XV—XVI).

66. — Le traineau dans les rites funéraires de l' Ukraine (Revue des traditions populaires, 1895 і окремо, Paris, стор. 24).

67. — Seelenspeisung bei den Weissrussen (Am Urquell, 1896, VI, 25—27). Є й укр. паралелї.

68. — Старинныя деревянныя церквы на Волыни (Матеріалы по этнографіи Россіи. Т. I. Спб. 1910, 21 – 44). Стор. 36 – 38 хрести, 38 кладбища.

69. **Вовколак**, вовкунъ (Зоря галицкая. Львів, 1855, ч. 28).

70. **Войцїцкий, Казимир Владислав.** Budownictwo (Zarysy domowe. T. I. Варшава, 1842). Ст. 171.

71. — Huculy. Obraz (Stare gawędy i obrazy, 1840, II, 119 – 168 і передр. в Przyjaciel ludu na rok VII, tom II, 209 – 211, 218 – 220, 239 – 240, 245 – 248. Лешно, 1841).

72. — Kat (Zarysy domowe, I, 1842, 377 – 288). Стор. 380.

73. — [Вірування Гуцулів про потопельників]. (Kłosy, 1881, ч. 288).

74. — Stare gawędy i obrazy. I – II. Warszawa, 1840.

75. — Wróżba (Zarysy domowe, I, 1842, 345—374). Проґностики смерти 349 - 350.

76. — Zarysy domowe. I—IV. Warszawa, 1842. Parzana III, 333.

77. **Волынь** въ описаніяхъ городовъ, мѣсточекъ и селъ въ церковно-историческомъ, географическомъ, этнографическомъ, археологическомъ и другихъ отношеніяхъ. Почаевъ, 1899.

78. **Воробкевич, Ізидор.** Науки надгробнї для сельского народа. Черновцѣ, 1891, ст. 57+I.

Вядомосцї о Kupalnicach, *гл. Й. Й.*

79. **Галька, Гнат.** Народныи звычаи и обряды зъ околицъ надъ Збручемъ. Ч. II. Въ Львовѣ, 1862. Стор. 36 – 39, 40 – 41.

80. — О повѣсельникахъ и другихъ самоубійцяхъ, о потопельникахъ и потерчатахъ (Наука. Коломия, 1874, 315).

81. **Гамченко, Сергій.** Древній поселокъ и могильникъ въ урочищѣ Стуга (Чтенія въ общ. Нестора. Київ, XIII).

82. — Городище и могильникъ на р. Корчеватый (Труды IX археол. зїзду, т. II).

83. — Житомірскій могильникъ. 1888.

84. — Раскопки въ басейнѣ р. Случи.

85. **Гануш, І[гнат] Й.** Bájeslovný kalendař slovansky čili pozůstatky pohansko-svatečných obřadův slovanských. V Praze, 1860.

86. **Гануш, Ігнат.** Die Wissenschaft des slavischen Mythus im weitesten, den altpreussisch-lithauischen Mythus mitumfassende Sinne. Lemberg, 1842. Стор. 406—416.

87. **Гаркави, А[враам] И.** Сказанія мусульманскихъ писателей о Славянахъ и Руссахъ. Спб. 1870. Стор. 96—101, 265.

88. **Где що** о упыряхъ, *гл. [Підляшецький, Стефан].*

89. **Герасимович, В.** Народні звичаї, обряди та пісні в селї Крехові, жовківського повіту (Правда, 1893—1894). Стор. 465—468.

90. **Гнатюк, Володимир.** Галицько-руські народні леґенди (Етн. Зб. НТіШ. XIII, 1902).

91. — Знадоби до галицько-руської демонольоґії (Ibid. XV, 1903). Розд. V, 114—123, VI, 124—143, VII, 144—148.

92. — Лїрники (Ibid. II, 1896, IV, 34, 35).

93. — Угроруські духовні вірші. В. Забави при мерци (ЗНТіШ. 1902, XLVII, 112—128).

94. **Головацький, Яків Ф.** Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси (Чтенія въ Московск. Общ. Ист. и Древн. Росс. 1864—1867 і окремо I—III. Москва, 1878).

95. **Гр. М.** Дитина в звичаях і віруваннях українського народа. Матеріяли з полудневої Київщини. Обробив др. Зенон Кузеля (Матеріяли до укр. етн. 1906—1907, VIII, IX).

96. **Грінченко, Борис.** Изъ устъ народа. Малорусскіе разсказы, сказки и пр. (Земскій Сборникъ Черниговской губ. 1900 і окремо Черниговъ, 1900).

97. — Этнографическіе матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ. I—III. Черниговъ, 1895—1901.

98. — Литература украинскаго фольклора. Черниговъ, 1901.

99. **Грушевський, Михайло.** Виїмки з жерел до історії України-Руси. До половини XI віка. У Львові, 1895.

100. — Исторія Кіевской Земли. Кіевъ, 1891.

101. — Історія України-Руси І. (Збірник істор.-філ. секц. НТіШ. у Львові, 1898—1911, том І в 2 вид. У Львові, 1904, стор. 28—41, 174 і д., 291—298, 309—310).

102. **Грушевський, Олександер.** Пинское Полѣсье. І.

103. **Гудзій, Н. К.** „Преніе живота и смерти“ и новый украинскій его списокъ (РФВ. 1910, LXIV, 317—336).

104. **Ґенерозов, Я.** Русскія народныя представленія о загробной жизни на основаніи заплачекъ, причитаній, духовныхъ стиховъ и т. п. Саратовъ, 1883. Стор. 48.

105. **Ґолембйовський, Лукаш.** Lud Polski, jego zwyczaje, zabobony. W Warszawie, 1830. Стор. 16, 143, 146—147, 150, 249—274.

106. **Ґолубінський, Е[вген] Е.** Исторія русской церкви І. Москва, 1904.

107. **Ґородцов, В[асиль].** Погребеніе съ конемъ въ Европейской Россіи (Извѣстія XII археологич. съѣзда въ Харьковѣ, 1902. Москва, 1905, III).

108. **Ґрайнерт, Юзеф.** Zarysy z życia Słowian (Tygodnik mód. 1862, ч. 33, 35, 37; 1864, ч. 30).

109. **Ґржеґожевскі, Ігнат.** Pieśni, podania i zwyczaje ludu małoruskiego (Bibl. Warsz. 1863, IV, 148—160).

110. **Ґульдман, В. К.** Памятники старины въ Подоліи. XIV. Фигуры (Подольск. губернс. Вѣдомости, 1900).

111. **Данилевський, Г[ригорій].** Смерть. Украинская казка. Подсвѣжникъ, 1859, ч. 9.

112. **Данилів, В. В.** Древнѣйшее малорусское причитаніе (К. Ст. 1904, XII, 148—153).

113. — Изъ народной жизни въ Малороссіи (Ж. Ст. 1909, I, 34—39; 1910, I—II, 18—21). II. Церковные рушники, 37—38.

114. — Красный трауръ въ малорусскомъ погребальномъ обрядѣ (Ibid. 1909, XVIII, 31—37). *Рец.*: ЗНТіШ. 1911, CIV, 218—210 (Гнатюк).

115. — Малорусская этнографія на XIV археологическомъ съѣздѣ въ Черниговѣ (Ibid. 1908, XVII, 277—279). Про реферат Шелухіна і про голосіння.

116. — Носители похоронныхъ причитаній въ Малороссіи (К. Ст. 1905, LXXXIX, докум., 30—33).

117. — Одна глава объ украинскихъ похоронныхъ причитаніяхъ (Ibid. 1905, XCI, 198—209).

118. — Порівнане весіля і смерті в українських погрібових голосінях (Украіна, 1907, VII).

119. — Символика птицъ и растеній въ украинскихъ похоронныхъ причитаніяхъ (К. Ст. 1906, XCIV, 611—618).

120. **Дебольський, М.** Дни Богослужебніе православной греко-россійской церкви. Спб. 1838.

121. **Де Воллан, С. П.** Угро-русскіе народные пѣсни (Зап. Имп. Русск. Геогр. Общества. Спб. 1885). Стор. 12—13, 25.

122. **Девятьсот** [900] причин смерти людськоі (Ж. й Сл. 1895, Ш, 1, 224).

123. **Де Ґубернатіс, Анджельо.** Storia popolare degli usi funebri indoeuropei. Milano, 1873.

124. **Дикарів, М**[**итрофан**]. Воронежскій этнографическій Сборникъ. Воронежъ, 1891.

125. — Народний календар Валуйського пов. (Мат. до укр. етн. 1905, VI).

Дитина в звичаях і віруванях, *гл. Гр. М.*

126. **Діло** 1727 объ упырѣ (Кіевлянинъ, 1875, ч. 30).

127. **Дмитрієв.** Обряды и обычаи западно-русскихъ крестьянъ (Памятная книжка Гродненской губ. на 1869 г.). Дзяди.

128. **Добровольський, А.** Lud hrubieszowski (Lud, 1895, I). Стор. 212—214.

129. **Добровський, Йосиф.** Über die Begräbnissörter der alten Slaven (Abhandl. d. kön. böhm. Gesells. d. Wissenschaften, 1786).

130. **Довнар-Запольський, М**[**ітрофан Н.**] Женская доля въ пѣсняхъ Пинчуковъ (Этн. Об. 1891, IX, 42—58).

131. **Долоцький, В**[**асиль**] **І**[**ванович**]. Объ обрядахъ при похоронахъ (Христіанское чтеніе, 1845, Ш).

132. **Домонтович, М.** Черниговская губернія. Спб. 1865.

133. [**Допись** з Винницького про окреме ставлене свічки в церкві для знищеня ворога]. (Кіевское Слово, 1898, ч. 3632).

134. — з Глухова про убійство задля людського сала в злодійських цілях] (Жизнь и Искусство, 1899, ч. 126).

135. — з Харьк. Губерск. Вѣдомостей про убите парубка в Острогожську, щоби добути людського товщу для злодійських цілий] (По морю и сушѣ. Одесса, 1896, ч. 26, 434).

136. — про викопане трупа самоубійника] (Gazeta Lwowska, 1885, ч. 220).

137. — про викопане упиря з гробу] (Батьківщина, Львів, 1894, ч. 9).

138. — про зневажене трупа в Маяках, Херсонської ґуб.] (Gazeta Narodowa, 1885, ч. 181).

139. — про зневажуване трупів самовбийників] (Волынь, 1889, ч. 62).

140. — про обливанє могили повисільника, щоби визвати дощ] (Полтавс. Губерн. Вѣдомости, 1898, ч. 137).
141. — про свічку з людського товщу і руку мерця] (Новости, 1890, ч. 115).
142. — про те, як трьох хлопців убило дівчину, щоби добути людського сала для т. зв. злодійської свічки] (Елисаветградскій Вѣстникъ, 1889, ч. 16).
143. — про те, що цвіти, зірвані на гробах, помагають вийти заміж] (Буковина, 1892, ч. 32).
144. **Драгоманів, Михайло.** Малорусскія народныя преданія и разсказы. Сводъ. Кіевъ, 1876.
145. **Думитрашків, К[онстантин].** Народные повѣрья и обычаи при смерти, погребеніи и поминовеніи христіанъ, требующіе уничтоженія (Руководство для сельскихъ пастырей, 1868, т. III, ч. 39, 108—116).
146. **Епітафії** фундаторамъ Кіево-Печерскія Лавры (Кіевск. Епарх. Вѣдомости, 1874, ч. 14, 19—24).
147. **Ефименко, П.** Памятники украинской народной словесности (Черниг. Губерн. Вѣдомости, 1859, чч. 6—18, 25, 49). Голосіня.
148. — Упыри. Изъ исторіи народныхъ вѣрованій (К. Ст. 1883, VI, 371—379).
149. **Єґоров, Е.** Вирши о смерти въ синодикѣ XVIII ст. (Ibid. 1903, т. LXXXI, Док., 168—169).
150. **Єременко.** Раскопки кургановъ Новозыбковскаго уѣзда (Труды отд. русск. и славянск. археол. I).
151. **Єфремов, Сергій.** Історія українського письменства. 2 вид. Київ, 1911. Ст. 138.
152. **Єще** объ убійствѣ старцовъ (К. Ст. 1902, т LXXVII, 23 - 25).
153. **Жаткович, Юрій.** Замітки етноґрафічні з Угорської Руси (Етн. Зб. II, 1896, 1—38). Стор. 23—25.
154. **Житє** й Слово. Вістник літератури, історії і фолклору видає Ольга Франко. Львів, 1895.
155. **Забєлін, Іван Ев.** Исторія русской жизни съ древнѣйшихъ временъ. I - II. Москва, 1876—9. Стор. I, 444 і д., II, 171, 314 і д.
156. **Забилін, М.** Русскій народъ, его обычаи, обряды, преданія, суевѣрья и поэзія. В четырехъ частяхъ. Москва, 1880. Стор. 54, 55, 105—114, 254—255, 275, 561—567.
157. **Завадзкий, Владислав.** Obrazy Rusi Czerwonej. Poznań, 1869.
158. **Завитневич, Володимир.** Область Дреговичей какъ предметъ археологическихъ изслѣдованій (Труды кіевской духовной Академіи, 1886, VIII).

159. — Формы погребальнаго обряда Минской губерніи (Труды IX археолог. съѣзда).
160. **Заводи** дівчини по мамі (Народ, 1891, ч. 4).
161. **Зеленін, Д. М. К.** Народный обычай „грѣть покойниковъ" (Сборникъ харьк. ист.-фил. Общ. XVIII, 1909, 256—271).
162. **Зємба, Й. С.** Zwyczaje pogrzebowe w okolicach Uszycy na Podolu (Zb. wiad. 1888, т. XII, 227—229 і окремо).
163. **Зонтаґ, Вальдемар [Sonntag].** Die Totenbestattung, Totenkultus alter und neuer Zeit. Halle, 1878.
164. **Й. Й.** Wiadomości o Kupalnicach i Sobotach pominalnych na Podlasiu (Ondyna druskienickich źródeł na rok 1846).
165. **І. С.** „Прощи" или „подзѣвькування" (Подольскія Епарх. Вѣдомости, 1894).
166. **Іваніца, А.** Домашній бытъ малоросса Хорольскаго уѣзда и другихъ мѣстъ Волынской и Черниговской губ (Этногр. Сборникъ Имп. Русск. Геогр. Общ. 1853, вып. 1, 337—371).
167. **Іваніцький.** Къ исторіи погребальныхъ обычаевъ (Этногр. Обозр. 1891, Ш).
168. **Іванов, П[етро] В.** Вовкулаки, матеріалы для характеристики міровоззрѣнія крестьянъ-малоруссовъ (Ювилейный Сборникъ въ честь Всеволода Ѳ. Миллера подъ ред. Н. Янчука. Москва, 1900. = 97 том Извѣстій общ. любит. естествознанія, антроп. и этнографіи).
169. — Жизнь и повѣрья крестьянъ Купянскаго уѣзда, Харьковской губ. (Сборникъ харьк. ист.-фил. общ. XVII. Харьковъ, 1907). Стор. 106—108.
170. — Жизнь и повѣрья крестьянъ Купянскаго уѣзда (Этн. Обозр. 1908).
171. **І[ванов], П[етро].** Изъ области народныхъ малорусскихъ легендъ (Ibidem, 1890—1894), 1894, XXI. Стор. 88—89 смерть відьми і відьмака, 89—91 упирі.
172. **Іванов, П[етро] В.** Краткій очеркъ воззрѣній крестьянскаго населенія купянскаго уѣзда харьковской губерніи на душу и на загробную жизнь, составленный по словамъ стариковъ и старухъ (Отчетъ о засѣдан. ярослав. археол. съѣзда, 1887).
173. — Кое что о вовкулакахъ и по поводу ихъ (К. Ст. 1886, VI, 356—364).
174. — Народная медицина въ Харьковской губ. (Труды XII археол. съѣзда, 1902).
175. — Народныя представленія и вѣрованія, относящіе ся къ внѣшнему міру (Харьковскій Сборникъ. Лит.-науч. прилож. Къ Харь-

ковскому Календарю на 1888 г. Вып. 2. Изд. Харьк. Губ. Статист. Комитета, 81 і д.).

176. — Народные разсказы о вѣдьмахъ и упырьяхъ. Матеріалы для характеристики міросозерцанія крест. населенія Купянскаго уѣзда (Сборникъ харьк. ист.-фил. Общ. Ш, 1891, 156—228 і окремо). М. и. о смерти знахарів і відьом 216—220, 222—238.

177. — Народные разсказы о Долѣ (Матеріалы для характеристики міросозерцанія кресгьянскаго населенія Купянскаго уѣзда) (Ibidem IV, 1892, 54—89 і д.).

178. — Очеркъ воззрѣній крестьянскаго населенія Купянскаго уѣзда на душу и на загробную жизнь (Ibidem XVIII, 1909, 244—255 і окремо, Харьковъ, 1909. Ст. 13).

179. **Іващенко, П[етро Ів]**. Религіозный культъ южнорусскаго народа (Зап. Юго-зап. отд. Имп. Русск. Геогр. Общ. II, 1874).

Із буков. карп. горъ, *гл. В. М. К.*

Із области нар. малор. легендъ, *гл. І[ванов], В.*

180. **Ізопольський, Еразм.** Badania podań ludu (Atheneum, 1843, IV, V.) IV 65—76, 77—78; V, 39—75.

181. **Ілїнський, Ф.** Юго-западное русское общество и его умственное и религіозно-нравственное состояніе въ концѣ XVI и первой половинѣ XVII ст. (Волынск. Епарх. Вѣдомости, 1896).

182. **Іллюмінарський, С. Г.** Малороссійскія пѣсни, записанныя въ Билиндѣ (Памятная книжка Саратовской губ. на 1872 г.) М. и. піснї про смерть і похорон чумака.

183. **К. W.** Pogrzeby u Słowian (Muzeum domowe. Warszawa, 1835, 82—3, 94—6, 106—108).

К вопросу объ убійствѣ стариковъ, *гл. В. Н.*

184. **К історії** старыхъ обычаевъ, братствъ и колядъ на Волыни (К. Ст. 1901, т. LXXV, док., 15—18).

185. **Казимір, Е.** Изъ свадебныхъ, родинныхъ и похоронныхъ обычаевъ Подольской губерніи (Этн. Обозр. 1907, I—II, 208—210). Стор. 209, 210.

186. **Кайндль, Раймунд Ф.** Aus dem Volksglauben der Ruthenen in Galizien (Globus, 1893).

187. — Aus dem Volksmunde der Huzulen. Beiträge zur Volkskunde des Ostkarpathengebietes (Zeitschrift f. österr. Volkskunde, VII, 1902, 240—241). Проґностики смерти.

188. — Die Huzulen. Ihr Leben, ihre Sitten und ihre Volksüberlieferungen. Wien, Hölder, 1894. Ст. 92, 125—129.

189. — Die Seele und ihr Aufenthaltsort nach dem Tode im Volks-

glauben der Ruthenen und Huzulen (Globus, 1895, LXVII, ч. 23, 357—361).

190. — Der Festkalender der Rusnaken und Huzulen (Mitteilungen der k. k. Geogr. Gesellschaft in Wien, 1896).

191. — Totenhochzeit. Beiträge zur Volkskunde der Bukowiner Ruthenen (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, 1907, 320—321).

192. — Volkskunde (Die Erkunde, XVII). Липськ, 1903.

193. — і **О. Манастирський.** Die Ruthenen in der Bukowina. I—II. (Der Buchenwald. Beiträge zur Kunde der Bukowina, Nr. 3, 4). Czernowitz, 1889—1890. I, стор. 70—74, II 31—32.

194. **Калинський, Іван.** Церковно-народный мѣсяцесловъ на Руси (Зап. геогр. общ. по отд. этногр. 1877, VII, 269—480).

195. **Калленбах, Й[осиф].** Tło obrzędowe „Dziadów" (Czary i ludzie. Lwów, 1905, 87—133).

196. **Калужняцький Омелян.** Über den Ursprung des Dritten, Neunten und Vierzigsten im Totenkultus der heutigen Griechen, Slawen und Rumänen. Виклад. Tätigkeitsbericht der philolog. Gesellschaft an der Universität Czernowitz 1908, 7 November.

197. **Камінський, Вячеслав.** Къ народной демонологіи (Изъ с. Косарева, Дубенскаго уѣзда, Волынской губерніи.) (К. Ст. 1906, ХСШ, Докум., 9—11).

198. — **Ф.** Слѣды древнѣйшей эпохи каменнаго вѣка по р. Сулѣ и ея притокамъ (Труды Ш археол. зїзду в Києві, 1874 р., т. I).

199. **(Кампенгавзен, П. Б.) [Camphenhausen].** Bemerkungen über Russland. Leipzig, 1807. Стор. 83.

200. **Карєєв, Николай.** Миѳологическіе етюды. I. Біологическіе миѳы и демонологія. 1. Душа. 2. Болѣзнь. 3. Вѣра въ демоновъ II. Миѳологическія представленія о загробной судьбѣ души. 1. Вѣра въ переселеніе души... (Филологическ. Зап. 1873, II, 1—21).

201. **Карлович, Ян.** „Deska grobowa" (Lud, I, 16—19).

— L'obole du mort (Mélusine, X, 1900—1901).

— Chautury (Wielka encyklopedya powszechna B. 11—12, 481).

202. **Квітка-Основяненко, Гриць.** Сочиненія. Подъ ред. А. А. Потебни. I—VI. Харьковъ, 1887—1894. — Твори (Руська письменність, II, 1—2. Львів, 1904—1905). М. и. опис похорону в Маруси та Мертвецький Великдень).

203. **Кієвлянин.** Кіевъ, 1865, ч. 87. О упирях.

204. **Клінґер, Витовт.** Jajko w zabobonach ludu u nas i w starożytności (Rozprawy Akademii Umiej. w Krakowie. Filoz.-histor. kl. 2 Serya XXX, 1—161).

205. **Кльонович, Себ.** Roxolania. Carmen eleg. Cracoviae. 1583, 1584. Переклад Кондратовича в Bibl. przekładów łać. polsk. Wilno, 1851—52 і Biblioteka powszechna ч. 17. Złoczów, 1891.
206. **К[овальський], В[асиль].** О руско-народныхъ звычаяхъ (Отечественный Сборникъ. Львів, 1875, ч. 7—9, 11—13).
207. **К[озарищук], В[асиль] М.** Изъ буковинскихъ карпатскихъ горъ (Наука. Відень, 1889, I, 356 і д.)[1]).
208. **Козарищук, Василь.** [Оповіданє про подорож душі на тамтой світ]. (Наука, 1895).
209. **Колесса, Іван.** Галицько-руські народні пісні (Етн. Зб. XI).
210. — Narodziny i chrzciny, wesele i pogrzeb u ludu ruskiego we wsi Chodowicach powiatu stryjskiego (Zb. wiad. XIII, 1889, 147—150).
211. — **Філярет.** Людові віруваня на Підгірю. В селї Ходовичах стрийського повіту списав (Етн. Зб. V, 1898, 76—98).
212. **Кольберґ, Оскар.** Chełmskie. Obraz etnograficzny, I—II. Kraków, 1891—2. I, стор. 177—192.
213. — Pokucie. Obraz etnograficzny. I—IV. Kraków, 1882—1889. I, 214—223, 149, 205; III, 102, 157—159, IV.
214. — Przemyskie. Zarys etnograficzny. Wydał Kopernicki. Kraków, 1891. Стор. 51—54.
216. — Zwyczaje i obrzędy weselne z Polesia (Zb. wiad. XIII, 1889, 208—245). Стор. 229.
217. **Копернїцький, Ізидор.** Przyczynek do etnografii ludu ruskiego na Wołyniu z materyjałów zebranych przez p. Zofiję Rokossowską we wsi Jurkowszczyznie w pow. Zwiahelskim (Zb. wiad. 1887, XI, 130—228). Ст. 140—143.
218. **Корвін-Пйотровський.** Матеріалы для исторіи, этнографіи и статистики Черниговской губерніи. Черниговъ, 1887.
219. **Коробка, Н.** Малорусская сказка объ убіеніи стариковъ и митъ о происхожденіи свиньи у туземцевъ Гервеевыхъ острововъ (Ж. Ст. 1908, XVII, 155—158).
220. **Косїнський, В[ладислав].** Jajko w trumnie (Lud, 1909, XII, 356).
221. **Костомаров, Микола.** Очеркъ жизни великорусскаго народа (Современникъ. 1860). Передр. п. з. Очеркъ домашней жизни и нравовъ великорусскаго народа въ XVI и XVII столѣтіяхъ въ Собраніе сочиненій. Книга VIII. XIX том. Спб. 1906, 1—175.
222. **Котляревський, О[лександер] А.** О погребальныхъ обычаяхъ языческихъ Славянъ. 1868. Передр. в 3 томі Сочинецій в Сбор-

[1]) Гл. І. Е. Левицький, Гал.-русск. библ. XIX ст. I, 964.

никъ отд. русск. языка и слов. Имп. Акад. Наукъ. Спб. 1891, т. XLIX.

223. **Кошовик.** Живой упырь въ борьбѣ съ умершими упырями (К. Ст. 1884, I, 169—171).

224. **Кралицький, Анатоль.** Русины лаборскіи въ Угорщинѣ (Наук. Сборникъ Гал.-русск. Матицы, 1865, 103—114).

225. **Крачковський, Ю[ліян Т].** Бытъ западно-русскаго селянина. Москва, 1874.

226. **Крек, Ґреґор.** Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. Akademische Vorlesungen, Studien und kritische Streifzüge 2. вид. Graz, 1887 (1 вид. 1874). Ст. 416-421, 422-439.

227. **Кремер, Александер.** Obrzędy i zwyczaje rolnicze (Bibl. warsz. 1867, IV, 149—154).

Кузеля, Зенон. Дитина, *гл. Гр. М.*

228. — Причинки до народніх вірувань з початком XIX ст. Упирі і розношене зарази (ЗНТіШ 1906, LXXX і окремо).

229. **Кузїв, Іван.** Житє-бутє, звычаѣ и обычаѣ гôрского народу. Зôбравъ въ селѣ Дыдьовѣ (Зоря, 1889, ч. 15—21).

230. **Куліш, Панько.** Бабуся зъ того свѣту. Казка народна про померші душѣ [З Записок о Южной Руси]. (Читанка руска, I. Львів, 1871, 120—124). Передр. Київ, 1882.

— Записки о Южной Руси. I—II. Спб. 1856—7.

231. **Кунїк, А[ріст А.] і барон В[іктор Р.] Розен.** Извѣстія Аль-Бекри и другихъ авторовъ о Руси и Славянахъ (Спб. 1878). Ст. 56.

232. **Купчанко, Григорій.** Народныи звычаи и обряды буковинско-русскаго народа (Временникъ Инстит. Ставропиг. на годъ 1873. Львів, 1872, 114—121).

233. — Наша родина. Илюстрованый сборникъ для простонародного читанья. Вѣдень, 1897. Ст. 215.

234. — Нравы, обычаи, загадки, пословицы, суевѣрія и прч. буковинско-русского народа (Буковинско-русскій Календарь на годъ 1877. Рочн. IV. Черновцѣ, 1876, 59—71). Ст. 69—70.

235. — Нѣкоторыя историко-географическія свѣдѣнія о Буковинѣ (Зап. Юго-зап. отд. Имп. Русск. Геогр. Общ. II. Кіевъ, 1875 і окремо). Ст. 64—66.

236. — Похороны на Буковинѣ (Головацкій, Народн. пѣсни Гал. и Угорс. Руси, III/2).

237. **Л. М.** Малорусское нищенское причитанье (К. Ст. 1903, т. LXXX, Док., 6—7).

238. **Л. Ш.** Убійство дѣтей и стариковъ (Энциклоп. Словарь Брокгауза и Эфрона т. LXVII, 402-404).

239. **Лазаревський, О[лександер М.]** [Про духовниці]. (Черниг. Губерн. Вѣдомости, 1857, ч. 19).
240. **Левицький, Іван.** Світогляд украінского народа. Львів, 1876. Ст. 44—66.
241. — **Орест І.** Какъ относились у насъ въ старину къ самоубійствѣ (Чтенія въ истор. Общ. Нестора лѣтописца. Кіевъ, 1891, V, 5-6).
242. — Обычай помилованія преступника, избраннаго дѣвушкой въ мужья (К. Ст. 1905, т. LXXXVIII, I, 89—97).
243. — Очерки народной жизни (К. Ст. 1901, 199—205). Розділ: Убійца, прикованный къ гробу своей жертвы.
244. — Старинныя воззрѣнія на самоубійство и отголосокъ ихъ въ народныхъ обычаяхъ Южной Руси (К. Ст. 1891, кн. XII, 345—360 і окремо).
245. **Левшин, О[лексій Ір.]** Письма изъ Малороссіи. Харьковъ, 1816.
246. **Ленчевський, Л.** Похоронные обряды и повѣрья въ Староконстантиновскомъ уѣздѣ Волынской губ. (К. Ст. 1899, т. LXVI, кн. VII, 70—78).
247. **Лепкий, Данило.** Весняні звычаѣ, обряды та вѣрованя на Руси (Зоря, 1883, ч. 12-14, 199—201, 214-216, 232—234).
248. — Дещо про вовкулаковъ (Зоря, 1885, ч. 20). Передрук в Рускій Читанці Партицького ч. IV. Львів, 1887, 47 і д.
249. — Зъ вѣрувань нашого люду (Зоря, 1884, ч. 5, 23).
250. — Лыцарі и розбійники въ деякыхъ людовыхъ казкахъ та вѣрованяхъ (Ibid. 1887, чч. 19—20). М. и. про свічку з людського товщу.
251. — Похоронні звычаѣ и обряды у нашого народу (Ibid. 1883, ч. 1).
252. — Про народні забобоны: уроки, перестрахъ... (Ibid. 1884, чч. 13—15).
253. — Про небѣщиковъ (Ibid. 1890, чч. 10—11, 1892, ч. 13).
254. **Литвинів, А.** Изъ Глухова [о убійстві, щоб добути людського товщу для злод. свічі] (Земск. Сборникъ Черниг. губ. 1900, I).
255. **Литвинова, Л.** Какъ сажали въ старину старыхъ людей на лубокъ (К. Ст. 1885, VI, Док., 354—356).
256. **Лінeвич, П. Г.** Этнографическія свѣдѣнія о Черниговской губерніи (Черниг. Губерн. Вѣдомости, 1848, чч. 14—19).
257. **Лісовський, Атанас.** Описаніе села Гайворона (Земскій Сборникъ Черниговск. губ. 1900, 41—54).
258. **Лоневський, П.** Сопоставленіе смысла и существа обрядовъ и таинствъ православной церкви съ народными обычаями, практикуемыми

въ Подольской епархіи, отъ рожденія человѣка до смерти и погребенія его (Подольск. Епарх. Вѣдомости, 1891, чч. 16—17).

256. **Лопатки.** Народныя забавки въ Берегскомъ комитатѣ, въ Стройнѣ (Мѣсяцесловъ крестный на 1892 годъ. Въ Унгварѣ, 1891, 130 і д.).

Лубок, *гл. С-ич, К. свящ.*

260. **Максимович, Михайло А.** Дни и мѣсяцы украинскаго селянина (Русская Бесѣда, 1856, I, смѣсь, 61—83, III, 73—108. Передрук. в Собраніе сочиненій, II. Кіевъ, 1877, 463—524). Стор. 480—481 проводи, дядинки.

261. — Надгробная суета. (День, 1864, ч. 10, 19 і Собраніе сочиненій, II, 238—239).

262. — Надгробные стихи Кочубєю и Искрѣ въ Печерской Лаврѣ (Кіевскія Епарх. Вѣдомости, 1866, ч. 23, 717 і Собраніе сочиненій, II, 240—252).

263. — О надгробіяхъ въ Печерскомъ монастырѣ (Собраніе сочиненій, II. Кіевъ, 1877, 216—237).

264. **Малинка, А.** Малорусскіе обряды, повѣрья и заплачки при похоронахъ (Этн. Обозр. 1898, XXXVIII, 96—107).

265. — Дополненія къ свѣдѣніямъ объ Иванѣ Купалѣ и о заплачкахъ въ Малороссіи. б) Малорусскія заплачки (Ibid. 1898, XXXIX, 151—152).

265 а. — Сборникъ матеріаловъ по малорусск. фолклору... Изд. ред. Земскаго Сборника... Черниговъ, 1902. Ст. 241.

266. **Малороссія.** Составили Б. Г. Карповъ, А. Я. Пора, Леоновичъ, Ф. А. Виноградовъ, Я. Ф. Ставровскій, Е. К. Замысловская, В. В. Морачевскій, И. М. Малышева. (Россія. Полное географическое описаніе нашего отечества. Подъ редакціей П. В. Семенова, т. VII). Спб., 1903. Ст. 120—121.

267. **Манастирський, Олександер.** Die Ruthenen (Österr.-ungar. Monarchie in Wort und Bild, т. XX: Bukowina. 1899, 228—271). Ст. 261, 269—271.

268. **Манжура, І[ван Ів.]** Сказки, пословицы и т. п., записанныя въ екатеринославской и харьковской губерніяхъ (Сборникъ харьк. ист.-фил. Общ. III, 1890).

269. — Малорусскія сказки, преданья и повѣрья (Ibid. VI, 1894, 161 і д.).

270. **Маркевич, Микола.** Обычаи, повѣрья, кухня и напитки Малороссіянъ. Кіевъ, 1860.

271. — **Ол.** Образчики малорусскихъ эпитафій XVIII в. (К. Ст. 1883, VI, 393—396).

272. **Марчинський, Вавжинєц.** Statystyczne, topograficzne i historyczne opisanie gubernii podolskiej. I—III. Wilno, 1820—1822.

273. **Матвіїв**. Причинок до етноґрафії Галицького Поділя (Rocznik kółka naukowego tarnopolskiego za rok 1892. Tarnopol, 1892). Повіря про чорта і смерть.
274. **Матеріяли** для этнографическаго изученія Харьковской губерніи въ Харьковскомъ Сборникѣ, 1893—1895, VII—IX.
275. **Матеріяли** до укр. етнольоґії. Львів, 1899 і д., I—XII.
276. **Матросов, Е. Н.** По обычаямъ старины (Историческій Вѣстникъ, 1904, кн. V, 608—625).
277. **Махаль, Гануш.** Nákres slovanského bajesloví. Прага. 1891. Ст. 18—19: Představy o duši lidské a životě zahrobním; 85—89 Smrt; 172—188 Vampiři.
278. **Мельник, Е.** Раскопки въ землѣ Лучанъ (Труды IV археолог. съѣзда).
279. **Мерції** і упирі (Житє й Сл. 1895, II, 360).
280. **Метлинський, Амвроз**. Народныя южнорусскія пѣсни. Кіевъ, 1854.
281. **Миколаєвич, Яків**. Опис каменецкого повіта. Львів, 1899.
282. **Милорадович, В. П.** Житье-бытье лубенскаго крестьянина (К. Ст. 1902, т. LXXVII). Страва на поминках.
283. — Замѣтки о малорусской демонологіи (К. Ст. 1899, т. LXVI, кн. VIII, 196—209, кн. IX, 379—400).
284. — Народная медицина въ Лубенскомъ уѣздѣ, Полтавской губерніи (К. Ст. 1900, кн. I—III, V—VIII).
285. — Народные обряды и пѣсни Лубенскаго уѣзда, Полтавской губерніи записаные въ 1888—1895 г. (Сборникъ харьк. ист.-фил. Общ. 1897, X, 1—223). Ст. 4—10 сонник, 164—177 похорон, 177 223 голосїня.
286. — Рождественныя святки въ Лубенскомъ уѣздѣ. Полтава, 1893.
287. — Украинская вѣдьма (К. Ст. 1901, т. LXXII, 217—233).
288. **Мирон [псевд. = І. Франко]**. Сожженіе упырей въ с. Нагуевичахъ, 1831 г. (К. Ст. 1890, IV, 101—120).
289. **Мікльосіч, Фр.** Die Blutrache bei den Slaven. Aus den Denkschriften der Kais. Akad. d. Wiss. Wien, 1887.
290. **(Міллєр, Моріц Едм.)** Ein Aberglaube (Bukowinaer Bienenfreund. Czernowitz, 1890, ч. 2, 5—6).

Могила, Петро, *гл. Пімін, Евз.*

291. **Модзалевський, В.** Договоръ прихожанъ села Бѣлоусовки (пирятинскаго уѣзда) съ священникомъ 1742 г. (К. Ст. 1905, т. LXXXVIII, Док., 10—11).
292. **Морачевич, І.** Село Кобылья Волынской губерніи Новградволынскаго уѣзда (Этн. Сборникъ. Изд. Имп. Русск. Геогр. Общ. 1853, вып. 1, 294—312).

293. **Мочульський, В[асиль].** Смерть козака по малорусскимъ пѣснямъ и думамъ (Труды XII археол. съѣзда, 1902).

294. **Мрочко, Фр. Ксавери.** Śniatyńszczyzna. Przyczynek do etnografii krajowej (Przewodnik naukowy i literacki, 1897, XXV, 193—207, 290—304, 385—402, 481—498, 577—595). Ст. 587—595 Zwyczaje i obrzędy pogrzebowe.

295. **Мурко, Матіас.** Das Grab als Tisch (Wörter und Sachen, 1910, II, 79—160).

296. **Н. Я.** Черты изъ религіозной и быговой жизни Подоліи въ минувшіе вѣки (Подольск. Епарх. Вѣдомости, 1908, чч. 33—36).

297. **Навки** (Житє й Сл. 1895, III, 384).

298. **Неґрескул, В. Д.** Предразсудки херсонскаго простолюдина (Херсонск. Губерн. Вѣдомости, 1892, ч. 12, 17)

299. **Нестеровський, П. А.** Бессарабскіе Русины. Историко-этнографическій очеркъ. Варшава, 1905. *Рец.*: Ж. Ст. 1906, XV, 64—66 (Л. Л. В.).

300. **Нечуй-вітер, А. [псевд. = Ганна Куліш ва].** Жизнь въ одномъ селѣ (Основа. Петерб. 1862, кн. VIII). Голосіпє.

301. **Номис, М[атвій псевд. = М. Симонов].** Українські приказки, прислівья і таке инше. Петербургъ, 1864.

302. **Новосєльський, А[нтін псевд. = Марцінковський].** Lud ukraiński, jego pieśni.. zabobony, obrzędy, zwyczaje... I—II Wilno, 1857. T. I, 136—145: Dziady.

303. **О воспоминаніи** смерти и о житіи человѣчествѣмъ (Два памятники XVII и XVIII вѣка. Р. Ф. В. 1887, XVIII, 154—156).

304. **О знахорахъ** и знахоркахъ, о планетникахъ, волколакахъ, чарôвникахъ и чарôвницяхъ, о упыряхъ и упырицяхъ и о тыхъ грошахъ, що въ землѣ горятъ, якъ ихъ чортъ пересушуе (Наука. Коломия, 1874, 223, 245).

305. **О мертвецахъ** (Мѣсяцесловъ на г. 1871. Унгварь, 1870, 46—51).

306. **О самоубійцѣ** (Кіевлянинъ, 1874, ч. 114).

307. **Об убійствѣ** въ XVIII в. священника с. Войговки по подозрѣнію, что онъ упырь (Кіевлянинъ, 1868, ч. 145).

308 **Об угроруссах** (Наука. Вѣна, 1893, ч. 1, 3, 5—7).

Обряди, Малор. похор. *гл. В. К.*

309. **Обряди,** Погребальниє, въ Житомірскомъ уѣздѣ (Волынск. губерн. Вѣдомости, 1860, ч. 29—32).

310. **Огієвський, П.** Обычай умывать руки послѣ погребенія умершихъ (Прибавленіе къ Черниг. Епарх. Извѣстіямъ, 1868, ч. 10).

311. **Огоновський, Омэлян.** Історія литературы рускои. Часть IV. Львôвъ, 1894.

312. — Русины подъ зглядомъ етнографічнымъ, языковымъ, историчнымъ и литературнымъ (Дѣло. Львів, 1886).

313. **Онищук, Антін.** Матеріяли до гуцульської демонольоґії. Записав у Зеленици, надвірнянського повіта, 1907—1908 (Мат. до укр. етн. XI. У Львові, 1909. 1—138).

314. **Описаніе** с. Середняковъ Гадячскаго уѣзда Полтавской губерніи (Полтав. Епарх. Вѣдомости, 1905, ч. 26 і д.).

315. **Остапчук, В.** На тамтимъ свиты. Народн. пѣсни, сказанія, сказки и прч. записанныя въ Сѣдлецкой и Люблинской губерніяхъ (Ж. Ст. 1902, XII). Ст. 464.

316. **Очерк,** Этнографическій, малорусскаго населенія Полтавской губерніи (Воронежскій Сборникъ въ память трехсотлѣтія города Воронежа. Воронежъ, 1886, ч. I).

317. **Очерки** Малороссіи (Приходская библіотека ред. В. И. Шемякина). Спб., 1893.

318. **Памятники** древне-русской церковно-учительской литературы, Ш, 1897.

319. — старинной русской литературы изд. гр. Гр. Кушелевымъ-Безбородко подъ редак. Н. Костомарова I—Ш. Спб. 1860. Причта о витязи и о смерти (441—443).

320. — украинской народной словесности (Черниг. Губерн. Вѣдомости 1859). Голосіня.

421. — Два, XVII—XVШ вѣка (Р. Ф. В. 1887, XVШ, 151—156).

322. **Пасха** и проводы на Украинѣ (Галичанинъ. Львів, 1894, чч. 95, 101, 102).

323. **Пачовський, Михайло.** Похоронний обряд на Руси. Справозданє ґімн. акад. у Львові за 1902/3. У Львові, 1903. Ст. 3—32. *Рец.*: ЗНТіШ 1904, т. LXI. (Томашівський).

324. **Пашпорт** на тамтой сьвіт (Буковина, 1895, ч. 82).

325. **Петракакос, Д. А.** Die Toten im Recht nach der Lehre und Normen des orthodoxen morgenländischen Kirchenrechtes und der Gesetzgebung Griechenlands. Leipzig, 1905.

326. **Петров, М[икола].** Очерки изъ исторіи украинской литературы XVШ в. Кіевская искусственная литература. Кіевъ, 1880. Ст. 19 псальма про смерть.

327. **Петрушевич, Антін.** Лингвистическо-историческія изслѣдованія (Литер. Сборникъ Гал.-русской Матицы, 1887, 25—81). II: О происхожденіи и значеніи старо-словенскихъ словъ: жоупа, жоупище, жоупанъ, жоупань и другихъ словъ относящихся къ трупосожeганію и погребанію умершихъ у Словенъ.

328. — Общерусскій дневникъ церковныхъ, народныхъ, семейныхъ праздниковъ и хозяйственныхъ занятій, примѣръ и гаданій (Временникъ Ставропиг. Института на 1866 г.). Львовъ, [1865].

329. **Пєснь, Руска**, o śmierci z wieku XVII. (Lwowianin, 1841, 61—62).

330. **Пєткевич, Зенон.** Lud Polesia litewskiego (Tygodnik powszechny, 1884, 346, 360; 1885, 10, 42, 58, 76, 91, 108, 118, 171, 186).

331. **Пипін, Олександер.** Исторія русской этнографіи. Т. III. Этнографія малорусская. Спб. 1891.

332. [**Підляшецький, Стефан**]. Гдещо о упыряхъ (Наука. Львів, 1876, 391).

333. **Пімін, Евз.** [= **Петро, Могила**]. *Λιϑος* abo Kamień z procy prawdy cerkwie Św. prawosławney Ruskiey. Kijów, 1644. М. и. про хавтури.

334. **Плєщинський, Адольф.** Bojarzy międzyrzeczcy. Warszawa, 1893.

335. **Площанський, Венедикт М.** Нѣкоторыи мѣстности Галицкой Руси (Литерат. Сборникъ Гал.-русск. Матицы, 1886, 265). Кристинопіль.

336. — Нѣкоторыя села Галицкой Руси (Ibid., 1870). Корчин, Белелуя, ст. 56.

337. **Повіря** малорусскіи (Слово. Львів, 1880, чч. 82—3). М. и. про упирів і вовкулаків.

338. **Pogrzeb** dziecka na Ukrainie. (Kłosy, 1874, т. 25).
Pogrzeby u Słowian, *гл. K. W.*

339. **Подбереський, Андрій.** Demonologia ludu ukraińskiego (Zb. wiad. IV, 1880).

340. — Przejażdżka po czarnomorskich i azowskich pobrzeżach tudzież po dnieprowskiem Zaporożu (Bibl. Warsz. 1863, I, 295—328, 494—523, II, 113—134, 477—508).

341. **Подольський, Г.** Приходъ Алексѣевскій харьк. уѣзда Софійской церкви (Харьков. Епарх. Вѣдомости, 1868, ч. 1, 51—57).

342. **Поликарпов, Өеодор.** „Пурина“ (Ж. Ст. XVIII, 1909, отд. V, 121—123).

343. **Поминки** или проводы. (Слово. Львів, 1887, ч. 53, 54).

344. **Понятія**, Суевѣрныя, о причинахъ засухы въ Радомысльскомъ уѣздѣ (Кіевлянинъ, 1872, ч. 58).

345. **Попєльнїце** starosłowiańskie i obrzędy przy pogrzebach (Przyjaciel ludu, 1846, чч. 7—8).

346. **Порфірєв, І[ван Як.]**. Исторія русской словесности. Ч. I. Казань, 1909.

346. **Потебня, Олександер.** О долѣ и сродныхъ съ нею существахъ (Древности Московск. Археолог. Общ. II, 1867, 153—196).

348. — О миѳическомъ значеніи нѣкоторыхъ обрядовъ и повѣрій (Чтенія Общ. ист. и древн. при Москов. унив., 1865, IV, 234—320).

349. — Этимологическія замѣтки (Р. Ф. В. 1880, III, 194—196).

350. **Похищеніе** части трупа для помощи при воровствѣ (Кіевлянинъ, 1876, ч. 103; 1878 ч. 43).

351. **Практика** смертной казни въ старой Малороссіи (К. Ст. 1901, т. LXXIV, док., 1—3).

352. **Преданіе** о смертной казни за кражу пчелъ (Екатеринославск. Губерн. Вѣдомости, 1880, ч. 89).

353. **Преніе** живота со смертію, *гл. Два памятники* (Р. Ф. В., 1887, 151—153).

354. **Пригоровський, А.** Обычай печатанія умершихъ, *гл.* Руководство для пастырей, 1880.

355. — Село Меленскъ Стародубскаго уѣзда (Зап. Черниг. губернск. статист. комитета. Черниговъ, 1866, кн. I, 209—241).

Причитанье, Малор. нищ. *гл. Л. М.*

356. **Про** помершыхъ (Правда. Львів, 1873, ч. 17, ст. 574: Зъ народныхъ устъ).

357. **Программа** до збірання відомостей про українсько-руський край і нарід уложена членами Наукового Товариства імени Шевченка (Етн. Зб. I, 1895).

Прощі, *гл. І. С.*

358. **Пржездецкий, Олекс.** Podole, Wołyń i Ukraina, obrazy miejsc i czasów. Wilno, 1841.

359. **Радченко, Зинаіда.** Гомельскія народныя пѣсни (Зап. Имп. Русск. Геогр. Общ. 1888, XIII, вып. 2).

360. **Раєвський, [Петро Іванович].** Малорусскія повѣрья (Воронежская Бесѣда на 1861 г.). Ст. 194).

361. **Рєзанов, [Володимир] І.** Курскій сборникъ. I—II. Курскъ, 1902. Ч. II: Этнографическіе матеріялы .. воззрѣнія на природу, повѣрья.

362. **Ржегорж, Франтішек.** Kalendářík z národního života Lemků. Příspěvek k rusinskému národopisu haličských Karpat (Časopis českého musea, LXXI. V Praze, 1897, 353—375). Ст. 357: служби за померших, 362 задушна субота.

363. — Haličsko-ruský topélnik (Svět, XXXI, 419—420).

364. **Рицар** и смерть. Казка. Коломыя, 1875, 1876, 1883; 6 вид. 1887.

365. **Розенберґ, Л. К.** Повѣрья и предразсудки (Кубанскія Областн. Вѣдомости, 1900, ч. 207).

366. **Родительская**, Осенная, или поминовеніе усопшихъ (Херсонск. Губернск. Вѣдомости, 1848, ч. 38).

367. **Рудченко, Іван.** Чумацкія народныя пѣсни. Кіевъ, 1874.

368. **Руководство** для сельскихъ пастырей за 1880 г., ч. IV, 94—102, ч. V, 138 - 147. Тут дві статї редакційна і *А. Пригоровського:* Обычай такъ называемаго печатанія умершихъ на Юго-западѣ Россіи и борьба изъ за него.

369. **Руліковський, Едвард.** Opis powiatu Wasylkowskiego. 1853.

370. — Ukraina opisana powiatami pod względem historycznym, obyczajowym i statystycznym (Bibliot. Warsz. 1852, IV, 454—471).

371. — Zapiski etnograficzne z Ukrainy (Zb. wiad. III, 1879, 62—166 і окремо). Стор. 94 о упирях, 104 свіча з людського товщу.

372. **С—ч, К. свящ.** Дикая забава „Лубокъ" (Подольск. Епарх. Вѣдомости, 1898, чч. 19—29).

373. **Савченко, Іван.** Міросозерцаніе нашихъ простолюдиновъ-малороссовъ. Записано въ с. Соловьевкѣ Радомысл. у. Кіевской губ. (Ж. Ст. 1906, XV, 105—108).

374. **Самоквасов, Д. Я.** Сѣверянскіе курганы (Труды, III археол. съѣзда, т. I).

375. **Сарторі, П[авло].** Das Wasser im Totengebrauche (Zeitschrift d. Ver. f. Volkskunde, XVIII, 1908, 353—378).

376. — Feuer und Licht im Totengebrauche (Ibid. XVII, 1907, 361—386).

377. — Sitte und Brauch. I. Die Hauptstufen des Menschendaseins. (Handbücher zur Volkskunde, V). Leipzig, 1910.

378. **Сборник**, Харьковскій, литературно-научное приложеніе къ „Харьковскому Календарю" 1895 р. вып. 9. Видане Харьк. Губ. Статист. Комитета під ред. В. Іванова.

379. **Свєнціцький, Іляріон.** Матеріалы по исторіи сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1 половину XIX в. (Науч.-литер. Сборникъ Гал.-русск. Матицы, 1905, III; 1906, V, 1). Ст. 45.

380. — Похоронне голосїнє і церковно-релїґійна поезія (Студія над розвитком мотивів народної словесности. ЗНТіШ. 1910, т. XCIII, XCIV).

381. **Свидницький, А[натоль].** Великдень у Подолянъ (Основа. Южнорусскій литер. учен. вѣстникъ. Петерб. 1861, XI).

382. **Свѣдѣнія** объ языческихъ вѣрованіяхъ волынскихъ крестьянъ и представленія ихъ о душѣ и о загробной жизни (Волынск. Епарх. Вѣдомости, 1892, ч. 30).

383. **Сепп, І[ван].** Internationale Hochzeits-, Tauf- und Totengebräuche, München, 1891.

384. **Синицький, Д.** Погребеніе на саняхъ (К. Ст. 1894, IX, 457).

385. **Сілецький, Арсеній [К].** Колдовство въ Юго-западной Руси въ XVIII. ст. (Ibid. 1886, VI, 193–236). М. и. о упирях.

386. **Сіцинський, Е.** Народныя представленія о загробномъ мірѣ (Подольск. Епарх. Вѣдомости, 1886, ч. 28).

387. — Погребальные и поминальные обряды въ Подоліи (Ibidem, 1887, чч. 9—10).

388. — Сближеніе смерти съ рожденіемъ и бракомъ въ народной поэзіи (Ibid., 1885, чч. 18, 24).

389. **Скальковський, Аполлон А.** Похороны запорожца въ 1772 году (Русскій Инвалидъ, 1847, ч. 32. Передрук. в К. Ст. 1898, т. LX, док., 43—47).

390. **Славинський, [М.]** [Про звороти „посадить на саночки“ і „сажать на лубок“]. (Приднѣпровскій Край, [ок. 1901] ч. 1435).

391. **Смерть** вояка. Пѣсня народна (Романчук, Руска Читанка, т. II. Львів, 1879, 243; 3 вид. 1886, 233).

392. **Снегирев, Іван.** Русскіе простонародные праздники и суевѣрные обряды. Москва, 1837.

393. **Соболевський, [Олексій] І.** Матеріалы и изслѣдованія въ области славянской филологіи и археологіи (Сборникъ отд. русск. яз. и слов. Имп. Акад. Наукъ, LXXXVIII, № III. Спб., 1910). XVI. Изъ области вѣрованій и обрядовъ. 5. Тризна, 273—274.

394. **Созонович, І. П.** Русскіе варіанты сказки о женихѣ-мертвецѣ (Р. Ф. В. 1890, IV, 332—344 і д.).

395. **Сокальський, Бронислав.** Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym i ekonomicznym. Lwów, 1899.

396. **Соколов, М. І.** Новый матеріалъ для объясненія амулетовъ (Древности, I, 170 і д.).

397. **Сонник** или толкованіе сновъ... Собрали М. И. Б. и К. Н. Т. Коломыя, 1879.

398. **Сорокин, Г. І.** Мѣстечко Дмитровка. Опытъ историко-статистическаго и этнографическаго объясненія (Сборникъ Херсонск. Земства. Херсонъ, 1890, чч. 7—8).

399. **Сперанський, М.** Раскопки кургановъ въ Рыльскомъ уѣздѣ (Археол. Извѣстія, 1894).

400. **Спіцин, А[лександер] А[ндр.].** Замѣтка о каменныхъ крестахъ, преимущественно новгородскихъ. (Зап. Отд. Русск. и слав. археологіи, 1903, т. V, вып. 1, 203–234).

401. — Замѣтки о Русахъ ибнъ Фадлана и другихъ арабскихъ писателей (Жмнпр., 1881, VIII).

402. — Обозрѣніе губерній въ археологическомъ отношеніи (Труды отд. славянск. археол. т. I, II, IV).

403. — Разселеніе древне-русскихъ племенъ по археологическимъ даннымъ (Жмнпр. 1898, VIII).

404. **Средство** отъ засухи (Кіевлянинъ, 1888, ч. 71, 94). Самоубійця.

405. **Срезневський, Ізмаїл Н.** О языческихъ вѣрованіяхъ древнихъ Славянъ въ безсмертіе души (Жмнпр., 1847, ч. 2).

406. — Святилища и обряды языческаго богослуженія древнихъ славянъ. Харьковъ, 1846.

Ставровський, Ф. Распредѣленіе населенія Малороссіи по территоріи, его этнографической составъ, бытъ и культура (Малороссія, 90—127).

407. **Стадніцька, Луція.** Ze života v Podolí ruském. (Povaha, obyčeje, obřady, kouzla a pověry) (Slov. Sborník, II, 1883. 429—440).

408. — Charakter, obyczaje, obrzędy ludu ruskiego na Podolu (Wędrowiec, 1883, 571, 583, 597, 613).

409. **Стоимость** похоронъ барышевской обывательки въ 1756 г. (К. Ст. 1901, т. LXXIII, 85-86).

410. — похоронъ прилуцкой обывательки въ 1726 г. (Ibid., 1901, LXXIII, 18—19).

411. **Стражни, Ал.** O počtě zemrelých u pohanských Slovanů (Obzor, 1893).

412. **Стратчата**, страччуки (Ж. й Сл. 1895, II, 361).

413. **Сумцов, Микола.** Дополненіе къ статьямъ о Долѣ и Недолѣ (Этн. Обозр. 1892, XV, 169 і д.).

414. — Квитка какъ этноґрафъ (К. Ст. 1893, VII).

415. — Колдуны, вѣдьмы и упыри. Библіографическій указатель (Сборникъ харьк. ист. фил. Общ. III, 1891, 229—278).

416. — Культурныя переживанія (К. Ст. 1889—1890 і окремо).

417. — Легенда о грѣшной матери. Кіевъ, 1893.

418. — Малюнки з життя українського слова. Харьків, 1910. Стор. 55, 63, 83—84, 89, 134—35 (коротка бібліоґр. праць [28] про похорон) і 141—142 (бібл. праць про упирів, мерців і т. д.).

419. — Народныя пѣсни о смерти солдата (Этнограф. Обозр., 1893, XVI—XVII і окремо).

420. — Параллели къ повѣсти Гоголя „Вій“ (К. Стар. 1886, II, 286—289).

421. — Пѣсни и сказки о живомъ мертвецѣ (Ibidem, 1891, III. 440 і д.).

422. — Современная малорусская этнографія (К. Ст., 1892—1893, 1895—1895 і окремо ч. І. Кіевъ, 1893; ч. II, 1898). 1892, XXXVII, стор. 1892.

423. **Талько-Гринцевич, Юл.** Zarysy lecznictwa ludowego na Rusi południowej. Kraków, 1893.

424. **Танський, І.** Село Локотки Глуховскаго уѣзда (Зап. Черниг. Губ. статист. Комитета. Черниговъ, 1866, кн. I, 153 - 207).

425. **Темнота** між Бойками [в Скільщині]. Буковина, 1900, ч. 38. Викопуванє мерця.

426. **Темплє, Рудольф.** Die Gebirgsbewohner in Galizien (Mitteilungen der k. geograph. Gesellschaft in Wien, IV, 1860, 37—50).

427. **Терещенко, А. В.** Бытъ русскаго народа. I—VII. Спб., 1848. Т. III.

428. **Тишкевич, Е[встах] ґр.** Rzut oka na źródła archeologii krajowej, Wilno, 1842.

429. **Толстой, І. І. і Кондаков, Никодим.** Русскія древности, IV.

430. **Торонський, Олекса.** Русины Лемки (Зоря Галицкая яко альбумъ на годъ 1860. Въ Львовѣ, 414—415).

431. — Священникъ на кумашнѣ (Рускій Сіонъ. Львів, 1872, ч. 3).

432. **Tote,** Der, in Glaube und Brauch der Völker (Urquell, 1898, 108—112, 166—172, 202 - 209).

433. **Третяк, Г[ригорій].** Народно-церковныи звычаи и обряды на Руси (Рускій Сіонъ. Львів, 1877, чч. 7, 8, 16, 19, 20, 23). М. и. про комашню, стор. 601, 605.

434. **Труды** этнографическо-статистической экспедиціи въ западнорусскій край... Юго-западный отдѣлъ. Матеріалы и изслѣдованія, собранныя П. П. Чубинскимъ. I—VII. Спб., 1872—1878. Т. I, III, особливо IV: Обряды.

435. **Трусевич, І.** Преданія, повѣрья, пословицы и пѣсни жителей Полѣсья (Кіевлянинъ, 1865, чч. 20, 51, 52, 57, 65—71, 107, 108, 109, 111, 113, 120).

Убійство, дѣтей, *гл. Л. III.*

— упыря, *гл. Я. III.*

436. **Упыръ** (Временникъ инст. Ставропиг. на г. 1871, Львів, 1870, 108—109).

437. **Фасмер, М. Р.** Греко-славянскіе этюды, I—III (Извѣстія отд. русск. яз. и слов., 1907 і Сборникъ отд. 1910).

437 a. **Фішер, Едвард.** Bevölkerung der Bukowina. II. Ruthenen,

149—178 (Die Bukowina... Czernowitz, 1899). Стор. 159—160 похорони.

438. **Фотинський, О.** Обыкновенные люди старой Волыни (Волынскій истор.-археолог. Сборникъ, II).

439. **Френ, Х[ристіян Данил.] [Frähn]**. Ibn Foszlan's und anderer Araber Berichte über die Russen älterer Zeit. Спб. 1823. Стор. 11—23.

440. **Філярет, архіеп. [= Дмитро Гр. Гумилевський]**. Историко-статистическое описаніе Черниговской епархіи. V. [*гл.* Грінченко Этн. Матеріалы. II, 139).

441. **Франко, Іван.** Галицько-руські народнї приповідки (Етн. Зб. т. X, XVI, XXIII, XXIV, XXVI).

442. [—] Zaduszki we Lwowie przed laty 40 (Kurjer Lwowski, 1888, чч. 304, 305)[1].

443. — Людові віруваня на Підгірю (Етн. Зб. V, 1898, 100—223).

444. **Ханенко, В. І.** Древности Приднѣпровья. IV.

445. **Хвойко.** Поля погребеній въ среднемъ Приднѣпровьѣ (Зап. русск. археолог. общ. т. XII, вып. 1).

446. **Хвольсон, Д[анило] А[врамович]**. Извѣстія, о Славянахъ и Руссахъ Ибнъ-Даста. Спб., 1869. Стор. 29.

447. **Хлопіцький, Едвард.** Od Słuczy do Boha (Tygodnik illustr., 1887, I, 299, 319, 339, 351, 370, 402).

448. — Pińszczyzna, notatki z teki podróżnej (Kłosy, 1886, I, 123, 140, 149.

449. — Podróż po Wołyniu (Illustrowany Dziennik, 1887, maj, стор. 301)[2].

450. — Stepowe szlaki (Kłosy, 1880, II, 142, 157, 166, 172, 183, 205, 220, 252, 270, 275, 302, 316).

451. — Wędrówka po gubernii kijowskiej (Tygodnik illustrowany, 1881, II, 262, 268, 275, 285, 293, 300, 307, 316, 326, 351).

452. — Od Buga do Bohu, wspomnienie z podróży (Kłosy, 1875, II, 283, 302, 318, 330, 348, 360, 379, 396, 410)

453. **Целевич, Юліян.** Вовкулаки (Дѣло. Львів, 1891).

454. **Червінський, І. Л.** Okolica Za-Dniestrska między Stryjem i Łomnicą, czyli opis ziemi i dawnych klęsk lub odmian tey okolicy, tudzież iaki iest lud prosty dla religii i dla Pana swego? Zgoła iaki on jest? W całym sposobie życia swego lub w swych zabobonach albo zwyczaiach. We Lwowie, 1811.

---

[1] І. Е. Левицький, Гал.-русск. библ. I, 740.
[2] Мабуть рівнозначне з ч. 447.

455. **Чернецький, Василь.** Два упирі. Правдиве оповѣданье (Календарь Общ. Качковскаго на г. 1889, 156—161).

456. **Чернявська.** Обряды и пѣсни села Бѣлозерки Херсонской губ. (Сборникъ харьк. ист.-фил. Общ. V, 1893 і окремо).

Черти изъ религіозной жизни, *гл. Н. Я.*

457. **Чтеніе,** Христіанское, 1825, XX; 138, IV. [статї про похорони].

Чубинський, П. П. *гл. Труди.*

Ш. Я. Убійство упыря въ Кіевщинѣ, *гл. Ш[ульгин], Я.*

458. **Шейковський, К.** Бытъ Подолянъ. Кіевъ, 1860. Т. I, 1/2.

459. — О похоронахъ въ Подольской губерніи (Кіевскій Телеграфъ, 1860, чч. 24 - 26)[1]).

460. **Шейн, П. В.** Матеріалы для изученія быта и языка русскаго населенія сѣверо-западнаго края. Т. I, ч. II. (Сборникъ отд. р. яз. и слов. И. А. Н. П. Спб. 1890). Ст. 505—708. Згадки і про укр. матеріял.

461. **Шелухин, С.** [Реферат про українські народні голосіня на XIV археольоґічнім зїздї в Чернигові].

462. **Шемякін, В. І.** Русская земля. Сборникъ для народнаго чтенія. V: Очерки Малороссіи (Приходская библіотека). Спб., В. Комаровъ, 1896.

463. **Шероцький, В.** Народныя игры при похоронахъ (Этнографическій этюдъ. Православна Подолія, 1908, ч. 36).

464. **Широцький, Кость.** Надгробні хрести на Українї (ЗНТіШ., 1908, т. LXXXII, 10—29).

465. **Шишацький-Ілліч, А. В.** Лубокъ (Черниговск. Губ. Вѣдомости, 1852, ч. 48, 539—541).

466. — Мѣстечко Олишевка въ историческомъ и этнографическомъ отношеніи (Ibid., 1854, чч. 21—25).

467. — Проводы въ Козелецкомъ уѣздѣ и простонародный разсказъ: Поваръ съ того свѣта (Ibid., 1853, ч. 24).

468. **Шляпкін, І. А.** Древне-русскіе камянныя кресты. (Зап. Имп. Русск. Археолог. Общ. т. VII, вып. 2). Спб., 1906.

469. **Шнайдер, Антін [Schneider].** Encyklopedya do krajoznawstwa Galicyi pod względem historycznym, statystycznym, topograficznym, geognostycznym, etnograficznym, handlowym, przemysłowym, sfragistycznym etc, etc. I—II. Lwów, 1874.

---

[1]) Так у Грінченка Лит. укр. фолклора ч. 307; у Межова Русск. истор. библіогр. за 1860 і 1861 згадують ся ще числа 17 і 18.

470. **Шнайдер, Йосиф.** Z kraju Huculów (Lud, 1899, V, 344—345).
471. — Lud peczeniżyński. Szkic etnograficzny (Lud, 1907, XIII, 106—109).
472. **Шрадер, Отто.** Totenhochzeit. Jena, 1904.
473. **Шуйський, Йосиф.** Die Polen und Ruthenen in Galizien (Die Völker Österr.-Ungarns. Ethnograph. und culturhistorische Schilderungen, IX. Wien, Teschen, 1882). Ст. 35, 55—57.
474. **Ш[ульгин], Я[ків].** Убійство упыря въ Кіевщинѣ во время чумы 1770 года (К. Ст. 1890, XXVII, 338—341).
475. **Шухевич, Володимир.** Гуцульщина. I—V. (Матеріяли для укр.-руськ. етн. II, IV, V, VII.) Ш. Ст. 241—255.
476. — Huculszczyzna. I—V. Lwów, 1902—1909.
477. **Щепкін, Е[вген Микол.]** Скандинавскій обрядъ погребенія съ кораблемъ (Жмнпр., 1897, т. IX, 38—61).
478. **Щурат, Василь.** Увільнене злочинця дівчиною в Бродах 1727 р. (ЗНТіШ., 1907, т. LXXV, 96—103).
Я. Ш. Убійство упырья въ Кіевщинѣ, *гл. Ш[ульгин], Я.*
479. **Яворський, Юліян.** Галицко-русскій авгурій XVIII вѣка (Ж. Ст. 1898, VIII, 111). Віщованя.
480. — Галицко-русскія повѣрья объ упыряхъ (Ж. Ст., 1897, VII, 107—110).
481. — Духовный стихъ о грѣшной дѣвѣ и легенда о нерожденныхъ дѣтяхъ (Изборникъ Кіевскій, 1904, 287—352).
482. — Südrussische Vampyre (Zeitschrift d. Vereines f. Volkskunde, 1898, VIII, 331—336).
483. **Як** виглядає душа? (Ж. й Сл. 1895, III, 224—225).
484. **Як** душі з того світа вертають ся? (Ibid., 225).
485. **Яковлев.** Пословицы, поговорки, крылатыя слова, примѣты и повѣрья, собранныя въ слободѣ Сагунахъ острогожскаго уѣзда (Ж. Ст. 1905, XIV, 154—156 1906, XV). Відділ Смерть.
486. **Ян—ський, Ів. П—ч.** Изъ прошлаго полтавской епархіи. (Бытовыя картины). 1. Отпѣваніе безъ покойниковъ (К. Ст., 1898, т. LXI, Док., 1—3).
487. **Яневич, Орест.** I. [про мак як средство проти мерців]. II. Zu Friedrich v. Duhn „Rot und Tot“ (Archiv f. Religionswissenschaft, 1908, IX, 1—24).
488. **Яроцький.** Краткій отчетъ о раскопкѣ кургановъ Рѣчицкаго могильника (Труды общ. изслѣдователей Волги, I).
489. — Могильникъ по среднему теченію р. Уборти (Археолог. лѣтопись Южной Рос. 1903).

490. **Ястребов, Володимир Н.** Изъ народныхъ устъ (Этн. Об. 1896, 150). Що видів чоловік, коли умирав.

491. — Какъ баба замирала (К. Ст. 1894, т. XLVII, 492–493).

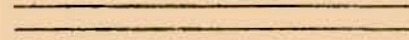
492. — Матеріалы по этнографіи Новоросс. края. Одесса, 1894.

493. **Ящуржинський, Хр[исанф Петрович].** Малорусскія причитанія надъ умершими (К. Ст. 1888, I, док., 11–16).

494. — Остатки языческихъ обрядовъ, сохранившіеся въ малорусскомъ погребеніи (Ibid., 1890, I, 130–132).

495. — Остатки язычества въ погребальныхъ обрядахъ Малороссіи (Этн. Обозр. 1898, XXXVIII, 93–95).

496. — [Похорон як весіле. Реферат на 7 археол. зїздї в Ярославлї, 1887 р.].

I. Похоронні звичаї й обряди в селї Ропици Руській, Горлицького повіта.

Смерть у Лемків мусить бути в родині — як повідають — попереджена якимись знаками. Коли хто має в родині вмерти, снять ся рідні відповідні сни.

І так, коли снять ся пчоли, а особливо в улию неживі, мусить хтось найблизший померти в родині. — Коли снить ся, що зуби випадають з рота, мусить умерти хтось дальший в родині.

Трикратне закракане ворони перед вікнами є також певним віщуном смерти.

Коли хто смертельно хорий і має вмерти, на се вказує богато знаків. Тоді щось стукає до вікна, або в ночи видає на поді ріжні шелести, або знов сам умираючий має ріжні привиди; привиджують ся йому яйця, звірята, часом святі, бажає їсти, пити, але мало їсть і пє. Як духовник приїде до смертельно хорого, а той має ще жити, то кінь стрепле ся, а як ногою гребе, то хорий певно умре. На святий вечер як загасять свічку, а лямпа світить ся, то смотрять, куди дим іде; коли в гору, то всї будуть жити, а як на двір, то хтось помре.

Коли вже видить старий Лемко, що умре, каже собі прикликати всїх своїх ворогів, взагалї тих, що з ними не жив у зголї і поодиноко прощає ся. Говорить: Подаруйте мі, щом вас оклеветав; по раз перший пращайте, по раз другий пращайте, і по раз третий пращайте. Той, що гнївав ся, відповідає три рази: Пращаю вам, няй вам Господь Бог праща... Часто трафляють ся одначе й такі заввяті, що не прийдуть пращати ся. Коли помре хто несподївано, то приходять ті, що гнївали ся і говорять ті самі слова вже до вмерлого і самі відповідають за нього.

Умираючий Лемко не дїлить дїтий ґрунтом, бо тут переходить ґрунт правом звичаю на найстаршого сина, а властиво сам отець записує найстаршому синови або доньцї, як женить або віддає. Ґрунт сей однак

діти купують собі від „няня“ так, що з такого купного сином ґрунту мусить нераз отець уступати і тяжко бідувати.

Якже помре батько несподівано, значить ся, коли ще не здав ґрунту на сина, то суд призначує його найстаршому, а сей має рівні паї посплачувати молодшим.

За умираючим не вільно плакати, аби „умеращий легко помер і щоби его не заплакати, бо би ся довго трапив, міг би ще й до тижня жити і з вельким трудом умерти“. Умираючому дають засвічену „грівницю“, себто свічку, що посвячують по звичаю на цілій Лемківщині на Стрітене. Свічку дають лише тому, хто тяжко вмирає, щоби скорше помер і не мучив ся.

Підчас того, як чоловік умирає ставлять на столї воду, щоби душа скупала ся, як вийде з тіла і охолодила ся; не одні кажуть, що виділи, як вода значно порушала ся в тім часї, як чоловік сконав.

Про смерть небіщика повідомляють зараз священника і дають знати дзвонарям, щоби дзвонили. До того часу, поки задзвонять, душа остає на сім світї між людьми; скоро задзвонять, душа опускає сей світ і стає на суд.

Дзвонять мерцеви три рази: рано, в полудне і вечером на те, що душа першого, або другого дзвоненя може не чути, третий раз почує певно і забирає ся. Само собою розуміеть ся, що скоро довідають ся в селї, хто помер, одні хвалять небіщика, другі ганять тай приговорюють: „Няй му Бог не памятат“. В хатї, де лежить покійник, устає робота і то не лише в тій хатї, але на цїлім ґрунтї[1]) на три дни зараз і три дни по похоронї.

За подзвіпне платить ся дзвонарям 4 корони. Покійника все обмивають і то хтось чужий. Воду виливають на місце, куди люди мало ходять, а гребінь викидають також, чесати ним не можна живих, бо волосє не росло би.

Убирають старого в чисту одежу і то так, як він ходив у свято за житя. Молодим — чи дївцї, чи парібкови кладуть вінець на голову,

---

[1]) На одній рілї (ґрунтї) може бути кілька ґаздів. Кожда ріля має свою назву, і так: у селї Боднарцї: Сембратівка, Борщівка, Вовківка, Зомбівка, Шовтиство, Цюпківка.

В селї Маластові: Коритарівка, Хомівка, Баюсівка, Ковалївка, Циганівка.

В селї Ропици Руській: Реґетівка, Мацьківка, Драґанівка, Смаржівка.

В селї Рихвалдї: Ґебузівка, Вархолївка, Ґаранівка, Белеївка, Пецилївка, Писарівка і т. д.; се назви утворені від старих родів: Сембрат, Борщ, Баюс, Цюпка, Вовк, Хома, Коритар, Коваль, Драґан, Смарж, Ґебуза, Вархолик, Белей, Пециляк, Писарчик, і т. д.

а другий вінець на труну. Дівку несуть на теметів парібки, а хлопця дівчата; се дружки і дружби.

Вечером приходить священник і відправляє парастас, панахиду; по парастасї гостять священника; дають масло, хлїб, яйця, палюнку і пиво; що він не зїсть і не випє, то забирає до дому (так само гостять священника на так званих обідах за душами. І привозить сюди все дяк свої фляшки та що не випє, переливає для єгомостя до привезених з собою фляшок та везе на плєбанїю; також забирає масло, що не зїдять).

На серединї хати під образами ладять для покійника ложе (катафальок) головами під образи, а ногами до дверий. Кладуть звичайно дві-три дошки, кінцями на лавку під образи, а під ноги столець. Стелять солому, звичайно околїт, який застелють плахтою, а відтак білим полотном і з тим полотном дають уже до труни. Подушки не дають під голову, лише освячене зїлє; до труни дають лише гиблївки. Мягко не можна стелити в трунї, бо такій душі було би зле, така душа не мала би спокою, як би її тіло на подушцї „баршіло“ (гнило).

Малу дитину кладуть на стіл, бо кажуть, що то ще ангел. Труну роблять чужі, при чім гостять маїстрів палюнкою. Теперішними часами купують уже Лемки гарні труни в містї, лише бідним роблять звичайні прості труни. Часами малюють на трумнах чорні хрести. Вечером сходять ся старі люди і молодїж до вмерлого на ніч, а щоби їм не „цво“ ся (не вкучило), то або розмовляють, як звичайно, або грають у карти, або співають коляди тай инші побожні піснї.

Деиеде, особливо глубше в гірських селах, молодїж має свої забави; бавлять ся в боіску (сїнях). І так: Сідає парібок і держить капелюх на колїнах; другий схиляє ся лицем до капелюха так, щоби мав очи заткані. Хлопцї обступають довкола, а оден з них валить пястуком у спину. Відтак той встає і гадає, хто його вдарив; не відгадав, лягає знов. А як згадає, то лягає той, кого згадав — і так дальше. Та забава називає ся: „чесати конї“, „дупак“, або „йти на кукану“.

Друга забава така: Оберають одного парібка за коваля; той бере собі два патики, а сильнїйші парібки лапають чи парібка, чи дївку за ноги і коваль кує. Так іде по черзї, на останку кують і коваля. Та забава називає ся „коваль“.

Забави устроюють лише в темнїйших селах, а в селах близше світа, особливо міста, нема жадних забав, не грають у карти, заховують ся поважно, та співають побожні піснї. Через ніч читає дяк псалтиру.

Коли мерлець, мужчина, скрутить голову, як лежить на бік, то в тій хатї не задовго помре другий мужчина, а як зробить се женщина, то стане ся те саме з другою женщиною.

Як приходять до мерця, то найперше витають ся, потім клякають і молять ся. По молитві кождий хрестить три рази вмерлого, щоби Бог простив йому „шитки гріхи“; можна і по молитві привитати ся, до сего не привязують жадної ваги. А витають ся: Дай Боже добрий вечер! Дай Боже добре здоровля. — Коли вмерлий вилежить свій приписаний час у хаті, ладять ся до похорону.

Похорон старших відбуває ся звичайно перед полуднем, бо провадять тіло до церкви, де відправляє ся служба Божа. До труни вкладає тіло хто будь, чи свої, чи чужі. До труни вкладають воскований шнурок, щоби небіщик виліз по нім скоро з гробу, як буде ставати на суд; дають також гріш до руки, щоби зложив Богу жертву, та щоби викупав ся. Коли виносять труну з хижи, схиляють на кождім порозї три рази, стукають і говорять: „Будте ми здорови і майте ся добрі“. — Кажуть, що тіло по кождім стукненю о поріг, стає тяжше і по шестім стукненю, як переходить через два пороги, робить ся труна так тяжка, що годї вдержати. Лемки вірять при тім, що мерлий чує увесь час у хатї, а як виносять його з хати і стукнуть ним на порозї, перестає чути. Коли на дворі зложать труну на віз, говорить священик прощальне слово. Лемки уважають, чи священик скаже в тій мові отсї слова; „Якєс собі заслужив, так будеш мати“. Він мусить се сказати, говорять Лемки, „бо би з ним було злї тай мерлому було би не добре“. Оден богатий Лемко казав єгомосцеви вибрати собі найкрасшого коня, щоби тих слів не сказав у проповіди, але єгомость заявив, що й сто коний не хоче, бо не хоче брати на себе дїл покійного. Небіщика везуть у лїтї возом, а в зимі саньми, кіньми або волами.

Похорон після правил церкви відбуває ся як звичайно всюда. За похорони беруть священики всюди високо, а то від найбіднїйшого 40 К, і дальше в гору; чим богатший Лемко, тим більше мусить заплатити. Такса доходить і до 200 К.

Вносять тіло до церкви, „де стоїть хвала Божа за умерлим“. По хвалї божій провадять тіло на „цмєнтїр“. Коли священик запечатує гріб, кождий з присутних кидає на труну три рази по грудці землї на знак прощаня тай щоби земля для нього була легка.

По похоронї фірман, що віз труну, так само веде конї в руках до дому з відкритою головою. Сїдати на віз не можна, бо щось би стало ся. Коли той віз привезуть на подвіря, перевертають його до гори колесами, щоби на обійстю відвернуло ся зле, а привернуло ся всьо добре.

По похоронї малої дитини не кличуть нікого до хати, а по старім кличуть, дають палюнки і по кусникови хлїба, помолять ся за душею і розходять ся домів. Тризни не справляють. Солому з постелї, на котрій лежав хорий і помер, дають під статок (худобу), а околіт, на якім лежав

мерлий, палять або роблять з нього кички (сніпки) і вшивають їх на хати, щоби буря не дерла даху.

Не можна дотикати ся мерлого перше правою рукою, лише лївою, бо правою сїє ся, то зерно не родило би ся. Як винесуть труну з хижи, то на стіл кладуть хлїб, а родина обходить його три рази; під стіл забивають зуб з борони, щоби люди не мерли. По під пороги сиплять зерно, тут на Лемківщинї овес, щоби зерно того ґазди нїколи не опускало.

Всьо отвирають, комори, стайнї, сусїки, скринї, щоби часом душа де не задержала ся і довго на сїм світї не покутувала.

Першу ніч по похоронї не спить нїхто з родини; світло світить ся те саме, що й при мерцеви. Всюди сидять ті самі, що були на похоронї цїлу ніч і молять ся та співають побожні піснї. Се тому, бо після вірування, душа приходить щоби „обізрити, де бива". На „вигляд" (вікно) кладуть у мисцї воду і ручник, щоби душа рано умила ся і очистила з гріхів.

Посипують також вікна і землю попелом. Коли знайдуть рано на попелї який знак, то кажуть, що була душа і очистила ся з гріхів, а коли знаку не було на попелї, то мають переконанє, що се був чоловік праведний і без гріхів. Як би родина спала тої ночи, то душа „барз" би смутила ся тим, колиж сидять і молять ся, співають, то душа радує ся.

Гріб завсїгди треба копати рано, бо по полудни не дало би гробареви гробу викопати. Цїлі три дни по похоронї не можна на ріли, де був небіщик, нїчого робити, хоч би й кількох ґаздів сидїло на нїй, навіть не приналежних до родини покійного, а то тому, щоби душа мала спокій і щоби тїлови було добре і легко лежати в гробі. Жалоба триває у Лемків повний рік. Вбирають ся скромно; грати, танцювати, веселити ся не вільно. Ті, що мали якісь спори з покійником, процеси, винні йому гроші, боять ся якийсь час ходити по ночах, бо покійний розправив би ся з ними; він у загалї мусить полагодити свої справи і претенсії.

Старі люди повідають і таки вірять та за правду мають, що декотрі душі по смерти тиняють ся по світу, роблять людям на злість і на шкоду. Можливо, що тепер не ходять так часто душі, бо теперішні священники більше вчені і лїпше знають молити ся за мерлими. Щоби однак мерлий не приходив до своєї хати, до родини, описують докола хати свяченою крейдою і при тім вимовляють слова, що небіщик не має права до них приходити.

За умерлими Лемки в цїлих горах не голосять, чути лише плач і тихе ридання. На допити, чи в давних часах голосив хто за помершим дорогою, відповідали старики, що нї, бо з сего люди сміяли би ся. Се

Як приходять до мерця, то найперше витають ся, потім клякають і молять ся. По молитві кождий хрестить три рази вмерлого, щоби Бог простив йому „шитки гріхи“; можна і по молитві привитати ся, до сего не привязують жадної ваги. А витають ся: Дай Боже добрий вечер! Дай Боже добре здоровля. — Коли вмерлий вилежить свій приписаний час у хаті, ладять ся до похорону.

Похорон старших відбуває ся звичайно перед полуднем, бо провадять тіло до церкви, де відправляє ся служба Божа. До труни вкладає тіло хто будь, чи свої, чи чужі. До труни вкладають воскований шнурок, щоби небіщик виліз по нім скоро з гробу, як буде ставати на суд; дають також гріш до руки, щоби зложив Богу жертву, та щоби викупав ся. Коли виносять труну з хижи, схиляють на кождім порозї три рази, стукають і говорять: „Будте ми здорови і майте ся добрі“. — Кажуть, що тіло по кождім стукненю о поріг, стає тяжше і по шестім стукненю, як переходить через два пороги, робить ся труна так тяжка, що годї вдержати. Лемки вірять при тім, що мерлий чує увесь час у хатї, а як виносять його з хати і стукнуть ним на порозї, перестає чути. Коли на дворі зложать труну на віз, говорить священик прощальне слово. Лемки уважають, чи священик скаже в тій мові отсї слова; „Якєс собі заслужив, так будеш мати“. Він мусить се сказати, говорять Лемки, „бо би з ним било злї тай мерлому було би не добре“. Оден богатий Лемко казав єґомосцеви вибрати собі найкрасшого коня, щоби тих слів не сказав у проповіди, але єґомость заявив, що й сто коний не хоче, бо не хоче брати на себе дїл покійного. Небіщика везуть у літї возом, а в зимі саньми, кіньми або волами.

Похорон після правил церкви відбуває ся як звичайно всюда. За похорони беруть священики всюди високо, а то від найбіднійшого 40 К, і дальше в гору; чим богатший Лемко, тим більше мусить заплатити. Такса доходить і до 200 К.

Вносять тіло до церкви, „де стоїть хвала Божа за вмерлим“. По хвалї божій провадять тіло на „цментїр“. Коли священик запечатує гріб, кождий з присутних кидає на труну три рази по грудцї землї на знак прощаня тай щоби земля для нього була легка.

По похороні фірман, що віз труну, так само веде конї в руках до дому з відкритою головою. Сїдати на віз не можна, бо щось би стало ся. Коли той віз привезуть на подвіря, перевертають його до гори колесами, щоби на обійстю відвернуло ся зле, а привернуло ся всьо добре.

По похороні малої дитини не кличуть нікого до хати, а по старім кличуть, дають палюнки і по кусникови хлїба, помолять ся за душею і розходять ся домів. Трizни не справляють. Солому з постелї, на котрій лежав хорий і помер, дають під статок (худобу), а околіт, на якім лежав

мерлий, палять або роблять з нього кички (сніпки) і вшивають їх на хати, щоби буря не дерла даху.

Не можна дотикати ся мерлого перше правою рукою, лише лівою, бо правою сіє ся, то зерно не родило би ся. Як винесуть труну з хижи, то на стіл кладуть хліб, а родина обходить його три рази; під стіл забивають зуб з борони, щоби люди не мерли. По під пороги сиплять зерно, тут на Лемківщині овес, щоби зерно того ґазди ніколи не опускало.

Всьо отвирають, комори, стайні, сусіки, скрині, щоби часом душа де не задержала ся і довго на сім світі не покутувала.

Першу ніч по похороні не спить ніхто з родини; світло світить ся те саме, що й при мерцеви. Всюди сидять ті самі, що були на похороні цілу ніч і молять ся та співають побожні пісні. Се тому, бо після віруваня, душа приходить щоби „обізрити, де бива“. На „вигляд“ (вікно) кладуть у мисці воду і ручник, щоби душа рано умила ся і очистила з гріхів.

Посипують також вікна і землю попелом. Коли знайдуть рано на попелї який знак, то кажуть, що була душа і очистила ся з гріхів, а коли знаку не було на попелї, то мають переконане, що се був чоловік праведний і без гріхів. Як би родина спала тої ночи, то душа „барз“ би смутила ся тим, колиж сидять і молять ся, співають, то душа радує ся.

Гріб завсїгди треба копати рано, бо по полудни не дало би гробареви гробу викопати. Цілі три дни по похороні не можна на ріли, де був небіщик, нічого робити, хоч би й кількох ґаздів сидїло на ній, навіть не приналежних до родини покійного, а то тому, щоби душа мала спокій і щоби тілови було добре і легко лежати в гробі. Жалоба треває у Лемків повний рік. Вбирають ся скромно; грати, танцювати, веселити ся не вільно. Ті, що мали якісь спори з покійником, процеси, винні йому гроші, боять ся якийсь час ходити по ночах, бо покійний розправив би ся з ними; він у загалї мусить полагодити свої справи і претенсії.

Старі люди повідають і таки вірять та за правду мають, що декотрі душі по смерти тиняють ся по світу, роблять людям на злість і на шкоду. Можливо, що тепер не ходять так часто душі, бо теперішні священники більше вчені і лїпше знають молити ся за мерлими. Щоби однак мерлий не приходив до своєї хати, до родини, описують докола хати свяченою крейдою і при тім вимовляють слова, що небіщик не має права до них приходити.

За умерлими Лемки в цїлих горах не голосять, чути лише плач і тихе риданя. На допити, чи в давних часах голосив хто за помершим дорогою, відповідали старики, що нї, бо з сего люди сміяли би ся. Се

жадних, бо курна!) Трумну робить тесля в дома або коло хижі помершого на замовлене.

Голосінь нема жадних.

Для небіщика нема найменшої пошани. Вечером збирає ся молодїж і виправляє страшні варварські жарти з трупом. Пр. тягають мерця за ноги і кличуть, щоби встав та бавив ся з ними, тягають за волосе і питають ся, чи відгадає, хто то потяг, тягають стеблом чи галузкою з чатинного дерева небіщикови попід ніс, скобочуть його, щоб засміяв ся і т. д. І все те дїє ся в очах ріднї, котра одначе не може запротестувати проти того, бо не може ломити звичаю; останними часами звичай сей вже зникає.

В день похорону священник відправивши над небіщиком молебен, їде наперед домів, а трупа поволи везуть на фірі, по змозї запряженій волами, але як з гори, то нераз фіра з небіщиком побіжить з на пару сот метрів на перед, а люди ідуть за трупом розмавляючи про буденщину, і по їх виразах лиця цїлком не пізнати того суму, а бодай поважного настрою, що бачимо в инших сторонах. Навіть родичі анї слівцем не заголосять за своїми дїтьми.

До трумни вкладали до недавна фляшку палюнки (горілки), а до нинї ще вкладають кілька шісток (здає ся, що одну корону), щоби небіщик мав чим на тамтім світї вкупити ся до „неба“, — нїби заплатити сторожеви небесних воріт.

Рівнож місцями вкладають дуган (тютюн), хто курить, люльку і взагалї предмети, які небіщик найбільше любив, щоби не потребував вертати ся з тамтого світа по них.

На гріб не кладуть жадного начиня і персти на труну не кидають руками.

Лучає ся дуже часто, що небіщик по похоронї „ходить“. Нераз бачуть небіщика на обістю, або звить ся в хатї на лаві, або де будь.

Рівнож сильно розповсюднене віроване в вандрівку душ. Пр. душа за кару іде під якесь дерево, чи під яку будівлю, чи під камінь у землю і там покутує; хто порушить той камінь, чи зітне те дерево, або розбере будівлю, той мусить умерти.

Багато по селах є порожних хат, що опустили їх мешканцї, бо бачили в них небіщиків, або чули їх голоси.

Душа може замінити ся в дерево чи звіря, пр. в гадину і т. п.

Про покутоване душ оповідають Лемки дуже багато леґенд.

Записав Осип Яворський, учитель в Яслї.

III. Похоронні звичаї й обряди в Мшанци і сусїдних селах Старосамбірського і Турчанського повіта.

1. Перед і в часї смерти.

Своє пересвідчене, що люди повинні умирати, висказують у Мшанци приповідкою: „Як би не вмерали, то би під небо підпирали“.

Як „маштер“[1]) зачинає тесати дерево на хижу і тріска від луба упаде до землї, буде мерлець; як тим боком від дерева, буде весїля; як упаде на двір поза трамя, буде мерлець, „чкода“, як до середини вязаня, буде весїля.

При завязинах будинку, як маштер карби на трамах (підвалинах) врубує, затинає трам на людий, на худобу, або що инше, що тогди увидить, аби йому не вадило.

„Як ся снит, же іду потоком, а відти і відти падат на мене беріг, то мусит бити мерлиць, вжем тото вибагла; як ся снят гуси, то повідают, же мерлиць; як ся снит весїля, або же биками орют, то буде мерлиць; як ся снит, що робит ся полотно на варстатї, повідают „смирть“ буде; як на капустї на кочанї в глинї виросте таке, ги жменя, а ту на горі зівяне, усхне, то повідают на вмерця“.

(Оповіла стара жінка Саракова Настуня в Мшанци в 1910 р.).

„Як ся снит безрога, то смирть; як курка піє рано, не чкодит, хиба в вечир; як кертина наточит велику купу, буде мерлиць; як хабинище[2]), також буде припадок“.

„Як за столом стїна тріскат, то ґазда вмре; як коло печи, то ґаздиня, межи вікни, то хлопцї, як коло полиць, то дївки, а як сьтів, то дїти“. Нераз лусне, як у бич, особливо в рокове свято, як св. вечир і Різдво. У Лесьового Николая два рази лусло на св. вечир і він повів до другого: „У нас буде щось нове!“ І так стало ся, коло Великодня умерла його жона, а ще молода була і 30 лїт не дожила.

Як невіста прийде по слюбі, стане на поріг і скочить, то вмре хтось зі старшини. Поодна скаче через поріг і мовить: „Чи є ту така яма, би ся сховали отиць і мама?“ В Липю (Турчанського пов.) бесїдовала молода, як ішла від слюбу: „Чи є ту в печи яма, би ся сховали отиць і мама?“ Старі і ґазда померли, а її відогнали стричаники гет“.

В 1890 р. умерла в Мшанци стара Попівничка, мати Федя. Не було кому задзвонити, бо паламарь звер ся з паламарства. Попівнин просив свого тїтчаника, Гриньового Федя, щоби задзвонив. Від тодї став

---

[1]) Тесля.

[2]) Стерво, падло.

і за паламаря. Почали мерти діти і всї люди в селї відказували, що се стало ся через Гриньового Федя, бо він наставши за паламаря, перший раз задзвонив мерцеви. Декотрі насїли на нього, почали йому дорікати і він уступив, зрік ся паламарства. З початком 1894 р. став Гринів Федьо повторним братом (другим провізором). Знов почали діти мерти, — умерло у одного ґазди дитинча. І люди нарікали на повторного брата, що він почав від сього, що давав світло з церкви до мерця. В тім часї прийшла одна старша ґаздиня на попівство за якоюсь орудкою і розпочавши розмову про се й те, зійшла і до Гриньового Федя і повіла, що все те йде від Гриньового. Він не чарує людий, а має таку парть від Бога, що через нього мруть „Як мій ґазда вернув перед Великіднем з вівцима, ліг спати і приснило ся йому, що з за ріки носив новий тин на цвинтарь і городив. Прийшов Гриньового Федьо і мовит: „Що ви робите? Я вам поможу!“ і показав му: „Поти загородїт на малі ягнята, а поти загородите на старі вівцї“. Наш всердив ся, — па що він має менї показувати — і в тій злости збудив ся. І на що ся мало таке снити? на що він мав показувати, де ся має городити на ягнята, а де на вівцї?“

„Хто рубат боз, від того умират“.

До хорого заходять сусїди і крівні, щоби на нього подивити ся і розрадити. Звичайно прихожі запитують: „Ци вмирате, куме?“ — Хорий відповідає: „Я не знаю, ци вмираю!“ а инший відповість: „Я ще не вмирав, то не знаю!“ Такі запити мабуть не конче любі хорому. Як уже домашні стратять надїю на подужанє хорого, дають йому чисте шматє і переносять на припічок, або стелять на земли серед хижі свіжу солому, накриють її плахтою, уложать хорого і борше засне.

„Смерть не трубит, коли губит“.

Смерть має граблї, косу, мітлу, лопату, пилу; того треба — (так завважав один з оповідачів). Як чоловік легко вмирає, то від коси, як твердо, то від пили. Як хто вмре, то виходить у Махнівци, Бистрім, Чорній жінка, мати, або дївка на обору, там заводить і тим дає знати сусїдам, що у них хтось умер. У Мшанци шлють когось з челяди подати вістку сусїдам, що в хижи є мерлець. Тїло миють домашні, старших миють і чужі, сусїди, волосє чешуть свої і убирають, помагають сусїдки; волося не стрижуть, — до недавна всї носили довге волосє і старші і молодші, тепер молодші стрижуть ся, старші ще держать ся старої моди — і ніхтів не обтинають, чоловіка бритвить який сусїд, а всє зливають і змітують в цебер, виносять на ріку і виливають у воду. Солому з під мерця несуть у воду, а хто має городець, що там ніхто не йде, незахідне місце, то змече де в кут, у кропиву, або притолочить, аби худобина не хопила, не з'їла, бо випали би їй зуби.

В червни 1904 р. умерло в Мшанци у одного ґазди дитинча. По похороні виніс гробар солому, сіно, тріски з під мерця на поле сусіда і там спалив. Сусід напудив ся, бо йому приповіли, чи з відкись давнійше довідав ся, що на його пляцу через те спалене до 7 літ не буде хліба; запізвав виноватця перед людий, дуже відгрожував ся і заявив, що заложить сотку (100 злр.) кари на нього, щоби його противник стільки заплатив. Зійшли ся радні на бажане пошкодованого і при тій нагоді розповів війт, що у нього з'їла корова трохи соломи з під мерця і випав їй зуб, бо то дуже „чькодит". Війт і радні ходили на місце провини і за те взяли до поділу 2 кор. за свій труд. Провинника засудили заплатити 2 кор. кари до церковної пушки, а пошкодованому вернути 2 кор., які він доручив наперед радним. Виконано все. Пошкодований марікував собі, що не наложили десятку (10 злр.), а бодай пятку кари.

На жонатого чоловіка (хлопа) дають сорочку, а дірки в обшивці на переді звязують полятицею (шпінки не дають), сорочку заопасують полятицею, або хусткою, на голову накладують кучму, натягають портки, на ноги шиють панчохи з полотна. Тіло кождого мерця накривають білим, новим полотном домашного виробу.

Невісті дають сорочку, застегнену полятицею, — шпінки не дають ні до слюбу, ні до труни, — білий фартух (спідницю), білу запаску і заопасують крайкою, давнійше чорною домашної роботи, а теперь червоною, купованою в крамі; на голову вкладають чепець і завязують її хусткою, а поверх хустки обвивають червону полятицю і завішують на груди хрещик, завязаний на 4 чорних полятицях, і всї 4 кінцї замігують на перед на груди. Не кожда невіста має хрещик, то і не кождій дають його до гробу; на шию привязують скляні пацьорки, коралїв не завішують. Давнійше не давали анї пацьорків, анї хрещика. Вилицї підвязують усім хусткою. На ноги шиють панчохи з полотна.

Парібкови, хочби й найменшому дітвакови, дають нове шмате, як і чоловікови, завпашуть ременем, за ремінь впихають конець червоної хустки, яка звисає по при тїло, як до слюбу, на голову дають або баранкову шапку, або ушиту з чорного домашного сукна, до шапки пришивають вінець з барвінку, на ноги затягають панчохи з полотна.

Дївку убирають у чисте нове шмате, як невісту, волосе розчісують і не сплїгають, воно спадає на плечі, як до слюбу; голову завязують хусткою, а поверх обівють червоною полятицею, якої кінцї спадають на плечі; на верх голови кладуть вінець з барвінку і пришивають його до хустки, довкола шиї обівють завійку, хустку, давнійше з домашного полотна, а теперь з купного, в праву руку вкладають хустку з домашного, або купного полотна. На ноги затягають панчохи з полотна, як висше.

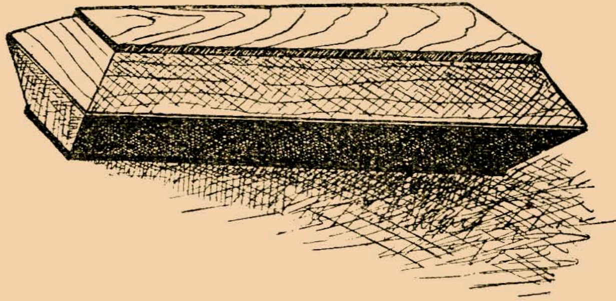
Наряджене тіло дітвака до 5 літ кладуть на стіл головою до вікна. На столї стелять сиглину (квасне сїно), накривають полотном і на се кладуть тіло. Для старшого ладять „пат“ серед хижі. Коло стола стоїть усе ослін (мала лавка). На ослін кладуть дві гнійниці[1]), менше дошки; на другім кінци підкладують під них ковбичку, або також мале ослінча. Пат застелюють сиглиною, накривають білою плахтою і на те кладуть наряджене тіло головою до стола, ногами до дверий. Той, що занимаєть ся похороном, іде до церкви по світло, заходить до старшого брата, а як його нема дома, або не може йти, до повторного, кличе також паламаря, приходять до церкви, беруть в попівства ключ і забирають світло, лямпу, виповнену топленим маслом і кнотом, хрест і ліхтарі. До дітвака беруть 2 воскові свічки, а хто не жалує більше заплатити, 4. Як умре ґазда, що був у брацтві, то дають йому 4 свічки за дармо, а за більше платить, беруть іще 2, а найчастїйше 4, для инших ґаздів, жінок, парібків, дївок беруть по 4, деколи 6, а дуже рідко 8. За 2 свічки платять 1 кор., за 4 — 2 кор., за 6 — 4 кор., а 8 — 6 кор. З порядкуючим похороном приходить кревний, свояк, або сусїд, і оба забирають усе з церкви та несуть до хижі. Паламарь лїзе зараз на дзвінницю і дзвонить від разу в усї 3 дзвони. Відтак дзвонить рано, в полудне і вечером, дзвонить, як ідуть по тїло, а також як прийдуть із труною під дзвінницю і як виносять мерця з церкви на цвинтарь. Хрест ставлять у головах на столї, також лямпу, коло хреста свічки, а як їх більше, то зо дві уміщують на ослонї побіч голови мерця; на стіл кладуть бохонець хлїба, а в Михнівци і Бистрім миску з водою і хустину. Лямпа світить ся увесь час, доки мерлець лежить у хижи, за те не засвічують усї свічки, як є більше, як 2, а лише звичайно горять по дві; одні по якімсь часї гасять, а другі зажигають. Як прийде процесія по мерця і відбуваєть ся церковна відправа, засвічують усї свічки, те саме роблять, як править ся парастас коло мерця ще перед похороном, також у церкві горять усї свічки. Як тїло нарядять і покладуть на своє місце все, що принесли з церкви, всї присутні клякають на землю і відмовляють молитви, які щоденно бесїдують. Зараз по смерти посилають кого будь з хижі, щоби дав знати родині, знакомим, сусїдам про мерця і тодї приходять люди, клякають звичайно у ногах помершого, бесїдують молитви, а відтак устають, потїшають домашних, сїдають на лаву і сидять довше, або коротше, як хто може і має час на те.

На труну є у декого свої дошки; хто не має, купує в селї у другого ґазди. Не так дуже давно возили люди тертиці з тартаків до

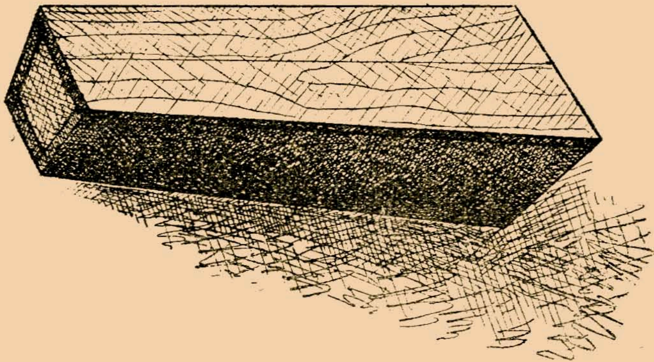
---

[1]) Гнійниця збита з двох вуских дощок, одна поверх другої, випущених на обох кінцях вогнива; дві гнійниці кладуть на віз, як возять гній на поле, ідуть орати, бульбу везуть з поля і т. ин.

зелїзницї і при перевозї поодні забирали для себе дошку, або і дві. У таких промисловцїв понайбільше і купують дошки ті, що своїх не мають. Труну роблять таки люди з села, що розуміють ся бодай що то на майстерцї. Родина мерця просить їх про те і вони приходять із топором, пилкою і гиблем і забирають ся до роботи. За роботу не платять нїчого, дають пити горілку три рази і їсти. Труни ладять прості, гладкі і горбаті, остатнї параднїйші; незаможному, як нема досить дощок, і по найбільше для дїтваків, ладять прості. Вигляд тих трун такий:

Горбата труна.

Гладка труна.

Як труна вже готова, ідуть на двір, на обору, поле, копати дерно (землю), хоч би і в зимі снїг грубо прикрив землю, або держав тріскучий мороз. Викопане дерно кладуть у труну під голову, мечуть до труни тріску, вистелюють сиглиною в серединї і накривають сїно білим полотном. Як труну внесуть до хижи, зажигають усї свічки і всї присутні

клякають і бесїдують молитви („пацїр"). Тріски з труни лежать у сїнех (бо там і ладять її, а в лїтї на дворі під вікнами, або під шопою) аж до порохону, по похоронї змітають на купу і виносять на ріку, або змітують в яке незахідне місце коло будинку.

Через ніч сидять при мерци сусїди, родина, хтось прийде в день і сидить кілька годин, хтось прийде в вечер, инший до дня; домашні також сидять, дехто й усне трохи. В ночи у декого читає дяк псалтиру, люди бесїдують про всячину, співають церковні пісні, як „Памятайте христіяни", а в великім постї великопістні. Як хто з домашних плаче, заводить, чужі люди розводять, потїшають: „Що то поможе, не встане, радше Бога за ним просити". Тим, що сидять у ночи коло мерця, дає ґазда 2, 3 і 4 рази пити горілку. Рано наливає жінка, або дївка води на мися (миснину), вмиє мерцеви твар, повтирає чистою хустиною, а воду виллє на незахідне місце, куди худоба не ходить або в ріку. Ті, що ночували при мерци, пересидїли цїлу ніч, рано миють ся в свіжій водї, що принесе хтось із домашних з ріки, або колодязя, давну воду, яка є в хижи, виливають перед тим на двір. Відтак усї клякають, вимовлять молитву і ґазда частує горілкою, дасть кождому по чарцї. Як вимовлять молитву, жінка, або дївка заводять, а присутні потїшають їх і ті, що сидїли цїлу ніч, ідуть домів.

Перед похороном посилав старший брат дзвінок із церкви поміжи хижі, його передавали з дому до дому з тою вісткою, щоби йшли ховати; тепер скликує хтось з родини людий на похорон. Члени брацтва обовязані йти ховати того, що за житя був у брацтві. З церкви забирають воскові свічки, 12 і більше, як буде більше братів, щоби роздати в хижи в часї відправи, беруть хрести, 2 хоругви, фелон, евангеліє і малий ручний хрестик та ноші. Як надходить процесія, домашні жінки, або прихожі крівні починають заводити, голосять, що вже прийшли гостї, чи люди, забрати того, а того в далеку дорогу. В часї відправи затихають, а по відправі знов голосять і відклонюють ся мерцеви. Мати, брати, сестри цїлують мерця в лице, руки, колїна і передки на ногах. До труни не вкладають фляшки з горілкою, одначе оповідають, що гробарь, який передількома лїтами помер, найшов був, як брав гріб, фляшку з горілкою, з чого видно, що колись давнїйше якомусь небіщикови вложили до труни на розраду і фляшку з горілкою. До труни кладуть свої, рідні, одначе отець не кладе до гробу дитини, чоловік жінки, дїти батьків.

Віко прибивають до труни залїзними цвяхами. Труну виносять два молоді парібки, або чоловіки, свояки, або добрі сусїди і ударяють нею о хатний і сїнешний поріг. У Михнівци і Бистрім відправляють мерця з хлїбом; хтось із родини бере хлїб у руки, йде перед труною і кладе його на хатний, сїнешний поріг і на околї (на оборі) на труну.

Як винесуть труну на обору, кладуть її па ноші (мари), малу дитину бере звичайно гробарь, або хто з родини, або сусїд, на плече; віко накривають кусником полотна, що звичайно не сягає через цїлу довжінь труни. Хтось із домашних отвирає двері від комори і від стаєн, одначе худоби не спускають і не виганяють на обору. Та сей звичай ще задержав ся до тепер по деяких сусїдних селах. Труну обсипує ґаздиня вівсом; набере його в запаску, йде три рази довкола труни за сонцем (на ліво) і мече рукою овес. Так відправляють ґазду і ґаздиню, а навіть малого дітвака, як йому належав ся ґрунт і ґаздівство. Мати або жінка голосить і на оборі, кладе голову на труну, обнимає руками, цїлує. Труну привязують мотузом до ношів і несуть 4 чоловіки держачи в руках 4 вистаючі з ношів дручки. Давнїйше везли труну в лїтї на возї, в зимі на саньох і припрягали воли, тепер той звичай занехано вже від яких 30 лїт.

Як несуть мерця на ношах, то уставляють їх у церкві; як гробарь, або хто инший несе труну до церкви, то ставить ся її на ослін і там стоїть до кінця відправи. По відправі здіймають полотно з віка труни, яким накривають зараз по виносї тїла з хижі на обору. В сусїднім селї Плоскім дуркають (ударюють) труною також о поріг у церкві кантами, при чім нахилюють труну в один і другий бік так, як колиска ходить на ходильцях. Ті самі, що несуть труну до церкви, виносять її на цвинтарь на ношах, або на плечи. По відправі заводять на цвинтари жінки, які відпроваджували тїло, все свої: мати, жінка, сестра; деколи йде з дому одна, дві, рідко більше, пр. мати, або батько мали більше дївок; чужі не голосять.

В Мшанци бере (копає) гріб гробарь; тепер є в селї трьох біднїйших людий, що тим займають ся, кождий замовляє, кого хоче; за бранє гробу платять від 1—2 кор. В деяких сусїдних селах беруть гріб за очерідь (по черзї).

Дехто просить по похоронї священика і людий на обід, горячину, хоч би і вечером, часом просить лиш людий. Як хто має з за чого, то і по дїтвакови справляє обід; а як тісний, то і по старшім не справляє, бо нема до чого. Як відходять люди з горячини, повідають: „Дай вам Боже здоровля, а помершому царство небесне!“

Через першу ніч по похоронї світили лямпу з церкви, тепер світять своєю лямпою, свічкою, буковими скіпами; давнїйше світили каганцем, в якім був лїй з худоби і кніт з прядива. На столї ставлять мися з водою і красну хустину білу, давнїйше сидїли старші цїлу ніч і не спали.

Як є мерлець у хижи в суботу перед Зеленими Святами, то не маять. Всї люди в ту суботу ідуть на цвинтарь, рубають на липах галузки, несуть домів, маять хижу і весь будинок, затикають галузки

в стріху, в двері, в ворота на оборі, в купу гною, в грядку, де росте лен, коноплї. Де був мерлець у хижи, то в різдвяні свята не колядували, а христосали (співали церковні пісні, як „Бог предвічний і ин., а не старосвітські). Не труть до року стїн у хижи жовтим каменем, не миють стїн, де був мерлець, а ще старший; повідають, що може де в шкаралущі душечка сидить, то як би її здер, вигнало би ся душу. Не годить ся весїля робити, щоби музики не грали; хто конче хоче мати музику, то грають у часї весїля в сусїдній хижи. Синови і дївцї не вільно гуляти по смерти батька або матери до року. Також не носять за батьком і матерю через рік червоних пацьорок, политиць, червоної крайки, якою припасують жінки і дївки лайбик. Сини зараз по смерти батька або матери ходять із відкритою головою за всякою орудкою, хоч би ішов і на друге, або трете село, хоч би який тріскучий мороз і заверуха; завине голову хусткою, або накриє плахтою і йде. Те саме заховує пасерб, унук або й такий, що його померший приняв за житя на своє ґаздівство. Як вернуть із цвинтаря по зложеню тїла до гробу, син накриває голову капелюхом, чи шапкою.

Нїхто не знає, коли буде умирати: Пан Біг ходив з Петром по світї. Прийшли в єдно село, а там ґазда городив тин і затїсував кіля на оба боки (на обох кінцях). Пан Біг ся го питат: „Що ти робиш?“ — А він повів: „Я умру, а дїти ще малі, то ним затїсую на оба боки, як кіля підогниє в земли, аби си обернули на другий бік“. А другий чоловік не хотів заходити ся, повів, що не варта затїсувати, бо дїти вже великі, а він незадовго умре, то городив тин з бодача. А Пан Біг йому повів: „Не будеш знати, коли умреш!“[1]).

(Оповів у Мшанци в 1899 р. ґазда Василь Волощак).

Хто тогди умре, як співають „Христос воскресе“, піде до неба, бо тогди пекло замкнене, а царство отворене; та тогди умирають самі калїки, бідні, тогди мало людий умирає.

Якась мати умерла і пішла до пекла, та кликала за собою свою дївку, а тота відповіла: „Іди, мати, десь ся пустила, колись си на пекло заслужила“. Се оповіла одна молода невіста на доказ невдячности дитини.

Якась грішна душа пішла до пекла і просила Бога, би її звідтам визволив. Господь Бог вислав по світї питати, що вона доброго зробила і найшли, що вона дала жебракови одно перце чіснoку. На тім перци чіснoку велїв її Пан Біг витїгати з пекла. Як її витїгали і друга грішна

---

[1]) Пор. В. Гнатюк, Гал. руські народнї леґенди, т. I, ст. 74—75, ч. 81—83.

душа вчепила ся того перця. А вона стріпала ся і скричала: „Не чіпай ся, бо ти не давала, а й я давала“. І впали обі на дно пекла[1]).

(Оповіла старша невіста Вітикова Маруня в Мшанци 1897).

В Мшанци загадують таку загадку:

Штири души, пять голов, сто пальций разом у купі ідуть. Се похоронний похід, чотири люди несуть мертве тіло без души, а всї разом мають на руках і ногах сто пальців.

В 1910 р. прийшов до мене тутешний Жид з орудкою і принагідно розповів, що в Лаврові застрілив чоловік чоловіка зранивши в груди і ногу. Як оповідав про рану в грудех, показав на свої рукою і додав: „Не в нашу міру“, се значить, щоби з нами таке не стало ся. Се чув він від людий в селї, що так застерігають ся, розповідаючи про який нещасливий припадок.

2. Посмертні вандрівки.

Опи́рь має два серця і два духи; один завмирає, а другий ходить. Опиря пізнавали по тім, як був червоний, румяний на лици, як знав від лихого, як був мельником і сидів сам по ночах у млинї і по смерти потинав людий. Щоби опирь, або опириця по смерти не ходили і людем не шкодили, людий не потинали, звязували їм „вожинов“ ноги і руки; ожину треба було принести з лїса межи мізпльними „пальци́ма“ на нозї. Таке зробити наказував і сам опирь за житя, щоби його не рушали, щоби собі спокійно лежав, щоби над ним люди не збиткували ся. Ладили також гачки з дроту і клали опирьови під язик. Кобатиха в Михнівци веліла сипати собі під язик дикий мак. Опирь у Хащові Попена повідав: „Най ся моя душа на тамтім світї і з псами їсть, коби менї тепер добре!“ Христянин як устане, бесїдує пацїр, а опирь зараз пикословить, аж слухати не можна.

В 1827 р. умер у Мшанци Петришин Ігнат[2]). По смерти потинав людий і було много мерців у селї, люди дуже бояли ся і як лиш почало смеркати, нїхто бив не вийшов на двір, ще за видна кождий старав ся наносити до хиж води і дрива. В селї урадили післати в Тиху (Старосамбірського пов.) по Гусака, щоби дав раду. Пішов по нього Подоляків

---

[1]) Ibidem, II, ст. 101—102, ч. 287 і ст. 254, ч. 434.

[2]) Отсе оповідане списано в Мшанци 1910 р. від кількох оповідачів у читальни; докладно не міг нїхто оповісти; як один оповів який епізод, другі поправляли і додавали инші подробиці; один оповідач переніс цїле оповідане на иншу особу.

Луць і привів у село. Гусак стяв чорного когута, відтяв головку і о півночи пішов з людьми на цвинтарь. Взяв си ножиці і цвикав ними по гробах і прийшов на його гріб і як ся ножиці на його гробі заклинули, то нихто не міг їх розклинути і повів: „Ту його гріб, я ту не бив, як ховали, а найшов го, але його тепер ту нема, пішов до (Старої) Соли до своїх камратів, там потяв сорок парібків, а теперь є сто миль звідти під москевськов границев, потинає купців, що пішли з Пшенце за волами і юж не прийдут". І не прийшли назад. І повідав: „Як би ще так побив з місяць і як би бив виліз на церков на гавку, там де хрест, що бив вокон видів, то бив всьо затяв". Запяв у гріб осиковий ків. Прийшов Гусак до Подоляковового Луця, тай си ліг на лаву, а тот (зн. опирь) прийшов з дороги до хиж, тай ся поімали бити з Гусаком; бив тріск, а другого не виділи; так ся били, аж Гусак упрів. Другої ночи о північи пішли зновели на гріб, паличка била видрилена, а Гусак повідат: „А вжес ту, небоже, юж більше не будеш ходити!" Свойов кучмов закрутив діру у гробі, і запхав ножиці у гріб і головку з когута. Ще си і дупнув три рази на гробі. На другий день в саме полудне пішли відкопувати гріб, людий било много, ішли ків від кола. Місцевий священник написав до Лівної (Лімної) до фервальтерії і прийшли в село два гайдуки і відганяли людий, та люди відогнали гайдуків. А Гусак повів: „Не слухайте того, будете виділи, ци він опирь, ци ні!" Сам зачав відкопувати гріб, а за ним люди відкопали і зняли віко з труни. Конець голов била діра в труні, куди ходив, кучма лежала в ногах, а полотно, що ним його накрили в труні, скопав з себе, і воно лежало конець ніг. Тіло било червоне, як живе. Руку поставив си по над вочи і дивив ся, а Гусак мовив: „Дивіт, ци він мертвий, ци ні, як ся весело дивит на вас". Взяв лопату (рискаль), відтяв голову, а кров косцями сцяла висше гроба, а Гусак приказав: „Де маєте слабого, то беріт тої керве і несіт борзо, бо він много людий напоганив". Як кров сцяла, підставляли рубати і її збирали, відтак розполокували з водов і давали пити слабим. Відрубану голову положив меджи ноги, а в рот упхав пацячку (один з слухачів додав: „би закусив, а другі сміяли ся), а відтак тіло закопали. Гусак повів: „Відкопайте го за дві неділї, увидите, ци не зігниє гет".

Про сього Ігната оповів один оповідач ще таку приключку. Ігнат робив у Петришиного (иншого ґазди тої селової назви) ворота і прийшли воли з пасовиска; він подивив ся на ні, потяв і один бик таки на воборі упав і згиб.

Подібну операцію перевели були селяни в Кіндратові (Турчанського пов.) над моїм стриком Гриньом 1828 р. Ще був парібком і пас вівцї. Мав слабість падачку. Одної ночи, як спав під колибою при кошарі,

дістав напад, підкинуло ним так, що зсунув ся до огню, попік собі ноги і з того довго слабував, а відтак і вмер. По якімсь там часї узнали собі в селї, що він потинає людий, пішли на гріб, відкопали тїло, набрали сукровицї, змішали з горївкою і пили на цвинтари, відтак вбили осиковий кіл у груди і тїло назад вложили до гробу і засипали землею. Дїдо подав жалобу до Самбора і виновники сидїли за се в кримінал. Я допитував ся у одного самбірського радника, чи не найшов би там у судї старих паперів із карних розправ з 1828 р., одначе він заявив, що таких паперів з давнїйших лїт нема в судї. Про сю приключку мій батько не споминав і словечком, хоча радо розповідав про бувальщину; мати дещо розповіла менї про слабість стрика і його відкопане з гробу, та більше докладно розповів менї про се неб. о. Яків Неронович, бувший парох у Розборі Округлім коло Перохника. Він був родом із Кіндратова і в молодих лїтах вийшов з села глядати лїпшої долї; в р. 1828 заглянув на короткий час у село і тодї був свідком сеї приключки.

В Кіндратові памятаю одного ґазду Стефана Адиковця; він був старшим братом церковним (провізором) і мельником у громадськім млинї. Лице його було румяне, червоне, а млин стояв далеко за селом під лїсом у глубокім ярі. В тім млинї він часто пересиджував у ночи і через те всї люди в селї знали, що він опирь. Десь із початком 1878 р. він умер. В часї похорону, чи може й по нїм один ґазда сказав священикови, що мерлець може по смерти ходити, бо був опирем, одначе парох упевнив його і других участників, що він добре гріб запечатав і нема чого боятп ся, вже певно з гробу не добуде ся.

В селї Вицькові (Старосамбірського пов.) умер ґазда Іван Матїйців десь коло 1900 р. Він був навіть війтом у селї. По його смерти рознесла ся по селї вістка, що він ходить по смерти Челядь розхорувала ся, а ще хтось приповів, що всї вимруть, як не будуть давати собі ради. Післали до сусїдного села Плоского по Шовтуса. (Під тою назвою знали його по всїх околичних селах, дїйсна його назва була: Андрій Господар. Він помагав у тяжких припадках, а особливо привертав любов поміж поріжнене подружє). Шовтус прийшов у ночи у Вицків, велїв відкопати трупа, голову відтяв і положив у ногах, а в горло забив зелїзний клин. Про сю зараду оповів менї о. Дмитро Марчак, тамошний душпастир.

Сей о. Марчак помер 1905 р. і сусїдний священик пустив про нього вістку, що ходить по смерти і йому пакостить. Про се на тепер годї щось більше і докладнїйше писати з огляду на живучі особи. Мшанецький ґазда Іван Грицуна поїхав 1866 р. кіньми по снопи. Набрав на віз і вертав домів і сам сїв на передї воза на снопи. В дорозї конї сполошили ся, почали скакати, Іван упав під дишель і конї побили його так, що він необавки помер. Чоловік був ще молодий, тодї мав 35 лїт,

румяний, червоний па лици і в селї узнали його опирем, та по його смерти всякі дива розповідали про нього. Ще як жив, як хто з ним посварив ся, то мовив йому в очи: Опирю. Оповідають про нього таке:

Грицунів Іван їхав по снопи, а за ним гнав Кухтин Тимко бики пасти і бесїдував до Гуйванового Мацька: „А диви, якого си помічника везе (се мав бути дїдько), як си закурив тенґо, аж му ся дим довкола шиї обвиват“. Тодї й побили Івана конї, як вертав домів. Іван лежав серед хижі наряжений, як зійшов вуйко (так оповідав один ґазда), та все курив: пфу! тай пфу! А вуйко взяв портки, що з нього зняли і тим, що на сїдженю, положив на писок і перестав курити.

Грицуна ходив по ночи і кликав знакомих по імю; хто обзивав ся, того потяв, а хто мовчав, такому на другий день корова згибла. Ламанцьового Прокопа отець ішов у млин; його перейшов на дорозї Грицуна, та так ся били, аж кров з них текла. Прийшов Ламанцїв у млин і його питали ся, що йому є, а він повів, що Грицуна з ним бив ся. Подоляків Петро оповів таке: „Отиць спали на столї, а Грицунів Іван надійшов по під вікна і кликав: „Куме Ігнате, куме Ігнате!“ а отиць не обзивав ся, бо би чкодило, хоть го пізнав по голосї, а баба вчула і мовит: „Ци чуєш, же кличе“. Пак си на городї вівкнув. Оповідали люди 1910 р. про жінку Грицуни, що вона мала розповідати про свого чоловіка: „Ходив до стайнї, поспущат худобу і повиганят на двір. Я піду до стайнї корови цяпати, а він дещо бесїдує до мене; я зразу бояла ся, а пак юж піт“. Від неї самої я сього не чув, а вона вже не жиє, умерла перед кількома лїтами. Молодше поколїнє перенесло на Грицуну висше подане оповіданє про Петришиного Ігната, що його мав відкопати Гусак із тихої. Одначе такої операції з Грицуною, на скілько я міг допевнити ся, не переводили.

Про иншого ґазду, що мав ходити по смерти (умер 1892 р.), оповідають таке: „До Вітика прийшов Крайників зять, став си в порогах і мав полотно на руцї, а Вітичка топила (розложила огонь у печи); Вітика не било в дома, пішов на вечірки. Вітичка дивила ся на нього, а він на ню, а відтак взяла си тото денце, що ся ним булї підит, на тото набрала си огню і верла му в вочи, а він ся обернув, загурчав і пішов си гет. Прийшов Вітик домів, вна хліб пекла і питат ся: „Що ту за огень по сїньох?“ — А вна повідат: „А ти сякий такий, піч тя віджене, ніч тя прижене, а ту приходив Крайників зять ім му сипала огньом в вочи“.

Як я служив у воську, єден камрат, Різник назвивав ся, оповідав таке: „Я вандрував з другим, він бив міцний і старшував, а я слухав. Зайшли ми до млина, бо тамтот повів, що там дадут попоїсти. Але в млинї не давали нич. Ми вийшли, а мій кумпан все приговорює: „Почкай, я тя навчу!“ Ідемо далї, я обіздрів ся, а за нами точат ся

оба камені. Прикотили ся, він подруляв них на землю і вони попадали: Йдемо далї, а мій кумпан стогне: „Йой! йой!“ Я обернув ся, а мельник вийшов на двір, розгорнув кожух, верг на землю і бє палицев. Мій кумпан вернув до млина, приходимо, а він повідат: „Бій ся Бога, чоловіче, не бий!“ — „А на щось рушав каміня, бис більше не рушав!“ — Ми пішли далї в дорогу, а тот все своє: „Я го навчу, бис ня добре держав“, все так наказує. Прийшли ми на цвинтарь, а він рахував раз, два, три, став, почав копати, а я го держав. Як прокопав трохи, учув я, що в земли щось стогне. Він ми заткав вуха, щобим нич не чув. А пак ми пішли гет, він відоткав ми вуха і ішли дорогов. Аж ту їдут на коньох два післанцї, дігнали нас і просили, щоби ми вернули ся до млина. Ми вернули, дивю ся, а мельник лежить на скриньох, кади вода тече на колесо, води нема, а йому з очий, з носа, з рота кров тече. Він просив мого кумпана, щоби розробив, що поробив, вернув му здоровя. Так тот послухав і мельник зараз встав. Приняли нас добре, погостили і ми добре розстали ся“[1]).

Оповів Василь Петричкович із Мшанця 1895 р., а чув від свого батька, що коло 1848 р. служив при війску).

Мій отиць кували цїсарські воськові конї у Празї в кузни. Прийшов до кузнї вандрівний хлопець. Коваль держав у руках розпалене зелїзо, потягнув ним по огартцї хлопця і зараз відпав кусник поли. Хлопець розжалений вийшов, тай пішов гет. Аж ту ковальові руки стали в поломіни, від нього іде поломінь і зелїзо в руках в поломіни. Післали за хлопцьом, він вернув ся тай виратував коваля. Коваль дав му пятку і на шість вояків поставив ґарниць горівки, а хлопець повів: „Про тото цїлий місяць не будеш робити, бис знав, як над другими збиткувати ся“.

(Оповів 1895 р. Михайло Шевяк, ґазда в Мшанци).

Стратчата, се нехрещені дїти, як їх мати стратить, убє, щоби покрити свою ганьбу. Стратчата закопують де під трамом у будинцї, або на межи і вони в тім домі роблять велику пакість, пр. у такім домі дїти не годують ся, а мруть. Стратча все летит, а за ним гонять злий дух; воно утїче і все кличе: ксту! ксту! Як хто вчує те слово, а розуміє, до чого воно йде, бере чисту рубату і воно злетить і сїдає на той платок. Тодї хрестить ся ту дитину і дається імя: „Якис хлопиць, то даю ти мня Івач, а як дївка, то Марися“. Стратча семого року прийде на

---

[1]) Пор. В. Гнатюк, Знадоби до гал. руської демонольоґії, І, ст. 212, ч. 337 і ст. 213—214, ч. 340.

пляц, і як його нихто не охрестить, як воно про те просить, то буде „чкодити“.

В 1835 р. повісив ся в Мшанци на поді ґазда, Ґулів Мацько. Про його похорок оповідали 1910 р. люди таке:

Як Ґула повісив ся, жона го відтяла, нарядили го в хижи і прикликали з Тихої Гусака. На труні лежав хрест, а Гусак зняв з грудий хрест, поставив на сьтів, почав бити палицев по череві і мовив: „Ти вартуєш хреста?“ Тіло положили без труни на віз і везли в Маґуру, би го там поховати. Людий гнали гайдуки з Лімної, мус било іти. Попри вісильника ішов Гусак. Нихто не міг кіньми гнати, хоба його жона; повідають, він не давав ся никому вести. А бомбарі (Maikäfer) били по очох. (На Маґурі є богато буків; в маю обїдають бомбарі букове листє, а як є на них дорід, то покривають усе листє, а в лїсї чути одностайне гудїнє). Гусак показав, де брати яму, у неї вергли трупа, засипали глиною, віз і драбинки жінка лишила, а яму приметали ріщом. І хто тамтуди й пізнїйше переходив, метав галузя, ріща; се называєть ся: „намéт“.

3. Голосїня.

Одна стара селянка оповідаючи про похоронні звичаї завважала: „Весїля без свашок не ладно, тай не ладно, як би нихто за кимось не плакав“. Заводять тілько жінки й дївки, чоловіки навіть не плачуть; се рідко лучаєть ся, щоби який плакав; найскорше ще заплаче декотрий, як умре дитина, а ще старша. Заводять свої, найблизша рідня: жінка за ґаздою, мати за дитиною, дїти по родичах, сестри, невістки. Про таку, що не голосить, повідають: „Никус не жалувала, же би била хоть про людський сьміх, про людське воко йойкала“.

Голосять дома за мерцем, як умре, як світло принесуть з церкви, як внесуть труну до хижі, як рано обмиють мерцеви тварь, як приходять люди по тіло, при виносї, в дорозї при похороннім походї і на цвинтари, як спустять труну до гробу. Чув я і такий висказ, що ґазда був би свою жінку вибив, як би була не заводила, пр. за дитиною, або навіть за пасербом, або пасербицею.

Жінка за ґаздою голосить:

„Ой ґаздойку мій, порадойко моя, хтож мене теперь порадит, що я буду робити з дрібними дїтьми? Таку ти хижечку збудували, що на тя сонце не загріє, не засьвітит, що на тя вітер не подує!“

Остатне речене виголошують й иншим мерцям. Деколи жінка вичисляє ті чесноти, які мав її чоловік, пр. не бив її, не сварив, добре порядкував ґаздівством і т. ин. Питаєть ся: На когож ти мене лишаєш? За матерю голосять дївки:

„Мамунцю наша, мамунцю, то ви юж нас лишате, то ми вас ся юж не прждемо, то ми вас юж не ввидимо!“ Дївка віддана на боцї ще таке додає: „То ви юж мене не спитаєте ся: Що ми повіш, дївко? То ви мене юж не погостите; хтож типирь мене розмовит, хто менї розведе, хтож мене ся спитат? Порадойко моя!

Мати за дитиною голосить:

Дїтинко моя солодойка, тиж така молодейка ідеш гнити; людські дїти жиють, а моє таке молодейке пішло гнити; порадойко моя, потїхо моя, хтож типирь до мнї прийде і заговорит?

Як умерло друге, трете, а гріб беруть близько, то виповідає мати, що попереднє прикликало друге і разом будуть лежати, а вона мати не має вже чого йти домів і волїла би разом з ними лягти в сиру землю. Подібно виводять сестри над гробом брата, або сестри. Що колись у давнину наймали плачки, видно буде з голосїня, про яке оповідали менї люди 1910 р. Якась заводила при мерци:

Ци буде, ци не буде чорне руно,
а я виплакала вочи дурно.

Обіцяли їй дати чорне руно, зн. вовну з вівцї, а вона не була певна, що сповнять обіцянку.

Инша виводила таке:

Ой! ой! ой! за горнець бобу,
проваджу невісту до гробу!

Одна старша жінка з Мшанця родом, замужна в сусїднім селї Бистрім, співала 27/7 1898 таку пісню:

Бодай билам не росла,
За якого я пішла!
Ни сякий, ни такий;
До роботи не швидкий!
Такий гырькый, як полин,
Що не можна жити з ним.
Поки жив, не любила,
Як умер, не тужила
І не буду тужити,
Бо не било з ким жити.
Як на лаві лежав,
Ище било трохи жаль;
Як узяли тїло с хати,
Можна било погуляти.
Поховали під дзвіницев,

Приложили маґлївницев;
Лежи тепирь, трупе, в ямі,
Нераз ти кляв моїй мамі,
Лежи, лежи, бодас не встав,
Чей би ми ся ліпший дістав.

Записав о. Михайло Зубрицький, парох.

30/12 1910 р.

IV. Похоронні звичаї й обряди в селї Волосянцї, Скільського повіта.

Як зазуля сяде си на хату й закує, то кажуть, що у тї хатї смерть буде. А як кому снит ся, що да́що упало, то тогди у роду́ хтось відпа́де.

Як христянин умúрат, то тота челядь, що є у хатї, родичі вадь хто, не плаче, бо тогди тяжко сконати. А як челядник не може сконати, то тогди миют гороховиньом варцаби на вікнах, або сверлом вертят дірку у стїнї — гет на скрусь. Зараз по смерти відлїтає душа поваля́ним вікном (в курних хатах є в повалї отвір: поваля́не вікно). Як уже христянин умре, то зараз дают знати до сусїдів, до родичів, до попа; идут до цирькве за хрестом тай аби подзвонили.

Тимчасом мерця наряджают; миют й убирают сусїди и родичі; мати до свої дитини ни дотулят ся.

Воду тоту, що мили, лиют даде під яку верьбу або смереку. Убирают го красно́ у тото, у чім за житя май любиў ходити — и дают гет усю оде́жу и обувают; сїрак та бунду ни дают. Жо́нам дают усьо по́білу, або лиш чорним вишите, так ги коли би до цирькве: чипець и хустку шальову, білу або жовту. А дївцї вишиване рубатя, коло голови малу шальову платинку, або партицю, на тото вінець з барвінку з косицями, а коси розплетут. На груди партицю, пацьорки, а під голову кладут файну шальову хустку. Чоловіка також убирают у тонке руба́тя, у ремінь; на голову дают старому шапку, а молодому крисаню и вініць нежонатим. Нежонатим і невідданим вяжут на руки ручники, а на палиць дают жуко́вину з воску. На лаву межи вікнами кладут отави, накривают полотном і кладут мерця, з верха зноў накривают полотном. Кладут усе на лаві межи вікнами, головов д столо́ви. Тоту отаву и поло́тна кладут ураз з мерцьом у деревúще, а лаву збризкуют тогди водов и не стирают. Як коло мерця лїтают мотилї, то кажут, що то душі. Дїтину наряджуют на столї, не на ла́ві. Кождому дают у деревище утира́нник, а дїтинї яйце

тай колач на тото, аби ся дітина на тім сьвіті яйцю тай колачови радовала, аби за свойов мамков не плакала.

Деревище роблят сусіде або родичі — хто знає — та́кой за́дарь, майштрують трумну у сіньох або на лаўках перед ха́ти. Гріб копає якийсь чоловік, за тото дают му горівки тай хлїбиня; гроші не годит ся брати, але теперь сут уже гробарі єнно́стайні, то берут гроші.

Як лиш хто у хаті умре, то зараз прячут десь кота, або дают до сусїди, бо як би кіт через мерця перескочив, то він ходив би опирьом, білим котом, по сьвіту і приходив би усе до тої хати.

Як уже мерлець наряджений, то тогди найблизша родичка, хатна́, иде и заводит на лаўках перед хати.

Тогди сходят ся сусїде и родичі. Жо́ни ро́дички заводят наперед у хаті, відтак на дворі. Челядь тота, що приходит д померщому, говорит за небощика. Розьвідуют ся, що му би́ло, як умирав, або розказуют, що він че́сний бив, що никого не скриўдиў, ниєнно́го заратова́в вадь порадиў. Тай жалуют усї за небощиком, що шкода го ще би́ло. Але кажут, що як хто на сїм сьвітї бив чесний, то и на тім добре; тай Богови треба добрих.

Доки мерлець лежит і світло світит ся, доти приходит усе чилядь и бавлят ся, май більше у вичи́рі. Бавлят ся хлопцї, дївки, молодї жо́ни і ґазди. Да́хто слухат саўтирю, а даякі люде приказуют си байки, вадь що.

Бавлять ся на „сьвічїню" за усї три нни, а май більше тої ночи, як уже спрячут.

Усю чи́лядь гостят горіўкоў, аби май більше чи́ляди приходило, бо так годит ся.

ЗАБАВИ.

1) Лопатки бют. Зроблят лопатку ги коли би пра́нник и бют неў єнно́го, що сидит на лаві з завязаними очима, по пятї. Як уга́дат, хто го бє, то тогди тот иде сїда́ти, що бє, а як нїт, то доти го бют, доки не угадат. Бавит ся уся чилядь.

2) Гусака печут. Єден „король" пече гусака (у спудзу зафльоцкат мицку, озьме ї межи дьві скі́пи тай де́ржит). Д ньо́му приходит другий „пан" и зьвідат ся: „Що ти, королю, робиш? — „Гусака печу!" — „Чому ся не пече?" — „Бо з ньо́го масть не тече". — „А коли потече?" — „Тогди потече и подзебени́т и поребени́т, як Маря (кажуть імя котроїсь з присутних жінок) поцїлює Ивана. — Тогди кажут якісь жонї цюлювати котрогось чоловіка, вадь леґіня и мусит поцюлювати, аж би який нела́нний, бо ї король миткоў лице пова́лят; да́яка жона тї́че гет на дьвір, а да́яка цюлює, аби якого нефайного.

3) Бога і чорта. Два люде переберут ся, еден за чорта, другий за бога. Бог — котрий май файно убраний чоловік, а чорт озьме еден чорний уйош на руки, другий на ноги; на голову озьме вивернену кучму, лице у саджу замастит. Стают тогди на хатних двирьох. Котра чилядь була у хаті — богова, котра у сіньох — чортова. Челядь від чорта тіче, а він не пущат, а як котре утече, то чорт заводит за ним. Тогди берут ся за руки, бог з чортом, а чилядь тота, що у хаті, уєнно з богом тота, що у сіньох. з чортом и тягнут ся за руки. Як божа роута проможе, то божі молят ся, а чорти йойкают, а як чортова, то чорти скачут и тішат ся, сьпівают, приговорюют.

4) Бирки. Завяже ся еиному челяднику очи і він шукат у других „бирку". У кого найде, той іде до середини. [„Бирка" — се два карбовані патички; ними тре ся оден о другий і „бирка" тогди траскоче. „Бирку" передає ся з рук до рук].

5) „Кучі". Хлопці берут ся за шиї, стають тісно коло себе і роблят так „кучу"; еден буде за свиню, а другий з ґанчуком бігат за свинев и кричит: паць до кучі! Свиня хоче дістати ся у середину, айбо еї ни пущают, а як прідре ся до кучі, то тот иде на свиню, хто пустив.

6) Коваля. Єден чоловік саджат жену на сьтіу, а другий бере за ногу и кує, зриват підкови. Даколи так бют шкальом у ноги, що ходаки підрут. Жони (дакотрі) як идут на сьвічіня, то прививают у ходаки попелу, аби не боліло, як будут ковати.

7) Дохторя. Єден ся убере за дохторя, у плахту заве ся, на голову озьме вивернену шапку и лїків си зладит: води, горячого попелу. Другий хлопець ляже си на лаву тай йойкат, що хворий, що го попід груди взяло, що він тягітна жона тай буде дитину родити. Тогди дохторь дає хворому ради: пілле водов вадь попелу поза обшивку насипле, аж ся хворий з лави схопит.

8) Сало тягнут. Припрут жердку у поваляне вікно і еден трясе з гори, з поду тов жердков, а другий лїзе по нї „сало красти". Як долїзе аж під повалу і не упаде тай достане крузь вікно китицю соломи: „сало" — то вінь раз леґінь!

9) Булї красти. Два держат високо дошку и трясут нев. На дошку поставлят булю. Третий має тоту булю здрилити и на вітру ймити. Як не імит, має сиру булю зїсти,

10) Дїда і баби. Два люде перебирают ся, еден за дїда, другий за бабу, а третий за корову буде. Дїдо причапит си прядивну бороду, озьме на ся яке цуря. А баба прядивне волося, соломяні уплети; привє си з соломи кудилю, пряде тай корову пасе. Корова реве, а баба приповідат, аби бабина коровиця у отаву ишла, що она ї (на злїсть дїдови) усьо сїнце придасть. Дїдо бє за тото бабу тай за тото, що соломяні

нитки не хочут ся прясти файно. Другі люде залицяют ся до баби, дідо заздрісний бє їх и бабу. Баба дивит ся у конов з водов (ніби зеркало) тай приговорює, що щи файна, молода, хоць-кому би ся подобала; дідо лютий каже, що єї уже лиш би на печи гнити.

(Забава в діда і бабу тішить ся великою симпатією, як лиш є відповідні сміхуни — сільські коміки. Своїми примівками і грою висміюють найраще подружне житє сусідів і знакомих, долаючи звичайно „пікантні" жарти. Тим будять загальну веселість — а у висмівуваних злість).

Як уже мают мерця везти, кладут го у деревище; усі родичі вицюлюют го красно, а жони стают заводити. Отець, вадь мати або ґазда ци жона — котре май рінне, обходит тричі сьтіў. Як виносят з хати, стукают тричі у пороги, у хатний і у сінний. Кажут, що нибощик порóгім відкланює ся.

Мерця везут усе саньми і волами, а як котрий богач, то і двої вóли, хиба дитину несут. Як уже мерця винесут, то зливают водов тото місце на лаві, де він лежав и метут хату; за тоти три нни, що мерлиць у хаті, ни мож мести. Смітя несут у корчі або у воду. За мерцьом можут іти усі родичі, лиш мати за першов дитинов не йде і плакати ї тогди не мож, бо би на тім сьвіті дитина у слизáх утопила ся.

Як берут з хати ґазду або ґаздиню, або якого великого челядника, що коло марги ходив, то усю худобу спущают з припону.

У яму мечут грудки землї, наўперш родичі, відтак усї люде. На гріб бют хрест.

Як умер ще не жонатий, вадь не віддана, то привязуют до хреста барвінку, ручник такий ги молодятам, тай партиці усякі.

Зарав по похороні заладжают комашню і просят на ню ушитких, що билú на погребі і жебраків. Гóстят усїх краснó, чим хто може, аби нúхто не говорив, що жалуют небóщикови. У рік або на задушні дни заладжают празник знов — як хто хоче. Як умре мати, а у хатї лишат ся нивістка, або доньки повіддавані нá боцї, то нивістка гет комору запре, бо би усю мамину фанту доньки забрали; рахуют си, що то їх. А як котра невістка — чесна, то і сама донькам придасть, а дáколи жона перед смерти розкаже, що як має бúти. — По тім як помершого озьмут, світят ще єнну піч свічку у хлїбйняти и бавлят ся.

У добý по погребі приходит душа „на покуту" — подивити ся, як що у хатї є. Хатнá челядь сїє на стів муку, а відтак рано послїдят, ци била душа, ци нїт.

Як прúснит ся мерлець, що просит їсти, вадь каже, що голоден, то тогди треба хвалу Божу наімати; щи душа покутáє.

Часом мерлець зчáста заходит на своє обийстя; дáколи хатна челядь нич на тото не каже, бо ни єдéн ґазда прийде тай чéсно сяде си за

сьтїў, гет усьо порозказує, що робити, де сїяти вадь що. А котрий любив худобу, то піде си до стайнї межи маргу, дає волам їсти; рано вийдут давати волам, а воли такі ситі тай сїна перед них доста. Нераз ґазда у ночи д жонї приходит, а она бойит ся, бо ї мучит тай такий страшний, мертвий тай як не хоче, аби приходиў, то троянóм хату обсі́ват.

Мати, що лишит малейку дїтину, таку від цицьки, то куждої ночи приходит ї плека́ти. Нераз чуют у ночи, як дїтина ссе. Як не знают тому ради да́ти, то дїтвача́ так уси́нїє, зóсхне тай уми́рат від тої годівлї.

Як умре нехрещена дїтина, то ся чортом стане, а у сїм років прийде під застіўне вікно тай каже тричі: Тату! мамо! охрестїт мене! Та як мати учує (айбо мало коли учує) тай верже му у вікно біле чистóйке полотня́ або плати́ну (крижму), оповісьть имя, то янголом стане ги другі дїти, а як нї, то буде далї чортом и буде далї держати ся тої хати.

Приказуют, що умерла єдна молода мати и прийшла у єдно місце, де два хлопцї ворота пильнуют. За ворітьми праворуч так краснó, що онь, а лїворуч огнї такі — аж чéрвоно.

То царство и пекло. И не хтїли ї хлопцї у ворота пустити; казали: „Щись дїти свої не доховала, іди д ним". Тай она по світу блу́кала і що ночи приходила д дїтьом, аж доки ся не підкорота́ли.

Опирі є усякі; як кіт перейде помершого, то він буде опирьом, білим котом. Тай тогди стане ся по смерти опирьом, коли у ци́рькве дивит ся д гóрі тогди, як пан-óтиць з чашов ходит тай люде голови схиляют.

Ча́сом уже бу́де такий християнин, що уродит ся опирьом, з двома серцями. Опирь має погані очи і ними потѝпат. Коли опирь пітне, то підступат щось під серце гиби́ болячка мучила и тогди християнин блює.

Сут такі жóни, що знают від опиря ради дати; такої води дасть ся напити.

Ча́сом знают, котрий то опирь и як він кого зїсьт, пітне гиби, то кажут му, аби браў тричі свої слїда́, розмиў з водоў и даў из жминї напити ся — зараз хвóрому полі́вит. Опирь у ночи так спит, що не ди́ше и ни мож го пробудити, бо душа иде тогди у границю з опирями грати ся. Таке грают ся у граници і на мéжах! Бігают, свищут на білих коньох їздят, а вітри такі дуют, що аж!

Буде такий опирь, що з дїтини кров виссе і до доби́ має кров у собі; доти мож щи дїтинї раду дати, а у добу́ спустит кров у яму — тогди дїтина уми́рат до трьох днїў.

Душа повішенника на охтема́ страчена и нигде не має права, хиба у тї хатї, де ся повісив. А на тім світї мають повішенники смеріча на óстріть чатини д горі тїгати (за сувершок горі́ гороў тягне, то галузя́ запи́нат) тай бу́ча, котре ма́й тоўсте, носити.

Як котра дївка устидат ся тай стратит дитину, то на тім світї має ї зїсти.

Як хто не шанує свята і на сім світї у недїлю шиє або пацьорки ниже, то на тім світї буде крузь иглу або пацьорку пролазити, а як хто дре полотно вадь що, то на тім світї буде ити понад бе́ріг і беріг під ним обірве ся. Як христяни́н має нечисту хворобу (падачку), то ни́чим ни мож му ради дати, хиба як дадут му ся напити землї з гробі́у тай сердечка з дзвона ушкребчут.

Записала 1910 р. Олена Охримовичівна.

V. Похоронні звичаї й обряди в селї Зеленици, Надвірнянського повіта.

Від чого люди умирають?

„Смерть одна, а придобашок 77“.

Загально вірять, що — „над хриськиниом висит 77 придобашок“, отже длятого годї знати, коли, де і серед яких обставин досягне його смерть. Давна віра, по якій первісний чоловік не може зрозуміти смерти, як природного і нехибного акту, остала по нинїшний день так, що много випадків смерти уважаєть ся і досї за дїло Чарівників[1]) та Чарівниць[2]). Отже кажуть: „То єму так зроблено“; „єї — нибошку — тота[3]) спрахтила“; „на него многи мали заўзьиток“.

Доводить ся чути і такі гадки про смерть: „Єго підвіяло“; „у таку мінуту — нибощик — пішоў“; „він у такьи убрьиў“; „так му було писано“; „прийшоў чьис, тай — галоў у дорогу“.

— „... помер?

— Ая, померь.

— Старий був...

— Ай, и не так старий, як чьисовий; є старші від него, але єму — нибощикови — прийшоў чьис — тай далї, колис віслужиў своє“.

— „Щось мрут люди...

— Ой мрут, забирают сї поодному; ну, але шо би то було, як би и не умираў нїхто...

„Умирают люди и нам так бу́ди“. „Умерь Ада́м, буде и нам“.

---

[1]) Пор. Матеріяли до укр. етнол. Т. XI, ст. 106.
[2]) dtto стор. 112.
[3]) Опириця.

Щоб слабости можна набрати ся від другого — в те не вірить ніхто: „Но, а той перший, шо заслаб, то відкі набрау сї? Він, видит сї, ис торбоу дес ходиу тай приніс, ци шо? То Бог так дає, тай уже“.

„Тому кілка рокіу уже, як нарід так дужи лижьиу на ту — не дивуйти — дурньичку[1]), би сї ни приказувала, шо майжень у кужгі хакі усїма лижьили; ну, та я ходиу між кільки слабими тай фалабу нічо ми не шкодило. То як кому бола така озме сї“...

„А, видит сї, шо тот, шо у полонині розболит сї, то від кого перебере слабіскь? Кажут пани, шо то у оздухах шос є такьи, оздух нечистий — та менї видит сї, шо нима старшого оздуха нїгде, як є у полонинах, ну, а от прийде, шо хрискьинин розболит сї, шо и умре“.

„То у кужгім чоловіцї є така бола у серединї — такьий солїтирь. Він має 40 митріу доужини, тот солїтирь. Та як зрушит тот солїтирь, то буде так, шо и зо сьвіта піди цирез то. То як сї єго шінує, то добре (він є прирослий до утроби у чоловіцї); але як го ни пошінуй, як шос так двигни дужи, ци би шо, — то він сї відорве від утроби и хрискьинин схне, кволит сї, кволит, а далї умирає“.

* * *

Заслабне-ж хто, то зараз „крувают сї по раду“. Є приповідка: „Дбане, два рази гине“. Кличуть отже примівників, баїль[2]), ідуть вперед до своїх, опісля і у десяте село нераз, до знахарів.

Коли-ж однак всякі „ради“ не помагають, а хорого опускають сили, кличуть священника, щоби „пшли порєдкувати“, себ-то удїлити хорому послїдних тайн.

„Як ксьондз сьвитит єлей, та як горит свічка и як ксьондз уже иде у двері тай задуй (свічу) и дим иде у гору — то буде жити (хорий), а як дим иде у двері — то умре, піде за ксьондзом“...

Як почують, що хтось дуже хорий, „идут відознавати“: приходять сусїди, „родичі“[3]) і то, переважно жінки. Домашні плачуть, а вони помагають, то знов потїшаючи, радять, щоб іти іще де „по раду“: „А той[4]) лїпше знає; а до того би ше ити — той би зараз сказау, ци буде жити ци нї“ і т. и.

Як хорому полїпшить ся, прийде до свідомости, кажуть: „Ну, фалабу! чей перебуде, чей перебуде“. „Обіцьийте сї, кумко (куме), раску-

---

[1]) Тиф.
[2]) Пор.: Матеріяли до укр. етнол. Т. XI ст. 134. Ч. 8.
[3]) Кревняки. [4]) Знахір.

вати"[1]); або: „Кобисте ше, кумко, обрікали[2]), то може Бог свьитий даст, шо почуньні[3]).

Опісля-ж розходять ся у свояси пригадуючи на відхіднім: „Ой кобисте, кумко, пилнували, аби, не дай Боже, без свічки[4]) не умер (-ла)".

Свічка „коби стрітелна"[5]), бо уважають її за найвідповіднійшу.

Одно сидить проте біля хорого і „вартує"; як побачить, що хорий „зачинає конати"[6]), „зажигає"[7]) свічку скоренько, вкладає її до рук умираючого і затуливши своїми долонями, держить так, аж поки „з него не вийде душьи".

Переконавшись, що хорий вже мертвий[8]) — починають усї плакати; „одно ис чельиди виходит на двірь и голосит; очи закрие фусткоў, або долоньими, зігне сї на прьисло и плаче — заводит"[9]).

Зараз висилають також когось з домашних, „аби даў знати по сусїдьох"[10]). Сусїди збігають ся[11]) та питають, чи „купаний"[12]). Як нї, то топлять у печи, гріють воду, ллють у цебер, — а роздягнувши тїло[13]), кладуть єго там і купають[14]) та чешуть, помочивши уперед волосє во-

---

[1]) Раз на день їсти (в тижни, роцї).

[2]) Обрікати когось = обіцяти в котрийсь день у роцї справляти „празник" — гостину для запрошених людий (часом наймають у сей день Службу божу).

[3]) Подужає.

[4]) Вірять, що як умре без свічки, то на „тім світї" не буде мати світлости" (себто раю); а також: „як умре без свічки, то на кім свікі буде му темно".

[5]) З котрою ідуть на Стрітенє (15. II.) до церкви.

[6]) Кажуть також: „ґьикує, чьисує".

[7]) Світить.

[8]) „Мацают, ци ноги зимні".

[9]) „Йой-йой! йой-йой!.. Татку (мамко, вуйничко) мій, татку"...

[10]) Як рознесеть ся вістка про смерть, зараз усї дївчата (кревні) розплїтають волосє: „аби єму (померщому) дорога не була заплетена на той світ".

[11]) Як „чоловік" умре — то ґазди, а як жінка — то жінки.

[12]) Декотрий іще за житя каже себе купати.

[13]) Тепер вже інакше не звуть померщого.

[14]) Миють у теплій водї: „То чискіскь. До кіла прийде душьи, як буде кончина (світа), аби вти на страшний суд. Хокь оно зогниє, то при кінци времени прийде душьи до исцїлениє, то аби душа прийшла до чистого. Купіль тоту несе сї не під сонце, але дес у такьи місце ни західне — у скалу, бо гріх".

дою; відтак осушують тіло „утиранником“[1]), вбирають у сорочку (над цебром) і кладуть його на лаву[2]).

Свічку, яку держав небіщик вмираючи, приліплюють підчас митя до стола, або вложивши у фляшку, ставлять на столї.

Лаву вкривають ліжником, під голови поставлять „шмаке“[3]) і „накєгают на небіщика порткьи[4]) або убране[5]) — або „як він собі уже хокіў“.

Як умерла жінка, то вбирають у сорочку і фартух.

Ноги обвивають „плакьинками“, а відтак вбирають „капцї“[6]), або вбувають постоли, обвивши ноги „онучьими“. Богатших жінок, або дївок вбувають часом у чоботи, але без підків: „як би поховаў з залїзом, то би мусїла ходити по світу, докіў би підкови не сходила“.

Як вже вберуть, заперізують мужчину в місци, де носив ремінь[7]), червоною волічкою, наказуючи, щоби не забули розвязати, як класти муть у домовину, — „бо як піде заўєзане у домовину, то удова, як лишьиї сї, то не віддаст сї ніколи“.

Ноги звязують волічкою, — „аби файно, ріўно стояли“, руки зложать праву на ліву, ввязавши[8]) їх також червоною ниткою[9]) — а на голову вкладають шапку (жінцї перемітку).

По сїм вкривають тіло „укривалом[10]) так, що лиш голову видно.

---

[1]) Тим, що вмившись, утирають лице.

[2]) „На поскіль уже не можна, аби не пуджіло: єго уже там місце (на лаві). На лаву кладуть лише старших; дитину до 7 року житя „нарьиджуют“ на столї, „бо то ангіль“. Дитину вбирають лишень у сорочку, ноги обвивають „плакєнками“ (білими платками), а на голову кладуть позлїткою прикрашений віночок з барвінку. Дитину також ховають лишень „з дяком“, аніколи майже „з ксьондзом“; процесії не беруть також — „ховают лише из хрестом“.

Як кому вмре дитина, то кажуть: „Дитинка, то мала щербинка — але як Бог озме старшину з межи дрóбєт (дїтий), то най сї не приказує“.

[3]) Біле, котре зняли з небощика; багаті ґазди роздають (часом) одїж з покійного убогим.

[4]) З полотна. [5]) Зі сукна.

[6]) Викроюють зі сукна і зшивають (щось, як короткі скарпитки).

[7]) Ременя не дають ніколи — „аби єму на кім свікі не було кьишко“; є спосіб проклинаня: „Абис на кім свікі у римéни ходиў, дай Господоньку!“

[8]) Між пальцї правої вкладають восковий хрестик, — „бо так сї годит“.

[9]) Все, що звяване — як священник надходить — мусить бути розвязане, — „аби на кім свікі не буў спутаний“. На черево кладуть (нибощикови) серп: „Аби не розганело трýнок“ (черево щоб ґази не роздули).

[10]) Купують; біднїйші-ж дають на сю цїль шлюбний рантух.

Відтак, як тіло вже „п а р ь н д ж е н е", кладуть на лаві, конець голови свічку, а також с т а р и й   г о р н е ц ь[1]).

Тепер каже одно з присутних: „А типерь — ерщененькі — клякаймо и помолім сї за душу небіщика (-шкьи)".

Помолившись, присутні розраджують (як вдовицю, то жінки — вдівцяж і жінки і чоловіки) словами: „Ни журіт сї, Бог из вами"; „шо ґіяти? витко, шо прийшоў му чьис"... „усї туди — ерщені — підемо, одна нам дорога"; ей, Господи! Бог усьо видит, шо лиха душьи ґіє"[2]), і т. і.

Домашні дають „ч ь и с т у п о к" (горівки, хлїба), дякують, що приходили, помогли, потїшили...

Одні відходять, инші знов приходять і так аж до похоронів.

Відтак домашні просять когось з чужих: „Кобисте були такі добрі у з є т и   м і р у, бо треба ити подзвонити по души". Котрийсь бере тичку, або нитку і міряє небіщика, щоб гробар знав, яку яму копати. Сю міру бере опісля котресь з „хатних" і іде в село[3]).

Докьи ше ни дзвонили по души, то тот мерлець ше усьо видит: душьи ис кілом стоїт разом, ни відступає сї, але як вішла, так стоїт у головах. И то тогди ни можна (докі ни задзвонє) лишити кіло само у хакі, бо та Б і д а — цураха му — прийшла би и у з ь и л а   б и   д у ш у, душьи ни пішла би до Царства. Як уже обізвут сї дзвони, то душьи и д е   п о   ґ і л о м"[4]).

В селї, взявши від „оглядача мертвих" картку, іде до священика:

„Прошу Бога свьитого и ласкьи духоўного умерь... (каже хто); шоби духоўний хокіли, аби погріб буў из вангелиєм, ис парастасом, ис прощьима (часом зі Службою б.). Погодившись тут (торг треває досить довго) іде до паламаря:

„Кобисте пішли позвонити по души, бо помер X. и що будете хокіли?"[5])

Відтак іде до гробаря, дає єму „м і р у" і просить, щоби він копав яму „на файнім, сухім місци, аби не у млацї".

Від гробаря повертає до дяка:

„Пане ґьяче (єрентий), прошу вас, абисте були ласкави ити читати саўтирю"[6]).

---

[1]) Тепер уже не всюди, але ще часто.

[2]) Так кажуть, коли підозрівають, що помершому „так зроблено".

[3]) В присїлкови Максимець, кажуть: „ити би до кади́гробів, аби погре́бли". [4]) Про душу, пор.: Матеріяли до укр. етнол. Т. XI, ст. 47.

[5]) По души дзвонить 3 рази денно по 3 „стихи" (тричи); іще дзвонить: як беруть процесію, як несуть до церкви і як „провадять" тїло на цвинтар. [6]) Псалтира.

Дяк розпитує его, що замовив у священника і кілько має заплатити, та після сего подає і собіж ціну.

„Але прошу вас, пане ґьиче, абисте сами — ерщені — виходили, абисте файні пісні співали“.

Відти іде до коршми, де чекає на него хтось з домашних з бесагами[1]). Купує: на парастас — хлїбів (5), порцію меду, пшениці, сливок і три свічки; на третини — булок (5), порцію меду і дві свічки[2]); до дому бере — хлїбів, горівки, муки на пироги, і — як нема в дома — бриндзї або сира на „залїпку“ до пирогів.

Вернувши домів, передає все, що купив, „кухарці“ [3]), поясняючи, „що до чого є“. На столї кладе „роспятиє“[4]) і дві свічки і від сеї пори всї мужчини сидять у хатї вже з відкритими головами[5]).

Вечером надходить дяк читати „саўтирю“. Ввійшовши в хату, виймає з „тайстрини“[6]) хрестик, клякає і молить ся; по сїм цїлує хрест і вставши, кладе його на столї перед „розпнятем“ та каже: „Слава Ісусу Хресту“.

Присутні відказують: „Слава на віки“.

Дяк сїдає тепер за стіл на вкритій ліжником лаві і починає читати псалтирю. Якраз тепер кухарка палить у печи, щоби зварити дякови вечерю, а в низенькій, курній хатчинї, при більшім числї людий, стає парно, тїло починає розкладати ся і його чути немило; тодї люди кажуть шепотом: „От уже ґьик зачьнў читати, уже кіло рушило“[7]).

„Як умерла тота К., том сам виґіў — ерщений, — прийшоў ґьик и зачьиў читати саўтирю, а она — нибошка — три рази сї изньила; так сї изнимала, шо троха ни сїла... Нарід лиш глипне один на другого, шо то буде, але він — ерщененький — зачьнў зараз співати тай прийшла на міру“[8]). (Павло Курчук).

Ґазда (ґаздиня) просить, щоби зробити „деревище“[9]). Запрошені

---

[1]) Хто не має гроший, бере всего „на борг“, бере гроший, щоб поплатити „кадигробів“, а тим часом робить згоду з Жидом на корову (котру Жид відтак бере собі).

[2]) Парастас в дома, а третини в церкві.

[3]) Так звуть жінку, що варить страву: на похорон, на весїля, на празник.

[4]) Хрест з церкви „роспнєкьи“.

[5]) Тут є звичай, що чоловіки в хатї не здоймають капелюхів, хиба лиш як їдять.

[6]) Дзьобенка.

[7]) Дяк уміє заклинати померших; пор.: Матер. до укр. етнол. Т. XI. стор. 105.

[8]) Пор. як висше стор. 106.

[9]) Домовина; за роботу не платить ся, лиш постаратиб дощок.

розпалюють ватру (лїтом на дривітни, зимою в сїнях), один з них міряє тїло і віднзначує, як довгі мають бути дошки і починають робити домовину. Гладкі вже дошки збивають опісля разом кілками[1]). Між тим домашні частують „майштрів"[2]) горівкою і хлїбом, а кождий з них випивши, каже: „Най Бог прийме". Вони покурять люльки, посидять часочок, а далї беруть ся знов до роботи.

В хатї тимчасом скінчив дяк читати і починає співати піснї про смерть. Старші сїдають біля него і слухають уважно, покивуючи поважно головами, жінки вітхаючи втирають сльоги, а молодїж „робит смішкьи за плечима: то щипне одно єдного, то за волос сїпне"; той глумить ся, а сей кине чимось у другого; буває, що котрийсь з леґінів посягне рукою в каглу, а наближившись опісля до дївчини, буцїм то щось сказати хоче — погладить її по лици, валяючи саджею; а з того всего всїм весело.

Відспівавши, дяк встає і просить, щоби присутні відмовили 3 „отчинаші", 3 „Богородице" і 3 „Вірую".

По молитві питають: „Пане ґьиче, а може би ви були ласкави вечеріти?" Кладуть на столї: лїтру горівки[3]), хлїб, пироги, бриндзю, молочну кашу і т. и. Дяк помолившись, вечеряє, а по сїм знов молить ся і дякує: „Ґьикую за вечерю, най Бог прийме за помершого; помершому дай Боже царство небесне, а вам живущим, дай Боже здоровля".

Присутні відказують: „Дай Господочку и вам — прщеним!"

„Теперь — каже дяк — я буду відпочивати, а ви можете сї забаўлєти, лиш чесно, спокійно". І лягає на лавицю.

Присутні починають бавити ся[4]).

---

[1]) Уважають, щоб дошки збивати „серцем до середини" (в самій серединї кождого дерева є серце) на домовинї, а саме на її покривцї („віко") вирізують завсїгди „хрест" та „малюют" єго зеленою краскою (потирають вирізані місця сочистим зїлєм-травою).

[2]) Так звуть тих, що роблять домовину, або тих, що вміють будувати хату; про домовину кажуть також, що се „хата".

[3]) Як дяк пє; теперішний нї.

[4]) Як хтось умре, то кождий з того присїлка, де жив покійний, уважає за свій обовязок відвідати його; найбільше-ж приходять вечером і се зветь ся „ити на привид (або на привиґінє)". „У нас кажут — привид, а у Делятинї — оказія, а Жьибіўци — грушка". „Люди идут на привиґіньи на то, шо и они, як умрут, то аби до них другі ишли". На такім „привидїню" заводять усякі ґабави.

1. Позич мені стільчика.

Серед хати поставлять 4 стільчики (по два), на котрих сідає по леґіневи лицями до себе і держуть ся за руки. Пятий леґінь обходить сидячих кругом і дотикаючи кождого за плече, каже: „Позич мені скілчика“.

Тимчасом сидячі старають ся — не пускаючи рук — змінити місця (сей сідає на того, а той на сего столець). А пятий змагає — в часї коли сидячі міняють ся – усїсти на котрийсь із вільних стільцїв; як се йому вдасть ся, тодї сей, що стратив місце, обходить кругом, а він уже сидить. І так все.

2. Продає заяця.

Присутні сїдають у хатї кругом (на лаві, на стільцях, на постелї, на припічкови), а один узявши в руки шапку, обходить усїх, почавши від першого і каже:

1. — Купіт заяцї!
2. — Е, се пустий заяц.
1. — Ти, пустий, купи заяцї.
3. — Е, то куций заяц.
1. — Ти, куций, купи заяцї.
4. — Е, то без вух заяц.
1. — Ти, без вух, купи заяцї.
5. — Е, то сліпий заяц і т. д.

І так кругом обійде, а все тим, що почує про заяця від одного, називає дальшого — а з сего всїм весело.

3. Тешуть дуби.

Кількох сїдає на землї — один одному межи колїна — се дуби; біля них по боках стають два з ремінцями в руках — се теслї; решта-ж сидять на лаві — се купцї.

Каже тесля, вказуючи на першого сидячого на землї: „Хто хоче купити сю дубову підвалину?“

Купець: „Я би купив, коби тесана“.

Теслї: „Будемо тесати!“ І беруть сидячого один за одну, другий за другу ногу, підносять у гору і — ремінцями... „тешуть“.

Обтесавши, віддають „дуба“ купцеви, а сей витручує його до сїний. Відтак з иншими так само, аж усї опинять ся в сїнях.

„Ну, кажуть, тепер би брати дуби на курчугу і везти“. І в зимі саджають дуби по одному на санки та й обвозять три рази кругом хати, — в літі-ж кладуть на ноші[1]) і так обносять тричи.

4. Весіля з музиками.

Біля печі стає три „музики“ — скрипник, цимбалїстий і дуделник — зі своїми інструментами: у першого рискаль і бучок (скрипка, смик), у другого дві тріски (пальцятки), а у третого мішок під пахою з привязаним патичком (дудки). Они починають грати:

Скрипар каже: цїгі, цїгі...

Цимбалїстий[2]): бам, бам...

А дуделник: дудуду, дудуду...

Присутні кажуть: „А файно играйте, бо ми хочемо файної музикьи послухати“.

Як вже награють ся доволї, кажуть слухачі: „Доста, доста! Ми уже наслухали ся! Теперь берім середного музику за скіл, бо файно граў“.

І беруть його за голову і ноги та несуть за стіл. Але на серединї хати здержують ся і — бють музику ремінцями... Набивши саджають за столом і гостять, дають горівки, хлїба, то-що.

І других музик кличуть на „гостину“, але вони не мають охоти „їхати з парадов“...

5. Висїти.

Один стає біля печі, держить ся руками за жердку і каже: „Я вишу!“

Присутні: „На кого?“

— „На (імя дївчини)“.

Її силують, щоби ішла цїлувати ся з тим, що „висїв“; вони цїлують ся і він іде, а вона тепер держачись жердки, каже: „Я вишу“.

— „На кого?“

— „На (імя мужчини)“. І так забава продовжає ся.

6. Війт і жебрак.

Забава відбуваєть ся звичайно в сїнях, бо там більше вільного місця, як у хатї. На самім вступі вибирають: війта, заступника, жебрака, злодїя, свідків, судію, адвоката і писаря. При тім визначують: в однім кутї є громадська канцелярія, в другім „гайдучня“ (арешт), в третім суд.

---

[1]) Ноші, або шереґлї — прилад до ношеня каміня, оборнику.
[2]) Він ударяє бучками об жердку над припічком.

В суді сидять за столом, судія, адвокат і писар[1]) — всї в чорних петеках, на головах у них шапки з чорного паперу (лиш у судії з червоного), а руки обівють також папером (себто вони в рукавицях); перед ними хрест і дві свічі (патички).

В громадській канцелярії багато людий; входить війт.

Війт: „Слава Сусу Христу! чесна громадо“.

Люди: „На віки слава! чесний начальнику“. „Сїдайте собі, просимо“.

Війт: „Ґьикую файно! пай ўсе добро у вас сїдає“. Сїдає. Входить жебрак.

Жебрак (кланяючись): „Слава Ісусу Христу!“

Всї: „На віки слава!“

Війт: „А, шо скажете доброго; чей миром ше коло вас?“

Жебрак: „Ой ни добре, пан-началник; ни добре чувати“...

Війт: „Оў! Би Біг борониў! Шо-ж би?“

Жебрак: „Ой, якьис ворог украў ми сеї ночи телицю“.

Війт: „Ну, то треба зробити справу“.

Жебрак: „Та кобисте були такі ласкави, бо я бідна́к“...

Війт: „Ну, али знаєш хто?“

Жебрак: „А, праўда!“

Війт: „Ну, то привести злоґія“.

Приводять злодія.

Війт: „А на шо-ж ти, чоловіче, узєў у цего біднака телє?“

Злодій: „Я не брав — може то другий“.

Війт (до жебрака): „Та як він каже, шо не браў, то привести би свідки“.

Жебрак приводить свідків, котрі признають, що бачили, як сей злодій крав телицю, отже війт відсилає їх до суду.

Судія: „Шож він тобі злого зробиў, чоловічку?“

Жебрак (зігнувшись в десятеро): „Ой прошу Бога свьитого и ласкьи найвисшого сендзї, він менї украў телє, а я біднак, шо більше не маю“.

Судія: „А́ маєш свідків?“

Жебрак: „Маю, прошу ласки Бога свьитого и пана найвищого; є ў сїнех“.

Судія: „Приведи“.

Входять свідки, кланяють ся і стають перед судом.

Судія: „Кажіт, як то було?“

Свідки розказують.

Судія: „А присьигнете на то?“

---

[1]) Писар ніби пише все до „протокулу“.

Свідки: „Йоў! присєгнемо"[1]).

Судія і писар встають, свідки кладуть пальці на хрестик і признають до трох разів, що так було. По сім судія видає засуд („вірок") і заводять злоція до тюрми (оден кут у сінях, прислонений міхом[2]).

7. Жмурка.

Один сїдає на лаві, а другий, зігнувшись перед ним, кладе своє лице між його коліна (се жмурко). По сім хтось з присутних у хатї всїдає на жмурка, а другі питають: „Хто на тобі їде?"

Як вгадає, то той, що на нїм сидів, іде жмурити, а нї — то сїдає біля того ще один, відтак другий, третий і т. д. доки видержить.

8. Ко́са.

Поукладавши стільчики кругом у хатї і позасїдавши на них, лицями звернені до середини, тримають руки заложені за плечима і подають собі потайки „скрутец"[3]); в серединї кола присїв один — се кіс. Хтось з сидячих на стільцях ударяє коса скрутцем і скоро, сховавши руку, подасть його сусїдови. Кіс підносить ся з землї і вгадує, хто його вдарив: вгадає — то на його місце йде, хто вдарив, а нї — то він іще раз косом.

9. Король і війт.

Каваличок патика з корою розколять на дві половинки і се — „квіти". Сї квіти мішають грачі по черзї в шапцї та викидають на стіл, лаву або землю. Ціль така: Впадуть квіти 4 рази білою стороною (без кори) в гору — то сей, що кидав, є королем, а впадуть 4 рази корою в гору — то грач війтом.

---

[1]) Адвокат перечить свідкам, каже, що се все неправда.

[2]) Часом забава кінчить ся так, що злодієви присудять привезти 5—10 фір дров для жебрака. Тодї каже він: „Ой, прошу Б. св. і найвис. суд., може би я саньми, зимоў привіз, бо тепер кьишка дорога".

— „А ти як хоч"? — питають жебрака.

— „Ой, менї би тепер треба!"

— „Ну то вези возом!"

Злодій закладає руки на зад себе, приложить чоло до дверий і — „везе", себто суне чолом по дверях з гори в долину. Тепер приступає до него один з присутних і притискає єго голову, кличучи: „Гальмуй хло! з гори".

[3]) Сплетена хустка.

10. „Ангілє кьигнут“.

До забави стає багато людий і поділившись на дві части, — одні виходять до сіний, а другі остають у хаті.

(Двері відчинені). 2—3 з одної партії і 2—3 з другої ловлять за кінці сильного бука і тримають, а решта чіпають ся їхньої одежі. Поріг творить межу. На даний знак починають усі тягнути і — як хатні перетягнуть тамтих через поріг, то вони дістали ся до „ангілє“; а переможуть ті, що в сінях — то хатні грішні, пішли до чорта.

11. Грошик тягнуть.

До великої миски наливають води і вкидають гріш. Хто, зануривши лице в воду, возьме гріш губами, але аби не „фошнуў“ (не подув), той його і дістане на власність.

12. Млин.

Лягає один на ослоні долілиць і взявши в руку бучок „каратає“ ним бючи об криси цебрика, що стоїть під ослоном; він млин, меле.

Другий-же (мельник) бере мітлу і бігаючи кругом ослона „обмітає млин“, час від часу потягаючи лежачого на ослоні мітлою по крижах (він має широкий ремінь і се йому не шкодить). Так якийсь час. Опісля мельник кричить: „Оў, шось попсувало сї! Треба воду заперти“. Біжить до дверий, відімкне їх і замкне, себто воду замкнув. І забаві конець.

13. „Два ножі на однім крейцарі танцюють“.

Затикають у шпару в долівці розколений бучок і в сей розкіл вкладають крейцар. Опісля в оба кінці другого бучка заткнуть по ножеви вбивши в середину (між ножами) голку і се ставлять на крейцареви. Коли голка так вбита в середину, що є рівновага, то „ножі стоять на крейцареви“, а потручені — „танцюють“.

14. Бука тягнуть.

Сїдає двох на долівцї, ноги опруть о ноги, а руками тримають за бучок і тягнуть д собі: хто кого підтягне, що сей аж встане — той сильнїйший.

15. Кота тягнуть.

До забави стає чотирох. Двох припаде до землї на коліна і на руки, головами звернені в противні сторони, а двох ляже на них „горілиць“ — обнявши їх своїми ногами по під шиї та ловлять руками за сильного бука. На даний знак спідні зачинають поступати ся в перед, а верхні держать сильно за бучок: як усї однаково сильні, то випружать

ся і стоять у місци; коли-ж котрий з верхних слабший, то пустить бук і — забаві конець.

16. Звязаний встане?

Закладають ся, хто звязаний встане з землї. Хто хоче виграти „залїшку“, лягає на землю, йому звяжуть ноги і руки (руки за плечима) і він пробує встати.

17. Горівку пити.

Бере бук, замірить рукою довжину (від пахи до кінців пальців) і обнявши його конець руками, прикладає до чола (конець бука, котрий держить руками) та перехиляє ся в зад доти, аж другим кінцем бука досягне землї.

18. Здоймає губами крейцар.

Се виконують двояко. Або положить ся на долівку (горілиць) і вигинаєть ся доти, аж губами досягне крейцарик, який покладуть конець його голови; або приклякне на долівцї і заложивши руки на зад себе, пригинаєть ся (в перед себе) так довго, аж вдасть ся йому підняти лежачий перед ним грошик губами.

19. Перстене́ць.

Грачі сїдають один біля одного і тримають зложені долонї на колїнах. Один, взявши в долонї (зложені) перстень, іде по черзї до кождого з сидячих, вкладає свої долонї до їхнїх, та в часї сеї роботи впустить котромусь з сидячих — так, щоб нїхто не бачив — перстень у долонї. Тепер питає когось: У кого є перстень? Як той вгадає — добре; а нї, то дає „залїг“.

Залїг віддають аж тодї, як вгадає. При сїм жартують з того, що не вгадав, сміють ся з його залога і т. и.

20. Шукає по́кладок.

Кількох хлопцїв сїдає один біля одного на лавку, а всї з накритими головами. Коли один із грачів вийде до сїний, кладуть котромусь з сидячих під покритя голови яйце і кличуть того з сїний, щоби шукав, у кого воно заховане. Він ударяючи легенько кождого з сидячих долонею по голові каже: „У цего нема; у цего нема; у цего є! І тодї, при слові є, ударить сильно по голові, аж яйце розібєть ся...

Яйце розібє — як воно у того є, що шукаючий гадав; а як не згадав, то іде ще раз до сїний.

Яйце кладуть звичайно такому, що забави сеї не знає ще.

Коли забава в найбільшім розгарі, будить ся дяк і — в хатї стає тихо... Дяк починає читати, але розбавлена молодїж не може так скоро вспокоїти ся і все таки час до часу зробить якого збитка, отже дяк перериває часто читанє і взиває до уваги.

Тимчасом майстри докінчують свою роботу і коли домовина готова, вносять її в хату та кладуть по при лаву, на котрій лежить покійний. Тепер сей, шо був за „привідцьи“ до тої роботи, возьме гиблю[1]) і — „бере три тріски“ на днї деревища, по тім другий, третий — всї майстри роблять те саме:

„То дає знак, аби значно, котрі були майштри до того, аби їм нїчо не шкодило: За то, шо я робиў, маєш там три тріски за мене“.

„Бо то є ружні люди. Буде чьисом такьий упирь, шо и ксьондз ни може доступити до хати. Але ксьондз пізнає зараз тай ще из за порога заклинає, шо він уже до него ни має рацїї. У нас один туй як умер, то ксьондз три рази сї цофаў из за порога, шо ни міг доступити до кіла“.

„Як бере сї робити деревище, то мусит знати від себе[2]), як не знаєш, то не бери сї, абис ни бідиў“.

Відтак кождий з майстрів бере по черзї ніж, а обернувши вістрєм у гору, робить на днї і побічницях домовини по 3 хрестики: „Аби жадна нечиста сила туди ни зайшла“.

По сих формальностях закривають віко, а ґаздиня просить майстрів сїдати до вечері. Вони посїдають на маленьких стільчиках кругом домовини, домашні ставлять на домовину горівку, хліб і пирогів, майстри, помолившись, їдять, розмовляючи про житя, доброту і хоробу небіщика.

Повечерявши і помолившись, дякують ґаздам за „чьистунок“, курять люльки, розмовляючи про тютюн, роди і доброту люльок і т. и.

Около другої години по впівночи розходять ся „чужі“ домів. Хатні лягають також, дяк читає ще з пів години, а потім іде спати й він.

Досвіта „зганьиє“ (будить) дяк домашних, щоб ішли по „хрестарів“[3]). Хрестарі, прийшовши, дістають по порції горівки і хліба на закуску, позапалюють люльки і йдуть до церкви.

Незабаром висилають також фіру по священника і чоловіка, щоби взяв священичу одїж, кадильницю, то-що.

---

[1]) Гибель з ручками.

[2]) Заклятя, молитви.

[3]) Так звуть людий, що несуть хоругви і хрести в часї похоронів; їх має бути все не до пари (звичайно 5, 7, 9 або 11); „аби нибощик ще кого за собоў не покликаў“.

Як хрестарі вернуть, кладуть „процесію“ під хату, а самі засідають до гостини.

„Родичі“ і сусіди сходять ся помалу на похорони. Хто увійде в хату, клякає біля покійного і молить ся; жінки плачуть — одні плачуть, а другі розраджують.

Дяк пригадує приготовити парастас, кропило, свячену воду і „кітю“ [1]).

Поки має приїхати священник, починає одна з жінок (з „родичів“) плакати-голосити над покійним [2]), „аби знати, що є родичі“.

Приїздить священник. Дяк вбирає його перед хатою в свящ. одіж. В хаті повстає крик великий; всі жінки плачуть [3]) і кидають ся на помершого — обляжуть тіло, що й не видно його. Тепер і чоловіки починають плакати [4]).

Священник входить у хату з хрестиком в одній, а кадильницею в другій руці, але на се ніхто не зважає. Дяк памятає, — і перші вспокоюють ся мужчини та відводять жінок від тїла.

Священник відправивши своє, подає ся на двір співаючи з дяком: „Вічная память“.

Дяк каже винести стіл з парастасом на обістє, а тїло класти в домовину.

Виносять отже стіл прикритий, на котрий кладуть хлїби, мід, кітю, хрест і свічі. Всї виходять на двір, де священник починає правити „парастас“.

Тепер рідні плачучи прощають ся з помершим. Усї цїлують тїло, хочби воно як розкладало ся: в ноги, колїна, руки і лице.

Сміливійші [5]) підносять тїло і кладуть у домовину [6]). Хатні вкидають тепер у домовину „під голови“, а „родичі“ на середину

---

[1]) Миска вареної пшениці.

[2]) Повтаряє раз-враз співучим голосом: „Йой! йой! йой-йоооой!“

[3]) „Ой, йой! йой-йой!.. Приїхали гостонькьи по вааас;... лишьиєте нас, лишєтееее;... Ой-йой-йооой!.. уже нидоўго вас видимоооо;... идете у далеку дорогуууу“.

„Як на похоронї, то у нас плачут, кажут, шо то сї слозами пекло заливає. То даўно наймали плакати за мирцем. Якас наймила тай каже: Плач-ко, плач та дам воўни. А тота уже плаче тай приповідає: Ой ци буде ци не буде сиве руно, а я бідна плачу дурно“.

[4]) Плачуть „лиш слозами“.

[5]) Як чоловік, то чоловіки, а жінку — жінки.

[6]) Під голову кладуть трісок з домовини, вистелюють її полотном; також під голову дають усе трошка білої вовни овечої: „Аби му ни твердо лижьити, аби душьи єго була така біла-чиста, як воўна“.

по крейцареви (або й по кілька) промовляючи: „Тату (чи як там), продайте мені щіськи; так як ви мали, аби й я маў“[1]).

По тім розвязавши все, що було звязане на покійному, закривають домовину віком і прибивають його кілками[2]).

Чотирох людий бере тепер домовину і виносять на двір; виносячи ударяють по тричи домовиною до порогів: „Нибіщик відклонює сї, шо більше не верне сї“.

Домашні дивлять ся через застільне вікно на домовину: „Аби нибіщик ше присниў сї, аби го хокь кілко виґіти на кім світї“.

Один з „родичів“ виганяє тепер усїх з хати, а оставши сам, бере горнець, що стояв цїлий час у головах покійного, кидає ним з цїлої сили до порога і кличе: „З а ў с ї г о л о в и!“

Сповнивши се, перескакує поріг, уважаючи, щоби не стати навіть на найменьший кусень, черепок зі з б и т о г о г о р ш к а.

По відправленю „парастасу“ співає дяк: „Вічная память“, а взявши миску з пшеницею („кітя“), підносить у гору, поколише і дає між людий; всї знїмають руки в сторону миски, дотикають її пальцями, колибаючи нею, як і він (дяк).

Відтак читає священник євангеліє і по сїм каже „прощу“; говорить у кінци про помершого і кінчить так: „Може хто гнїває ся на покійного, може він з ким був у гнїву, то ж тепер, коли він іде вже в далеку дорогу — простїть йому“[3]). Відказують: „Най му Бог простить!“[4])

Дяк співає „Святий Боже“, домовину кладуть на фіру, привязують воловодами і „провадьит тїло“ до церкви.

Як муж умер — то ж і н к а, а як хтось инший — то котрась ж е н щ и н а з „родичів“ „п а д е н а д о м о в и н у“ і плачучи голосно лежить так на деревищу аж до цвинтаря.

На питанє — хто звичайно „паде на домовину“, відповідали: „К о т р е у ж е м а й м и л е. Але ґазда не паде нїколи, хокь би и жінка умерла: то ч и л ь и д о ч а м о д а п а д а т и н а д е р е в и щ е и г о л о с и т и“.

На увагу: „На сих похоронах дуже нарід плакав; жаль сего чоловіка“, — була відповідь:

---

[1]) До худоби, у підприємствах, у ловецтві, ворожбитстві і т. и.

[2]) Цвяхами не можна, — „бо не зогнйют“.

[3]) Наперед звертаєть ся священник до кревних близьких, відтак далеких, а в кінци до всїх присутних на похоронах.

[4]) Як хата високо, на ґруни, що фірою годї звезти домовину — то її кладуть на „пласти“ (галузи смерекові) і так поволи спускають у долину аж до дороги.

„Одно жьиль, а друге за старим коби мож плакати и май більше — то би віддлакаў, шо би прийшоў до Царства лекше, швидче би прийшоў. То за малим гріх плакати, бо то ангіль, то сї утопит у слезах. До вісїм рік, то ангіль; до вісїм рік и читают, шо „владенец“, то значит ангіль, а як уже 8 рік мине, то уже каже: „по ґїлом душьи“, шос собі наґілаў, ис тим идеш“.

Фірман сїдає на домовину, а як далека дорога — а дуже зимно, — то і другі, позакладавши на голови шапки[1]), сїдають і їдуть.

По дорозї священник дає знак, а тодї кричить один на другого „гоў!“ аж вчують се хрестарі і пристануть. Священник зсїдає з фіри і читає євангеліє[2]). Так буває кілька разів, аж у кінци допровадять до церкви.

Як наближають ся до церкви, обізвуть ся дзвони, а жіноцтво в плач; та, що на домовинї, приповідає: „Ай, тож то вам красненько музики играють!.. Тож то музики сумненькі, сумненькі“...

Перед церквою кладуть домовину на мари, вносять у церкву, уставляють на серединї та верх неї (у головах) ставлять хрест.

Священник править Службу[3]), а опісля „третини“.

З церкви, при відгомонї дзвонів, несуть домовину на цвинтарь. Там як лишень здоймуть домовину з плечий — жіноцтво кидає ся на неї з великим плачем, та грабарі на се не зважають, але положивши деревище на шнури, спускають його в яму. Священник печатає гріб, вкидаючи в могилу перший рискаль глини, по чім грабарі закривають її цїлком. Присутні також кидають по грудцї глини:

„Свому не мож метати, лиш прийшлї (чужі) мечут по грудцї на знак, шо я буў на привиґїню и на погребі... и я... и я..“

По сїм розходять ся всї у свояси. По дорозї повертає родина померпого до коршми і там частують ся горівкою.

По похоронах відбуває ся в хатї померпого „обід“. Запрошені („родичі“, сусїди, убогі) засїдають до стола, домашні накраують хліба, дають пирогів[4]), і инших страв, наливають у миску горівки, черпають ложкою в порцію і частують гостий; гостї пють і хвалять при сїм горівку: „моцна, а десте — куме — брали, а по чому“ і т. и.

Відтак їдять і хвалять похорон: „Дуже файно було“; „дай Боже, аби и мене так файно ховали, як нибощика“; „То заслуга у Бога, до-

---

[1]) Лиш у зимі. [2]) „Кілько найминў, тілко раз стає читати“.

[3]) Як похорони зі службою.

[4]) Пироги уважають за найліпшу страву; кухарки місять тїсто і лїплять пироги звичайно на лаві, що на нїй лежить небіщик (йому в ногах).

брий був — нибощик — дай му Боже Царство"; „Погода файна на дворі — витко, шо не грішний", і т. и.

По їдї всї молять ся, дякують живим за гостину, а померший просять у Бога Царства. Чужі розходять ся, а свої гостять ся ще та радять ся, що їм дальше робити.

Ґазда пригадує відтак, щоби зварити „кітю"[1]) на посвітини". Варять „підбіўку" (чир на молоцї), або кашу на молоцї, набирають сего у мале нове горща, на те кладуть булку і ложку, та покладуть те все на застільнім вікнї: „се вечера для душі (помершого)".

Зеленцї вірять, що душа помершого приходить першого вечера по похоронах до дому і вечеряє — їсть.

Того вечера сходять ся люди знов так, як і на „привидїнє"[2]), в хатї світить ся цїлу ніч, а вони забавляють ся весело[3]).

*

Людий, що померли звичайною смертю, ховають на „цвинтари, на свьиченім місци"; самовбийців-же і „страччата" ховати там не можна.

„Страччьита нисе у Ма́ковицю, на цвинтарь не хоуле, бо не вілно. Прине́се у Маковицю и завісит у смиреку, або кладе у корінє під смиреку.

Даўно буў у нас паламарь, Ключко́ Яремі́й зваў сї, то він буў до тих страччьит — цураха би їм! Він браў за то по штири ба́ньки, аби поховаў такьи — не дивуйте. Тай він приказуваў, шо раз нїс из Максимцї одно, то зловила го бурі, фа́є така, шо лїс вівертало, але єму нїчо ни шкодило, бо він знаў від себе".

*

„Як кому трафит сї, шо око бє сї (дріжить), то ни годит сї за то нікому казати у хаті, бо то знак, шо шос из роду такьи голоўне умре, шос такьи значне".

---

[1]) Дехто каже: „вечерю". [2]) Кажуть: „иду на посвітини".

[3]) Тепер, як на „при́видї", так також і на „посвітинах", освічують хату каганцем або лямпою, а біля мерця запалюють свічки; давнїйше-ж всюди (а й тепер іще у дуже убогих) освічували хату трісками — „липиноў".

„Даўно за свічку туй нїхто не знаў. Я ше вакьимнў, шо усюди, де трафиў сї мертвец, то сидїли ца́лу ніч и світили коло него липиноў; один сиґїў при мерци и держеў липину, перед ним стояў цебрик из водоў и він огарок метаў у цеберь, а друга уже липина горіла. То теперь ласка божа из отим світлом, але то даўно мука була так три днї висиґїти коло мерцьи и світити. До того буў май мудрий отой Саўчук Никола и єго брат (померь уже); то їх усюди брали світити (и типерь бе́рут), то їх навікь назвали світи́лка". (Іван Онуфрак Ів.).

„Як дуже спит хрискьинин, то на журу якус; такьий, шо дуже любит спати, то не доўговічний“.

„Як сї снит, шо хтос рубає лїс и то паде, то уже шос блиськьи умре“.

„Як сї сньит корови красї, то мусит шос умирати“.

„Як сї снит повінь ве́лика дужи, и каламутна дужи, то мусит хтось умирати“.

„Як шос изньити из себи и дати на умерлого, то и тот, шо даў, ни забавит сї за ним (умре)“.

„Як би попраўєў у хакі гиблем стіў, або лаву, то ни добре: Як буде попраўльити стіў — то дитина умре, а як лаву, то старе“.

„Як від ґазди умре жінка та лишит сї маленька дитина така, шо сце цицьку, та аби класти (як берут жінку) на ноги и на голову — то тота дитина умре“.

„Як сї ґіўка лишьиї від мами чи від тата, то берут хлїб (до того є така тарахтерницьи) и пхают хлїб ґіўцї під пличе, або кладут на голову и як віносьи кіло на двір, то ї віпроваджьиют на двір“.

„Як спускают у яму (тїло), то як сї лишьиї ґіўка від мами, або жінка від чоловіка — то сї відвертає від ями, аби сї ни дивила, а другі баби мечут ї глини из гроба у пазуху: то прокіў того, аби сї віддала“.

„Як лишьиї сї жінка від чоловіка, а ше ї кортит віддати сї, то уже як мают брати кіло у домовину, то она бере нибіщика за ноги и ше 3 рази сїпне, покьигне єго за ноги долї лавоў: аби ї суджений рушиў сї ид нї“.

„Як озмут мирцьи ис хати, то конец голоў бє цвьик у лаву, аби уже у кі хакі кілко лиш було мирцьи. Каже: Забиваю кі туй, абис стояў туй за ўсї голови; доки ти туй, аби нїкому из нас — ирщених — ни шкодило“.

„Як курка сидит на йайцьох, аби изгадаў померших, то усї куріта позаўмирают у йайцьох“.

„Як хтос умирає, то бере сї ис хати насїньи, якьи є, аби ис тим ни заўмерло; як би лишиў, то вітак ни війде“.

„Як є у кого жонва (мертва кістка), то добре узьити мертвому палец и до 3 раз утирати то місце (де жонва є), то она не буде уже рости“.

„Як би узьиў из мирцьи, ци би кіла кавалок, ци би сала, ци волос, ци кістки — то добрий би буў злоґій. Ис того аби зладиў таку свічку, то ис тоў свічкоў обікраде и шандаріў: як засвітит то світло, то усе спит, як мертве“.

„Ту свічку, шо мертвец де́ржит у руках, добре мати; из неў добре ити красти, бо як засвіти, то усьо спит гей мертве. То тот, шо обікраў шандаріў у Пасїчнім[1]), то він маў якурат таку свічку“.

„Як иде чоловік до церкви тай аби сї завернуў из дороги, шо би уже не ишоў, то як умре, тай як вінесут из церкви процесию, то потому мусят одну корогву забути коло хати, аби ни знати шо“.

„Нїхта́ прьичи сї у пазуху, не метати би гет, бо на страшнім суґі будут ис тих нїхтий класти мости — шо будут переходити через таку ріку; а котрий не буде мати из чого, то будут сї єго питати: Де твої нїхта за кількьи лїта́?“

„Як родич умре, то не вілно усї 3 дни нїчо робити усї фамілії, бо руки будут терпнути цалий рік“.

„Як шос голоўне умре (жінка, тато, мама), то хлопам ни годит сї ходити у шьипцї“[2]).

„Тому, шо уміє щепити хащу[3]), то ни вілно класти мирцьи у деревище, бо єму не буде вести сї у кім ґілї: хащьи не буде сї приймати“.

„Кладут ґрейцир умерлому під язик и потому, як мают брати кіло у домовину, то виймают и то хоульи; то добре до права[4]). Ис тим ґрейцаром аби обійшоў того, шо має из ним процес, три рази — то єму замкне язик гей умерлому, шо не буде знати, шо казати“.

„Від мирцьи крадут зїлє (такі буґь шо) — але такі, шо знают шос из тим ґіяти“.

„Як засватає лиґінь ґіўку один, другий, третий, а она не хоче ити за жадного — переберає дуже — то тогди, лиґінь украде из неї волосьи и верже тото під мирцьи у домовину тай як ксьондз запечьитає, то и до смерти ґіўкоў буде, и посивіє, аби яка богацька“.

*
* *

1. „Є такі люди, шо називают сї Два́душні[5]), Два́душникьи такі, як то у нас кажут Упирі, упиракьи такі, — то из такьих віходит душьи, коли захоче, як має ити на гирц, а из нас, ирщених, то душьи ни віходит, хіба як хрискьнини умирає. А ти Упирі як умре, то ше ходит по свікі“. (Петро Онуфрак, Іванів, старий).

2. Є такьий чоловік, шо як умре, то буде у ямі половина живий, а половина мертвий — такьий Два́душник; то половина буде (правий бік), шо зогниє гет, а лїва половина буде чирвона, такьи гей грань чир-

---

[1]) Село: Пасїчна.
[2]) Всюди за орудками іде без шапки (хочби й в місто).
[3]) Овочеві дерева. [4]) До судов. процесу.
[5]) Пор.: Матеріяли до укр. етнол. Т. XI ст. 103. Ч. V.

воне буде. Як такого похоўлєт, то нигóди дужи будут вéлнкі. Тай то би єго вікопати тай відкьити голову и класти межи ноги — то нигода стане, буде красно“.

3. „У нас буў туй один, шо даваў жóни у дань; то такий буў Непростий, Упирь. То він маў таку загоду, шо як він маў умирати, то вілно єму було дати за себи дань — шо маў май миле, то даваў. Тай як він — так приходило, шо маў умирати — як то, то він даваў за себи жóну; и так було, шо даў уже дві. Але засватаў він трету ґіўку, и она сї приймила піти за него; але она знала собі раду дати. Як прийшли до вінчьинї — байка, але прийшли из вінчьинї, а она ни ишла крузь двері, але увійшла у хату крузь застілне вікно — нїби собі так помагала, аби ї ни міг дати у дань. Тай так було, шо він помер, а она жúє и до нинї. Він, нибощик, дуже буў Непростий, маў у вусї остроку[1]) так, як віўцї сї значит, так и він маў кочілце[2]) такьи у вусї: якьис знак такьий маў“.

4. „Я запамєтаў такий випадок:

Через доўший час падаў дуже зливний дощ, в часї такім, шо мало сї сїно робити; через тот дощ — не мож було сїна робити. Але тутешний нарід усєко собі пояснюваў, усєко собі представлєў, через шо то міг би той дощ падати. Але один туй, знатнїщий з меже них, кьирон такьий, буў з своїми людьми у коршмі. И там зговорили сї, шо то Миланка Максїмчук, братова того кьирона, тому винна, шо иде дощ; а она якурат на вéснї того року умерла. Кажут там, — она була, нибошка, Непроста, бо сї уродила з зубами, — тото нїц, лиш тимой иде слота.

Шо-ж би робити? — Урадили там — то ружний нарід, ет, як у коршмі — урадили, аби відкопати гріб и дивити сї, як она лежит; як нема жадного знаку, то она нїчо, але як шос не так є, як має бути, як ї поховали — то она такі Непроста.

Тай той кьирон зібраў велику ватагу людий и пішли на цвинтар відкопувати; такі тої ночи пішли. Як уже ї відкопали, то узнали, шо она такі Непроста и урадили обернути ї долїўлиць. Тай він сам, Дмитро, уже обернуў ї долїў лицем и закопали назад.

Потому о. Воєвудка як за то узнали, то віддали справу до староства. Він — уже нибощик — казаў менї, шо єго то коштувало до півтрекі ста, тот шпас“[3]). (Андрій Борисюк, дяк).

„Гірнá“.

1. „Як шос такьи умре, ци би жінка, ци би чоловік, ци би любас — не дивуйте — та аби дуже жьилуваў за тим, аби дуже плакаў, то

---

[1]) Дірку. [2]) Обручку, кульчик.
[3]) Пор.: Матеріяли до укр. етнол. Т. XI. ст. 51. Ч. 2.

буде так сохнути, буде плакати, буде му сї повижьити (тото умерле), а далї прийде ид нему — ци би такьи лїсове, ци би „тот“ — осина — и буде ид нему приходити, буде из ним — не дивуйте — спати и, так го изсушит, шо піде из світа. То сї у нас каже, шо сї узела того, або тоту Гірна“. (Штефан Осташук, I.).

2. „Як мертвец повиджеї сї, або снит сї — то кличут наші Зеленци пса и дают єму кавалок хлїба або шо и промовлеют: На, се за душу нибіщика Н. Н. (хто повиджує ся); то, кажут, шо вітак не повиджує сї уже“. (А. Борисюк, дяк).

3. „Туй буў один леґінь, шо диржьиў сї ґіўкьи. Але так було, шо тота ґіўка умерла. А они сї дужи обоє любили, тай він за неў дуже тужиў, тот лиґінь; де ходит, то она сї єму повижьила, але не міг ид нї приступити, бо лиш глипне сї у инчий бік, а то слизло... Раз пшоў він из бутина и пшоў через берь; приходит на берь, и она — та ґіўка — прийшла на серед берви и стрітили сї; але він изжєхнуў сї тай зирнуў у бік, а та дес пропала. А то из туги узєла сї єго Гірна, шо она сї єму повижьила.

Вітак такі ходиў дес на ти рікьи и дали раду“.

(Павло Курчук).

Записав 1910 р. Антін Онищук, учитель.

VI. Похоронні звичаї й обряди в селї Головах, Косівського повіта.

I.

З давен давна в цїлих наших горах обходит нарид величпо похорони, „комашнї“. Ни називает ци у нас похорон, лише комашня и то комашнев називает ци та послїдна днина, котрої ховают умерлого. Два перші вечири, на котрі си сходє люде на знак трембіти з усїх закутин нидалеких верхів и поточін, називают си „посїжінє“ вид того, шо то си сходи посидїти трошки коло умерлого. Грушков ни називают, єк це є де инде.

Кождий ше за свого житя старает ци, шоби було за шо єго поховати. Ни оден, котрий жиє в нуждї, говори: „Ий біда, Господи, на світї, ни буде навіть за шо грішні кости в землю поховати, а ни то, оту дїтвору вигудувати. Ба ци треба шпарувати ґрейцар на комашню, аби витак ни взєли тїло з хати, єк полїно, та аби ни несли, єк жидівску віру, а дїтва най иде служити.

И ни тимунь ше робє великі комашнї, шо це файно, але тимунь, шо це так си годи и є віруванє скризь по горах дуже розширене, шо єк би за умерлим ни пишов пип, єго ни опровадив, то тот би си в одно на тим місци показував, гримів, та страшив людий. А єк пиде пип, єго опровади и сам єго занесе до церкви и запечєтає гриб, то „сукровишє" (душа) умерлого ни буде вже ніколи по цим світї блудькати та людий страшіти. Тимунь єк дехто вмре на дорозї, або в хатї, та єк ни було там опроводу, єк ни приходив пип, то єкос у днину там пудно, а в ночі то таки добре страшно туда коло місця ити, бо може чісом там си умерлий показати. Нираз си трафило, шо умерла душя показувала си на тим місци, де умерла и просила у прохожого, шоби зробив їй похорон.

Єк си покаже умерла душя, „сукровишє", то лиш аби мих нагадати, у шо був сєтий вечир того року, тай то муси пропасти отак, єк би и ни було. А єк би цего способу ни знав, тай видиш може сукровишє шош у чьоловіка просити, або аби єму зроблено опровид, або аби шош дати за єго душу. Уно си вже чьогос показує...

Давнїше люде гадали, шо чім крашя буде комашня, чім бирше буде пип опроважєти, тим бирше буде Бох гріха прошєти. И тимунь то робили давно такі краснї, гучні похорони. Чім єла та віра тратити силу, тим єли и похорони тратити на своєй гучности.

* * *

Кождий, шо вродив си на цес світ, муси умерти, бо єк би и ніхто ни умерав, то ни було би де си містити на цим світї, бо то й так тїсно стає. Бох знає, шо роби. Однї родє си, другі умерают й так слобожєют одни одним місце.

Розказуют, шо давно були такі чєси, шо смерти ни було, але однако мусїли добивати однї одних, бо люде розуміли, шо годї всїм на світї жити. Так уже є на світї, шо ми всї мусимо умерти, але нї одна душя ни може умерти без прички. Богдай сєку таку причку муси мати чьоловік, шоби умерти. Ни одного лиш чісом заболи палец, голов, колька заколе, засколоби си, муха вкуси, вдари си, и вже з такої міміки є смерть, про тото старі люде говорє, котрі вже на всєким прехтикованї, шо без прички смерти нима и рідко котрий чьоловік би умер здоровєм. Єк пустий и ни вироби, то вибют, а єк ни вибют, то вилежи своє здоровє, а однако тєжко умерти з цїлим здоровєм.

Ни оден, котрий має великі гріхи, а Господь ни хочи, шоби вин пропав, то изсилає на него велику лежу, шоби тут на цим світї зпукутував свої гріхи. Єк заслабне хрестєнин тєжко и види, шо вже єму нима з того уставаня, стараєт ци висповідати й законити, бо звикле дїло, чьоловік жиючі, муси нагрішити. Таже таки єк заслабне чьоловік, то вже

паде в гріхи. Та може за це и нима гріха, бо хрестенин си муси ретувати. До дохторий ни иде, бо то велика сума коштує, а другий раз то делеко, у чорта за дверми, а трете, ци вни би ніби шош помогли? От пусті тлумаки, лиш людем голов морочут, та єкіс слабости вигадуют, а вни шо знают! Видки вни годни зперти божу волю, або й силу! Пусте, земнені боги! Прийде то до чьоловіка, шош ніби си випитає, поковтає по чьоловікови, шош пошкробає на папери и заберет ци, а то нічьо ни помагає, хоть мечі горохом по стіні.

А ототи брехуни земнені, примивники, нираз чьоловікови можут помочі, лиш шоби си веречі боржі вид разу на разу, тай ади видиш зараз таки може вретувати! Єму, кождому доброму примивникови, зараз покаже, наколи зачне промовети, шо хрестенинови брекує. Ци то наслане, ци то пострів, ци в шош убрив, або переступив, ци то таки вид Бога, ци вид злих людей, и зараз пизнає, ци є з того вставане, ци нима хрестенинови. Правда, єк заслабне мале єке, то Бих светий з ним би шє собі робив турботу. Але єк слабує велике, то си муси ретувати єк мочі ни мочі. Хто си знає на снах, знаках, пригодах, то зараз и покміти, ци подужіє, ци вмре слабий.

Знаки, що віщують смерть.

Єк слабує хрестенин, то видне діло, шо мусит си висповідати. А єк иде пип з законом до слабого, то добре уважети на дзвонок, шо иде з попом; єк тот дзвонок дзвони голосно, то тот слабий вже ни встане з тої слабости, муси умерти, хоть би навіть и ни дуже був слабий. А єк дзвонок дзвони мунево, с поніімлива, то тот слабий встане з тої лежі; хотьби навіть и дуже слабував, то ни вмре.

Єк слабує вже старішя особа, то нираз забажіт маслованя. Єк пип маслує слабого и мечі повісмо з воском у піч, та єк вно си име вид разу й скоро з гори, то вже видне діло, шо тот слабий ни встане, лиш умре з тої слабости. Коли повісмо си ни лови футко, але помали, з поніімлива, то тому слабому ни брак си лагодити до смерти, бо вин має подужіти.

Понад чійов хатов ворон кранче, то в тий хаті муси бути мертвец.

Єк буря ломи старі ліси, то буде мир на старі люде, а єк молодник тре, то буде мир на молоді люде.

Єк даст ґазда полотно до ткача ткати и єк си полотно натєгне при ткаиню (вийде бирше, єк мало бути), то в тий хаті муси бути мертвец и то великий, або ґазди, або ґаздині.

Коли си шиє єку одежину, або сорочку и лишет ци довга нитка, єк си дошиває, то тот, кому то си шиє, має бути довговічний, шє буде

довго жити. А єк лишєт ци маленька ниточка, або й ніраз ни лишєт ци, то тот ни є довговічний, на чію руч шито. Муси скоро вмерти.

В кого на долони руки ни доходи до краю другий ровец вид великого пальця, єкий перетинає долонь в поперек, то тота людина є довговічна. А в кого чім близше краю, тим тот має футше вмерти.

Єк си шиє вінок до вінчиня молодому або молодий[1]) и єк си лиши довга нитка, єк си дошиє вінок, то тото є довговічне, а єк ни лишєєт си, то мают футко си розумерти.

Єк идучі конем молодий книзь, або молода книгиня впало с коня, то си мусє розумерти футко и то тото має вмерти, котре впало з коня.

Єкби молодому впала з голови шепка або крисаня з вінком, то вин має вмерти и то навіть дуже прудко по вінченю.

Коли слабий на пухленицу зтухне, а витак зпов зачне пухнути, то муси вмерти.

Нираз показуєт ци смерть чьоловікови, шє дужему, жинков або єков звіринов, и нараз пропаде, то тот чьоловік муси вмерти и то навіть дуже футко, бо вна вже єго тне, сєтила би си.

Чєсом си лучєє, шо в ночі, єк хрестєнин спи, шош закличе на него знакомим голосом, або шє кутає си по надвирю и тот голос єк на него крикне, та хто дурний, послухає того голосу, обизве си або и вийде на двир, то вже ого по нему. Єму муси бути аўвс. Тот хрестєнин отєк улєкнет си тай с того смерть раз два, хіба би захопив си коло розумних примивників и то раз-два боржі на разу.

Примивник знаєт на примивці, кому показує смерть и ворожбит на картах пизнає.

Сни, що віщують смерть.

На чіїм ґрунті снит си, шо вивернет си смерека, то там в того ґазди має вмерти жинка, або донька. Єк приснит си, шо вивернет си бук, то в того ґазди має вмерти або сам ґазда, або син.

Єк приснит си, шо орет ниву, то тот плугатор має вмерти.

На котрого ґазди ґрунті снит си свіжа ораниця, то в того ґазди хаті має бути мертвец.

Єк хто присни, шо єму випаде з рота верьхний зуб передний, чюрит кров и болит, то має вмерти в єго роду дуже близке и то мушінин. А єк присни, шо випаде зуб спидний, передний, то має вмерти шош дуже близке в роду, але жинка. И чім дальший зуб в зад, тим далший своєк має дриґнути. И то з верхної вилиці мушіне, а з спидної жинки.

Єк си спи, шо випаде зуб чєривний, и ни боли тай кров ни чюрит, то має вмерти єкийсь чюжий чьоловік.

---

[1]) Молодій.

Єк сни хтос, шо копає ревец и в него впаде, то муси вмерти.

На котрого ґазди ґрунті приснит си зарва, то в того ґазди в хаті має бути мертвец и то або умре сам ґазда, або ґаздиня.

Коли приснит си ґазді або ґаздини, шо упрежені воли у єрем розломнє єго, то вни си двоє (ґазда з ґаздинев) мусє розумерти.

Єк си снє коні, шо розирвут си упрежені, то таки розумертє ґазди з ґаздинев.

Приготовленя перед смертею.

Єк вже довго лежит хрестєнин и видко, шо с того єму нима вставаня, наказує за сусідами, своєками и знакомими, а чєсом и без наказованя сами си сходє до слабого знати тай випрошети си, шоби в гніві ни вмерти, бо виднє діло, шо хрестєнин жиючі на світі ни є так, шоби си дес з ким и ни посварив.

Єк хто прийде прошети си, то посиди в хаті, поговори з слабим, а єк має вже ити собі гет ит хаті, та єк слабий самий ни запроси, то си запитає у слабого тот сам, шо прийшов си прошети: „Ци вере ми би си двоє (або два, дві) ни випрошєли, бо ади здає си, шо вже и вам (або тобі) виближєт ци година. Та шо робити, наше всїх таке; коби лиш чьоловік добре прислужив си Богови".

Тогди слабий видповідає: Най буде. Просив бих тє, аби сми си випрошєли, бо відий ни делеко вже и моя.

В тим чєсї приближєт ци дужий ид слабому, дают собі руки и держічі си за руки, говори слабий до дужего: „Може коли сми тє скривдив (скривдила), украв шо, або шо, будь ми ласкав (ласкава) прошети, а я тобі прошєю раз, другий раз и третий раз, най тє Господь прости".

На то дужий видповідає: „Я тебе прошєю раз и другий раз и третий раз, най тобі Бог прости".

По скінчіню проші цулуют си оба або обидві, походи вид того, хто слабий и хто си дужий прошєє, або дужий цулує слабого у руку.

При тим буває, шо и обидва плачут и слабий заєвєє свої гадки, або єк то є ґазда, або ґаздиня, каже дати за себе, за свою душу тий людині, шо прийшла прошєти, дужий, єкус фантину або скотину.

И так кождий прошєєт си.

Єк є на смерти ґазда або ґаздиня, або єка людина, шо має на собі ґрунт, пидбивают еї своєки, а чєсом и самий слабий без призьби проси, аби пити закликати три люде, шоби перед ними видказати свий маєтчік, шоби по єго смерти ни було ганциканя, та шоби пусто ни теренцати кісточки по смерти в гробі.

Єк си зийдут свідки всї в хату, тогди слабий зачєнає говорити „Ци ви знаєте, ґазди чєсні, на шо я вас закликав?"

„Будим чюти“ — видповідают свідки.

„Я пизнаю вас усїх“ — зачєнає знову слабий и називає кождого в хатї по имню и призвишю, а витак каже, котра днина є тогди, от приміром: „Сегодне вивторок“. Говори на це слабий, шоби свідки були переконані, шо вин є в розумі. Витак зачєнає видказувати, шо кому маєт ци прийти з єго маєтку. По скінченю видказу, прошєєт ци слабий з усїма свідками и витак вни си розходє домив, а слабий жде, коли прийде и на него чєрга, шоби вже раз лишити цес світ, а пити там, деби бирше бути.

Єк тне божя [смерть] косов слабого, то вин борше зачєнаєт си просити на двир, шоби подивив си на світ божий. Але то ни кождий. Иншоий ни просит ци на двир, лиш каже: „Ади и моя вже си виближєє. Несїт менї лудинє, аби мене убрати до смерти“.

Умераючий каже, єке на него убранє, „лудинє“ класти и єк єго уберати. От приміром жинка каже, в котру перемітку єї завивати (бо виддані жинки лиш си завиває в перемітку, дуже рідко и то вже сими чєсами завивают до смерти у фустку), чім єї затикати, ци павов, тресучков, або васильком.

Мушінин каже, котру єму шепку класти на голов, на котрий бик єму приходи дзюбня.

Бирше умераючі сами си уберают до смерти, або помогают себе уберати, ба навіть просє дзеркала, шоби си подивити, ци добре зибраний, або ци зибрана. До смерти уберают умераючого, ци то старого, молодого, а так само и жинки, в шо найкрашші убори нові, лиш сардак нїколи ни кладут.

Вбиранє жонатого.

Насамперед обритє, єк ни бричєний, вчєшут, обмиют, нїколи нїкого ни купают, анї передо, нї по смерти. Витак вболїкают нову сорочку и єк хотє, шоби си одовиця по ним нїколи вже ни виддала за другого чьоловіка, то зашінкуют пазуху сорочки пид бородов, а єк хотє, шоби си виддала, то ни зашінкуют. Бо єк чьоловік завмре пазуху зашінкану, то єго жинка вже си нїколи ни виддаст, хоть би туда тури грали, а єк завмре розшінкану, то тота жинка может ци виддати, єк хочє. Так само єк би жинцї вмераючій зашінкав пазуху, то чьоловік би си нїколи ни оженив, поки конца світа. Оперізуют вузким паском, на ноги натєгают найбирше чорні гачі, або (але то вже рідше) крєшеницї. Вбувают в постоли, а теперішними чєсами и в чьоботи, але то дуже рідко, и в чьоботи ни добре убувати, бо там є богато зелїза, а витак на тим світї умерлому тєжко ходити в зелїзю, через то таки убувают у постоли. На плечі натєгают кожух-кіптар, поверс кожуха дзьобню. На шию кладут чьорну

шовкову фустку, завезану волочьков, а на голов шепку з чьорного смушку шиту, а в руках зажегают свічку, єк вже конає, шоби було єму витко на тим світі, бо душя має ити через темреву и котра вмре без свічки, то на тим світі сиди в пітьмі.

Вбиранє жінки.

Жинку так само чешут перед смертев, вмивают и завивают в перемітку, дуже рідко коли у фустку, хіба покритку. Воболікают у сорочку, оперізуют попрушков, тканов з волосу крешеного, чорного и білого. Оперізуют тепер у запаски, одна з заду, а друга з переду, давніше лише в опинки оперізували. Обув так само, єк и в мушін, а на плечі натєгают кіптар. В руках зажегают свічку.

Вбиранє парубків і дівчат.

Парубків и всіх хлопцив уберают так само, єк и мушін, лиш шо на шепку шиют вінок такий, єк до вінченя, и в зголовах лагоде деревце так, єк до вінченя. Витак єк загребут тіло, то деревце затикают у зголовах на гробу.

Дівчєта уберає си так само, єк и жинки, лиш шо ни завиває си голов ані в перемітку, ані у фустку, лише голов уберают у волочки и шиют вінок дівчині на голов тай лагоде деревце слюбне.

Убиранє малих дітий.

Малій дитині, хлопцеви, шиют з чьорного волосу шепочку на голов, сорочєчку з перкалю и калигви на ноги. Дівчині уберают головку волочками и шиют віночок, вберают в сорочічку, заперізуют волочьков червонов и кладут одну задну запасочьку, на ніжки натєгают калигви. В ручках дітем таки світє свічки.

* * *

Кождого, хто умерає, маєт ци дозерати так, єк ока в голові. абй крий Боже ни випустити ни убраного, або без свічки. Бо в чім смерть кне и в єкій делії хто умре, в таким має устати убраню и на страшним суді. А хто умре без свічьки, то в одно там сиди на тим світі у пітьмі. Богато є таких, шо держе вінчєне убранє и до смерти, бо кажут, шо нима шесливішего чьоловіка, єк тот, шо умре у вінченим убраню.

Ни оден має таку прудку смерть, шо ше ни спостигнут убрати, а вин уже сконав; але єк хто так прудко умерає, то однако держе смертевне лудинє на поготові и єк нима коли убрати, то богдай намечют на умераючого лудинє и вже витак по смерти в го лудинє убирают. А котрому є смерть май тєжьша, тай Бог му так даст, шо вин види смерть, то тот має чєс си и вбрати тай богато всєкого розказує.

Єк зачне розказувати про умерлї ни оден умераючий, то є шо си наслухати. Правда, ни кождий умераючий розказує, бо ни кождому дано видїти, а ни одному умерлї заказуют, шоби нїчо ни казав, бо єк си питают домашні, тоти, шо є при смерти: „Ци ни видиш шо, скажи-ко нам“, — то инче видповідає умераюче: „Ни вижу нічьо“, а инчі знов кажут: „И, я вижу усєке, але ни можна нічьо говорити, бо ади єке минї заказуют, шоби я ничьо ни говорив тай ни розказував! О єке на мене намахуют пальцєми, ни можна“.

Инчему знов замкне мову и ни даст нічьо говорити, навіть чєсом и по кілька день передо смертев; закєгне єзик у хавки и анї писне. Але то лиш тому затєгає єзик, шо єк дужий ше був, то ни хотїв говорити з своїми гнївниками, то за то Бог такого карає при смерти, шоби вин нічьо ни мих заговорити. А тим, шо си бувало любили глумити, викривєти рот, вивалювати єзик, або всєко си призвишкувати, то єк умерає, то біда єму викручює рот, аж на путилицу вигони єзик из хавок, шо аж на двир з рота вивалює, такий великий, єк у вола. А хто в недїлї грав у скрипку до набутку, або гуляв, то єму викручує пальцї на руках, руки та ноги криви.

Дуже тєжко великі грішники умерают. Шо си сами намучют, а шо знов тоти, шо коло них стоє, домашнї або сусїди, шо поприходили до умераючього.

Котрий крав из за житя тютюнь, або сїно, або кого спалив, то єк умерає, то в одно кричі: „Ґвавту, ретуйте мене, бо я гину! Йой, в єкі дими я иду, нічьо лиш самі дими, мрака, о єк душе. Ґвавт, прогоніт дим. За сїно, тютюнь и пидпал нима нїде нї на цим, анї на тим світї ретунку, анї прощі. Хіба бесте дали когута за мою душу, а вин єк піє, прогонив би крильми дими вид мене, то може би ше трошки шо менї лекшело, а бирше нічьо. Пусто и ни давайте за мою душу, бо то нічьо минї ни поможе“.

Музиканти, шо игрували в недїлї та в свєта, бувало, корьшмами, кажут: „О, в єкі ми зелїзні горєчі скрипки граємо! О! йой, єк біда руки криви, о, єк я пальчіками тепер мушу переберати! — Кайте си, люде, по минї, та говоріт одни одним, шо най вас Господь заступи вид такої карп“.

Дачцивники, єк умерают, то говоре, єк Біди з великими довбнями-булавами гоне їх гуляти на зелїзнї розжєренї груби.

Звидники тоти, шо зводили до купи любасив з любасками, в одно на тим світї по тернових дорогах та по глогових згарех згоне до купи любасив, та ни можут зигнати до купи. А чьорти з довгими фостами, з вильми зелїзними та довбнями в одно штухают та бют, аби згонили, мінуточьки шоби ни стали тихо.

Кривдники тоти, шо зробе другому кривду, в одно там на тим світї виддают єї, але то си ни хоче вид них видривати, и вни в одно си мучют так коло того. Тоти, шо вмерают, виде, єк війти та попи, та всї уредники, та богачі, та Юріштан з Гирлїчков возе в Чорногоре смерече в зистріть и товчют град разом з повішенниками и потопенниками.

Пекло представлеют всіляко, майже на всєкі способи. Найбирше великими розпаленими блєхами, страшними кепетками смоли, великов темнотов, де повно шибаєт ци чьортив з довбнями та зелїзними вильми и в страшнї способи карают грішників.

Жидив виде умераючі у великий темрєві в потемку. Хіба лиш котрий Жид на цим світї був з Руснačьков, то вна витак по смерти єму в одно світи свічьков тов, шо з нев умерала, верх правого плечя, и так ме світити до страшного суду. И тому Жидови є видко в тий темници: Через тото Жиди старают ци любити з Руснačками, аби витак на тим світї мати світивки.

Старі парубки тоти, шо си ни жене, шо вже так на цим світї сами жєтє без жинки коротают, то їх виде умераючі на голих, смутних, зфурділих толоках, самих окроме голих, дуже сумних.

Задержєна цнота. Тоти, шо задержєли дївки дївоцтво и парубки своє парубоцтво аж до вінчєня и нїколи ни с ким ни зблудили, то витак по смерти, виде умераючі, шо в тих в одно світи свічька на правим плечю и то така красна, шо рехунку їй нима. Крашшя вид самого золота.

Побийцїв тих, шо си бют, кривавє си, а витак на цим світї ни прошєют ци, виде умераючі, єк вни там цебрами кров хлишют вид суботи до суботи. Все, шо вихлишют, а то знов у суботу си напрєчє.

Мами убийницї тоти, шо зачінюют дїти на цим світї, аби ни мали и тоти жинки, шо вже живу дитину стратє на цим світї, то витак їх виде умераючі, єк тоти жинки на тим світї їде витак своі дїти вид суботи до суботи. А то так прикают в юшцї то пальцї, то руки тих дїтий, але мами мусє їх їсти, бо чйорти зелїзними булавами та вильми натискают.

Так про кождого розказуют тоти, шо вмерают и то грішники, бо їм дано видїти лиш грішників. Єк вже зачне конати грішник, то каже: „О, вже генде, ади єка жинка сухоребра з косов, о, єк си закрадає. А чьорти ади єк забігают з довбнями, аби вхопити мою душку. Ади, єк си радуют. А ангіль ади єк поделеку оббігає та плачє. О, чьорти вже у хату палїзли, вигонїт їх“.

Зажмурєют очі, крицкают зубами, затискают кулаки, таке виробєют, шо пуду дає. Трєсе ними. А єк вже сконают, то нираз си так трафлєє, шо чьорти хапнут душу, то звіє си така буря, шо виконницї рве, а нираз и дах из хати рве.

Смерть божего. Єк умерає чьоловік або жинка, парубок ци дївка, що побожно жили, то аж любо си дивити и бути при такий смерти. Побожному показует ци смерть файнов, молодов дївченков и розказує, шо види. Годї си наслухати, єк зачне розказувати. Єму си показуют ангелї з вінками, та з музиками, шо так єго наокола обступают. Види Пречєсту Дїву, Суса Хреста и Господа Бога, єк коло него стоє. А дорога то така єсна, сонечко сияє.

Рай, то такий красний, там така єснота, птахи там співают, та сади там мудероньні, а які запахи, то годї си набути. Розказуют, за шо гріх, а за шо нї, шо аби дали за єго душу. Витак лиш зачне говорити: Ади, и мене кличют мої знакомі, родичі, братя, сестри, и т. д. Нараз падут очі на стовп, заклекоти в грудех и зачне хлєвати. Тогди борше кладут умераючого там, де вин є, або на лавицу задну в кут до викон головов, єк це є коли шє робити. А єк нима, то борше зажегают свічьку и дают у праву руку, шоби ни умер без свічки. Нираз сам умераючий доправєєт ци, аби єму дати свічку.

Єк хтос умер без свічки, а єго фемілїя або знакомі хочют, шоби вин мав на тим світї свічку, то єму передают в тот спосиб:

Єк умерає де чьоловік, або жинка, ци дитина, нибудь хто, то до тої свічки, шо вин має у руках, шо зажли до смерти, тулєєт ци другу свічку и кажет ци цему, шо вмерає: „На ко цу свічку и там передаш мому Іванчикови (ци єк вже тому умершому без свічки було имє). Трафєют си однако випадки, шо умераючий ни хочє брати свічку и коли єму дадут, шоби передав, то вин нев шпурне посеред земнї.

На двир ни хотє умераючого пускати, бо єк би вин умер на дворі, то би все добро пишло з хати.

Ни добре, шоби умераючий умер кому на руках, або завмер спєчього, бо витак тот чьоловік в одно би був єк завмерлий и ни мав би нї до чього руху.

Єк вже зачне конати умераючий, то єго ни тєвают, лише лишєют у спокою, шоби вин сконав; обступивши єго, держє свічку и зачєнают плакати.

Наколи уже умре, кладут тїло, убране шє за житя (хіба би умер ни спостережно, або нагло, то зарав уберают, будь хто: кревні, сусїди, хто є у хатї) на задну лавицу головов в кут, де си сходє обі лавици, а ногами до постелї. На лавицу під умерлого стелє єкус стару джєружину або драночки. Катафальок рідко коли уживают, а єк лагодє, то так звані „лодви“ серед хати; укривают так само єк лавицу, лиш пид самого мерця, а решта лодев стої ни вкрита, гола. Тїло на „лодвах“ кладут ногами до двериий, а головов ид задний стїнї. На стів кладут лише малі

діти. Єк вже тіло положене, де має лежєти, тогди лиш си поправи убере и загасит си свічка в руках.

Волосє з голови, єк пидтипали, бричінє з бороди (але лише живого), завивают у папір и кладут мушінинови за ремінь, а жинці поза попруку, а декотрі закопуют у землю.

Нихті ніколи нікому ни обтинают. Постіль, на єкий лежєв, зберают, все кладут пид лавицу в кут, шоби пип опровадив. Сінника ніхто ни уживає, а єк в кого си и трафи, шо була пид слабим солома, або сіно, то и то кладут пид ту лавицу, де лежит тіло, а по опроводї тіла палє разом из тим гиблинєм, шо з деревишєти си лишило.

Всї речі, єк драптє, судник и все, шо є в хатї, ни можна нікуда з місця того тєвати, де захопила смерть. Ни можна нічьо мастити, мити, анї замітати в хатї и ни можна тим особам домашним, шо були при смерти, переберати си, аж доків ни буде „опроводу", бо то все, шо є в хатї, то засипала кров умераючого. Кажут, шо єк кне смерть, то кров сикне на три шєжнї вид трупа и все, шо є в хатї, обриськає и через то нічо ни можна тєвати, бо то криваве.

Єк вже тіло складене на лавици, укривают его рантухом (перкалем), лише лишеют постоли ни пакрикі и твар, ек ни зжене. Теперішними чєсами зачєли укривати и капов. Витак зачінают плакати и всї уклєкают на коліна, тай говоре молитви за помершу душу. Єк вже си помоле, тогди оден борше роби хрестик маленький з дерева, перевезуют его черленов волочков, насипают маленьке горшетко зерна и тот хрестик у то зерно затикают и кладут у зголови умерлому.

У зголови умерлого кладут горшетко з водов, перевезане червопов волочков и на него кладут кокуцик або колачик. Кладут дальше коновочку, а на ню лойовий каганец и его зажегают, та вин має горіти, аж доки ни озмут тіло; єк озмут тіло, то тот каганец дают за простибих. Викно посипает ци муков и кладет си ручник так, шо одна половиця в хатї, а друга на дворі. Викно має бути трошки вндхелене. Викно си ни замикає, бо душя ходи лиш застивним викном и сама ни може отворети, муси мати дорогу. Муков посипают, шоби знати, ци душя приходила, бо душя лишеє на муцї слїди. Половину ручника кладут на двир, шоби душя виділа, котрим викном має ходити. Горше з водов кладут, шоби душя мала чім си умивати шо ранку, бо душя приходи и кождого ранку си умиває. Половину ручника кладут у хату на то, шоби душя мала в шо си утерати.

Хрестик кладут, шоби душя мала си пд чьому молити Богу. Хлїбецкокуцик або колачік кладут, аби душка мала шо їсти. Каганец кладут, шоби души було видко їсти.

Гроші умерлому кладут або в кишеньку кожушка, або в дзьобню, шоби мав на тим світї заплатити за перевиз.

У парубків і ґівчат нашивают вінки такі, єк до вінченя, лагоде деревця и затикают в хлїбу або зернї в зголовах. Парубкам призначають дружбив, а дівчатам дружки, котрі при похоронї несут деревце до гробу и затикают у гриб.

Хлїб на дорогу. Скоро умре, так думашнї аґзом печют пєть кокуцпків (такі, єк проскура) нивеличких и то кладут умерлому у пазуху, шоби мав шо в дорозї на тот світ їсти.

Конец голови кладут величязне корито, де кревнї, єк приходе перший раз до умерлого, приносє „службу“, то є миску зерна и свічку службову.

Желоба. Ґазда, єк єму умре ґаздиня, то ходи без крисанї и сини за мамов и дєдем так само ходє без крисаний, з голов головов, цілий чєс, аж поків ни поховают умерлого. Жинка и доньки ходе простоволосї, то є розплїтают заплїтки.

Єк вже усе є в порєдку коло тїла, єк годит си, тогди найстарший у хатї, коли би умер деде и мама, а єк є хто з старинї, то вни робе розпорєдок. Насамперед посилаєт си за тримбіташем, а єк хто богачь, то и за двома трумбіташями. Трумбіташі приходе и грают у тримбіту, а люде чюют, шо коло хати грає тужно умерскої трумбіта и знают, шо там є мертвец, тай одни з одних довідуют си, хто вмер. Других посилают за кухарьков, шоби ишла варити комашню. Витак си посилає на другі села, єк де є близкі своєки, шоби дати знати, шо є мертвец в роду. Голова родини бере бисаги на плечя тай иде до попа дати знати, хто умер, тай просити, ци пип пиде на погріб.

Одного чьоловіка посилаєт си за орудов, купувати колачів, горшет, питя и инчего. Знов єкогос посилают до чьоловіка, котрий уміє робити деревише, шоби ишов робити деревише.

Приходи голова родини до попа и желибно дає знати, шо є мертвец и проси: „Ци би отец ни були ласкави пити на похорон“. Пип тогди зачєнає торг и каже: „Коли добре, по люцки, заплатиш, то буде и похорон файний хрестиянский; то залежи вид тебе“.

Деякі попи обдерают без милосердя; нираз були випадки, шо пип посилав до Жида зничіти гроші на велику лифу, або продавати ґрунт, а єк нї, то брав послїдну корову з хати вид сирит. Доків були люде темнї, то платили и по сто пєдесеть левив попови гришми, а ще и до сегодне плате по сто левив за похорон. Нираз пип так сварит ци з людьми за похорон, шо аж гроші з стола на землю фуркат. Єк вже пип зговений, посилає по паламаря, аби тот ишов по́ души борше видзвонити, бо доки

по́ души ни видзвоне, то душя блукае світами скризь туда, куда кіло, ек було живе, ходило. Наколи по души видзвоне, то душя муси стати коло тіла. И аж тогди си розлучі, ек пип гриб запечетае, тогди душя иде по своїм ділам, куда си прислужила.

Вид попа иде голова родини до дека и годи того; ек умре старше, то годи чітати и савтирю, а ек умре мале, то лиш годи на похорон. Коли добре декови заплачено, то вин ек дочітае савтирю, співае „пісни“.

Грабарем е таки самий паламарь; вин копае гроби в ціні вид одної корони до штиринаціть корон и харч в додатку. Голова родини дае міру, икий мертвец за великий и за грубий, а грабар-паламарь копае єму таку за довгу и за широку, ек е міра, а за глібоку на один шежінь.

Єк си голова родини вертае до дому, то бере з церкви малий хрестик (розпете) и штири деревені „свічі“. То все бере в бисаги и несе ид хаті. В хаті хрестик кладе конец голови умерлому, коло того деревеного, а свічі кладет дві в голови, а дві в них[1]) умерлого; до тих свічок тулеют воскові свічки тоти люде, котрі перший раз прийшли до умерлого.

До хати, де є мертвец, приступ кождому е вильний и коли хоче. Навіть и Жидови можна прийти, котрий зазвичь приходи тоди, шоби шош купити, екус маржинку, аби було чім оплатити попа и комашню. Найбирше людий сходит си у вечер на посїжіне и на комашню.

Єк си увійде у хату, то ні з ким си нічьо ни говори, лише си тулее зажжену свічьку до свічі, а ек нима свічки, то и можна веречі ґрейцер на груди умерлому. Своєки сиплют в корито коло голови „служби“. Свічки тулеют и служби сиплют лише тоти, хто перший раз прийде до мерця. Витак си уклекае и говорит си „очєнаш“ за умерлого душу. Єк си искінчет молитву, тогди си встае и кажет ци: „Єк дужі“, або „Єк днували“, або: „Слава Исусу Христу“. Кревні цулуют си и зачінают плакати, а чесом и голосити. Витак розпитуют си про смерть, шо говорив умераючий и таке инче.

Деревище робе таки сільскі люде, котрі лиш шош трохи знают майструвати; деревище робе з грубих смерекових, різаних тертиц. Зачинают робити тої днини, ек умер, тай трохе ничьов „на посїжіню“ доробеют. Деревище робе за простибих, або за оплатов вид одної корони до двох.

Перший вечер „посїжіня“.

На голос тримбіти, котра дае знак про смерть старшої особи, бо дітем дуже рідко, шоби хто наймав тримбіту, зачинают си перепитувати люде одни в одних, хто умер. Коли то умер єкий богач, або визначній-

[1]) Ніг.

шний чьоловік у селї, то з увезде, навіт з других сїл, зберают си люде на посїжінє. А єк умре єкий бідний, або мало знаний, то мало си входе на посїжінє, бо кождий каже: „То відай никого ни буде! Хатчіна мала и ни буде місця дешо робити“ (забави).

Та однако люде си сходє на посїжінє, навіть хоть би то умерла мала дитина, бо то вже си так годи. На посїжінє сходит си головно молодїж и молодші ґазди з челїцьов. Старші ґазди то хіба идут до сусїда и до своєків. „Деж ми вже старі гуждинати шночями“ — говорє старі, коли молодї гонє, шоби и старі ишли на посїжінє; — „ви идїт. И ми ходили, поки такі були. Добре би пити, бо то так си годи и то вже люде ходили з віків одни до одних“.

Скоро зачне робити си вечир на дворі, зачинают си сходити до хати, де є мертвец, люде. Хто вже був у днину, то входи у хату и вже си вид разу з усїма витає и говори молитви. Хто прийшов перший раз, уходи у хату мовчки, тулєє запалену свічку до свічі, а єк ни має свічки, то мечі ґрейцарь на груди умерлого. Витак уклєкає и говори „Отчєнаш“ за помершу душу. Єк викаже „Отчінаш“, тогди си встає и обертає си до людий, шо сидє по лавицьох у хатї або стоє, єк нима місця сїдати, и привитуєт си поважним сумним голосом: „Добрий вечер“ „Єк днували“, „Єк дужі“ „Славайсу Христу“ — єк хто собі хочи. Тоти, шо є в хатї и всї домашні, видповідают на привитанє.

По сим привитаню можна веселим и жартовливим голосом витати си з своїми знакомими. Але з родинов и своєками умершої особи все си говори з желем. Єк си збере бирше людий, то в хатї зачинає грати флоєра умерскої коло тїла, а домашні и своєки, або и чюжі зачєпают приказувати, хто лиш файно знає. Люде уважно слухают, а бирша чєсть плачє, єк лиш хто уміє добре приказувати. Витак перестают на короткий чєс приказувати — и родина умерлого зачєнає розказувати, єк вин слабував, шо говорив, єк умирав, єку смерть мав. Найбирше говорит си про умерлого, та єго заслуги.

На дворі перед хатов гори ватра, коло котрої наокола сидє старші люде, або и молоді, але майже сами курцї, а хто ни має місця на шо сїсти, то й на почипки сиди; грїют руки, хоть би навіть и в лїтї, та розказуют всєкі повісти про комашні, посїжіня, та єк то вии май поки були молодєками, шо випробєли за забави на посїжінях. Хто знає, то розказує й про опришків и так всєкі речі там обговорюют, хто лиш шо знає.

З А Б А В И.

Молодші мушіни, чєлїдь и парубки та дївки, дїтвора, зберают си в хоромах, або в другий хатї, в кого є дві, де лиш є місце, и зачинают

робити єкіс забави, шоби себе розвеселити, а найбирше шоби зробити веселисть мижи людьми, бо тогди и домашним лекше стає на серци.

Теперішними чєсами, вид коли против сих забавий виступили були владики, котрі ходили суда по наших горах, Шиптицкий, а найгирше Хомишин, зачєли були попи и дейкі попивскі пидлизнї заказувати сї забави, але тепер вже ніхто того ни слухає и робє знов так, єк робили давнїйше забави.

Коло світла, єке гори в хоромах, зачінают си зберати кілька охочих парубків, або й жонатих, а до них си вже пидсувают другі, тай дівки и чєлїдь. Наперид зачинає ши весела жертовлива бесїда, єку би то насамперед зачєти забаву.

Оден каже „грушку“; другий каже: ий нї, витак грушка, ану „млина“, — и так дальше, аж котрий дистане бирше голосив на своє внесенє, котра забава має бути наперед, то й тому зачєнают робити, а до неї прилучуют си и тоти, шо на ню ни годили си з першу.

1. Грушка.

Робє з дошки лопатку, котра си називає „грушка“. Грушка має бути бирше менче пив митер за довга, з дванацїть центимитрив за широка, а з на оден центимитер за груба. Вид пив неї застругана спохописто; чім ид кінцеви, то все вусшя ручка-держєк.

Коли си на ню дивити, то вна нїби и виглєдає отєк велика груша з фостом (вид чього и пишла назва цїлої тої забави „грушка“). Єк вже грушка зроблена, сїдає оден мушіниш або парубок пид стїну в хоромах, або й на дворі на приспу, бере в руки шєпку и обертає иртом д горі. Тот чьоловік, шо держи шєпку, називаєг си „пан“.

Єк котрий „лєже пид грушку“, то є схєлит си на перед, ни прічікаючі, поклэде лице у шєпку, то „пан“ держи єму очі, аби вин си ни подивив крадьма, хто єго удерив „грушков“.

Оден з гурту, шо обступє грушку, хапне грушку в руки и нев удери того, шо лїх у грушку; тот удерений схопєєт ци борше, аби заздрів, котрий єго вдерив, але грушку перехапуют з рук до рук, та сміючі си говорє: „То я тебе, брачіку, ударив“. — „Нї я“ — кричі иничий, а навіть и тот самий, єк є зручний, говори: „Ї, то я тобі, брачіку, урвав одну грушку“ — и таке инче, лиш шоби викликати бесїдов сміх и вдареного задурити, шоби вин ни потрафив на того сказати, шо єго ударив.

Дехто має звидників у гуртї, шо покаже крадьма, або очіма поведе, або палцем справи, або дим пусти на голов того, котрий ударив, а ударений не зараз покміти и вгадує. Але зводити ни можна, бо єк би хто пидвидїв, шо хтос зводи, то муси ити лєгати звидник за того, шо вдарив.

Нираз и так буває, шо самий звидник udари, а на другого показує; вдарений повіри звидника и ніби си почюхуючі в путилицу каже: „Вере то ни ти (або ви) мене ударив, брачіку?" — А тот єк ни бив, каже: „Ні, легай-ко за отого", — показуючі палцем, котрий ударив; а тот, шо бив, додає: „Ануко, брачіку, ше за мене оден пивкірчік; то я тебе вдарив" — и нима рекрусу, муси вдарений другий раз легати. А єк котрий вдарений є пацелий, то си ни кваци борше, але си роззерає и зараз можна того пизнати, шо вдарив, бо вин єкийс ни свий стає. Вдарений каже: „Ануко, брачіку, легай! Може то ти мені вцідив". И єк трафи на того, шо бив, то тот каже: „Таже відиш я. Най бих лїх" — и легає. И так бавєт ци „грушки", аж доки си ни зуритит. Єк вже си видхоче грушки, то оден з гурту кричі: „Ану на него" — и зачінают забаву „на него".

2. На него.

Забава „на него" майже та сама, шо и грушка, лише шо єк си схели котрий „панови в шепку", то єго вже ни бют грушков, лиш другий з гурту кладе обидві руки на хорбаку плечя того, шо лїх, пидносит си д горі и вискакує з заду на плечя и поти сиди на „кони" — бо того шо легат, називают конем — поки „кінь" ни вгадає, котрий виштрик на него. А єк ни вгадає, то тот, шо сидів на кони, каже: Ану ко ше, брачіку, леж за того; — и тогди з него злїзає, а тот кінь поти легає, поки ни вгадає, хто на него виштрик. А єк угадає, то „за коня" легає тот, шо штрикав, и так далї то си тєгне. Лише тут лекше угадувати, єк при грушцї, бо єк си раз повиди, єке на ним убране, то витак лиш руками треба обмацувати и зараз пизнает ци. Єк си вже побавє „на него", зачінают: „млина йграти".

3. Млин.

Млина грают лиш в хоромах. Обберают ци два за мельники — Жиди, Сруль тай Мошко. Переверну собі шепки на голові, домодуют єкіс бороди з клочя, попереверта кожушки на собі, повилагожеют горби на плечьох и в бесїдї наслїдуют Жидив.

Серед хорим робє млин. Кладут невеличкий хатєний стильчік на широх лабах и попид него помижи лаби силєют довгий колик тонкий, але ни довший, єк стильчік, так званий „погонач". На столец сїдає оден з молодеків, рухливий и такий, шо вже знає добре грати; єму лагодє горб на плечьох и натєгают голов у рукав, тай укривают усего тим сардаком. Вин бере „погонач" у руки и зачінає ним гриміти, шо направду здає си, шо то чюти погонач, єк камінь меле в млині, и зачінає пидскакуючі разом из стільцем обходити цілі хороми, вид чього нарид розбігает си в кути, а мельники-Жиди з двома патичками в руках кричют:

„Сип“. Будь хто з видцив хапає малого хлопця и кладе єго на плечя тому, шо сиди на стільци и грає млина, нїби сипле в кіш зерно: Мельники тогди пидскакуючі збігают коло того млина, лускотє в патики, плюют на збитки видцям в очи и викрикуют: „Гіф, гіф, нїроки, наше млин меле! меле! меле! Цур вам в очє! Тфу, тфу, шо си ту дивиш, ти свиня. Хочєш камінь єму пак відурочєти?“ Нараз камінь дес си нїби запутає и впаде, переверне си пид ноги, де найбирша товпа людий. Жиди біжут там клинучє и бючі на збитки видців, на шо вни перевернули їм млин кричючі, шо сили: „На шьо то тєваєш? — Свиня! Видиш, шо зробило. Ну Сруль!“ — кричі оден на одного и сварєт си. „Здоймай! Шьо стоїш, єк пеньок! обрубуй! рубав би тобі від голов. „Ну шьо Мошки! видиш! Тобі нї вікапало, шьо то ґой сирий зерно всипало!“ — и таке инче, з чього видцї си регочют до розпуку. А менники Жиди нїби шош плїшє коло млина, гримє патиками, та зачєнают обрубувати камінь, бючі легко по ногах, кого попали, лиш хто близко стої. Витак оден менник ловит будь котру молодицу жертом за поли и кричі: „Дай ко, сарако, вид лий! Бо від чіп си переїв! О, попахай, єке вони єму від чіп“ — и дає пид нис на збитки пахати пушку руки. Деєкі и серде си з видцив, але тих нїхто ни проси. Єк вже камінь готовий и зачєнає лускокіти погоначєм, кричют Жиди: „Сип“. Єк си ни дуже квапє сипати, Жиди зачинают вадити си: „Шьо ни сиплеш? Ти нї видиш, шо камінь грими! Гримів би тобі від голов“. Хтос хапає єкогос хлопця и на збитки сипле, потручюючі камінь, а Жиди си вадє: „Шьо то сирий зерно, чєму ни сушиш!“ — и так далї грают, доки хотє.

4. Сорока.

Заперают хороми, шоби ни втікали люде на двир. И берут тай завєзуют очі одному парубкови в платину так, шо вин нічьо ни види. Витак дадут єму одну платину, на котрої одним кінци є завєзаний великий ґудз и вин стої серед хорим з завєзаними очіма и тим ґудзумарем в руках. Три або чьотири мушіне лагодє собі по дві шкаберци, на котрих вирізуют рубешики. Єк то вже готово, зачінают шкребтати шкаберька о шкаберку и то нїби скрегочє сорока; тот, шо стої з завєзаними очіма ис тим ґудзумарем в руках, зачєнає ним бити в то місце, де скрегочє сорока. Але тот из сороков присєде або втечє з другого боку, а тот бє кого там попало, а чєсом и порожну стїну пере. Скоро знов заскрегочє сорока в другим кінци, то вин борше бє там.

5. Білиця.

Кладут оден столец на серед хорим и на него сїдают три люде. Тот чьоловік, шо сиди в середині, стає за „білицу“. А тоти два з боків,

шо сидє, дражнєт си з білицев. Білиця бере собі мижи коліна и забиває в столец весевку або кочєргу з хати и зачєнає нев пошкребочювати з долини до гори, а з гори в долину руками так, отєк білиця то спускає си, то підбігає по смерецї, пидскакуючі так вручно на стілци, отєк білиця харкотєчі при тому в ротї так, отєк би шишку білиця їла. Тоти два, то оден, то другий вдари білицу руков по стегнї ноги, на шо білиця видповідає в тот чєс таки ударом и плює в очи тим, шо з нев си дражнє, а вни все єї нустрє. А єк хто з видцїв учіни „скотуррр", то біличка повним ротом слини обризкує видцив, то на один бик себе, то на другий, з чього всї си регочут.

6. Коза.

Берет оден чьоловік, котрий вже добре уміє грати кози, лагодит си на „козу-цапа". Берут оден довгий бук, колє єго в тїнци и там привєзуют цапові роги, єк є де, а єк нима, то привєзують дві лишцї, шо так виглядає, єк роги в кози. Витак робє писок и голов козєчю нивеличку з дрантя. Єк голов козєчя вже готова, натєгают єї в рукав сардака, шо виглєдає отєк довга шия козєчя. Єк це вже усе у порєдку, залїзає пид тот сардак тот чьоловік, шо грає козу, укриває си сардаком тим, шо єго рукав натєгнений на козу, бере тоту козу в руки и зачєнає ходити помижи нарид на почєпки, схилений. Єго ведут, кличют два козарі, а вин бігає вивкотєчі, отєк цап коло козий: „Ме, ме, м-м-е-е-е". Вавкоти догиндє так, єк цап богай коло кіз, при тим штухаючі тим писком і рогами, кого попало и куда будь. Але найдузше вин верещі та пирскоти и довбає жинки и дївки. Вид него, того цапа, кози всї, а найдушше чєлїдь укікає, куда може, а вин си за ними гони.

С того всего такий чєсом сміх повстає, шо рахунку нима.

7. Печенє гусака.

До печїня гусака стає пєть людий. Оден стає „за пана", сїдає на столец серед хорим и єму фист вимастє сажев из кагли лице. З боків коло него стає двох поліцияниів, шо єкби хто ни хотів ити „пана" цулувати, то вни того ловє, ведут до кагли, а тамти два, шо пєцут гусака, мастє сажев того, шо ни хочє цулувати пана.

Коло кагли стає двох печі гусака и держє: оден праву, другий ліву руку в каглї. На дверох покладут моцних хлопив на варту, шо аби нікого ни пустили на двир з хорим. Єк вже є покладена варта на дверох, зачінают тоти два коло кагли печі гусака и оден си питає, а другий видповідає:

„Шо робиш там в каглї?"

„Печю гусака".

„А коли си впече?“

„Коли масть потече“.

„А коли масть потече?“

„Коли тота (каже на имє, чіє схочє) поцулує пана в губки“.

Кого си закликало, а кличют кождого, хто є в хоромах, навіть старих ґаздив, а вни мусє ити цулувати, бо єк би ни ишли, то в гал мастє сажев. Котре старий ґазда, або ґаздиня, то того пан цулує з легка и ни дуже масти, але молодих то шє обчепи, потисне до свого лиця и поцилує, то єк си видвертає хто вид цулованя, то вже є з чього смієти си, бо гет „пан“ вимасти тому, шо єго цулував, лице.

Шоби пан мих кождого маститн сажев, все шо хвиля кричі на тих, шо пецут гусака: „Вмийте ко мене, бо я почьорнів“, а тоти вид гусака все єго намащюют сажев. Єк вже усїх перецулує, тогди пан зачінає бити поклони за кождого, хто єго цулував. „Це за кого?“ — питаєт ци пан, а тоти, шо пекли гусака, кажут: За того, або того, за ту, або ту дївку. „Пан“ види, єк то єкіс поредні, то и поредно за нї Бога проси, а єк шош так, то „пан“ бючі поклони, каже: „Дай-Боже, шобес си звела“; „абес росла велика, єк єлиця, а товста, єк телиця“; або „аби тє в дївки остригли“; аби тє Циганки набили“ и таке инче, шо лиш лїзе на єзик, аби було дотепне, шоби мали си з чього смієти тоти, шо слухают. Єк си скінче поклони, тогди иде пан и вмиває си тай гусак скінченний.

8. Сосокало.

Сїдає велике колесо людий на землю в хоромах и чім бирше колесо, тим лїпше кождий пидбигає ноги пид себе, а руки кладе пид колїна. Оден уклєкає на серединї колеса або стої на почепки, єк єму вигиднїше, шоби мих ловити сосокала. Витєк бере и звєзує ґудз з плата и дає одному з тих, шо сиде в колесї. Тоти, шо сиде в колесї, берут тот ґудз и передают оден одному попид колїна вних так, шоби вин (тот шо на серединї) ни мих имити, и зи всїх боків шулїют єму руками кричючі: „Со, со со со“ так, шо тот на серединї навіть добре ни види, де є „ґудз-сосокало“.

Наколи вин повиди, але мусит ци добре метати, шоби имив, лови сосокала. И єк име в котрого слабого на руки, то вирве и тот, в кого вирвав, муси ити на середину ловити, а тот, шо ловив, иде на єго місце. Але єк трафи на котрого, шо вин моцний на руки, то си мотичі, мотичі и ни годен вирвати, то пускає гет и лови далї, аж поки в єкого ни вирве. И так грают, доки хотє, але при тому дуже легко може при вириваню „сосокала“ прийти до сварки и через то рідко играют сосокала, хіба є самі розумні.

9. Бите комина.

Бити комен стає два люде, обернені до купи плечіма. На серед хорим затикают у земню ниж, „комен“, и берут замігавку собі по мижи ноги оден за оден конец, а другий за другий конец, и збигают си кождий на перед, задами до купи. Тот, шо схилений задом до „комена“, питає си в того, шо схелений верс комена (и цего комен):

„Куда идеш?“

„Иду у місто“ — видповідає ґазда вид комена.

„То винеси мині колачь“ — каже тот другий.

„А бо я ни хочю“.

„Но, то я тобі убю комен!“

И зачінає совати у ниж замітавков, а цес ґазда комена борони комен. Єк си трафє односильці и ни може футко убити комен, то так си наюшчют, шо аж чюри з них, поки убют комена.

10. Жид купец.

Оден оберает си за Жида. Роби собі бороду з повісма, натєгає на себе єкус верету и наслідує в бесіді Жида купця. Того Жида берут два молодєки на помірки на буці и носє по хоромах. Ніби вин їхає конем. Мушіне, парубки, стоє вже коло дівок та челїди и ждут на Жида. Жид приїхує конем и каже: „Добри динь. Німа шьо, сарако, на продаш, єку таличку, яливки, коровки? Я би купило. Бі' би дав здоровечко“. — „Є, иди суда — говори мушіне — „аш, єка гезде телички“ (дівка). — „Ну, шо вно ни гівкає? Ні, ні, вно вжі має добри икри, Бі' би дав здоровечко. Ну вжі ади ківне вона, сарако, має молоко в дійку“ — приговорює Жид, ловєчі дівку за цицки. Дівки видручюют Жида, але Жид ни питає, лише зачінає торг: „Шьо хочеш за ту теличку“ (або коровку, єк то вже жинка). — Сто двацїть дай тай біда ки бери“ — видповідає оден з мушін, котрий продає. — „Шо, я вже аби парти з неї ні мало, шьо бирше ні дам єк трицїть. Аби ми ті два очі вікапав (показує на чюжі), шьо я бірше ні дам“. — И так си торгуют, доки ни сторжи. — Витак Жид обберає собі двох гайдеїв и вни всї куплені штуки згонє до купи в оден кут в хоромах. Єк вже Жид накупи богато телиц и коров, купує собі ще скілька богаїв (молодих жвавих парубків). Єк то вже все має поскуповане, каже гайдеям вигонити худобу на двир, а самий иде кличючі на перед: „Пішькаця, на, на“. — Гайдеї зачинают челїдь и дівки покуплені вигоняти на двир, шо їм помогают и богаї, котрі зачінают врикувати и бутїти. Єк то вже си все збере на дворі, тогди богаї зачінают всї корови и телиці гонити, а з ними и Жида царинками, куда попало, а єк то в зимі, то знмами, а гайдеї того все вакуют, вни ніби

гонє на єрмарок. Жид на дворі мусит си борше розибрати, бо гонили би єго в одно. Скоро розберет си, то вже ніхто єго ни сміє гонити. И так си кінчі.

11. Тягненє бога.

До тєгненя бога стає два люде. Оден обберає си за „бога“, а другий за „чьорта“. Чьорт ходи поминжи люде в хоромах и в хаті тай куси людий, говорєчі: „Пристань ид мині! Пристань до мени!“ — и хто си засміє, то тот належи до чьорта, бо то мало хто си ни засміє, бо на чьорта все си обберає єкийс сміхованец. Єк вже чьорт має богато пид собов людий, зачінає бога гнівати, аж доки бог из чьортом ни зачне войну провадити. Чьорт стає на дворі за порогом з своєми людьми, а бог з другого боку порога з хорим. Бере бог з чьортом бук в руки и зачінают тєгнути, а божі люде ловє си за бога, а чьортові за чьорта и котрі котрих перетєгнут, то тоти всї стают того. Єк чьорт витєгне бога на двир, то бог з своїми людьми належи до чьорта, а єк бог втєгне чьорта в хороми печерез порих, то чьорт з своїми людьми належи до бога.

12. Ткачі.

Стелє на землю в хоромах або в хаті сардаки, або єкус верету, и сїдают там два люде, найбирше молодєки, на против себе лицем и мают у руках букурійки та ними пулускочют. З видцив приходи оден и проси, шоби єму виробили ткачі полотно. Ткачі зачінают ткати в тот спосиб, шо оден си переверне горілиц и пидкорчі, єк може д горі ноги, а єго товариш влупи єго букурійков в задок, витак тот товариш переверне си, а цес єго влупи и так на переміну. Котре добрі ткачі, то так скоро [т]чют, шо годї си надивити. При тим клинут ґаздинїв, шо лихо предут, бо їм си првут нитки.

13. Каса.

Кладут серед хорим або в хаті столец и забивают в него ниж, а коло ножя кладут ґрейцер. Витак сїдают два люде на столец, оден з одного боку, а другий з другого боку ножя лицем до себе. Тоти два люде називают си „війт“ и „присєжний“, або „пан“ и „заступник“. Вни є старшинов, урєдниками вид каси. Війт з присєжним доберают собі двох поліцєянив, котрі переберают си в єкес лантє і перевертают шепки або крисані собі на голові. Берут пид плече коромесло вид води, нїби ґвири, робє си пакокурічіні, перевертают собі мову трохє на полску так, шоби з них було єк найбирше сміху, и стоє собі за порогом, нїби дес пишли на патрулю. Війт з присєжним берут ґрейцер тот, шо стоєв коло ножя и пхают видцям у руку, говоречє: „На, бери касу, тобі си гроші здадут. То нїхто ни ме видїти“. И хтос з видцив озме касу (ґрейцер), найбирше

берут дївки и челїдь, рідше мушіне. Єк пропаде каса, вийт з присїжним кричі: „Пропала каса! Каса, каса пропала!“ Полїцияни тогди нїби такі насупані, острі біжют у хороми, або в хату до каси, розтручуючі видцив на боки, єк шош менче вид себе, бо то прото вни урєдники полїцияни и кричют: „Цо, цо є? Пшя крев. Як то може биц, шоби каса пропала? Пускай, що ту стоїш“. — Їх таке зачєпают люде, а реготу то вже повно. Єк прийдут до каси, стают нїби спершу покірні, низко си клоне и витают си з вийтом и присїжним и иде мижи ними говирка: „Єк си маєте. Шо суда чювати нового?“ — „А шош би, каса пропала“ — каже вийт. — „Но, но, як то! Пшя крев“ — при тому випулют очі полїцияни — „а ви де ходили?“ Вийт з присїжним си викручуют: „Я ходив до готинив (готелю) їсти“ — каже війт. — „Я ходив до корьшми на пиво“ — каже присїжний.

Зачінає си сварка нїби мижи ними, вийт з присєжним звалюют на полїциянив, де вни були, вид чього вни полїцияне, вид котюг ци вид каси? Полїцияне бороне си, шо вни ходили на патрулї, аж при кінци стає мижи ними згода и вийт з присїжним кричі: „Солїг!“ а полїцияни нїби помогают кричючі и собі: „Солїг, пшя крев“. — Тот, шо взєв касу, кладе ґрейцер коло пожя на столец и борше си ховає в гуртї видцив. Вийт з присїжним зачінає уститкувати тото, шо вкрало касу: „Так! та ти така молода (або молодий) и ни годна собі заробити, але крадеш? Ну, полїцияни! чього стоїте, єк чопи! Ану фантувати!“ — Полїцияни біжют борше фантувати и берут, шо можут. Ци запаску, ци перстинь, пацирки, рукавицу, и то все подают вийтови з присїжним, а тоти два то все ховают. Витак полїцияни роздєкуют си з вийтом и присєжним тай идут знов на патрулю, а вийт з присєжним знов пхают видцям в руки касу, аж поки хтос ни озме. Єк вже є богато фантив, а нима кому вже брати, застоновєє вийт з присєжним красти каси, а робє лїтацию на фанти.

Вийт кричі: „Лїтация!“ Тоди входет полїцияне и вийт з присїжним сїдают в середині, а полїцияни оден з одного боку, а другий з другого боку — всї в рєд. Оден з видцив бере свічку в руки и світи, а вийт зачінає лїтацию. Витєгає один кавалок, отєк пацирки и кричі: „Ану пизнавайте чиї“. — Тогди пизнают и єк жинка, або дївка пизнане чиї, шо то єї, каже: „То мої пацирки“. Єк файна то жинка, або дївка, а єк ше й жениxлива, то вже їй гирька година. Зачінают судити суд, кілько за тоти пацирки цулувати разив має та, котрої пацирки, їх всїх штирьох. Вийт каже: „Десїть раз“ — и єк си всї штири згоде, то має цулувати десїть разив. Але ни все си згожуют на тилько, на тілько скаже вийт, чєсом шош присєжний або вменчує, або пидбиршує, або котрий з полїциянив. За ким є бирше голосив, того слово стає засудом.

Чесом инче си фиркає и ни хоче тилько разив цулувати, кілько осуде, тогди си зголошуют з помижи сидцив, або з помижи видцив купці, котрі кажут: „Я ни десіть, але дванаціт разив поцулую за ти пацирки“. Тогди тота, шо єї пацирки, муси сама цулувати кождого тилько разив, тілько осужено, бо инакше єї пацирки би пишли другому. Зачепає цулувати заходечі насамперед вид одного до другого, то в оден бик, то в другий бик, та все проси ніби, шоби їй подарували, але судці ни дарують. Єк си трафи фант єкоїс охабленої особи, то їй одноголосно засуде цулувати оден раз. Так само суде и мушінем цулувати. И так то си тегне, аж доки всї фанта ни повикупают.

14. Каса плодюча.

Каса плодюча є в дечім подибна до „каси“ вище описаної, лише вна си тим ружни: Касу плодючу заводе лиш в хатї, а ни в хоромах и так:

Змовє си потихо и нараз два поліцияне станут на дверьох и нікого би па двир ни пустили, аби ни знати шо, хіба домашних. З надвиря пускают кождого. Вийт з присїжним ни сїдают на столец, анї ни забивают ниж у столец, лиш ходе помижи люде по хатї и ніби шош дают у руку кождому говоречі: „На ко грошенєт з нашеї каси на запомогу“. — Так трошки походе и витак станут тихо кажучі: „Най ко си наша каса наплоди трохє“. Витак зачепают фантувати кождого в гал, ци старе, ци мале, все фуґ, лиш домашних ни тевают. Єк всїх пофантуют, тогди идут поліцияне з двер и всий „уред“ касовий сїдає до купи, берут собі свічку в руки и зачінают лїтацию так само, єк при тий звиклий касї.

15. Огарчік.

Огарчіка си бавє в хоромах, або в хатї; всї постают гуртом, а оден з гурту (все зачєнає мушиним) бере нивеличкий кавалчік скіпки и єї запали; єк си вгори, тогди задує ватерку и тот „огарчік“ зачінают передавати скоро з рук до рук, ци мушінинови, жинцї, дївцї, кому будь. Єк зачєнає гаснути граньця, тогди си стикают и ни хотє брати з рук оден в одного „огарчік“, бо кому в руках загасне, то тот має витак усїх у гал цулувати, хто лиш є в хоромах, або в хатї. Єк загасне, тот обцулує, в кого загасло в руках; єк загасне в дївки, то и дївка муси цулувати усїх в гал. Витак зажегают знов и так си бавє довго.

16. Вішенє.

Оден стає коло одвірка, будь коло котрих дверий, ци хатєних, хоромєних, або западних и ловит си однов руков за тєчку дверий и так

стої. Тогди в того, шо виси, питаєг си будь хто: „А шо там робиш?“ — „Таже вишу“ — видповідає тот, шо виси. — „Ий мой, ади єкий молодий (або молода) тай ти хло' ни мих си погудувати, але завісив си?“ — докорює будь хто з гурту. — „Та же ни мала мє біда де діти! — видповідає завішений. — „А на кого висиш?“ — А тот завішений каже: „На ту, або на ту жинку“ (ци дівку, ци єкого мушінина), говорєчі на кінци: „Може би мнє розвадили“. — На кого скажут, тот иде и цулує си з тим заваженим. Заважений собі видходи, а на єго місце вішеє си тот, шо єго розвадив, тай з цим заваженим так само фрашкують, єк й з першим. Єк би хто ни хотів ити розважети, то зараз молодєки идут и ведут того бунтивника. И так си тєгне, доки хотє.

17. Колотєз.

В хоромах, або в хаті, одно ци з челїди, ци з мушін вклєкає на одно коліно будь котрої ноги и кличе голосно: „Я впала (або впав) в колотєз“. — З гурту си питают: „А глїбоко“? — „На десїть шєжін“, — або кілько собі хоче. — „А хто би витєг?“ — питают си з гурту. — Тот, шо впаде в колотєз, каже на того, або на ту особу, на кого собі хоче. На кого скаже, то то муси ити тєгнути. Приходи и собі так уклєкає на против того, шо вже є в колотєзи. И на кілько шєжінь сказано, шо впав в колотєз, тілько си мусє разив поцулувати. Оден з парубків стої верс них и на збитки рахує. Єк си вицулують, тогди тот, шо був в колотєзи, видходи собі, а на єго місци лишєєт си тот, шо тєг з колотєзя и кличе другого, шоби єго витєг.

18. Заїц.

Заїця бавє си, де є лиш місце. Охочі до цеї забави стают рєдом, або колесом, або сїдают на лавицу. Оден бере шепку, єк то в зимі, а єк літо, то крисаню, складає її до купи в руках и зачінає продавати заєця, заходєчі вид крайного аж до послїдного, а вити назад, говорєчі до першого, єк зачєнає лише: „Купи заїця“. — „Я ни купую“ — видповідає тот, шо єму продают. — „А чьомуш?“ — питає си тот из заєцем. — „Бо вин скаче в капусту“ — видповідає запитаний. Тогди тот из заїцем приступає до другого в рєду и додає ше дешо вид себе, а далї повхторєє то само, шо єму скаже передший, отєк: „Ти дуже бежерний“; — „Скачеш у капусту, купи заїця“. — Тот знов так, єк и єго попередник, видповідає: „Я ни купую“, — а коли єго тот из заїцем питає „чьому“, т видповідає, єк хоче, и так видповідают: „Бо вин кучєривий, куций; жовт волосє має; цулує; обшмарканий; слїпий; кривий; пидос...ний; скакливий и т. д. А тот, шо продає заїця, ше из своєм додатком то саме повхторєє другому. Але витак єк оберне з другого кінця назад, то тот, шо

єму єго сусїд сказав файно, то цесище красше каже тепер и так си вельбє, але котрому сказав сусїд охаблено, то цес ище тепер охабленїше каже и так си шьомфують. Єк си трафи добрий сміхованец, що продає заїця, то вже си є з чього насміяти.

19. Ниточки.

Ниточок си баве, де лиш є місце. Одна жинка, або дївка бере у руку гурт ниточьок, коротко порубаних, от з по на трийцїт центиметрив и дає тим, що хотє брати кінцї ниточьок у руку держети. Тота, що дає ниточки, вна знає, кого з ким изпарує, бо вна потєгає за ниточки и види, с ким та ниточка кого лучі. Нираз си трафєє, що гоноровий парубок держи ниточку з охабленов дївков, бо то зараз витко. Скоро заберут всї кінцї ниточьок, та що давала „ниточки“, пусти їх руков и тоти все двоє, що держє ниточку, одно за оден конец, а друге за другий конец, мусє си обнийко цмокнути (поцулувати). Єк си трафє обоє файні, то шіро си цмокают, але єк котре обхаблене, то файному дуже гирько. А єк трафє си чєсом обоє охаблені, то вже є си з чього сміяти!

20. Обручька.

Обручьки бавє си, де є місце. Охочі до забави „обручьков“ або сїдают, або й стоє. Одно виступає з гурту, скигає из пальця обручьку, або перстїнь и зачєпає давати обручічки в тот спосиб, що свої долонї рук, складенї до купи, всуває до пригирш кождого, котрий став до цеї забави и нїби шош пускає в пригоршї, отєк чістома обручьку, але обручьку все дає такому, що має на него віру и ни зради єго. Єк обийде всї, тогди собі стає на середниї, а тото, що ходило за ним одно з гурту, має вгадувати, в кого обручька саме є. И єк угадає за першим разом, то тот, що вгадував, зачінає давати обручічку, а тот, що давав, муси угадувати. Але єк изкаже мимо и ни вгадає, то цес, що давав обручічьку, видберає в того, кому дав и крути тому проти чьола руков. Нїби закручює тому, шоби вин и на другий раз ни вгадав, аби єму було замотано в голові и далї дає. Єк цї двоє уже падают си, тогди сїдают, а на їх місце стают другі двоє давати.

21. Галембеза.

Галембези бют лиш на дворі и то трохє на обширним місци. Оден си обберає за короля, ломиє собі довгий прут з на пивтра шєжня, доберає собі двох-трох, шоби си имили за него, аби все єго ни дуже потєгали, и зачєнає кінкати, а разом з ним и тоти, що вже си за него держє: „Кррр, кррр, крі, кррр“ — и тоти, що мают охоту до галембези, видзивают си таки: „Кррр, кррр“ и ловє си все оден одному з заду або·

за сардак, кожух, або за сорочку. Чєсом имет си и трийціт людий. Єк вже си ніхто ни лови, тогди король зачінає бити „галембези“. В галембезї є найважнійшний „король“ и „задний“, бо розходит си о тото, шоби король набив задного и єго прихильників, але то майже всї є против короля, хіба король коло себе ни іпроси двох-трох, шоби єго ни дуже сїпали и єму попускали, а єк ни зроби то король, то лєгає за першим разом на землю. Задному ходи о то, шоби єго и єго товаришив, єк найменче бив король и шоби вин короля на землю поклав. Король галембезу розчінає поступаючі на перед кроком и вимовєючі: „Кр крр кррр“, а всї, котрі си имили аж до задного, кручют собі „Крр крр“ и поступают на перед. Нараз король зачінає си питати, а вни єму видповідают:

„Пасете?“

„Пасемо“.

„Чію пашу?“

„Твою“.

„Чію воду пете?“

„Твою“.

Король тогди зачінає скоро си обертати и бити прутом то з одного боку, то борше бє фист, або середину, єк си скоро ни запрєчі, з другого боку все си допитуючі „мою“, а то єму видповідают „твою! твою! твою! кр, кррр!“ и шо мают сили, потєгают си назад, аби короля тєгнути, шоби вин ни мих так футко си обертати и бити. Єк король добрий, а назадї єкас катавала, то вже так набє задного, шо раз! А єк собов війне, то все лети на землю, єк мухи. Але єк си трафи добрий на задї и король, то найбирше перут середину, бо вна си ни годна скоро заховати, а зад и ни чює за бийку. Єк си трафи пусте король, а задний добрий, то задного и раз ніхто ни вдари, а король шо чєс на земли, ба навіть єк задний моц торгне, то все покотом лєгат на землю, лиш задний стої на ногах.

Єк бют галембезу, то кождого корти си на то подивити и повно стої народу на залвирю, або там, де бют галембезу. Король си поради крадьма из задним и всїма, шо бют галембези, тай пидут на збитки обода, та єк си вгесут мижи видцив, то всїх загорнут из собов та наробє такого крику та сміху, шо покай. А шо то все лоском лежи на земли! И так бют, аж поки си добре ни впінїже.

*
*   *

На кождим посїжіню си бавє до пизна. Єк то си трафи на неділю, або на йке свето, шо другої днини нима роботи, то бавє си до передь днинов. На посїжіня лише си сходє через то найдуше, шоби си забавити и де є богато забавок, „там файне посїжіве було“ — говорє мижи

собов другої днини, а де ни було забавий нієких, „то ні до чього було посїжінє. Там ніхто нічьо ни робив, дуже сумно було“, – говоре помижи собов; шкода було павіт и йти на то посїжінє.

Є в селї кілька таких людий, шо вни знают виробєти всєкі забави, то вже до них повертают молодєки и просє, шоби вни йшли на посїжінє, бо без них нічьо ни буде. Кождий знає єкус забавку, але ни може си зважити, бо то єкос єму ни пасує, або шо. Але скоро прийде єкийс рухливий, так зараз є рух до всего.

Я був з малого охочєй до забави на посїжінях, та нираз малим хлопцем менї так спарє грушков плечінєта, шо витак зо тиждень минї причюваєт си грушка на хорбацї. Тепер попи забороньют забави, кажучі, шо так, єк тепер бют грушков по плечьох, так Жиди Христа били и питали „Вгадай!“ и через то гріх, бо то вици походи и ця забава. Навіть лучили си такі випадки, шо пип ни хотів ити на похорон, єк єму хто сказав, шо там били грушки, або єкі забави робили.

Найбирше бавє си на посїжіню оцими забавами: грушков, заїцем, касор, обручічьков, вишінєм, колотєзом и на него. Заїця и обручічки вживают найбирше коло дітий, бо там мало си сходє, а парубоцтва майже нима. Найлїпше зи всїх забав любє бавити си „каси“, бо там є и сміх, и жарт, цулованє, тай всї си бавє, хто лиш хочє. Так послїдними чєсами зачєла каса ставати в модї, шо єк давнїйше була „грушка“, так само побич неї єла ставати „каса“. Перестают и вже рідше грают сосокала и галембези, бо там дуже чєсто може прийти до сварки, найбирше при сосокалї.

Цї всї забави, шо ними си бавє на посїжінях. Бо в нас хати порозсипувані скрізь по верьхах и тєшко си сходити молодїжи на забави, єк це си дїє мижи „Бойками“ в Подоли. Через то само и просвітна робота иде тупійше в нас, єк там, де хати в купі близко себе.

Дес чісом лакоми си бавити на великдень під церквов „галембези“. Вживают таки заїця и обручки дїтвора мижи собов, єк дес си зийде. Але одним словом кажучі, всї цї забави лише є вживані на посїжінях.

До забавий на посїжінях ніколи ни мішеют домашних и близше своїх, хіба дес си трафи и то дуже рідко, шо вни сами приступают до забави, но то тогди їх ніхто ни видгони, але все то си таки богатьом ни подобає.

Єк ведут си забави, то домашні дают потрібних речів до того и придивлюют си забавам, ба и сміют си разом из другими. Єк в хатї приказуют, то тогди забави втихают и прислухуют си єк хто приказує[1]). Де

[1]) Голосить.

си лишеє велике дуже сиритцтво, малі діти, там так само менче виробеют забав, але за то приказовань повно.

Єк си зачинают кінчети забави, розходе си и люде тогди домив. Входе до мерця, клекают и говоре молитви; виказавши „Отчінаш", розходе си домив. Коло тіла лишеют си лиш домашні и дуже близкі своєки, а чесом дес єкийс бідний прошачьок, шо заблиндиґав си там, ци би шо ни дистав за простибих, а бирше нихто. Там, де перед хвилев був керекор, тепер глухо и тихо.

Другий вечер „посїжіня".

Є в нас такий звичей, шо вмерлого ховают „тритеком", тимунь и робе двоє посїжінь. Бо єк ховают другаком, то першего вечира, єк то умре єкес май старше, иде дєк чітати савтирю, и того самого вечира просе на комашню, але шо найбирше ховают си тритеком, то я оце и хочю описати „другий вечер посїжіне".

Рано по першим посїжіню, єк зачінає тіло гнати, то берут и кладут в деревишє тай виносе в хороми.

Шоби тіло ни дуже гнало, то добре покласти коло тїла кавалок стали, то зараз ни буде так гнати.

Тїло тогди жене, єк дуже грішне, або єк би си хто нихарив на посїжіню, але за це є страшний гріх, хто си нихари на посїжіню. Або єк би прийшла єка жинка, шо має полу на собі, то и тогди тїло жене.

Котра душа божя, то тїло нїц ни жене, а таке файне, отєк би живе, лиш шо спи. Єк тїло ни жене, то стої цїлий чес на одним місци в хатї.

Другого вечера так само сходе си люде, єк и першего, ба ще навіть и бирше, бо вже бирше людий знає про мерця. Хто був першего вечера, то вже свічьку ни несе сего другого вечира. Витают си так само, єк першего. Тїло єк винесене в хороми, то забави робе в хатї. Забави повхторєют ти сами, шо й першого вечира. Єк би погріб був видкладений на пізнїше, то кождого вечира си сходе люде й днако си баве.

Єк умре старша особа, то наймают дєка чітати савтирю и дєк другого вечера приходи (лише малим дїтем ни наймают савтирю чітати).

Там, де є тїло, ци в хатї, ци вже може винесене в хороми, тилько того, шо все коло тїла кладут стив, або бербеницу, полибичьок, лиш шош таке, шоби то ни було дуже велике, укривают скатертев, кладут на скатерть хліб и дают дєкови свічку в руки, при котрий дєк чітає савтирю; єк дєк искінчі чітати савтирю, то тот хліб и свічка належет си єму. Єк добре заплате дєкови, то дєк и співає пісми умерскої и катеїзбової. Коли лихо заплачено дєкови, то дєк ни хочє співати, бо каже: „Співати дармо — боли ґардло". З людий в нас нїхто ни співає, бо и сам ни знає. Нима моди учіти си співу — бегеканя.

Єк дєк перериває чітати савтирю, то тогди зачєнає грати флоєра, а домашні, своєки, ба навіть и чюжі плачют, а хто знає приказувати, то приказує. А в хоромах, в другій хаті, де є, ци на задвирю, робє забаву. Хто слухає з людий савтирю, то говори разом з дєком молитви и кажут: „Господи помилуй“. Єк дєк докінчєє савтирю чітати, тогди заносє стив до хати и кладут кождого, хто лиш си ни гордує, за стив.

Дают їсти: Голубці, бураки з мнєсом, хліб, кашу молошну з кокурудзяних круп, а сими чєсами вже й з рижових, кашу воденицу з гуслінков, а ґазда все ходи и припрошує: Будьте ласкави, харчюйте ко“. — Люде видповідают: „Простибих, харчюємо ласкави, аби на вас Бих був ласкав“.

Тогди голова родини спрошує собі, хто має нести річі з церкви, шоби був ласкав раненько прийти. Єк люде вже похарчюют и голова родини поспрошував собі вже до річів и до кіла нести, тогди в гал усїх проси: „Будте-ко ласкави, ни тєготуйте завтра приходити, Бих би вами ни тєготував“. — Люде видповідают вже си розходєчі: „Дєкуємо красно! Дейкі будим приходити, коби лиш Бих дав мирно диждати“. — И так си само розходє, єк и першего вечєра. З посїжінє всї идут єк найкраще, бо то гріх ни спасений виробєти фіґлї.

Третої днини комашня і погріб.

Раненько вмивают тїло и так робє шо днини рано. Мочєют шматочок у воду, ним миют лице, витак утрут и ще поцулуют. Дитину малу умиває матка хресна, бо так си годи.

Тоту воду, єк озмут мерця, виспают у грєдки. Витак си сходє рано тоти, шо мают ити за річями до церкви и з попем за попом. Дают їм їсти и вни идут до церкви. Трохє пизнїйше зачінают си сходити люде на комашню — и ждут на попа.

Свояки несут служби, то є зерно и свічки.

Тото зерно, шо попазношували люде, стоїт усе в коритах и одно корито зерна дают домашні вид себе. Тоти корита из зернами мают бути коло мерця и тілько мисок, тилько має бути у зерні служебниц свічок.

Декотрими сели лагодє таки в миски, вид чього и пишла назва „миски“, але в нас таки складают без мисок, лише звут „миски“.

Найбіднїйший чьоловік искладає 3 миски, инчий 5 мисок и так складают дехто 7, 9, 12, 15, 18, 21, 24 і 30 мисок, кождий проти свого стану и укиху. Бирше вид 30 мисок ніхто ни складає. Домашні складают найбирше до 18 мисок, решту складают своєки.

Кожда миска складає си: 5 кокуців, або 1 великий хліб, або 5 колачіків; кавалок бриндзи; дехто кладе сливи, яблука, оріхи волоскі або ліскові і — 1 свічка одиниця.

Варєт пшеницу, ружу, або бануж на перестас, и кілько є мисок, тилько затикают свічьок трийников, и оден хліб, але ни скризь.

Погрібавна миска. Миску погрібавну лагоде таки в миску глинєну, або в деревєну. Рубают полотна крижево, або перкалю, то простелюют и кладут на то миску, а в миску кладут 5 кокуців або колачіків, кладут лижку з пшеницев, рижом, або банужом з тим, шо є злагожено на перестасї, кілька пирогів, кілька голубцив, кілька кавалків бриндзи и свічку — трийник.

Єк принесут річі з церкви, тогди оден, хто періж уздри, біжи у хату и дає домашним знати, шо принесли річі з церкви. Хрест з церкви приперают мижи викни до хатної стїни и домашні перевєзуют єго перемітков, або перкалем два рази так довгим, єк хрест. Протесию приперают до даха хати и хрестики тай тримбіти перевєзуют білими фустинами.

Пип вберає си на дворі у ризи и иде у хату співаючі „Со святими упокой“, а дєк „Надгробне ридавіє“ кінчі.

Дают попови і декови по колачеви, перевєзаному білов фустинов, до котрих колачіків є приліплені свічки запалені и то держи пип з дєком через цїлу панахиду у руках.

В хатї зажегают всї свічки коло „свічів“ и чотири свічки притулюют зажені до всїх чотирох скін хатєних, навхрест. Погрібавну миску кладут на то місце, де нибишік умерав, хоть би й на печі. Робє дорогу до тої миски, говорєчі: „Прошу, єґомость, на печі вмерав“ — и пип там єї опроважєє. По скінченю опроводу пип кропи тїло умерлого й деревишє свіченов водов, дєк співає „Вічная памєть“ и виходє на двир співаючі далї „Вічная память“ і Светий Боже“.

Єк иде пип з дєком на двир, тогди видважнїші мушіне идут класти тїло у деревишя, в котрим вже є накладено: гибливок з деревишя, бобу; у деревишю стелє кавалок полокна, або пиркалю. Инчі кладут тїло з тим пидстелом, на котрим лежєю тїло на катафальку, „лодвах“. Кладут тїло у деревишє, а єк було вже передом покладено, то затикают деревишє верхнов лодвов. Родина плачє, цїлює и паде на тїло. Деревишє укривают новим лижником, котрий висів на гредцї. Бідні укривают вовнянов скатертев. Дїточі деревишя укривают: присїтков, запасков або й полотном.

Берет чотири люде деревишє, вже укрите, и виносє єго на двір, ковтаючі у кождий порих, почерез котрий переносє мерця, по три рази й заперают борше двері хатєнї. Робє це на то, шоби туда вже бирше ни мала смерть права зайти.

Єк виносє умерлого, то найстарший з родини бере хліб пид праве плечє и сїдає в кутак на то місце, де була умершого голова и заперає

двері. Там посиди пара мінут, а витак тот хліб дає за свою душу. Це робе на то, шоби ни пишов маєток за умерлим з хати.

Єк винесут деревишє на задвирє, то кладут єго на два кайлачки, приносє два коли і привезуют єго до тих колив липвами, шо служи за мари. Деревений хрестик тот, шо стоєв у зголовах умерлого, кладут єго у деревишє, а то розпєтє, шо принесено з церкви, кладут зверхє на деревишє. Єк би забули церковну єку річь в хаті, то там був би знов скоро мертвец.

Єк тіло вже винесут на двир и там єго обєжут так, шо добре нести, тогди пип з дєком и люде вертают ци в хату до опроводу мисок й парастасу.

В хаті лагодє миски й парастас, зажегают всї свічки й миску похоронну кладут на то місце, де умерший умерав. Пип з дєком опроважєют миски, а витак берут и хітают перестас, співаючі „Вічная память“. Люде помогают хітати перестас, ловечі си одни одним за руки. По скінченю перестасу дают кождому перестасу їсти.

Єк си вже скінчі всий опровид мисок й парастасу, заченає тогди господар дому просити сїдати за стив їсти. Люде сїдают за стив, а єк добре заплачено попови, то й пип сїдає за стив їсти, а єк ни дуже добре попови заплачено, то пип ни хоче сїдати їсти. Звичєйно пип каже платити пєть банок дороже за то, шо седе за стив. За столом роздают по горшети, наповненим водов, перевєзаним червонов воличков, па горшє кладут колачік и тулєют до него свічку зажжену, то все дают за душу умерлого. Горшета дают звичєйно за першим столом тим, шо пип сиди, за другим и третим столом то дают хіба лиш у богачів горшета. Єк роздадут горшета, то тогди кождий устає и говори молитви; по скінченю молитвий гасє свічки, випивают воду з горшет, и ховают „простибоги“ у дзйобнї, пазухи, де хто хочи й зачінают їсти. По скінченю комашнї молєт ци знов и встают изза стола тай идут на двир, де виходи и пип, убраний у ризи.

Пип стає в зголовах умерлого й зачєнає чітати ангелію. Люди си дуже тогди сковпиют коло попа, бо хотє подивити си, єк си ме отворєти ангеліє. И єк си отвори ангелія и покажет си богато червоних буквий, то тот мертвец є щєсливий в Бога, бо вин божий. А єк си покаже бирше чьорних, або й всї чьорнї букви, то горе такому чьоловікови, бо вин грішник. Єк добре попови заплачено, то вин по скінченю ангелїя зачінає говорити казанє и чім бирше заплачено, тим бирше вин вираховує добрих діл умерлого, а люде говорє, шо то божий чьоловік и тимунь старают си платити єк найбирше попови, шоби вин лиш давав „файно проші“.

Єк умре єкийс бідний и ни має чім добре платити, то пип скаже лиш: „Прошейти его раз, другий раз, и третий раз“ и бирше пічьо ни хоче говорити.

Єк винесут деревише на двир, то домашні складают на деревишю лудине умерлого и по опроводї роздают его за душу умерлого, говоречі: „На ко гачі (сардак, сорочку) за мого Иванчіка (або єк име), най Господь буде ласкав простити єму гріха“. — Тот, шо бере, каже: „Простибих, най Госпидь прийме та омепчит єму карочки“. — А декотрі дают одному убране ціле з умерлого, убераючі цего, шо єму дают то лудине, вид разу у лудине, бо витак умерлий буде на тим світї мати то все убране. За простибогом ни можна жетувати, бо єк би хто желував, то лїпше шоби й таки ни давав. Тот витак простибих був би такий, оєк спузов припадений.

Єк була жинка, або чьоловік, котрий умер, к.. вар, то шоби его вид того гріха освободити, берут и кінчут убогу жинку, котра си хоче того приймити. Упа стає коло деревиша, кладут її пид ноги конец полотна и почерез голов пид пети и там рубают. Отже цїлу еї укривают полотном и то значі, шо вже укрили гріх цеї умерлої особи, котрий приймила си покутувати ця убога жинка, покрита полотном.

Давнїйше був звичей, шо приводили барана, золотили єму роги, клали по калачеви на рих, тулели по одній важеній свіцци до рогив и давали то попови коло деревиша на так звану „на головку“. Тепер вже це ни робє, хіба де дуже рідко. Давнїйше давали і коровий тай воли з визолоченими рогами попови на головку.

По скінчиний комашни, простибогах и прощі, кладут погрібавну миску на деревише, пип ише раз опроважеє мерця и стают чотири, або вісім людий, котрі хоте нести мерця, кождий на своїм місци, де хочи нести. Господар кладе на всїх штирох кінцях деревиша по 1—2 кор., котрі то гроші берут собі несїнники, але то ни скрізь кладут гроші, бо бирше зазвичь несут безплатно. Люде, котрі є до церковних річий призначені, берут и несут річи: хрест церковний на перед, за тим фани и кругви.

Пип сїдає на коня вбраний в ризи и иде за церковними річями, за протєсійов, а за попом из заду несут мерця штири люде на кілю, на плечьох; за деревишем иде дєк, котрий несе каґінницу и одна жинка з домашних, шо несе погрібавну миску, котру за кождий раз єк пип опроважеє тїло, кладе ци на деревише. Дальше иде родина умерлого голосно заволєчі, „приказуючі“, хіба то умре єкес мале, но то за таким ни приказуют. За родинов идут люде, хто хочи ити на цвинтар, але ни идут всї на цвинтар, лиш дехто з тих, шо були на комашни. Из заду за погрібом идут трембітники, котрі ни доходелї майже кождої хати при дорозї,

стают и трімбітают, шоби люде чюли, шо иде погріб и подивили си. На самим заді веде хтос коня обтерханого бисажиев єк тетірами, з мисками, котрі заносє до попивскої розоденциї и виддают попови.

Єк добре попови заплачено, то вин из чиста стає й опроважеє, а єк лихо заплачено, то вин дуже рідко опроважеє. Пип ніколи ни злїзає из коня опроважети, лише сидічі на кони опроважеє мерця. Єк чьоловік божий, то лехко нести, але єк грішний, то тежкий єк глина. И єк божий, то файна погода на дворі, а єк грішник, то таке нехарь, шо годї ступити. Возом ніколи мерця в нас ни везут, а в зимі то дес санками везут, але то дуже рідко.

Єк принесут вже мерця до брами цвинтаря, там пип злїзає з коня и деревишє заносє в цвинтар и там кладут на мари, навмисне для того зроблені; то тїлє, на котрим несено мерця, видвезуют, а далї до церкви и вити знов до гробу несут на марах. На марах берут мерця й несут до церкви, а паламар дзвони в дзвони.

Тїло заносє до церкви и кладут насередь церкви на пидвишеню; миску погрібавну кладут на деревишє и зажегают в ний свічку и тулєют до деревишя з усїх чьотирох боків зажені воскові свічки. Коругви кладут на своє місце, а хрест держи чьоловік середь церкви, бо с хрестом несут тїло до гробу. По видчитаню апостола и ангелія и єк зачінає си співати послїдне цулованє, здоймає паламар з хреста и деревишя укривала и бере погрібавну миску, то все иде си попови.

По скінченю співаня послїдне цулованє, уклєкают всї, скажут за померщу душу „Очінаш“ и витак виносє на двир тїло, вже трупва ни укрита и хрест так само без укривала и несут до гробу; родина дуже приказує.

Єк принесут мерця до гробу, то штири люде спускают тїло у єму, а домашнї мечут у єму гроший при попови вид 2 сот. до 1 кор. Над ємов видправєє пип „надгробну панахиду“, кропи єму и печєтає гриб. Кожде з родини мечє дробок глини у єму, а мушіне берут лопати и загрібают мерця. Родина приказує, бо то вже послїдне прошінє з умерлим. Тримбітарі випгрують в тримбіти цїлий чєс, аж доки ни загребут.

Пип з дєком и паламарем вертає до церкви, па перёдь попа несут хрест. Дєк зберає тоти річі, шо з деревишя, єк миска погрібавна, укривала з деревишя и хреста, и несе до попа, а паламар вертаєт ци на цвинтар там, де загрібают умерлого. Єк вже скінчєют загрібати гриб, тогди домашнї укривают цїлий гриб полотном, або деєкі и лижником. на всїх чьотирох кінцях гробу уклєкают несїльники, и на середині гробу домашнї и грабар. Кождому несїльникови дают по кавалкови полотна, по одному кокуцови і по одний свіцци зажений. Витак домашнї просє проші: „Будьте ласкави прошєти мого дєдика (або Иванчика, ци єк там па имє).

Грабар, несїнники и тримбігарі прошеют словами: „Прошею раз и другий раз, най го Бог буде ласкав прошети“. — Витак грабар бере собі тото укривало з гробу. Трамбітники перестают тримбітати и так погріб скінчев си.

На гробі деєкі закопуют деревений хрест. Саде дерева овочеві и смереки, парубкам и дївчєгам затикают деревця у гриб. Домашні просє погрібавників домив на покомашнини.

Погрібавники, ек си вертают домив, то дорогов чїстуют ци и вже кревні зачінают говорити про спадок по умерлим, ек си єкий лишив, нираз и посварєт ци добре. В хатї, ек си вернут з погрібу, їде, пют, а давнїшше дес чєсом и тепер нираз и гуляют. Так, шо з великого желю нираз виходила и велика радість.

Пó земни посипают муку, шоби пизнати, ци душя приходила в гостї, в хатї гасе світло и всї легают спати.

Ж є л о б а п о у м е р л и м. На хатах ни вивішуют жедних желибних видзнак. Декотрі уберают ни простїшше и є звичей, шо ни можна оден рик данцувати родині умерлого, але то лиш дїтем по родичях. Але чєсом ек є еке з родини охочє, шо ни годно видержети року, шоби ни данцувало, то ек зачєнає перший раз по похороні гуляти, то має веречі пара ґрейцерив пид ногу того данцу на землю, то нїби оплата єкас умерлому и тогди вже можна гуляти.

П о м и н и у м е р ш о г о. Першої недїлї по похоронї несут до церкви, де пип опровважєє за душу умерлого, так звану „горєчу миску“, котра складаєт ци з одної „миски“ и „парастасу“.

Третої недїлї складают в церкві до опроводу за душу умерлого від 2—5 „мисок“ и „парастас“.

Шестої и дванацїтої недїлї так само приносє до церкви й складают за душу умерлого вид 2—5 „мисок“ й „парастас“, шо пип опровважєє.

Єк мине пиврик умерлому, але то лиш по старших особах, то домашнї робє „пиврик обід“. По малих дїтех нїхто ни роби пивроку. Варє їсти, несут питя и спрошуют своєків и чюжих коло церкви, або й ходє коло хат и просє на обід словами: „Будьте ко ласкави до нас на обід на четвер“ (або там уже на котру днину). Своєки зносє так само, ек на комашню зерно и миски. Домашнї лагоде 9—24 мисок й зерно тай перестас. Приходи пип, тото все опровважєє и витак то заберає собі, а люде їдє, пют и розходє си домив. Теперішними чесами уже рідше берут попив на обіди, робє без попив, а миски зараз у першу недїлю зносє до церкви.

Єк минає рик вид умертя, тогди знов робє „рик-обід“. „Рик-обід“ робє так само, ек и пиврик. Дехто, але то дуже рідко, роби також и „пивтра-року-обід“.

Так си кінчі поминки по умерлим и втак си его поминає отак дес кавалчіком хліба, ґрейцериком, дас си їсти в хатї чюжему чьоловікови, або таки поминает ци на храмах. Все поминає си в суботи дїдивнї померші душки, бо аби єкі гріхи були, то Госпôдь любенький та солоденький обменчує карочки людем.

Грибки. Давнїше у нас робили „грибки"[1]) в понедїлнок й у вивторок по велицїнни. Складали вид 12—30 мисок, попи то опроважели й заберали собі. Деекими селами робе и до тепер „грибки", але в нас вже нїхто тепер ни роби.

Збігленета. Єк ни одна жинка, а найбирше дївка, страти дитину и дес его закопає, то тоти збігленета до сїм років просе крижми и хреста. Нираз си трафи так, шо хтос иде, а то плачют збігленета в скалї. Єк си кінчеє семий рик збігленети, тогди приходи по него біда, бере его и вно стає звихленником. Чєсом єк би трафив на ту пору, то збігленє кричі, єк его біда несе: „Хто в Бога вірує, дайте минї хреста". — И тогди єк би знав тот, шо то вчює, зговорити форму хрешіня, верх шіночку вид своєї сорочки, то тогди біда пускає то збігленє и з него стає ангіль. Тот ангіль то стає тогди ангелом того, шо его охрестив.

Єк си народи дитина нижива, або збігне в дому ґаздивским, то несут его на цвинтар и на цвинтари вже є таке місце умисне для нихрешених дїтий призначене и там его ховают. Шоби дитина по сїмох роках ни хрешена ни стала звихленником, висвєчюют воду.

Насипают 12 горшєт водов, кладут по одному колачєкови и по одний свічцї и то все складают на престолї серед церкви и там пип висвечює воду у дванацїть пасем. Висвєчену воду висипают в одну коновку з усїх дванацїтьох горшєт, а в горшєта насипают другу воду и дают за душу тої дитини, котрий висвєчювано воду, говорєчі: „На ко за ангеликову душу Дмитрикову (ци єк там уже собі хотє мати имя, так и наводє). Висвєчену воду висипают з коновки на гриб дитини и дитина стає ангеликом, нїби вже охрешена.

Котра жинка умре тєжка, то горе їй, бо таков тєжков муси ходити аж до страшного суду.

Котра жинка умре по дитинї и лиши малу дитину, то єк ї принесут до церкви, то пип ї виводи умерлу уже на порозї церкви.

Всїм повішенникам, потоплїнникам й самовбийцям, робє так само комашню й поминки, єк будь кому. Инчі знов нїчьо ни поминают, бо кажут, шо то вже такому нїчьо ни помагає, хотьби шо давав за его душу. Похорон видбуває си без попа, але єк хто добре заплати попови, то иде й пип.

---

[1]) Гроби, грібки.

Всї стратники идут просто в Чьорногору град кувати; там ними біда у зистріть вози смерече. И єк є всєкі фортуни, то вин проваде то все. Скоро си єкий страти, то тогди муси бути фортуна, бо біда си тогди жени и иде за душев того стратника.

Такі стратники показуют си на місцях свого страченя, пужіют людий, бо вни ни мают пристанивку на тим світї аж доти, доки вни ни мали свого чесу умерати. Тимувь то й так страшно на тих місцях, де хтос згубит си. Всїх стратників ховают на цвинтари дес у кут, звичейно там, де й збігленєта.

Вандривка по смерти. Ни оден умерлий приходи, шоби єго поминати. А котрий умер без опроводу, то си показує, шоби єму зробити опровид. Найбирше то стратники ни дают люлем спокою, бо вни хотє опроводу. Єк си трафи єкийс умерлий, шо си показує, то треба зробити опровид и поминати єго душу, аж доки вин ни пропаде сам вид сє. Єк си трафи єкийс упертий, шо пічьо єму ни помагают опроводи, то треба ити и то на разу таки до примивника, аби вин то єкос видвернув и того домовика випанував з хати.

Опирі. Опирь єк умре, то вин все червоний и праве око в него зажмурене, а лївим си диви. Опирі є чьоловіками; де є вид одного делї и вид одної мами сїм синів, то семий муси бути упир. Упирі ходє в ночі и у тих людий, шо си ни молє Богу, випивают кров з тїла. На ні одинока оборона є говорити „Очінаш", то упирь си ни наверне до чьоловіка. Чісом си трафєє, шо упирь єк умре, то в одно ходи до своєї хати и пужіє людий. На це инчего способу нима, лиш си муси видкопати того упира и видтєти єму голов, покласти мижи ноги, то тогди вин ни ме ходити нїкуда. Упира з гробу мож пизнати, бо вин є перевернений лицем у долину, обірване волосє. Витко прецї, шо вин собов комосив у гробі.

Душя по смерти. Скоро душя вийде с кіла, то уна иде по своїх ділах або до царства, або на муки, а єк умерла пичєсовов смертьов, то ходи по земни, доки ни прийде чєс єї правдивої смерти.

Люде з того світа, або си показуют на безлюдних місцях, або в снах, а найбирше то умерлі говоре при смерти з умераючим. Розказуют про всєкі діла. Говоре, за шо гріх, за шо чьоловік має надгороду, розпитуют си про всєкі справи, єк си тепер людем жиє на світї.

Пекло й царство. Пекло представлєют вічними вогнями, де душі смажут ци у великих кітлах, голосєчі й нарікаючі на свою долю. Чорти вічно там си шинделє з довбнями и вильми серед великої пітьми й темреви.

Царство собі представлєют великим шестем, де повно розкоши, єсности й гаразду, де повно ангелів й божих душ молє си Богу.

Записав у цвітни, 1911 р. Петро Шекерйк Донмків, селянин.

II.

Коли умрет ґазда ци ґаздиня, то насамперед йдет си наймати тримбіташів тогди, єк умрет май богатий, а відтак иде си до попа. Єк умрет бідниїйший, то від разу идет си до попа, а тримбіташів таки не берут, або лиш одного (звичайно буває 2). Єк умре ґазда, то идут до попа мушіни, найближші свояки, або єк нима, то й чужі сусіди. — Приходє до попа и годє си, за кілько пиде на комашню (похорони). Єк умре ґаздиня, то идет до попа чоловік її. Від попа иде си до дєка и до паламара. Дєка годит си, за кілько пиде читати савтирю, а паламара, шоби дзвонив пó души. Відтак йдет до церкви и берет свічі (чотири і хрест, дітем не берут світла і хреста з церкви, лиш старшим, почавши від 18—20).

У хаті чилєдь (жинки) робє голубці и кришє бураки, та печут хліб (кислі палавиці). Варє і подают такі страви: Студенець, голубці, бураки, с. є мясо вуджене варене з квашеними бураками (юшка буракова, улюблена страва і найчільнійша у Гуцулів), кашу кукурудзяну, на котру відтак дают вже на стіл гуслєнку, зверха на кашу в мисці. Коли ґазда вийшов д' хаті вид попа и виніс свічі, поклав коло мерця, тогди тулєют і другі свічки до церковних; єк натулєли, позажигали, виказали Очинаш, то кутают си. Се лиш домашні і пара чужих жінок, шо приготовлєют вариво. Тимчєсом прийшли тримбіташі и єк затримбітали, то додали такого жєлю, шо чилєдь зачєла плакати та приказувати (голосити) в хаті коло небіщика. Вони тримбітают разом. Старшому лиш тримбітают, а дітям ні. Тримбіташі сидєт дві-три доби, аж доки ни сховают покійника чи покійничку. Єк прийдут д' вечиру ци у полудне, таки у днину, єк умер ґазда ци ґаздиня, то затримбітают таки зараз, відтак з десіть минут сидє и знов тримбітают (одно тримбітанє не триває довше, єк одну-півтора мінути). Тримбітают на подвірю и єк скінчиют, то йдут в хату, або дивє си, єк си забавлєют усєких забав.

Тимчисом дєк читає савтирю, йик на дворі бавлє си, бо у хати є також люди, шо слухают читаня. Се звичайно старі, побожні, та менше рухливі, або такі, шо забава їм пусте. Жінки голосє і так прийде чисом до днини; люди тогди кажут Очінаш і розходє си. Світло горит, а домашні и свої лєгают спати. Рано устают, порают си, єк учира, голубці, бураки, кашу варют и хліб печут и лагодє усьо, шо треба на комашню. Свічки сучут також, аби було усьо на завтра. Жінки си сходє знов, але

кожда несе у платині зерна, кукурудзів, й сиплет у корита; се на „миски“, бо уже другої и третої днини лагодє на похоронок миски для попа. Миски сї мают лише таку назву „миски“. Тих „мисок“ має бути 12 — зерна. Окрім них є ше 12 „трійників“ і 12 „служеб“. „Миски“, се 12 мисок зерна; „служби“, се 12 купок „стропів“ по 5 колачів; „Трійник“, се один бохонець хліба, а в нїм позатикані три свічки воскові. — Трійників є від 3, 6, 9, 12 (а вже у бідного 1—2). Є ше „двійник“ т. є до 5 колачів дає си 2 свічки. До служби, т. є до миски зерна дає си 1 свічку и се є „одиниця“. До служби заміст колачів може бути один бохонец хлїба. Окрім сего є ше горєча миска, шо несут з тїлом разом. Є в нїй трохи страви з перестасу, бриндзи і иншого. В тото кладе си лижку, завиває си миску у платину и несе си на цвинтар. Дєкови йде си від трійника кукуц (малий бохончик хлїба або 1 крейцер) — а від служеб 1 колач з тих 5-тьох — колачів. „Служби“, то є колачі, уберают єблуками и горіхами. Усе то заберає піп. Треба нераз конє, шоби тото завїс до попа; парастас їдє у хатї. Чисом у роцї робит си обіди, то ше тогди лагодит си 6—7 мисок і служеб и один трійник. Єк хто ни утєкає, то лагодит усї 12 мисок служби и трійники нараз. Єк піп прийде, то опроважєє тото все и поки опровадит, то уже все порахує очима и знає усе так, шо ни може пропасти и один колач.

Другий вечер люди знов си сходє на посижінє и так єк сночі робє. А тримбіташі вчора сночі и сегодне у водно тримбітают. Хто уміє грати у флоєру, то йграє тужної, а чилєдь приказує (голосить) и так другий вже вечир минат. Єк люде зачинают си розходити, то ґазда просит парубків на завтра за річами до церкви: за хрестом и протесийов (хоругвами), а вни обицєют си, шо пидут и кажут: „Ой треба ратувати у прикрім разї“. Єк люди розійшли си, домашні лєгают спати, аби рано робити порєдок. Скоро рано, встают и варет бануш (кулеша на сметанї) на перестас. Парубки зийшли си и идут до церкви за річами. Тимчєсом сходє си люди на комашню в хатї, домашні лагодє їсти на люди и просє за стів у другій хатї, не тїй, де мерлец: „Богдайсте діждали, идїт ко“. Люди сїдают за столом, кухарка сипле голубцїв у миски, а ґаздинє зажигає свічки і кождому дає з колачіком за умерлого душу. Всї кажут Очінаш за душу покійника. Єк їдє, то дуже чапают язиками, єк би жмикали платє на маґлівници, так жмачут, та сапают. Відтак єк попоїдє, то знов кажут Очинаш за душу помершого, встают и говорет: Най Бог приймет Іванову душку до царства небесного, до раю світлого, до покою вічного, най Бог прийме! І виходє, а на їх місце другі сїдают. Тоти, шо попоїли, сидє тепер коло ватри з люльками и говорє собі усєкі пригоди. Коли вже з хрестом вийшли і кругвами, ґаздиня виносит перемітку

на хрест и плачучи завєзує. Почерез чис виходи й піп. Піп опровažєєт тепер у хаті. Видтак берут штири люди та виносє небіщика на двір, а в хаті лагодє миски. Єк у божку є комашня, то варє рідку кашу кукурудзєну, до олію фасулї з сливками, голубцї з олієм, і росівницю та січену капусту рідко з крупами. Єк вернут си від гробу, то шє всї їдє, а домашні дают горшєта з колачами за душу померлого и свічичку. Єк у скоромний день комашня, то варє студенец, голубцї з солонинов, бураки з мєсом буженим, риж на молоцї солодкім. На перестає варє риж, пшеницу або бануш. Єк бере си тїло на двір, то вже єк вінесут, заперає си двері, а ґаздиня сїдає на тото місце, де була голова мерця, де лежив небіщик и бере хліб у руки, 1 бохонец, та дає за єго душу. Попови складают у корита миски зерна, кукуців, бриндзи, колачів, єблук і всєкого, шо дім має, а в тім у кождім свічка гори. Єк уже злагодє, тогди піп и миски опровažєєт, а чилєдь то борше у бисаги позсипає. Тимчєсом другі лагодє їсти. Піп єк миски опроводит, вийде на двір. Єк їда готова, то вийде домашне, поцулує у руку попа тай кае: „Прошу пан-отця за стів“. — Єк піп доброї волї, то йде, а єк сердитий, то вирве руку та кае: „Нї, ни буду“. Тай тогди стоїт на дворі, доки люди попоїдє; єк вийдут перед хату, тогди піп опроводи тїло, тай чітат евангелиє. Люди лиш дивє си, на єкім отворит евангелиє, бо кажут, шо єк на черленім отвори си, то душа піде до неба, а єк на чорнім, то до пекла. Коли піп чітає евангелиє та викаже наказуванє, то домашні плачут, а чюжі люде усе лагодє, шо треба: миски на коня кладут, кілє до деревищити привєзують, ліжник також на деревишє кладут. Єк уже берут небіщика, тогди єк би утєв, так чилєдь нараз заголосит, а ґаздиня за ґаздов найбирше голосит и найдовше. Єк прийдут на цвинтар, то шє тут трохи заприказують, а чисом лиш ойкают та голосно плачут коло єми. Над гробом виказують Очінаш тай тогди йдут д' хатї и там знов їдє, по чім уже розходє си потїшуючи домашних, шоби ни журили си, бо й так усї умремо.

На похоронок купуют 300—400 - 500 малих колачів-обарінків, і де за чотири корони воску на свічки. На деревишє кладут ліжник богатші ґазди и тот ліжник бере піп.

Записав у Головах, 1911 р., від Дмитра Максимюка Петро Дудєк, учитель.

VII. Похоронні звичаї й обряди в селї Жабю-Маґурі, Косівського повіта.

I. Смерть.

Коли хто умирайит, тримают коло него свічку воскову усукану топинько, або таки лойову. Йик уже дух виходи, дают у праву руку

(умираючому) трішки волосу білого, аби ни голоў рукоў і свічку, аби зі світлом умир. Йик дух уже вийдет, затьигают шьи теплому губи и очі, шоби ни вигльидаў льично вітрішьиний, а руки складают на груди. Бо то шьи на той світ майит чоловік бути у нове лудинє убраний, бо у йикім умирайи, у такім на страшнім суді воскресне. Йик ни було чьису його убрати пирид смиртиў, то намітуют такий лудинє чимне, а потім його у тото убирают.

Чоловіка убирают ади у мущіньцкє: у нові постоли, унучі, гачі, реміпь, сорочку, киптар, сирдак, йик до богача: йик утьикайит, то прилагоди собі ззагоді нове, шо шьи на собі ніхто ни маў, киптар йирований. — Чілідину убирают у чильидиньцкє, а дівчину заплітают в уплітки и кладут на чоло чільце; йик постарапе йи, шьи парубкови або дівчині кладут на голову вінчьик з бирвінку.

Йик умрет чоловік, а ни бричений, то бритьи і купают, відтак кладут на лавицу, а йик злагодьи деревище, то кладут у деревище, а на спід підстелюют малий ліжничок, щоби ни на голї дошки. Деревище лагодьи з чотирох звичайних, простих, не мальованих, лиш погимбльованих дошок, у верху ширше трошки і складают на лавицу під образами, або в хоромах; верхну дошку ни прибивают и трупа прикривают по лице білим рантухом. Конец деревища, у зголовах, кладут коновочку, а на коновочку каганец з лойом і ґнотом і засвічуют; також кладут миску, повну зерна (йичменю, жита, вівса), найчьистійше йичменю і затичьуют у зерно хрестик маленький (великости $1^1/_2$ до 2 дцм.), зроблений на чьисї з дерева. Від чьису, йик ўже ўмерлий лежи, приказуют, голосьи. Найстарший у домі іде зараз годити попа, за кілько підет, йимарьи йиму брати, та дзвонара дзвонити по души. Піп ужи виказуйи, на котрий динь прьитати. На той динь приладжеют си на комашню, пецут хліб, варьи голубції.

У вечьир, йик труп стойи у хатї, сходьи си люди, сусїди, на посіджінє; найбільше йде парубків та дївчат, бо там собі у хоромах гандри бют. На посіджінє кождий иде з свічкоў восковов або лойовов; йик уходьи, нічо не каут, тілько кльикайут пирид трупом, відмовльийут молитви, витак иртсьит си, встайут, зажигайут свічку і притульийут до деревища воскову, або до хреста диривйиного, що у мисцї з зерном, лойову затичуют у зерно ў миску. Тоти свічки трішки погорьи і їх гасьи та складают у миску або коло миски. Хто ни майит свічки, тот кладе на груди умирлому або на деревище ґрийцар. Витак привітит си: „Слава Сусу Христу! Йик дужі всї йршьині! Йик днувала, Марічко!“ — Ті, шо в хатї, каут: „Гаразд Богу дьикувати, йик ви, Юрічку! Шо ви май,

кумочку (тезочку) скаете? — Тепер сїдайит кождий, де йи місце, на лавицу, припічок, а йик нима місцьи, то стойи в хоромах.

Чириз той чьис, йик люди приходьи, з родини найблизші умирлого приказуют (голосьи) по одному. Йикис чьис тихо і в хатї і в хоромах, але так згодї збирайит си у хоромах молодїж відпраўльити своє.

Тут усьикі ўже загадуют штуки, аби си насмійити.

II. Забави (посїджінє).

1. Гусака пеци.

Стайит до того 3. Один бирéт мийку (платок), скручуйи, шьи витак опльовуют усї туту мийку і тим у каглї шулиґайит кагльиркоў раз у раз. Другий убирайи си у страшне лудинє, капелюх чудато закочьийи и пиривиртайи, твар намазачуйи саджоў, очі витріщьийи, зуби вишкірьийи, писок пирикривийи страшно и сїдайи на стільчику; то си називайит кагльир. Третий, хоч котрий, питайит си того першого. „Шо робиш?“ — „Гусака пецу!“ — „А коли го ўпецес?“ — „Коли масть потече!“ — „А коли масть потече?“ — „Коли та а та (Марічка) того кагльирьи, шо сидит, поцулуйит. — До того йи два або три вибрані пушкарі, побережники. Йик котра ни хóчет, то побережники дéржьи йі, а тот, шо пеце гусака, вимазуйи, мазачьит мийкоў туту дївку, або молодицу.

Від Дмитра Остафійчука Пеленьчука, в грудни, 1910.

2. Бога тьигнути.

Один стайит за бога, другий за чорта; решта, кілько їх йи, стайит за рьидком одно за другим густо. Чорт пиривиртайит кужух на виворот, капилюх бирéт позакочуваний на ўсї боки на бакир, лице вимазуйи саджоў, очі залупийи, зуби вишкірьийи, з буком у руках, на ногу хромайит, ходи доўкола и до кождого си викривийит, глумит та вишкірьийи; ўсе зачинат вид переду и говори: Ам, попи дам! — І котрий або котра си ўцїрит до него (засмійит си), тот уже його и берéт собі на бік, а котрий си ни засмійит, тот божий и иде до бога. Так усї пирийде, котрий більше навибирайит. Йик уже си роздільи, бирут бук и чортові стают з одного боку бука, а божі з другого боку; їмают си ўсї за бук и тьигнут — чортові божих до пекла, а божі чортових до неба, котрі котрих пиритьигнут.

3. Чьубрик

Стают усї ў рьид одні за другими густо. Один стайи на пиридї, а тот, шо за ним, имет першого за очі руками, би нїчьо ни видїў;

з тих, шо з заду, тьигнет оден того першого раз за волоси; витак того першого пускайит, вин иде придивйити си ўсім, аби ўгадати, хто йиго за волоси потьиг; на кого ўже міркуйи, бире го також рукоў за чьупир; йик угадаў, потрафиў, то обводи йиго за чьупир наўкола ўсїх и ставйийи на пиридї, а сам стайит з заду; йик ни потрафиў, ни ўгадаў, хто йиго микаў, то йиго бирéт тот сам за чьупир, обводи нáўкола ўсїх и ставйийи знов на пиридї, а сам стайи з задý; и так добре си за чьупир натьигают.

4. Стріп ниточок.

Бирéг один цїкавий леґінь стропок ниток, задовшки на піўтора пйиди, згинайит у двойи і роздайит кінцї ниток тим, шо си коло него збéрут. Він уже знайит, куму дайит один конец нитки, а куму другий, усе один конец мужчінї, а другий чьильиди. Йик ўже ўсї роздаст, пýскат, а тоти, шо си держьи за кінцї одної нитки, мусьи си цулувати, кілько сáмі схотьи́.

5. Білицї дерти.

Сїдайит один на стільчику, а з боку него два леґінї, один з одного, а другий з другого боку. Тот, шо ў сиридинї (білиця), складайит пирид губами руки ў жминю на буцї, шо межи́ ноги держьи так, йик фуркати и долоньими (руками) скоро коло губйий шуруйит (рівночасно), йизиком кльищьи: тьуррр-тьуррр... і скоро чьис вид чьису ударит добре по стигнї свойих стрільцїў (товаришїў). Котрому си ўдаст захопити руку на стигнї и ударити по нїй, то білиця лише зроби: ччччч... и идет ў сиридину. И так тривайит доўго, поки ни скаут: буде.

6. Колодьизи тьигнут.

Прикльикайит один сирид хорім, витьигайит руки ў гуру і крічі: — „Я ўпаў у колодьизь!“ — „На кілько сьижíнь?“ — питают си другі. А сей кае: „На 20 або на сорок!“ — кілько схочьи. — „А хто тьи майи витьигнути?“ — „Анница!“ або там йик и тота муси ити и кілько разіў йиго цулувати, на кілько сьижíнь упав у колóдьизь, а витак муси сама падати ў колóдьизь и крічати. Ту собі добирают ади файні цулувати. Йик би ни хотїла котра йти, то йи на то пушкарі и тьигнут.

Зап. в грудни, 1910, від Дмитра Остафійчука.

7. Млина.

Йидного оббирают за Жида, робйи на плечах горб з сирдакіў, шоби го ни ўбили, тай капилюх пирвиртайит, лице вимазачуйит саджоў

и стайит за мельника. Другий льигайит пид столец, його прикривают ліжником и дают му ў руки дві шкабрі (два патики). Тогди приходьи парубки тай діўчата з мливом, — таке си тогди пхайут: — „Мені мели!“ — „Мені борше, бо я борше приніс!“ Та таке одни других видпихают! А тот пид стильцем так патиками лопоти, — ніби меле, а Жид уже згорби си та таке забігайит, та пхайит руку тому пид стильцем межиноги, ніби бирет у пушки муки, та дайит чьильиди пахати під ніс: „Апу пахай, прикурьини, — сире мливо, ні ўсушьене; ў...у си ў лице ў таке ґазди!“ Або: „Файни си меле — варт ґазди!“ — А потому — ніби ў зимі прурубуйит воду, та буком наўколо ўсіх, кого зайдет, та по ногах; — усі тогди ўтікают, куди видьи. Йик си напослідн млин скази, ни хочет молоти, та тогди ўсі до Жида (мельника) та по плечах по тім горбі, куда хто чьим зайде. Ужи си так насміют з Жида, шо аж льигают.

8. Комина убити.

Ставйи столец и на кінци ўбивают чьипіль (ніж); витак стают два леґіні до себе пличима протіўко ножьи, бирут межиноги бук одип за один конец, а другий за другий, и тот, шо очіма в зад обернений, шульийит буком прудко, шоби потрафиў на ніж, а другий буком мимо, шоби тот ни ўтрафиў і кае: „Гі..о ўбйиш, гі..о ўбйиш!“ Йик (звалит) убйит комин, то йдет другий шульити буком, а перший звиртайи буком мимо ножьи. Потому стайит друга пара, йик схотьи.

9. Вірменина.

Два лиґіні стайит до себе пличіма; їх зйизують чім небудь, бо вірминин за наших двох, а на вирха сідайит один тай голуву одного бирет межиноги тай идут межі дїўки купувати ватуйки (кози); решта парубкіў за ґаздіў від тих ватуйок; и там си торжьи. „Шо хочите за свою?“ — „Штири ґрийцарі!“ — Вірминин тогди бирет, ніби обмацуйи, ци сита; обмацуйит то за литки, то за гузицу, то межіноги, ади ци дайит си доїти, та загруди, ади ци йи молоко. Дїўка пішіт, а другі вартуют, шоби си ни порозбігали. Йик наобмацуйи си тай тогди кае: „Она ни вартуйит штири ґрийцарі, бо самі кости, худе, або: дришьит; дам два ґрийцари“. — Кілька парубкіў йи за загінників. Йик ўже богато накупйит, йдут (кози) ватуйки різати і лупити; тогди ўже таке си зводи, най си преч кае. Тото берут та дїўки загольиют та сиплют межи ноги води, та таке збиткуют чьильидь, а то таке піщіт, шо глябя слухати, а другі сміют си.

10. Сосокало.

Сїдают хлопцї кружьилом, лагодьи таку мийку з плата, один сїдайит ў середину, а тоти, шо сидьи, бе́рут плат попид колїна і ўсе до того, шо ў сиридинї „сососо... сососо". Йик злови у котрого, то тот иде у середину, а сей на його місце.

11. Сороки.

Бе́рут тай завйизуют одному ў рамат (платом) очі тай дают шьи у руки завйизаний рамат. Другий бирет шкабрю, наруби кілька рубежіў, бирет другу шкабрю і шкребчит так, йик сорока і ховайит си; там з раматом гонит си за ним и де тот зашкребчит, тот того бйит. Тот ўже си ховайит у кути та помижи чьильидь, а цес так пари (бє)!

12. Дїда та баби.

Тото обирайи си двох, один за дїда, а другий за бабу; такі льичнї, йик бисти видїли, йикє то льика́ньи пудне! Тай идут собі помежи люди, а другі мужчіни зачіпают бабу, ади руками межи́ноги шульиют, а тот усе дїдо бабу по лицу: — „А видиш, к..во, шляґ би тьи трафиў, ти майиш других, ти собі любасіў шукайиш". — Набйит, набйит, а витак пирверне сирид хорім, заголи и й..е. Йик устане, бирет з межи ніг бабі й..а и дає пахати чьильиди і мужчінам, ади куражит.

13. Огарка.

Сїдают наўкола, ў хатї, чи у хоромах мужчіни і чьильидь и один бире́т шкабрю, зажжьи, шоби була ватра на кінци, обиртайит тим кінцем до гори и дайит другому ў руки, другий третому борзо, а ў кого згасне тота шкабря, то тот майи за порьи́дком ўсїх цулувати, ци файна, ци паськудна, ўхаблена; — то так борзо одно другому дайи, аби ў него ни згасла!

14. Поґана.

Бирут два, завйизуют собі очі платом, у руки бирут собі також повезані плати, держьи за руки або за кінцї дранки, и один торсне другого и крічі: — „Поґан". — Другий кає: „Гир!" Тогди о́дин другого бют раматами, куда котрий засьигни, бо о́дин другого ни видьи, ци по́ голові, ни по́ плечах, та так си ўже натьигают, а голову ховают д' землї. Ади, я ни лакім того играти, бо то мож по́ голові, ци куда ударити.

15. Зайицьи купувати.

Сидє ўсї кружьилом и мужчіни и чьильидь и бирет один капилюх, идет за порьи́дком и кае: „Купи си ў мене зайицьи“. — Тот кае: „Я ни купую, бо вин вітріљьиний“. А він иде дальше і кае: „Ти вітрішьиний, купи си зайицьи“. — „Я ни купую, бо він шмаркавий“. — „Ти шмаркавий, купи си ў мене зайицьи“. — „Я ни купую, бо він гнидавий“. — „Ти гнидавий, купи си ў мене зайицьи“. — „Я ни купую, бо він свиню й..аў“. — „Ти свиню й..аў, купи си ў мене зайицьи“. — „Я ни купую, бо ў него х...й йик у ворьи (оґера)“. — „У тебе х...й йик у ворьи, купи си зайицьи“. — „Я ни купую, бо у ниї п..а широка“. — „У тебе п...а широка, купи си ў мене зайицьи“. — „Я ни купую, бо він ходиў до старої Каріфи“ (прізвище є і до нині). — „Ти ходиў до старої Каріфи, купи си ў мене зайицьи“ — „Я ни купую, бо ў ниї п..а до гузиці приросла“. — „У тебе п...а до гузиці приросла, купи си у мене зайицьи“. — „Я ни купую, бо він охаблений“. — „Ти охаблений, купи си у мене зайицьи“. — „Я ни купую, бо у него муда передрані“. — „У тебе муда передрані, купи си у мене зайиця“. — „Я ни купую, бо її й..ў мидвідь“. — „Тибе й...ў мидвідь, купи си у мене зайицьи“. — „Я ни купую, бо він жьиби́ їў“. — „Ти жьиби їў, купи си ў мене зайицьи“. — „Я ни купую, бо йиї кутюга ґайда п..у лизала“. — „Тобі ґайда п...у лизала, купи си ў мене зайицьи“. — И так дальше, ади ўсьикі пльотки такі, шо я ни можу казати; ади: бо у него х...й по коліна; бо він кобилу й...ў; бо на п..дї волосьи нима; бо у ниї п..ка коло пупа; бо ўна дайи Жидам й...ти; бо він кобилу під фісг цулуваў; бо ўна люби залупленого; бо у него х...й на цаль; бо у ниї пи..а без дїри; и такє ади — о́дно другому всьикі пльотки.

16. Глембізи (журавля, крикала.)

Ади ўже на послїди, оббирайит си один за корольи и бире́т собі у руки пужіўно добре, жердку доўгу. До корольи чіпаєт си другий за сирдак, ци киптар, а того третий, и так си насильийит багато; на самім задї чіпайит си добрий гусак, и виходьи на царинку. Йик гуси закричьи: — „Кррр-кррр-кррр“. — Король кажет: — „Пасїт гуси“. — „Пасемо“. „А чію траву?“ — „Твою“. — Тогди король жердкоў того задного, а тот задний тїкайи и закручуйи ўсїма. Тото нираз тїгайит си гет по царинцї, а нираз тото си закрути и пе́рверне, то ўсе там на купу и дїўки и хлопцї. Йик тото у зимі, то хлопцї ади дїўкам межи ноги зими (снїгу). Витак уже коло пїўночи розходьи си кожде у свій бік по доміх.

Всї сї забави відбувают си прилюдно, при очах дїтий і старших, а участь берут у всїх оба поли.

На посїджінє сходьи си все ў вечьир чириз чьас, йик труп лежи ў хатї; коло півночи всї си розходьи по домах, лише си лишьиют домашні и вартуют коло трупа и тримбітарі, шо тримбітают вид самого почьитку.

III. Похорони.

Тої днини, коли мают прьитати, лагодьи, вари чьильидь па комашню; шьи пирид тим напецут хлїба, наварьи голубцїў. Йик піп майнт прийти, сходьи си люди па комашню и зносьи пиристаси. Приносьи кождий ў мисцї зерна — тото йи служби, а у миску затичуют свічку, усукану з воску; шьи окрімни несут кукуци, книші тай колачі; то йде за жьильом: може з хати одної нести і два и три и десьить кукуцїў, за сестроў, за братом, за дьидим, тото пиристаси і до кождого кукуца свічку; шьи несут йиблок, йиийиц, писанок, ўсьичиного. Зерно, то є служби, зсипают у корита, а пиристаси, кукуци тай книші складают у миски па стїў; і затичуют свічки у гушму ў стропок. Родїя своя зносьи одну велику миску хїтаўну і гушму свічок затичуют у ню, шьи коло тої хїтаўпої миски кла́дут — одну миску з одного боку, а другу з другого, а витак ўже кладут на столу, кілько йи мисок... Шьи тої днини сїдлают коня рано и висилают по попа, а також трох парубків за христом і протесиями. Пецут також міцїцькі кукуцики такі, йик палци, йик фіґа, один-два-три и до сїм иде за тим, за ким дуже жьилуют, тай кла́дут умерлому ў пазуху, шоби подаў там (на другім світї) дїдови, дьидиви, систрі і т. и. То ўже робйи домашні и кладут ши ў пазуху умирлому ґрийцар, шоби маў чім заплатити перевізнико́ви, йик буде си чириз ріку пиривозити. Я ни знаю, ачи так казали старі люди, шо там на тім світї триба си чириз йикус ріку пиривезти ид тим душам, — то й там шьи йи йикийс пиривізник. То ўже робйи хоть коли, поки шьи ни ўпровадили.

Йик піп приходи, зажігают усї свічки на пиристасах, тай свічки на штирох стїнах, шо поклатені на́ўхрест, завішуют там, де ўмерлий лежи, на штирох стїнах по кукуцови, пецут умисне таки штири кукуци невеличкі тай до того притульиют по свічцї; то ўсе нараз зажігают. Йик ўже піп у хоромах, прикльикайи одно зі своїх коло трупа и держи свічку ў руках; йик дуже жьилуйи, то ни видиржьило би свічки. Даўно шьи, памйитаю, — давали за душу лудинє нибіщика (-шки). Тото лудинє клали на диривище, йик піп упровважьиў, усе: киптар, сорочку, гачі, постоли, сирдак, тай витак йик піп упровадиў, убирали у тото бідного.

Піп уходи, зачьинат свойи бигикати; йик відмеле свойи, виносьи диривище у пиридь хати, піп упроводи напирид и ўсї виходьи, а хоть ни ўсї и чім борше замикают двирі вид хати, ци хорім, де труп, би си ни вирнула душьи за другим, витак назад отвирают, бо та́кий зараз вертат си піп и люди до хати упровадити пиристаси тай служби. Піп бирет двома пальцями з долини за хітаўну миску, а ўся родія чіпӓит си тої миски и хітайит, підноси три рази; витак то ўсе згортают и служби з корит и пиристаси з мисок и свічок гушму и тоти гроші, шо люди нанесли на посиджінє и свічки, ўсе тото згортают у бисаги тай ўсе тото

Домовина з тїлом перед спущенєм до гробу.
(Жабе-Зелене.)

йде попови; нираз и два конї ни можут забрати; йикий то шьи нарід дурний; тай шьи му приходи лїжник, шо прикрите було диривище, але аж на цвинтирі́ тай рантух з христа, бо йик хрест виносьи, то прикривают рантухом, би ни голий, и тото ўсе піп майи ўзьити; так наўчений нарід. Тоти кукуци, шо були завішені на стїнах, бирет одно з свойих, ци сестра, ци донька на цвинтар. Упиридь хати кажет шьи піп проповідь. Витак піп сїдат на коня, штири люда бире́т трупа, другі бе́рут протесиї и хрест, тай идут з трупом; йик би си забули ўзьити протесиї, йик би ни бу́ло куму, то каут, шо си ни забари ў тї хатї зноў умирлец. Ўсї випроважьиют почи́риз дві-три царинки и виртают си до хати на комашню, а тїло лиш душші провадьи аж до гробу. Йик бе́рут тїло

з надвірьи, то тогди найдушше приказуют; йик дужьи жьилуют, то йдут голосїчи гет аж на цвинтар, хто ўже голоси, а йик шо, то завиртают си. По дорозї стают чьис від чьису и тримбітарі тримбітают. Йик трупа кла́дут у церкві, кла́дут и тоти кукуци на штири роги коло деревиша і зажігают свічки.

Йик ўже дирививше, трупа, спустьи ў єму, то систра ци донька, хто тоти ўже штири кукуци нисе, розда́йи тим, шо несли трупа; тай так ўсе з одного рога почириз гріб на другий, з другого кінцьи і кае: „Прийми за душичку покійника (-чки)“; так усім штирьом. Віднтиў даўно, памньитаю, просили ўсїх, шо ходили з тїлом, на комашню; мусїли йти ўсї, бо казали, шо йик не прийдут усї, то душьа муси шьи ходити тай спрошувати. Типир ўже ни так; йик міркуют, шо буде питьи, то йдут, а нї — то си розходьи по дома́х.

В хатї, де буў умирлец, йик си ўже з комашнї порозходьи чужі, свої берут муки жмінку и присївают міціцько стиў тай кла́дут порцийку води. Каут, шо душьа ў почи приходи тай пйи води; каут, шо приходи, тай пороби слїди тай подраґасуйи таке, йик тарган, тай води трішки з порцийки надіпйи. Даўно, — памньитаю, шо йик умирлец у сусїдстві, то ни робили, сьийткували чириз цїлий чьис, отак йик би по Строминьцький потік, а ўже за водоў робили, али типир ни держьи ўже тот звич, ўже о́дні з других.

Від Параски Трепстюк записав Михайло Кузьмак, учитель.

VIII. Похоронні звичаї й обряди в селї Товмачику, Коломийського повіта.

Смерть віщує зазуля, як кує в ночи, жовна, як ковтає коло хати, сова, як пугукає. Сни: зорана земля, як снить ся, що випав зуб, дерево, що паде зрубане — тогдї умре хтось у родинї.

Як бачать люди, що хорий вже вмирає, кличуть сусїдів, бабів або хлопів; часто умираючий сам когось жадає, і як пізнає, то каже: „Прости біг“. Підчас скону клякають і молять ся, в останній хвилї дають засвічену свічку в руки. — Душу представляють собі в видї нетлї або мухи, як лїтає по хатї там, де є вмерлець. — Смерть представляють собі в видї високої, худої жінки з косою, граблями і віником. Часом як забіжить до хати який чужий пес, то кажуть, що то смерть увійшла.

Умерця миють: жінку чужі баби, а чоловіка хлопи; а рідні підтримують (сестра або мама). Убирають жінки, бабу в рантух, на ноги калигви (кавалок рантуха, обвитого волочкою), дївку в чоботи крім калигвів, але чоботи здоймають, як кладуть у трумну, здоймають також

коралї, „бо би пекли на тім світї“. На палець дають восковий перстенець позолочений (але лише нежонатим і дїтям), у руки восковий золочений хрестик і свічечку. Старих прикривають від ніг до голови рантухом або такою рідкою капою, що купують у містї. На подушцї під головами квітки: васильок, молодичка, ласкавець, мятка. Мерця кладуть на стіл. Стелять дві верети, одну білу, другу писану верха, дві подушки, одну вдовж, другу поперек. Дївцї або парубкови вкладають іще барвінковий вінок. Нежонаті, навіть дїти маленькі, убрані як до слюбу; дївка має закинену на шию хустку — коло парубка шапка з букетом і віночком; дївцї вінок шитий з барвінку, чиснику та шовку. Як тіло розганяє, то кладуть під сорочку серп.

Воду по умитю мерця лють у сутич, де люди не ходять або у беріг, де вода беріг лупає; як там виляти воду, то вона не буде берега лупати. Солому з сїнника викидають звичайно.

Мущини жонаті лежать лише в сорочцї та полотняних штанах, заперезані крайкою і в калигвах на ногах. Жінки в рантусї, спідницї, сорочцї і фартушку, хоч замужні нїколи фартушків не убирають.

Трумну робить столяр з тертиць коли будь; робить у хатї або в сїнях там, де умерлець.

В господарстві устає вся робота, а зарядженє дає звичайно ґазда ще перед смертю при свідках; худобу не спускає ся. Як умерлець дивить ся, то умре ще хтось другий. Люстро в хатї обертає ся зеркалом до стїни. Повідомити про смерть посилають дїтий до сусїдів і кревних. Дїти кажуть: Ідїть, бо вже вмер. — Хату не значуть нїчим.

Відвідують умерця в день хиба баби, а ґазди, дївки, парубки лише в вечер, першого і другого дня; як свято, то відвідують і в день старші; а дївки ходять лише до нежонатих. Як прийдеть ся до хати: то треба стоячи зговорити „Отченаш“, потому сказати: „Слава Ісусу Христу“, а відтак аж сїдати на лаву і говорити з родиною про умерця: що ще недавно виділи його здорового, що говорив і т. д. Першу ніч пересиджують при мерци сусїди і кревні. Старші говорять, молоді бавлять ся все в тій хатї, де умерлець. Другу ніч читають дяки псалтирі; їх і тих, що їм помагають, гостять, дають їсти. Люди слухають псалтири, а молодїж бавить ся.

Забава при вмерци називаєть ся „лубок“; ся забава чисто парубоцька і її бавлять ся лише при вмерци.

1. Лубок. Скручують сильно хустку в ґудз, часом завязують у неї ще й малий каміньчик. Одному парубкови завязують очи, другий сїдає на крісло, а тамтой кладе йому голову на коліна; кождий з присутних парубків йде і бє по плечах лубком того, що лежить, а він за

кождим разом має вгадувати, хто його бив; як угадає, то той іде на його місце, як ні, то бють, доки не вгадає.

2. Шибениця. Дальше бавлять ся шибениці: оден стає коло одвірка і каже, що вішаєть ся. Питають: А на чию душу? — Дівка каже імя котрогось з парубків, парубок дівки. Вибраний йде, цілує висільника тай „злюзовує“ його.

3. Роботи. Бавлять ся і роботи: Сідають усї коло стола, оден називаєть ся пан і він є найстарший, а решта всї ремісники. Увесь час ремісники бють пальцями по столї, нагло пан показує без слів, що робить якусь роботу, а всї зараз його наслїдують; як нї, то пан дає пацу по руцї.

4. Огарок. Запалюють одну трісочку, аби не горіла, лиш блищала ся і подають скоро з рук до рук; у кого погасне, той мусить усїх цїлувати.

Говорять байки, розказують де що. Співати не можна, а бавити ся можна лише в тій кімнатї, де лежить мерлець. Домашні анї замужні не беруть участи в забаві.

Всї домашні йдуть на похорон, в дома лишаєть ся хтось з дальшої родини. Прощають ся цїлуючи мерця, коли його кладуть до домовини. Тїло вкладають до трумни лише чужі. До трумни стелять ті гиблївки, що лишають ся при робленю трумни, а застелюють їх рантухом. Як виносять трумну, стукають нею о поріг, але вікна не отвирають. На цвинтар звичайно везуть мерця або кіньми, або волами, що в кого є. Часом несуть (то краще!) Як дївчина або й дївчинка, то несуть парубки і всю процесію також. Голосить найблисша родина; наречені не голосять, хоч би як жаль було.

Гріб копає хтось з бідних; за те дають їм горівки і платять щось грішми. На гріб не ставлять нїчого. Зараз по похоронї, таки на цвинтари просить ґазда присутних на обід. На обід йдуть лише самі жонатї; дївки не йдуть нїколи, а з парубків лише ті, що несли мерця або процесію. В хатї заставляють столи і дають їсти; наперед трактують горівкою і на закуску дають студенець, печеню, голубцї, борщ, капусту, тїсто на росолї з мясом. Пиво подають за кождою стравою, а також горівку.

По похоронї світять цїлу ніч; на вікно кладуть хліб і воду, або й горівку в келїшок або пива чи вина і т. п. На гроби йдуть тодї, як у поле з процесією. Процесія йде на цвинтар, і тодї наймають молебен, хто хоче; на гробі розстелюють скатерть і кладуть колачі, які потім забирає піп і дяки.

Як мерлець є в селї, то не підсипаєть ся курят і не садить ся огірків. Жалоба по небіщикови триває неоднаково, але носять її, кілько хто хоче, від кількох недїль або місяців — до року. Дївка в жалобі не убирає квіток, анї талярів і не танцює.

Аби мерлець не ходив по світї, треба все щось давати бідним, то сорочку, то хустку, то за душу гроші дїдам. Як мерлець ходить, то треба взяти з фелона або з якого убраня церковного шматки і викурити ними всюди.

У кого вісїм синів, то девятий по смерти буде опир, з фостом. Опир ссе кров з чоловіка. Він являє ся людям в ночи, як місяць світить; як би щось кому казав, то бє ся його рукою на відлїв. З жінки природжує ся часом відьма, що відбирає коровам молоко.

Нехрещені дїти не ховає піп, але баба (акушерка) закопує в ночи на цвинтари. Йде не оглядаючись і посипує за собою дорогу маком. Пізнїйше душа тої дитини лїтає і кричить: Хресту. Як хто учує, мусить удерти з себе кавалок одежі: сорочки, спідницї або хустки, кинути дитинї і сказати: як хлопець, то най буде Іван, або як там, а як дївчина, то Марія або т. п. Також лїтають такі дїти, що їх мами затрачують. Ті дїти лїтають і кричать: Щоби мама не прощена, що я ходжу не хрещена.

Потопельників і самоубійцїв ховають під плотом на цвинтари; кажуть, що вони все по смерти ходять. Кому привидять ся, той дає милостиню за їх душу.

Від Марійки Пнївської і Параски Свірнюк записала Ол. Кисїлевська.

IX. Похоронні звичаї й обряди в селї Тростянци, Снятинського повіта.

Смерть зображають собі в видї „баби з косоў, мітлоў, з граблями і лопатоў — без мньиса, лиш кости".

„Ўна кіла не має, бо мусит борзо ходити і нїчо не їсти, бо їк-би їла, тоби ї з їдоў чьис проходиў і мало би забрала людий з світа".

Кажуть, що „кожда віра має свою смерть", хоч стрічають ся й такі, у котрих „ўдна смерть на цалїм свікі".

„Ўна приходит з косоў, мітлоў, вильми і лопатоў. Косоў зітне, граблями згребе, мітлоў змете, лопатоў прикидає, а душьу віжене з кіла".

„Усї люди ўмирали від смерти".

Коли хто нагло пімре то кажуть: „Єго трафило".

Котрий за житя дуже клене, кажучи: „Аби кі (тебе) трафило" — „то єго таки трафит".

Буває також, що „чьирівник“ спричинить смерть „чьирами“, нераз на віддаль кільканайцяти миль. Він читає „Псаутирю“ в пливучій воді по груди — на смерть, а по коліна на слабість на 7 рік.

„Смерть не знає вібору. Від смерти ні відкупити си, ні відмолити си. Бідний боїт си доўгого житя, богачь смерти. Смерть має остру косу. Їке було житє, така й смерть. Раз родила мати, раз траба ўмирати. Крути верти, треба ўмерти. Гадка за мори (-м), а смерть за плечима. Грішному смерть страшна. Два рази ніхто не родиў си, не буде й два ўмирати. Не ўмирає ні старий, ні молодий, лиш чьисовий“.

Деякі звірята і ростини ворожать смерть:

„Єк пес ўє (рує) тримаючи голоў ў долину, то на смерть.

Єк зазуля кує летючи понад хату, або сидючи на хакі, то вікує душьу з хати.

Єк сова свищі коло хати, то ворожит смерть.

Єк накоўтачь (дятель) коўтає у скіну хати, то має вікоўтати смерть.

Єк кіртина накидає купину д' хакі — то хтос ўмре.

Єк си пасїшникови сивно бжьоли роє і багато меду наносї, то тому так си старают, бо то ўже послїдний раз для свого ґазди“.

Є ростина, що зве ся щириця: „Єк ўна віросте в приспі під хатоў — то ворожит, шьо ўна когос вікличе з хати на цвинтарь“.

„Єк си комус дуже колопнї ўроґі, то та ґаздиня має того року ўмерти.

Єк сад сивно зацвите, то не тєжко, аби тот ґазда не ўмер“.

В отсих випадках ворожать собі також смерть:

„Чія паска ў печи западе си, тому не доўге житє.

Єк хлїб переверни си тогди, коли жінка вітїгає з печи — то ўна ўмре.

Єк си снит роздїлений хлїб, то також буде смерть.

Єк кулешу зваре, а ўна си розколе — то знак, шьо розпаде си родина.

Єк снит си, шьо зуб віпаў, то віпаде хтос з родини.

Єк дзвонї комус в подушь і вже перестанут, а серце само коўтне у крису і бомкне, то кажут, шьо зноў хтос борзо ўмре ў селї.

Єк слабому посинїют ніхкі (ноготь), то він умре.

Єк ўмерлец лежит на лаві і очима зверне на хату, то зноў хтос ўмре, бо ўмерлец на когос си задивює, аби собі ўзєти (єк очи звернені до скіни, то ніхто не ўмре).

Єк одно око ў мерця заперте, а друге ўтворене, то ще хтос умре в родині.

Єк живий чоловік спит, а очі ўтворені, то він незадоўго ўмре.

Єк мертвец відмолодне, то другий мертвец буде (єк файно виглєдає)".

Єк двері, лава, стів, сволок пукотє[1]) самі від себе, то когос віпукают на цвинтарь.

Ў котрі хакі піч западе си, там ўмерлец буде.

Єк мерця віносї з хати, то єк духоўний і люди віході на двір, а за ними дим з свічок, або каґілниці, то не буде борзо мерця ў хакі, а єк люди на двір, а дим вертає си до хати — то надїяти си незадоўго другого мерця.

Єк на другий Свит-вечір гасє Тріцю, а дим справит си до дверий, то того року хтос ўмре.

Єк слабому світє єлей і потому гасє свічку, а дим піде ў двері, то слабий ўмре".

Дуже старий чоловік, або безнадійно хорий приготовляєть ся на смерть, як кажуть: „Він вибирає си на тот світ; споріжєї душьу; робит з душеў порєдок; хоче цему світови дєкувати; збирає си у дилеку дорогу; сповідає си; кает си".

Тоді кличуть духовного. Він сповідає, причащає і помазує хорого св. єлеєм.

„Слабий кає си гріхіў, прощиї гнїў ворогам, приймає закін сиґічи ци лежічи, пє потому воду і цулує ксьондза ў руку".

Родина приладивши хорого на час сповіди, виходить з хати. В часї причастя хатні припадають на колїна і відмовляють молитви.

Про помазанє св. єлеєм думають:

„Єк слабого помастє єлеєм, то він від того або борше ўмре, або подужіє, а мучіти си не буде.

По виході священника ворожать долю хорого".

„Єк ксьондз віоповідає слабого і з свічкоў віходит з хати і єк ўтворит двері, а половінь курит до хати, то слабий не ўмре, а єк половінь іде на двір, то слабий умре".

Старий чоловік „робит дистамент, то є розпис у суді, або у коморника (нотаря), або передає маєток при трох свідках на діти". Свідки в разї потреби „мусї ў суді присїгати".

Наколи чоловік заслабне так, „шьо му віходу не буде", а кождої хвилї можуть сподївати ся смерти, тоді по звичаю „приході люди по-

---

[1]) Тріскають.

прошьити си, послїдний раз его відвідати, бо він вібирае си на тот світ та потїшити его в слабости, а родину ў журі".

Часом „приходї й вороги розпрошьити си", себ-то перепросити ся.

„Єк душа не може розлучити си з кілом, лїзут на хату і розломюют вила[1]) — аби слабий не мучів си".

Звичайно перед самою смертю буває хтось з сусїдів або кревних у хатї при хорім, „сокотє, аби слабий не ўмер без свічки".

„Хто тут ўмер без світла, то там не увидит світла божого".

Свічку приготовляє ся передом. Найлїпше давати при смерти свічку з „бжівного воску".

„Ўмираючому дают свічку, шьо з неў 7 раз світили паску".

Не дають умираючому свічки „з бжівного воску", коли той віск мав Жид ў руках, бо Жид „нехрист".

Свічка з земельного воску також не пригожа, аби „не вонела на тім свікі".

Перед конаючим ховають зеркало, бо ўно не дає слабому своїм блеском умерти, або обертають „видким боком до скіни, аби си на хату не дивило".

Хто увидить мерця на лаві, а опісля загляне до зеркала, дістане „жовтїнниції" (жовтачки). Через те і малим дїтям не зізволяють родичі бавити ся зеркалом.

Наколи чоловік „ўмер, закотиў роги, закотиў ноги, подєкуваў, перестаў жити, пішоў на тот світ, спочиў, пішоў ду дому, уснуў на віки, розпрошьиў си на віки, перенїс си на тот світ, подєкуваў за службу, задер лаби, загнуў копаниції, протїгнуў си, вітріщіў очі, лусnуў, закацєпаў, вітопиў, віддаў Богови душу, а дїтькови с..ку", душа виходить з тїла і остає в хатї.

Помершому складають руки на груди „паўхрест", втискають між пальції восковий хрестик, затулюють очи, примикають уста, а свічку кладуть при вікнї.

Про вихід і перебуване душі по смерти думають:

„Єк чоловік умре, то душьа віходит крізь рот з послїдним віддихом".

Хто обстоює при сїм, що душа є в голові, то каже: „Душьа при смерти віходит очима. Єк чоловік послїдний раз глипне очима, то й душьа у ті мінукі віходит".

---

[1]) Вилїзши на хату, втикають один конець вилий від сїна у верх хати, а за другий потягнуть.

Душа вийшовши з тїла, остає в хатї.

„Остає доти у хакі, поки кіло у хакі, а єк кіло віднесут до гробу, то душьа іде ўже по свою заслугу до неба або до пекла або на чистові муки[1])“.

Інші кажуть, що: „душьа лиш поти є у хакі, поки ў подушь[2]) не відзвонї, а потім ўже йде по заслугу“. По їх думцї підчас дзвоненя „приходит агнель по душьу“.

Дехто пояснює, що: „Душьа поти у хакі, поки не зробє обід по помершім“.

Є також такі, що обстоюють: „Душьа віходит з хати тогди, коли за помершого відправлєє си парастас“.

Ще инші кажуть: „Душьа єк віде з кіла, так у тот раз іде до неба“.

Та ще говорять: „Душьа поти не піде з хати, поки за небіщика не дадут гóршітка з водоў“.

Врештї: „душьа три́ дни по смерти сидит у хакі, а вітак віходит“; „єк кіло провадє до гробу, то душьа сидит у головах, а єк кіло спустє у яму, то тогди душьа іде по заслуги вічні“.

Ті, що перечуть наведеним поглядам, думають: „Доки не похоронит си кіла, доти душьа ходит скрізь по свікі, де чоловік буў за житя і збирає гріхи“.

Вірять загально, що кождий чоловік має душу.

Про місце пробуваня душі за житя людини не всї однаково думають. Повідають, що душа є: „ў голові, ў серци, ў легких, ў печінках, ў цїлім кілї, а ў опиря душьа находит си у мізилнім палци на лїві руцї. Єк-би у опиря утєў тот палец, то він би умер, бо душьа зараз-би вішла“.

Душа подібна до „оздуха, до пари, до духа світого, до зеленої мухи“.

Кождий чоловік має лиш одну душу. Дві душі може мати жінка, що „носит у собі дитину, бо й та дитина має ў собі душу“.

Є між людьми й такі, що мають два серця. „Опирь[3]) має два серця, одно у грудех, друге ў голові“.

З опирів можуть виходити душі ще за житя. „Чоловік, котрий є опирем, лїгає спати, а душьа з него віде тай іде до душ других опирів на гранє[4]) або іде комус ікес зло робити пр. відобрати чужі корові молоко, а свої дати“.

---

[1]) Муки в чистилищи. [2]) Посмертне дзвонене по души.
[3]) Кажуть також „інклюзник“. [4]) Забава.

Тут згадати б також про сни, зїницю і тїнь тому, що вони стоять у тїсній звязи з вірою про душу.

„Єк снит си чоловікови добрий сон, то ягнель (ангел) приходит тай дає чоловікови такий вид або представлєї, шьо буде. Злий сон вічитує чоловікови чорт (щезник). Одні кажуть, „шьо то з чоловіка — єк він спит — віходит душьа тай іде до Бога по сон, а Бог їй сни толкує. Добра душьа іде по сон до Бога, а зла до злого духа. Єк чоловік спит, то він там не буває, лиш душа з него там була. Але єк чоловік спит, а єго душьа віде, то відьма може такі души пошкодити, бо ўна може заступити души дорогу до кіла. Ўна може сама влїзти до кіла, тай тому чоловікови залїзти у серце і може ним кидати до землї і мучити. Тогди чоловік може й умерти, бо відьма буде го мучити, а душьу не пустит до кіла“.

Хто твердо спить, того не належить нагло будити, бо дістане переполоху.

„Єк си снит повінь, то значьит, шьо тот чоловік буде мати з кимос процес. Єк си снит хороба, то означьиє, шьо тот чоловік ци жінка піде на вісілє або на йкус забаву. Єк снит си, шьо хто ўмер, то на другий день погода ўмре. Єк умер і оскрес, то значьит, шьо похмарит си і віпогодит. Кому снит си похорон, то буде мати їкус велику страту пр. загубит гроші, або їке инше“.

Про зїницю думають: „Тот чоловічок у оцї, то душьа того самого чоловіка“. Инші кажуть: „Там пробуває ангель-хранитїль того чоловіка“.

Чоловік, дивлячись другому в очи, може тодї єму пошкодити: „Єк дивит му си в очі, а тот другий дуже файний, здоровий або марний, то тогди єк на того чоловіка хтос си дуже задивит, то від того заслабне або й умре. Є такий чоловік або жінка, шьо таки з роду мають такий поганий позір, шьо єк си чого задивуют, або позавидуют, то тому може пошкодити, а може ўно й до доби умерти. Такий і сам нераз чогос си задивит, або на щос си задивит, а наколи си задивиў, то вже й наурочиў. Аби тоти уроки або тоту вїдь[1]) відогнати, гасє вогонь з терня або умивают лице зуроченому таки єго власним сечом[2]) тай уже не угине“. В свято Юрія ломить ся до схід сонця тернє під печию, наливають води до миски і кидають тернє. „Єк тернє потає, то поможе, єк сплине, то не поможе; єк сипит, також поможе, а єк сплине на верьха, то ўже не поможе“.

Є також другий лїк на уроки: „Єк си хто на кого задивит, то аби не пошкодило, найлїпше ў тот раз (зараз) подивити си на нїгкі“.

[1]) Іць отруя. [2]) Мочию.

Люди мають біля себе тінь. „Ўна значьит, шьо тот чоловік має ласку божу і Бог може его молитву відслухувати. Але тот, шьо спалиў хату або стодолу, то він не буде мати коло себе кіни, его кіна з вогнем згоріла. Єк хтос чоловіка убиў, то він також не має кіни, бо він свою кіну убиў. Ті два не мают ласки у Бога тай не мают кіни“.

Буває часом, що душа покутує провини на земли, а то: „Тогди єк тежко нагрішила, або єк неня стратит нехрещену дитину. Потерчи (потеряна дитина) 7 рік терпит на земни і просит ў ночи ирсту (хресту). Хто ўчує, най озме земнї або кавалок фустки, ци чого небудь з себе та кине три рази туда, відки чує голос, кажучи: „Єкис пан то будь Іван, єкис панна будь Анна. — Хрещає си раб(а) божій (а) — миьоца й сина і світого духа — амінь“, а душьа піде тогди до неба. Тот, шьо охрестит потерчи, також шьисливий, бо єму Бог відпускає ўсї гріхи“.

„Грішна душьа уходит у звірину, у пса, у кота, у конє, у вола, у свиню, та у ті звіринї мусит покутувати, доки звірина жиє. На пр. у кони покутує, бо кінь тєжко тєгне, бют єго, а потім ще й доріжут. У псї покутує, бо пес гаўкає, мерзне ў зимі на дворі“.

„Душьу можна освободити від покути. Давати би за ню гроші на молитви, молити си, давати за ню хліб і так освобожує си душьу від покути. Щоби души улєкшити на тім свікі, то ще за житя дают бідним хліб, страву і кажут: Най буде наперед мої души“.

Вірять також, що і звірята мають душу, але лиш досмертну, дочасну. Вона подібна до пари.

„З коня, корови або иншої худобини не віходит душьа по смерти, лиш гине разом із неў“. Хиба, що у тім звіряти покутувала „душа людска“, то по смерти ўна піде або по нагороду, або єк ще не спокутувала, то піде далї у другу худобину покутувати. Чьисом є, шьо звірина ходит по смерти, але то лиш та, котра родила си з старого року на новий. Єк така худобина угине, то ўна ходит по земни до другого року“. Вірять також, що і мерцї „віходї з гробіў у великодну суботу і ў опівночи ідут до церькви, приходї молити си“.

Тїло померšого називають „мерцем, кілом, небіщиком, покоїним, померšим, смертелником і трупом“.

По „сконаню“ пригрівають воду, наливають до цебра і миють тїло, „аби го так і Бог обмиў від гріхіў, єк люди водоў“.

Аж до відвезеня на кладовище „кождого ранку ўмивают лице мерця чистоў водоў“.

Помершого миють сусїди або чужі; „рідним не годит си мити, бо єк би мили, то би з ним не виділи си у небі“.

„Купіль виливают ў таке місце, куда ніхто не заходит“. Купелем не годить ся підливати овочевих дерев, щоб не повсихали.

„Застелюют лаву верепеў, кладут у голоў подушку, під подушку віля (васильку, чібрику і т. д.) та ложєют покійного. Тепер убирають небіщика. Богато людий, особливо жінок, заховує слюбний стрій до смерти. Робота називає ся „збором, нарєдуванєм або послїдним вирідом“.

„Чоловіка (в значіню жонатого мущини) вбирают ў файну сорочку з чесаного полотна (повісмо чесане на щітції), порківниції, уперізуют полїтичкоў, убувают ў постоли або чоботи без підкіў“. В ремінь „не годит си вперізувати, бо кажут, хто іде на чистові муки, то мус ікис чьис горіти ў вогни і єк би ў ремени, то тот ремінь доўго би горів тай спариў би дуже“. З тої самої причини не дають підків до постолів або чобіт.

Кажуть також, що „на чистових муках траба буде пролазьити з вогню у рай крізь малу дирочку і єк би ремінь, то забраў би багато пляцу тай не міг би пролїзти; у полїтичції легко си пріпхати, а шьо відси дали, то ўже не мож нїчо скинути“.

„Хто не дуже грішний, то єго скаже Бог св. Петрови заперти на чистові муки. Петро заперши великі двері, розтворит малі до раю, такі малі, як кагла, тай скаже: „Хто може, най пролазит до раю“. Хто у тоненькім шматю, пролїзе борзо, не ме си мучити; тому убирают небіщика ў як найтонше шматє. І тому инчі перед смертиў єк найменше їдє. Кажуть: Хто тонкий, худий, тот доўго си не мучит, бо борзо пролїзе. Котрому на цім свікі було добре, шьо си добре від'їў, тай грубий умре, то потому доўго си мучит на чистових муках, поки єго кіло не зсмажит си, не скапає з него сало, то він не пролїзе до раю“.

Так само убирають „парубка“, лиш на голову „кладут до шьипки вінок, єк-би кнїзеви, убувают у черевики, робє деревце та кладут у голови“.

„Ґаздиню убирают у сорочку з черленими (червоними) плечками, спідницю з фартушком або й опинку з запаскоў, уперізуют червоним поясом, завєзуют на шию пáціірки, завивают у перемітку та убувают у жоўті чоботи“.

Кажуть: „Хто буде пролазьити з чистилища до раю, то єк св. Петро уздрит у червоних плечках, то подаст руку, шьи й вітїгне до раю, а єк уздрит з чорними плечками, скаже: „Ти шьи муч си, бо на тобі чорні плями від гріхіў“.

„Кого убирают ў сорочку з чорними плечками, тому і на тім свікі буде чорно“.

Плечка шиті низїнним шитєм не годит си давати, бо їх відумаў шьизник[1]): Швачка має ўсї свої низїнні плечка на тім свікі розшити. Шитє має бути поверхнє.

[1]) Чорт, діявол.

Коралїў не дают на шию, бо ўни мут на тім свікі горіти — їх Біда відумала носити“.

„Дїўку убирают так, єк ґаздиню. На голоў кладут вінок, їк-би кнїгини, у голоў ялинку“, котру з похороном відносять на гріб.

„Виріженого ўкривают білим полотном або рантухом“. Лиця не закривають. Рантух повинен бути слюбний або не уживаний. В головах кладуть „Розпїтє боже“, побіч свічку, котра раз-ўраз горит“.

По зборі небіщика чи небіжки лагодять ся домові до похорону; везуть мливо (зерно) до млина, ідуть до міста (або на склад) купити дощок на домовину, воску на свічки, піхають олїй „з сїмня або зерніт гарбузових“, випікають хлїб і колачі.

Печуть хлїб звичайно у сусїдів; „ў хакі не топє, аби мерлец не гнаў з себе болото“.

„Люди відвідуют померщого, аж доки не віднесут кіла на цвинтарь. Єк ідут до кіла, берут свічку, ладан і зїлє. Увійшовши до хати, не кажут Слава йсу (хиба на дворі), лиш переирстє си, говорє молитви, переирстє покоїного свічкоў, засвітє ї і покладут коло голоў і цулуют небіщика у руки або лице — прощьиют си. Єк чути кіло тогди, коли приближити си д' мерцеви, не годит си спльовувати, бо буде чути з рота. Зїлєм обкладают померщого, а ладан дают ксьондзови у каґілницу“.

Першого вечера, коли то вмер „парубок або дїўка“, сходить ся молодїж і грає Лубок або Грушку.

„Парубки сїдают при одні купі, а дїўчьита при другі купі за столом. Парубки вібирают з поміж себе пана, а дїўки паню. Пан стоїт посеред хати, бере і запалює ялову скіпку і подає борзо крайному за столом, тот другому, тот третому і так має іти запалена скіпка від одного до другого, поки у когос не загасне. Ў кого загасла, тот мусїў цулувати ўсїх, шо сидїли за столом. Єк трафило си таких двоє, шьо си ненавидїли, а прийде си їм цулувати, тогди тому парубкови ци дїўцї горе души. Але за то єк котра дїўка любила си з парубком, то ґля неї було добре, бо могла си доста нацулувати“.

„Єк си наўкучила ўдна забава, зачінали другу“.

„Тот пан, шьо го на почітку вібрали, тай тота паня, каже до всїх за столом: Ну, люди, хто си у мене найме за слугу або за робітника, я добре заплатю! Хтос зза стола каже: „Я хочу си у вас наймити“. Тогди пан каже до него: „Ти підеш за фірмана до коний“. Фірман сидючи за столом зачінає вімахувати руками, війокати, показує, єк би конї гониў“. Пан кличе другого наймита. „Ти підеш жьити“. Наймит загне палец тай махає по столї, єк би жьиў. Третому наймитови каже пан косити, а він рукоў махає по столї, єк би косиў. Паня наймає собі з поміж дїўчьит служницї і робітницї. Ўдна дїўка показує, єк би прела, друга

єк жмакала шматє, трета поробит грідки на столї, підливає, поле, четверта паню розплїтає і чьише, ўдна мастит скіну вапном, ўдна робит і варит пироги і то ўсе показуют за столом. Єк так покосє, погромадє, пожнут, служниці обійдут паню, тогди ўсї ідут до пана за платоў. Пан вібирає єку слїпу, горбату або криву дїўку тай каже: Даю тобі за службу Параску ци Варвару Іванову ци там кого, бери собі ї та ґаздуй з неў здороў, та пай тобі добре буде. — Ўсї сміют си бо пан уміє добру долю вібирати. „Єк ўже кождому вібрали долю, зачінали трету забаву. Всї сидє за столом, єк сиділи. Пан зробит такого жеребця, заўбільшки гей бобове дзерно. Ўсї кладут руки на столї, складені долонями до купи. Пан бере жеребця у свої долонї і ўсуває своїми долонями межи долонї кождого, а ў одного має лишити. Єк обійде ўсїх парубкіў і дїўчьит коло стола, то тогди каже одному: „Угадай, у кого жеребец!“ Єк угадає, у кого буў жеребец, то тот, шьо маў жеребця, віходит на середину хати. Пан завєзує му фусткоў очи. Тимчьисом скрутє рушник і бют по ўдному. Хто ударит раз, дає борше рушник другому, бо тот, котрого бют, угадує, хто го ўдариў. Єк угадає, тогди єму розєзуют очи, а тому, шьо биў, завєзуют і бют зноў по ўдному“.

„Єк си наўкучит і та забава, тогди розході си до дому, лиш хиба декотрі старі доночовуют при мерци“.

„На лубок сході си, шьоби домашним журу уменшити“.

„Домовину, деревище, трунву, покоїному хату робє чужі, бо своїм не годит си. Єк би свій рідний робиў домовину, то він би потому калїчіў на руки-ноги. На деревищу з боків і зверьха на вічку вімальовують хрест.

Майстир робит деревище раз-ураз (завсїгди) за дурно — жадну плату не годит си брати, — бо то мертвому від живих послїдна прислуга побудувати хату. Це таки ўсї робє за простибі“.

По роботї дають майстрови попоїсти, а він „помолит си за душьу покоїного тай або шьи шос поможе або іде до дому“.

Домовину збивають „ківками з дерева, а не́ цвиками, бо Христа дуже болїло, єк го прибили цвиками до хреста“.

„Кажут, шьо єк би злий дух не вігадаў буў цвиків, то не були би розпинали Суса Христа, бо не було би чим до хреста прибити, бо кіўками були би не пробили Сусових костий“.

Оповідають також: „Жиди не могли прибити Христа кіўками тай післали жоўнїря, аби приніс цвиків від коваля. Жоўнїрь ніс, тай загубиў оден цвик. Не було чим прибити ноги до дерева. Тогди ўдна жінка порадила, шьоби збити обі ноги до купи одним цвиком. Христос проклєў її словами: Абис нїколи не була вібрана до ради, коли ти так порадила“.

„Усї, шьо почуют дзвони ў церькві, повинни молити си за душу покоїного. Дитинї дзвонї раз, а май старшому три рази“.

„Єк дзвонї ў подушь, то душьа пле̂нтає си коло кіла у головах і учікує на Очінаш, шьо люди мают віговорити“.

„Псаўтирю читає дєк (реєнтий), аби тоті грішні души було лекше ўступити до царства небесного і шьоби Бог улекшиў біль родинї“.

„Кіло кладут у деревище, котрі май цікавіщі люди“; рідному не годить ся, „аби ни казали люди, шьо хотїў си борше збути мерця з хати“.

Одні кажуть, „шьо потому, єк би клаў рідний у домовину, то міг би покоїний причіпити си свого, сниў би си і провидюваў доўго“.

„У деревище стелї під кіло трохи сїна або гиблиня, котре наробило си при домовинї і накривают поверьх того файний кавалок полотна або рантуха. Під голову кладут маленьку подушічку з гиблиня, а єк покладут кіло у домовину, то обкладают єго зілєм“.

Тїло вкладають або зараз по зробленю домовини, або недовго перед відпровадженєм тїла на кладовище.

Підчас вкладаня тїла в домовину просить жінка людий, щоб „не защінкували чоловікови сорочку на грудех“. Наколи-б защінкали, „то ўна борзо не віддаст си“.

Люди, що несуть (хоругви-) протесії, прийшовши з ними д' хатї, стоять на подвірю. До них виходить ґазда або ґаздинї і дає їм „за душу покоїника по колачеви і по свічці; а єк то буў парубок або дїўка, то шьи й по файнї фусточці, бо то послїдні бояри. Тоті, шьо несут, цулуют у руку ґазду ци ґаздиню і кажут: „Простибіг“, говорячи опісля „пєгь Очінашіў і Богородици“, ховают колачь і свічку, а фустку привезує їм ґазда ци ґаздиня на грудех до одежини“.

Так само обдаровують священника і дяка.

Священник, увійшовши до хати, відчитує посмертні молитви. Люди кладуть тїло в домовину, прикривають „вічком“, а „вічко“ скатертию, призначеною для священника.

Опісля виносять домовину на подвірє і кладуть на пошах або марах, „а ксьондз каже прощі для покоїного словами: Простїт му усї, може покоїник з ким у гніві розумер си“. Люди відповідають: „Най Бог простит“.

Домовиною, виносячи її з хати, ударяють об пороги, бо „тогди покоїник прошьиї си з домом“.

Хатнї не виходять за священником за одним отвором дверий, „бо усїх би до року покликаў мерлец за собоў на тот світ. „Хто небудь запре двері, а тогди ўни ўтворєют і віходє перед хату“.

„Послїдні з хати віході неня, братя, ґазда або ґаздиня“.

По винесеню домовини з хати сїдає жінка (наколи вмер її чоловік) на лаві, а хтось з рідні або сусїдів подає їй хлїб кажучи: „Сїдай, небого, тут (коло стола) та най тє си хлїб держит“.

„Єк уже відїшли трохи від хати, тогди хтос чужий замітає земню у хакі. Свому не годит си замітати, бо би не видїў си з покоїним на тім світї. Потому пале на городї солому, ґиблинє. Дивє си, куда дим несе: єк на хату, то зноў мерлец буде, єк від хати, то не буде. Закопують па́цїрки, коўтки, гребінь на то, аби їх хто не переступиў, бо би умер. Розбивают люльку, єк си лишит, бо могла би з неї Біда ў ночи курити“.

Домовину везуть або несуть. Вірять, що лїпше нести, „бо єк везут, то душьа має шьи рік пасти ту худобу, шьо везла ї кіло“.

В такім порядку несуть або везуть домовину: На переді несуть хрест, відтак хоругви. За хоругвами йде або їде священник, за ним несуть або везуть домовину, за домовиною ступають „хатнї“, за ними кревні, а „чужі“ закінчують похід. Сей порядок зовуть „обпроважуванєм“. Похід іде до церкви. В церкві кладуть на домовину хлїб, овочі і варену пшеницю.

По відправленім похороннім богослуженю в церкві „прошьиют си з покоїним“.

Хлїб, скатерть і овочі з домовини лишають ся „ґля ксьондза“.

Пшеницю забирає жінка до дому. „Пшеницю не несут на цвинтарь, лиш право до дому“.

„Кіло забирают з церькви і провадє на цвинтарь“.

„Єк спустє домовину у яму, то ксьондз і люди приклїкнуўши, мовлї за душьу покоїного три рази Очінаш і три Богородици, потім бере ксьондз рискаль і печєтає гріб так: „Зроби у головах хрест рискалем і з усїх штирьох скін трутит у яму глини, а люди руками тогди кидают по грудцї“.

„Хто виґіў умерлого і єк хоче, аби мерлец си ни привиджуваў, або ни сниў, то най кидає глину. Єк кине глину, виреж́ує на тот світ“.

„Єк хто кого нинавидит тай такої глини озме і єму розкине по гороґі, то ў тім гороґі нїчо си ни ўродит“.

На гробі кладуть у „черепок“ ладану і запалюють, щоби горів ту першу ніч длятого, „аби разом з ладановим димом душьа ўзнесла си па небеса до Бога“.

Тепер кінчить ся голосїнє, а „хатний ґазда або ґаздиня каже до людий: „Просю вас, ґазди і вас ґаздинї, до мене на ўбід“.

Сей обід називає ся: поминки, комашня, задушне.

При обідї сїдають усї кругом стола (в разї коли похорон був численнїйший, заставляють більше столів), а ґаздиня роздає всім „подаў-

ники“ т. є колач і свічку, а що в селї родить ся богато овочів, яблок, грушок, подають часом і овочі, кажучи: „Проши за небіщикову душьу і за більше померлої у̑перед рідні“.

Опісля світять свічки, встають і молять ся всї за души, „кождий, за котру му дали подау̑ник“. По молитвах „сїдают і розкуштовуют тоту пшеницю, шьо си у церькві над неу̑ правило. То́му, що розкуштовуваү̑ пшеницю, годить ся змовити ще в дома — три Очінаші і три Богородици за душу покійника“.

На стіл подають „начінку з рибоу̑ або мньисом, голубцї і боршь“. „Дари божі“ підливають горілкою або пивом.

До їди припрошують дуже ввічливо і чемно. По їдї вімовляють ті самі молитви, що передше, встають з за стола, „поговорі шьи трохи і посиґі на лавах“ і розходять ся домів.

Першого вечера по похоронї „насипают хатнї у файне го́ршітко води з повної коновки, з котрої шьи піхто не пиу̑. На „горшітко“ кладуть колач, а до него приліпляють засвічену свічку. (Ся свічка не конечно мусить бути воскова). Ставлять то все на місце, на котрім лежала голова покійника. Горнятко стоїть при засвіченій свічцї цїлу піч на лаві. Вірять, що душа покійного „приходит у ночи пити воду і їсти колачьа“. Сього вечера сходять ся також люди, найчастійше молодїж, хлопцї і дївчата, „сокотити душьу“. Цїлу ніч не годить ся спати, а хто засне, „тому ради сміху, припинають бараболю, горнець, постоли і т. д.“ „Єк у̑сне, то їх обох до купи зшивают“.

Рано спрошують іще декого на обід. Випивають троха води з горнятка і „розкуштовуют колачь“. Решту води відносять другого дня на гріб. В горнятко наливають свіжої води, дають колач зі свічкою і миску начінки, завиваючи те все в нову хустку і подають „єк то була жінка, то жінцї, ровесници покоїної, а єк чоловік, то чоловікови“. Зважають також, щоб та особа була одного імени з покійним чи покійницею.

Обдарована людина світить свічку, уклякає та мовить 5 Очінашів і 5 Богородици і 5 Вірую. Ідучи до дому, забирає те все зі собою, а через пять днів відмовляє повисші молитви.

В три або шість недїль, а найпізнїйше в рік по похоронї справляють поминки. Загально поминають померших у Задушну суботу (послїдня перед святом Димитрія). Дають бідним при тім у церкві колач зі свічкою, кажучи: Проши за мого дедю Івапа або: Проши за мою неню Парасну, за що вони відмовляють таку саму скількість молитов, що при обідї. „Єк би тоті молитви не віговориу̑, то би му си сниу̑ небіщик шьо суботи через цїлий рік“.

На гробах ставлять хрест дубовий або яловий. Є також кілька хрестів камінних.

Весною засаджують зїлє: любисток, маруну, мятку і тою, а в головах овочеві дерева, пр. сливу, грушу й инші.

Зїлє садять, „аби тот чоловік, шьо ме колис рвати, спімнуў небіщика і молиў си за єго душьу. Хто іде на цвинтарь рвати зїлє, має си там вперид помолити, аби голова не боліла“. Дівчата садять цвіти: ґеорґінію, гвоздики і барвінок, а товаришки рвучи цвіти, мають також молити ся за душу покійниці. Овочів із цвинтаря не можна продавати, „бо хто би продаваў, то би однако з тих гроший нічо не звіў“. Кажуть: „Єк би маў своїх гроший девідесєть і деўїть левів, а продаў за лева садовини з цвинтаря і доложиў до своїх гроший і за них купиў воли або коні, то ўни мают згинути. Єк би купиў земню, то ўна би покігла більше земні, бо кі гроші не пане“ (не ведуть до добра).

В кінци треба зазначити, що повисїльників, потопельників гребуть у рові близько цвинтаря. Всякі обряди відпадають: Повисїльників бють два рази в лице „лївоў рукоў на віґлї (від себе), аби си не привижуваў“. Самоубійців ніколи не згадує ся, „аби си такий не сниў“. За їх душу не дають ніколи нічого, „аби си не провижуваў“. Про повисїльників говорять, що як на дворі сильно похмарить ся, а мож тодї сподївати ся бурї або граду, „тогди ўни гуляют“.

Записав Осип Михайлецький, учитель.

X. Похоронні звичаї й обряди в селї Карлові, Снятинського повіта.

„Кождий чьоловік має призначени, дотїў має жити“. — „Кождий має призначени, єкоў смертиў має умирати і де єму має смерть бути“. — „Але ніхто ни знає, коли умре; єк би знаў, то би ніц ни дбаў“. „Приходит час тай мусит чоловік умирати“. — „Без причини нима смерти“.[1])

Від чого люди вмирають? — Одні умирають „своўоў смертиў“[2]) инші-ж „не своўоў“[3]), або як кажуть „наглоў смертиў“[4]); часом буває, що хтось „стратив си“.[5])

„Єк умре нагли, шо го трафит, або шо є, шо розбиў си з саний, — то така єму смерть мала бути“.

„Була на вісїлю[6]) тай разом заболїла голова, тай бризла[7]) з уроків, навіт ни було чьису вуглї згасити“.

---

[1]) Також: „без причьки“. [2]) „Зі старости, зі слабости“.
[3]) „З очий, з чьиріў, єк когос трафит“.
[4]) Причиною наглої смерти є часто „фалчива прицега“.
[5]) „Сам собі житє озме“.
[6]) Також: „на празнику“. [7]) Вмерла.

„Котрий має богато крови тай лиш го обвіє тай си преч каже — від разу го кроу залєї тай го трафило“.

„Єк котре доуго лежит, то кажут, шьо[1]) му так зроблено“.

„Тут один ішоу дорогоу, і була попелом пересипана дорога так й єк перейшоу тай єк го укриу струп, — так єк луб стало, — так хтос устелиу.

А потому роспороли міх, тай він три рази переліз через міх, тай буу здоровий“.

„Мої нені ішли тай буу перелаз перелєтний, — єкис зїлє було, єкас вода, — так й єк перелїзли, то уже ни могли далї іти; єк вітак прийшли до дому тай такі умирают... Але прийшла тай промовила, скупала гусака у вої́, умила, умикала пірец і неню у тї вої́ умивали. Потому казала ту воду нести у Прут. Але кажи: Ни обзирай си, єк туди ідеш тай єк будеш си вертати; воду вісипай тай верни си. Єк здибаєш чьоловіка на дорозї, то буде жити, а єк жінку, то умре. — Тай здибау чоловіка і неня вішли“.[2])

Николай Фроляк II.

„Я раз ішоу і так було, шо я чую, а то ноги засвирбіли мине дуже і та свирбічка підростала до гори і дійшла аж до голови. А то є у нас такі, шо примовєют тай я пішоу: То є, каже, підсипано! То було злагоджене на жінку, але ти убрєу тай тибе си узело... Тай промовила на воді тай кажи: Пий! Я напиу си тої води і то з мени зсунуло. А єк би жінка була убрила, то би була ни вішла“.

„Оден чоловік є такий, шьо свою жінку ни любит і усе ї убиває, збиткує. Але та жінка шукає єму чьиріу, аби він умер. Кажи ираз: Строїла-х бим го, коби-х могла.

Тай так ї допік, шьо захокіла, аби такі скрепіруваў.[3]) І давала другі жінцї склєночку і гроші тай казала: Ідіт до Коломиї, там є така, шьо знає то зробити. Кажіт ї, шьо дам ї шьо би захотїла, най ми лиш то зробит, аби мій погиб.

А тота ни хотїла то зробити, але гроші дала на боже, а ї дала у флєшочцї чистої води і кажи: Дай ми у страві, то буди такий добрий, єк не той.

А она то зробила тай вітак кажи: Ей нічо ни помогло, кумко“...

Марія Корж.

---

[1]) Карловяни вимовляють: шьо, шье, єк, чьоловік, жінтя, доньтя, дирка, видю, мусю, ішьоу, кричєї, учєї си, призначени — а рідко коли: шо, ше, як, чоловік, жінка, донька, дїрка, виджу, мушу, ішоу, кричить, учить ся, призначене.

[2]) Поздоровіла. [3]) Згинув.

Бола.

„Єк була холера, то кажут старі люди, шьо то ходила така Бола, така стара жінка тай плакала; так, казали, плачі, єк за ґітьми. Голосит: Ґіти мої, ґіти!

Чьути, шьо голоси, али ни чьути де. А єк за старими, то такі вімоўкі, кого кличі.

Тай потому умирали. Тогди страх на людий, єк то чьули".

Марко Івасюк.

„Колис даўно ходила холера по силу (така жінка ходила), та де зайшла до хати та ї файно приймили, то там нічьо ни казала, а де ї вігнали, тай зараз на рано упало там двоє-троє...

Кажут, шьо була така розхрістана, у постолах.

Прийшла до одного чьоловіка у вечір, дуже перемокла тай перезуває си. А той шос спізнаў, шьо то ікас нисамовита тай ї файно приймиў у хакі, пересушиў ї, узуў, але она однако ни нучувала у него, али пішла далї. Єк ішла, то ше каже: І волос нікому у твої хакі не спади.

А она пішла такі зараз до сусїди просити сї на ніч, а той ї ни прийкиў, бо, кажи, нима де, шьо малї ґіти. Тай она пішла, а рано чоловік і двоє ґітий — пішли..

То менї баба, небішка, розказували".

„Вішоў я малим хлопаком, одної ночі ўо самі ўопівночі, місяць красно світит, мороз страшний — дрьвниці аж тріскают, а я віхопиў си лиш у самі сорочцї. Але я лиш шьо вішоў тай стаў на порозї і чьую, а то шос іде дорогоў і голосит. Так я зачьуў, шьо то тоненьтїм, жіночим голосом кажи: Неньтьо моя, неньтьо!... Отак во. А я шье собі погадаў (помислиў — пишіт, або погадаў, то усьо одно), шьо то ікоїс нені умерла. А то іде і голосит, а шьем собі погадаў: Удуріла ікас, ци шьо, шьо у ночі так голосит. І я так, єк стояў, і так до плота (200—300 крокіў). Але-м однако нікого ни виґіў, лиш чьую, шьо наперед мене шос голосит. І так зайшло ў оден закуток — зайшло і пропало.

А менї тогди дало льик — тай я забіг до хати.

На другу ніч поўторило си то само систрі і ґьидиви і у тім чьисї (самого того чьису) умерла жінка у сусїцтві, нидилеко того кутика, шьо голосила".

Дм. Калитчук, дяк.

Смерть ворожать отсї звірята: сова, пугач, ворона, крук, синиця, зазуля, курка, киртиця і пес.

Про се можна почути таке:

„Єк сова кьиўкає на хакі, то хтос умре".

„Єк ворона дуже картєї над хатоў, то кажут: Когос вікартаї с хати".

„Куртя, єк піє — то хтос умре. Єк піє, то берут і мірімт від стола до порога (усе перевертают) і що прийде на поріг — ци голова, ци хвіст, то то утинают“.

„Єк пес виє напрасно, то мертвец має бути“.

„Єк ворона дужи напасно краче, то такі“.

„Єк синиції бє си у вікно у зимі, то чоловік дес гине у дорозї, у снїгах“.

„Єк слабий є у хакі, а єк коло него лїтає муха, то кажут, шо се смерть лїтає“.

„Ік Питриха Ів. мала умирати, то ми з хлопцим лупили кукурудзу. Ми посїдали обидва тай лупимо, а то крук ішоў віти с Тулови і усе кажи: кранк, кранк, кранк! Али хати обминає, лиш чистим полим іде (= летить). Було акурат так дес єк одинацєта година. Кажу я хлопциви: Ади, дес крук лишиў си товариства тай так жєлосно кранкає... Али вітак прийшоў він над Питрову хату і єк сїў, то кранкаў з чверть годнни; вітак звирнуў си і пішоў на Видинїў, али уже висилїще кранкаючи.

А потому лиш разом чюю, а то Питриха умерла тай такі у ті годині, шо він кранкаў“. Іван Іванїйчук, Андр.

„Петрови Костиновому, єк мала умерти теща, тай пташка перед ним ни давала му робити: він сапаў, а пташка усе сїдає перед сапу. Він зараз догадаў си, шо то шос нимудрого має бути тай пішоў до дому; приходит, а то єму теща умерла“.

А також: „Єк миртвец лижит тай дивит си троха, то кажут, шо то на мирцє; ше хтос умре“.

„Єк паска перепукне си на двоє на Великдень, то розїмрут си супруги“.

„Єк звізда литит, то кажут, шо хтос умер і одного менчи“.

„Єк спит, а снила би си єма, шо він паде — то мертвец має бути“.

„Єк сїпає правим оком, то хтос умре блиський“.

„Єк спит си, шо зуб випаде, або полотно — то хтос умре“.

„Єк снит си, шо зуб віпаў, а без крови, то умре хтос у родині дилекі. А єк снит си, шо зуб віпаў тай іде кроў, то хтос такі близкий умре“.

Смерть — то „дужи страшна баба, зубата, с косоў, з віником, з граблєми“.

„Смерть одна лиш на весь світ, але она дужи люта то усюди потикає.

„Єк у Василє Івасюка поўмирали ґіти, то минї одної ночі снило си, шо я пас свинї пирістї, а то іде смерть; іде відти від Василє тай

так зброя усє при ні, єк кажут. Та ішла відтіля і прийшла д' мині тай питає си: Ти просиш смерти?

Али я зачєў ї просити, аби мині дарувала тай мене лишила і пішла у вулицу. Али я ї поздогонну тай імиў ї за фартух, а она си обіздріла тай кажи: Чого хочиш? — Я кажу: Хочу умирати! — А она кажи: Гу! га! Тобі шє ни зараз смерть... А я кажу: А де-ж мій лік? — Кажи она: Твій лік буў у Снятині, а типер у Чирнїўцєх (уже пройшоў той час), але єк си типер ни ўдаш, то за Чирнїўцєми...

А то я буў дужи слабий на очи. Я єк си тогди пробудиў тай пішоў до Чирновец; пішоў я до одного дохтора, до другого, до третого і до читвертого — жадин ни браў си лїчити. Али трафила си по полудню одна жінка тай завела мене до дохторі, а той мене до 14 день вилїчиў, шо очи чисті стали: так мині сон показаў на лік".

„Маў чоловік доста ґітий тай ни маў уже кого кликати у куми, бо люди уже ни хотїли іти їму у куми. Али він здибаў на дорозї клапцату бабу тай ї просит. Она подержіла до хресту. А то була смерть. Потому она усе приходила у гості, єк лиш хто умер у тім селї. Але раз каже: Но треба уже і тобі умерати, чоловіче. — А він каже: Чикай, чикай, кажо, най собі деревищі зроблю. Тай зробиў диревищі тай каже: Ану-ко, кобис лїгла, най виджу єк то буди. — Тай она лєгла, а він борзо забиў віко тай пустиў на воду. Так она там сім рік пливала у деревищі по воді і сім рік нїхто не умираў. Аш потому ішли люди водоў, найшли деревищі тай смерть пустили. Єк пішла, то люди так падали гі солома, на диво мерли". Єлена Корж, Николи.

„Єк смерть прийди до чьоловіка, то єго потинає, і зараз з него віходит душе".

„Єк смерть прийди, то чоловік уєває-уєває, а вітак она пітне тай він лиш кілька раз позівне тай конець".

„Прийде карб тай смерть каже: Ходи, нибоже!"

„Є такий, шьо чьуї, шьо ўмирає; є такий, шьо скажи годину"...

„Є такий, шьо сам чує, шьо умирає. Нибіщик Симен І. покуриў люльки і кажи: Диві́т си, ік місєць буди заходити, то я буду умирати. І єк місєць зайшоў, то він якурат умер".

Чує хто, що „ни доўгий му вік, кличі до себи родину — а шьашь! З родинкоў си попрошєти, з Богом си поїднати". При тій нагоді „відповідаї", що кому дає (з майна), що ксьондзови, а що на добродійні цїли.[1])

В той час приходить також священник „сповідати і маслувати".

[1]) У новійших часах.

Перед приходом священника домашні приладжують „все до порядку“. Хорого вбирають у чисте біля та положать на чистесенько застелену постіль. Стіл, а як нема, то лаву[1]) накривають скатертю і по середині положать миску повну кукурудзяної (або житної) муки; в муку повтикають свічок, а по середині (миски) уставлять малу уліплену з воску „мишченку“.

Приходить священник, з дяком, наливає у воскову мисочку єлею і „правит над ним“... По сім сповідає хорого, причащає та помазує єлейом.

„Єк ксьондз віди, то ті, шьо си у хакі лишеют, гасют тую свічку і дивуют си, куди дим іде с свічкі — д' образам, ці у двері; єк д' образам, то віди, а єк у дверi, то знак, шьо умре“.

„Єк дим ис свічі колотит си у хаті, то на житє, а іде у двері — то піде за ксьондзом“.[2])

Того дня відвідують умираючого також сусіди і знакомі: „Ходім відвідати, бо нині буде масловане“.

А навіть „вороги“ приходять помирити ся з умираючим. Одні плачуть тоді, другі розраду дають: „У Бога наґіє!“ — „Шє відите с цего!“ — „Ни плачте, шьи Бог перемінит!“

Вірять, що як до трох днів по маслованю не умре, то ще чекати до девяти (днів), а як пережиє 9, то вже не умре.

Часом одначе можна почути і такі слова: Ого, нима наґії, нима... Гьт-єс усох, нибори, уже з цего не відиш, уже нима ти віходу“...

Коли-ж хорому погіршить ся і він починає „чьисувати“[3]), тоді подають йому присутні свічку, котру він, як спокійний держить сам у руці, а ні, — то хтось з домашних її придержує.

„Свічка найліпша воскова с трійці. Свічку дає си на то, аби душе ни блудила; єк має свічку, то уже беспечно трафит на суд божий“.

„Єк чьисує тай упріє — бо то піт нираз такий віступит, шьо форт а-форт треба утирати — та аби тот піт кушів, то єк солений, то умре, а єк терпкий, то буди жити“.

„Біль — білови ниріўний, а кіло кілови ниріўне: є піт квасний, є солений, є тирпкий, є смирґєчий“.

Часом, бува', вмераючий дуже мучить ся, „ни можи сконати“, тоді вибирают єму з під голови подушку, а підкладають кожух, бо „пірє ни дає сконати“.

„Кажут, шо єк куріта курка віведи і уже ідут на город тай єк си кини на них половик (на ті куріта), тай єк си ті куріта перепуді тай

---

[1]) У кого ткацький варстат в хаті. [2]) Умре.
[3]) Чьисує часом і два дні (аґонія).

вітак єк си курку заріже (шо уже віросте с тих курі́т), а пірі вісушит си і поклади до подушкі, то кажут, єк вітак під хорим то пірі змокріє, то пара та, той страх, шо курі мало від половика, ни дає умирати".

Роман Тарнавецький.

Кажуть: „Єке житє, така смерть: легке[1]) житє, легка смерть. Єк хто си мучит, то має скусу, скуса ни дає му умирати".

„Єк хтос дужи мучит си, то має Скусу" (злого духа).

„Від скуси кладут під паху сьвеченої солонини тай сьвеченої тої — то борше конає".

„Єк котрий доўго конає, то кажут, шо має злого духа і ни може сконати, бо він єму ни дає. Він єк умирає, то ту Біду мусит на когос лишити; він або просит дати руку, або продає шос тай з тим і Біду продáст.

Єк подаў руку, то перебере собі Біду, а той у ті мінуті конає".

„Я чуў таке тай розкажу: Була одна жінка тай такжи ни могла умерти (а люди ше за житє говорили, шо она має Біду); прийшло си конати, а то ни мож.

Али хто увіди, а она прошеї дати руку, а кожде боїт си, аби ни перебраў си Біду тоту, шо она мала. Вітак прийшла Жиґіўка, Ляйфирка си називала, а она прошеї єї подати руку; подала, а тота сконала зариз. Али ті Жиґіўці вішло то ни на гаразд, бо ни знала, ік си з тоў Бідоў обходити, ік з неў урєткувати тай від тої пори лиш раз-ураз дрімала, Біда та ї мучила. Тота жінка знала, до чого ї купила, а та Ляйфирка ні".

Юрко Волощук.

„Мучит си за ікис гріх великий. Тогди си наймає саўтирю тай ґек читає прохідну дорогу тай лекше конає".

„Єк прела у сьвєта, або ушахрувала дес на прєжі, то єк конає, то дужи си мучит, усе прєде... То тогди борзо дают ї повісмо у руки, то зарав сконає. Вітак то повісмо дає си за простибіг".

„Єк шос украў, то то їму ни дає умерати. Він кажи: Беріт то гет... — Тай єк озмут, то сконає".

„Єк ни може сконати, то варє тою і дают єму кушіти тай умре зараз".

„Єк хто мучит си, то кличут людий, може си трафит межи ними іка шіслива душе та він борші сконає".

„Той, шо дужи мучит си, то на лехких має смерть, а не на серци: лехкі умирают, а серци ше здорови. А от єк різати бизрогу та трафити у серци, то гини зариз, а згóдиш у лехкі, то си мучеї доўго".

---

[1]) Праведне.

„Єк хто конає у хатї, то будют того, хто би у той раз спаў, аби ни заспаў мирцє, бо вітак єк би устаў, то міг би си спудити мирцє, або можи і не ўстати“.

„Єк умирає ґазда, то ідут борзо до шпіхлєра і мішєют то збіже, шо він ше маў у своїх руках, аби з ним не заўмерло; єк би то ни зробиў, то би потому зерно ни війшло“.

„Єк хтос конає, то голосє, а другі кажут: Ни плачте, най сконає, бо го завернете с того світа; дайте му сконати“.

Загально вірять, що не одна мати плачем — голосїнєм „завернула“ дитину „з того світа“.

Як вмирає хто:

„Зеркало си обертаї склом до скіни, бо гет би зблїдло, єк би си миртвец на него подивив“.

„Дзиґарок затримує си, аби ни ішоў і ховают усе тике, шо є веселе“.

Коли-ж уже хто помер, кажуть: „Помер. — Сконав. — Віддаў Богови духа. — Спочив на віки. — Упокоїў си. — Уже покойний. — Уже поґєкуваў. — Уже віслужиў своє. — Заснуў. — Застиг. — Дриґнуў. — Крипнуў. — Скрипіруваў. — Ухопило го ўже!“

Душа.

„Кождий має Душу“. Місцем пробуваня Душі є т. зв. „ямка“ під шиєю, що зветь ся навіть „дўшка“.

Мами голублячи маленьких своїх дїток, кажуть: „Дай цьомати ў душку“; або: „Цьомай неню у душку“. (Себто в сю ямку під шиєю).

Дехто каже: „Душьа є у серединї коло серцї“.

Дехто запитаний, де душа? клав руку на грудь, проти серця, відповідаючи: „Тут! — Тут душє і відціў сумлїнє“.

Хто має в собі душу, той має і коня (кінь — Schaten).

Душі не має лишень той, хто когось підпалив, або убив. Про се можна чути ось що:

„Той, шьо пітпалиў другого, той коня ни має. За тот гріх, шьо зробиў, то душе єго ходит блудом; ходит світами аж до страшного суду. А тот чоловік ходит уже без коня, бо у нїм душі нима“.

„Єк хтос пітпалит когос, то у него уже коня нима, бо єго кінь згорит. Єк би си диviў — єк та хата горит — аби си дивиў цирез колодицу від колеса, то би виґіў, хто то підпалиў, бо єго кінь горит у кім огни“.[1])

[1]) Як хто дуже лихий чоловік, то про такого кажуть: „У нїм нима душі гі у псї“; — або: „У него нема ніц душі, лиш пара“.

Душа має вид: птиці, мухи або пари.

„Душьа страчєти[1]) у сім рік показує си. То є, шьо виґіли тото: Буде така, єк мала птаха у білї сороцьцї тай усе кричєї: Христа! Христа! — То си кидає, єк чути, платок і перехрестит си. А єк си ни трафит такий, аби виґіу, то та душьи іде на вічні мукі".

„Я служиу у одного ґосподаре і устау в опіуночи давати волам ґодіулю (погодувати до плуга). Я іду до стодоли, отворею ворота і лишень я отвориу, а звідтіле птах такий заубільшкий, єк половик тай минї попри ніс крилом, лиш шо ни зачипиу.

Але я подивиу си, а він у скіну ляпнуу си тай на приспу, а з приспи упау під приспу. Я єк то увиґіу, так здоймиу з себи кожушину тай розшириу і забігаю того половичка імити. Але диулю си, а то попри мени скакіц, скакіц, скакіц тай за кошницу тай сіло у горнец (там буу). Зараз я прибіг тай я розчіпіриу си з кожухом тай лиш разом той горнец накриу. Приніс я той горнец до стайнї і не даю уже волам їсти, али до горшка... Аго! нима ніц...

Але відніс я тот горнец назад, дау волам їсти тай увійшоу до хати. Прибудила си вуйна і я зачєу ї казати... Ей, каже вуйна, нибожи, щіске твоє, шо так си зробило, бо то у нас є перелета, злий дух. То, каже, єк би она трафила тебе у тварь, то у ті мінутї тебе нима; еї стрілка дуже остра"... Роман Тарнавецький.

„Єк ґіука зведе си тай має дитину тай ту дитину стратит (кине у воду, закопле у гній), тай тої днини єк стратит, у саме полудне над тоу хатоу буде видно диревищє і хрестик зелений такий усєкіми фарбами мінит си, — димок лиш такий...

Ми ішли зі школи — ше малоу — тай разом скричєли ґіти: Ади, ади! генди деревише над хатоу... Али то у ті мінутї пропало. А то у ті хатї такі стратили дитину".

Вірять, шьо душя умерлого так доуго не відступає від свого тїла, поки єго до гробу не віднесуть. „Люди собі думают, шьо душя має бути дуже маленьтя і для того ї ніхто ни можи видїти. Однї кажут, шьо душя ходит по тїм стебілєчку, шьо валєє си по хатї, по земли, а другі кажут, шьо ховає си у той віник, шьо ним хату замітают, а єнчі кажут, шьо душя сидит на вікнї коло свого тїла. І длятого кладут віник коло порога у хатї і ни вільно єго брати у рукі нікому і ним замітати по хатї, аби ни конїрувати тим замітанєм покійного умерлого душю. Єнчі кажут, шьо душя стоіт коло тїла тай умерлий єк доуго лежит

---

[1]) Страченої дитини. Душа ся зветь ся „перелета".

у хаті, то усьо чюї, шьо говорі за него, лиш говорити ни можи, бо у нім нима души".

Єк сідают на лаву, або на столец, то наперед здуют то місци, де мают сісти, бо вірят, шьо там можи бути душя, то би гріх на ню сісти.

Кажут, шьо душя сидит у вінику за гріхи тїлеснї.

Кажут, шьо душя ни можи бути голодна. Кладут на вікно нове горнятко з водою, піў бохонції хліба тай кажут, шьо душьа віходит і пє тай їст, а вітак сідає мухоў на руку і ґекує родичам за поживу.

Єк віносє домовину з хати, то дотикают три рази домовину до порога, а то на то, бо потім умерлий уже глухне і уже не чує, шьо про него си говорит.

Єк виносє умерлого і ўже поминут ворота тай ше пару людий піде, тогди баба запирає скоро ворота і здержує решту людий на обійстю; она то робит на то, аби у ті хатї усї разом не вімерли".

Від І. Сандуляка, посла до сойму.

З живого чоловіка виходить душа лишень у снї: „Сон, то є шьо душьа віходит с чьоловіка і нишьпорит усюди по світї; єк би душьа ни вернула, то би чьоловік ни збудиў си".

„То, шьо си снит чьоловікови, то душьа усьо тото видит, то душьа туци ходи: ади тїло миртве лижит, а душьа ходи світами".

Спячого („твердо") не можна проте нагло будити:

„Зарив би си спудиў, шьо би з него нїчо ни було, бо чьоловік ік спит, то більше умерлий, ік живий; ік би їго на сон твердий збудиў, то би уже і міг умерти".

„Єк снит си дощь — то слози (хтось умре)".

„Єк снит си повінь (брудна вода) — то слабісь".

„Єк снит си повінь (чиста вода) — то здороўлє".

„Єк снит си слабість — то хтос умре".

„Єк снит си, шьо хтос умер — то погода (веремнє) умре".

„У нас з даўна вір'єт люди, шо на Юрия віґьму або опире можна пізнати у тот спосіб, шо єк спит, то обирнути єго там, де буў головоў — ногами; то покі си єго ни оберни зноў так само, єк він лєг, то він си ни збудит, аби лижеў хто знає докі: єго душе їди на то свето на готарь, лиш тут лижит дома тай єк верни, то ни можи трафити".

Юрко Волощук.

Про „чоловічка" в оцї („здрічок, здрик") каже дехто, що се душа".

Є люди, що дивлячись другому в очи, можуть того „чоловічка" „з'їсти", а тодї чоловік тяжко занедужає, а — не ратований — може й „зі світа піти".

„Поганий на зір“ буде сей, кого мама дитиною „відлучила“, а відтак знов зачала грудьми кормити. „Такий на шьо лиш подивит си, — наўрочит“.

Кажуть часто: „Зависний лупнуў баньухами[1]) тай усьо пішло на поперек[2]) (минуло си теле)“.

„Хто має Бога у серци, той має у оці чоловічок, а хто грішьний, шьо би у другого душьу узеў, то ни має у оці здрика“.

„Є така мінута, шьо наўрочит“.

„Єк чоловік умирає, то душьа віходит з голови, с кімне“.[3])

Кажуть також: „Єк чоловік умирає, то дихне і душьа віди с пароў“. — „Здихнуў нибошік, тай душька вішла ротом“.

Вийшовши з тіла: „Сідає душьа на вікно і дивит си, єк спорігєют кіло. Єк спорігe, то она іде собі на суд“.

Кажуть також: „Єк віди с тіла, то зариз озносит си і іде до чистилища. Она у чистилистю аж до страшьного суду“.

„Єк чоловік умре, то душьа стоїт у головах і чикає на тіло: ік божа, то з Ангелом, а ік грішьна то з Щезбим. Чоловіка до гробу спустют, а душьа у свою дорогу“.

„Душьа остає на земли так доўго, аж зноў хтос умре“.

Кажуть, як хтось умре: „Ади, кого покликала, кого собі узєла“... — „Ади, покликаў собі унуку“...

„Вірять також: „По смерти душьа має перелекіти цирез вогонь, а вітак іде кладочкоў такоў; ік хибне си, то до царства ни дійде“.

Дехто: „Ік чоловік конає, то си отвирає двері і треба си проступити, аби душьа вішла с хати“.

Часом душа покутує гріхи на землї.[4])

„Єк чоловік грішний, то душьа по смерти іде у коня і рік каміне возит“.

„Єк чоловік умирає, то душьа — ік правидний іде до неба, а ік трохи шос завинений, то до чистилищьа, а та, шьо гріхи має великі, то ходит по світї до страшного суду“.

„Хто дужи слабує доўго, то він тут уже спокутує свої гріхи. Хто тут роспадає си, то уже тут спокутує свої гріхи, уже іде з душеў чистоў до неба“.

---

[1]) Очима. [2]) Зле.

[3]) У грішного — кажуть — діяволи видирають душу, а в праведного беруть ангелики.

[4]) Дехто перечить сьому.

„Єк умре, то душьа ходит по світу і плаче, шьо кіло віроблєло, а она бідує, так аж до суду. На страшнім суді уже буди знала куди — ци до неба, ци до пекла“.

„Єк котрий мирлец віглїдає чорний, страшний, то душьа іде до пекла, а єк файний, то до неба“.

Щоби душі „лекше“ було на „тім світі“, то ще за житя:

„Сповідают си часто, дают на служби (божі), справлєют обіди, жінки не прєдут у пєтниції (бо си дорога засновує до раю). Є такі, шьо пості 12 пєтниц у року (а перед Великоднем пєтницю і суботу) так, шо і води ни кушіє“.

Дают також бідним (хліб, одіж) і се зветь ся „давати на перед души“.

Душам померших можна „полекшити“, коли дається ся милостиню, наймає служби, молить ся. Коли даєть ся „за померщого“, то се зветь ся „давати за душу“, або „давати по души“.

Загально вірять, що: „Єк вибирає си с печі хліб, то треба іго зараз умити зимноў водоў, бо души у Адї лиш тілько холоду мают“...

Тут згадати належить, що удержалась віра про людий, що мають два серця. Се о п и р і. Опирі виходять з гробу, ходять по селї і чинять людям ріжні пакости.[1])

„Опир має відзначінє, має к у п и р ь (хвіст). Він відбирає молоко, град насилає і чоловіка шчєрує. Він єк умре, то усе нового місєції віходит, показує си.

У тім гробі, де є опир, то чути усе стукіт, а єк би відкопаў, то він чирвоний єк огонь. Він єк ходит, то перекидає си на воўка, на коня, і приходит на обійстє. Він приходит у хату, прилєгає жінку і мучит її, аж доки когут не запіє. А єк когут запіє, тогди хата здрігнет си, двері рип тай тихо“.

„Одна жінка умерла — така дїя була, кажут, шьо то такі праўда була — ї називали Ґалбинючка. Так було, шьо она вітак шьо ночи ходила на своє ґосподарство і робила усьо у хакі, шьо до ґаздині належит. Чоловік ни міг собі дати раду с тим і пішоў на цвинтар і у гробі уздріў дучку, али однако ни знаў, шьо с тим робити. Али приїхаў до него Гуцул (з яблуками ци ш чим) і він росповів єму усе. А Гуцул той кажи: Ти, хло, покажи ми, каже, де! Я ї зараз дам раду! — Пішли на цвинтар, подивиў си він, каже: Клич на цвинтар ціле сило; ціле сило, усьо, шьо жиє, най іде сюди. Але, каже, най кождий, шьо іде, най іде с чим має: з сокироў — з сокироў, з мітлоў — з мітлоў,

---

[1]) Звірята души не мають, у них є лишень п а р а.

з буком — з буком, з кочергами, з лопатами, — хто з чим має, аби с тим вішоў на цвинтар.

Єк усьо си зійшло, обступили гріб, а тот Гуцул каже так: Типер добре дивіт си, шьо буди перебігати, ці миш, ці кіт, ці пес, ці чирвак, ці шьо будь с такої живини, то ік буди перебігати, то треба бити. Зачєў він копати гріб. Єк роскопаў гріб, то она, тота́ жінка, лижела на правім боці, і правим оком дивила си, а чирвона така гей жива.

А ти, хло, шьо мой тут робиш?! Чикай, ни будеш, мой, більше ходити!... Тай узєў Гуцул такий осиковий кіл, затесаў, тай з гори просадиў ї само серце. Тогди вікєгли ї з ями, узели на віз, вівезли за сило на готарь. Єк заїхали на готарь, усї люди обступили, з чим хто маў, а тот Гуцул підпалиў усьо, лиш воли відчепиў. І уже більше тота відьма не приходила". Дмитро Калитчук, дяк.

„Ґідо нибощик буў великий проміўник, виликий ворожбит. А вітак люди казали, шо він має біду.[1]) А одного чєсу, то за панщини було, тай він шос ни ўгодиў вата́манови; то було у коршмі, той вата́ман даў ґідови у писок.

Али ґід нибощик кажи: Ни меш уже бити, ни меш...

А той пішоў кликати на панщину, а там над горбом Максимюковим кричєў, аби ішли люди на панщину робити. Али як вітак зліз з горба у долину, тай єго разом закєгло у копанку; шо вірне тай пірне зноў, так боўтаў си у болоті до рані, цалу ніч талапаў си...

А рано ішли люди у поли робити тай єк тото уздріли тай єго вітєгли. А вітак єк єго вікєгли, а він прийшоў до дому тай си перебраў, бо мокрий буў тай пішоў до коршми тай узєў склєнку горіўки тай пішоў до ґіда і просит: Вуйку, кажи, бійти си Бога, возміт се гет, бо ни можу спати... А то єму ни давало ніґде спокою, хиба — вібачти — межи свинями у кучі. Тай перепросиў, а ґід кажи: Но, іди, іди, але диви си...

Ні, кажи, поки жити буду, нічого вам ни скажу.

А потому єк ґід ослаб, а вуйко Єким малим пас свині тай увійшоў до хати, а ґідо лижит на постили тай кажи: Єкими, а ідиш сюди!

А я, кажи, бою си, бо гадаю, єк іме, єк озми гарапник, то буди бити; ґідо, нибощик любиў, єк шос теє, то набют.

А ґідо кажи: А наж, синку, мою руку, помацай, іка студена? — А я узєў тай кажу: А то чьо, ґіду, така студена? — А они кажут до него: Та такі так зимна... Но, но іди до свиний.

А тот справиў си до свиний, а ґідо кажи: Ми-ки́та будиш доки твоїх дниў... Уже передаў єму „біду".

---

[1]) Чорта.

Тай він до пині микита[1]), сумовитий, ни подивит си на чоловіка, єк люди, до церкви ни піди...

А то ґідо єго кликаў, аби лиш передати єму „того“, али ни порадиў, єк си з ним обходити, єк ним коминдирувати тай Єким з ним ни знає, єк порадити“. Федір Симотюк.

Коли хто умре, тоді можна почути такі вискази:

„Умер — та умерь, мою єму не залєжи, і я мусю умирати.

Мрут люди і нам так буди.

Хто родив си, умирати мусит.

Без смерти, ни мож умерти.

Без прички нима смерти.

Хоќь умре, гори си за ним не засунут.

Одно умре — шішк[2]) си народит.

Хоќь типер, хоќь ў читвер, а козї на торзї бути.

Як умре „дєдя“ (тато) або „неня“ (мама), — то дівчата (доньки) зараз розплітають волосє („кіскє“) на знак жалю-туги.

В хатї мусить остати все так, як „захопит смеркь; захопит у сьмікю, то най так буди, ни мож замітати усї три дни“.

Чоловіки не голять ся часом два тижнї та не чешуть весь сей час волося (по жінцї, родичах).

Давно мужчини ходити аж до укінченя похоронів без покритя голови. (В Завалю і Попельниках заховують сей звичай й доси).

Жінцї (вдові) не можна віддати ся скорше, як у піврік; „чоловік може й до двох неґіль найти собі другу“.

Умре хто, то зараз просять сусїд, щоби „ішли мити і наредити тіло“. — „Котрий має у Бога серце, то прийде“.

Дехто відказуєть ся: „Я мекий на то, я ни годин того робити“.

„Тот, шьо мєкий, то до мирцє ни приступит“.

Сусїди ідуть, кажучи: „Шьо робити, треба іти грішне кіло спорєдити“.

Хатнї плачуть (заводєт), а прибувші розраджують, то знов хто „мєкого серцї“ — то плаче також.

„Є усе, шьо до кіла?“[3]) — питають сусїди.

Гріють воду, наливають до цебра, а вложивши в цебер столець (або біля цебра), садять на нього тїло і миють; одно голову, а двох держать за плечі, а четверте миє, і то звичайно мужчину „хлопи“, а жінку — „баби“.

---

[1]) „Збитий з пантелику“, — „не при розумі“.

[2]) Шість. [3]) Помершого звуть тепер „тїлом“.

„Миют на то, аби прийшов чистий на тот світ“.[1])

„Своїм мити ни віпадає, миют чужі і той, шьо миў, ме відповідати (перед Богом), єк умиў“.

Умивши, одні втирають та одягають у чисту одїж, а другі ладять тимчасом місце на лаві. Вони приставляють до лави „ослін“ (бо сама лавка за узка), накривають усе „налавником“[2]), та кладуть подушку.

Тепер кладуть тїло на лаву і там кінчать убирати. Чоловіка одягають у „поркiницї“ і сорочку, опережуть поєсом, за пояс заткнуть білий платок („аби маў чим на кім свікі поўтирати си“), шлюбний перстенець вложать йому на палець („шукают дужи“[3]); руки зложать на грудях (пальцї між пальцї), та дадуть у руки свічку, котру держав умираючий при сконаню, на ноги вбувають „калагви“ (з білого полотна ушиють рід скарпиток). Вбувають також і черевики „кандитнї“ — тандитні — але без підків, бо він там не годен тяжке носити; там має — кажуть — потихоньки ходити, не „копати“ — гримати); на голову дають шапку.

Ноги звязують білою „валовницеў“, аби „правéньтє“ (рівно) стояли. На груди кладуть грамоту брацтва тверезости, а „воськовому абшит“.[4])

Жінок убирають у сорочку, горботку (опинка), а голову завивають у перемітку.

Дївчат і флекєвів (парубок = флетєў) убирають так, як до вінчаня, на палець закладають восковий перстень прикрашений позлїткою, а на столї уставляють весільне деревце.

Дитинї викравують з білого полотна сорочечку, що її боками не зшивають, аби „єк буде ликіти, аби му ни заважєла“ (як сорочка була передше ушита, то її боками порють); на голову дають шапочку з білого полотна, вишиту коциком (волїчка) та озолочену позлїткою.

В сорочку (у пазуху) втикають мерцеви голку з ниткою:

„Глу на то, аби єк буде іти до неба, то мозолї устают дужи великі на руках і на ногах, та аби маў чим прошивати тай тої нитки по кавалочку лишєти (у тім мозолї), аби вода з мозолє прокікала“.

---

[1]) Як хто умре без свічки і поховають його немитого, то кажуть: „А то си нибощик заслужиў у Бога (або: а то буў шісливий у Бога), шьо умер без свішкі і ни митий“.

[2]) Покривало, що ним кождого свята укривають лаву.

[3]) Як нема, то дають восковий: „На тім свікі мают зноў шлюб брати, то аби ни купували, али аби мали си чим обмінєти“.

[4]) Все те дають на те, — „аби маў си чим на тім світї виказати“.

„Глу дают на то, аби маў си чим вікєгнути з ада до неба, аби маў шо подати, аби го вікєгли“.[1])

„В сорочку втикают глу з ниткоў, бо кажут, шо єго душя дужи ґрішна і буде потребувати колись помочи від Матери Божої; Мати Божа колись тоў самоў ниткоў буде витєгати ту душю с пекла“.

Не вільно нічого завязувати на помершім, бо він „єк родиў си, так зноў прийде на тот світ“.

„Єк молодий ґазда умре, то не вільно защінкати єму сорочку, бо кажут, шо дорогу си защінкує, шо ни оженит си, ни віддаст си (вдова)“.

За пояс дають (небіщикови) 2 крейцарі, завиті у платочок: „аби маў миго заплатити на кім свікі“.

„На груди умерлому кладут ґрейцирь, бо кажут, шьо Душя мусит переходити на другий світ дуже по вузеньті кладці над великоў пекольноў пропастиў. А шьоби від разу до пекла не упала, то той ґрейцарь кладе перед ангела, шьо стоїт на сторожи тої кладки тай він переводит ї через кладку на другий світ“.

„На черево кладут серп, аби не згониў“.

„Дитині дают грошик у пазуху: єк шос си дес єму там трафит, шо треба, то аби маў свій, бо там ніхто уже ни даст“.

Роблять з воску малесеньку мисочку, — „уцеркают годівлї“ тай поставлять у домовину, аби „мало на тім світї що їсти“.

Нарєдивши, накривають тіло „покривалом“ та уставляють біля лави ліхтарі зі свічками.

Тепер каже хтось: „Ужем тіло спорєдили, а тепер помолім си Богу“; і клякають та молять ся.

Чужі відходять, а домашні беруть ся ладити обід, варять страву — як богаті, то ріжуть безрогу — печуть хліб.

Приладивши все іде одно в село, щоб угодити похорон та дати знати паламареви, щоби від „задзвониў по́душ“.[2])

Тимчасом люди приходять відвідати помершого, а кождий купує передше тоненьку воскову свічку і для того кажеть ся про такі відвідини „іти з свічкоў“.

„Голкі ни зичит си без ниткі, бо ни годит си; каже: єк голу дам, то ни буди си мати чим вікигнути з пекла“.

„Добре украсти то, чим з'єзані ноги; тим добри єзати ноги худобі, котра бє; єк рука си розїве, то такі добри“.

---

[1]) „Голку дают, аби у пеклї вертїв дирку, а нитка на то, аби го відтіў тєгнули до неба“.

[2]) „Дзвонит си, аби село знало, шо є мирлец“.

Коли „ідут с свічкоў", а мають до кого повернути, то свічку лишають на дворі.

Прийшовши до хати (до мерцє) не витають ся з присутними, лиш світять свічу, приліплюють її до стола[1]), а за сим клякають і молять ся. Помоливши ся, цілують хрест (як є на столї), а опісля руки, коліна і ноги помершого; потім витають ся з присутними, цілуючи собі взаїмно руки (мужчини мужчинам, а жінки жінкам).

Звитавшись, розмовляють про мерця, а саме — що йому було, що говорив перед смерію, як умирав і т. и. Домашні оповідають про все в подробицями „поплакуючи, та охкаючи".

У вечір приходять дяки читати „псáлтирь".[2])

„Чоловік єк лижит, то усьо чуї — єк дзвонєг, єк голосєт, єк говоре; душі нима, але він усьо ше чьуї. Аж єк прийди дєк, зачитає сáўтирь, то слух у нім заўмирає, уже потахає, шьо уже ни чьуї. Саўтирь читают, аби душі лекші було, — за відпущéнї гріхів".

„Дєк коло саўтирі, а піп ік пичєтає гріб, то закликаї, аби мирлец ни устаў".

В день похоронів приносять з церкви „процесию"[3]), уважають, щоб лише „до пари було, аби миртвец ше кого ни покликаў"...

По участниках похоронів пізнати, хто помер; „ік жінка умре, то жінтє робє параду, а ік чьоловік, то чьоловіки".

Попереду іде процесія, два ряди (боками улицї) жінок[4]) зі свічками, священник, вітак свояки несуть на „марах" домовину[5]) за домовиною поступає найблизша рідня, а на конець чужі — сусїди, знакомі.[6])

Священник приходить у хороми і зачинає правити. Тодї ґаздиня (як нема, то найстарша донька) дає йому свічку обвиту платинкою тай цілує його в руку.

Священник входить тепер до хати, кадить, а покропивши тїло свяченою водою, подає ся на двір.

Тепер пращають „свої" тїло: цілують чоло, лице (по боках), руки, коліна і стопи.

---

[1]) Як хто принесе білу свічу, то втикає її в зерно, що умисно на сю цїль приготоване в мисцї.

[2]) Як богатий, то кличе ще й священника і сей „править парастас".

[3]) Дитинї беруть пару хоругов і хрест, старшому дві пари і два хрести (як добре заплатить, то заберають з церкви всї хоругви і хрести).

[4]) Як умер ґазда — то ґазди; як парубок — парубки.

[5]) Дївчину несуть усе парубки.

[6]) Як померший належав до „Січи", то іде цїле товариство з прапором.

По пращаню вкладають тїло до домовини.

„Свій свому не робит домовину, бо не годит си".

В „деревищі" кладуть „гимблине" і вистелюють переміткою; вкидають також те зїля, що було при покійному; в голови кладуть маленький хрестик, „аби він у свої хатї маў хрест", а парубкови або дївцї дають до домовини також деревце (весїльне), що стояло на столї всї три днї.

Як умре дитина (перша, а більше нема), то кажуть майстрови вирізати в деревищу „віконця" (одно або двоє в сгінцї „у ногах"), на те — „аби ше друге було, аби ни заперти дорогу ше другі дитинї".

Инші пояснюють: „Дитина, то ангелик, то си мусит дирку лишити, аби мало куди собі лїтати".

„Єк є у кого шкургани, то кілько ймут, то кидают у домовину; кажут: „Підут за ним" (себто вигинуть).

Як виносять покійного, то вдаряють тричи домовиною до порогів, — се „він декує хатї, порогам, шо уже іде".

По відправі, як виносять тїло на обійстє, сїдають родичі (= рідні) за стіл, а хтось з „фамілії" (але не з хатних) подає їм два хлїби, — подає вперед найстаршому „от ік ґедиви, а він дає жінцї, а она дїтим і так усї доторкают си, аби мирлец ни забраў увес хлїб".

Тепер виходять і рідні на обійстє, а в хатї остає хтось, звичайно стара жінка, — „аби усї ни пішли за ним (себто не повмирали).

Як хтось настрашив ся помершого, то він остає в хатї і через той час відправи на обійстю, дивить ся крізь вікно на домовину, — се поможе.

Домовину застелюють скатертю, та кладуть верх неї хлїби (3) і свічку, біля сего миску з кришеною булкою, а верх сего т. зв. рваного парастасу, поставлять цїлу булку, в котру заткнуть свічку.

Священник, відправивши парастас, каже т. зв. прощу, яку кінчить словами: „Може нибіщик шо кому зле зробиў, то відзиває си моїми устами — прощєйти!" (3).

Присутні відказують: „Най Біг простить!"

По сїм рушає порохорон прямуючи до церкви.

Як родичі умруть, то сини несуть домовину, а як дївчина або парубок, то парубки.[1])

„Єк вінесут деревищі, то замикают скоро хатні двері, а єк вінесут на дорогу, то замикают лїсу, аби більшэ мирцє ни було у ті хатї".

---

[1]) Як умре дївчина, то за деревищем іде один парубок убраний „єк під вінок" — се кнєзь, а боками, біля домовини, ідуть дві дружки.

Як похорон рушить з обійстя, тоді стара жінка, що остала в хаті, бере старий віник і замітає „по мерци“ хату. Позамітавши, виносить смітя, віник і верітку (в яку зібрала смітя) у „сутич“, аби „за ўсї голови більше мирцїў у хакі ни було“.

„Будь хто замітати не може, бо єк має дїти, то будут умирати“.

Як винесуть домовину на дорогу, тодї хтось з участників припре на хвилю ворота, задержуючи на часок часть участників на обійстю:

„То си робит за для того, аби ніби не ўсї пішли за ним, аби не ўсї люди вімерли“.

Відтак несуть тїло до церкви, задержуючись по дорозї там, де священник читає євангеліє.

В церкві кладуть домовину по серединї „храму вірних“ та уставляють на ній миску з „дорою“ (рваний парастас) і горнятко зі свяченою водою та кропилом (галузка васильку).

Відправивши парастас, підносять священник з дяком хлїби в гору і, колибаючи ними, співають „вічная память“, а люди, доторкнувшись один одного за лікоть, співають також: се т. зв. „купна молитва“.

Як добре заплатять, то священник (по „послїднім цїлованю“) клякає на підвисшеню, що стоїть біля домовини і відмовляє „пращальну молитву“.

Відтак кропить домовину свяченою водою і похід рушає на цвинтар. Процесія остає тепер уже в церкві, лиш хрест „відводит тїло на цвинтар“.

На цвинтари, відправивши, кропить священник яму, а опісля — як спустять домовину — „печатає гріб“, вилявши туди решту води з горнятка та висипавши з кадильницї попіл.

По сїм кождий з присутних бере грудку глини і кидає її у могилу — „то послїдня прислуга, шо ше послужиў єму, ше го прикриў“.

„Ни вільно кидати грудки чоловікови по жінцї, а жінцї по чоловікови“.

„Кєцку глини берут до дому і, єк умре дитина, то мамі, а єк умре чоловік, то жінцї тото кидают за обшиўку (так аби ни виґіла), аби ни банувала“.

„Коло гробу берут жінтє глини і сиплют фамілїї за обшиўку, аби умерлий зле не сниў си, аби їм ни докучєў у спаню“.

„Єк повижеї си нибіщик, то бере си глини з гробу, робит си купіль, купає си, воду си зливає, а глину несут на гріб, — то вітак ни повижеї си“.

Першу дитину мама не виріжеї до гробу, бо каже, вірідю усї дїти, скоро перше вірідю“ (вона остає дома).

Є звичай, що за помершим мусить хтось „голосити“ (жінка, мама, донька, сестра або й чужа жінка).

„За маленьоў дитиноў ни вільно плакати, бо она шіслива у Бога, то ангилик“.

„Ни плач за дитиноў, бо слозами утопиш“.

„Одні жінці умер чоловік; а звичай буў, шьо мусит си голосити; єк сама ни уміє голосити, то мусит наймити, аби друга голосила. Тай наймила она другу бідну жінку за миску круп голосити. Отже прийшло до того, шьо має она голосити, та баба, але забула, єк тому нибошікови мнє, забула си запитати. Але она голосиг: Ой за миску, любко, круп а ни знаю, єк си звут.

А та іде, єго рідна жінка за домовиноў і відповідаї, такі голосит: Федір, люпко, Федір!

Тота голосит далї, а жінка такі собі потєгає: Ой ни несіт го блиско плота, бо ік вийме кіў тай буди мене бити“...

Дм. Калитчук, дяк.

„Хто собі сам житє відбире, то за ним плакати ни вільно, бо він того ни варт“.

Голосить[1]) зараз по сім „єк замкне очі“ (умре), як миють і убирають тіло, як кладуть у домовину, по дорозї до церкви і на цвинтар та над могилою.

Голосїня

записала п. Володимира Хромовська, учителька в Карлові.[2])

Ґаздиня-ўдова:[3])

300. Ой Івасику-ґосподарю! Ґосподарику мій, ґосподарю...
На кого ж ти мине лишеїш?
С ким-жи я си типерь порадю?
С ким-жи я типерь буду ґаздувати?
С ким-жи я буду свої ґітоньки гудувати?
Діти-ж мої, діти, шо з вами типерь робити?
Ой ўстань, ґосподарю, ўстань
І діточкам своїм пораду дай.

---

[1]) Плачучи приповідає.

[2]) Зазначую, що Впов. п. В. Х. записала декілька вірувань, які я повплїтав у сей опис.

[3]) Всї голосїня, що не друковані в першій частинї, прийшли пізнїйше. Нумерація текстів лишаєть ся дальша.

Ой ўстань, ґосподарю, ўстань,
До свої колешеньті заглянь.
Там твоя худібка ни гудувана,
Там твоя гудівля порокиздувана.
Ґосподарю мій, ґосподарю, чому ти до мене ни заговориш?
Чому ти мине ни порадиш?
Ґосподарю, ґосподарю, чого-ж ти си так твердо закориў,
Шьо ти ше від учера до нас ни говориў.
Ой ўстань, ґаздику, ўстань та на свої діти поглянь.
Ой ўстань, ґаздику, ўстань та на своє обістечко поглянь.
Які-ж бо до теби гості си з'їжджеют,
Єк-жи они на твої дітоньки сумно си взирают.
Чому-ж ти до них ни хоч заговорити,
Чому-ж ти ни хоч їх погостити?
Ґосподарю мій, ґосподарю, яж си цего ше ни сподївала,
Аби я тибе у таку дилеку дорогу виріжела.
Ий ґосподарю, ґосподарю, коли ж я тибе си маю надїяти,
Коли-ж ти будеш до мени у гості повертати,
Свої діти відвідувати?
Відки-ж я маю тибе визирати:
Ци з за гори високої, ци з долини глїбокої,
Ци ў кирници на водици, ци ў садочку на листочкў,
Ци на Різдво з колєдниками, ци на Великдень з писаночками?

Донька-дївчина за мамою:

301. Неньтьо моя, неньтьо! На кого-ж ви мене лишяєти?
Кого-ж я си типерь буду радити?
До котрої-ж я си типерь стїни буду тулєти?
У котре си минї типер віконце дивити?
Ий неньтьо моя, неньтьо, яка типерь буде наша хатка сумненьтя,
Хто-ж буде типерь у нї пробувати,
Хто-ж буди ў нї порядок давати?
Хто-ж минї типерь головоньтю змиї,
Хто ж минї типерь сорочічьку сшєі?
А мноў типерь сусїди згордїют,
А ў наші хатцї стїни счорнїют.
Молодицї, дївчятка мут си весилити,
А я буду сирітка плакати, тужити.
Чюжі дїўчатка будут си гарно ўбирати,
А я бідна сирітка буду лиш свої рідної неньтї візирати.

За татом:

302. Ий дьидику-соколику... на кого-ж ви нас лишєєти?
Ий дьидику-порадонько нашьа, кого-ж ми си типер будемо радити?
Хто-ж нами си типерь буди грижіти?
Хто типерь буди си нами опікувати?
Хто-ж нас буди заступати?
Дьидику наш, дьидику! На кого-ж ви нас лишьиєте?
Ўпи ўже ни годни ходити, а ми шє ни годни собі раду дати...
Ий дьидику наш, дьидику! Чому-ж ви до нас ни говорити?
Чому ви до нас ни промовити, чому ви нас нічо ни порадити?
Чому ви нам нічо ни розкажите?
Ой ўстаньти, дьидику, ўстаньти і нам іку порадоньтю дайти,
Бо ми без вас нічого ни варта...

Як з церкви йдуть:

Ой ґедику (2), прошєйти си з сим домом божим,
Бо ўже ваші ніжки сюди не повернут.
Ой скажіт-ко нам, ґедику, куди-ж ви йдети?
Чи на обід, чи на храм, чи де ви ідети?

За мамою:

303. Куди ви си, неньті, збираєте?
Та на кого ви нас, сироти, лишьаєти?
Чьо ви до нас, неньті, ни говорити?
Чьо ви на нас си гніваєти?

Неньтьо нашьа, неньтьо нашьа,
Порадоньтьо нашьа...
Неньтьо нашьа, порадоньтьо нашьа!
Заговоріт до нас, порадьти нас!
Ми си, неньті, ни сподівали,
Шоби ми биз вас раду си давали...

Ой ти, смерти, ти злослива,
Чьос нас, смерти, ўсиротила?
Чьос нам неньтю рідну ўзела?
Ой, Божи, Божи, шьо ми типерь будім робити,
Ік биз неньті рідной жити?

Неньті нашьа, люба неньті,
Скажіт, неньті, відкі вас визирати?
Ци з за ѓори високої, ци з долини глібокої.

Коли ви до нас, неньтї, прийдети?
Коли вас си нам сподївати?
Ци на Рідво с колєдниками,
Ци на Великдень с писаночками?
Ой де си з вами здибаємо:
Ци у містї на дорозї,
Ци у церкві на підлозї?
Ци у полї на роботї,
Ци на цвинтари ў темнім гробі?
Ой де си з вами, неньтьо, здиблю,
Де си з вами наговорю?

Ой будут на веснї зазулї кувати,
А я буду свої неньтї ўсюди шукати.
Ой зазультьо сивеньтьа, ти ўсюди лїтаєш,
Ци ти мої неньтї ў сьвітї ни видаєш?
Ой скажи ми, люпко, скажи ми зазультьо,
Бо ми дуже сумно, бо ми дуже гіртьо.

За братом (дорогою):

304. Братчику (2), чому ни повертаєш (прим. до вуйка)?
Коли ти, братчику, повернеш?
Чи ти си, братчику, зарік, чи ти си загнїваў?

По похоронах вертають рідні домів запрошуючи всїх участників на „обід“.

В дома дістає кождий з гостий т. зв. „подавник“, себто булку, в яку застромлено свічку. Присутнї стають при столї та, засвітивши свічки, молять ся „за душу покійного“.[1] По молитві сідають, гасять світло і їдять страви, які домашнї подають (звичайно: начинка, борщ і сливки або голубцї).

По обідї світять іще раз свічки і молять ся знов, по чім дякують домашним та, побалакавши ще якийсь час, розходять ся домів.

„Давно молили си і до борщу, али ксьондз сварили, кажут: Або то борщ шос лїпшого, єк иньча страва?“

Померших поминають так, що дають убогим (хлїб, одїж) „за єго душу“, наймають „Службу божу“; на зелені свята наварять кутї, нанесуть хлїбів і несуть се на цвинтар, де священник відправляє над могилами „парастаси“; по відправі кушають присутнї кутї.

* * *

[1]) Кушають по трошка „дори“: „Котре більший кавалок озме, то більше гріху перебере з нибіщика“.

„Як у кого є де няу̌ча кістка, то єк перший раз задзвоне по́душ, то аби кивав ї мізинним палцем, то она розійде си; то би казати: Абис тогди віросла, коли сей (небіщик) устане з гроба“.

„Як ни помагає, то ідут до мерцє і берут єго руку тай замацуют єго рукоу̌“.

„Злоґії відкопуют мерцє, берут кістку з домовини, і як вітак 3 рази обійде хату, то усї спет гей мертві так, шо і с під голоу̌ забире, шо хоче, а ті не чуют“.

„Єк вуйка Лесє несли (він стратиу̌ си), то єк го несли, то спалили околїт соломи, закіу̌ го занесли до трупарнї; один ішоу̌ і робиу̌ скрутлї з соломи тай палиу̌ під деревишем, аби туча ни била у лїкі“.

Записав у Карлові, дня 10. X, 1911. Антін Онищук, учитель.

XI. Похоронні звичаї й обряди в селї Раранчу, Черновецького повіта.

Коли хорий міркує собі, що вже надходить час „до дому“ йти, тодї посилає до священника, щоби прийшов відправити йому останнї функції релїґійні. Священник приходить і на той час назбирує ся в хатї хорого багато сусїдів, кумів, кревних, приятелїв, які хотїли-б у послїдне з хорим побути. І як хорий висповідав ся, пращає усїх тих своїх братів, кождого з окрема; кожде підходить і цїлує його в руку. Тепер він „пращаєт“ ворогів своїх і неприятелїв, за якими посилав, щоби прийшли, тепер роздїляє і призначає зі свого майна, що і кому хоче, робить устне завіщанє; потім запричащає ся і збір поволи розходить ся. Як хорий дуже тяжко терпить, „труждаєт си“, як родина умучена доглядачем його і тугою задля сподїваної розлуки, то все знаходять ся у хатї чужі особи, пр. дальші кревні, сусїди, куми, котрі не так близько діткнені нещастєм, дадуть чейже розраду і поміч своїм ближним у тяжкій годинї. Вони пересиджують часом і по кілька днїв і ночий враз із хатними і хорими і у когось з них знайде ся часом щаслива рука, яка, як потримає свічку тяжко умираючому, то йому легше сконаєть ся (бо звичайно тримає свічку найблизша особа, т. є чоловікови жінка, дочцї мати або отець і т. д., але в разї тяжкого конаня тримають инші присутні і як натрафлять на „щасливу руку“, то хорий скорше сконає).

Як хорий уже зачинає конати, тодї счиняє ся в хатї крик, плач і войк, рідня кидаєть ся до нього, кожде хоче з ним ще побути, але ті чужі люди не пускають їх, відтручують, заспокоюють: „Ни, ни, ни! нїчо, ни плачте, то нїчо. От зівяв трошки, дайте водички, най си закропит“. Хтось там світит свічку, а вони кажут: „Ай! вони свічку! та не треба“. Але свічка горить, а хорий „заспав трішки, тихо, най спо-

чинет“. А коли вже дійсно „спочив“, тоді сповіщають про те родину: „Прощайте душечку, бо вже віддав Богу! тай лагідьте ку́паня“. Тоді знов писк і крик і плач робить ся, усї рідні кидають ся до тіла, шарпають, термосять, тягнуть, кличуть, голосять, наче-б хотїли розбудити, назад до себе привернути. Але небіщик спить, не обзиваєть ся, а живі перебувають усю повінь розпуки і жалю і забирають ся залагоджувати ті потреби, які наступають з хвилею появи „умерца“ у хатї. І так лагодять воду на купаня, цебер; дївчата розплїтають свої коси і ходять так до кінця похоронів, то знов розбігаєть ся молодїж до сусїдів, кличучи „на ку́паня“. Свічку, що світила конаючому, тулять де небудь „у головах“, де вона горить, доки не уложать небіщика на лаву і доки не засвітять йому другої. Тїло розбирають з одежі, саджають на столець, що стоїть у цебрі, наповненім водою; миють цїле тїло, чешуть „чупер“, мущинам голять бороду; гребінь і волося кидають у ту саму воду і разом то всьо „віспают під кошницу, під паркан, у сутич, де лиш люди не ходят“. Умерця убирають у чисту святочну сорочку, крайку, черевики і кучму. Молодих ґаздів строять у кожушинку (кожух без рукавів). Старшій жінцї „кладут“ верх сорочки фо́ту (шовкову спідни́цу), ручник на голову (святочне накрите голов у замужних) і жовті черевики. Молодицю убирають у зубо́н (жіноча сукня шовкова від шиї до низше колїн, лиш рукавів не має), підвязують шовковим турпаном баткатим (турпан т. є 1) шовкова хустка на голову, 2) обручик покритий матерією бурачкового колїру, який закладають молодицї довкола кирпи поверх ручника; баткатий = „не білий, нї чорний, лиш такий усїлякий шовк“), убувають у кунду́рі (чоботи жовті) і так устроєна іде у яму. Дївчину убирають у найкращу сорочку, у рі́клю (спідниця з того матеріялу, що зубон, але сама тільки спідниця), роблять ко́ди на голову і вінок. Волося розплїтають її так, як до слюбу. Один вінок на голові, другий великий окружує цїле тїло. Сей великий вінок також з бервінку і васильку (як і той, що на голові), а як пора лїтна, то плетуть його з усяких цвітів пільних і як тїло у трунї, тоді кладуть його на верх домовини, а на гробі завішують на хрест. Флекєвови (хлопцеви) шиють квітку до кучми так, як до слюбу і дають святочну білу одежу, крайку, шаль до шиї і черевики. Кождому небіщикови роблять восковий перстень з тої свічечки, що йому освічувала перехід до спочинку, надївають його на палець, а дївкам та хлопцям (без ріжницї віку) „злотять позлїткою“, як також роблять їм злотні хрестики на полотнї (яким укривають убраного небіщика від шиї до кінця ніг); се тому, щоби заступити їм слюбну позлїтку, якої вони ще не мали. Кучми на мущин надївають аж у домовинї. Маленькі дїти, як і старшу молодїж, убирають, як до слюбу: дївчину у вінок, хлопця у кучму з квіткою. Дїтям кладуть іще на груди

коло рук медівничк‍и, або помаранчі. Так прибраного небіщика кладуть на лаву, а зовсім маленькі діти на столї. В найновійших часах однак зачинає ся наслїдуванє панських „катафальків“ і складанє тїла і старшини на столї. Стіл обстелює ся скатертами, або скорцами і то з усїх боків повинні вони звисати, а лаву, то лише „з цего боку“ вони можуть висїти (від нутра хати). Під умерця стелють полотно, на котрім укладають тїло, зложивши руки на грудях так, щоби пальцї одної руки заходили поміж пальцї другої. Між великими і вказуючими пальцями обох рук встромлена свічечка, яка доси горіла, а яку тепер гасять і закривають небіщика від шиї до ніг полотном. На грудях верх полотна кладуть скручений сточок. Сточок, се довга свічка, зсукана з воску, до якого даєть ся кавальчик тої свічечки, що у руках покійного. Сточок має бути такий довгий, як „умертвец“, для якого сточок робить ся. Міру від умерця береть ся ниткою, яка переховуєть ся потім в домі, бо „може щістя єго було, то най си дома лишает“. Сточок горить, а як тїло піде у труну, то його покладуть верх віка; по похоронї беруть його до дому.

Крім того кладе ся серп на черево, аби не текло. У полотно затикає ся голку, бо „як там свіжий прийде, то сходят ся усї мерцї і єго розривают, а він си голков боронит“. Як очи у покійного отворені, то кладуть на них по ґрейцару, аби за другими не дивили ся, аби кого за собою не потягнули.

Коли вже то усьо готове, тодї одні угощають тих людий, що спорядили, другі голосячи промовляють до небіщика: „Устань, устань, та подякуй цим ґаздам, що тя спорядили, що си до тебе притрудили; устань, устань та подякуй їм за теперішне, устань та проси їх, щоби тебе до дому відпровадили.

Инші розходять ся або їх розсилають: до попа і паламаря, щоби обговорити похорон і подзвінне; до далеко мешкаючих кревних, щоби їх повідомити про нещастє і до міста, щоби покупити дошки на домовину, хусточки до свічок і инші дрібницї.

Мущини ходять без кучми, дївчата розплетені; на подвірю голосять, як вийде яка, по дорозї зітхають голосно: Вайльо, мамко, мамко, чи там неньку. Дзвони дзвонять і також причиняють ся в слїд за людськими зітханями і смутними виглядами до розголошеня вістки про спочинок одного. Також ті люди, що купали тїло, як ідуть до дому, то розповідають стрічним: „Бог сятий дав, що той а той віддав Богови душу. От я з ку́паня йду“.

От і сходять ся знакомі, кревні, куми, сусїди і хто хоче: одні, щоби у послїдне небіщика видїти, другі так з цікавости, иншого зуб болить, то йде потримати умерця за палець (бо від того задубіють зуби, як задубіли у вмерця), а кожде несе свічку, яку засвічує і тулить коло тїла. Одні

говорять „отченаші“, другі балакають про хоробу, муки і смерть „покійного“, потішають родину і повторяють безліч разів: „Ну, та шо робити! то божа воля. Бог дав, Бог узяв. А ви си лишили, абисти слухали, абисти працювали, ни забували. Не плачте, то божа воля, шо робити! Аді, так Бог сятий дав“. А жіноцтво з найблизшої родини голосить: то одна за другою, то всї разом поголосять, тай знов перестануть, а як котра „дуже жаль великий має“, то таки не перестає голосити. А прихожі слухають, зітхають і теж поплакують.

Під ніч сходить ся молодїж на лубок. Парубки і дївки, самі чужі, не кревні, беруть участь у забавах, котрі відбувають ся у хатї, або у хоромах, відповідно до того, чи яка гра вимагає темного, чи освіченого місця. І так:

1) Дають одному мішок сїна тримати на плечах і заслоняють йому очи, а другі бють його кождий з окрема макогоном по міхови, при чім дістане ся нерідко і плечам. Коли битий добре угадає імя того, що його бє, тодї приловлений сїдає на столець, бере міх на плечі і знов стараєть ся як найскорше назвати того, що його бє.

2) То знов посїдають усї до круг стола, запалять бичик і дають одне одному в руки. У кого в руках бичик згасне, той має усїх обцїлувати.

3) Коваля грають ся так, що розколять який патичок вподовж на двоє (іде про те, щоб не був круглий) і викидає один ті два бичики разом на стіл. Площа, яка буде замикана обома бичиками, подїлена в думцї на певні малі площі, означені порядковими числами, від 1 почавши. Коли бичики упадуть близько оден коло другого, тодї таких чисел є мало; коли-ж віддалене їх більше, тодї і числа збільшають ся. А кожде подумане число означає в дїйсности удар на руку того, що кидав бичики. От у тім і забава, що як хто викине пр. 10—15 чисел, що є багато, то йому сусїд вичисляє на руку десять, або пятнайцять добре притиснених ударів. Потім кидає сусїд по правій руцї, а той з лївої бє і т. д.

4) Чуприк іде так, що у потемку, „як хитне один одного за чупер“... тай тягають кождий з окрема, аж доки той мученик не угадає імени того, що його тягне; тодї скубуть того, що його імя угадане.

5) До „шила“ сїдають усї разом і кожде тримає перед собою руку, зложену в кулак, великим пальцем до гори звернений. А оден ходить і бє його по кулакови. Хтось з сидячих має в руцї шило, скрито висунене попри великий палець. Коли ходячий не спостереже шила, то ударяє своїм кулаком о виставлений палець і аж підскакує, як його уколе шило.

Такі забави бувають на лубку. Співати на лубку не можна. Як хто хоче, то наймає дяка і той цїлу ніч читає псалтирю і в такім

разї молодїж не грає ся. Домашнї порають ся коло печеня, вареня, розмовлять з собою стиха, то знов нишком поплакують.

Коли дошки з міста вже привезено, тодї просять двох або трох чоловіків, аби прийшли зробити трумну. Трумна складає ся з двох частий: домовини або труни і з віка. Обі части мають по пять дощок. І так труна має: дно, 2 стїни бокові і дві кінцеві, т. є у головах і ногах. Віко має: одну дошку рівнобіжну і рівнолеглу, але вузшу від дна трумни; дві дошки бокові, котрі укісно збігають на діл і опирають ся на бокових стїнах труни. Так само дві кінцеві дошки віка укосом спадають до відповідаючих собі дощок труни. Таке „горбо́вате“ віко роблять на те, аби земля не роздусила домовини.

Як майстри покінчили свою роботу, тодї засїдають коло труни, наче коло стола і їдять і пють потрави і напитки, заставлені їм на віку домовини. Иншої платнї за зроблене домовини нїхто не бере, хиба заводовий стельмах.

Гиблївки, які лишили ся при тесаню дощок, розсипає ся по днї домовини, решту уживає ся на виповнене подушечки під голову умерлого, а що лишить ся, то викидають також там, „де люди не ходять“. Подушечка для умерлого буває також з сїна, або і з цвітів самих, як пора лїтна. Труну вистелюють полотном і кладуть тїло, яке укривають „шидов“ (das Leichentuch) і забивають віко домовини двома цвяхами до трумни і прикривають полотном або скорцою. Тїло до трумни вкладають тодї, як приходить піп, щоби його забрати.

На той час застановляють ся всї тяжші роботи у сусїдних господарствах, а у ґаздівстві помершої особи не сміє ся нїчого робити, окрім найконечнїйших робіт, за цїлий час лежаня і похоронів тїла.

Приносять „процесію“ з церкви, сходять ся люди, а коли є вже і „пано́тиц“ і читає панахиду, тодї присутнї в хатї люди обступають стіл і підносять його до гори; а „стів“ той закладений поманою, т. є колачиками і свічечками довкола, а по серединї стоїть деревце, паус і мисочка з трома колачиками. Деревце обтикане колачиками, сушеними сливками, оріхами, фіґами, помаранчами, яблоками і медівничками; долїшна часть деревця застромлена у хліб. Па́ус, то фляшочка з вином, або з молоком. Деревце, паус і мисочку з колачиками дає по піднесеню стола господар дому тром ґаздам і вони несуть те на цвинтарь, а з цвинтаря то вже забирає пано́тиць. Решту помани роздає ся між присутних, все по колачеви і свічцї одному, а каже ся: „За помершого Н. Н. душу“, а ті відказують: „Най Бог прощає душечку“. Пано́тиць тимчасом чекає на тїло і коли вже помана роздана, тодї приступає найблизша родина небіщика, щоби вложити його до трумни. Жінок вкладають жінки, мущин мущини; сини тата, тато сина, маму дочки і т. д.

Одні укладають, другі не дають, кричать, плачуть... наступає розпука така голосна, як була в хвили смерти. Рідня не дає тіла, завертають з трумни і не можуть розлучити ся. Священник напоминає їх по два і по три рази, щоби вже давали тіло з хати, а вони все ще плачуть. Але усьому буває конець, вони те знають і врешті видають тіло, забите двома цвяхами у трумнї; його беруть два чоловіки і виносять з хати, тодї вся родина замикає ся у хатї і дивить ся у вікно, „аби скорше забути“. Скоро лиш євангеліє зачнуть на дворі читати, зараз можна родинї з хати вийти. По євангелію зачинає ся похоронний похід, який отвирає церковна процесія (зложена з двох поставників [на свічки], двох хрестів, фан і хоругвів), за нею ідуть три чоловіки з деревцем, паусом і мисочкою, потім піп, дяк, домовина несена чотирма або шістьма чоловіками, за домовиною уся родина і решта учасників похорону.

Трумну несуть нежонаті мущини, як небіщик був жонатий (або замужна), а коли умер парубок або дївчина, тодї несуть їх парубки. Старих покійників возять волами і все саньми, а як то в лїтї, тодї сани тягнуть чотири воли. (То такий припис стародавний, щоби старих людий везено саньми і волами, але тепер вже рідко того придержують ся). Конем везуть лиш „не дай Боже, колєру“.

Небіщикови „стелят дорогу“ поманою, яку кладуть у воротах (на землю), у брамі церковній і у брамі цвинтаря. Та помана складаєть ся з кусника полотна (його звуть плечками), з колачика, свічечки і ґрейцаря. Через те перейде небіщик і тодї заряджуючі похороном кажуть сьому, або тому з окруженя її забрати. Така сама помана зістаєть ся в хатї за сволоком і припаде тій, що замете хату.

Похід стає в дорозї дванайцять разів на прочитанє дванайцятьох євангелій (що також уже касуєть ся і число євангелій зменшаєть ся). По кождім прочитанім євангелію стає одна жінка з родини покійного по однім боцї трумни і дає колач і свічку одному носильникови з противного боку; по другім євангелію другому, третьому і и., а все через трумну має подати.

Цїлий час походу голосять жінки з родини помершого. Голосять на знак чести для умерлого і по причинї розлуки з ним. У голосїнях згадують небіщика, як з ними жив, любив, страдав, дбав за них, а тепер їх у горю і муках лишає, а самий іде „до дому“ на спочинок. Коли то дитина, то скучно їй там буде на тім світї; то-ж мати голосить до своїх померших родичів, щоби вийшли дитинї на зустріч і заопікували ся нею. Голосить мати, жінка, дочки, сестри, самі свої, а як своїх нема, тодї не голосить ніхто. Як є родина, а не голосить, тодї чужі поучують їх, як треба голосити, і що голосити треба, бо може си туск під серцем сперти, то не дай Боже мож заслабнути“ — ну і „умерлий не лежав

би як чужинец“. Голосять по сконї небіщика, цїлий час його лежаня в хатї (з виїмком ночий), голосять на похоронї аж до ями. З цвинтаря йдучи гріх уже голосити.

Хвалою і славою вкриваєть ся жінка, котра гарно голосить. Коли таких артисток є кілька на однім похоронї, то вже скрізь по селу чути: вайльо, кумко! там так красно голосили... або: голосять... ходїм і ми туда!“ І збігають ся жадні вражінь і „чим май жалісно хто приповідает, то стают слези людим в очах, а тут диви си, а то усов хатов заплакали“ усї, що були. Коли хто у дома хоруе, тодї жінки нишком укладають собі голосїня, але так, аби хорі про те не знали. Голосять також при тій оказії, коли видять пр. чужий похорон; тодї пригадують собі померших своїх близьких, або повгоряють, як то там, а там гарно голосили і самі голосять і плачуть.

І так прибуває похоронний похід на цвинтар, де грабарі вже викопали яму. Коли яма мала, то копає її оден грабар, коли-ж велика, або часу мало, то два. Як зачинають копати, то приносять їм з дому жалоби горівку і хліб, аби голодні не копали. Коли-ж уже тїло у ямі і яму закидають землею, тодї через гріб з одної сторони на другу передають грабарам: жінка — 2 курки, 2 утира́вники, дві свічцї і два колачі, а чоловік — лева.

Яму викладають богатші дошками, середно заможні і бідні просто в яму спускають домовину. На домовину кидає родина по ґрейцару „за ґрунт, що яма забрала“. На гробі закопують хрест: як є готовий, то зараз, а як ні, то аж у шість неділь, або у рік, або у провідну суботу. На хрест закладають вінок, що ним окружене було тїло невінчаного небіщика.

По викінченю гробу ідуть усї учасники похорону до дому помершого, бо годить ся там вернути і як нема що їсти, то бодай води напити ся. Але на воді кінчить ся лиш у якихось незвичайних випадках, а так то все заставляють учасникам похорону „празник“ у дома. Там то за той час, поки з цвинтаря вернули, уже попрятано, хату неметену за час лежаня тїла, позамітано, дївчачі коси позаплїтувано. Скоро тїло узяли з хати, так на те місце, де воно лежало, кладе ся зараз хліб і сіль. Потім усї скорци, скатерти, налавники, подушки, усьо те пильно стрясають, обмітають і стріпують, після того замітають хату; тодї душа певно буде або у смітю, або у віннику, тому треба віник розвязати і разом зі смітєм викинути у сутич, „де си плоти сходят“, бо там щасливе місце. Та, що замела хату, бере собі за те „плечка“ з колачем (поману).

Празник відбуваєть ся тої днини і другої. Тої днини гостять усїх, що були на похоронї, другої днини приходять гостї на празник уже

лише за запросинами. Гості пють богато горівки („частуют“) і їдять („закусюют“). При тім промовляють: „Най Бог простит душичку. Аби Бог сятий душечку єго приймив до царства, а живущим дарував здоровлє, най Бог прийме!“ У шість тижнїв відбувають ся шестини. Тодї наймає ся Службу Божу і парастас, або сам лиш парастас і празник для людий.

Шестини справляють ся у шість неділь по смерти у суботу (2—3 дни скорше, або пізнїйше не значить нїчого, лиш аби у суботу). Торжество зачинає ся парастасом, відправленим у хатї. На кождій стїнї хати горить приліплена свічка; стіл застелений скатертею і заставлений: деревцем, паусом, коливом і печеною куркою або рибою, яка стоїть у мисцї, положенїй на трох хлїбах. Краї стола заставлені рядом колачів зі свічками. Попри колачі стоять горнятка з водою, а в кождім горнятку маленьке деревце. Стіл з тим усїм буває підношений на „вічная память“ у гору. По „вічная“ розбирає священник ризи церковні і сїдає за стіл; тодї ґазда вручає йому деревце за душу небіщика (якого память нинї святкують), а решта всьої помани іде за инші душі померщої родини, кождий колач зі свічкою за иншу. Горнята з маленькими деревцями дістають найчільнїйші гостї. Потім говорять усї „Отченаш“, гасять світло, сїдають за стіл і кушають колива з одної миски і одною ложкою; миска іде з рук до рук довкола стола, а як є два або три столи, то все те одно коливо має всї столи обійти. Після колива слїдують инші потрави, а по скінченім обідї приносить ґазда колач, на нім топку соли і свічку тодї піп виголошує коротку промову в честь господаря і вносить йому многолїтє; всї співають „многая лїта“, при чім підносять колач з сілю в гору.

Дальший празник відбуваєть ся в річницю смерти, а потім аж за сім років. Окрім того споминають ще покійних кождої провідної суботи. Тодї священник відправляє на гробах панахиди, а люди розкладають їду і напитки і роблять собі празник.

Жалоба за померщою людиною виявляєть ся через здержанє від танців, музик, співів і забав через шість неділь, а дехто й цїлий рік „біль у серцї носить“ і жалобу оказує.

Першого вечера по похоронї треба на те місце, де лежало тїло покласти горнятко води, колач і горючий сточок. Так і другого і третього вечера і за кождий раз воду випивають хатні, а горнятко, колач і букатку сточка дають за помяну. Третього вечера іде з горнятком і колачем також решта сточка за помяну.

Коли вже тіло небіщика лежить врешті у спокою в ямі, то душа його позістає ще шість тижнів в дома. По відбутих шестинах іде на той світ.

Душі тих, що „си стратили, бере — скаменів би — нечистий", а тіла їх ховає ся все на однім цвинтари, враз з иншими небіщиками. Душечка нехрещеної дитини блукає ся по світі, та кричить: крижма! крижма! Часом на дворі, часом і до хати чути, як під вікнами воно „просить собі сорочки". Тоді треба їй кинути букатку полотна, а як нема під рукою, то врубати букатку рукава або поли і тій души кинути, то вона тим укриє ся і піде собі.

Часом умре хто без свічки, тоді душа вертає ся з того світа за світлом. І так оповідав мені Василь Труфин, що в однім ставі утопила ся дитина, зн. умерла без свічки. „Тай від тоді приходит світло до ставу шо вечера тай западає си у воду тай гасне. Ніхто го не несе, ніхто не ходит, лиш само воно як лямпа йде з далеку і паде у воду у тім самім місци, де дитина утопила си. Аби який вітер, аби дощ, буря, воно йде, ні кліпає, ні гасне, звідки перший раз війшло, звідтів і другого вечера і третого і усе прийде, капне у воду тай уже з води більше не віходит, лиш другого вечера знов здалеку указує си". Так воно ходило шість неділь, бо душа, шо без свічки умерла, просила собі світла.

Часом вертають і инші душі з „того світа"; тоді то вже опирі. Вони відвідують людий, з котрими за житя земного жили і їх треба відгоняти від себе.

„Душі потопільників, то плинети. Вони перекидуют си на коня, пса, безрогу, кота, полотно, жінку, вогонь, мряку, мрію і в тих постатях показуют си людем. Часом закричить плинета під вікном, збивши крильми: щістя, щістя! Тоді якби війшов на двір і єї імив, то мав би щістя". Знов не добре було-б обзивати ся, коли плинета кричить. Длятого, як хто у середне вікно кричит, то си не обзивати, ні за другим, ні за третим разом, бо то может бути плинета; аж як четвертий раз крикне, то си обізви, бо вже знак тому, шо то христїнин".

У вікно кричить часом і смерть. Але то давно вже було, як помір був дуже великий, то вона ходила попід вікна і кликала людий по імени, а хто знав, тай си не обзивав, той не умер". Смерть приходить голїната, з серпом, косою, віником і граблями. Її прихід заповідає воробчик, як сїдає на віконце і заглядає в хату, то знов стеля, двері, хата, як тріскають, або обруч на бочцї як лусне, то також на смерть. І у сону мож дізнати ся про недалеку смерть, а то, „як снит хтос, шо упадет стїна і не мож єї здоймити, шо у черевику відпадет підошва, або як снити корови, то напевно хтос умре". Смерть буває строгою, але

справедливою між живими людьми. Про сї її прикмети оповідають люди ось як:

„Був собі одовец, тай одовица, тай си вiйшли обоє, тай узяли шлюб, а мали кожде по дївцї. А чоловікова дївка була дуже послушна і чемна, але жінчина не така вже. А жінка все каже чоловікови: Відведи де свою дївку, тай відведи де. А він узяв, тай відвів ї в лїс, тай лишив ї у тї хатї, бо там в лїсї була хата. А він ї лишив, тай каже, шо йде дров рубати. Тай вона чикає, чикає, нема тата; а то прийшло си у ночи, прийшла жінка з косов, з граблями, з серпом, з віником, тай каже до тої дївки: „Дївко, змий менї голову, та стану тобі в пригодї. А вона змила голову, та счесала, а та жінка зубата, та кланцата, а така студена, та погана, тай каже: Змий менї ноги. А вона миєт ноги, а то такі мохнаті, та тонкі, та студені. Тай та жінка війшла тай пішла, а як ішла тай сказала: Абис собі взяла той міщулик, що буде на дворі, коло порога. А вона війшла рано на двір, дивит си, а міщулик сидит завязаний коло порога; а вона міщулик на плечі, тай до дому. Але каже та жінка до чоловіка: Веди й мою дочку до лїса, бо твоя гроші принесла. А він узяв, тай на другу ніч повів і ту, тай лишив у хатї, а сам пішов до дому. А та дївка дивит си, а то йде жінка з косов, з граблями, з серпом, з віником, тай каже: Змий менї голову. А та дївка каже: Я такі зубатї, та кланцатї мила би голову? А йди-ж ти від мене, гидка́! А та зубата та кланцата лиш потяла, тай найшли рано дївку готову. Тай каже жінка чоловікови: Твоя дївка гроші принесла, а мою задусили“.[1])

Розказала Домка Тулич з Раранча. Записала Олександра Ракова.

XII. Похоронні звичаї й обряди в селї Молодієві (Молодії), Черновецького пов.

I. Звичаї.

1. Смерть віщують такі знаки:

Пугукане пугача на хатї, в котрій лежить хорий. Нагле пожовтїнє пальців рук у котрогось хатного або кревного хорого. Заострений ніс у хорого.

Сни: Оранє в огородї, паданє кімнатної стїни, скопуванє землї в кімнатї, свинї.

2. Вмираючому дають свічку в руки, аби світила йому на тім світї. Коли хорий не може вмерти, здоймають його на землю, та кладуть

---

[1]) Се відома казка про дїдову та бабину дочку, до якої приплутано тут без потреби смерть, лише для тенденції.

там кожух під голову. Смерть представляють собі як дуже худу, клан-цату (зубату) бабу з косою в руках.

3. Доки тіло небіщика ще тепле, обголюють бороду, купають трупа, чешуть і вбирають у найкрасшу одежу. Неподружених людий одягають, як до слюбу; а жонатих і замужних або тих, що були такими, вбирають, як на забаву. Старші жінки самі прилагоджують собі убранє на смерть. Порають ся коло тіла лиш чужі люди, котрі дістають за труд по руч-никови або по хустці. Воду від купаня висипають там, де ніхто не ходить. Нігті, волос і солому з сінника, на котрім лежав мерлець, палять.

4. Мерця кладуть на стіл або на лавку ногами до дверий. Ката-фальок убирають так: Лавку під вікнами застелюють налавником, ставлять у куті дві подушки під голову, а одну під крижі. Верх подушок кладуть мерця. Хто кладе тіло на стіл, вбирає його так само. Повисше голови трупа вставляють деревляний вмисно зроблений хрестик. У праву руку дають свічку, при котрій сконав, і хусточку. На груди кладуть с т о ч о к. Є се свічка з пчільного воску довга, як труп помершого, і спірально звита в колісце. Вінший конець сеї спіралї загинають до гори, запалюють на короткий час, відтак гасять, а за кілька годин знов запалюють. Так горить сточок із перервами до похорону.

5. Одягають тіло дївчини у вишивану сорочку, у ріклю[1]) або зубон[2]), обперізують поясом, котрий обвязують баріжом[3]), коланом[4]) або ґьорданом. До баріжа, колана або ґьордана причеплюють тулпан. Є се велика вовняна хустка зеленої барви. Серединою сеї хустки обвивають крижі, потому зачеплюють її верх клубів до одної із згаданих прикрас так, що кінцї тулпана висять понизше колін у формі колача (ґидзи) і прикрашають павунами та ріжнобарвними стяжками (кодами), що звисають по плечах у долину. На плечі під коди кладуть покривало. Се велика шовкова хустка з тороками. Верх ґидзий на чоло причеплюють вінок з барвінку, позолочений позлїткою і украшений квітками. На шию вішають намисто (салби), цятки і ґьордани. В пробиті дірочки ушних платочків закладають ковтки, а коли їх нема, то роблять кульчики з ниток, щоби через дірочки на тім світї не пролазило гадє. Зараз по смерти шиють на ноги капцї з грубого, нового полотна. Пізнїйше назувають поверх капців черевики або кондурі. Останнї се жовті чоботи,

---

[1]) Рікля — се аксамітна сукня (спідниця із стаником) без рукавів.

[2]) Зубон — се довга манта з полотна, фарбованого на вузкі білі і червоні паси, що тягнуть ся поздовж.

[3]) Баріж се рідко ткана хустка, як орґантина, кукурудзяної (ясно-жовтої) барви.

[4]) Колан = бабовняний баюрок.

шиті як панчохи без підошвів і обцасів; на них назуває ся капці з підошвами і обцасами.

На голові трупа молодиції роблять кирпу, завивають голову в ручник і обвязують кирпу верх ручника покривалом. Инше убране, як у дївчини.

Покригції роблять кирпу, але кладуть і вінок, як дївчині.

Старій жінції не підвязують кирпу покривалом, а обвязують ним пояс замість баріжа. В тулпан її не вбирають. Намиста і кондурів не дають. Решта убраня, як у молодиції.

Тїло парубка одягають у сорочку і портяниції, заперізують поясом і ременем із ґузиками, причеплюють до ременя мошонку, в котрій знаходить ся двогелерівка, і запихають мошонку за ремінь, верх пояса пришпилюють ширинку.[1]) Вгортають трупа в новий кожух. На шию завязують чорну хустку (басму), на голову кладуть шапку (кучму), на середний палець правої руки запихають перстень, на ноги взувають капції з полотна, а пізнїйше надягають черевики поверх капців. З правого боку до шапки пришпилюють позлїткою украшену звізду з барвінку. Се називають вінком для парубка.

Помершому жонатому мужчинї не пришпилюють вінка, а на палець запихають слюбний перстень (обручка не мусить бути). Решта убраня, як у парубка.

Дїти до сім лїт є ангелами. Вбирають трупа дитини в довгу сорочину, котру на переді передирають, щоби могла вигідно лїтати. Поясків не дають. Дївчаткам і хлопчикам кладуть віночки на голови. Сплїтають також із квіток і барвінку великий вінок, котрий окружає ціле тїло.

6. Трунву робить хтобудь з ялових дощок. Зачинають її робити у вечер другої днини по сконаню. За труд платять грішми.

7. Зараз по послїднім віддиху помершого надпалюють свічкою футрину вікна або сволок, щоби лишив ся знак по сконанім. Про смерть господара повідомляють худобу, аби молила ся за душу його. Через той час, коли лежить труп, не вільно виносити смітя з кімнати. Замітаючи, ховають смітє під катафальок. Свої і чужі беруть міру від мерця, т. є міряють його шнурком, котрий ховають собі, думаючи, що ним зможуть привязати до себе щастє. На випадок смерти батька або матери всї дїти ловлять ся за руки і голосячи обходять хату три рази.

8. Про випадок смерти повідомляє ся свояків і сусїдів устно. На хатї нема нїяких знаків. З хати, де лежить мерлець, сусїди нїчого не зичуть.

---

[1]) Ширинка се вишивана хусточка з грубого полотна.

9. Всї і завше мають приступ до мерця. Прибувші кладуть на груди трупа кілька сотиків. Родину потїшає ся, або нїчого не говорить ся до неї. Як мертвець має очи отворені, коли лежить на катафальку, то знак, що вмре ще хтось з родини.

10. Ночами приходять чужі до мерця на лубок. Старі розповідають байки, сміхованки, дають загадки і и., а молоді грають ся чушки, вогника і перстеня. Не співають нїяких пісень. Названі гри заводять лиш на лубку. Ось їх опис:

Чушка. Вибирають пана. Сей ховає лице одного присутного на своїм лонї. Хто-небудь бере вже приладжену, тїсно сплетену хустку і бє нею клячучого. Сей встає і вгадує, хто бив. Вгадає, то кладе на своє місце того, що бив, не вгадає, то знов клячить.

Вогник. Засїдають рядом дївки і парубки. Крайний запалює тріску і дає в руку сусїдови, сей дальше і так ходить горіюча тріска з рук до рук, доки не загасне. В кого згасла, той має цїлувати всїх присутних.

Перстень. Вибрані пан і Циган стають серед кімнати, а всї инші сїдають на лавки, стулюють долонї та всувають їх межи колїна. На приказ пана один присутний бере перстень межи свої долонї, приступає до крайного сидячого, впихає свої стулені долонї межи долонї сього, наче-б хотїв йому впустити перстень, витягає руки і йде до другого, щоб і коло сього так поманїпулювати. Йдучи так до всїх сидячих, незамітно впускає перстень межи чиїсь долонї. „Н., відгадай в кого перстень!“ приказує пан другій особі. Ся встає і, дивлячись усїм в очи, виголошує імя того, про кого думає, що в нього є шуканий предмет. На випадок влучної відгадки відгадувач увільнений від відшукуваня перстеня при повторюваню сеї гри. Обовязок відгадуваня перебирає той, в кого найшов ся перстень. Коли відгадувач не найшов його за першим разом, то пан присуджує йому кілька ударів на долоню; сей приказ сповняє Циган, бючи засудженого ложкою. Гра повторяє ся.

11. В трунву кладуть на спід гиблївки[1]), верх них стелять кавалок полотна, під голову ставлять подушечку з гиблївок.[2]) Тїло женщини вкладають до трунви чужі жінки, а тїло мужчини чужі мужчини. До трунви кладуть хрестик, булку, гребінь, глу, котрою шили капцї з полотна, двогелєрівку, васильок, гвоздики і чорнобривки. Цїла родина, по-

---

[1]) Соломи не стелять, боячи ся неврожаю.

[2]) Щоби дріб не гинув.

чавши від найстаршого, хрестить ся і цілує руку і ногу мерця. Дуже голосять тепер. Тіло покривають полотном або капою. Виносячи трунву на двір, бють (клонять) нею по три рази о пороги кімнатних і хорімних дверий. Коли винесли її з хати, зараз запирають кімнатні двері, на місце трупа кладуть хліб і сіль, навкруг сього сїдає родина і сидить кілька хвиль, а чужа жінка скоро замітає в кімнатї і виносить смітє. Худобу пускають тепер з припону.

Третої днини по сконаню лагодять поменник, паус, пшеницю (коливо) і страви на празник. На поменник вишукують гилясте деревце, котре обтикують розинками, фіґами, цукром, сливками, обарінками, медівниками і т. п. та забивають у бохонець хліба. Паус (мисочка): фляшочку вина або горівки з обарінком на шийцї і двома свічками в обарінку кладуть у миску. Навкруг фляшочки в миску ставлять три або пять булок. — Варену пшеницю засолоджують цукром або приправляють її солодким молоком.

12. При виношуваню трупа з хати не отвирають вікна і не дивлять ся в нього.

13. Ноші вкривають гарним налавником і привязують по хусточцї на тих місцях, на котрих мають ставляти ся люди, що несуть трунву.

Коли зла погода або далека дорога до цвинтара, можна тіло везти волами, кіньми не вільно. Кождому волови привязує ся хусточку до рога. Як гонять волів з цвинтара до дому, обертають ярмо. При відходї і приходї кроплять волів свяченою водою. — Віко трунви забивають аж на ношах. Тіла чоловіка і жінки несуть чоловіки, парубка — дївки, дївки — парубки, хлопця — дївчата, дївчини — хлопцї. Несуть 4 або 6 чужих осіб. На воротах, мостах і церковній брамі кладуть кавалок полотна або хустку (кладка для померщого), верх сього булку і свічку (заплата за переправу), переносять через се трунву і йдуть далї. Хустку чи полотно, булку і свічку бере хто-будь чужий (помана). Перед мостом і на мостї не вільно прогожати тіло, то значить: ставати і відправляти молебнї, лиш за мостом. Коли прогодять, дають за поману булки через трунву. В церкві кладуть на трунву поменник, паус і сточок. Останній запалюють. Гроші, що приносили люди вмерлому, як лежав на катафальку, розділюють на 4 або 6 рівних частий і кладуть на трунву перед тих, що несли тіло. Сї гроші і привязані до ноший хусточки се заплата за їх труд. Поменник і паус лишають у церкві, сточок беруть до дому.

14. Гріб копає котрий небудь чужий чоловік. Є се звичайна прямокутна яма. Верх трунви в гріб кидає хтось з родини гріш, щоби купити місце мертвому. Чужі вкидують глину або зілє. Почерез яму дає ся гробарам по курцї за зладженє вічної домівлї для померщого.

15. На гробі садять дерева або цвіти.

16. Зараз по похороні, в три дни, в шість тижнів, в пів року, в рік і в сім років по похороні справляють обіди (празники). На перший обід беруть людий з цвинтара. Гості застають на краях стола рядом булки із свічками. Засідають за стіл. Приходять хатні або з родини жінка і чоловік, беруть по булці і свічці, та дають почерез стіл особам рівного пола за поману, кажучи: „За душу Н.“ „Бода — про́сти!“ звучить відповідь. „Най Бог прийме!“ говорить даючий. Коли вже всї обдаровані, запалюють свічки і разом молять ся: Отче наш! Скінчивши, гасять свічки, честують ся горівкою та заїдають приладжені страви і пшеницю. Попоївши, молять ся, дякують за угощеня словом: бода-прости, і відходять. У вечер треба бити поклони і молити ся за душу помершого. Пізнїйші обіди уладжують так само. По заході сонця родина помершого засвічує сточок та кладе, щоб горів короткий час на місцї сконаня, потому там, де стояв катафальок. На тих самих місцях і так за довго горить сточок і другого вечера. Третого дня на обід наливають води у збаночок, кладуть зверха сточок, котрий запалюють, а на нїм поміщують булку. Се дають за поману тій чужій особі, що тримала свічку умираючому. Зараз по сконаню прибивають до стін у кутї над катафальком розпростертий і поземо уставлений ручник, на нього кладуть булку і свічку. Аж по другім обіді здоймають його. Душа відпроваджує тїло до гробу, відти вертає ся назад до помешканя свояків, та сїдає на сточок або на ручник. — Є звичай красти свічку, при котрій сконав мертвець, і хустку, котрою привязували долїшну щоку до горішної, щоби тїло застигло із запертим ротом. Кажуть, що сї вкрадені предмети затуманюють ворогів. — На знак жалоби мужчини ходять від часу смерти до похорону без шапок, а дївчата і дївки з розплетеним волосєм. Жінки не носять жалоби. По похороні дївкам і парубкам не вільно танцювати шість тижнів. Коли сей час переминув, тодї кидають молоді двогелєрівку на місцє танців, щоби викупити ся від гріха. По сїм вільно вже гуляти.

17. Душа помершого пробуває коло родини до другого обіду. По сїм обідї лишає свояків і разом з иншими душами десь очікує послїдного суду божого. Приходить лиш на дальші обіди. Понятя про рай і пекло досить неясні. Як уявляє собі фантазія народу „той світ“, можна побачити із отсих вірувань і оповідань:

а) Котра жінка стратить дитину, буде присилувана на тім світї вічно їсти трупа тої дитини. За цїлий тиждень проликає майже цїлого трупа, і вже тїшить ся, що конець її мукам, але в недїлю рано знов лежить перед нещасною цїла мертва дитина.

б) Котра женщина золить сорочки в пятницю, буде на тім світї стояти по пояс у кипячій смолї.

в) Розпустницю перепилюють та знущають ся над нею чорти.

г) Мала[1]) жінка дитину. Ни було кого взяти за куму, от і попросила вона смерть, аби потримала дївчинку до христу. Смерть пристала на це. Зробили христини. По христинах каже смерть: „Кумо! свою фіну возму з собов тикі типер!“ — Жінка почала просити: „Будьти ласкаві, кумко, лишіт минї мою дитинку хоть на рік! Най я хоть трохи нев по-[illegible] си!“ — Змилувала си смерть та оставила дитину. По роцї приходит за дївчинков. І знов просит кума, аби смерть ни брала дитину. Так і стало си. Смерть подарувала фінї житя, али обіцяла, шо прийди за якийсь час. І прийшла. А мама дївчинки і типер все просит, пригоборює до серця кумі смерти. Смерть сказала: „Най жиє мо́я фіна, доки ни возми слюб!“ — Віросла дївчинка на файну дївку і посватав її парубок. Вона під вінком, а смерть приходит. Мама приймає[2]) куму, приговорює і просит: „Кумко-любко! у вас добри серци. Подарували фінї житя, як була мала, будьти ласкаві, лишіт, най жиє й від типер! Я її вікохала, віпистила, ночий ни досипяла, заки вона віросла. Вона мо́є ціле щістя. Возмити її, то биріт і мине!“ — Так просит, так просит, аж жаль стало смерти. І знов завирнула си биз фіни.

З дївки зробила си годна, вохоча молодиця. За кілька рік знов приходит смерть. А мама молодиці, як мама, просит тай просит ласки у смерти. От смерть і сказала: „Коли ви, кумо, так дужи роспадаєти си над мойов фінов," то я позволяю їй жити, доки ни постаріє си“. І пішла собі.

Минув якийс рік, мама вмерла. Минуло ще кілька рік, донька постаріла си. Прийшла нанашка та взяла фіну. Виде її і привила в дужи файний сад. Багато дітий-ангиликів грали си там. — Жінка ни могла цим налюбувати си. „Лишіт мине тут!“ просит вона смерть. „Ни можна!“ відповідає ца. „Як би я була взяла тибе малов, була бис типер тут грала си, а так нє“.

Ідут, ідут і прийшли в другий ще красший сад. Були там самі дївки і парубки, вбрані як найкращи. Всї вони сіяли, як ангили, гуляли, сміяли си, висилили си. „Лишіт мине тут!“ — просит жінка. „Ни можна, підимо далї! — сказала смерть.

Пішли і зайшли в третий. І цей був файний. Забавяли си там молоді молодицї з молодими чоловіками, всї щасливі та виселї. „Лишити мине тут?“ — питає жінка. „Нє, ни можна!“ — відказує смерть.

---

[1]) Вродила. [2]) Угощує.

Пішли вони далї і прийшли до читвертого саду. Дивит си жінка, а там самі зубаті та биззубі баби і діди слабі та немошні, шо й ходити ни годні. „Оттут маєш пирибувати!“ — сказала смерть, лишила жінку і пішла собі.

ґ) Вмер богатий скупар. Прийшов на тот світ і видит, шо пирид кождов душев є шос на столї, а пирид ним нима нїчо. Пирид другими душами були колачі, булки, паланицї, медївники, горівка, пиво, вино, тютюн, пичені гуси, кури, качки і т. д., а єго стів порожний. Дужи він зажурив си. Питає він Бога, чому другі всиго мают, а він нє. „Бо ти ни постарав собі!“ — кажи Бог. „Пустїт мине, Божи, назад на світ, я собі також пристараю!“ — просит скупар. Бог пустив.

Ожив скупар. Розповів жінцї, шо з ним стало си. Казав спичи дві печи колачів, а трету піч всїляких пичень. Все то склав богач на віз, а горівки також ни забув узяти. Запряг пару волів, тай поїхав на той світ. Їхав він два чи три дни, аж тут прийшло си пириїхати чириз болото. Воли сїпнули, віз потряс си, а з повного кошика впав оден колач у болото. Богач ни здоймив єго. Дивит си, протїв него йде жибрак. „Змилуйти си, обдаруйти мине бідного! Хоть кавалчиком хлїба обділїт мине!“ — „От ни мав би я роботи, лїнюхів підпирати! Там у болото впав колач, можиш собі взяти!“ — Скупар поїхав. Бідний прошак вітягнув колач з болота, обтер і сказав: „Богапрости!“

Прийшов богач на той світ. Дивит си, а на єго столї лижит лиш оден заболочений колач, той самий, котрий взяв собі жибрак. Нїчо більши ни мав скупар пирид собов. „Божи, Божи, пустїт, ще раз на світ! Вже я буду знати, шо робити!“ — просив си богач, али Бог билши ни пустив.

г) Мертвець на катафальку все бачить, чує і знає, доки не заспіває священник у хатї „вічная память“. По сїм труп нїчого не відчуває. — Коли тїло не вбране так, як вмираючий собі бажав, то мертвець лежить смутний.

і) Вмерла раз дуже бідна вдова. Лишила вона шестеро дрібних дїтий. Круглі сироти: нї неня, нї мами, нї дорослого брата, нї розумної сестри, нї маєтку, хоть під пліт. І скоро зблизила ся котрась заплакана дитина до маминого трупа, то під повіками (вічками) мерця показували ся рясні сльози та стїкали по обох боках лиця.

к) Чоловік і жінка сходять ся на тім світї. Хто мав богато подруг, той буде перебувати на тім світї з ними всїма разом. Перша жінка має більше право до мужа, як друга, друга дружина важнїйша від третої і т. д. Коли вони засїдають за стіл, то перша подруга уставляє ся коло мужа з правого боку, друга з лївого боку, трета коло першої і т. д.

л) Не вібрані дїти сходять ся на тім світї з родичами. Помершим родичам виходять дїти з того світа на зустріч зі свічками в руках.

Хрестним батькам (нанашкови чи нанашці) належить ся від родичів дитини по парі колачів, котрі можна їм дати таки зараз на хрестинах або і кілька літ пізнїйше. Скоро родичі сеї повинности не зроблять, то фіня на випадок смерти буде належати на тім світї нанашкови чи нанашці, якому (-ій) воно вийде на зустріч зі свічкою.

18. Котрий мертвець ходить по світї втілений, се опир або опириця, що визначають ся хвостами. Перелесників і лїтавців у Молодієві не знають. Від влїзливости опирів (-иць) стережуть люди свої помешканя таким способом: На кімнатнім вікнї перевертають горнець, миску, хлїб і сіль; під хорімні двері з середини кидають кочаргу, віник, сокиру і лопату. Щоби опир (-иця) не виходив (-ла) з гробу, треба єму (її) забити в груди клин з клиницї. Відьма зістає по смерти опирицею.

Оповідання про опирів (-иць).

а) Було раз, шо вопириця приходила до своє дитини, та давала її сцати. За короткий час дитина такжи вмерла.

б) Ходив[1]) парубок до дївки. Відобрали[2]) парубка (фликева), там він і вмер. Дївка нїчо ни знала про смерть єго.

Одноє місяшноє ночи прийшов той парубок, вікликав дївку на двір і кажи: „Я маю на другім силї свою хату і ґосподарство. Бири всю свою дзестру[3]), та ходи зо мнов тикі типер. Я з тобов оженю си“. Дївка набрала подушок, полотна, сорочок, клубків, виринїв і всиго́, шо було, та посклáдала на фликевового коня. Вилїз він на коня, а дївку помістив на пирид сиби. І поїхали. В дорозї кажи жиних: „Місяць світи, вопирь їди! Ни боїш си, дївко?“ — „А чого би я, бадїчку, бояла си, коли я з вами?“ — відповідає вона. Їдут далї. За якийс час парубок знов кажи: „Місяць світи, вопир їди: Ни боїш си, дївко?“ — „А чо би я, бадїчку, бояла си, коли я з вами?“

От і приїхали на цвúнтар. Спер вопирь коня коло одного гробу тай кажи: „Тут мо́я хата! Йди до сиридини, а я подам тобі дзестру!“ Дївка дужи напудила си. „Йдїт ви напиред, бо я ни знаю як!“ — ка́жи єму. Зайшов вопир чириз дїру в гріб, а дївка все кидає і кидає дзестру на него. Прикидала єго, а сама в ноги.[4]) Втїкає, кілько сили. Вопирь все сотає полотно в гріб. Дивит си, дївки нима. Він з гробу, та за нев! Біжит, як вихор! Обзирає си дївка, а він вже ни дилеко. Тут, тут — наздогонит її! Вона в крик, забігла до трупарнї та замкнула двері з сиридини. Дивит си, а в трупарни на лаві миртвец. Ще гірши напудила си, скочила на піч і сховала си в кутик. А вопирь вже гримає у вікно:

---

[1]) Значить: любив. [2]) Взяли до війська.
[3]) Посаг. [4]) На втеки.

„Втворіт живі, най миртві увійдут!“ — Ніхто ни втворяє. Він до двирий, моцно потиснув і віважив їх. Пириступає поріг, а миртвец схопяє си на ноги. Ни впускає вопиря до трупарні. І стали бороти си. Так боря си, так боря си, аж земня гудит! Дівка на пичи дух в собі заперла, такий страх дістала. І пиримів вопирь мирца: гримнув ним до зимні, та пустив си йти на піч. „Кукуріґу-у!“ запіяв когут. Вопирь тилепнув си на земню!

Рано прийшли люди до трупарні та найшли на зимни два трупи. Дівку привили до дому ледви живу. За кілька день вона вмерла.

Пор. Етноґр. Збірник, т. XXIX, ст. 294—297, ч. 45.

в) Зробили дівки вичирниці. Зійшло си їх багато, кожда з кужівков за поясом: прядут, балакают, сміют си, співают. Нараз втворяют си двері, входят сторонцкі[1]) парубки. Посїдали на лавку й поспускали фости поза лавку. Сидя, балакают, кажут, шо хотя посватати кілька дівок. А ці тїшут си.

Одні дівці впало вирптено на земню. Вона зігнула си за вирптеном, глип, а за лавков фости. Єї стало лячно. Пряде вона, пряде тай кажи до товаришки: „Ходи зо мнов на двір, бо я бою си сама йти!“ — „Ходім!“ відказує та. Пішли і ни вирнули си.

Опирі ще балакали трохи, потому замкнули двері, та всїх дівок подушили. Задушеним повітріщували зуби і поклали їх головами у вікна.

Мами дївок очикували пів ночи. А рано лихі йдут з буками за ними. Приходя на подвіря: „Ви сякі, такі, ще вішкіряєти си?“ Увійшли до хати, а тут було шо видїти.

г) Пізнов ночив йшов чоловік чириз цвинтар і здибав вопиря. „Шо ти за воден?“ питає чоловік. — „Я вопирь. А ти?“ — „Тай я вопирь“. — „Гай, носи трохи мине, потому буду я тибе носити!“ кажи вопирь. — „Гай! Най буди!“ — Чоловік взяв єго на плечі, поносив трохи, а потому вісадив си вопиреви на плечі. — „Ти давно вмер?“ питає вопирь. — „Нидавно“, відказує чоловік. — „Е, то ти ще никрут![2]) А знаєш, шо робити, аби миртвий воскрес?“ — „Нє!“ — „Ти ще дурний, як я виджу! Послухай, я тибе навчу! Як є три мирці в хатї, траба кождому вібрати дивяти рибло з правого боку. З тими риблами траба в 12 год. в ночи обійти хату три рази, то два мирці воскреснут. Розумієш?“ — „Розумію!“ — „Типер ходи зо мнов до оцего богача. Нажинемо єму трохи страху“. — Прийшли аж до воріт того ґосподаря, а тут в курнику когут: кукуріґу-у! Вопирь щез, а чоловік лишив си.

---

[1]) З иншого села.

[2]) Рекрут.

Рано розповів він людим, кого видів, і як вопирь его вчив. Сами тогди лижали в одні хаті три мирці. Люди зробили так, як вопирь казав, і два вмирлї воскресли.

19. В кого вмерла нехрещена дитина, той хай дасть за помяну кавалок полотна (крижму), а дитя вихрестить ся на тім світї. Коли нехрещена вмерла дитина до 7 років не дістала крижми, то вона перикидає ся в птаху, літає по світї та кричить: „Хреста!“ Хто сю просьбу чує, мусить кинути в ту сторону, відки приходить крик, хусточку або кавалок якогобудь полотна, вперед зробивши над сим знак хреста і сказавши, як має називати ся прагнущий хреста.

20. Кождий самовбиєць записує свою душу чортови. Повісилники і потопилники показують ся живим людим і пужають їх на місцях смерти. Коли хтось утопив ся або повісив ся, зараз звіває ся буря. Всїх самовбийцїв ховають на цвинтари.

Записав Іван Бордейний.

II. Голосїня.

1. Є звичай голосити по умерших.

2. Голосить рідня, або особи, близькі до померщого. Плачок не наймають.

3. Голосять дорослі особи женського пола. Зачинають голосити найстарші присутні.

4. Мужчини звичайно не голосять, але бувають і виїмки.

5. Як нема рідні, то голосять особи близькі до померщого з власної волї. Коли і сих нема, то нїхто не голосить.

6. Нїкому не платить ся за голосїнє.

7. Тексти голосїнь у стихах незмінні, в прозї зміняють ся.

8. Професіональних плачок нема.

9. Голосїня переймають жінки принагідно одна від другої.

10. Вміти голосити се мала честь, але не вміти голосити не сором.

11. Бувають голосїня стихами і прозою. Віршовані тексти голосїнь уважають ся красшими.

12. Найлїпше подобає ся не надто довге голосїнє жінки з красним, дзвінким голосом.

13. Голосять, щоби віддати мерцеви послїдню услугу.

14. Зараз по сконаню вмираючого плачуть. Зачинають голосити аж по приміщеню тїла на катафальку. Дїти виходять на двір, ловлять ся за руки, обходять хату три рази і голосять за батьком або мамою. Дуже розпучливо голосять підчас цїлованя тїла, перед виношенєм з кімнати та при впусканю трумни до гробу.

15. На поминках ніколи не голосять. У великі свята і в буденні дні голосять часами за дуже любими помершими.

Тексти голосінь.

а)

Старша донька голосить за мамою в імя менших сестер і братів.

305. Встаньти, мамко, подивіт си,
Бо підети собі відси!
Відїт, відїт на дворочок,
Та зробіт нам хоть слїдочок,

Абим усї памнятали,
Шо ми мамку добру мали!
Ах скажіт лиш, наша мати,
Відки нам вас візирати?

Чи зза гори високої,
Чи зза води глїбокої,
Чи в садочку на листочку,
Чи в городї на зільочку?

Чого ви си сфудулили,
Три дни вже ни вогорили?
Ой промовти хоть словечко,
Розвиселїт нам сердечко!

Мамко, мамко наша мила!
На кого ви нас лишили?
Шо ми будимо робити?
Хто типер нас ме кормити?

Хто нам їстки ме варити,
І головки наші мити?
Прийди мачуха до хати,
Буди нас, сиріт, карати!

Вібиріт си таку днинку,
Та прийдїт за мнов в гостинку!
Ох возміт мине з собою,
Вам буди ни зле зо мною!

Чи прийдети, мамко, до нас?
Ми би вішли напротів вас,
Бим ворота вам втворили,
Тай столи бим застилили!

Заговоріт дві, три слові,
Бо ми типер на розході;
А як ми си розійдемо,
Вже при купі ни будемо.

Хатка ваша страх маленька,
А ще гірши там смутненько!
Тяжко там пирибувати,
Світ на вочи ни видати!

Там пї вітир ни завіє,
Анї сонци ни загріє,
Нї пташки ни заспівают,
Нї чічки ни процвитают!

б) Голосіне дївчат за сестрою чи товаришкою.

306. Утвори си, манастирю,
Нисут квітку ни зацвилу;
Та ни нисут, аби цвила,
Али нисут, аби гнила!

Ни видут єї до слюбу,
Нисут до темного гробу;
Ни кладут єї віночок,
А паля на грудех сточок.

Ни співают дружички,
А голося систрички;
Та ни грают скрипочки,
Бют у трунву грудочки.

Позволь лиш нам си спитати:
„Відки тибе визирати?
Чи із гори високої,
Чи із ямки глїбокої?

„Чи із двора ясненького,
Чи із гробу тимненького?“
Будим тибе візирати
Шо нидїлї і шо сьвата.

Чому, чому ти ни встаєш,
Відповіди нам ни даєш?
Відей дужи си фудулиш,
Шо на нас си і ни дивиш.

в) Голосїнє сина за мамою.

307. Нї снїг, анї мороз, всюди повно наших слов! В Молдові дужи добри: хто йде туди, ни приходи. Моя мамка пішла туди. Якби я знав, коли прийди, дорогу би зробив еї. Ни пішла до міста нїчо купити, а в земню пішла гнити. Ни пішла на храм си храмувати, а в земню муравку заїдати. Ни пішла на весїля́ си висилити та з ґаздинями вогорити, а пішла в земню глинков си зробити. Поклала голову на подушку, кождому зробила сумку та жалю, всї родинї, свому милому тай дитинї. Ноги шовкові ни будут ходити по хатї, ручки з за́полочі ни будут їсти варити. Стешка до стайнї заросла травов, стешка в городчик заросла васильком та чічками. Мамко, лю́бко наша! Скажіт нам зо дві, три слові, шоби ми помнятали, шо мамку мали. Віходїт на двір, зробіт нам оден слїдочок, віходїт на поріг, та просїт си у світого сонца, аби ца днинка була май вилика, аби було коли прогожати в дорозї до вашоє вічноє хати. Там нї вітир ни завіє, анї сонци ни загріє. Просїт си у ваших робітників, аби з заду робили для мени місци; за два, три дни приходїт і мине з собов биріт!

г) Голосїнє дїтий за мамою.

308. Устаньти, мамко, відїт на двір і роздивіт си, як на світї файно жити, а ви йдети в земню гнити. На кого дрібненькі дїти лишаєти? Устаньти, мамко, подивіт си: На зиленї травичкі ваші слїдочки заростают! Чо ви, мамко, си сфудулили, шо до нас три дни і три ночи ни вогорили? На кого ви нас лишаєти? Хто нас буди годувати? Устаньти хоть на годинку і подивіт си на свою родинку! Хто цу травичку толочити буди? Ви ідети в земню гнити. При́йди мачуха, буди нас убивати! Підут неньо до коршми пити, а нас лишут дома голодних. У неня дїти другоє жінки будут милїщі, як ми. Неньо прийдут пянї, будут нас в ночи розгоняти, а дїтий другоє любовати. Відки ви, мамко, приїдити? Ци зза виликоє гори, ци зза глїбокоє води? Ми будимо вас візирати рано і в вечир на зиленї травичкі і на тоненькім листочку.

ґ) Голосїнє чоловіка́ за жінкою.

309. Устань, устань Марійко! Шо я з дїтми буду робити? Хто їсти їм буди варити? Прийде субота: Хто їх буди чісати? Прийде нидїля: Хто ме їм сорочки давати? Прийде понидївнок, вони зачнут рано вогорити: „Шо ми, братя, будим робити?“ Усе на двір вібігают, мамку свою візирают: „Ми лишили си сироти, як у поли билини“.

Мельодія голосінь.

Дуже поволи.

5+7
4

310. Встань- ти, мам- ко, по- ди- віт си,

Бо пі- де- ти со- бі від- си!

4+7
4

Ві- дїт, ві- дїт на дво- ро- чок,

Та зро- біт нам хоть слї- до- чок!

Ві- дїт, ві- дїт на дво- ро- чок,

Та зро- біт нам хоть слї- до- чок!

16. Є жартовливі голосіня. Ось вони:

а*)

311. Дали минї миску круп,
Шобим знала, як тя звут;
Дали минї миску бобу,
'Бим відвила тя до гробу.

---

*) Сим віршом висміваєть ся професіональних плачок, яких у самім Молодієві нема, але є в инших селах, н. пр. австр. Новоселицї на Буковинї. Платять тим плачкам натуралїями і угощенем.

Ходи суди горівко,
Заголосю май дзвінко!
Віпю десїть порцийок,
Заголосю, як дзвінок!

Коби люди вмирали,
Горівки би давали!
Їсти малаб з приносу,
Бо я файно голосю.

б)

312. Умру я, умру,
Буду си дивити,
Як мій миленький
Буде тужити.

Зажурив си мій миленький,
Пішов підголив си:
Коби тїло борши з хати,
Я би ожинив си!

в)

Голосїнє вдови за мужом.

313. Устань, устань, ни дай си,
Покріпи си, вдойми си,
Бо йдут люди за тобов
Та лиш з однов коровгов!*)

Понисут тя, як Жида,
Бо бувис ми огида.
Ни верниш си ніколи,
Ти мій красний соколи!

Запорпаю під дзвінницу,
І затопчу маґлївницов;
Та най тя там примха мучи,
Бо ня дома другий ручи!

Записав Іван Бордейний.

---

*) Се нечесть. Тїло дорослого чоловіка відпроваджують до гробу з 4 хоругвами, з 2 хрестами і з 2 світичами (процесія). Процесія на похороні дитини складає ся з 1 хоругви, 1 хреста і 1 світича.

XIII. Похоронні звичаї й обряди в селї Самушинї, Заставнецького пов.

1. Не кожда слабість однакова і не від кождої надїють ся зараз смерти.

Одначе все таки хтось пересиджує коло хорого і приговорює. Звертають також увагу на всякі знаки, які віщують смерть.
І так хорий перед смертю видить своїх кревних і показує їх присутним у хатї.

Часом знов зачинає розмову з покійними свояками.

Коли хорому снить ся, що падає у якусь пропасть, на приклад у керницю, в яму, в глибокий яр, або із скали, то се означає смерть.

На смерть вказує також легкий сон у тяжко недужого.

Нарід говорить, що коли сова путькає або кикигевкає, то хорий небавком умре.

Смерть вішує в кінци, коли кревним снить ся, що в хатї хорого завалив ся угол (горн) хати, або комин, або стїна.

2. Коли хорий дуже ослабає, то родина дає йому свічку у праву руку і молить ся, щоби довго не мучив ся. Коли хорий довго не може умерти, то родина отвирає вікна і двері.

Смерть представляють собі люди як страшну, але невидиму силу, бо від коли світ світом умирають люди, а смерти нїхто не бачив.

3. Як лише хорий умре, то заможнїйші зараз гріють воду до митя тїла небіщика, а домашні спрошують сусїдів, щоби його зрядили.

Тїло небіщика передовсїм миють і то чоловіки чоловіків, а жінки жінок, дівок і дїтий. Чесанєм і убиранєм займають ся завсїди лише жінки. Воду, в якій миють небіщика, виливають у таке місце, де нїхто не ходить; нігтї і волосє вкидають до тоїж води.

Мерця вбирають завсїди в чисту, білу одїж, молодих в одїж із вишиваними квітами.

Солому із сїнника, на якім лежав мерлець, викидають на обірник.

4. Мерця кладуть на лавку — декуди і на стіл — до схід сонця головою, на захід ногами.

Катафальок пристелюють коверцем і підстелюють подушками або перинами.

5. Тїло мущин (мужів) убирають у чисту білу сорочку і портяницї, вперізують чорною биндою (кодою), на голову надягають зимову шапку, хочби і в лїтї, на ноги полотняні капцї (панчохи), в руки кладуть зроблений із воску хрест.

Як вже мерлець убраний, кладуть його на катафальок верх подушок, обкладають зїлєм, пахучим васильком, конець голови ставлять ліхтар із свічкою.

Коли все готове, тодї йде один із кревних небіщика до паламаря, щоби передзвонив „по души"; як люди почують голос дзвонів, то зараз довідують ся, хто умер.

Тїло жінок убирають у сорочку із вишиваними квітами, голову завивають у білий рушник, на шию вяжуть цятки, вперізують білу горботку, на ноги натягають білі капцї або жовті чоботи.

Нежонатих (парубків) вдягають у білу сорочку і портяницї, на голову натягають шапку, до шапки прикріпляють бервінковий зелений вінок, який позолочують „позліткою". До шиї привязують чорну хустку із китицями, т. зв. басму, середину тїла вперізують крайкою або поясом, на ноги натягають білі капцї або черевики.

Тїло дївок убирають у хорошу вишивану сорочку, волосє чешуть і заплїтають у коси, голову вбирають у квітки і у вінок, на шию вяжуть усякі цятки — дехто навіть маниство (салбу) — вперізують у білу горботку, поверх горботки фоту, а все разом припперізують тканими байорками, на ноги натягають черевики або жовті чоботи.

Дїтий убирають так само, як парубків і дївок.

6. Трунву робить, хто вміє майстерку.

Платять за те всяко. Декуди платять за зробленє трумни 2 корони, а по инших селах роблять лиш за порцію горівки.

Трумну роблять із чистих, білих ялових дощок і то зараз у той час, як мерлець лежить на лаві.

7. Коли умре ґазда, то в господарстві устає робота. Лише в хатї печуть домашні і кревні хліб та колачі та лагодять страви до вареня.

Худоби на той час з припону не спускаєть ся.

8. В Самушинї і в околици нїхто не повідомляє свояків і сусїдів, бо кождий, хто вчує голос дзвоненя по вмерлому, перепитує зараз, хто то помер.

Тілько як є кревні небіщика по других селах, то тих повідомляє ся через післанців, а домашні просять на похорон.

Хату, де лежить мерлець, значить ся тим, що отвирає ся ворота або браму. Тай на подвірю ходять всї без капелюхів і шапок. Рідні і в село йдуть без капелюхів.

9. До хати мерця мають доступ усї, своякп й чужі, в кождий час, як у день, так і в ночи. Кождий, хто йде до мерця, приносить свічку і кладе до ліхтаря, що стоїть конець голови вмерлого. Гостї звичайно випитують ся домашних, як слабував небіщик, як умирав і т. д.

10. Ніч при мерци пересиджують свої й чужі. Кождий, що прийде до хати, говорить наперед молитви за душу помершого і до нікого перед тим не відзиває ся. По скінченю молитов просять домашні прихожих сїдати, а коли ті сядуть, то домашні вносять горівку і хлїб, частують і просять, щоби переночували при мерци. Пересиджуючі не уладжують нїяких окремих забав, хиба грають у карти та провадять усякі розмови про живих і мертвих. При тім при старих пересиджують старі, а при молодих молоді.

11. Коли вже зближає ся час похорону, який призначає священник, тодї мусять бути домашні зовсїм прилагоджені. І так спрошують кревних і приятелїв помершого, щоби пішли до церкви взяти процесію, то є хрести, коругви і мари, на котрих несуть мерця. Одні беруть процесію, другі церковне братське світло і мари тай ідуть на подвірє і чекають на священника. Родина застелює тодї мари тканим коверцем, на який мають покласти трумну із мерцем, до коругвів привязують хустки, великі або малі. Також священникови і даскалови дають по одній свічцї з хусткою у руки.

Чужі селяни стоять на подвірю мовчки. Домашні плачуть з жалю і з розпуки, голосять за вмерлим, цїлують його і приповідають: „Прощай менї, бо вже не будем ся видїти!“

Тїло до трумви кладуть ті, що мають нести до церкви і на цвинтар.

А домашні дивлять ся у вікно, щоби не бояли ся мерця.

12. Коли майстри скінчать трумну, так зараз у середині вистелюють гимбльохами. Під голову мерцеви в трумну кладуть подушку, але не з піря, тільки із гимбльохів. Під подушку дають дві тріски навхрест, що має означати деревляний хрест.

Коли вже мерця поставили у трумну і виносять її на подвірє, то ще на порозї хатнім і сїннім (хоромнім) стукнуть по три рази о поріг.

Як виносять тїло на подвірє, отворяють вікно на те, щоби вийшла з хати смерть і душа; колиж вже тїло на дворі, тодї запирають вікно, щоби смерть не вернула ся до хати.

Чоловіків вкривають у трумнї полотном, жінок ручником, парубків, дївок і дїтий „шидов“ або хусткою.

13. Як уже все готове, то священник прочитає евангеліє і начинає ся похід до церкви. Ще на подвірю небіщика священник торгує ся, годить ся, за яку цїну має поховати. В Самушинї бере від найбіднїйшого 5 корон, а від найбогатшого 40 корон. Як трафить ся, що вмре в селї який незнаний чужинець, особливо жебрущий чоловік, то його ховають безплатно.

До церкви і на цвинтар несуть небіщика ногами вперед, мужів і жінок несуть жонаті, парубків і дівок парубки, дітий-хлопців і дівчат несуть хлопці.

Як цвинтар далеко від села, а вмерлий у повній вазї, що тяжко нести, то везуть його в літї возом, а в зимі саньми. До тягненя уживають тільки волів, коний ніколи.

При походї до церкви і на цвинтар розносять ся ріжні голосїня родини за вмерлим. Голосїня не всї однакові, тому трудно їх описати. Плачок нїхто не наймає.

Коли умре муж, то жінка голосить і приповідує за своїм чоловіком, а як є ще й діти і зачнуть плакати, то спонукують і других до плачу. Як умре жінка, то муж не так плаче, бо возьме собі в короткім часї другу. По дїтях плачуть обоє родичі.

14. Гріб копає хто небудь. Платня за викопанє гробу, як де який звичай, в инших селах платять 1 корону або й дві, а в инших дають втиравний ручник і колач тай по похоронї добре напити ся.

Гріб копає ся на схід сонця ногами, на захід головою, в голові ширший, в ногах вузший.

15. Як вже принесуть мерця коло гробу, кладуть трумну на землю, потім спускають у гріб.

Коли спустять у гріб, родина начинає кидати по кілька сотиків і кавалки свічок, що їх тримали в руках при похоронї.

На гріб не ставить ся нїчого, тілько на трумну кладуть тодї, як ще несуть до церкви, кавалок полотна, один колач, топку соли і сточок, т. є. свічку всукану із воску, такий за великий як умерлець.

Полотно із трумни дають священникови, колач і сіль паламареви, а сточок несуть назад до хати небіщика засвічений і не гасять його, поки не згорить.

Як уже спустять мерця в гріб, то священник кидає рискалем чи лопатою землї в яму, в якій лежить трумна, і запечатує гріб. Тодї всї, що припровадили мерця до гробу, вкидають землї по три рази рукою у гріб, що значить, що вони засвідчили ся землею, що припровадили мертвого до гробу, як буде хто на тім світї питати ся. Родинїж кидають землї в пазуху, щоби мерця не бояли ся.

16. По похоронї родина просить священника, даскала і всїх, щоби прийшли на к о м а ш н ю (о б і д).

Як уже всї посходили ся, то священник стає перед столом і відправляє парастас, а всї разом молять ся за помершу душу. По молитві сїдають самі чужі люди до обіду, родина гостить ся пізнїйше. Як пообідають, встають усї разом і молять ся знов за померші душі та за здоровлє. Помолять ся тай розходять ся домів.

Аж тепер домашні просять фамілію сідати. Фамілія молить ся так само, як ті перші, а по гостині одні йдуть домів, другі зістають ся на місци.

У вечер домашні просять усю родину й сусідів до сточка, що горить без перестанку від того часу, як ще несуть мерця до церкви і на цвинтар. Родина посходить ся і сидить, балакає, частує ся порцією горівки або пивом, закускою тай всякою стравою так довго, поки сточок не догорить. Як уже сточок згорів, тоді всї разом встають на ноги і молять ся знов за вмерлого, щоби Бог душу покійника приймив до раю.

До мерця наші люди йдуть майже всї, бо при тій нагоді завше дають порцію горівки, за що наш селянин щиро скаже: „Бог да простит“, „Най Бог прийме“, „Дайже, Господи, помершим царство на тім світї, а живим на сім світї!“ Як би не було горівки, то не було би кому посидїти коло хорого тай вмерлого обмити і зрядити — а за горівку зроблять усе.

Одні йдуть мерця навідати, другі горівки випити, треті знов, коби що могли вкрасти: се остатнє трафляє ся найбільше у жінок, бо пропадає богато хатних річий.

На гріб по похоронї йдуть аж у шість неділь; там знов спрошують домашні бідних і частують горівкою і закускою, а ті молять ся за помершого.

Коли вмре дїтям отець або мати, то дїти відбувають жалобу ось як:

Хлопцї ходять без капелюхів у лїтї, а без кучем у зимі, дївчата з розплетеними косами, але лише в той час, доки ще тїло батька або матери не похоронене. І через цїлий рік не вільно в тім домі відправляти забави з музикою, а дїтям йти до других гуляти.

Як родичам умре дитина, то й вони через шість неділь ходять у жалобі.

Коли трафить ся комусь із молодїжи, що вмре хтось із родини, то й молодїж через шість тижнїв ходить у жалобі і не гуляє.

На випадок смерти в селї, не вільно підсипати квочку (курку, що має сидїти на яйцях, поки не повилазять курята), бо курята позавмирають, так само качки і гуси.

Давнїйше по похоронї через шість тижнїв не гасили ночами світла в хатї і не запрятували із стола страви, що лишали ся від вечері. В теперішнім часї той звичай залишили, бо переконали ся, що душа страви нїколи не їла, тілько збиточні коти цїлими ночами цїлими гурбамиваркали коло страви.

17. З давен-давна оповідають люди, що душа тїла стереже, поки його не поховають. Як тїло прикриють землею, то душа лїтає скрізь по

світї і дивить ся, як хто робить. Аж рівно в шість тижнїв Господь отворяє двері і пускає її до раю.

Оповідають люди, що як хто робить тут, так має там, що як був тут добрий, то й там йому добре, а як робив зле, то й там зле.

Говорять люди, що в раю є прекрасні сади з овочевими деревами, а між садами столи, лавки та крісла. В округ тих столів сидять люди, старі і молоді, великі і малі; перед ними на столах хліб і всякі страви, які за житя хто бідним дав за поману. Хтож на сім світї нікому нїчого не дав за поману, той на тім світї нїчого не має. Вповідають, що той хліб, і страви, і напиток ніхто не їсть і не пє, тільки стоять перед ними вічно, а вони лише Богу молять ся.

За пекло оповідають так:

Пекло, то нїщо иншого, тілько вічно горючий огонь. В тім огни киплять вічно найбільші грішники. Говорять також, що в пеклї, в серединї є смола в такім кітлї і в нїм киплять люди так довго, поки не стоплять ся на шкварки, немов кусники топленої солонини. Коли-ж дотоплюють ся, то чорт набирає полоником (кофлею) тих шкварків і висипає на землю, поллє водою і знов душі живі.

Коли вже кожда душа жива, то всї починають утїкати з пекла. Тодї чорти доганяють їх і вкидають знов до пекла.

Таке робить ся з найбільшими грішниками, а з меншими діє ся ось як:

Возять камінь, дрова і глину, тілько самі мусять тягнути без помочи коний.

Ті, що на світї крали чужі річи, мусять усе кождому властителеви віддати, а що на тім світї ніхто не впотребляє жадних предметів, тому злодії мусять вічно носити крадені річи.

18. Коли мерлець по похоронї докучає родинї, говорять люди, що треба хату обсолити свяченою солию, а в гріб на цвинтари треба забити осиковий кілок.

Опирами називають таких духів, що мають право і дозвіл ходити в ночи. Кажуть, що чоловіка можна пізнати ще за житя, котрий має бути опирем.

Говорять, що опир має коротенький хвіст, так само і переселки і лїтавицї.

Про відьми кажуть, що відбирають молоко.

19. Дїти, що вмирають нехрещені, не мають місця, лїтають ночами і кричать: „Хреста". В той час, говорять, що треба як найскорше кинути яку свою одіж або який инший предмет на знак, що в імя Христа дитина охрещена.

Як умре мати і лишить маленьку дитину, то кажуть, що мати ходить до неї по своїй смерти, аж поки дитина не вмре.

20. Повисїльників, самоубійців і потоплеників не ховають на цвинтари там, де чесних людий, тілько на цвинтарнім окопі, бо ті люди, що самі собі смерть роблять, не вартують тої чести, щоби їх тіло було в середині цвинтаря поховане.

Самоубійців не ховають священники; також їм не дзвонять нїколи.

На підставі записок Партенїя Руснака зладив др. Зенон Кузеля.

XIV. Похоронні звичаї й обряди в селї Вербівци, Теребовельського повіта.

I.

Що чоловік сам прочуває свою смерть, того не доводилось менї чути. За те є розширена думка, що звірята прочувають смерть людий, передовсїм своїх хазяїнів. Такий дар посїдають найбільше пси і рогата худоба.

Добрий пес — кажуть люди — знає лїпше від чоловіка. Давнїйше чув я навіть оповідане про господаря, що любив дуже свого пса, але рівночасно бідкав дуже над тим, що його пес не вміє говорити. Коли-ж Бог позволив псови заговорити, той сказав свому панови, що він має умерти за дві добі. Господар дуже перелякав ся тої вістки, заслаб і дійсно до двох діб номер.

Ворожбит або ворожка можуть виворижити смерть чоловікови і то не лише час, але й місце і обставини. Пізнають се або з рівців на руках, або з уформованя воску, виллитого над головою. При вороженю з руки беруть на увагу три головні рівцї долонї і їх віддаленє від краю долонї. Не від річи буде, як що згадаю про один факт, який тут люди оповідають. Перед Петром 1909 ого року забив у нашім селї на громадськім пасовиску „Озера“ грім дві 15-лїтні дївчинї, а дві тяжко ранив. Перед полуднем того дня одна з убитих дївчат дивила ся на руки трьох инших і свої і сказала: „Христина і Ганька то ще будуть довго жити, а менї і Текли (друга убита) вже рівцї повиходили на край, нам обом вже нема житя“. Так говорила перед полуднем, а по полудни була враз з другою вбита.

Оповідала ще менї Марія Деркач із Вербівця: Як виллєть ся віск над головою людинї, то коли вона має вмерти, покаже ся на воску яма — то значить гріб — або вивишенє, подібне до трумни. Коли й де умре, пізнають ворожки з дальшого уформованя воску.

Що до пригод або явищ, що віщують смерть, то вони докладно не означують особи і часу смерти, а лиш із них вносять загально, що буде смерть у тій хатї, де то стало ся або в родинї того, хто мав таку при-

году. До тих знаків приходять іще явища, що предсказують зглядно помір для цілого села, а деякі для цілого краю або й світа.

Пригоди, що віщують смерть у хатї (або в родинї), отсї:

1) Коли свічка (або каганець, або лямпа) сама з себе згасне.

2) Як стрітить ся в ходї хрестик із соломи.

3) Як причує, ся, що хтось кличе по імени.

Що до того оповідала Гануська Гащин, що одна жінка чула як найвиразнїйше, як щось кликало її три рази по імени. Підчас сього, як дав ся чути голос (під вікном), дитина, що лежала в колисцї, почала плакати і внедовзї померла. Голос дає ся чути в білий день, на самотї.

4) Таж саме Гануська Гащин оповідала, що як її мати мала умерти, то дуже виразно було чути, як тріс у хатї сволок.

5) Вона оповідала теж, що як мав умерти її муж, то щось стукало до вікна, 6) а як садила на веснї барабол̀ї, то лишив ся „обмел" на поли, один ровець бараболь лишив ся недосаджений, бо не стало бараболь. Коли вона розповіла те людям, говорили їй, що то ворожить смерть. Так само як мав умерти дїдич із Вербівця (помер звиш 20 лїт назад), то лишив ся обмел пшеницї. Цїла рука була недосїяна, сївач у сївача йшов і лишив ся обмел.

7) Як пугач на хатї пугутькає (як кукувейкає, то будуть хрестини).

8) Як ворона на хатї 3 рази крикне.

9) Як пес заводить.

Помір для села ворожать отсї признаки:

1) Як крук летить впоперек села бо тодї виганяє людий із села.

2) Як по жнивах цвитуть вишнї, і то як цвитуть молоденькі, то помір (кажуть „примір") на дїти, як старі, то на старих.

Так Текля Підперигора розказує, що одного року цвили молоді вишеньки по жнивах, то в зимі мерли дуже дїти, по двоє, по троє в однїй хатї.

3) Як пси по селї заводять ночами.

Марія Деркач каже, що сего року пси самі собі смерть вивіщували. Вона служила в священника, де було три пси, що дуже по ночах заводили. „Тай чо тії пси так заводять?" питав священник. — „То прошу єґомостя на примір". — Але священник не вірив. Тимчасом прийшов розказ із староства вибити всї пси, бо появила ся в селї скаженина.

На примір для цїлого краю ворожить мітла (комета) і то біла, а на війну червона. Як що мітла появить ся в вечер, буде помір на старих людий, як є півночи, на середних, а як над досвітком, на молодих.

Марія Деркач каже, що як мала бути российсько-японська війна, то цілі чотири неділи стояла на сході червона мітла.

Що до снів, то деякі ворожать катеґорично смерть, деякі взагалї нещастє, в якім містить ся вже смерть. Длятого ті другі можуть віщувати і смерть і якісь нещасливі пригоди („щось недобре"). До толкованя снів бере ся кождий, але є і спеціялісти, що рішають у труднійших снах.

Смерть буде, як снить ся зелений барвінок, яма або дїра, мочені коноплї, біле полотно, дїравий чобіт.

Марія Деркач повідає, як її батько мав померти, одної ночи 2 рази снило ся їй, що її чобіт вилетїв (подер ся). Гануська Гащин перед смертею свого мужа Івана бачила в снї дїравий чобіт. Також снило ся їй, що так її болїв зуб, що його виймила. Перед тоюж смертею снило ся їй, що її піч облетїла та що віддавала ся.

А Текля Підперигора замічає, що взагалї, як снять ся столи — чи то весїлє, хрестини, чи яка инша оказія — то буде смерть.

Гануська Гащин каже, що як її син Стефан мав умерти, то снило ся їй, що стала на окопі на цвинтари.

Як снить ся лїс дубовий, то сконане чоловіка. Пшениця — слабість або смерть.

Як снить ся, що стїна випаде, то якесь більше нещастє, між тим і смерть у роднні.

Як мала умерти Марія Деркач, дочка Онуфрія, що мешкає в Славонії, то вона приснила ся одної ночи тром особам: своїй бабі Текли Терпигорі і своїм двом тїткам Марії Деркач і Ганусцї Гащин. Усїм трьом приснила ся однаково, що була в білїй сорочцї і що дуже мучила ся.

Як мав померти Іван Гащин, то приснив ся Марії Деркач, що пробувала в його хатї, білий хорт, що влазив через вікно. Коли вона рано почала оповідати той сон хорому Іванови, той сказав вже в передсмертних судорогах: „Або він до мене має право?.. він до мене має право?.. сказав і помер.

Білий хорт, то опир.

Ганусцї Гащин снило ся раз давнїйше — того вона, каже, нїколи до смерти не забуде, — що в її хатї сидїли два бородаті Жиди. Оба позакидали ноги, один сидїв на прилавку (коло дверий), другий коло стола. Коли вона увійшла до хати, сказав оден до другого: „Та говори!" — На те другий: „Нї, вже ти їй скажи". — Тодї перший сказав до неї: „Ти маєш згинути в пустих степах у мішку". — Потім оба пощезали. Від того часу вже два рази приходило ся їй умерти в пустім полї від розбишак, як би була не надїхала фіра, на якій втїкла.

Згадаю тут і за причину до смерти.

По віруваню народу чоловік має призначене число літ прожити, потім наступає смерть, однак її докладні обставини пр. місце, рід хороби, не призначені докладно. В призначенім часї чоловік має умерти, але як він умре, се залежить від обставин, які власне зовуть ся причиною до смерти. Н. пр. хтось скалїчить ся, дістане заражене крови і умре. Тодї люди кажуть, що скалїчене, то лише причина до смерти, бо він мав умерти. Причини до смерти можуть змінити ся відповідно до захованя чоловіка. Як би так приміром чоловік скалїчив ся в палець і з того мав дістати заражене крови, але колиб лїкар відрубав йому палець так, що той лишив би ся здоров, то тодї найде ся инша причина до смерти.

2.

Щоби умираючий спокійно спустив дух, умивають його маруною і кладуть йому маруну під голову, умивають вікна горохлянкою, а як дуже тяжко умирає, розривають кізлине на хатї, виганяють родину з хати, бо як що родина плаче, або взагалї жалує за умираючим, то душа з него не може вийти, а навіть можна покійника відплакати (тілько що відплаканий до кількох днїв найвисше знов умирає).

Дальше для тихої смерти виймають з під хорого постїль, особливо подушку з курячого піря — на курячім пірю ни годин чоловік вмерти, кажуть — і або кладуть хорого на землю, або дають йому нову постїль.

Перед самою смертю проводять хорому молитву.

3.

Мити й убирати небіжчика може хто будь, хто може, а є також і сталі, звичайно старші, убогі жінки, що тим займають ся.

Воду, що нею умивають мерця, виливають там, куди нїхто не ходить, бо вона може пошкодити. Не можна її виливати на город, бо не зародить.

Дуже рідко мерця голять, звичайно так лишають. Як що голять, то всьо викидають там, де воду.

Волося не втинають нїколи, так само пазурів.

Гребінь, митку викидають туди, куди й воду, гребінь звичайно на дорогу.

Хто всюди обмацає мерця, то не буде його бояти ся.

Кого болять зуби, то треба замацувати мізинним пальцем руки мерлого.

Молодий чоловік обох полів не повинен дотикати ся мерця, бо не буде мати дїтий.

Нитку, якою були звязані руки мерця, зашивають у дуди (долїшню часть рукавів сорочки) чоловіка, аби не бив жінки і тою ниткою, що

були звязані ноги небіжчика, перевязують також ноги корові, щоби не фиркала.

Хустку, якою звязують уста мерлому в разї як отвирають ся, беруть до суду, бо „буде мати той право, хто її має, бо так кождому в судї писок замкне, як мерлому“.

Солому з під мерця палять або викидають.

Родичів цїлують дїти по умитю в руки й ноги перший раз, а другий раз, як виносять.

4.

Мерця приряджають на ослонї або на столї. На то кладуть мішок набитий соломою, потім верету з грубого полотна, під голови подушку, а зверха ще тонке простирало.

На катафальок складають мерця ті самі, що його умивають. Кладуть ногами все до порога, головами до образів.

Мерця убирають у цїлком нове біле, а коли нема, то шиють на борзї, хочби в недїлю або й свято. Звідси й пословиця: „Ушите як на мерця“. В старе, полатане або надточуване біле не можна убирати мерця. В надточуване не можна, бо надточене облетить мерця на другім світї, так само і полатане. В дїраве також не можна, бо будуть дїри в господарствї.

5.

Людий молодих, що померли молодцями або дївицями, навіть дїтий немовлят, прибирають так, як би вони йшли до шлюбу, при чім однаково трактує ся дїтий нехрещених з хрещеними. Хлопцеви дають шапочку з вінком барвінковим позолочуваним (позліткою), оперізують поясом, до руки привязують хустинку, а в неї завязують гроші, як весїльний дарунок, на ноги дають скарпитки. Дївчину убирають у вінок, розплїтають і украшують стяжками. Так як і у хлопця позолочують вінок, оперізують і дають хусточку з дарунком.

Старших обох полів наряжають у святочну одїж. Мерцеви в ногах кладуть лямпу — ґніт у маслї — з боків і в головах свічки, а з обох боків голови свячене зїлє і хрест за головою.

6—7.

Трумну робить хто будь, або майстер за гроші або і без гроший. Роблять з купованих тертиць. Форма трумни має вид стятої пірамiди, бо в головах ширша як у ногах і часами трапляють ся і трумни „горбаті“.

Роблять трумну зараз по смерти, хоч би і в недїлю або свято.

8.

Як що хорий, зглядно і здоровий чоловік, умер напруго, то повідомляють про те сусїдів, як умер батько або мати — дїти, що прибігають плачучи до хати і розповідають коротко подію. Окремих формул

на це нема. Лише повідомлені, довідавши ся у перве про смерть, говорять вітхаючи з уданим або правдивим смутком: „Най з Богом спочиває!“

Инші люди довідують ся про смерть уже самі одні від других.

Що до значеня хати на зовні, не знають люди нічого сказати; лиш в нутрі хати перевертають зеркала лицем до стіни.

9.

Приступ до хати мерця мають усї, хто хоче. Зараз по смерти, хоч іще труп не лежить на катафальку і необмитий, хто лиш приходить до хати, вперед клякає і мовить молитву, опісля встає і починає говорити.

Про мерця явно всї говорять добре, хвалять його, жалують родину.

„От нажив ся, не набув ся!“ — кажуть про молодого. А про старого: „От набідив ся сарака ціле житє, тепер вже має спокій.

Як хто хоче говорити щось не конче приємне або добре про помершого, то вперед говорить: „Най му Бог на гріхи не памньитає!“

Приступ до хати все отвертий, але звичайно вже аж по дзвоненю, як задзвонять умерлому. Тоді кождий хрестить ся, скидає шапку і говорить: „Най з Богом спочиває“. Звичайно тоді постановляє або обіцяє піти „пацєр змовити“ до мерця.

До великого господаря усї йдуть до мерця тому, бо лиш такий може дати обовязковий обід (вечеру) для тих, що відвідували мерця. До убогих йде лиш близша родина і сусїди.

Хто відходить з хати, то замісць звичайного пращаня „бувайте здорові“, нічого не кажучи хрестить у дверех мерця.

Як йде ся до мерця, то не вільно дивити ся в зеркало, щоб не мати жовтільниці (Марія Деркач) або щоби не мерли молоді в роду (Текля Підперигора).

10.

При мерци сидять день і ніч. Підчас того говорить ся про мерця або про його покійних предків, про инших покійників та співає ся піснї про смерть і про страшний суд. Як уже вичерпає ся тема, повідають байки, а парубки або старші господарі грають у карти (не в гроші). Від часу до часу частує ся гостий горівкою.

Як читає ся псалтир, то горівку пють і курять у сїнях.

В куті коло дверий сидять звичайно жебрущі діди і баби і відмовляють молитви або співають побожні піснї. До розмови мішають ся тоді, як хтось з гостий їх завізве. Тема до бесїди звичайно з поважної сходить до легкої, а навіть як „свахи“ попють ся і починають дрімати, не бракує і жартів.

Забав спеціяльних при мерци нема.

11.

Підчас похоронної відправи в хаті родина небіжчика плаче і голосить („заводить“), усі присутні плачуть. Як уже вкладають тіло до трумни — вкладає хто небудь, хто може — то діти прощають ся з родичами так, що цілують їх руки і ноги, врештою лучають ся й виїмки, що приміром батько цілує улюблену дитину.

12.

До трумни передовсім заверчують осиковий кілок у головах, щоб мерлець не ходив. В тій самій цїли дають під голову дві тріски з трумни зложені на хрест. Під голову мерцеви дають подушку зі свяченого зїля, що було на катафальку коло голови, а на то кидають до трумни тріски, що лишили ся при її робленю: то є мерцеве „тверде ложе“. На спід під мерця дають полотно, так само і зверха: для господаря обрус, для господинї рантух, для дитини крижмо.

Як виносять трумну, стукають три рази в поріг хати і сїний і лопають 3 рази дверми хатними, а то на те, щоб мерлець не приходив до хати, а стукане і лопане є видимим знаком його виходу з хати раз на все.

13.

Як малий мерлець, то несе його батько або гробар, як більший, то несуть на марах або везуть. Парубка або дївку несуть парубки і їм припадають хустинки (ручники або кусники полотна) привязані до мар з чотирох боків. Як несуть мерця не парубка, нї дївку, то несе його родина.

Як мерця везуть, то на віз не дають нічого (часом верету), лише ставлять трумну на голий віз, на трумну дають пару хлїбів, а під хлїби верету. На возї не сидить нїхто, фірман йде попри конї. Не можна класти на віз соломи, бо збіже не зародить, не можна уживати до потягу кобил, бо будуть неплідні.

Підчас похоронного походу не можна чіхрати ся де небудь, бо виросте мертва кістка. З тої самої причини не можна дивити ся на похід з під стріхи. Не можна дивитись крізь вікно на похорон, бо в тій хатї буде мерлець, з якої дивлять ся.

Як хто має мертву кістку, то підчас похоронного походу має її розминати рукою, а вступить ся.

14.

Плачок нїколи не наймають.

Голосить по покійнику жінка, мати, сестра або яка небудь своячка. Плачки не всї однаково голосять. Є така, що плаче, як з книжки читає, богато додає своїх зворотів, а инші в тім ремеслї не вправні голосять після загальних формулок:

„А де ж ти ся забираєш від нас?

На кого ж ти нас лишаєш?

Чому ж ти ся не обізвеш хоч раз до нас?

Чому ж ти не привитаєш своїх гостий хоч словечком одним?

Вони ж до тебе (як дївка або парубок, то кажуть ще: на весїлє) посходили ся, позїздили ся, а ти до них не обзиваєш ся, нї навіть не подивиш ся. Чи ти ся на нас гнїваєш?

Коли ж ти нас відвідаєш з тої далекої дороги?

Звідки тебе виглядатоньки, чи з за гори високої, чи з за долиний глибокої?

Позаростали слїдоньки зеленою муравою, куди мої мамунця ходили: Ой, мамунцю, мамунечко, ай зазульцю-зазулечко. Ой моя ж ви розрадонько, а хтож нас поралить, як ви від нас йдете?

Ой моя ж ти донечко золота, ой моя ж ти княгине гідна!

Людским дїтям музики грають, а моїй донечцї дзвони дзвонять. А яж то тобі не таке весїлє сумненьке сподївала ся справити!

15.

Гріб копає громадський грабар. Дїстає за се три шістки, в зимі корону, два бохонцї хлїба, повечеряти і білє, в якім помер небіжчик.

Иншу одїж роздають між убогих.

На гріб бере гробар міру. Тою мірою бють корови, аби не фиркали.

16.

На гріб хлопцїв і дївчат дають вінок із зїля, попереплїтаний стяжками (биндами) з паперу.

До гробу не дають нїчого. Полотно чи то покривало з мерця брав священник, тепер бере дяк або гробар. Пара хлїбів належить до священника.

17.

По похоронї є обід або вечеря (відповідно до часу). Беруть участь лиш ті, що були на похоронї, діди і гробар (ті остатні окремо).

Кождий, приходячи до хати, мовить молитву за мерця на вколїшках, потім йде за стіл. Перед їдою і по їдї молять ся, по їдї ще й співають „вічная память“.

На їду складає ся звичайно: капуста, каша з молоком (росолом), мясо, не бракує розуміє ся горівки.

На гроби ходять лиш у великодний понедїлок, зрештою кождому лишаєть ся до волї.

Звичаю красти по похоронах нема.

Дїти по родичах відбувають цїлий рік жалобу: не можуть гуляти, бо хто гуляє, той топче по родичах.

Як же хто конче хоче гуляти, то кидає на землю ґрейцар, тоді топче по ґрейцару, не по родичах.

До девяти день по похороні не вільно ліпити, ні білити хати, аби душі не заліпити, бо вона до 9 день покутує в своїй хаті.

Не можна кидати рівнож по похороні в піч мітли звязаної, бо там душа покутує і кидаючи треба розвязати.

Першої ночи по похороні не гасять світла і лишають для помершого на столї або вікнї склянку або келїшок води, сіль і цілушку хлїба.

18.

По смерти душа покутує ще на земли девять день у своїй хатї, а як заслужить, то і довше, рік, три, девять, в хатї або де небудь инде.

Марія Деркач, жінка Прокопа, каже, що її муж покутував цілий рік (у квочцї, що сиділа) в сїнях у грубцї (бо дуже кричала).

Один муж страшив дуже свою жінку стогнучи цілий рік за постелию.

Покутують душі також по межах.

Марія Деркач, жінка Прокопа, розказує, що раз у млинї горів огонь і в нїм щось дуже скварчало. Сидячі догадали ся, що то покутуюча душа і спитали:

— Всякоє диханіє да хвалить Господа! Чого душа потребує?

З огника дав ся чути голос:

Я вже покутував три роки під млиньским колесом, три роки маю покутувати в огнику, а три роки на дорозї, де фіри заїздять до млина!

На суді питає Бог чоловіка за пазурами: „Дзе твоє пазнокцє?“ Тому треба пазурі захухати три рази і кидати за пазуху. На другім світї всї будуть.

Марія Деркач розказує, що одна жінка як ожила, то казала, аби люди не пекли в пятницю хлїба, бо той гріх дуже пече в чистилищу.

19.

Як хочуть спробувати, чи не ходить мерлець, посипують хату попелом.

Щоб не ходив, заверчують у трумну осиковий кілок і кладуть під голови в трумну (під подушечку з зїля) дві тріски з трумни на вхрест.

За перелесників і лїтавців не знають.

Опирі, то є люди, котрим призначено такими бути. Опир лиш за житя шкодить: він висисає кров з чоловіка (тому червоні люди, то опирі) і спроваджує помір. Бігає до півночи перекинувшись білим хортом. В своїм селї не шкодить, ще инших опирів не пускає до свого села; бігає лиш по других селах. Опирі спроваджують град: у хмарі сидять вони на хвостї хмари. Їздять тоді на білих конях, видить їх другий опир. Опир може заказати другому пустити град у тім селї, звідки він є.

Опир по смерти також жиє і є червоний і в гробі. Як стріне ся опиря в ночи, не вільно обзивати ся, бити його треба лївою рукою „на віґлє“.

Щоб опир не прийшов у ночи до хати, треба перед погашенєм світла хату перехрестити на всї сторони світа (двері, вікна, образи).

„Раз“ оповідає Марія Деркач „прийшов опир під вікно до хати, а господиня ще не спала. Але чує, один до другого каже: „Тут не зробимо ніц, бо ту запичитувано, ту ґосподиня перехрестила вікна і двері““.

Як є помір, не вільно дивити ся у вікно, бо тодї бігають опирі. Також не вільно тодї виходити з хати як звичайно дверми, але глухим кінцем дверий, через бігуни. Тодї опир не шкодить.

20.

Дїти нехрещені розріжняють ся:

1) „неживі“, уроджені по 9 місяцях, але неживі;

2) „нечесні“, уроджені перед 9 місяцями;

3) „потерчьи́та“, уроджені перед 5 місяцем і

4) „нехрещені“, уроджені по 9 місяцях і померші перед хрещенєм.

Неживі, нечесні і потерчьита відживають по 7 роках, лїтають по світї, як птахи, просячи хресту. Кричать: „кшту“ або й виразно: „хресту!“ Їм треба дати хрестик з чого небудь зроблений і кусень платка — крижмо — і кинути в гору, то вони возьмуть. При тім треба дати імя кажучи: „Як єс хлопец, то хрещу тє Іваном (або инакше), а як єс дївчина, то хрещу тє так і так“. Як не дістане нї від кого хресту, то іде до пекла, так само як хрестик кинений зловить скорше чорт, що усе за ним лїтає.

Жінка, що полишила малу дитину, що її кормила ще, приходить до неї і вона незабавки вімре.

Марія Деркач каже, що як Пилипови П. померла жінка і лишила дитину, то він у ночи чув виразно, як немовля ссало (цмокало губами через сон) і незабаром померло.

21.

Всякого рода самоубийників ховають побіч кладбища. Тепер як розширювали цвинтар, то давнїйше поховані ввійшли в середину цвинтаря.

Записав Василь Деркач, студент медицини.

XV. Похоронні звичаї й обряди в селї Віжомли[1]), Яворівського повіта.

1. Причини смерти.

Проста людина каже, що „є сїм причин, а одна смерть". Кождому назначив Бог ще в „животї матери", якою смертию має умерти. І се мусить стати ся! Кому Бог назначив від коня згинути, то згине від нього, хоч би „шість" разів виривав ся з під кіньських копит, або від кіньських зубів, але за семим разом се йому не вдасть ся; яка йому смерть була призначена, такою мусить згинути і не поможе навіть вистерігати ся, не поможе й жалувати, бо так Бог „хотїв", таке його призначенє.

Смерть віщують ріжні знаки В одних околицях привязують більше уваги до куканя зазулї, в иншій до пугутьканя сови. В Віжомли звертають більше уваги на сову. Віщуваня сї мають рівнож своє місце в означеній порі року і в певних хвилях родинного житя. І так зазуля віщує найбільше або ранною весною або пізно у літо. Не означає се, мов би вона лиш у тій порі віщувала смерть, але як „чепит" ся того зловіщого куваня на якімсь вибранім місци, то кує на нїм від найвчаснїйшої весни, до найпізнїйшої лїтної пори і не поможе й полохане її. Сова віщує найчастїйше в осени. Рівнож злий знак є, як ластівка влетить у хату.

З родинних хвиль найзамітнїйший „Святий Вечер". У Віжомли на „Святий Вечер" віщують смерть ось такі знаки: як нагло, без „жадної причини", згасне лямпа, або каганець, як лусне на лямпі скло, як упаде „дїд" (сніп, що стоїть у почеснім місци за столом у кутї). У Камени звертають увагу на тріскане стола. Критичною хвилею сих зловіщих знаків є хвиля молитви перед вечерею, або і хвиля самої вечері. Рівнож як рівночасно з хорим є в господарстві хора курка, то її судьба рішає, по переконаню людий, про судьбу чоловіка. Здохне курка, то хорий виздоровіє, виздоровіє курка, то хорий мусить умерти. Говорять, що рогата худоба розмовляє з собою о півночи на Святий Вечер. Хто підслухав би сю мову, то мусїв би в коротцї умерти. Щоби пересвідчити ся, яка судьба жде „домотарів" у біжучім роцї, печуть у Віжомли в перший понедїлок великого посту „жилавцї". Є то паленички з прісного хлїба. Як ще паленички на лопатї, як тісто, затикаєть ся в одну з них колоски (житні, вимолочені). Кождий колосок наіменований одному з домотарів (службі також). Чий колосок у печі зігнеть ся, похилить ся, того жде в роцї смерть. Смерть ворожать також з занидїня качана. Зн.

---

[1]) Кілька уваг додано також із Каменя, Калуського пов.

з весною садять на грядку головки капусти (з корінєм) для насїня розсади. Кілько є осіб у хатї, стілько садять качанів. Чий качан занидіє і усхне, той член дому умре. Хто на кого має вражду, то старається на вілїю Різдва по вечери вкрасти ворота і сховати так, щоби пошкодований їх не відшукав. Як так станеть ся, то з того дому до року хтось мусить умерти (звичайно господар, або господиня). У се свято вірять у Великих Очах (пов. Яворів). Також й инші принагідні ознаки віщують смерть. Як лусне напрасно якесь скло (склянка, килїшок) — то кажуть, що хтось з родини у тій хвилї умер. Як є у хатї хтось хорий, то домотарям показують ся або якісь дивні люди, або звірята. І так панї Ф. Л. в Великих Очах побачила перед смертю свого мужа пізно з вечера (около $11^1/_2$ год.) крізь вікно дивно високого чоловіка в білім одязї, в капелюсї. Сей чоловік головою сягав аж під стріху. Пересуваючи ся попід вікно, опер ся був о стїну. Панї та вислала зараз слугу на двір, щоби провірив, хто то був, але слуга нікого не бачив. Пес стояв на опонї зараз коло хати і хоч був дуже чуйний і кусливий, не гавкав. Над раном умер муж жінки. У тім самім домі перед смертию дївчини, бачила старша донька сеї панї у шафі дивно великого і білого кота. Вона зі страху крикнула, мати прибігла, але не бачила жадного кота. У Боччихи (Вел. Очи) вдарило „щось“ у ночи в баняк, а над раном умер син. В домі Ф. Г. (в Чесанові) дитина не могла сконати, аж „щось“ застукало три рази у вікно, аж тодї сконала дитина. Про віщоване смерти зазулею так оповідає Анна Несняк з Каменя: „В р. 1902 умер мій муж Лука. Як іно зазулї почали кувати, то для них не було в Камени иншого місця, іно моя грушка в городї перед хатою. А кукала без перестанку як день, так ніч. Знаючи від старих людий, що то за знак, я й зганяла її, але вона все вертала і кувала. Незадовго захорував мій чоловік, полежав дві неділї і помер, а з єго смертию перестала й зазуля кувати“.

Катер. Сиротюк, зам. Камінська, так оповідає: „В р. 1897 умерли мої тато. До того року нїхто нї бачив, нї чув на нашій грушцї зазулї. Аж того року, зараз з весною, загостила зазуля на нашу грушку перед вікнами і кувала цїлими днями. Щоби поспекати ся її, я, або сестра Анна, зганяли її по кілька разів денно, вона вертала, кувала тай тато захорували. Як довго тато хорували (місяць), так довго і зазуля кувала. Тато умерли і зазуля перестала кувати“.

Про ворожбу смерти столом оповідає Катерина Камінська: „В р. 1898 умер моєї сестри свекор. Смерть віщував стіл ось так: На самий Святий Вечер молили ся ми перед вечерию і підчас молитви тріс стіл три рази як від морозу. На другий день свяг захорував свекор, а за

14 днів умер. Ми сего й сподівали ся, бо старі люди оповідали, що як на Святий Вечер стіл тріскає, то віщує тим смерть комусь з родини".

2. Смерть.

Коло конаючого сидить його жінка, чи хто там з найблизших і доглядає його. Молодші діти плачуть, старші сварять ся часом або таки і бють ся, невдоволені з розділу маєтку. Сестри умираючого і жінка „заводять на цілу хату" та „ломлять руки", а його братя сидять засмучені, та говорять про причину смерти. Один говорить, що нема смерти без причини. Другий говорить, що йому ще в семім роцї (або девятім) свідчило тою смертию умерти. Третий говорить, що коли би був брат так, а так... не робив, був би міг ще довго жити. Сходять ся сусїди, випитують конаючого, що йому „бракує" (що його болить), та прощають ся з ним так: Беруть хорого за руку і кажуть: „Кумé Михáвк! — чýйти? Прустїм сї!" — А то ви, сусї́ду? — Та я, кýми, я! Що ви хочити юж від нас забирáти сї?" — „Ой дýшеньку, я би не рад, али шож?" — „Та простїм сї, кýми, най вам бýли на душú лéкши!" — „Дóбри" — каже хорий. — Сусїд бере відтак хорого за руку і каже: „Божи вам прустú (3 рази), Бóжи вам гріхá відпустú". — Так прощають ся всї сусїди і всї присутні в хатї, навіть підлітки. Тепер сусїди сидять коло хорого і оповідають присутним, як то вони собі жили в згодї з кумом Михавком, а женщини пильно слїдять за рухами умираючого і „хлúпають", плачуть. Коли хорий „зївне глубоко", виверне очима і витягне ся, припадають до нього, рухають його, коли вже весь порушає ся, кричать „ґвавту", заводять, часом дехто „млїє", а діти за ними в крик на весь рот. В хатї вереск, чути голоси розпуки в хатї, і на дворі. Всюди чути співний плач:

314. „Муїшти татуниньку[1]),
Муїшти гулубуньку,
Та деж ви сї від нас забираїти?
Кудиж ви від нас підетунькі?
На куго ви нас лишиїти?"

---

[1]) Приблизний напів голосїня:

А жінка:

315. „Мій ти гуспударуньку!
Мій жи ти гулубоньку!
Моя-ж ти гуловоньку!
Мій же ти суколуньку!
Моя-ж ти сива загуленьку!
Кудий жи ти сї від нас забираїш?
На кугош ти мене ту лишиїш?
З ким я буду гуспударити?
Хто буде дїтий дуглїдатунькі?“

Сестри:

316. Мій-жи ти братуниньку!
Мій жи ти суколуньку!
Ду кугош я прийду в густинуньку? (сестри замужні і з дому віддані).
З кутрої стурунонькі я буду тибе виглїдатунькі?
Ду кугож я прийду пу порадуньку?
Ой, йой, йой... йой. йой, йой!.. (бере ся руками за очі).

При такім голосїню плачуть і мущини о найтвердшім серци. Коли конаючий не може сконати, то лїзуть на хату і розривають кізлини[1]) або дзвонять великим дзвоном, щоби хорий скорше сконав і не мучив ся.

Коли хорий умре з рана або по півночи, то буде добре поводити ся дїтям, колиж по полудни, або перед опівночию, — то зле.

Як умираючий перед смертию вийде подивити ся до худоби, до господарства, то господарство „скапаріє“. Коли небіщик лишив на сїм світї не полагоджені важні справи, або якісь провини, то буде ходити по смерти. (В селї є повно людий, що буцїм то виділи мерців, розмовляли з ними. Одна старушка, що ще жиє, оповідає, що виділа свого померdroшого чоловіка кілька разів у білий день і з ним розмавляла). Душу представляють собі як пару.

Скоро хорий умре, жінка, або дехто з родини старає ся про смертну одїж. Як нема готової, то ще шиють. Дехто йде по „дїда“ чи по „бабу“ (залежить, якого пола мерлець) жебраків, щоби тїло „вупурідили“; небіщика миють, чешуть, заплїтають коси (дївок), а мущин голять.

Дїти умиває сама мати.

---

[1]) Два патики, задовбані оден у другий під острим кутом, котрі кладе ся на верх даху, щоби вітер не рвав з даху соломи.

Дехто з мущин іде по „світло“ (2 до 12 свічок, стілько-ж поставників (свічників), лямпа з маслом і хрест), відтак іде до дяка і каже дзвонити „сконані“.

Умерлого убирають у білу чисту сорочку, капці (рід панчох) і штани. Мерлого підперізують ниткою, а на голову дають в зимі шапку. Коло него кладуть файку або „табачєрку“, залежить від того, що небіщик заживав. Давно давали до домовини лїтру горівки. „Кубіту“ убирають у сорочку, димку, і запаску, а тепер і кабат. На голову дають цїле „почіпчене“ т. є „кебавку“, чіпец і ба́вничку. Завивають також хусткою (давно наміткою). Дівок і парубків убирають так само, а до того на голову дають вінцї з барвінку, до руки привязують ручник (білу хустку), а на палець дають восковий перстень. Кождому мерлому дають у руки гріш (тепер дуже рідко), щоби мав чим викупити ся на другім світї. Постїль роблять мерлому на лаві або на столї. Скоро його положать на постїль (на схід головою) і задзвонять „сконанї“, ідуть люди (особливо старші жінки) „мовити пацїр“. Прийдуть, клякають коло постелї мерця і молять ся. Потім оглядають мерця, як йому світить ся, та як убраний (як не до їх вподоби, то обмавляють роблять свої уваги), а відтак старший з домотарів „трактує“ їх горівкою чи медом. Як умре богач, то люди ідуть як „по свячену воду“. Особливо старики, що люблять напити ся, а не мають за що, висиджують коло мерця днями і ночами, та балакають про небіщика, давні лїпші часи, а коли вже мають у ґолові, то сварять ся або таки бють ся.

Через ніч обовязують ся сидїти коло мерця кревні та сусїди. Як умре старша особа, богач, то вечером править священник панахиду, а в ночи читає дяк псалтиру. В селї буває звичайно пару хлопцїв і дївчат, котрі відзначають ся побожностію[1]). Ті йдуть до мерця і співають цїлу ніч набожні піснї і від часу до часу молять ся. Буває в селї часом чоловік очитаний, з „інтеліґенції“[2]), котрий для горівки ночує і днює коло мерця і читає святе письмо та співає.

В однїй хатї лежить небіщик, а в другїй або в сїньох роблять майстри домовину. Коли мерлець перележить означений час, посилають кревних і сусїдів по „брацтву“ (хоругви і хрест).

Відтак приходить священник (як богач, то і два) і править „погріб“ у хатї. В тім часї затихає „завід“ і всї спільно відправляють зі священником.

По відправі „похорону“ приносять домовину, стелять у нїй тріски, під голову кладуть подущину зі свяченого зїля, а відтак кладуть мерця.

---

[1]) Польськими ксьондзами зфанатизовані латинники.
[2]) Маю на думцї збанкрутованого шляхтича, що зійшов на дїда.

В тій хвили настає великий завід і плач. Особливо женщини „дуже ляментують“. Коли забють трумну, виносять на двір. У дверях бють нею о поріг три рази, щоби небіщик углух. На дворі має священник „пудзїнковане“, а відтак везуть або несуть на марах небіщика до церкви. (Як ховає ся з парадою, то мерця беруть до церкви і там відправляють „похорон“). Як мерця винесуть з хати, жебрачка спрятує постелю по мерци, а солому, смітє і мітлу викидає за плоти, куди люди не ходять.

З церкви везуть або несуть умерлого на цвинтар. Парубка несуть дївки, дївку парубки, а вийта радні. Як несуть на цвинтар, люди дають священникови по 2—4 кр., а він читає євангеліє. Кождий дає коло свого дому або поля. Через дорогу пописують ся плачки штукою свого плачу. Часом плачуть лише для форми, щоби люди не судили[1]). Як нїхто не заводить за мерцем, то кажуть: „А то сї дучикала дїтий; ішло їх штири[2]) за трумнув, а жадна анї скекнула“. На цминтари, як спускають умерлого до гробу повстає знов великий завід. За домовиною кидають землю до гробу.

По похоровї спрошує домотар людий, що брали участь у похоронї і услугували, до дому і там їх гостить. (То роблять лише богачі). На „гостинї“ (поминках) балакають учасники про небіщика, та дають розраду вдові чи кому там. По гостинї співають „Вічная память“ і розходять ся домів. В хатї на столї ставлять миску з водою і кладуть „цїлушку“ хлїба. Світло світить ся через цїлу ніч. Кажуть, що можна часом бачити, як душа приходить їсти і пити і то як не прийде сеї ночи, то до третої мусить прийти. Особливо ходять матері до дїтий.

Записав 1904 р. Антін Мусянович, учитель.

XVI. Похоронні звичаї й обряди в Холмщинї й Підлїсю.

1. Як сова кричить „вивезь“ — то на смерть. („Повій“ — родини). Крук лїтає навколо кладовища — хтось умре в селї (Тереш). Собака виє, опустивши голову до землї, — на смерть; піднявши морду до гори — пожар. Як заяць загляне в окно, близька смерть когось з теї хати (Свори). Приснить ся капуста, новий дім, кров, зуб вилетить — все те вішує смерть. Приснять ся маленькі курчатка — значить дїти зостануть ся сиротами (Тереш.).

2. Умираючому дають у руки „грумницю“ (всюди). Як хто не може хутко сконати, розбирають стелю і дах па хатї (Дяканів). Смерть — це

---

[1]) Се залежало від відносин помершого до інтересованих.

[2]) Як було 4 доньки.

велика жіноча постать уся в білім, неодмінно з косою в руках, з вищиреними зубами (всюди). За смерть инші вважають фосфоричні фіґури, що являють ся на цвинтарях.

3. Убирає мерця звичайно яка небудь жебруща баба за ту одежу, що здійме з мерця. Солому з під мерця викидають на смітник; воду, котрою мили вмерлого, виливають тудиж; окорок, котрим підметали хату і гребенець, котрим чесали мерця, викидають на дорогу (Тереш.). Старих чолозіків убирають на смерть так: сорочка, нагавиці, білі онучі на ноги, шапка під паху і крайка. Хлопців убирають з тою відміною, що до шапки пришпилюють квітку (всюди).

4. Вбраного мерця кладуть на лавку ногами до дверий (Тереш.). Підлїсяни кладуть мерця інакше: головою в передний куток, а ногами до полаток — і вмерлі лежать здовш поперечної стіни. Під мерця підстелюють білу плахту, а накривають його також кавалком полотна — „смушкою". Під мерця кладуть ключ, ніж та серп (Долгобичів).

5. Жінок убирають на смерть так: рантух на голову, сорочка, спідниця, запаска, на ноги білі онучі. Дївкам розпускають коси, а голову прибирають у квітки; на шию вішають пацьорки або коралї. Маленьких дїтий вбирають у сорочечку й чипець, підперізуючи синїм кусником.

6. Трумну роблять з соснових дощок. Трумна рідко буває мальована; тільки й всеї прикраси, що хрест на децї, вимальований вугілям або олівцем. Трумна для старих малює ся чорною фарбою з білим хрестом, а для молодих — синьою. Робити трумну не гріх і в великі свята. За роботу трумни рідко береть ся платня, а як випаде когось з майстрів зготити, то дають 30 - 60 коп.

7. Як хто вмре в хатї, вся родина вбираєть ся в жалобу, себ то скидає з себе все червоне, а одягаєть ся в біле та чорне. З образів здіймають усї квітки. Худобу на подвірок виганяють тодї, як виносять господаря або господиню на цвинтарь (Шозди).

8. Про смерть довідують ся одні од других. На Підлїсю (Свори) тая хата, де є вмерлий, значить ся так: беруть жменю вюрлів з трумни й викидають на загумене на своє поле.

9. До вмерлого є обовязком йти всїм днем і серед ночі. Війшовши до хати, треба стати на коліна й змовити молитву, а після того встати й привитатись, сказавши: „Слава Ісусу"... На той раз нема звичаю, щоб домашні витали гостя словами: „Витайте ж до нас!"

10. Обовязково треба сидїти при мерцеви й співати пісні з „Богогласника". Ніяких забав тут не має; всї поводять ся чемно й поважно.

11. Як кладуть вмерлого до трумни, вся родина заводить. Пращають ся всї так: беруть мерця за руку, кажучи: „Вибач менї на тамтім

світі!“ Хто робив трумну, той і вкладає в неї мерця. Дивитись у вікно тоді не можна.

12. Тепер нічого не дають до трумни, а вперід клали люльку або табакирку, ставили бутельку з горілкою. Як виносять трумну з хати, то ставлять її на поріг і кажуть: „Бувайте здорові!“ Тоді рідня береть ся за діжу, що стоїть на столї й тримаєть ся, поки не винесуть з хати. Хто-небудь одчиняє в коморі скриню (Тер.).

13. Несе трумну рідня, а як везуть, то вживають і саний і воза, як до пори. Вперід возили волами, а тепер кіньми, бо волів нема.

14. Гріб копає церковний сторож за карбованця й за бохонець хлїба, що лежить на деці трумни, коли несуть мерця до церкви (Холмщина). На Підлїсю копати трумну просять сусїдів і за труд запрошують їх на обід. Гріб — це придовговата чотирокутна яма, навглибшки в $2^1/_2$ ліктя. Поверх гроба насипуєть ся пірамідної форми могила, котра зверху оздоблюєть ся хрестом з дерна та обсаджуєть ся навколо квітками. Є також звичай садити деревину.

15. В головах могил ставлять маленькі деревляні хрести зараз по похороні (Тереш.). В инших місцях ставлять над могилами високі деревляні або камяні хрести в якийсь там час по похоронах. Кидати щонебудь на могилу тут нема звичаю.

16. Багатші ховають мерця зі службою і після того справляють обід; бідні ж частують тільки горілкою або пивом, а на закуску — хліб та сіль. На гроби всї баби йдуть в великодні свята (на четвертий день), беручи з собою питво й закуску. По похоронах нічого в дома не роблять. На похоронах крадуть рискалї, котрими копали гріб (Свори). Жалобу по вмерлому одбувають тілько близькі свояки; діти по батькови й матери цїлий рік не мають права гуляти, співати, ходити в червонім. По похоронах світла в хатї не гасять; на окно ставлять у склянцї воду і зі стола нічого не збирають.

17. Душа першу ніч ночує з св. Варварою. Рай — гарний сад, а пекло — огонь і смола.

18. Щоб мерлець не ходив по світї, треба його одкопати і одрізавши голову, перевернути тіло ниць. Про опирів і т. и. нічого не розказують.

19. „Потерчухи“ (нехрещені й нешлюбні дїти) лїтають вечером і кричать: „кшту“. Хто це вчує, повинен викинути вверх „рунець“ (біла хустина або шматина) і сказати: „Як ти пан, нех тї буде Ян, а як панна — нех тї буде Ганна“ (Тереш.). Жінки, що лишили малих дїтей, приходять смерком до хати, оглядають і колишуть дїтей — і дїти в снї сміють ся.

20. Потопельників ховають на цвинтарі, а повісильників і самовбивців на перехресгю доріг, обдаль од села. Щоб вони не вставали, забивають на могилї кіл з осики. Як почнеть ся велика шумровиця, кажуть, що хтось повісив ся.

Записав у падолисті, 1910 р. Я. Сенчик. Терешполь.

XVII. Похоронні звичаї й обряди в селї Соколї, Камінецького повіта, Подільської ґуб.

Мерцеви до 7 літ справляєть ся дитячий похорон і люде кажуть, що „вмерла дитина“; після 7 літ — „вмирає парубок“ або „дївка“ (як не дружене), „чоловік“ або „жінка“ (як померше було вже одружене)... Поки тїло лежить у хатї, на похорон парубка, як у загалї, на похорони (виїмок — смерть дївчини, коли приходять дївчата) приходять тільки старі люди одружені („жінки й чоловіки“)... Як ховають парубка, то труну, віко з неї, і процесію (хоругви) несуть парубки — його товариші; як він господарював уже сам (вдовиченко) і має конї або воли, то тїло везуть ними. Коло воза в такім випадку йдуть його товариші. До процесії і до ношів привязують шалїки для товаришів. Парубки, які несуть віко, перевязують шалїки через плече, як весільні дружби... Вдягають покійника, як молодого: — до боку чіпляють квітку, на палець роблять перстїнь з воску. Ранїйш клали в труну й шапку, тепер цього вже не роблять... В церкві прощають ся з покійником насамперед родичі, потому люди, а в кінцї товариші-парубки. Дївки на похорон парубка не йдуть. З парубків йдуть тільки ті, які помагають нести. На цвинтар виносять парубкам по шматку хлїба і по чарцї („за труда“). До дому на поману парубків рідко просять, та вони і не охоче йдуть. Як винесуть труну з хати за сїнні двері, то батько помершого (як є), або хто з мущин родичів спиняють голосом процесію і кажуть поставити труну на землю (власне — ноші, або віз). Потому той, хто спинив, просить у громади в імени помершого прощеня у всїх образах і гріхах:

— Люди, товариші і сусїди, покійник просить у вас прощеня: простїть йому і прощайте!..

Люди відповідають: Най Бог простить...

Родич: І другий раз...

Люди: Най Бог простить...

Родич: І третий раз... прощайте...

Люди: Най Бог простить...

Плачуть...

Як умре дівчина, то роблять один вінок такий, як весільний і вдягають на голову, на розплетені коси. (Вінок весільний — з барвінку і крамарських букетів, зверху фата). Другий вінок роблять з тих квіток і з того зілля, які померла любила і розводила у своїм садку або на городі (курчаки, васильки, резеда, настурції, орґінія і т. п.). Цей другий вінок робить ся довгий. Ним повиваєть ся голова, груди навхрест і все тіло. В руки дають свічку з квіткою, як „молодій", на палець восковий перстінь. Тіло до могил несуть дівки: дві — віко і чотири — труну на ношах. Дівчатам дають довгі „дари" — бинди (з по 2 аршини). Процесію несуть обовязково парубки. До хоругвів привязують хустки (як на весілях молодому), які і достають ся парубкам.

Вбирають покійницю і розплітають коси так, як і на весілю, тілько без музик.

Мерця до 7 літ ховають, як дитину; після 7, — як дорослу людину.

Голосіня за дитиною.

317. Дочко моя, недогодована моя!.. Чи ти літа бояла ся мене позбавити?! Чи ти дни мої бояла ся загубити?!.. Чи ти бояла ся праці моїй помішати?!.. Куди ти йдеш, дитино моя?.. Я ж то тішила ся тобою, та доглядала тебе... Що ж се тепер стане ся з тобою?.. Чому ти не смієш ся вже до мене... Чому ручок своїх маленьких не протягнеш?..

Мотив голосінь нагадує собою першу частину молдованського „Чабана", де показуєть ся, як плаче чабан, заблудивши в степу і розгубивши свою отару, як плачуть вівці за чабаном. В де-яких випадках мотиви схожі на весільні; дуже рідко голосіня бувають короткі, обривчасті, безмотивні.

Мущини голосять дуже коротко: — „Сину мій, сину мій!.. Порадо, підмого моя!"

Мущини рідко питають ся, на кого їх покинув покійник. Плачуть тяжко у голос і в більшости випадків без слів.

*
* *

На похоронах чоловіка дають тим людям, що помагають, не шалїки, а рушники; на похоронах жінки — хустки... Три ночі після того, як поховають, у тій хаті, де лежало тіло, ночують побожні старі люде, горить свічка. В ці ночі душа ще приходить до дому. Для неї накривають стіл скатиркою (властиво — не здіймають скатирки зі стола 3 дні) і ставлять дві повні чарки: — одна з водою, друга з горілкою. — „Як

прийде душенька, то напєть ся", — кажуть. Ранком завжде одна чарка буває неповна.

На запитаня, яку чарку найбільше надпивають „душеньки", менї відповідали, що „з горілкою"... Ранїйш ставили в труну чоловіків горілку в пляшці і люльку з калиткою. Тепер цього не роблять... Вивело ся...

Записав 1911 р. А. Богдан Сокольський.

XVIII. Похоронні звичаї й обряди в м. Паволочі, Сквирського повіта, Київської ґубернії.

I.

Коли умре людина, зодягають її на смерть так:

Чоловіка одягають у сорочку, штани і пояс, а ноги обвивають у намітку із серпанку, або надівають панчохи, що куплять їх у містї. У руки дають хрестик з воску або в кого є, то і деревляний, та свічечку.

На парубка теж сорочку одягають, чорні штани, гарну жилєтку, що часто нарошно шиють; ноги теж завивають у намітку, або панчохи.

Дївку хороше вбирають у квітки; наплетуть віночків з золотого паперу та дроту тай від ніг до голови кругом неї вінок зроблять. Її вберуть хороше в сорочку, спідницю чорну та в хвартух хороший рожевий. Жінцї ж на голову надівають або каптур або хустку.

Кладуть мерця великого на лавцї до образів головою, а дитинку, як її ще году нима, на столї, бо воно манєнє і так доладнїше. Кладуть у труну з соснових дощок на подушцї з перкалю, котру набивають сїном. Кругом кладуть васильки та руту.

Плачуть, як людина умирає, але щоб душа одійшла спокійно, то більше виходять із хати. Як хто умирає, то не так дивить ся та тяжко дихає.

Небіщика обмивають водою, а воду виливають в ямку під лїсою, де люди не ходять, щоб часом не напала жовтяниця.

Солому після мертвого кладуть у грубу; одежу поскидають та поперуть на річцї.

Труну роблять із соснових дощок найбільше; і роблять тодї, як умре, і в ночі і рано. Дають столярові за те хліб і хусточку (за 2 злоті найбільш) та погобідать; гроший піле не дають.

Ті, що приходять у хату, то Богу помолять ся та привітають ся і прощають ся з мертвим; цїлують у руки і ноги.

Як почує з пятнацять або й більш бабів, а хтось читає, то слухають-слухають, а далї заведуть балачку. Нараз набере одна води в рот

і прискає межи очи тій, що дрімає: то проганяє сон. Дають вечерать і по чарці. Опісля знов згодом їдна потягне другу за ногу по хаті, або хлюпає водою. А відтак знов дають по чарці і закуски, чи там капусти, чи огірка, що-небудь, як побачать, що знов дрімають. Розказують теж, як то колись було за цара Добка, про панщину, а той, що читає — то читає собі.

Як бувають чоловіки, то вкладають тіло до труни. Коли людина помирає, а здужає ще, то дітей і онуків хлібом поблагословить і попрощаїть ся.

Часом стукають домовиною о поріг, як її виносять. Те ж кидають до неї два гроші. Дають хустки до труни трудящим і по хлїбові.

Хлопці несуть хлопця, а дївки дівку, а понадто везуть небіщика на возї кіньми, бо волів нема у Паволочі; вже сливе зовсім вивелись.

Копають яму чоловіки; за те дають їм хліб і хустку.

До девяти днів не годить ся також мастить, прясти і шить, ні прать. Тра в дома сидіти.

По похороні ставлять на вікно, або на покуті склянку води — часом трошки меду, паланичку і свічечку. Опісля молять ся Богу, гасять світло та лягають спать.

Як нехрещене умре, то лїтає як пташка та кричить: „Христи мине, христи мине!“ То що-небудь пирихристить та покласти, то воно візьме.

Як умерла у чоловіка жінка, то діти йому кажуть, що до нас ходе мати і ськає нас: дає сорочки. Той чоловік не вірив. Так вона три дні ходила, діти ськала, давала сорочки. А на чвиверту ніч як прийшла, він ліг коло дітий; тоді вона його як ударила, то така йому шишка набігла! І він уже вірив. Більш вона вже не прийшла.

Записав літом 1909 року, Петро Брояковський.

II.

Голосіня з Київщини.

За батьком:

318. Ой таточку мій, а кудиж ви вибераєтесь? А на шож ви нас кидаєте? А ми жеж малесенькі, відкиж ми вас будемо виглядати? Простіт, мої таточку, може ми вас недоглянули? Чом жеж ви нас не поділили своїм добром? А миж думали, що ви нас діждете віддавати, а ви так скоро захтіли вмирати. На шож ви нас покинули таких сиріт малесеньких! Ой таточку мої, як я із вами у поле ходила, ви горали, а я поганяла, ви сіяли, а я волочила. Ой таточку мій, як ви живі були, то ви мене на гуляня пускали куда небудь і за дружку, то пустите мене. Куди я захочу, то піду, а тепер уже мині такої роскоші не буде. А те-

пер уже я ни піду, бо батько у мене не рідний. А тепер мене бют та лают, а я все свого батенька спогадаю.

За батьком:

319. Татку наш, горлику, на шо ви нас маненьких покинули? Хто нас дожидати буде, хто нам буде горати, хто нам буде молотити, хто нам буде косити, хто нас буде віддавати та женити і хто нас до путя подоводить? С. Ропотуха.

Убитому батькови.

320. Ой батичку ти мій, батичку, де я вас побачила? Ой Боже-ж мій, Боже! Порізали вас, мій батичку, лежите-ж на сирі земли, чом же вам хоть дожити не дали? Ой Боже-ж, мій батечку, шо ви кому зробили, шо зарізали вас так немилосердно? Батичку мій, голубчику, ви-ж добренькі були, з своего садочку грушку та яблучко давали.

За сином, якого в млині убило колесо.

321. Ой Боже-ж мій, Боже, якаж твоя хатиночка не весела! Чогож тобі, моя дитиночко, захтіло ся? А ти-ж мучіне яке! А яж, мій синочку, не надіялась на тебе, що тебе така смерть посітить. Ой робітнику мій, дитиночко моя, а тиж гроші заробляв, та минї, моя дитиночко, давав. А хтож тепер буде заробляти, та минї до помочи ставати? Ой, Боже мій, Боже, дитиночко моя! Я думала-ж тебе навчити, щоб ти свій хліб мав, щоб ти другим в руки не заглядав. А щоб я була ґнала, то я б тебе була, мій синочку, ніколиб не послала.

За донькою:

322. Дочко моя, доченько, чи тобі світ надокучив, чого ти на мене розгнівала ся? Чи я тобі водички не дала, чи я тобі їсти не дала? Чого ти захтіла таку хату, темну та смутну! С. Ропотуха.

За дитиною:

323. Ой дитиночко моя, соловейку мій. Куди ж то ти вибераєш ся, ше й на проти ночи? І прости минї, може я тебе, моя дитиночко, не доглянула. І там з своїми родичами повстрічай ся. Коли я тебе бачити буду? Ой діточки, доки я вас ховати буду? А людям радість, а я бідна плачу все, та тоскую за своїми діточками! Лучче-б уже я стара умерла; я стара, не здужающа, нехай би я вмерла, а діточки молоді жили!

Записав Данило Щербаківський, учитель ґімназії.

XIX. Похоронні звичаї й обряди в селї Прохорах, Борзенського пов., Чернигівської ґубернії.

Знакам, що віщують смерть, селяне в Прохорах здебільше надають велике значінє. Найбільш характерними знаками, що віщують смерть, являють ся сни, що снять ся переважно комунебудь з семї помираючого, або кому з його близьких родичів. При чому сни, за котрими йде смерть людини, про котру або про двір котрої снило ся, взивають ся найбільш правдивими:

1. Про дим. 2. Про випаденє зуба. 3. Про нову постройку. 4. Про збиранє когось у подорож і 5. Про розваленє стелї в хатї.

Наведу тут зміст снів, що снились Марії Коломийченковій перед смертю її дружини Йовдокима, що помер в 1898 роцї на сороковому роцї його житя. За рік до його смерти приснив ся сон про дим в хазяйстві помираючого:

Йовдоким і Марія відкилясь підходячи до свого двору, побачили у ньому великий густий дим так, що не видно було і будинку. Щоб витягти з будинку скриню, обоє кинулись до воріт. Як тільки Йовдоким підбіг до них, то вони сами собою розчинили ся і пропустивши його у двір, зараз же зачинили ся, не пропустивши Марії. Не дивлячись на те, що жінка голосно перед ворітьми плакала, ворота не розчинили ся і Йовдоким не вийшов.

Після сього сну через який час приснив ся Марії сон про випаденє зуба:

З правого боку в ротї випав у неї кутний зуб і пішло з рота після того дуже богато крови. Але зуб зовсїм не болїв.

Коли помре людина не в семї, а в рідні, то сей сон має варіяцію схожу з тією, котру мав сон у Марії перед смертю її дядька Омелька, 65 років, що вбив ся у млині на весну. Приснилось так:

З правого боку випав кутний зуб у Марії, при чому кров з рота не пішла зовсїм. І не болїв той зуб.

За два місяцї до смерти чоловіка Марії приснив ся сон про нову будівлю:

Сказали люде, що в Марії та Йовдокима буде ставлятись новий дім. Не зважаючи на Маріїну неохоту будувати той дім, майстри все таки його будували, що дуже Марію налякало.

Тому, що семя Коломийченків була в як найкращих відносинах з українською письменницею Ганною Барвінок, що од с. Прохорів кождого лїта проживала за 25 верстов і котра дуже любила Коломийченків,

перед смертю сїєї письменницї, за два днї до смерти, тоб то 21 липня, 1911 року Марії приснив ся сон про нові ворота:

Перед нею виросло двоє високих нових воріт.

Символ сього сну Марія пояснила так: Двоє воріт натякають собою дві могили, — одну Пантелеймона Кулїша, а другу Олександри Кулїшевої; відомо, що обидві сї могили находять ся на хуторі Кулїшівцї, під Борзною поруч одна другої.

Незадовго до Йовдокимової смерти Марії приснилось, як Йовдоким вибираєть ся в дорогу:

Він збираєть ся їхати на переселенє, на далекий степ. Марія-ж залишаєть ся дома. Під сїни підїхав віз і на його сїв Йовдоким і поїхав з двору. Марія троха провела воза і потім, плачучи, вернулась до дому.

За три днї до Йовдокимової смерти у снї Марії уявилось, що проваллюєть ся стеля:

Середина стелї з великим гуркотом впала на поміст і на місцї стелї видно було велику, дуже темну і забруднену дїрку.

Особливо важне значінє надаєть ся тим снам, що снять ся перед досвітом.

Віщують смерть такі пригоди.

1. Ятел стукає дзюбом в угол хати з надвору.

2. Собака виє під вікном хати.

3. У дворі співає курка.

Сї прикмети віщують не тільки одну смерть, але і взагалї зміну до гіршого в житї семї, в котрій була якась з сїх пригод. Селяне вірять їм, бо примітки що до правдивости їх мають чимало за собою доказів.

Прочуваючи щось недобре в тому дворі, де виє собака або співає курка, люде старають ся вигнати з свого двора віщуна нещастя, гадаючи, що з виходом його, не буде і нещастя.

Часто за хазяїном тужить худоба:

Коли вмер Йовдоким, у вечері один з волів Йовдокимової худоби довго мукав перед окном кімнати, де лежав Йовдоким. Теж саме було і на другий день підчас прогону.

Недовго до своєї смерти умираючий переважно просить перенести його до долу; на землї чи на помостї (коли він є в хатї) стелять соломи, накривають її рядном і на таку постїль обережно кладуть умираючого, котрий тут і помирає.

В присутности помираючого по змозї мусить бути вся його семя.

Щоб душа його відійшла в спокою, сидять і стоять перед помираючим тихо, навіть не плачучи в голос; перед останнїми вітханями

помираючого йому в руки вкладають воскову запалену свічку; зараз же після смерти над мерцем і по всій хаті хто небудь з його семї кадить ладаном.

Тому, що сї обряди мусять викопатись обовязково, свічки і кадильниця з ладаном заготовляють ся заздалегідь і впродовж останнїх днів помираючого находять ся на похватному місцї.

Скоро після смерти людини закликають одну чи кількох баб — „рядільниць“ для того, щоб вони зрядили небіжчика. „Рядільницї“ мерця обмивають у теплій водї, надївають на його біле платє, розчісують, обтирають і т. и.

Воду, в котрій обмивали мерця, виливають на двір.

Нїгтї і волосє не заховують ся, а разом з водою викидають ся.

Поверх білого платя надївають як найчистїйшу одежу; часто на випадок смерти шиють і нову, похожу на ту, в котрій небіжчик ходив за свого житя. В руки мерця вкладають восковий хрест.

Ізряженого покійника кладуть головою до ікон: малолїтнього — на столї, а дорослих на лаві з приставленим до неї ослоном. Підстелюють рядна; під голову кладуть подушку, або роблять для того з сїна туфлячок. У головах покійника запалюєть ся свічка. Встромлюєть ся вона у гладишку, куди перед тим насипаєть ся жито. До більш заможних людей приносить ся з церкви ставник, на котрому запалюють велику свічку. На столї в мисцї становить ся канун, що робить ся з бубликів, меду і води. Біля миски з кануном лежить низка бубликів, котрими поповняєть ся канун. Кануна одвідують усї, хто приходить до мерця.

Померлу жінку одягають у білу (невишивану) сорочку, спідницю і корсертку з матерії темних барв; ноги обмотують намїткою. Намїткою-ж покривають і все тїло, — всїм мерцям. Голову жінки завязують хусткою, а на голову дївчинї або дївцї кладуть — лїтом вінок, а зимою — цвіток.

Чоловіка, жінку і дїтий, ховаючи, несуть чоловіки; дївку-ж несуть дївки.

Знайомі майстри труну роблять безплатно, з дебелих дошок. Роблять труну і копають яму зараз після смерти людини. Майстрам і копачам дають обідать, частуючи горілкою.

Рядїльницям і тим, хто несе мерця, дають хустки своєї роботи.

Ріднє помершого про його смерть звіщають через когось з своєї семї або і через чужого. Стороннїх людей умисно не звіщаєть ся.

Сторонні люде, узнавши про смерть одного з своїх селян, приходять до хати небіжчика, а вступивши до неї, хрестять ся, і не вітаючись підходять близше до тїла. Потім вони тихо розпитують родину небіжчика про смерть і хоробу, про останнї часи в житю покійника і пригадують його добрі дїла.

Вступ мають до хати всї з ранку і до вечора. Ті, що приходять до тіла покійника, часто плачуть, але не приплакують (голосять). Приплакує-ж хтось з домашнїх небіжчика. Приплакують найбільше підчас пробуваня в хатї когось з стороннїх. Вся родина небіжчика стараєть ся бути увесь час біля його тіла, — старші — стоячи, а діти — сидячи у головах небіжчика.

Впродовж усього часу, коли в хатї лежить покійник, в день і в ночі читаєть ся псавтир. Читає хтось, коли вміє, з ріднї, або стороння людина, котру для того наймають, платячи йому грішми і білою полотняною хусткою з червоною стрічкою.

Ніч пересиджує над мерцем рідня і знайомі, балакають тоді про річи звичайні повсякчасним балачкам: про хазяйство, врожаї, ріжні пригоди. Коли збереть ся багато людей, то сидять вони на долівцї, укритій соломою. Там же вони і вечеряють. Вечеряють о півночи. Вечеряють звичайну страву, звареву у вечері: юшку, кашу, кисіль; для сього печуть ся паляницї. За вечерою пють горілку, згадуючи про покійника. Частують старші з хазяїнів. В ночі не плачуть і не співають піяких пісень. Взагалї утворюєть ся картина смутку. До дому розходять ся з „над тїла“ досвітком. Впродовж ночи „над тілом“ ніхто, крім малих дітей, не спить.

Похорони старшої людини відбувають ся на третїй день її смерти, а молодшої — на другий. З покійником люде пращають ся тодї, коли за ним прийдуть уже з процесією і в хатї править ся панахида. Прощане з покійником складаєть ся з того, що йому цїлують руки, а иноді і лоб.

Тїло до труни вкладають чоловіки найблизші до покійника. До труни кладуть ікону, котру перед тим беруть із судника і ставлять у головах. Ікона кладеть ся в кожну труну обовязково.

Крім того на дно труни під тїло небіжчика кладуть копійку, а з боку кладуть иноді шапку і палицю. Се було покладено і в домовину Пантелеймона Кулїша. Робить ся се для того, щоби підчас „загального воскресеня“ людина хутко могла зібрати ся в дорогу.

Підчас виносу з хати мерця посипає хтось із жінок через поріг у сїни — житом.

Несуть труну чоловіки близькі до покійника. У дворі роздають їм хустки і вони повязують їх у себе хто на руцї, а хто на марах, чи на хрестї.

Процесія йде в такому порядку: попереду несуть хрест і мари, потім віко, за віком йде півча і піп, а після сього несуть труну, за котрою йдуть люде, при чому найблизше до труни йде рідня покійника. В дорозї рідня приплакує. По заду всїєї процесії на возї, запряженому

кобилою або волами, везуть новий дубовий хрест, зроблений одночасно з труною.

Плата за похорон попови платить ся по договору: найменше платить ся 3 карб.; число, що показує, кілько раз треба в дорозї до гробовища читати евангелію, залежить теж од умови з попом, а значить і од плати. Взагалї парадність похорону виключно залежить од плати попови. Коли плата гарна, то покійника перед тим, як нести на гробовище, занесять ще до церкви, де править ся панахида; крім того за окрему плату дають ся з церкви нові мари, співає церковна півча і т. и. Коли-ж хоронять, як звичайно, селянина, то труну проводить один піп, часто і без дяка, з кількома старими марами.

В могилу на незакопану ще труну кидають землю; піп кидає заступом, а люде руками; зараз після попа кидає найріднїйший покійникови.

Хрест чотироконешний ставлять підчас закиданя могили у головах, то є то на східному кінцї могили.

Після похорону всї, хто ховав покійника, йдуть „на обід", де-кого з людей кличуть, більшість же йде по звичаю неклик аною.

Рідня покійника в дні похорону не робить ніякої важкої роботи.

Підчас похорону свічку гасять зараз після виносу тіла з хати; коли вертають ся з гробовища, її знов засвічують.

За труною першої дитини, щоб не вмирали другі діти, мати на гробовище не йде, а проводить труну тілько до воріт.

Після похорону покійника для поживи його душі на окнї в хатї, біля котрого лежав мерлець, близше до покутня ставлять чарку з водою. Ставить її яка-небудь бабуся примовляючи: „Нехай же його душенька прилетить і випє цюю капелиночку".

На третїй день після похорону ставлять ся „третини". В сей день у церкві служить ся панахида над трьома паляницями і чаркою з медом, котрі залишають ся в церкві на користь попа, дяка та паламаря. Після панахиди „обіду" не буває.

На девятий день таким же чином, як і „третини" одбувають ся „девятини".

Тому що душа небіжчика на протязї сорока день після смерти лїтає „по митарствах" на землї, то люде роблять ріжні заходи ік тому, щоб їй легше жилось на землї, а потім безборонно зійти на небо. Для того впродовж 40 днїв у хатї помершого читаєть ся псавтир. Люде уявляють собі ріжні підходящі до земного житя обставини, при котрих душа ясно невидима для нас, жиє поміж ними. Так уявляють собі, що душа після того, як залишить тїло людини, перетворяєть ся у якого-небудь жучка, комахи або птички. Тому, коли в хатї після смерти людини почуваєть

ся гудіне жука або комахи, абож у хату влітає якась птиця, то рідня небіжчика, маючи на увазї, що то прилетіла душа покійника, притихає в своїх розмовах і з напруженєм слідкує за кожним рухом „душі“.

На сороковий день, коли душі наступає час оставляти землю і переходити на небо, відбувають ся „сорочини“.

Обрядовість „сорочин“ місгить ся в тому, що ранком у церкві служить ся панахида, після котрої відбуваєть ся „обід“.

Впродовж цілого року рідня покійника молить ся за кращу будучину його душі. Тому відбувають ся ще „півроковини“ з „обідом“ і „роковини“ з „обідом“.

„Обіди“ на селї являють ся справжнім святом. Там істнує відомий гурт людий, що не пропускає анї одного обіду; той гурт стежить за часом їх і являєть ся постійним членом, зовсїм непрошеним, кожного „обіду“. Крім сього гурту людей прибуває на обід також рідня небіжчика. Для приготуваня страви для обіду закликаєть ся кілька жінок-сусїдок, що вважають своїм обовязком допомагати на обідї безплатно.

Поминають покійників іще в дні: в осени в три суботи, — 1) в Дмитрову, поминальну суботу; 2) в Кузьмину, поминальну суботу; 3) в Михайлову, поминальну суботу. Весною: 4) в перву суботу, Хведорову, на Великий піст; 5) після Пасхи, на другій неділї, Хоминій, відбувають ся поминки на гробовищі, у вівторок і 6) в Клечалну суботу.

Найбільшими поминками уважають ся поминки на „проводи“, на Хоминому тижнї. Тоді у вівторок люде з усього села приходять на гробовище і кожна родина устроює на могилї близької їй людини поминки. Поминки складають ся з поминаня попом над сїєю могилою імени небіжчика і з обіду, підчас котрого дїтям та старцям роздає рідня ріжні „гостинцї“. Цілий день „на проводи“ в селян йде на гулянку.

На Голодну кутю (перед Рiздвом) підчас вечері теж заведено звичай споминать рідних небіжчиків.

Селяне богато розказують оповідань про житє мерців після того, як людина вже померла.

Розглядаючи оповіданя всї разом виявляєть ся, що по вим мерцї ходять по землї тілько в ночи, при чому улюбленими місцями їх буває гробовище та цвинтар. В тому видї, в якому людина живе справжнім житєм, мерцї нїколи не показують ся людям: переважно вони перетворюють ся у якусь меншу звірину. Досить часто од тої чи иншої бабусї на селї можна почути таке: „На оттій то могилцї продовбано нору, я оце ходила на гробовище і заступом закидала ту нору, тоб то по уявленю такої бабусї виходить, що мерлець вилазить на світ зі своєї могили через

нори, а потім ходить по землї до самого досвітка. Темні селяне в більшости вірять переказам про нічне ходженє мерців по землї, а тому і боять ся по ночи ходити там, де по переказам, бувають мерцї, а саме: на гробовищі, на цвинтарі, в руїнах будинків.

Нехрещених дітей після їх смерти ховають по садах. Такі діти перекидають ся в русалок. Русалки ховають ся по болотах (у очереті), садах, гаях і инших незаселених людьми та захищених місцях. Та дитина, що помирає нехрещеною, несе з собою на той світ великий гріх.

Днем, присвяченим русалкам, являєть ся сухий четвер (на зеленій недїлї). В сей день дївки одягають ся в празникову червону одежу, на шию чіпляють богато намиста і потім по дві або три разом ходять по селї з кутка на куток, при чому впродовж такого ходженя руки у них бувають звязані в пальцях і підняті високо над головою; руки перевязані червоною хусткою. Кожному стрічному такі „русалки“ кланяють ся низько. Ходженє се буває тільки в день.

Тому, що одягнутись русалкою, потрібує чималих, як для селян, видатків (на червоне убранє), то русалок у сухий четвер по селу ходить тільки кілька душ, а тому їми дуже цікавлять ся селяне, а дїти ходять за ними величезними натовпами. Останніми часами в селї Прохорах у сухий четвер русалки вже не ходять. Марія Коломийченкова їх зазнає ще за свого дївованя (біля 1880 року).

Потоплеників, повісельників і самоубийців на селї ховають у рові, котрим обкопане гробовище. По переказам селян, вони йдуть просто в пекло, — за те, що загубили свої душі. Їх також і не поминають.

Зап. від Марії Коломийченкової.

Голосїня.

Звичай голосити по померших у селї Прохорах дуже розповсюджений. Голосять за кожним небіжчиком, не зважаючи на його вік і на його відношенє до голосільниці. Найчастїйше ж по покійнику голосять жінки і дївки йому найріднїйші. Приплакуванє розпочинаєть ся зараз же після смерти людини, при чому ніякої черги не установлюєть ся. Приплакувати може не тільки хтось з рідні небіжчика, але й людина хоч трохи знайома з небіжчиком; мужчини теж приплакують. Приплакувати в один і той же час можуть по дві, три і більше жінок. Найманих приплакувальниць не буває. Тексти приплакувань завжди бувають оріґінальні, бо вони придумують ся тут же, в час самого приплакуваня.

Навчають ся приплакувати за молодих літ тодї, як бувають на похоронї, де слухають тексти і виголошувань самих приплакувань. Жінка, що гарно приплакує, на селї входить у славу і до приплакувань такої

жінки прислухають ся дуже уважно, навчаючись од неї складати тексти і надавати до них відповідні інтонації.

Гарна голосільниця завжди сильно схвильовує всїх присутнїх своїм голосїням і тому підчас того голосїня в хаті відбуваєть ся великий плач усїх присутних. Навпаки, невдала голосільниця може викликати у присутнїх і сміх. Тому що приплакуванє робить честь голосільниці, а також тому, що воно зворушує людські нерви, силкують ся приплакувати над кожним покійником і тому кожна дївка чи жінка вважає за необхідне спробувати своїх здібностей на полї голосїня. А через те иноколи одбувають ся і досить невдалі виступи. Наприклад, дївка Оксеня, 18 років, що найкраще співала на улиці, почала голосити по своїй невістці. Люде сподївались почути од неї гарне голосїнє, але замісь того вони почули: „Невісточко, моя голубочко, куди ти од нас убираєш ся... Єй Богу, не знаю, що далї казать, навчіть мене“!..

Невмінє приплакувати вважаєть ся соромом для жінки; про жінку, що не вміє приплакувати, говорять з неповагою.

Приплакуваня построюють ся прозою.

Людям більш подобаєть голоснїйше і довше приплакуваня. Приплакують тому, що покійника жалко.

Голосять з перервами на протязї всього часу, коли в хаті лежить небіжчик.

Найбільше голосїня буває підчас виносу труни з хати і двору, а також, коли труну упускають в яму.

На поминках приплакуваня не буває.

Не приплакують і після заходу сонця: „гріх“ те робити.

Жартовливих приплакувань не буває.

Тексти приплакувань.

Хлопець 12-ти років по батькови приплакує:

324. „Мій батенько, мій соловеєчко, ой на щож ви мене покинули? Як я тепер житиму, як я горюватиму? Да в чужих хлопцїв батеньки будуть, а у мене батенька не буде. Да я вийду до возів, да я вийду до плугів, да я не знатиму, як вози завертать і ярма наривать. Да я вийду із двора, да чужії батьки йтимуть: Да чужії батьки, да ідіть менї покажіте. Да чужії батьки не зайшли, дай пойшли. І війшов же я до возів, до плугів: Ой як я житиму, як я розпоряджатимусь? Чи минї утопить ся? Чи минї удавить ся? Чи як минї жити тепер?

Марія приплакує за своїм батьком 75 р. Пантенієм в 1898 р.:

325. Ой батеньку, мій ріднесенький, ми жили з вами, ми добро приняли; тепер же ви все покинули і мене покидаєте. Колиж ви до мене в гостеньки прийдете: чи ви на Рожество, чи ви на Паску. Да прийдіть же, мій батеньку, і приведіть мого хазяїна Йовдокима. Да подивіть ся ви на мене, як я тут розпоряжатимусь. Роспорядки мої гіркії.

Дівчина Мінодора 18-ти років приплакує по матері Усті:

326. Ой, матюнько, моя утюнко, як же я тепер без вас житиму? Як же я тепер без вас горюватиму? Як же я вас забуватиму? Як я розпоряжатимусь? Да в чужих дівочок матюнки будуть, а у мене матюнки не буде. Відки, матюнко, менї вас визирати? Відки, матюнко, менї вас дожидати? Да буде зозуля кувати, я буду зазулї питати: Чи не бачили моєї матюнки? А зозуля кує, дай не бачила.

Марія приплакує за своєю матерю 74 р. Оришкою в 1898 р.:

327. Матюнко наша старенькая, коли ж ви до нас прийдете? Чи ви прийдете, чи приїдете? Чи відки минї вас визирати? Да скажіть же ми, матюнко, скажіть ви, рідная, коли ви прибудете. Да я буду за воротечками стояти і вас дожидати. Да я буду воротечка одчиняти і коло оконця сидіти і вас визирати.

Марія приплакує за своєю свекрухою Лікерою 73 р., великою пяницею, в 1908 р.:

328. Ой матюнко, матюнко, на що ти свого дїдуня кидаєш? Хто йому топитиме, хто йому варитиме? Хто йому сорочку пратиме? І хто йому в недїлю даватиме? Хто йому напряде і хто йому пошиє? Да йому буде у жизнї смутно і скушно. Да приходь же ти, матюнко, хоч не часто до його.

По своєму чоловіку Йовдокиму приплакує його жінка Марія в 1905 р.:

329. „Як же я житиму, як же я горюватиму без тебе? Да чужі хазяїни їхатимуть із плугами орати, а я вийду за ворота, тай буду дивить ся; а мої плуги да із двора не виїзжають, і мої плуги, і мої вози.

Да чужі хазяїни із косами йтимуть, а я вийду за ворота та буду хазяїнів просити: „Ой, чужі хазяїни, прийдіть минї покосити; прийдіть

минї повозити“. А вони пошли тай не дивлять ся. А йдуть другиї, то я й їх прошу: „Ой прийдіть, хазяїни, і покосїте і повозїте минї“. Пошли й тиї хазяїни. Осталось моє і некошене; осталось моє і невожене.

Ой я й увійшла дай у хату. Ой сїлаж я дай на ослонї. Підперлаж я да під щоку руку, да гірко же я дай заплакала. Як я тепер да житиму? Як я тепер дай порядкуватиму?

По чоловіцї жінка (инший варіянт).

330. Хазяїне мій дорогий, я за тобою живучи дай одцарствувала, й одцарствувала й одпанствувала. Як же я тепер житиму? Як же я тепер горюватиму? Да колиж ти до нас у гостї прибудеш тепер? Да відкиль же минї тебе визирати? Чи з за густих ліз, чи з-за бистрих від, чи з-за високих гір? І колиж минї тепер тебе дожидати? Да я встану рано у неділеньку да й сяду я коло оконечка да й буду я дивитись, чи не прийде мій хазяїн? Да сидїла ж я дай коло оконечка, дай дивилась я дай у віконечко: Чужі хазяїни йдуть, а мого й не має. Да я питаю чужих хазяїнів: Чи не бачили ви мого да хазяїна? А вони дай одказували: „Дай не бачили!“

Жінка Олена 30 р. приплакує за своїм чоловіком, Олексїєм Цупруном, котрого в ночі убито на улицї колом. Плаче в той час, коли труп ще не зряжений лежить у сїнях.

331. Да люде по степах, да люде по домах, да люде по Амурах, да такої смертоньки нікому не має, як тобі є. Сини мої дорогиї, а ви в мене малиї, як ви житимете? Да ви не думали, що вам орати, да ви не думали, що вам сїяти. Да ви не знаєте, як коло волів ходити. Да ви не знаєте, як плуги ладити. Да ви підете в млин, дай млина не повернете, дай ми будемо з вами без муки сидїти. На щож ти нас, хазяїне, покинув? І на що ти нас запечалив? і на що ти так заскорбив? І на щож ти тепер нас так розорив? До которого минї синочка тепер припадати? Которому синочку тепер годити?

По молодій жінцї Паранцї 25 р. приплакує її зовиця Тетяна 20 р.

332. Ой невісточко, на що ти свою дружину такою молодою покинула? Да він же тебе жалував у жизнї. І деж він тепер найде таку, як ти в його була? Да запечалилаж ти його і заскорбила ти його. Да він тепер куди йде, дай не знає куди. Да він тепер закошлав ся, да він тепер задумав ся, да він куди йде, дай не бачить куди.

Марія приплакує за своїм сином 5 р. Митрохваном, що помер на скарлятину.

333. Ой синочок, мій соколичок, да я ж тебе жалувала, — дай не вжалувала.

Хтож тебе так буде жалувати? Хто тебе так буде пригортати? і хто тебе так буде укривати? (Звертаючись до померлої матери Оришки):

Матюнко моя рідная, стрічай мого синочка. Оддаю я, матюнко, до тебе свого синочка. Прибирай же ти йому містечко і пригортай ти його до себе. І пригортай же, і прикривай же... і жалуй же...

Марія приплакує за своєю дочкою 11 р. Ганною, що померла на сухоти. За свого житя Ганна була дуже співуча.

334. Ой утюнко, моя голубонько, да я тебе до дохторів да я тебе до хвершалів да нїщож не помогли нї дохторі, нї хвершали. Ой Ганночко, моя донечко, як же я без тебе житиму? Як я тебе забуватиму. Да я твою одежу возьму, да я все запечалю ся. Да я твої чоботки переставлю, да я все і вдавлю ся. Колиж ти до мене в гостеньки прийдеш? Коли минї тебе дожидати? чи минї в день? чи в ночі? Да яж, як у день, буду кватирочку одчиняти і тебе визирати. А як у ночі, то я буду над світлом сидїти і двері одчиняти.

Марія приплакує за своєю однорічною онукою Оксаною.

335. Онуко моя малюсенькая, жалував тебе батько, жалувала тебе мати. Покинулаж ти свого батенька, покинула ти свою матюнку. Да вони за тобою скучатимуть і других питатимуть: „Де наша донечка? Чи вона в лїсочку, чи вона в садочку, чи вона на ставочку? І відкиль визирать нам, і відкіль виглядать нам, і відкиль дожидать нам?

Мати по дїтях плаче, як усї вони повмирають.
(Так плакала Павелкова Йовдоха 40 р. за четверима дїтьми, що повмирали в один тиждень на скарлятину).

336. Ой дїточки мої, квіточки! Ой чого ж ви мене дай запечалили? Да ви сильно мене дай заскорбили. Да я пойду в комору, дай не знаю за чим. І війду я у хату, дай нїчого не внесу. Ой, дїточки мої, чи ви за водою пішли? Ой, дїточки мої, чи ви за гори зайшли? Ой, відки минї вас визирати? Ой, відки минї вас дожидати? Чи ви до мене човником припливете? Да я буду вас, дїточки, стрічать, да я буду вам дверечки одчинять.

Так Марія мала приплакувати над тілом Олександри Кулїшевої, 83 р. Не приплакувала тому, що спізнилась на похорон.

337. Ой наша добродійко, наша добрая, наша годная. Да тиж була усїм добрая, да тиж була усїм годная. Да тиж сама жила, як зазуля на дереві. Да в тебе нї синочків рідних не було, да в тебе нї донечок рідних не було, да й усе у тебе чужа чужина. Да коли чужий син тобі добре було скаже, дак ти було його сином назовеш. Да нікому по тобі постарати ся і нікому по тобі да поклопотати ся. Да зійшлась чужа чужина, да зійшли ся чужі синочки. Да вони поклопотали, да вони тебе гарно й заховали.

Записав Федір Коломийченко, студент унїверситету.

XX. Похоронні звичаї й обряди в селї Шебекинї, Білгородського пов., Курської ґубернії.

Кому наричино скоро вмерти, то йому ни за довго до смерти ниприміппо шо нибудь подасть вістку. Часто бува, шо той, хто мусе умирать, баче сон, котрий придвіща, шо він довжин розстать ся з цим світом. Пирид смертю снить ся, будьто він з покійним батьком або дідом построяв хату і обзавівсь хазяйством. І як будьто його дід звав до себе жить і сказав йому, шо ти скоро перейдиш до мене жить. Сама вірна прикмета у снї бува ось яка: Як кому приснить ся, шо у його випав зуб біз болї, то значить, умре знакомий або дальнїй родич. А як приснить ся, шо випав зуб з виликого болю, то значить, умре близький родич, котрого буде дуже жаль: чоловік або жінка, брат або систра. А як приснить ся, шо зуб випав з виликого болю і з кровю, то значить, умре своя рідна дитина, а як такий сон побаче дитина, то значить, умре батько або мати. Як приснить ся, шо зуб випав з правого боку, то умре хто нибудь мужського полу, а як випаде з лівого боку, то умре хто нибудь з женщин. А як приснить ся, шо випаде нескільки зубів, то значить, умре нескільки душ, помруть дїти або плимінники. Смерть віщують також і птицї і разні животні: Коли сич унадить ся прилїтать до кого нибудь по ночам на хату і кричить жалібним голосом, ниначе дитина плаче, то смерти кому нибудь ни минувать. А як сич кричить на разні голоса страшним мотивом так, шо аж волося дибом становить ся, то треба дожидать якого нибудь лиха, страшного злучая, а особливо коли сич кричить до заходу сонця, то ніколи дарма ни пройде.

Коли кукушка пирилитить чириз двір і над двором закукука, то кому нибудь умирать, особливо коли вона закукука швидко і жалібно.

Дітвора підростки і инші взрослі мають привичку загадувать, чи довго жить; хто побаче у себе в саду або у городі на вербах кукушку, питає в неї: Кукушка, кукушка, скажи, скіко міні годів жить? Кукушка слухаїть ся, зараз начинає кукукати. Скіко раз вона кукукне, стіко годів і жить чоловікові, котрий питав. Кукука вона разно, ни всїда однакове число кукукне; иноді разів 40 кукукне, а иноді 10—15 або 20 раз.

Віщує смерть також і куриця. Коли куриця заспіва по півночи, закукуріка так, як півінь, то лиха ни минувать, хто нибудь умре.

І як птичка о півночі бєть ся у вікно, ниначе хоче улитїть в хату, то значить кому нибудь умирать. Придвіща смерть особливо у кого є хворий. А коли птичка улитить в хату ни маючи ніде дїрки, то теж ни к добру, буде у ті хатї мертвець, особливо у кого є хворий. Це бач, кажуть, навіща анголи, шоб взять на небо душу. А в особинності як улитить в хату горобець або ласточка, то ниприміню буть мертвецеві.

Коли собака собака виє жалібним голосом і понуря голову до зимлї і в добавок того іще лапами гребе землю, то уже лиха ни минувать, ниприміню буде мертвець. Коли собака виє дуже довго і жалібно так, шо аж на голові волося настубурчить ся і лапами риє землю під святий угол, то значить, умре хазяїн дома. А коли виє ни зовсїм жалібно і коротко, то хто нибудь умре в сїмействі. А як собака виє і голову дере в гору, то смерти нічого боять ся, а буде пожар так, шо треба остерігать ся пожежі. А шоб ни злучилось якої біди, то треба казать собацї, коли вона начина вить: „На свою голову“ і так шо разу треба повторить так до трьох раз — і тодї вже лихо те, яке мало окошить ся на хазяїнові, перейде на собаку. Після того собака коли ни здохне, так сказить ся.

Як кішка ночу злїзе на постїль і кого нибудь обосцить або об..ре, то смерти тому ни минувать. Або коли кішка ляга на столї спать, то ниприміню буть покойникові.

Коли миша упаде в смитану, в молоко, або в квас чим нибудь прикритий, то так і знай, шо хто нибудь умре. А особливо коли миша обосцить шапку або сорочку, то теж біз смерти ни обійдить ся.

Коли в хатї завидуть ся таркани і пошнуть лазить по вікнах, по двирях і по столу і часто падать в страву, то буде мертвець. А як тарканів хоч і богато, а всї вони живуть під пічу, по всї хатї ни розповзають ся, то нічого опасного ни може буть. Як то у богача завидуть ся таркани, то к богатству, а у бідного к розоренію хазяйства.

Віщує смерть і домовий, себто хазяїн всиї худоби. Коли він ночу стука в святий угол або клаца щиколдою, або визива кого з хати, — ниначе хто нибудь прийшов і виклика до себе на двір, то треба ждать тому смерти. А також коли домовий ночу біга по хатї і ниначе з ким

нибудь борить ся, або коли хоч і тихо лижить, а голосе ниначе жен-щина, десь далеко туже, то значить, дом скоро лишить ся свого хазяїна. Часто з людьми бува ночу привиденція — душе домовий. Такі злучаї ученими людьми признають ся за прилив крові, а темний люд, розуміїть ся такі явленія щита за домового. І ото бач коли душе домовий, то чоловік думкою сибі довжин спитать, к худу чи к добру. Як шо к добру, то домовий нічого ни скаже, як к худу, то він скаже к худу, хукне на чоловіка, важко дихне, ниначе вітир подує. І ото бач як скаже к худу, то ожидай якого нибудь лиха. А частїш всього хто нибудь умре з нужних в сімействі. А також коли домовий насцить на горищі на супроти покутї і моча його протече крізь стелю і потече в лампадку або в миску во времня обіду, то теж ни к добру, шо нибудь злучить ся або скоріш всього хто нибудь умре.

Дітей ни живущими признають тих, у кого пусті очі: в углах очей, котрі біля носу, нима мнясця, а прямо одно око, ховаїть ся під бериг орбити. Такі діти ни довговішні; кажуть шо вони більше $1^1/_2$ года ни проживуть. Або у якої дитини довго тімнячко ни зароста, теж ни живуще, скоро умре.

У кого родють ся двоєшки або троєшки і з маличку нї годне, нї умре, то все равно до взросту лїт вони ни доживуть. Як шо всї діти останугь ся живі, то ниприміпно умре батько або мати. Як шо у дитини виликий пупок, то та дитина ни живуща, скоро умре, бо виликий пупок доказує, шо в дитини є грижа, а грижі мала дитина ни видержує. Шоб остановить грижу, старають ся мирщі уложить дитинї в ухо сиргу. Сиргу вкладають обвязатильно серебрану, куплину біз торгу; скіко запросять, стіко і дають. Сиргу закладають в те ухо, на якому боцї нима грижі. Кому наричино скоропостижно умерти: утопнуть, в огнї згоріть, смертельно учадїть, або буть ким нибудь убитим або зарізаним, то той чоловік за день — за два до смерти становить ся ни в примір веселим. З усїми балака, шуте, смієть ся, ниначе сто рублїв найшов або щасливо жинив ся так, шо всї звернуть на його увагу в цї днї. Бо ранїш він був ни словоохотний і похмурий, а пирид смертю зробить ся одмінним висильчаком і краснобаєм так, шо тепер водить ся між людьми поговорка, як хто дуже розвиселить ся, то йому кажуть: Шо це ти сьогоднї розпащикував ся, ниначе пирид смертю?

Окрем єдиничних примет і злучаїв бувають загальні примети, котрі віщують шо нибудь ни добре всьому силу або місцевости. Зїмою, коли в полї бува багато снїгу, та хоч і ни дуже багато, то можно заприміти, яка снїгова дорога. Иноді дорога бува рівна, як скатирть прослата, а иноді вибита ярком на пробі корита, аж крила розвальнів скрибуть снїг по биригах дороги. А бува дорога бугром, все равно як насип на

жилізні дорозі, як ото на гробах могилки, така й дорога. Коли бува дорога така, як могила, то на висну треба сподівать ся хвороб, од котрих по всьому силу умре ни мало людей. Примічають також і по річці. Висною, коли ростає сніг і вода збіга в річки, то ни що году бува однакове половодя; иноді води бува багато і злама ввесь лід на куски і знесе його, бува також і при малі воді лід лама і знесе його з річки. А иноді бува і при вилику воді лід остаєть ся на річці і опісля половодя лижить на воді, поки сам од сонця ростає. Коли в половодя на річці лід полама і знесе, то значить літо буде благополушне, а коли лід ни знисе, останить ся на воді, поки сам по сибі ростає, то ни здорово на людей буде. Будуть ходить разні хвороби і чимало людей повмирає.

Признають также і по півчих птицях, коли год благополушний буде, а коли ні. Як висною заспіва раньше соловей, то буде щасливий год, всякому буде весило на души, а як раньше соловія кукушка закукукає, то год буде смутний, ни веселий і будуть ходить разні хвороби. Даже признають, шо хоч і соловей раньше заспіва, а хто нибудь його почує опісля кукушки, то тому чоловікові нивесило буде жить цілий год.

Хто почує первий раз кукушку і в той час у його є в кармані гроші, то цілий год ни будуть пириводить ся гроші, а у кого в те времня пустий карман, то і цілий год буде пустий.

Правдивим признаком смерти щитають постройку нової церкви або нової хати. Коли строють нову церкву, то при закладці на кого нибудь нарікають гибіль, закладають на чию нибудь голову. Як шо заложуть на курячу голову, то по всьому приходу будуть дохнуть кури, а як заложуть на овечу голову, то буде падіж на овець, а як заложуть на чоловічу голову, то будуть мерти люди. А як при закладці ні на кого ни вкажуть, на чию вона голову закладаїть ся, то все равно будуть люди мерти. В одному приході прихожани з попом турбувались при постройці церкви, на чию голову заложить. Піп казав: „Нихай буде шо ни день, то й дзень“, значить, шоб що дня люди мерли. А прихожани сказали: „Нихай лучче буде шо ни год, то й поп“. Так і вийшло, більшинство голосів пирисилило, сталось так, як бажали прихожани. Цілих 7 годів все нові попи появлялись: то умре, то так утече, шоб збавить ся од смерти. Рівно чириз 7 годів піп остав ся служить один і після того кажуть довго жив. Значить, церква була заложина на попівську голову на 7 літ. А частіш всього закладають тіко на 3 годи. А коли строють нову хату, то теж треба закладать на чию нибудь голову. А як ні на кого ни вкажуть, то ниприміно хто нибудь з сімейства умре. У нас в Шебекині теж було ни мало злучаїв: У Івана Никонорoвича Новикова умер син годів 18, Василь. Він бач построяв сибі новий дом і ни пожили в йому і году, як син захворав і шось визабаром умер. Потім у

Одокима Мацокина, коли построяв нову хату, так жінка умерла і багато таких злучаїв бува так, шо в нову хату і хватиряни боять ся входить. А хто по нуждї хоч і согласить ся найнять нову хату, так дешевше платють за неї, чим за ту, у котрі уже жили люди 2 – 3 годи.

Віщують смерть иноді плодові дерева. Коли яблоня або вишня висною зацвітуть другий раз, то знай, шо ни к добру, хто нибудь з сімейства умре. У нашого сусїда в Тишанцї, Валуйського повіту, у Артимона Дубовика одну весну два рази цвіла яблоня. Один раз одцвілась і уже пупяшки завязались, були завбільшки з добрий ліщинний оріх і упєть зацвіла. Всї казали, шо це ни к добру; так і вийшло: Умер сам старий Дубовик і син його Іван уже жонатий і обидва в одно лїто.

Пирид тим, як умерти дитинї годів 2 або одного году і менше, у котрої іще нима свого собствинного гріха, так за душою, кажуть, приходе анголь. У нас в Тишанцї був злучай. Одна набожна Московка, чинбаря жінка, приїзджого в Тишанку із города Обоянї, бачила, як в сусїдського двора ночу вийшов чоловік в білі одежі з свічкою в руках і пішов чириз вигін прямо до церкви. На ранок вона узнала, шо в сусїда умерла дитина годів 2 і як раз в те время, як вона бачила чоловіка з свічкою. Тодї вона тїко догадалась, шо бачила анголя і всїм росказала, як вона бачила анголя, котрий приходив за правидною душичкою. Старі баби доказують, шо дитину можно пізнать при самому крещенї, чи вона буде жить, чи буде ниживуща. Ото як піп пирикресте і вистреже на головцї волосячко в 4 місцях, потім скомка його в клубочок і скача його вмістї з воском і кине його в купель, так треба запримітити: Як шо той віск вмістї з волосячком пурне, сяде на дно, то значить дитина ниживуща, скоро умре. А як віск вмістї з волосячком ни пурне, буде плавать по вирху, то значить дитина буде живуща. А іще вірнїша примета ось яка: Ото як при крещенії піп окупа дитину в воду і вона там же ус...ить ся, то значить, ни буде жить, скоро умре. А також ниживуща буде, як при миропомазанії ус...ить ся. А також ниживущими признають і тих дїтей, котрі при родах виходють із чрева матирі в низ лицем, бо такі довго жить ни будуть. А як вилазе голїчирва у верх лицем, то буде жить довго.

Кажуть старі люди, шо смерть віщують ни тїко живі придмети, а можуть і нидвижимі подавати вістку. У кого учинита на ніч дїжа ночу стукне здорово віком, ниначе хто нарошне грякнув, то буть низабаром покійникові в ті хатї. А у кого в святому углї з стїни зірвить ся образ ні з сього, ні з того і розібєть ся, особливо благословеніє, то значить умре хазяїн або хазяйка. А як упаде благословеніє і ни розібєть ся, останить ся нивридиме, то нїчого опасного ни буде, а тїко хто нибудь женить ся з дїтей — син або дочка вийде заміж. А инші зага-

дують на пасках, кому скоро умирать, а кому ні. Ого як пирид виликоднем пичуть паски, особливо в страшну пятницу, так загадують на пасках. Посадють в пічи стіко пасок, скіко душ в сїмействі і кожну паску замітють чим нибудь, шоб видно було, де чия. А уже коли вони по времню довжні буть готові, то їх витягають з печі і дивлють ся. Чия паска спиклась гарно і підійшла як слїд, то значить тому умирать ни скоро. А чия паска ни підійшла, а сїла як брусок, або хоч і високо підійшла, а вирхушка її увалить ся ямкою, то тому жить ни довго, в томуж году і душу Богу віддасть.

Коли хворий уже налагодить ся вмирать, то люди примічають, шо він ни довговішний, скоро умре, коли у хворого западуть очі і потускнуть і посинїють губи, то вже йому ни одужувать. Також признають по нігтях, шо смерть уже близько. У кого нігті на руках і на ногах посинїють, то вже знай, шо скоро умре. Хто мусе скоро умерти, то уже од того землею воня. Коли хворий повернить ся лицем до стїни, то вже знай, шо душа його розстаєть ся з тїлом. Коли хворий уже захожуїть ся умирать, так тодї кличуть сусїдок доглядать смерти. І кличуть всїх родичів прощать ся, як шо вони іще заздалигідь ни попрощались. Кличуть баб доглядать смерти чириз те, шоб ни страшно було своїм, коли хворий начина кончать ся, бо біз посторонніх людей робить ся якось моторошно і страшно.

Чоловік, котрий багато нагрішив на цьому світї, часто ворував, убив кого нибудь або зарізав, або був ворожієм, яритником, відьмаком або відьмою і инше — так тим дуже трудно приходить ся умирать. Хто був виликий грішник, котрий одказав ся од Бога і робив те, шо угодно було чортам, то уже до того за душою приходють ни анголї, а чорти. І душу з його витягають живосилом; чоловіча смерть з косою до них ни приходе і голову їм ни одрубує. Коли кому приходить ся дуже трудно умирать і догадують ся, шо він або вона була відьма або знахарка, то тодї виходють всї з хати, а на горищі проти постелї хворого пробирають в стелї дїрку, шоб скоріш душа виходила, бо чорти при хрещених людях з душою в двері боять ся виходить, а вилїтають в трубу або в дїрку ту, шо проламають в стелї. Як шо відьма або знахар успіє до строку здать своє знахарство кому нибудь другому і по тім покаїть ся пирид Богом, то уже таким умирать ни так трудно або і зовсїм легко, бо тодї уже вони умирають так, як і всякий хрещений чоловік. Тїко ни всякому вдаєть ся здать своє знахарство потому, шо всякий добре зна, шо взять од другого на себе знахарство, значить, треба чортові душу оддать. Одна баба хотїла здать своє знахарство дячкові; розхвалила, шо він буде все знать і шо буде богатий; він зовсїм, було, согласив ся, а далї як дойшло до того, шо вона потребувала од його, шоб він урізав

мизинця на праві руці і кровію шоб написав на бумазї своє менням, він тоді назат, злякав ся, бо пойняв, шо написать кровю, значить, оддать чорту душу. І с тим ни согласив ся. Кажуть, хто в зрок ни здасть свого знахарства, то шоб спастись од чортів, треба викопать вилику яму, накидать туди возів три осикових сухих дров і всипать пудів три ладану і запалить. Коли дрова гарно розгорять ся і ладин роспусте од себе дим, то треба плигнуть у ту яму і там згоріть. Тоді душа вмісті з ладаном политить на небо так, шо чорти її ни можуть взять, бо вони ладану боять ся. А хто хоч і ни дуже трудно, а всеж таки довго вмира, то за того душу йде спор. Анголь з чортом змагаїть ся. Анголь доказує, шо його душа, а чорт доказує, шо душа йому належить. І ото вони змагають ся, поки хто кого пирисиле, докаже, шо душа иминно принадлежить тому або другому. Коли душу забира сибі анголь, так він призива смерть. І вже смерть одрубує хворому голову. Нам кажить ся, шо мертвець лижить цілий, нивридимий, а у його голова одрізана косою, тіко нам цього ни видно. Коли чоловік кончаїть ся і вже лижить біз сознанія, то у його голова уже одкошина, тіко тіло його ни зовсім застигло, дьоргаїть ся. Коли хворого повиртаїш на другий бік і у його голова ни держить ся на вязях так, як слідує, а гнеть ся як мотузок, то так і знай, шо той чоловік біз голови. А нам тіко кажить ся, шо голова іще держить ся на шиї.

Смерть сама по сибі також, як і всякий анголь — її Бог назначив для цього діла і вже вона тіко тим і заніжаїть ся, шо косою одхвачує голови, кому прийшов кінець... Кажуть старі люди, шо смерть иноді показуїть ся в образї чоловіка бізтелесного, одні кістки біз мняса, одним словом, як чоловічий скилет і з косою в руках. Инші старики думають, шо смерть ни шо друге, як душа покійника Адама, прапраотця нашого. Бо за його первородний гріх Бог хоч і освобонив його од адської муки, за теж дав йому таку важку роботу, шо він буде тямить по вік, як грішить. Душа Адамова буде блаженствувать тіко після страшного суда, чи за нескількі времня до суда; тоді уже смерти ни буде, хтоб і хотів умерти, так ни вмре.

Коли взрослий чоловік на постелї довго ни кончаїть ся, то його з постелї пириносють до дому, шоб скоріш душа вийшла, бо на землї, кажуть, лекше душі виходить. Инші одчиняють двері і вікна, коли хворий кончаїть ся, себ то для того, шоб душа скоріш вийшла. Після смерти теж одчиняють вікна і двері і кадять ладином, шоб очистить воздух, а старі баби думають ни те; кадять ладаном ни для очистки воздуху, а для того, шоб вигнать нечистого духа з хати. Коли чоловік умре і застине роззявивши рот і росплющивши очі, то признають, шо він дивить ся на другого. Инакше сказать, це означа, шо в тому сімействі скоро

буде іще покойник. Шоб ни остав ся мертвець з розкритим ротом і розплющиними очима і до самих похорон, то йому зараз же після смерти в гарячих туго обвязують голову рушником так, шоб аж рот сціпив ся. А на віки очей кладуть по 5 коп. або по 3 коп. і так оставляють, поки він зовсім закостяніє. Инші думають, шо грішми пригнічують віки очей для того, шоб одкупить ся од смерти, шоб опісля цього покійника більше ніхто ни вмирав. Миртвиця, як шо він умер на постелі, знімають з постелі і обмивають, тіко стелють під його соломи. Сорочку на женщині, а на мужчині сорочку і штани цілими ни знімають, а роздирають їх од верху до низу і тоді вже скидають. Як шо мертвець умер ни од заразної хвороби, то розодрату одіж забирають сибі баби ті, шо обмивали мертве тіло. Миртвиця обмивають чужі баби, з свого сімейства ніхто ни касаїть ся. Воду на обмиваня миртвиця бируть віткіля нибудь, де поближче, з копанки або з колодізя. Воду становлють в піч і нагрівають, шоб вона була тепла, аби можно було руку здержать. Потім бируть кусок мила і миють. Кусок мила довжин буть ни начатий, такий, шо ним іще нічого ни мили. Той змилочок, шо останить ся од митя покійника, остаєть ся в пользу баб тих, шо миють тіло. Воду після митя виливають куди нибудь під тин у таке місце, де ніхто ніколи ни ходе. Бо хто потопчить ся по тому місту, то може умерти. Нігті зрізують частіш всього іще зажива, а хто ни догадаїть ся цього зробить, то обрізують і мертвому, як шо нігті дуже виликі; а більше всього мертвим нігтів ни обрізують. Волося чешуть тім самі баби, які убірають покійника. Чешуть їх грибінкою тию, шо мички микають. І уже тиї грибінки ни бируть голову чисать живому, а тіко можно диржать її для конопель. А мужчинам часто чешуть голову грибінцем і уже того грибінця в діло ни употрибляють — живим тим грибінцем уже ни годить ся чисать ся. Коси женщинам ни заплітають, а підвиртають волося на голову, згинають його по полам або тричі і потім голову повязують чорною хусткою або платком ни дуже виликим. Дівчатам теж кіс ни заплітають, а все волося розчешуть і розділють його на двоє пасом, потім ті пасма простілають на груди, одно з одного боку, а друге з другого.

Миртвиців убирають в чисту нову одіж, котра іще ні одного разу ни надівалась, а у кого такої нима, то надівають і надівану, тіко таку, шо іще ні разу ни милась. Волося в коси заплітать ни годить ся, бо з заплетиними косами Бог ни прийме в рай. Всі святі женщини в раю обитають простоволосими, ніяких причосок там ни полагаїть ся. Женщину одягають в білу сорочку, надівають чорну юпку і чорну кохтину, як шо є чистенька. А у кого нима чорної кохтини, тоді надівають одну сорочку миткальову з мирижками і повними рукавами і темного ситцю юпку — на ноги надівають чулки вязані, куповані, а у кого нима, то

чулки шиють з полотна. Заможні люди для покійників заказують сапожникам чиривички на ноги. А бідні кладуть в одних чулках. Голову обвязують чорною хусткою. А коли умре мужик, так надівають чисту, білу сорочку і темні штани. Як шо є чистенька чинарка, то надівають чинарку. А як чинарки нима, то надівають жилетку чорну, а то так тіко одну сорочку і штани. На ноги надівають чулки плетині або зшиті з полотна і потім чиривики кожані, хто споможить ся зшить, а у кого нима достатку, то кладуть в одних чулках. Зрослу дівчину наряжають теж, як і бабу. Надівають білу сорочку, юпку темного ситцю, а більше всього і світлу юпку надівають, тіко шоб ни красного цвіту. На ноги надівають чулки і чиривички. У кого є, то надівають миткальну сорочку з мирижками і плисову кохту бізрукавну. Малих дітий теж наряжають в нову чистеньку одіж. Хлопчикам надівають штанці і сорочину і платячко, а на ноги чулки, зшиті з миткалю.

Малих дітей до 7 годів кладуть на столі, а виликих покійників кладуть на лаві. Мертвецеві руки кладуть на груди, зложивши їх навкрист. У руки дають крестик з воску малим дітям і підросткам, а виликим дають у руки диривяний крест. На лоб накладають бумажний вінчик, на котрому напичатана молитва: Святий Боже, святий крепкий — і лики святих. Під голову кладуть подушку, набиту луговим сіном і потім накривають його сирпанком. У головах горить свічка. Як шо заможні, то мертвого накривають парчою і в голови становлють ставник; бируть з церкви і світють нескільки свічок.

До покійника кличуть дячка, або грамотного чоловіка читать над ним псалтир. Псалтир читають все времня, поки покійника понисуть ховать або винисуть в церкву. У хаті миртвиців кладуть головою до покутя, а ногами до порога. Постілку з під мертвого виносють геть куди нибудь в винбар або під сарай. А опісля на гулянках солому палють. Одіж яку нибудь з під покійника і разні лахмати роздають нищим. Инші богобоязні богачі, так всю одіж з під миртвиця і всю, яку тіко він носив до смерти, роздають бідним і нищим. Всім, хто тіко приходе подивить ся на покійника і попрощать ся з ним, роздають папушки, пироги і бублики, шоб поминали усопшого.

Домовину заказують робить якому нибудь плотникові або столяреві. Домовину роблють більше всього з дубових дощок, а у кого нима дубових, то які є: з соснових, з липових, або вирбових. А для малих дітей бідняки инший раз домовину ліплють з якого нибудь ящика або з вуліка; заможні люди і для малих дітей роблють домовину з дубових дощок і оббивають яким нибудь ситцем чорним або синім, а зверху на кришці і по боках теж набивають з білого калінкору крестики. Домовину роблють бізплатно, бо старі люди кажуть, шо з покійника гріх брать

гроший і вобче ни годить ся за гроші робить і торгувать ся за роботу. Тому, хто зробе домовину, дякують чим нибудь, натурою: хустку дадуть або кусок полотна, аршинів 3—4, і потім його угощають, на поминках садовлють його за первий стіл. В торгових слободах або в городах, там беруть за домовину гроші. Для малих дітей роблють за півтора рубля, а для старих за 3 за 4 рублї і дорогше. Коли домовина уже готова, то мастир приносе її в хату, де лижить покійник. Його тут пиривязують хусткою або рушником, куском полотна, або ситцем. Пиривязують чириз пличе, як на свальбі пиривязують дружка або старостів і ото вся плата. Коли унисуть домовину в хату, то становлють її на лаві посирид хати. Баби вносють сїна і мастир той, шо робив домовину, сам кладе сїно в домовину і там його лаштує. В голови кладе трохи вище, а під боки і в ноги менше. Потім застїлають миткальом або полотном.

Яму копать кличуть кого нибудь з ближних сусїдів 2 або 4 чоловіки, а то й більше. Копачам у селах теж нічого ни платють, а тїко коли викопають і прийдуть у хату, де лижить покійник, шоб заявить, шо яма уже готова, то їм пиривязують руки хустками і піднисуть по чарцї і дадуть по пирогу. Коли копачі ізвістять, шо яма уже готова, то їх заставляють покійника уложить в домовину. Копачі осторожно бируть мертве тїло і пириносють його в домовину. Коли вложуть миртвиця в домовину, то накривають його сирпанком, а у багатих поверх сирпанку покривають іще парчою, яку бирують в церкві за особливу плату. За платють на церкву руб чи там півтора. Коли миртвиця вложуть в домовину, то тут уже свічки горять ни на столї або на покутї, а горять над домовиною. А хто возьме з церкви ставник, то свічки лїплють до ставника, котрий становить ся біля домовини у головах. А хто по бідности ставника ни возьме, то свічки приліплюють прямо до домовини у головашках і горять пирид образами. Малим дїтям, хлопчикам і дївчаткам, кладуть під голову подушку, набиту пахучими травами. В подушичку напихають мняти, щябрицю і васильків. Дївкам і малим дївчаткам кладуть в домовину квітки, обкладають кругом голови па пробі вінка.

Коли все готове, тодї ідуть до титаря і з його дозволенія бирують з церкви крест, финарь і штук 2 святості (хоругві). Коли приносють в двір або в хату крест і святостї, то їх зараз же обвязують хустками або полотном, котрі остають ся в пользу церкви і духовних. Духовні як тїко увійдуть в хату, зараз же начинають служить панихиду і лїтію. Тут всїм присутствующим дають в руки по свічцї і засвічують їх. І так стоять, поки піп одслуже панихиду, чи там лїтію.

Як тїко кончить ся служеніє, піп од всїх одбира нидогорівші свічки і вони остають ся в пользу церкви. Після цього уже, гляля по достатку

або по жиланію родичів, покійного нисуть в церкву або прямо на кладбище. Домовину нисуть копачі і хто нибудь з сусідів. Нисуть иноді і родичі або знакомі навпиримінки. Родичі і знакомі нисуть в знак того, шо вони його здорово уважали і цим віддають покійному послідну услугу. А як умре дівчина, то домовину нисуть теж копачі або родичі і знакомі, а кришку з домовини нисуть її подруги, дівчата. А як умре хлопиць, то домовину і кришку нисуть товариші, хлопці. У кого умре дитина, все равно хоч дівчинка, хоч хлопчик, хоч мале, хоч вилике, то мати покойника, як шо вона находить ся в такому положенії, беременна, то їй ни годить ся провожать миртвиця на кладбище, а то може дитина нииживою родить ся. Даже ни годить ся таким женщинам провожать на кладбище ни тіко своїх рідних дітей, а і чужих теж ни слід провожать. Коли нисуть покійника, то ни годить ся пириходить йому дорогу. Хто мертвецеві перейде дорогу, у того на лиці виросте нарост, котрий називають инші навіть кость. Також гріх і на коневі їхать поперек дороги мертвецеві, бо все равно так ни пройде. Як шо у чоловіка нарость ни виросте, то нападають нарости на коня. Шоб збавить ся од нароста, то треба попросить ложку у ті хаті, де нидавно був покійник. Ложку треба випросить ту саму, якою їв покійник і потім тию ложкою давить що дня той нарост або шишку. Чириз нескільки днів, ни більше, як чириз 12, нарост проходе.

Коли принисуть миртвиця до ями, то становлють домовину вмістї з нарою біля могили і піп зараз же начина служить панихиду і погребеніє. Тут він дає мертвому в руки лист з молитвою. Себ то одпущеніє гріхів даєть ся мертвому. Будь біз цього листа, святий Питро ни прийме в рай. Инші думають, шо цей лист служе за паспорт. У кого є такий лист, то свят. Питро зразу побаче, шо він православний христіянин. Після цього піп заставля всіх прощать ся з покійником, тут співають: „Послїднє цїлуваніє". Всї почережно підходють до покійника і цілують його, прощають ся. Хто цілує в щоку, хто в руку, а инші в губи, як шо він родич, або кому був гарний приятиль. Хто з мертвим ни попрощаїть ся, тому виликий гріх. Бо хто з мертвим ни попращаїть ся, значить, він ни проща йому своїх обид. А раз він ни попрощаїть ся з покійником, то значить, Бог ни простить умершому тих гріхів. А ни прощать гріхів своєму ближньому — страшний гріх, бо всякий хрещений довжин прощать всїм, ни тіко знакомим і приятелям, а даже лютим своїм ворогам. Хто з покійником ни попрощав ся, то тому мертвець ни дасть покою; до 40 день що ночі буде снить ся і ганять ся за ним з палкою. А коли душа умершого після 40 день осігнуїть ся на указанному їй місці, тодї уже пиристає бізпокоїть того, хто з її тїлом ни попрощав ся. Коли біля могили всї попрощають ся з покійником, тодї піп начина пи-

чатать і придавать зимлї. Тут він навкрисль посипа зимлею на кришку домовини і чита: „Господня зимля і ісполненіє“. Після цього плотники прибивають кришку на домовину наглухо, диривяними кілками.

Коли домовину забють, тоді начинають спускать в могилу, а хоч в яму. Домовину в яму спускають на полотнї, а в бідняків, у кого нима полотна, то спускають на вірьовках, бо хто домовину в яму опуска на полотнї, то вже те полотно довжно оставать ся в пользу церкви.

Коли умре відьма або який нибудь знахарь або яритник і всякий про його зна, шо він чоловік опасний, то домовину забивають жилїзними гвіздками і в добавок прибивають осиковим кілком. А як прибить кришку диривяними кілками, то знахарь або колдун буде о півночі виходить з могили і ходить по силу. Він шляїть ся по всьому силу і придивляїть ся, де лижить дитина ни покрещина матїрю, або хто забув похристить вікна і двері. Були злучаї, шо мертві колдуни ночу крали з колиски дітей, яке на ніч ни покрещене матїрю. А также відьми, які умерли оставивши малих дітей, то вони ходють ночу з кладбища до дому і своїх дітей купають, чешуть їм голови і надївають білу сорочку. Відьми і разнї там знахарі, колдуни і инші, кажуть, шо вони умирають з головою, їм смерть голову ни одрізує так, як всїм прочим.

З колдунів чорти душу живйом витягають, чириз те їм так трудно умирать. Того вони і після смерти шляють ся по зимнї, шо у них голова од тіла ни одрубана. І вже після смерти чорти владїють його душою і о півночі посилають її в своє тїло, шоб вона робила людям разнї пакостї.

Коли домовину спустють в яму, то піп пер922ий кине тричі по жменї зимлї в яму, потім всї останнї бросають теж кожин по 3 жменї, а далї сами копачі закидають лопатами і становлють крест.

Крест становить ся в ногах покійника. Крест роблють диривяний з дубового дерева, вишиною 3 аршини або й більше. Шоб крест ни скоро підгнив, то його обливають смолою той кінець, шо в землю йде. А инші палють на огнї кінець криста, шоб ни так скоро підгнивав.

Некоторі з родичів покійника кидають в могилу гроші. Се для того, шоб покійникові на тім світї було чим одкупить ся, як ни будуть пускать в рай, так шоб було чим підмогоричить стражу.

Миртвиця кладуть в могилу лицем на схід сонця, значить кладуть на восток ногами, а головою на запад так, шо коли він піднїмить ся пирид страшним судом, то буде дивить ся на схід сонця, відкіля буде йти Христос Спаситиль мира судить людей.

Ями копають для покійників на кладбищі. Розмір ями копають для всїх пошти шо однаковий: глибиною 3 аршини, довжиною 3 аршини і шириною півтора аршина. Кладбище бува за силом, більше всього на

нивдобні зимлї, котра для посїва хлїбів нипідходяща, піщана або глиниста. Кладбище кругом обкопують і насипають зимляний вал, шоб ни заходила туди скотина, а то можуть поламати кристи. А де сило багате і люди ни скупі, то кладбище кругом обносють оградою або чистоколом. На кладбищі садовлють разне дериво, хто шо здума, кожин свою могилку украша.

Пісня похорон родичі ходють на могилу провідувать покійника до 9 день. Мати або сестра або дочка покійного здоровкаїть ся з покійником, поплаче трохи і коли іде до дому, прощаїть ся. Коли ходють на могилку, то її що дня старають ся оправлять, посипають піском і садовлють які нибудь цвіти. Садовлють также кожин біля своєї могилки диривце і ходють його поливать. Дериво садовлють разне, більше всього садовлють райдериво (сірень), часто садовлють акацію або яке нибудь плодове дериво, вишню, сливу або яблоньку. Кажуть, як на могилї дериво ни приймить ся, засохне, то значить, покійник грішний. Особливо коли ни приймить ся плодове дериво, то вже так і знай, шо умерлий виликий грішник. А як плодове дериво приймить ся і буде цвісти і приносить плоди, то значить душа правидна.

Примічають также і по могилї: коли могила западе, увалить ся понижче уровня зимлї, то значить, покійник виликий грішник. А як могилка держить ся бугром, ни ввалюїть ся, то значить, душа правидна.

Багатих ховають і в оградї біля церкви, тіко за це треба платить, а хоч пожертвувать на церкву ни менше як рублїв 50 або 100. Тай попові треба дать ни менше 25 рублїв. Бо хто хоче поховать в оградї, то посилають до архерея тилиграму, шоб розрішив. Піп получивши 25 рублїв, тилиграму пише од себе і розуміїть ся доносе, шо покійник був чуть-чуть ни святий і шо часто ходив у церкву і щедро жертвував на церкву. А на самому дїлї може він був богоодступник і самий первий розбійник. А як попа ни підмазать, то і дїла ни буде, хоть натто покійник був блаженний, а піп ни захоче хлопотать, а хоч і дасть тилиграму архерейові, шо такий то просе поховать у оградї, за те донесе, шо такий то був богоодступник і крамольник. А хто з попом ни в ладах і ни хоче йому кланять ся, то іде, бо їде до архерея, як шо він ни далеко живе. І там розуміїть ся підмогориче, кого слїдує і віттїля дадуть тилиграму попові, шоб нимедленно поховав у оградї.

Миртвиців по правилу ни довжні ховать раньше 3 день. Тіко у нас цього ни придержують ся; ховають, глядя по состоянію мертвого тїла. Як шо мертвець посиниє і од його припаха, або роздуе його і тече з його юшка, то ховають поскоріш, часто на той же день, як умре. А на другий день обязатильно ховають так, шо у обідню пору і поминають уже. А коли мертвець на вид сухий і тїло на йому блїдно жовте,

все равно як у иншого сонного і з рота нима противного запаху, то такого задержують до 3 дня. А часто бува, шо хоч мертвець і свіжий на вид, а шоб скоріш його здихать ся з хати, просють попа, шоб поховать чириз сутки, бо всякому ниприятно, коли мертвець в хаті лижить: ходють всї, як ниприкаяннї, иначе руки хто їм звязав. Тай так уже їм надоїв; іще за жива водить ся ухажувать за ним, а тут іще якось моторошно бува, коли мертвець у хатї, особливо ночу. А часто бува така вещ: Коли у жінки умре нимилий чоловік, котрий пянствував і часто її бив, а вона приглядалась до чужих, така женщина просе попа, шоб скоріш поховать його, бо боїть ся, шоб він іще чого доброго ни оджив. Бува і навпаки: Коли чоловік жінки ни любе і ни чає, шоб вона скоріш прибралась, то уже коли дождеть ся, шо вона умерла, просе попа, шоб скоріш її поховать, бо дума сибі, колиб іще гадюка ни піднялась, а то вона і так уже мінї надоїла, гризла, як ржа жилїзо. У таких злучаях попові дають лишню трояку, шоб тїко виповнив бажаня родичів. Хто заможний, то миртвиця виносють в церкву і там він стоїть, поки виносють на кладбище. У церкві домовину становлють теж лицем до вівтаря. З 4 боків домовини становлють ставники і горять на них свічки.

Коли у кого умре хто, хоч старий, хоч мале, то зараз же ідуть до цирковного сторожа, дадуть йому 20 коп., або 25, шоб дзвонив по мертвому. Сторож зараз же пошне дзвонить на ісход душі. Хто почує дзвін по мертвому, то пирикрестить ся, вздихне і скаже: Царство небесне, вішний покой умершому! А хто ни набожний, то шуткує: Слава тибі, Господи, одним поменшало, уже хтось витяг ся. — Дзвонють, коли нисуть з хати в церкву і коли виносють на кладбище. Дзвонють по мертвому так: Зараз в самий менший дзвоник-дзееень! трохи згодом в більший дзвоник: дзееень, а далї іще в більший, потім разом всїми малими дзвонами теленькне, а напослїдок вдаре всїми дзвонами і самим товщим бевкне. Один раз пирибере всї дзвони, потім знов начина также з малого і до виликого.

Миртвиців у нас носють більше всього на руках, — на підводї визуть домовину тїко тодї, коли умре хто на хуторі, далеко од церкви, а хочить ся, шоб покойник побував у церкві. Миртвиців пиривозять лїтом на дрогах, а зїмою на санях на розвамнях. Запрягають, у кого шо є: У кого є бики, то і биків запряжуть, а у кого биків нима, а тїко одні конї, то запрягають коня. Биків тепер у нашї окрузї рідко де знайдиш. Тепер тїко бики водють ся в панів поміщиків та в багатих мужиків, у кого зимлї багато. У кого є бики і конї, то скоріш всього запряжуть биків, бо вони ни так опаснї, а конї можуть злякать ся охристів і поносить так, шо в злучаї якого нищастя і домовину розібють і мертвець вивалить ся де нибудь на дорозї. Під миртвиців запрягають коний таких,

котрі оджили свій вік, котра ледве ноги волоче, аби з ноги на ногу плилась. А инші хоч і з хутора, то все равно нисуть на руках. Нисуть, розумііть ся, навпиримінки і становлють ся часто оддихать. На підводї з далика приходить ся візти мертвого тіко зімою, коли дуже холодно і дорога слизька. У кого є старики, котрі на ладан дишуть, ни сьогоднї завтра Богу душу оддадуть і уже зіма підходе, то син їх або внук запряже коня і одвезе на кладбище возів три, чотири гною і звале там в одну кучу де нибудь на свободному місцї; і вже під тим гноем зимля ніколи ни замерзне. А зімою коли хто нибудь з стариків, дїд або баба умре, то копачі ідуть на кладбище, одкидають той гній в сторону і начинають копать яму. Зимля під тим гноєм мняка, все равно, як літом так, шо вони в двох або в трьох живо викопають яму: 2—3 часи і яма готова. А коли зимля мерзла, то приходить ся копати цїлий день з ранку до вечира, а то так і півтора дня возють ся і то ни два чоловіки, а чоловік 5—6. Инші богобоязливі старики, котрі чуствують, шо вони уже в землю дивлють ся, так заздалигідь готовлють сибі на смерть одіж: сорочку, штани і инше. Купують дощок на домовину теж іще зажива і лижать (дошки) де нибудь на поготові в винбарі або в чуланї. А у кого на смерть все приготовлино, то той, кажуть, іще довше проживе, чим той, хто ни дума умирать. Кажуть старі люди, шо хто зробе сибі ще зажива домовину, то довго буде жить.

У кого хто нибудь умре, то після того, як покійника положуть на лаву або на стіл, в хатї кадять ладином і трусють пахучими травами: васильками, мнятою і щебрецем. В лїтню пору одчиняють вікна в хатї, де лижить мертвець, щоб освіжить воздух. Вікна одчиняють і після похорон що дня, до 9 день все провітрують, шоб миртвичиною ни пахло. Коли виносють домовину з хати, так одкривають всї вікна і трубу, себ то дають простор душі, шоб вона пішла за своїм тїлом, шоб ни зосталась в хатї. А зімою вікон ни одкривають всіх, а тіко одно і то ни надовго. Після похорон покійника у ті хатї, де він лижав, по ночам огню ни гасють до 9 днїв, так всю ніч лампа і горить; се для того, шоб ни жутко було спать. І окрем того кличуть кого нибудь з родичів і сусїдок ночувать, шоб ни так було страшно. Після похорон становлють на покутї стаканчик з водою і що ранку дивлють ся, чи води поменшало, чи нї. Кажуть старі люди, шо до 9 день душа прилїта в хату і пє з того стаканчика воду. До трьох день душа од свого тїла далеко ни одходе. А коли тїло закопають, тодї вона іде по митарству. Її анголї виводють всї усюди, а потім назначають їй місто, яке вона заслужила іще будучи на зимлї. А хто замира на времня по волї Бога, котрому Бог побажа вразумить, як треба жить на цїм світї і які муки бувають за ниправдиве

житя, то душа такого чоловіка зараз же після смерти попада в руки ангола і він веде її по митарству, показує там, за які гріхи яка мука і за які добрі діла наслідують царство небесне. Після митарства душа виртаїть ся до свого тіла і входе в нього і чоловік оджива.

Пирид смертю хворого кличуть близьких родичів попрощать ся. Хто прийде з молодих, або з дітвори, то вони попрощають ся і зараз же ідуть до дому, а женщини остають ся біля покійника доглядать смерти. Коли покійник розстанить ся з душою, то хто нибудь з бабів, яка доводить ся з родні, іде кликать чужих баб, штук дві, три, убирать покійника. Коли хто піде кликать баб, то як увійде до якої в хату, поздоровкаїть ся і каже: Ивановна, милости просю пожалувать до нас помогать покійника убирать. — А кого у вас Бог прибрав? — Та Іван Питрович душу Богу віддав. — Та почувши таку новость, пирикрестить ся і каже: „Царство йому небесне, вішний покой душичці його, гарний чоловік був. Ех! Боже, Боже, жисть наша! Живем, грішим, а про смерть і думать забули. Він же ииначе нидавно захворав, а вже як і ни було його, так скоро умер. — Та він бідолашний ни довго хворав, за теж одмучив ся здорово, бідягу взяло на колючки, ні дихнуть, ні повирнуть ся, криком кричав. — А шоб воно таке значило, чи простудив ся здорово? — А Бог його зна, шо воно таке. Така вже мабуть йому смерть наричина; як кажуть, смерть причину найде. — Та це бач так, голубочко, а все таки жаль бідягу, гарний чоловік був, ни питущий, смирний, з жінкою ладно жив і на тибі — тіко б жить та Бога хвалить, а він умер. Скажіти на милість, і умирають такі, котрі нужні. Лучче б умирали старі, котрим уже ни раді. Є такі, шо сами смерти просють і ни вмирають, а хто ни хоче умирать, той скоріш умре. — Ну шож поробиш, голубочко, ни наша воля, так Богу видно угодно. — А скіко у його діток осталось? — Та тройко. — От, Боже, твоя воля, наказаніє господнє. — Ну так виж приходьте, пожалуста — Зараз убирусь.

Ото як посходють ся баби, начинають зараз же обмивать покійника. Коли обмивають тіло і замітють, шо у покійника вилиний член, то баби між собою пирипитують ся: Ех бідяга, біз времня умер. Йому б іще жить-жить, тай годі сказать. — А у якого член маленький, то скажуть: О! такого ни жаль, шо і вмер, з ним похоже була ни житуха, а мука!

Коли покійника убируть і положуть його на лаву, то після цього зараз же затопляють піч і начинають пикти пампушки або коржики. У кого другої хати нима чириз сіни або нарізно, то все равно піч ни топлють у ті хаті, де покійник, а все пичуть і варють в сусідських печах. Коли напичуть пампушок або коржиків, то мажуть їх медом і хто нибудь з рідних женщин наложе повну вилику миску і розносе їх по дворах і роздає в кожні хаті по нескілька штук, глядя, в кого скіко

сімейства. Коли роздає коржики, каже: Помяніть за упокой Івана або там Питра. — Всї дїти і старі бируть по коржику, крестють ся і причитують: Царство небесне, вішний покой Іванові Васильовичу. А дїти кажуть: Царство небесне дядькові Іванові. Женщини, особливо старухи, розпитують, чим покійник хварав і як він кончав ся. Ну чим же він, голубочко, хварав? — Та Бог його зна — все боліло. Голова боліла вся. Як у огнї горіла і тїло все горіло, як огонь, і в серединї все пикло, трудно дихать було, так всього на колючки і піднїмало. — А колиж він умер? — Та сьогоднї у досвіта, як перві півнї проспівали, так і почав кончать ся. — Ох! хе хе — наживсь бідолашний... Чи сподївав ся хто нибудь, шо він так скоро убереть ся од нас. Боже, твоя воля — жисть наша... Сьогоднї живий, а завтра як Бог дасть. Живимо, хлопочим, а про те і ни подумаїш, шо смерть у нас за пличима. Все стараїм ся, шоб більше добра придбать, забагатїть, а смерть прийде, все остане ть ся. Жаль чоловіка, іще молодий і дїток нажив, а тут на тибі, смерть спіткала. Похоже простудив ся. — Бог його знає, шо воно таке. Як кажуть, смерть причину найде. — А коли будите ховать? — Та як управим ся; завтра після обід пожалуйте, милости просим на поминки. — Добре, підим, спасибі за позиванє. — І ото та женщина ходе по дворах, поки рознесе всї коржики або пампушки. Заносе вона тїко в ті хати, кого думають просить на поминки. На поминки приходють і ни прошині, всяк, хто хоче задармо пообідать. Виганять нікого ни будуть, всїх садовлють, хто приходе в хату од кладбища. На поминки ни ходють тїко хлопцї-парубки і дївчата од 13—14 годів і далї. Ни ходють на поминки також і молодицї, котрі ни дуже давно за мужем. На поминках більше всього можно побачить дїтей од 4 до 10 годів і старих баб, та стариків. Баб бува більше всього, бо їм, як на поминки ходить, так хоч медом ни годуй. Инші баби так того і дивлють ся, шоб ни пропустить яких поминок. А коли бува в один день двоє або троє поминок, так тодї баби ласі до поминок, сами ни знають, шо робить, до кого треба йти. Прямо таки хоч розорвись.

Поминать ідуть прямо од могили. Як тїко заховають покійника, то всї гуртом, хто тїко там був, ідуть обідать у той двір, де був покійник. У лїтку столи становлють прямо посирид двора. Розуміїть ся, столів всїм ни хвате. Столи ставлють тїко для духовних і знатних стариків, а всї останнї сїдають прямо на землю. Простилають по двору полотно і на те полотно роскладають хліб, ложки і подають всяку страву. А зімою і в холоднї місяцї года обід готовлють в хатах. — Як шо у того чоловіка, де був покійник, другої хати нима, то в сусїдів розміщають ся, а в крайнїх злучаях поминають і в ті хатї, де лижав покійник. В ті хатї, де лижав покійник, садовлють поминать духовних і знатних стариків

і женщин, а до сусїдів розміщають всїх останнїх. На поминки страву готовлють глядя по достатку. Бідний чоловік в скоромний день купує баранини з пів пуда для лапші, а для духовних ріжуть курей штук 3. А для борщу купують гавядини, теж коло пів пуда і задобряють салом, шоб добріший був борщ. Перше всього подають холодець, у кого є, потім борщ, потім лапшу, потім по кусочку мнясця, а потім молошну кашу, як хто споможеть ся наварить. А в кінець всього подають узвар. На поминки купують водки читвертуху, коли ожидають багато стариків. А як поминающих буде ни багато, то купують менше четвертї, бутилок 2 - 3, а для нипитущих купують вина цирковного. Инші попи ни позволяють водку пить на поминках, тїко таких попів дуже мало, а чаще всього сами попи з виликою охотою пють водку. В пісний день борщ варють з рибою, а лапшу з пісним маслом, піджариними з цибулиню і грибами. А місто мняса подають варену і жарину рибу. Ріжуть і оселедцї, як шо риби намалї, а під кінець подають узвар. А багаті люди, котрі мають охоту похвастать ся, шо вони уважають своїх покійних родителїв і шо у них є чим помянуть, так такі на поминка ріжуть баранів штук 2, гусей і курей чуть ни по дисятку. А наготовлють всякої всячини — жариного, вариного і так кусками. Холодцю наворочають мисок 10 таких, шо і собака ни пириплигне. Лапші наварють відир 5 — горшків десять або й більше. Нажарють баранини і гусятини так, шо до багатих на поминки йти знаходить ся багато охотників. Чуть ни все сило сходить ся на поминки. Духовних, багатих і знатних стариків, садовлють в свої хатї і їм подають саму луччу страву, а останнїх садовлють в задню хату і до сусїдів, котрі в своїх хатах ни помістють ся. На поминах їдять по горло. Пирид кожною стравою підносють по рюмоцї і їдять так дружно, шо аж щелипи лущать, як у корови ратицї. А як пошнуть мнясо їсти, так одно цмокають, як свинї біля корита. Мнясо бируть руками так, шо всї пальцї в салї, аж до ліктів тече. Шоб з пальців сало ни стікало по руцї аж до ліктя, то вони раз по раз обсмоктують пальцї і упєть бируть мнясо тиюж самою питірнею. Попам теж приходить ся смоктать пальцї так, як і всїм останнїм, бо вилок у мужиків ни водить ся. Попи, які совістють ся облизувать пальцї, требують, шоб їм подали шо нибудь обтирать руки.

Утоплиників, вісилників і разних самоубийців на кладбищі ни ховають, а їх закопують де нибудь за силом в особливому місцї од кладбища. А більше всього їх ховають на городї або в саду. Криста над ними ни становлють. Закопують їх сами біз попів. Таких миртвиців придають зимлї, а хоч пичатають чириз 40 днів. А ранше 40 днів піп по них нїякої служби править ни буде. Поминок по самоубийцях ни справляють. Таких миртвиців поминають раз в год в суботу на Хомині ни-

ділї. Загальні поминки бувають в осини підряд 2 – 3 суботи і в мнясниці пирид масляною.

Після похорон умершого в ті хатї, де лижав покійник, 3 дні горять свічки і до 9 день кадять ладином. А лампадка горить ни угасаючи до 40 день. Хто має достаток, то збира поминки і на 9 день після похорон, в 40 день, в пів года і в годовщину. А бідні люди збирають поминки тїко на той день, коли поховають умершого і в годовщину готовлють обід і приглашають людей на поминки і то тїко одних старих, дітвори ни кличуть. До трьох день ніколи ни слїдує ховать умершого, бо частенько по Росії бувають злучаї, шо люди замирають на 3 днї, а иноді і на більше. Ни дуже давно в однї губернї був злучай, шо женщина одна замирала на 7 день. Коли вона проснулась, то дохтярь, котрий приглядав за нею, їсти їй ни давав зразу по багато. Попирвах дав 1 ложичку молока, потім 2 ложички, потім 3, а далї дав пів стакана, потім стакан. А уже на другий день під вечир позволив їй дать супу скоромного і хлїбця трохи. А на 3 день і борщу давали і мнясця. Вона коли проснулась, то зараз же попросила їсти. Казала, шо дайте мінї їсти, я хочу здорово їсти. А дохторь їй одсовітував кажучи: Нї, голубочко, зараз вредно, ти дуже довго спала, охляла так, шо треба тибі їсти по троху, а то як зразу багато наїсись, то умреш. Вона послухалась і сказала: Ну ладно, ни давайте мінї їсти, а слухайте, шо я вам роскажу. І почала росказувать. Вона росказувала, шо до неї явив ся старик, сїдий-сїдий і в білї одежі, з довгою бородою і повів її по митарству. Виводив її по всїх усюдах. Водив її в ад, показував, хто за шо мучить ся і в рай водив, показував, як люди блаженствують і за шо вони цього заслужили і все до чиста вилїв роскавать людям, тїко строго на строго приказав ни казать 3 слова, а то казав, як скажиш цї слова, то умреш і будиш за нипослушаніє в аду так, шо вона тих слов нікому ни сказала. А пирид тим каже, як проснулась, той старик, шо водив по митарству, довів до воріт, пхнув каже, мене в спину і я проснулась.

Був нидавно злучай в одному хуторі ни подалеко од нашої слободи. Одна женщина скончалась од родів. Її винисли на ніч в церкву; діло було зімою так, шо в церкві було холодно. О півночі вона од холоду проснулась і догадалась, де вона є. Почала стукать в двері і кричать до цирковного сторожа: Дїдусю, одчини! — І так вона нескільки раз кричала і стукала в двері. Сторож чув і ходив до попа, доложив йому, шо покійниця проснулась і просить ся, шоб одчинили двері. Піп ни повірив і ни хотїв іти до церкви одпирать дверей і сторожові ни дав ключів. Сторож разів три ходив до попа і просив, шоб він дав ключї або сам шоб пішов з ключами. Піп ни пішов. Ранком пішли подивить ся, а бідолашна покійниця вилїзла з гроба і коли їй круто прийшло ся, то вона

зайшла у вівтарь і там в куточку родила двоєшок і всї троє до світа позамирзали. Кажуть, шо попа за це судили і розстригли.

Годів нескільки тому назад — уже давно, був злучай замираня в Шебекинї. Замирала Параска Шапувалова; тепер її онуки живуть на Заголїївцї. Вона, кажуть, замирала на три днї. Коли проснулась, то вона росказувала так: Прийшов, каже, до мене старик, сїдий-сїдий, білий, як молоко і одежа вся була, як снїг біла і з довгою бородою; взяв, каже, мене за руку і повіз. Спустились ми, каже, в якусь глибочезну кручу і там була страшенна темрява. Я, каже, злякалась. Старик і каже: Ни бій ся, ти тут ни останиш ся. Ти тїко бій ся согрішать, коли будиш на зимлї. У ті кручі я побачила видимо-нивидимо людей, грішників і всї вони тирпіли разні муки, хто за шо заслужив. Старик той водив мене мимо всїх мук і росказував, хто за віщо стражда. Там є такі, шо в смолї киплять, хто за язик висить, хто за руку, хто за ногу, а инші за грішне тїло висять. А ті женщини, шо своїх дїтей приспали, сидять в огнї по самі уші, піджарюють їх як свиней ни скребаних. І чого тїко, каже, я там ни бачила, всього ни можу пириказать. Бачила там і Кулину Сябриху і вона туди попалась за те, шо тайком од свого чоловіка зналась з Грицьком Чиришником. Вона була привязана до жилїзної пирикладини за руки і за ноги, а під задницю огонь підпікав. Вона кричить там бідолашна ни благим матом. Побачивши мене, благала, шоб я пиридала її родичам, шоб вони молились за неї почаще, шоб поминали і шоб щедро роздавали бідним і нищим милостину. — А коли вийшли ми з тим стариком з кручі, то пішли степом. Там росла трава і кой де кущики терну, а дерев нїяких ни видно віле. Там було нї темно, нї ясно, а так, як ранком до схід сонця. Там я побачила багато дїтвори, кишать як комашня. Дїд і каже мінї: Се нихрещені дїти, котрі родились і їх ни поспіли охристить, або родитилї їх ни хотїли кристить скоро, все одкладали на далї, поки дождались, шо дитина умерла. Так отці дїти і в рай ни попали і в ад ни попали так, шо вони обирають між адом і райом. — Коли я пройшла з ним той степ, то зараз же побачила долину. На тій долинї зелинь, цвіти разні, аж у очах мерещуть ся. А пахнуть! Аж зачхала од разних ароматів. Трохи далї сади, пташки співають на разні голоса, соловії і кинарейки і всякі всячини; є такі птиці, шо як заспівають, так аж душа мре, куди там грішним нашим соловям з нею зрівнять ся. А погода яка, аж дух радуїть ся. Нї холодно, і нї жарко, а так сибі срествино, як ото у маю після дощику. Сонце сяє, ниначе сирибро блистить, і видно, хоч по траві голки збірай. А людей там видимо ни видимо і всї в білих блискучих одїніях, такі веселі, шо ниначе всї осміхають ся. Ходють по лугу, по саду і цвіти зривають і нюхають і піснї хвалебні божественнї співають. В саду над головами ангилї співають, лїтають у

воздусї, як птиці видимо ни видимо, все равно, як ото галїч пирид цквирию, так роєм і виртять ся над садом. Мій проважатий і каже: Бачиш ти, раба божа, як тут гарно люди живуть? Це рай небесний, тут всї тїко правидні, котрі жили на зимлї і ни грішили. Творили добрі дїла і слухались волї божої. Одпущу я тебе на землю і ти там покай ся і живи так, як вилить закон божий так, як написано в євангелїї і тодї ти будиш в раю. Роскажи там всїм своїм знакомим, шо ти бачила. Нихай і вони кають ся в гріхах. Тїко гляди, ни кажи нїкому тих 3 слов, которі я тибі казав, як ми приходили близь сиридини раю і ни кажи, шо я тибі показував там. А як ни втерпиш, пошнеш росказувать, то будиш строго наказана. Тїко натякнеш одно слово, зараз же умреш і попадеш в пекло, де ти бачила всякі муки. І ти будиш там мучить ся біз кінця. Так, шо я вам, мої голубочки, багато койчого росказала, а вже тих слов і ни скажу. Коли ми вирнулись з тим стариком з раю, то пішли уже зовсїм другою дорогою. Довів мене до якихсь воріт, я тїко пириступила поріг, він мене пхнув в спину і зачинив ворста, а я і проснулась. Дивлюсь, я лижу в домовинї і кругом горять свічки...

Після замираня баба Параска прожила 17 годів і вже жила ни так, як раньше, а часто ходила в церкву, що году в Київ ходила і нї одного, бувало, слїпця ни пропусте, всїм милостину давала, скоромного і в рот ни брала.

У осини теж поминають родитилїв з мисочками, як і на Хоминї нидїлї, тїко вже на кладбище ни ходють, а правлють панихиди в церкві. В мисочках приносють палянициї, булки, бублики і по стаканчику меду. Після панихиди попи все забирають сибі. Инші баби на Виликдень ходють з писанками на могилки з покійниками христосувать ся, у кого хто нидавно умер. Там розуміїть ся біз слїз ни обходить ся. Писанки ті опісля оддають нищим в милостину.

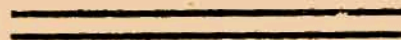
На Хоминї нидїлї днів за 2 до того дня, коли на кладбищі будуть править панихиди, з кожного двора, хто тїко дума іти з мисочкою, ідуть баби або мужики з лопатами і нисуть по оклунку піску. На кладбищі кожни свою могилку лопатою поправля і потім посипають піском. Инші женщини для могилок своїх покійних дїтей нарвуть де нибудь цвітів або травки і потрусють над могилкою.

На другий день після похорон миртвиця, іще одну ніч баби ночують, остають ся канун доїдать: На стіл становлють миску кутї з медом. Як захоче яка нибудь спать, пошне дрімать, то другі баби пошнуть з неї сміять ся, шуткують: Ей Кулина! чого ти головою киваїш, тепер ниначе мух нима! Гляди, шоб покійник ни приснив ся. — Вона ото

пролупаїть ся, піднїмить ся на ноги, підійде до стола, ззїсть кутї 3 – 4 ложки, трохи пробуркаїть ся і упєть сяде. І ото вони там куняють до самого світу, поки всю кутю поїдягь. А коли вже розвиднить ся, розходють ся по домах. Од скуки і шоб ни нападала дрімота, баби між собою гомонять, шо здумаїть ся. Більше всього росказують про покійників, хто скіко хварав, шо у його боліло, як умирав і инше. А як ночують біля миртвиця, то вже нічого ни балагурють, сидять мовчки; як шо хто чита псалтир, тодї баби іще душче дрімають, чим на ту ніч, як канун доїдають. Росказнями занїмать ся нїльзя, а слухаючи псалтирь дрімота напада. А коли псалтиря ніхто ни чита, то баби занїмають ся розговором про мертвиців і про всяку всячину. Ранше нескільки годів тому назад, коли іще ни було грамотних, так тодї баби, котрі оставались ночувать біля покійника, співали псалми. Співали, кажуть, дуже гарно, тїко які вже вони слова вживали, нї одна баба теперішня ни помне.

Співали баби псалмів дуже давно, годів 60 тому назад, а тепер повилось багато грамотних, пошти за кожчим покійником читають псалтирь так, шо з моди вже давно вийшло співаня псалмів. На ночовку бабів сходить ся коли як. Иноді ночують 5 – 6 баб. А бува, як напруть ся штук 30, піде і повирнуть ся. Гляця по времню: Як шо бува покійник в зїмню пору і на празниках, так бабам робить нїчого, вони і пруть ся язик почисать розговорами. А в лїтку і в робоче времня то всї занятї робою так, шо приходють ночувать тїко тї, хто ни способин до роботи і є кому остать ся в домі.

Записав Павло Тарасевський.

ЗМІСТ.

Етноґрафічний Збірник, т. X, XVI, XXIII, XXIV, XXVII, XXVIII. Містить: Галицько-руські народні приповідки. Зібрав. упоряд. і пояснив др. Ів Франко. Три томи, кождий у двох випусках. Т. I — 8·00 К., т. II — 7·00 К., т. III . . . . 7·00 К

Етноґрафічний Збірник, т. XI. Містить: Галицько-руські народні пісні з мельодіями. Зібрав др. І. Колесса . . . . 6.00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XII–XIII Містить: В. Гнатюк, Галицько-руські народні леґенди, I—II. том по . . . . 3·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XIV. Містить: Оповідання Р. Ф. Чмихала. Зібрав В. Лесевич . . . . 4·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XV. Містить: Знадоби до галицько-руської демонольоґії, т. I. Зібрав В. Гнатюк . . . . 4.00 „

Етноґрафічний Збірник, XVII–XIX. Містить: Коломийки, т I–III (Т. XX друкуєть ся і буде містити IV т. Коломийок). Зібрав В. Гнатюк, том по 4·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XXI–XXII. Містить: Галицько-руські народні мельодії зібрані на фоноґраф Йосифом Роздольським, списав і зредаґував Стан. Людкевич, том по . . . . 6·00 „

Етноґрафічний Збірник, т XXV. Містить: В. Гнатюк, Етноґрафічні матеріяли з Угорської Руси. Т. IV. (Казки, Леґенди, Новелї, Істор. спомини з Банату) . . . . 3·00 „

Етноґрафі ний Збірник, т. XXVI. Містить: В. Гнатюк, Народні оповідання про опришків . . . . 4·00 „

Етноґрафічний Збірник, т. XXIX і XXX. Містить: В. Гнатюк, Етноґрафічні матеріяли з Угорської Руси. Т. V. Казки з Бачки. Т. VI Байки, леґенди, істор. перекази, новелї, анекдоти з Бачки. Том по . 4·00

Житє і Слово, вістник лїтератури, історії і фолькльору, томи I - IV, разом 20·00 „

Записки т. I–CX — містять богату бібліоґрафію по етноґрафії, огляди часописий і чимало статий і матеріялів, том по . . . 3·00 „

Збірник фільольоґічної секції, т. II, III, VII і X. Розвідки Мих. Драгоманова про українську народню словесність і письменство. Т. I—IV; два перші томи кождий по 3 кор., два другі кождий по . . . 4·00 „

Збірник фільольоґічної секції, т. V. Містить: І Верхратський, про говор галицьких Лемків. Побіч граматичної розвідки про говор Лемків подані тут також тексти лемківських народнїх оповідань і пісень. . 6·00 „

Збірник фільольоґічної секції, т. VI. Посмертні твори Митрофана Дикарева з поля фолькльору й мітольоґії . . . . 4·00 „

Зубрицький М. Про рекруччину . . . . 0·18 „

„ „ Пачкарство бакуну в горах у Галичинї в XIX ст. 0·60 „

Клоустон, Народні казки і вигадки . . . . 1·00 „

Колесса Філ. Ритміка українських народних пісень . . . . . 4·00 „

Кузеля Зенон, Славянські баляди на тему: хлопець перебираєть ся в жіночу одїж . . . . 0·80 „

„ „ Угорський король Матвій Корвін в славянській устній словесности . . . . 2·00 „

„ „ Причинки до народнїх вірувань з початком XIX ст. . 0·30 „

„ „ Про студії над дітьми . . . . 0·30 „

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. I. Містить: Хв. Вовк, Передісторичні знахідки на Кирилівській улиці у Київі; Хв. Вовк, Українське рибальство у Добруджі; М. Могильченко, Гончарство у с. Олешні у Чернигівщині; В. Гнатюк, Кушнїрство у Галичинї; М. Могильченко, Будівля на Чернигівщинї; В. Гнатюк, Народня пожива і спосіб її приправи; Он. Гриша, Весіля у Гадяцькому пов. у Полтавщинї; М. Максимович, Сороміцькі весільні пісні; М. Кордуба, Писанки на Галицькій Волинї; Проґрами (нар. побутова технїка) . . . . 8·00 „

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. II. Містить В. Шухевича: Гуцульщина; так само т. IV, V і VII; т. II. (4·00 к.); т. IV, V і VII по . . 6·00 „

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. III. Містить: Хв. Вовк, Знахідки у могилах між Веремєм і Стретівкою і біля Трепіля; В. Гнатюк, Ткацтво у східній Галичинї; А. Веретельник, Рубане і виготовлюванє дерева; М. Зубрицький, Народнїй календар (бойківський); В., Житє на віру

у сибірських селян; П. Литвинова-Бартош, Весільні обряди і звичаї у с. Землянці в Чернигівщині; Програми (вулиця, вечерниці, досвітки, складки) . . . . 4·00 К

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. VI. Містить: Хв. Вовк, Вироби передмікенського типу у неоліт. становищах на Україні; М. Зубрицький, Годівля, купно і продаж овець у Мшанці; М. Русов, Гончарство у с. Опошні у Полтавщині; М. Русов, Вироби з дерева у с. Груні у Полтавщині; М. Русов, Гребінництво у с. Груні у Полтавщині; Литвинова-Бартош, Олійниця у с Землянці; А. Веретельник, Олійні у півн. східній Галичині; М. Шишкевич, Виріб олію на Волині в Галичині; В. Доманицький, Народ. медицина у Ровен пов., М. Дикарів, Народ. календар Валуйського пов. . . . . 6·00 „

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. VIII і IX. Містять: Др. Г. Дитина в звичаях і віруванях укр. народа, том по . . . . . . 3·00 „

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. X. Містить: Ф. Вовк, Антропометричні досліди українського населення Галичини, Буковини й Угорщини; М. Зубрицький, Верхня вовняна ноша укр.-р. народа в Галичині; В. Гнатюк, Бойківське весіле в Мшанци; В. Гнатюк, Весіле в Керестурі (в полуд. Угорщині); Ю. Кміт, Бойківське весіле в Гвіздци; В. Левинський, Бойківське весіле в Доброгостові; Др. З. Кузеля, Бойківське весіле в Лавочнім . . . . 5·00 „

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. XI. Містить: Статї М. Зубрицького про селянські будинки в Мшанци і про ходаки, обув селян Старосамб. і Турч. пов. та статю А. Онищука: Матеріяли до гуцульської демонольоґії . . . . 2·00 „

Матеріяли до укр етнольоґії, т. XII. Містить: Гаївки. Зібрав В. Гнатюк. Мельодії схопив на фоноґраф О. Роздольський, списав і зредаґував Ф. Колесса . . . . 5·00 „

Матеріяли до укр. етнольоґії, т. XIII. Містить: Мельодії українських народнїх дум. Серія I. Списав по фоноґрафу і зредаґував Ф. Колесса 6·0

Миколаєвич Я. Опис Каменецького повіту . . . . 2·00

Огоновський Ом. Історія руської літератури, т. IV. (Житеписи і характеристики українсько-руських етноґрафів) . . . . . 2·00 „

Олехнович В. Раси Европи і їх історичні взаємини . . . . . 0·70 „

Охримович В. Останки комунізму у Бойків . . . . . . 0·20 „

Руська історична бібліотека, т. XIX. Праці Ю. Целевича про опришків 3·60 „

Томашівський Ст. Причинки до пізнання етноґр. теріторії Угор. Руси тепер і давнїйше . . . . 0·20 „

„ „ Угор. Русини в світлї мадяр. урядової статистики . 0·90 „

Франко Ів. Жіноча неволя в народних піснях . . . . . . 0·70 „

„ „ Варлаам і Йоасаф, старохрист. роман . . . . . 4·00 „

„ „ Наші коляди . . . . 0·40 „

„ „ Лукіян Кобилиця . . . . 0·40 „

„ „ Наливайко в мідянім биці. Причинок до історії леґенди . . 0·35 „

„ „ Пісня про Правду і Неправду . . . . 1·00 „

„ „ Притча про слїпця і хромця . . . . 1·00 „

„ „ Слово про збурене пекла . . . . 1·00 „

„ „ Козак Плахта . . . . 0·60 „

„ „ Слово о Лазаревѣ воскресеніи . . . . 1·00 „

„ „ До історії українського вертепа XVIII в. . . . . . 1·60 „

„ „ Нові матеріяли до історії українського вертепа . . . 0·50 „

„ „ Студії над народнїми піснями . . . . 3·50 „

Широцький Кость. Надгробні хрести на Україні . . . . . . 0·60 „

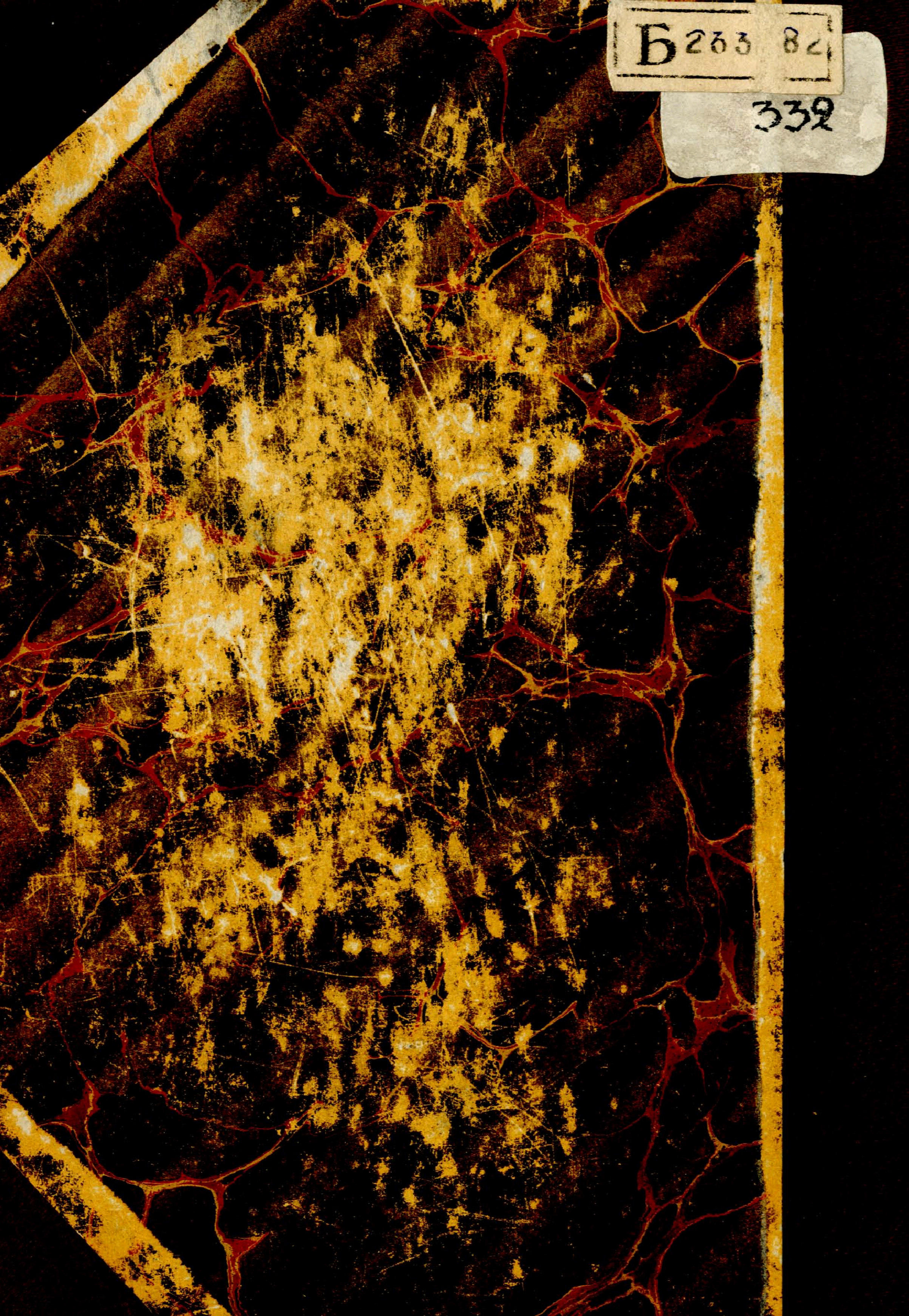
Щербаковський Вадим. Деревляні церкви на Україні і їх типи . . 1·00 „

Щурат Василь. Увільнене злочинця дівчиною в Бродах 1727 р. . 0·20 „

Ціна тому 5 корон.

11/08

1-50

Б263 82
332